

Wagner
1986

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΠΑΛΛΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

1^Α

ΓΕΝΕΣΙΣ

(1, 1 – 21, 34)

Ἡ φιλοξενία τοῦ Ἀβραὰμ (Γεν. κ. 18)

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1986

ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ

Σειρά: **ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΠΑΛΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ**

ΤΡΙΜΗΝΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΥΠΟ

ΑΡΧΙΜ. ΙΕΡΕΜΙΟΥ ΦΟΥΝΤΑ

ΙΕΡΟΚΗΡΥΚΟΣ

ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

— Για περισσότερο ἐρμηνευτικὸ σχολιασμὸ στὸ βιβλίο τῆς Γένεσης μαζί με τὸ παρὸν μελετήστε καὶ τὸ ἄλλο, τὸ μεγάλο μας ὑπόμνημα. Τὰ δύο αὐτὰ ὑπομνήματά μας, ἂν καὶ τὸ ἓνα συμπληρώνει τὸ ἄλλο, ὅμως εἶναι ἀνεξάρτητα ἀλλήλων.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ*

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ τὸν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστὸ γιὰ τὴν ἔναρξη τῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτῆς σειρᾶς στὴν Παλαιὰ Διαθήκη.

Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι τὸ πρῶτο μέρος τῆς θείας Ἀποκάλυψης, τὸ πρῶτο τμήμα τῆς ἁγίας Γραφῆς.

Τὸ περιεχόμενο τῆς ἁγίας Γραφῆς μὲ τρεῖς λέξεις εἶναι αὐτό: Δημιουργία - πτώση - ἀναδημιουργία. Αὐτὸ ἐμεῖς οἱ ὀρθόδοξοι τὸ ἐκφράζουμε μὲ τὶς μετάνοιες, τὶς γονυκλισίες ποὺ κάνουμε λατρεύοντας τὸν Θεό. Πραγματικά, ἡ γονυκλισία κρύβει ὀλόκληρη θεολογία: Εἶμαι ὄρθιος· ἔτσι «ὄρθιον», βασιλιά τῆς κτίσης, μὲ ἔπλασε ὁ Θεός. Ἄλλὰ ἡ ἁμαρτία μὲ συνἔτριψε, μὲ ἔκανε ἐρείπιο· καὶ πέφτω κάτω ἀπὸ τὴν ὄρθια στάση, γιὰ νὰ ἐκφράσω τὴν πτώση μου αὐτή. Ἄλλὰ ἦρθε ὁ Χριστὸς νὰ μὲ ἀνορθώσει, νὰ στήσει πάλι ὄρθιο ἐμένα τὸν πεπτωκότα ἄνθρωπο· καὶ τὸ ἐκφράζουμε αὐτὸ ἐγειρόμενοι πάλι μετὰ τὴν γονυκλισία¹.

* Ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἀρμόζει ἕνας τόσο μακρὺς πρόλογος σὲ βιβλίο· δὲν εἶχα σκοπὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ γράψω τόσο μακρὸ πρόλογο, παρασύρθηκα ὅμως γράφοντάς τον καὶ ἐπειδὴ ἡ εἰσαγωγή τοῦ βιβλίου (γιατὶ μᾶλλον ὡς παράγραφοι εἰσαγωγῆς θὰ ἔπρεπε νὰ γραφοῦν πολλὰ ἀπὸ τὰ ἰδῶ) εἶχε πιά παραδοθεῖ στὸ τυπογραφεῖο καὶ δὲν δεχόταν συμπλήρωση, ἀναγκάστηκα νὰ γράψω ὡς πρόλογο τὰ ὅσα πολλὰ γράφονται ἐδῶ. Παρακαλῶ δὲ νὰ προσεχθεῖ ἰδιαίτερα τὸ περιεχόμενο τοῦ παρόντος «προλόγου».

¹ Ἡ γονυκλισία σύμβολόν ἐστι τῆς ἐν ταῖς ἁμαρτίαις πτώσεως ἡμῶν (Ἰουστίνος· Migne 6, 1364B. Βασίλειος ὁ μ. Migne 32, 192C. Διανόστασις). Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν πρέπει νὰ γονατίζουμε τὴν Κυριακή· γιατί ἡ γονυκλισία κατὰ τὴν παραπάνω ἐρμηνεία ἐκφράζει τὸ ὀλιβερὸ τῆς πτώσεως μας, ἐνῶ ἡ Κυριακή εἶναι ἡμέρα χαρᾶς γιὰ τὴν γενο-

Ἔτσι στὴν λατρεία μας πρὸς τὸν Θεὸ καὶ μὲ αὐτὴ τὴν ἀπλὴ παραστατικὴ πράξη, τὴν γονυκλισία, ἐκφράζουμε τὸ πνεῦμα τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὅλο τὸ περιεχόμενό της: Δημιουργία - πτώση - ἀναδημιουργία^{1α}.

Ἀπὸ αὐτὰ τὰ τρία ὁλόκληρης τῆς ἁγίας Γραφῆς ἢ Παλαιᾶ Διαθήκης περιλαμβάνει τὰ δύο πρῶτα· τὴν δημιουργία (α', β' κεφ. τῆς Γένεσης) καὶ τὴν πτώση (γ' κεφ. τῆς Γένεσης). Ἡ Καινὴ Διαθήκη περιλαμβάνει τὴν ἀναδημιουργία τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου· τὸ σχέδιο ὅμως τῆς ἀναδημιουργίας αὐτῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐκτίθεται καὶ αὐτὸ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Ἡ ἀναδημιουργία ἔγινε μὲ τὴν σάρκωση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἔλευση τοῦ Μεσσία. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη προαναγγέλλει τὴν ἔλευση αὐτὴ καὶ προετοιμάζει τὴν ἀνθρωπότητα γιὰ τὴν ὑποδοχὴ Του. Αὐτὸ εἶναι τὸ περιεχόμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μὲ λίγα λόγια: Ἔρχεται (ὁ Μεσσίας)· ἐτοιμαστεῖτε νὰ Τὸν ὑποδεχτεῖτε!²

μένη Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου μας (βλ. Πηδάλιον, Κ' κανόνα τῆς Α' Οἰκουμ. Συνόδου καὶ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἁγίου Νικοδήμου). Ἡ γονυκλισία ὅμως ἐκφράζει καὶ τὴν προσκύνησίν μας στὸν Κύριο, τὴν συντριβὴ μας πρὸ Αὐτοῦ. (Τὸ κάμπειν τὰ γόνατα σύμβολόν ἐστίν ἄλλης γονυκλισίας τῆς γενομένης ἐν τῷ ὑποτάσσεσθαι τῷ Θεῷ. Ὁριγένης· ὑπόμνημα εἰς Ἐφεσ. 3, 14). Γι' αὐτὸ στὸ «Τὰ Σά ἐκ τῶν Σῶν...» τῆς θείας Λειτουργίας πρέπει νὰ γονατίζουμε καὶ ὡς εἶναι Κυριακὴ ἡμέρα, γιατί τὴν ὥρα ἐκείνη συμβαίνει μιὰ φοβερὴ θεοφάνεια, τὴν ὁποία πρέπει νὰ ὑποδεχόμαστε μὲ γονυκλισία.

1α. Ἀπὸ αὐτὸ ὅμως τὸ περιεχόμενο τῆς ἁγίας Γραφῆς φαίνεται καὶ ἡ ἐνότητά της, ἡ συμφωνία τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης: «*Συμφωνοῦσιν ἀλλήλαις διὰ πάντων αἱ δύο Διαθήκαι κατὰ τὴν χάριν, πλέον εἰς ἐνὸς μυστηρίου συμπλήρωσιν, ἢ ὅσον ψυχὴ καὶ σῶμα πρὸς ἐνὸς ἀνθρώπου γένεσιν, κατὰ τὴν σύνθεσιν ἀλλήλαις συμβαινουσαι*» (Μαξίμου, περὶ Θεολογίας κεφαλαίων ἑκατοντὰς ἕκτη. πθ. Φιλοκαλία Β, σ. 165). Καὶ στὴν συνέχεια ὁ ἴδιος πατέρας λέει: «*Παλαιὰ καὶ νέα Διαθήκη μυστήριον ἐν ἀπεργάζεται*». Βλ. καὶ ὁμιλία Ἰωάννου Χρυσοστόμου «Πρὸς πάντας τοὺς διαβάλλοντας τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ διαιροῦντας αὐτὴν ἀπὸ τῆς Καινῆς» (Migne 51, 281 ἔξ.).

2. Αὐτὸ τό χωρίο νομίζουμε, κατὰ πνευματικὴ ἐρμηνεία, ὅτι ἐκφράζει τὴν Παλαιὰ Διαθήκη: «*Εἶθε νὰ ἤξεραι ποῦ νὰ Τὸν βρῶ*!» (Ἰὼβ 23, 3). Ψά-

Ἀπὸ τὰ παραπάνω φαίνεται, νομίζουμε, ἡ σπουδαιότητα τοῦ περιεχομένου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ γι' αὐτὸ θὰ χαρακτηρίσουμε ὅτι ἐγγίζει τὴν αἴρεση ἢ περιφρόνηση πολλῶν, καὶ θρησκευτικῶν ἀκόμα ἀνθρώπων, πρὸς τὴν Παλαιὰ Διαθήκη.

Ὅπως γράφουμε καὶ στὴν Εἰσαγωγή, ἡ Παλαιὰ Διαθήκη συνδέεται στενὰ μὲ τὴν Καινὴ Διαθήκη, γιατί ἔχουν τὸ ἴδιο θέμα. Τὸ θέμα καὶ τῶν δύο Διαθηκῶν εἶναι: ΧΡΙΣΤΟΣ³. Μὲ τὴν διαφορὰ ὅτι ἐνῶ στὴν Νέα Διαθήκη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι σαρκωμένος, στὴν Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι ἄσαρκος. Δὲν εἶναι, λοιπόν, σωστὸ αὐτὸ ποὺ λέγουν πολλοί, διαβάσω τὴν Καινὴ Διαθήκη, φτάνει αὐτό· δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ διαβάσω τὴν Παλαιά. Καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη μιλάει γιὰ τὸν Χριστό.

Ἡ θεία Ἀποκάλυψη, ποὺ περιέχεται στὴν ἀγία Γραφή, δόθηκε προοδευτικά^{3α}. Γιὰ νὰ σπουδάσουμε, λοιπόν, τὴν Ἀποκάλυψη αὐτή, θὰ πρέπει νὰ ἀρχίσουμε ἀπὸ τὰ πρῶτα μαθήματά της, ποὺ περιέχονται στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, καὶ ἔπειτα νὰ προχωρήσουμε στὰ ὑψηλά της μαθήματα, ποὺ περιέχονται στὴν Καινὴ Διαθήκη· διαφορετικὰ, χωρὶς πρῶ-

χνουν στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ἀναζητοῦν τὸν Μεσσία. Στὴν ἀναζήτηση αὐτὴ ἀπαντᾷ ἡ Καινὴ Διαθήκη: «*Εὐρήκαμεν!*» (Ἰωάν. 1, 46).

3. «Ὁ ἅγιος Ἰουστίνος στὸ ἔργο του, «Διάλογος πρὸς Τρύφωνα» ἔκανε μιὰ προσπάθεια νὰ ἀποδείξει τὴν ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ μόνο ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Ἡ προσπάθεια τοῦ Μαρκίωνος νὰ ἀποσπάσει τὴν Καινὴ Διαθήκη ἀπὸ τὶς παλαιοδιαθηκικὲς τῆς ρίζες ἀποδοκιμάστηκε σθεναρὰ καὶ καταδικάστηκε ἀπὸ τὴν μεγάλη Ἐκκλησία. Ἡ ἐνότητα τῶν δύο Διαθηκῶν, καθὼς καὶ ἡ ἐσωτερικὴ τους συμφωνία, τονίσθηκε μὲ μεγάλη δύναμη» (π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ· Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας· ἔκδοσις Πουρνάρα σ. 37).

3α. Ἡ προοδευτικὴ ἀποκάλυψη τοῦ περιεχομένου τῆς ἀγίας Γραφῆς ἀλλὰ καὶ ἡ στενὴ σχέση του φαίνεται ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὠραῖο χωρίο τοῦ ἁγίου Μαξίμου: «Ὁ μὲν νόμος σὰρξ ἐστὶ τοῦ κατὰ τὴν ἀγίαν Γραφὴν ψυχικῆς ἀνθρώπου· αἴσθησις δὲ οἱ Προφῆται· τὸ δὲ Εὐαγγέλιον ψυχὴ νοερά, διὰ σαρκὸς τοῦ νόμου καὶ δι' αἰσθήσεως τῶν Προφητῶν ἐνεργεῖται· καὶ τὴν ἑαυτῆς δύναμιν ταῖς ἐνεργείαις ἐκφαίνουσα». (Περὶ Θεολογίας κεφαλαίων ἑκατοντάς πρώτη· 92. Φιλοκαλία Β' σ. 67).

τα αὐτὴ τὴν σπουδὴ τῆς Παλαιᾶς, θὰ μᾶς εἶναι ἀκατανόητη ἢ ὑψηλὴ διδασκαλία τῆς Καινῆς καὶ δὲν θὰ μπορέσουμε νὰ συλλάβουμε τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ ποὺ ἔκανε γιὰ τὴν σωτηρία μας. Ἔτσι, ἡ Καινὴ Διαθήκη θὰ μᾶς φαίνεται ἕνα ἄνοστο πνευματικὸ ἀνάγνωσμα ἢ ἕνα κείμενο μὲ «καλὰ λόγια» καὶ ὄχι ὡς τὸ κορύφωμα τῶν δοθεισῶν θείων ἀποκαλύψεων. Χωρὶς τὴν μελέτη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δὲν θὰ μπορέσουμε, πράγματι, ποτὲ νὰ καταλάβουμε τὴν ὡραία ἀρχὴ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς: *«Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ»*. Τί ὁ Θεὸς *«ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ»*, τὸ βρίσκουμε στὴν Καινὴ Διαθήκη· ἀλλὰ πολὺ παλαιότερα (*«πάλαι»*) ὁ Ἰδιος ὁ Θεὸς μίλησε στὴν Παλαιὰ Διαθήκη διὰ τῶν Προφητῶν προπαρασκευάζοντας τὴν ἀνθρωπότητα νὰ δεχθοῦν τὸν Υἱὸ Του καὶ νὰ ἀκούσθουν τὴν ὑψηλὴ του διδασκαλία. Χωρὶς ὅμως νὰ προπαρασκευάσουμε καὶ ἐμεῖς τὴν ψυχὴ μας μὲ τὴν μελέτη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, δὲν θὰ μπορέσουμε, ξαναλέγουμε, νὰ κατανοήσουμε τὴν Καινὴ Διαθήκη. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι ἡ βάση τῆς Καινῆς. Ἡ Ἐκκλησία μας στηρίζεται στὴν διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Προφητῶν, τῆς Παλαιᾶς, δηλαδή, καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τὴν Α΄ Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ποὺ τὴν λέγουμε Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, διακηρύσσουμε: *«Οἱ προφήται ὡς εἶδον, οἱ ἀπόστολοι ὡς ἐδίδασξαν... οὕτω φρονοῦμεν, οὕτω λαλοῦμεν...»*.

Λέει κάπου ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος ὅτι ἂν δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐφαρμόσει τὸν τέλειο νόμο τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅς ἐπιστρέψει ταπεινὰ νὰ γίνῃ μαθητὴς τοῦ Μωυσῆ, νὰ τηρήσει τὸν νόμο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης⁴.

4. Κλίμαξ, Λόγος ΚΣΤ', Περὶ διακρίσεως Β', ις'.

Καί, πραγματικά, βρισκόμαστε πολύ χαμηλά από την ύψηλή κορυφή τῶν ἐντολῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης καί ἄς επιστρέψουμε, λοιπόν, στήν Παλαιᾶ Διαθήκη, ἄς γίνουμε μαθητές της μελετώντας την, ἄς παιδαγωγηθοῦμε ἀπ' αὐτή, γιά νά «ἀντέξουμε» ἔπειτα τήν ύψηλή διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Καί τὸ ὅτι, πραγματικά, βρισκόμαστε χαμηλά, ὅτι, πραγματικά, εἴμαστε πολύ ἀτελεῖς καί δέν μπορούμε νά φτάσουμε οὔτε αὐτὸν τὸν νόμο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί πρέπει, λοιπόν, νά γίνουμε μαθητές της θὰ φανεῖ ἀπὸ δυὸ πρόχειρα παραδείγματα, ποῦ θὰ ἀναφέρουμε: α) Στὴν Παλαιᾶ Διαθήκη νῆστευαν δυὸ φορές τὴν Ἑβδομάδα: Τὴν Τρίτη καί τὴν Πέμπτη· ἄς θυμηθοῦμε τὸν Φαρισαῖο ἐκεῖνο ποῦ ἔλεγε, «*Νηστεύω δις τοῦ Σαββάτου*» (Λουκ. 18, 12). Ἡ Καινὴ Διαθήκη ὁμως λέει ὅτι γιά νά εἰσέλθουμε στὴν Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν πρέπει νά περισσεύσει ἡ ἀρετὴ μας ἀπὸ τὴν ἀρετὴ τῶν Γραμματέων καί τῶν Φαρισαίων (Ματθ. 5, 20). Καί στὴν ἀρετὴ τῆς νηστείας, λοιπόν, πρέπει νά περισσεύσουμε τοῦ παλαιοῦ νόμου. Κοντὰ στὶς δυὸ νηστήσιμες ἡμέρες, τὴν Τετάρτη καί τὴν Παρασκευή⁵, κατὰ τὸν παραπάνω λόγο, καλὸ εἶναι νά νηστεύεται καί ἡ Δευτέρα⁶. Ποῦ τολμᾶμε ὁμως... νά ποῦμε καί γιά ἄλλη μέρα νηστείας τὴν ἑβδομάδα, ὅπως τὸ θέλει ἡ Καινὴ Διαθήκη, ἀφοῦ οἱ πολλοὶ χριστιανοὶ μίας εἶναι τόσο ἀτελεῖς, ὥστε οὔτε δυὸ μέρες νηστείας τὴν ἑβδομάδα, ὅπως ἔκαναν οἱ Ἰουδαῖοι, δέν μπορούν νά τηρήσουν; β) Ὁ Φαρισαῖος πάλι τῆς παραβολῆς εἶπε μὲ καύχησι, «*Ἀποδεκατῶ πάντα ὅσα κτῶμαι*» (Λουκ. 18, 12)· ἔδινε

5. Ἡ νηστεία τίς ἡμέρες αὐτὲς γίνεται καί γιά τὴν συμμετοχὴ μας στὸ Πάθος τοῦ Κυρίου (βλ. Διαταγαὶ Ἀποστόλων Ζ' 23, 2), ἀλλὰ καί γιά νά μὴ συμπίπτει ἡ νηστεία μας μὲ τίς ἡμέρες τῆς νηστείας τῶν Ἰουδαίων, τὴν Τρίτη καί τὴν Πέμπτη (βλ. Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων 8, 1).

6. Κοντὰ σ' αὐτὸν τὸν λόγο κατὰ τὸν ἅγιο Μελέτιο τὸν ὁμολογητὴ ἡ νηστεία τῆς Δευτέρας γίνεται καί γιά τὸν λόγο νά ἀρχίζει ἡ ἑβδομάδα ἀπὸ νηστεία. Γιά τὴν νηστεία τῆς Δευτέρας βλ. Πηδάλιον ἁγίου Νικοδήμου, ἔκδοση «Ἀστήρ» σ. 93 ὑποσ.

τὸ 1/10 τῆς περιουσίας του· καὶ αὐτὸς ἦταν Ἰουδαῖος. Ἄλλὰ κατὰ τὸν λόγο τοῦ Κυρίου μας πάλι, ποῦ περιέχεται στὴν Καινὴ Διαθήκη, πρέπει νὰ περισσεύσει ἡ δικαιοσύνη μας τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων· δηλαδή: Ἐνας Χριστιανὸς ποῦ παίρνει 50.000 δρχ. μισθὸ τὸν μήνα, πρέπει νὰ δίνει ἐλεημοσύνη περισσότερο ἀπὸ 5.000 δρχ. Ἄν προσφέρει μόνο τὸ 1/10, μόνο 5.000, εἶναι ἀπλῶς τηρητῆς τοῦ παλαιοῦ νόμου. Ποῦ τολμᾶμε ὅμως... νὰ ποῦμε τέτοιο λόγο, ἀφοῦ πολλοὶ τῶν χριστιανῶν μας ὄχι τὸ 1/10, ἀλλὰ οὔτε τὸ 1/20 τῶν ὑπαρχόντων τους δὲν προσφέρουν ὡς ἐλεημοσύνη, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ὅτι πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ἄρπαγες καὶ πλεονέκτες; — Ἀπὸ τὰ παραπάνω δύο ἀπλᾶ παραδείγματα φαίνεται ἡ ἀτέλειά μας, ἡ ἀδυναμία μας νὰ βαστάσουμε τὶς ἐντολές τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ἰσχύει, λοιπόν, καὶ γιὰ ἡμᾶς ὁ λόγος τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τῆς Κλίμακος νὰ ἐπιστρέψουμε στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, νὰ γίνουμε καλοὶ μαθητῆς της, νὰ παιδαγωγηθοῦμε καλὰ ἀπὸ αὐτή, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ νοήσουμε τὸ ὕψος τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ νὰ ποθήσουμε νὰ ἀνέλθουμε σ' αὐτό. Καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψη αὐτὴ εἶναι, πάλι, ἀναγκαῖα ἡ μελέτη τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Δὲν καταργήθηκε ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ἀφοῦ ἦρθε ἡ Καινή; Ὁχι! Πληρώθηκε! Ἄς θυμηθοῦμε τὸν λόγο τοῦ Κυρίου μας: *«Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι ἀλλὰ πληρῶσαι»* (Ματθ. 5, 17)⁷.

7. Ἄς παραθέσουμε τὸν ὠραῖο ὑπομνηματισμὸ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου στὸν λόγο αὐτὸ τοῦ Κυρίου: *Τοῦτο δὲ οὐκ Ἰουδαίων ἐμφράττει τὴν ἀναισχυντίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰρετικῶν ἀπορῥάπτει τὰ στόματα, τῶν ἐκ τοῦ διαβόλου λεγόντων εἶναι τὴν Παλαιάν. Εἰ γὰρ καταλῦσαι τὴν ἐκείνου τυραννίδα παρεγένετο ὁ Χριστός, πῶς ταύτην οὐ μόνον οὐ καταλύει, ἀλλὰ καὶ πληροῖ; Οὐ γὰρ μόνον εἴρηκεν, ὅτι Οὐ καταλύω· καίτοι ἦρκει τοῦτο· ἀλλ' ὅτι καὶ Πληρῶ· ὅπερ οὐ μόνον οὐκ ἐναντιομένου ἦν, ἀλλὰ καὶ συγκροτοῦντος αὐτήν. Καὶ πῶς οὐ κατέλυσε; φη-*

Πρέπει να ξέρουμε ότι στην Παλαιά Διαθήκη περιέχον-

σι· πῶς δὲ καὶ ἐπλήρωσεν ἢ τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας; Τοὺς προφήτας μὲν, δι' ὧν τὰ περὶ αὐτοῦ λεχθέντα ἅπαντα τοῖς ἔργοις ἐβεβαίωσε· διὸ καὶ καθ' ἕκαστον ὁ εὐαγγελιστὴς ἔλεγεν· «Ἴνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου»· καὶ ἠνίκα ἐτέχθη, καὶ ἠνίκα τὰ παιδία τὸν θαυμαστὸν ὕμνον ἦδεν εἰς αὐτόν, καὶ ἠνίκα ἐπὶ τῆς ὄνου ἐκάθισε, καὶ ἐφ' ἐτέρων δὲ πλειόνων τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐπλήρωσεν· ἅπερ πάντα ἔμελλον ἀπλήρωτα εἶναι, εἰ μὴ παρεγένετο. Τὸν δὲ νόμον οὐχ ἐνὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ ἐπλήρωσε τρόπῳ. Ἐνὶ μὲν, τῷ μηδὲν παραβῆναι τῶν νομίμων. Ὅτι γὰρ πάντα αὐτὸν ἐπλήρωσεν, ἄκουσον τί φησι τῷ Ἰωάννῃ· «Οὕτω γὰρ πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην». Καὶ Ἰουδαίοις δὲ ἔλεγε· «Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας». Καὶ τοῖς μαθηταῖς δὲ πάλιν· «Ἐρχεται ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρίσκει οὐδέν». Καὶ ὁ προφήτης δὲ ἄνωθεν ἔλεγεν, ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν.

Ἐνὶ μὲν οὖν αὐτὸν ἐπλήρωσε τούτῳ τῷ τρόπῳ ἐτέρῳ δὲ, τῷ καὶ δι' ἡμῶν τοῦτο ποιῆσαι. Τὸ γὰρ θαυμαστὸν τοῦτό ἐστιν, ὅτι οὐ μόνον αὐτὸς ἐπλήρωσεν, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν ἐχαρίσατο τοῦτο, ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγεν· «Ὅτι τέλος νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι». Καὶ τὴν ἁμαρτίαν δὲ αὐτὸν ἔλεγε «Κρῖναι ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσι». Καὶ πάλιν· «Νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεως; Μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ νόμον ἰστώμεν». Ἐπειδὴ γὰρ ὁ νόμος τοῦτο ἐσπούδαζε, δίκαιον ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ἠτόνει δὲ, ἐλθὼν αὐτὸς καὶ τρόπον εἰσαγαγὼν δικαιοσύνης τὸν διὰ τῆς πίστεως, ἔστησε τοῦ νόμου τὸ βούλημα· καὶ ὅπερ οὐκ ἴσχυσε διὰ γραμμάτων ἐκεῖνος, τοῦτο αὐτὸς διὰ τῆς πίστεως ἤνυσεν. Διὰ τοῦτο φησιν· «Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον».

Εἰ δὲ τις ἀκριβῶς ἐξετάσειε καὶ ἕτερον τρίτον τρόπον εὐρήσει, καθ' ὃν τοῦτο γέγονε. Ποῖον δὴ τοῦτον; Τὸν τῆς μελλούσης νομοθεσίας, ἣνπερ ἔμελλε παραδιδόναι. Οὐ γὰρ ἀναίρεσις τῶν προτέρων, ἀλλ' ἐπίτασις καὶ πλήρωσις ἦν τὰ λεγόμενα. Τοῦ γὰρ μὴ φονεύειν οὐκ ἀναίρεσις τὸ μὴ ὀργίζεσθαι, ἀλλὰ πλήρωσις καὶ πλείων ἀσφάλεια· καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Διὸ δὴ καὶ τὰ σπέρματα τούτων προκαταβαλόμενος ἀνυπόπτως τότε, ὅτε σαφέστερον ἔμελλεν ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν παλαιῶν καὶ νέων νομίμων ἐπὶ ἐναντιῶσει ὑποπτεῦεσθαι, τῇ προδιορθῶσει κέχρηται. (Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ὁμιλία ΙΣΤ' Ε.Π.Ε. 9, 530-532). — Καὶ παρακάτω ὁ ἴδιος πατέρας λέει πάλι· «Ὅρα πῶς συνίστησι τὴν Παλαιάν, σύγκρισιν ποιούμενος ταύτης πρὸς ἐκείνην (τὴν Καινὴν). ὅπερ δείκνυσιν ὁμόφυλον αὐτὴν οὖσαν καὶ συγγενῆ· τὸ γὰρ πλεον καὶ ἔλαττον τοῦ αὐτοῦ γένους ἐστίν. Οὐ τοίνυν διαβάλλει τὴν Παλαιάν, ἀλλ' ἐπιταθῆναι αὐτὴν βούλεται. Εἰ δὲ ἦν πονηρά, οὐκ ἂν τὸ πλεον ἐζήτησεν, οὐδ' ἂν αὐτὴν διώρθωσεν, ἀλλ' ἐξέβαλεν ἄν» (Ε.Π.Ε. 9, 542).

ται γενικά τρία πράγματα, τὰ ὅποια ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀντιμετωπίζει μὲ τρεῖς διαφορετικούς τρόπους: α) Τὸ τελετουργικὸ μέρος (Λευϊτικόν). Τὸ μέρος αὐτὸ καταργήθηκε τελείως καὶ δὲν ἔχει καμμιά ἰσχὺ. β) Τὸ ἠθικὸ μέρος, δηλαδή ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν πίστη. Τὸ μέρος αὐτὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὄχι μόνο διατηρεῖται, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ τελειοποιεῖται. Στὴν πίστη ἀφοροῦν ἡ ἀποκάλυψη (γιὰ τὸ ποιὸς εἶναι ὁ Θεός, πῶς δημιουργήθηκε ὁ κόσμος καὶ ὁ ἄνθρωπος, πῶς ἔπεσε ὁ ἄνθρωπος, κ.λπ.) καὶ ὁ τρόπος τῆς ζωῆς (ἀγνότητα τοῦ σώματος, δικαιοσύνη). Αὐτὰ ἐπεκτείνονται καὶ ἰσχύουν αἰώνια. Ἐπεκτείνεται ἡ ἀποκάλυψη, γιατί ὁ ἕνας Θεὸς ἀποκαλύπτεται τριαδικός, ὁ Υἱὸς γίνεται ἄνθρωπος, σταυρώνεται, ἀνασταίνεται, ἀναλαμβάνεται, λυτρώνει τὸν ἄνθρωπο, γίνεται ἡ ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἰδρύεται ἡ Ἐκκλησία, τὸ Πνεῦμα χορηγεῖ τὴν χάρη μὲ τὰ μυστήρια. Τελειοποιεῖται καὶ ὁ τρόπος τῆς ζωῆς, γιατί ἡ πολυγαμία γίνεται μονογαμία καὶ ἰσόβιος παρθενία καὶ ἡ ἀντιδικία γίνεται ἀπόλυτη ἀγάπη. γ) Ἡ προφητεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πραγματοποιεῖται στὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ παραμένει. Ἐνα εἶδος προφητείας εἶναι καὶ ὁ τύπος. Τύπος εἶναι μία ἀφθογγος προφητεία, ἕνα ἀντικείμενο ἢ ἕνα γεγονός ἢ μία πράξη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὰ ὅποια χωρὶς λόγια προφητεύουν ἕνα ἀπὸ τὰ μεγάλα πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Εἶναι ἡ προφητεία ποὺ δὲν δίνεται μὲ λόγια, ἀλλὰ μὲ πρόσωπα, πράγματα ἢ πράξεις καὶ ἐκπληρώνεται στὴν ζωὴ τοῦ Χριστοῦ ἢ τῆς Ἐκκλησίας του στὴν Καινὴ Διαθήκη. Αὐτὴ ἡ ἐκπλήρωση λέγεται ἀντίτυπος. Ὁ τύπος εἶναι ἡ σκιά, θὰ λέγαμε, καὶ ξεκινώντας ἀπ' αὐτὴ φτάνουμε στὸ ἀντικείμενο, τὸν ἀντίτυπο. Νὰ μερικοὶ τύποι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μαζί μὲ τὸν ἀντίτυπό τους στὴν Καινὴ Διαθήκη:

Τύπος

— Θυσία τοῦ Ἰσαὰκ

Ἄντίτυπος

— Θυσία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

- Ὁ χάλκινος ὄφεις στήν ἔρημο.
- Ὁ γογγυσμὸς καὶ ἡ ἀποστασία τοῦ Ἰσραήλ.
- Τὸ βάπτισμα εἰς τὸν Μωυσῆ.
- Ἡ ὑπερφυσικὴ τροφὴ μάννα καὶ ὀρτύκια.
- Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς πάνω στὸν Σταυρό.
- Ὁ γογγυσμὸς καὶ ἡ ἀποστασία τοῦ λαοῦ τῆς Ἐκκλησίας.
- Τὸ βάπτισμα εἰς τὸν Ἰησοῦ Χριστόν.
- Τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ⁸.

Δὲν εἶναι ἀχρηστη, λοιπόν, ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ἐπειδὴ ἦρθε ἡ Καινὴ, ὅπως λένε ἀθεολόγητα πολλοί, καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι ἀναγκαία ἡ μελέτη της. «*Τοσοῦτον οὖν κέρδος (τῆς Π. Δ.), φησίν, ἔλυσεν ὁ Χριστός; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ καὶ υφόδρα ἐπέτεινε*»⁹.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ Παλαιὰ Διαθήκη λέει πολλὰ ποὺ φαίνονται σκανδαλώδη· πρέπει ὅμως νὰ λάβουμε ὑπόψη ὅτι αὐτὴ παραλαμβάνει τὸν ἄνθρωπο στήν πεσμένη του κατάστασι καὶ τοῦ μιλάει τὴν γλῶσσα του, νὰ τὸ πεῖ κανεὶς ἔτσι, γιὰ νὰ τὸν ἀνορθώσει σταδιακά. Ἡ πτώσις ἔφερε τὸν ἄνθρωπο σὲ μιὰ παρά φύσι καταστάσι. Ἀπ' αὐτὴ τὴν κατάστασι παρέλαβε τὸν ἄνθρωπο ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, γιὰ νὰ τὸν φέρει στὸ κατὰ φύσι, γιὰ νὰ τὸν παραλάβει ἔπειτα ἡ Καινὴ Διαθήκη καὶ νὰ τὸν ὑψώσει στὸ ὑπὲρ φύσι^{9α}. Τὰ λε-

8. Σάκκος Σ., Μαθήματα εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ διὰ τοὺς «Κύκλους μελέτης ἀγίας Γραφῆς» (ἀνέκδοτα)· μάθημα 13ον. Βλ. τοῦ ἰδίου, Ὁ Σταυρὸς εἰς τὴν Π. Διαθήκην σ. 121. Βλ. καὶ τὸν ὑπομνηματισμὸ τοῦ ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου στήν ὑποσ. 7.

9) Χρυσόστομος, εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ὁμιλία ΛΘ', (Ἰσπαντα Ἀγίων Πατέρων τ. 66 σ. 267).

9α. «Ὁ μὲν τῆς πρώτης Διαθήκης νόμος διὰ τῆς πρακτικῆς φιλοσο-

γόμενα, λοιπόν, ως σκανδαλώδη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐξηγοῦνται ἀπ' αὐτὸ ἀκριβῶς, ἀπὸ τὸ ὅτι δηλαδὴ παραλαμβάνει τὸν ἄνθρωπο στὴν τραγικὴ του πεπτωκυῖα κατάσταση καὶ κατέρχεται στὸ ἐπίπεδό του, γιὰ νὰ τὸν ἀνυψώσει. «*Τῆς ἀσθενείας τῶν δεχομένων τοὺς νόμους ἦν τὰ λεγόμενα τότε*», λέει κάπου ὁ Χρυσόστομος¹⁰.

Ὁ Μεθόδιος Ὀλύμπου στὸ ἔργο του «Συμπόσιον ἢ περὶ ἀγνείας» ἐξετάζει τὸ θέμα, γιατί ἡ παρθενία δὲν ἀποκαλύφθηκε στὶς πρῶτες γενεές τῶν ἀνθρώπων, καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων λέει τὰ ἑξῆς: Ὁ Θεὸς ἤθελε νὰ ὀδηγήσει τοὺς ἀνθρώπους σὲ τελείωση σταδιακά· δὲν θὰ μπορούσαν οἱ ἄνθρωποι νὰ ἀντέξουν τὸ ὑψηλὸ μάθημα τῆς παρθενίας στὴν ἐλεεινὴ πεσμένη κατάστασή τους· γι' αὐτὸ καὶ διδάσκεται σταδιακά ἡ παρθενία. Στὴν ἀρχὴ ἐπιτρέπει ὁ Θεὸς τοὺς γάμους καὶ μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν· στὴν συνέχεια ἀπαγορεύει τὴν ἀδελφομιξία, ἐπιτρέπει ὅμως τὴν πολυγαμία μὲ ξένες στὸ γένος γυναῖκες. Ἀπὸ τὴν πολυγαμία μεταβαίνουμε στὴν μονογαμία καὶ ἀπὸ τὴν μονογαμία στὴν ἐγκράτεια στὸν γάμο. Ὑστερα δὲ ἀπὸ τὴν προηγηθεῖσα αὐτὴ προπαρασκευὴ στὴν ἐγκράτεια ἀποκαλύπτεται τὸ μέγιστο καὶ κορυφαῖο μάθημα, ἡ παρθενία¹¹. — Ἀπὸ τὸ παράδειγμα φαίνεται, νομίζουμε, αὐτὸ ποὺ λέγουμε· γιατί ἡ ἄδεια γάμων καὶ μεταξὺ ἀδερφῶν στὴν ἀρχὴ (ὁ Κάϊν ἔλαβε τὴν ἀδερφή

φίας, παντὸς μολυσμοῦ τὴν φύσιν ἀποκαθαίρει· ὁ δὲ τῆς Καινῆς, διὰ τῆς θεωρητικῆς μυσταγωγίας ἀπὸ τῶν σωματικῶν πρὸς τὰ συγγενῆ τῶν νοητῶν θεάματα, τὸν νοῦν γνωστικῶς ἀναβιβάζει». (Μάξιμος, περὶ Θεολογίας κεφαλαίων ἑκατοντὰς τρίτη. ΞΖ' Φιλοκαλία Β' σ. 102).

10. Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ὁμιλία ΙΖ', ΕΠΕ 9, 606.25. Καὶ ἄλλοῦ λέει γιὰ τοὺς νόμους τῆς Παλ. Διαθήκης: «*Οὐ πολλὴ ἀρίστης πολιτείας ἢ ἀκρίβεια, ὅτε εἰσαγωγή τοῦ θεοῦ ἦν, ὅτε παιδικὰ τὰ παραγγέλματα, ὅτε τὸ γάλα, ὅτε ὁ παιδαγωγός, ὅτε ὁ λύχνος, ὅτε ὁ τύπος καὶ σκιά*». (Ὁμιλία, Περὶ εἰμαρμένης καὶ προνοίας Β'. Εἰς Ἄπαντα Ἁγίων Πατέρων 39. σ. 121-122).

11. Συμπόσιον. Λόγος α' ΙΙ. ΒΕΠ 18, 19.5 ἐξ. Βλ. καὶ Θεοδώρου Ζήση, «Τέχνη Παρθενίας» σ. 30.

του για γυναίκα του) και ή ἄδεια πάλι ὁ ἄνδρας νὰ παίρνει περισσότερες ἀπὸ μιά γυναῖκες, ὅπως ἀναφέρεται στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, φαίνεται σκανδαλῶδες· ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ γίνονται ἀνεκτὰ γιὰ τὴν ἀτέλεια τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι παιδαγωγοῦνται συνεχῶς πρὸς τὸ τέλειο, τὴν παρθενία.

Ἡ πτώση τῶν πρωτοπλάστων εἶχε τὰ ὀδυνηρὰ της ἀποτελέσματα, ἡ ἁμαρτία ἐγίνε «καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς» κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ ἀποστόλου Παύλου (Ρωμ. 7, 13). Καὶ αὐτὰ τὰ ὀδυνηρὰ ἀποτελέσματα τῆς πώσης, αὐτὴ τὴν ὑπερβολικὴ ἁμαρτωλὴ κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου μᾶς παρουσιάζει ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, γι' αὐτὸ καὶ φαίνονται ὡς σκανδαλῶδεις οἱ περικοπές της.

Σκάνδαλο, πάλι, προκαλεῖ τὸ πλῆθος τῶν νόμων, τῶν ἐντολῶν καὶ διατάξεων στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Ἔχει καὶ ἡ πληθὺς αὐτῆ τῶν νόμων τὸν σκοπὸ τους: Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη σκοποῦ ἔχει νὰ πείσει τοὺς ἀνθρώπους ὅτι εἶναι ἁμαρτωλοὶ νὰ κάνει στενὸ τὸ πέρασμα γιὰ τὴν σωτηρία, ὥστε οἱ ἄνθρωποι, μὴ δυνάμενοι νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὸν νόμο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, νὰ ζητήσουν ἀπὸ ἄλλοῦ τὴν σωτηρία. Στὸν νόμο τοῦ Μωυσῆ ἦταν γραμμένο ὅτι ὁποῖος ἐφάρμοζε ὅλες ἀνεξαιρέτως τὶς διατάξεις του θὰ σωζόταν: «Ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς» (Λευϊτ. 18, 5, βλ. καὶ Ρωμ. 10, 5). Ἀλλὰ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἐφαρμόσει κανεὶς ὅλες τὶς διατάξεις τοῦ νόμου, τὶς τόσο πολλές. Ἐπομένως δὲν μπορούσαν νὰ δικαιωθοῦν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὸν νόμο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, γιατί σὲ κάποια ἐντολή του θὰ γίνονταν ὀπισθόδρομη παραβάτες. Ἀπὸ κάπου ἄλλοῦ, λοιπόν, ἔπρεπε νὰ ζητήσουν τὴν σωτηρία τους: Ἀπὸ τὸν ἀναμενόμενο Μεσσία, τὸν Ἰησοῦ Χριστό, ποὺ ἡ ἴδια ἡ Παλαιὰ Διαθήκη προφήτευε.

Ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι νὰ κάνει τοὺς ἀναγνώστες του νὰ νοήσουν ὅτι εἶναι ἁμαρτωλοὶ μὴ τὶς παραβάσεις τῶν ἐντολῶν του· καὶ ἔνοχοι γιὰ τὶς πα-

ραβάσεις τους αυτές να κραυγάσει ο καθένας: «Ἐλέησόν με τὸν ἁμαρτωλόν». Καὶ ἐπειδὴ ἡ σωτηρία, ὅπως ἡ ἴδια ἡ Παλαιὰ Διαθήκη τὸ λέει, θὰ ἐρχόταν ἀπὸ τὸν ἀναμενόμενο Μεσσία, τὸν Ἰησοῦ Χριστό, τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, ὑπόβαθα ἡ προσευχή καὶ τοῦ κόσμου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἦταν αὐτή: ΚΥΡΙΕ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΕ, ΥΙΕ ΤΟΥ ΘΕΟΥ, ΕΛΕΗΣΟΝ ΜΕ (ἔλα νὰ μέ σώσεις) ΤΟΝ ΑΜΑΡΤΩΛΟΝ.

Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὡς νὰ βλέπουμε τὸν Θεὸ νὰ καλλιεργεῖ τὸ κηπάριό Του, τὸν λαὸ τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ ὅταν τὸ κηπάριό Του αὐτὸ δίνει τὸν πιὸ γλυκὸ καρπὸ, τότε ὁ Θεὸς τὸν κόπτει, τὸν παραλαμβάνει καὶ ἐργάζεται ἀπὸ τὸν καρπὸ αὐτὸ τοῦ Ἰσραὴλ τὴν σωτηρία γιὰ ὅλο τὸν κόσμο. Ποιὸς εἶναι ὁ καρπὸς αὐτός; Εἶναι ἡ ΠΑΝΑΓΙΑ!

Πραγματικά, «ἡ Παναγία, κατὰ τὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνὸ καὶ τὴν Ὁρθόδοξο πίστη, εἶναι ἡ κορυφή καὶ τὸ τέλος ὅλης τῆς Π. Διαθήκης, καὶ εἰς αὐτὴν ἀναφέρονται ὅλοι αἱ προεικονίσεις καὶ προτυπώσεις καὶ προφητεῖαι τῆς Π. Διαθήκης (Β΄, 9-10). Εἶναι ἡ ἀποκορύφωσις καὶ ὁ καρπὸς ὅλης τῆς παλαιοδιαθηκικῆς «παιδαγωγικῆς» προετοιμασίας τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ Σωτῆρος, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνῃ ὁ χωρισμὸς τῆς ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο γένος τοῦ Ἀδάμ. Διὰ τοῦτο τὴν ὀνομάζει ὁ ἱερός Πατὴρ «θυγατέρα τοῦ Ἀδάμ» (Γ΄, 2· Α΄, 6), ἐνῶ τὸν Δαβὶδ ὀνομάζει «προπάτορα καὶ θεοπάτορα» (Γ΄, 2) ἀπὸ τὴν ρίζαν τοῦ ὁποῖου «κατ' ἐπαγγελίαν» (Β΄, 7· Ἔκδ. IV, 14) ἐγεννήθη ἡ Παναγία, συνεννοῖσα ἐν ἑαυτῇ τὴν ἱερατικὴν καὶ βασιλικὴν ρίζαν (Α, 6)»¹².

12. π. Ἀθανάσιος Γιέβτιτς, ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΤΕΛΟΣ σ. 244. Οἱ σημειούμενες στὴν ἀνωτέρω περικοπὴ παραπομπές Β, Γ ἀναφέρονται σὲ θεολογικὰς ὁμιλίαις τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Βλ. Βιβλίον Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ (ἐκδοσις ἰδρύματος «ΟΣΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΡΩΣΣΟΣ»).

Ὁ Θεὸς θέλει νὰ μὴ μολυνθεῖ τὸ κηπάριό Του, νὰ παραμείνει ὁ λαὸς Του ἀνέπαφος ἀπὸ κάθε ξένο στοιχεῖο· θέλει ἡ δική Του γενεὰ νὰ μείνει καθαρὴ, τὰ τέκνα Του νὰ ἀγωνίζονται ἐνάντια πρὸς τὸ σπέρμα τοῦ ὄφραως καὶ ποτὲ νὰ μὴ συνθηκολογήσουν μὲ αὐτό. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὁ Θεὸς κήρυξε ἐχθρα τῶν δύο γενεῶν, τῆς καλῆς καὶ τῆς κακῆς (βλ. Γέν. 3, 15). Ὅταν ἐγίνε ἡ μίξη τῶν δύο αὐτῶν γενεῶν (Γένεσις κεφ. 6) ἐγίνε ὁ φοβερὸς κατακλυσμὸς. Ποτέ, λοιπόν, φιλία, ποτέ συνθηκολόγηση μὲ τοὺς ἀλλοτρίους. Πόλεμος κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως, γιὰ νὰ παραμείνει ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ καθαρὸς ἀπὸ τὴν πλάνη τους καὶ τὴν διαφθορά τους καὶ νὰ πετύχει τὸν σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο ἐκλέχτηκε. Σ' αὐτὴ περίπου τὴν βάση θὰ πρέπει νὰ ἐρμηνευτοῦν οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰσραήλ, ποὺ διεξάγει μὲ τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀλλοτρίων πρὸς τὴν πίστη του ἐθνῶν. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ τοῦ θέματος, τῆς θεολογικῆς ἔννοιας τῶν ἐξοντωτικῶν πολέμων ποὺ ἀναφέρονται τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, θὰ ποῦμε περὶ σσότερα στὸν ὑπομνηματισμὸ τῶν σχετικῶν τῆς περικοπῶν.

Μὲ τὰ παραπάνω θέλουμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ Παλαιὰ Διαθήκη πρέπει νὰ ἐρμηνεύεται θεολογικά· ἂν δὲν σπουδάσουμε νὰ βροῦμε τὸ βάθος τῆς, τὴν θεολογία τῆς, δὲν θὰ τὴν κατανοήσουμε καὶ θὰ τὴν θεωροῦμε ἓνα ἄνοστο καὶ σκανδαλῶδες ἴσως ἀνάγνωσμα. Καὶ ἔτσι θὰ τὴν περιφρονοῦν οἱ πολλοί, ὅπως καὶ πραγματικὰ συμβαίνει.

Ἐνα ἐρώτημα: Γιατὶ ὁ Χριστὸς μιλώντας γιὰ τὸν ὄρκο εἶπε νὰ λέγουμε ἢ «ναὶ» ἢ «ὄχι»; γιατί «τὸ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστι» (Ματθ. 5, 37); Τὸ «περισσὸν» εἶναι τὸ νὰ ὀρκιζόμαστε· ὥστε, λοιπόν, ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ποὺ ἐπιτρέπει τὸν ὄρκο, εἶναι ἐκ τοῦ «πονηροῦ», δηλ. ἐκ τοῦ Διαβόλου;

Θὰ παραθέσουμε ἐδῶ σὲ ἐλεύθερη ἀπόδοση τὴν μακρὰ ἀπάντηση τοῦ Χρυσοστόμου, ἡ ὁποία φαίνεται σὰν μιὰ αἰιὴ ἀπολογητικὴ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Λέει ὁ ἱερὸς πατέρας: Οἱ ἐντολὲς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀνταποκρίνονταν

στήν ασθένεια εκείνων που τις δέχονταν. Βλέπουμε για παράδειγμα στην Παλαιά Διαθήκη τον Θεό να δέχεται λατρεία από κνίσσα θυσιῶν· αυτό είναι πολύ ανάξιο για τον Θεό, αλλά συγκατέβηκε στην ατέλεια τῶν ἀνθρώπων τῶν χρόνων εκείνων. Καί ὁ ὄρκος, λοιπόν, λέγεται ἐδῶ στὸν λόγο τοῦ Κυρίου ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸν Διάβολο, ὅταν προώδευσε ἡ ἀρετῆ. Ἄν ἡ Παλαιά Διαθήκη ποὺ ἐπέτρεπε νὰ ὀρκίζονται ἦταν ἀπὸ τὸν Διάβολο, δὲν θὰ εἶχε τόση ἐπιτυχία. Ἄν δὲν προηγοῦνταν οἱ ἐντολὲς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, δὲν θὰ γίνονταν τόσο εὐκόλα δεκτὲς οἱ ἐντολὲς τῆς Καινῆς Διαθήκης. Μὴ ζητᾶς, λοιπόν, τὴν ἀξία στὶς ἐντολὲς τῆς Παλαιᾶς τώρα, ποὺ πέρασε ἡ χρησιμότητά τους. Ἡ ἀξία τους φαίνεται τότε, στήν ἐποχὴ ποὺ θεσπίστηκαν. Ἀλλὰ καὶ τώρα, στήν ἐποχὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης, φαίνεται ἡ ἀξία τῆς Παλαιᾶς· γιατί τὸ ὅτι οἱ ἐντολὲς τῆς Παλαιᾶς μᾶς φαίνονται κατώτερες, αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ μεγάλο ἐγκώμιό τους. Πραγματικά! Ἄν οἱ ἐντολὲς αὐτὲς δὲν μᾶς ἀνάτρεφαν καλὰ καὶ δὲν μᾶς προετοίμαζαν κατάλληλα, ὥστε νὰ δεχτοῦμε τοὺς ὑψηλότερους νόμους, ἀσφαλῶς δὲν θὰ μᾶς φαίνονταν κατώτερες.

Ὁ μαστὸς τῆς μητέρας φαίνεται ἀχρηστος γιὰ τὸ παιδί, ὅταν αὐτὸ μεγαλώσει καὶ εἶναι ἱκανὸ νὰ τρέφεται ἀπὸ τελειότερη τροφή· καὶ οἱ γονεῖς ποὺ πρῶτα θεωροῦσαν ἀναγκαῖο τὸν μαστὸ γιὰ τὸ μικρὸ παιδί, ὅταν αὐτὸ μεγαλώσει καὶ ζητάει τὸν μαστό, τὸ κοροϊδεῦουν. Μάλιστα πολλές μητέρες, γιὰ νὰ ἀποτρέψουν τὸ παιδί ἀπὸ τέτοια συνήθεια, ὅταν αὐτὸ δὲν παίρνει ἀπὸ λόγια, ἀλείφουν τὸν μαστὸ τους μὲ πικρὲς οὐσίες. Τὸ ἴδιο κάνει καὶ ὁ Χριστός. Λέει ὅτι πολλοὶ νόμοι προέρχονται ἀπὸ τὸν πονηρό, ὄχι γιὰ νὰ δείξει ὅτι ἡ Παλαιά Διαθήκη προέρχεται ἀπὸ τὸν Διάβολο, ἀλλὰ γιὰ νὰ μᾶς ἀπομακρύνει ὀλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὴν παλαιὰ **ἀτέλεια**. Αὐτὰ λέει στοὺς μαθητὲς Του. Στοὺς ἀναίσθητους ὄμως Ἰουδαίους, οἱ ὁποῖοι ἐπέμεναν στήν τήρηση τῶν παλαιῶν νόμων (σὰν τὸ παιδί δηλαδὴ ποὺ, ἐνῶ μεγάλωσε, ζητάει πάλι τὸν μαστὸ τῆς μάνας του) ἔκανε ἀκατοίκητη τὴν πόλη

τους, ἀφοῦ τὴν ἄλειψε, σάν μὲ κάποια πικρὴ οὐσία, μὲ τὸν φόβο τῆς αἰχμαλωσίας. Ἐπειδὴ ὅμως οὔτε αὐτὸ δὲν στάθη-
κε ἄρκετὸ γιὰ νὰ τοὺς δαμάσει, ἀλλὰ καὶ πάλι ἐπιθυμοῦσαν
νὰ τὴν δοῦν σπεύδοντες σάν τὰ παιδιὰ πρὸς τὸ στῆθος τῆς
μάννας, κατέστρεψε τελείως τὴν πόλη τους καὶ ὁδήγησε
τοὺς περισσότερους ἀπ' αὐτοὺς στὴν αἰχμαλωσία. Ἔτσι κά-
νουν καὶ αὐτοὶ ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὶς ἀγγελάδες· ἀπομονώ-
νουν τὰ μοσχάρια καὶ τὰ κάνουν σιγὰ-σιγὰ νὰ ξεχάσουν τὴν
παλαιὰ συνήθεια τοῦ θηλασμοῦ.

Ἄν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη προερχόταν ἀπὸ τὸν Διάβολο, τὸ-
τε δὲν θὰ ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρία, ἀλλ' ἀντίθετα
θὰ ὁδηγοῦσε σ' αὐτὴ, ἐπειδὴ αὐτὸ ἤθελε ὁ Διάβολος. Τώ-
μα, ὅμως, βλέπουμε ὅτι ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη γίνεται τὸ
ἀντίθετο. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ θέμα γιὰ τὸ ὁποῖο μιᾶμε, ὁ ὄρκος,
γι' αὐτὸ νομοθετήθηκε στὴν Παλαιὰ Διαθήκη: Γιὰ νὰ μὴ ὀρ-
κίζονται στὰ εἰδωλα. Ἡ ἐντολὴ ἔλεγε: «Θὰ ὀρκίσεσθε στὸν
ἀληθινὸ Θεὸ» (βλ. Ἱερ. 4, 2). Πραγματικά, ἡ Παλαιὰ Διαθή-
κη δὲν πέτυχε μικρὰ πράγματα, ἀλλὰ πολὺ μεγάλα. Γιατὶ τὸ
γεγονὸς ὅτι οἱ ἄνθρωποι στράφηκαν πρὸς τὴν στερεὰ τρο-
φὴ (δηλ. τὴν διδασκαλίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης) αὐτὸ ὀφεί-
λεται στὴν Παλαιὰ Διαθήκη¹³.

13. «Ἐστω δὲ ὑμῖν τὸ ναί, ναί, καὶ τὸ οὐ, οὐ· τὸ δὲ περισσὸν τούτων
ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστι».

Ἦ οὖν ἐστὶ τὸ περισσὸν τοῦ ναί καὶ τοῦ οὐ; Ὁ ὄρκος, οὐ τὸ ἐπιорκεῖν.
Ἐκίνα γὰρ καὶ ὠμολογημένον ἐστὶ, καὶ οὐδεὶς δεῖται μαθεῖν, ὅτι ἐκ τοῦ
πονηροῦ ἐστὶ, καὶ οὐ περιττόν, ἀλλ' ἐναντίον· τὸ δὲ περιττόν, τὸ πλέον
καὶ ἐκ περιουσίας προσκείμενον, ὅπερ ἐστὶν ὁ ὄρκος.

Ἦ οὖν, φησὶν, ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν; καὶ εἰ ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν, πῶς νό-
μος ἦν;

Τὸ αὐτὸ δὴ τοῦτο καὶ περὶ τῆς γυναικὸς ἐρεῖς· πῶς μοιχεία νῦν νενόμι-
ται τὸ πρότερον ἐπιτετραμμένον;

Ἦ οὖν πρὸς ταῦτα ἔστιν εἰπεῖν;

Ὅτι τῆς ἀσθενείας τῶν δεχομένων τοὺς νόμους ἦν τὰ λεγόμενα τότε·
ἐπιπλὴ καὶ τὸ κνίσση θεραπεύεσθαι σφόδρα ἀνάξιον Θεοῦ, ὡσπερ καὶ τὸ
μελλίσειν ἀνάξιον φιλοσόφου. Μοιχεία τοίνυν ἐνομίσθη νῦν τὸ τοιοῦτον,

Πρέπει νά μελετοῦμε τήν Παλαιά Διαθήκη. Ἄλλα γιατί σέ ἡμᾶς τοὺς νεώτερους τόση ἄγνοια τοῦ περιεχομένου της; Γιατί τόση ἀδιαφορία πρὸς τήν ἀθάνατη διδασκαλία

καὶ ἐκ τοῦ πονηροῦ τό ὀμνύναι, ὅτε ἐπέδωκε τὰ τῆς ἀρετῆς. Εἰ δὲ διαβόλου ταῦτα ἐξ ἀρχῆς ἦσαν νόμοι, οὐκ ἂν τοσοῦσον κατώρθωσαν. Καὶ γὰρ εἰ μὴ ἐκεῖνα πρῶτον προέδραμεν, οὐκ ἂν οὕτως εὐκόλως ἐδέχθη τὰ νῦν. Μὴ τοίνυν αὐτῶν ἀπαίτει τὴν ἀρετὴν νῦν, ὅτε παρήλθεν αὐτῶν ἡ χρεία· ἀλλὰ τότε, ὅτε ὁ καιρὸς αὐτὰ ἐκάλει· μᾶλλον δέ, εἰ βούλει, καὶ νῦν. Καὶ γὰρ καὶ νῦν ἡ ἀρετὴ αὐτῶν δείκνυται, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο μάλιστα, δι' ὃ παρ' ἡμῶν διαβάλλεται. Τό γάρ τοιαῦτα αὐτὰ φαίνεσθαι νῦν, ἐγκώμιον αὐτῶν μέγιστόν ἐστιν. Εἰ γὰρ μὴ καλῶς ἡμᾶς ἔθρεψε, καὶ πρὸς τὴν τῶν μειζόνων ὑποδοχὴν ἐπιτηδείους ἐποίησεν, οὐκ ἂν ἐφάνη τοιαῦτα. Ὡσπερ οὖν ὁ μαστός, ὅταν τὸ αὐτοῦ πληρώσῃ πᾶν, καὶ πρὸς τὴν τελειότεραν τράπεζαν τὸ παιδίον παραπέμπῃ, λοιπὸν ἄχρηστος φαίνεται, καὶ οἱ πρότερον ἀναγκαῖον αὐτὸν εἶναι νομίζοντες τῷ παιδίῳ γονεῖς, μυρίοις αὐτὸν διαβάλλουσι σκώμμασι· πολλοὶ δὲ οὐδὲ ῥήμασιν αὐτὸν μόνον διαβάλλουσιν, ἀλλὰ καὶ πικροῖς ἐπιχρίουσι φαρμάκοις, ἵν' ὅταν μὴ ἰσχύσῃ τὰ ῥήματα τὴν ἀκαιρον περὶ αὐτὸν διάθεσιν ἀνελεῖν τοῦ παιδίου, τὰ πράγματα σβέσῃ τὸν πόθον.

Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐκ τοῦ πονηροῦ αὐτὰ ἔφησεν εἶναι, οὐχ ἵνα δείξῃ τοῦ διαβόλου τὴν παλαιὰν οὐσαν, ἀλλ' ἵνα μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς ἀπαγόγῃ τῆς παλαιᾶς εὐτελείας. Καὶ πρὸς μὲν αὐτοὺς ταῦτα λέγει· ἐπὶ δὲ τῶν ἀναισθητῶν Ἰουδαίων καὶ ἐπιμενόντων τοῖς αὐτοῖς, καθάπερ πικρία τινὶ τῷ τῆς αἰχμαλωσίας φόβῳ τὴν πόλιν περιχρίσας, ἄβατον ἐποίησεν. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ τοῦτο ἴσχυσεν αὐτοὺς κατέχειν, ἀλλὰ πάλιν αὐτὴν ἐπεθύμουν ἰδεῖν, ὡσπερ παιδίον ἐπὶ τὴν θηλὴν κατατρέχοντες, τέλειον αὐτὴν ἀπέκρυψε, καθελὼν τε αὐτὴν καὶ τοὺς πλείονας πόρρω ταύτης ἀπαγαγών· καθάπερ ἐπὶ τῶν βοῶν πολλοὶ τὰς δαμάλεις ἀποκλείοντες, τῷ χρόνῳ πείθουσιν ἀποστῆναι τῆς παλαιᾶς τοῦ γάλακτος συνηθείας. Εἰ δὲ τοῦ διαβόλου ἦν ἡ Παλαιά, οὐκ ἂν τῆς εἰδωλολατρίας ἀπήγαγεν, ἀλλὰ τούναντίον ἐνήγεν ἂν εἰς αὐτὴν καὶ ἐνέβαλλε· τοῦτο γὰρ ὁ διάβολος ἤθελε. Νῦν δὲ τούναντίον ὀρώμεν ὑπὸ τῆς Παλαιᾶς γινόμενον. Καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο, ὁ ὄρκος, τὸ παλαιὸν διὰ τοῦτο ἐνομοθετήθη, ἵνα μὴ κατὰ τῶν εἰδώλων ὀμνύωσιν. «Ὁμείσθε» γάρ, φησί, «τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν».

Οὐ τοίνυν μικρὰ κατώρθωσεν ὁ νόμος, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μεγάλα. Τὸ γὰρ ἐπὶ τὴν στερεὰν αὐτοὺς τροφήν ἐλθεῖν, τῆς ἐκείνου σπουδῆς γέγονεν ἔργον. (Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ὁμιλ. ΙΖ' ΕΠΕ 9, 606.13 - 610.1-7). Βλ. καὶ ὁμιλία του εἰς Ψαλμὸ ΡΘ'· εἰς Ἄπαντα Ἀγίων Πατέρων 57, σ. 130.

τῶν προφητῶν; Γιατὶ τόσες ἐλάχιστες ἐρμηνευτικὲς ἐργασίες στὸν χῶρο μας γύρω ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη; ^{13α}

Δὲν συνέβαινε ὁμοίως ἔτσι μὲ τοὺς ἁγίους Πατέρες. Οἱ ἅγιοι Πατέρες, στοὺς λόγους τους καὶ τὶς ὁμιλίες τους, χρησιμοποιοῦν πολὺ τὴν διδασκαλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐκπλήσσεται κανεὶς, πραγματικά, ὅταν διαβάσει τὰ ἔργα τῶν Πατέρων καὶ βλέπει τὸ πλῆθος τῶν χωρίων ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ποὺ ἀναφέρονται σ' αὐτά. Γιὰ παράδειγμα ἄς ἀναφέρουμε τὰ δύο πρῶτα πατερικὰ κείμενα, τὴν Α' καὶ Β' ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους τοῦ ἁγίου Κλήμεντος ἐπισκόπου

13α. Ὁ Σεβασμιώτατος Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης π. **ΙΕΡΟΘΕΟΣ** μοῦ ἔλεγε κατ' αὐτὰς γιὰ τὸν μακαριστὸ Του γέροντα, τὸν πατέρα **ΓΕΡΒΑΣΙΟ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟ**, τὸν μαθητὴ τοῦ ἁγίου **ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ** καὶ μεγάλο πνευματικὸ τῶν Πατρῶν, ὅτι γινώριζε πολὺ καλὰ καὶ σὲ βάθος τὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Ὅταν τὸν ρωτοῦσαν γιὰ διάφορα πνευματικὰ θέματα τοὺς ἔλεγε: «Ἀνοίξτε τὴν Παλαιὰ Διαθήκη σ' ἐκεῖνο τὸ ἐδάφιο· διαβάστε το· ἀπὸ τὴν ἀπάντηση στὸ ἐρώτημά σας; Τώρα διαβάστε καὶ ἄλλο σχετικὸ ἐδάφιο σὲ ἄλλο βιβλίο. Καὶ ἕνα ἄλλο ἀκόμα χωρίο. Ἰκανοποιήκατε περισσότερο;». Ἐνας πολὺ μορφωμένος θεολόγος, που ἀργότερα ἔγινε καθηγητὴς Πανεπιστημίου, ξαφνιασμένος ἀπὸ τὴν τόση παλαιοδουλικὴ γνώση τοῦ μακαριστοῦ πατρὸς καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸν ὠραῖο τρόπο ἐπιφυρομῆς της στὰ διάφορα πνευματικὰ θέματα, τοῦ εἶπε: «Πρῶτη φορά, Γέροντα, βλέπω τόση σωστὴ καθοδήγηση μέσα ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ». — Ὅπως ἄκουσα, ὁ ἴδιος ὁ π. **ΓΕΡΒΑΣΙΟΣ** εἶχε ἰδιαίτερα στραμμένη τὴν καρδιά Του σ' αὐτὸν τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη: «*Γιὰ ἀνθρώπου, σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ ἀκούσῃ ἐκ στόματός μου λόγον καὶ διαπειλήσῃ αὐτοῖς παρ' ἐμοῦ*» (Ἰεζ, 3, 17. Βλ. καὶ Ἰερ. 6, 17).

Ὁλόκληρο ὑπομνηματισμὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, σὲ ὅλα της τὰ βιβλία, εὐλογήθηκε νὰ πετύχει ὁ ἀείμνηστος ἀρχιμανδρίτης, σοφὸς καὶ ἅγιος πνευματικὸς τῶν Καλαμῶν, π. **ΙΩΗΛ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ**. Εἶναι τὸ μόνο ὀλοκληρωμένο ὑπόμνημα τῆς Παλ. Διαθήκης στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα.

Ἄς ἔχουμε τὴν εὐχὴ τῶν δύο νεωτέρων τούτων ἁγίων πατέρων καὶ ἄς διδαχθοῦμε ἀπὸ τὸν ἅγιο βίο τους, ποὺ σὰν βακτηρία, μαζί μὲ τὴν προσευχή, εἶχε καὶ τὴν μελέτη τῆς ἁγίας Γραφῆς, τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης.

Ρώμης¹⁴. Ἄς ἀνοίξουμε τὴν «Φιλοκαλία» καὶ ἄς κοιτάξουμε σὲ μιὰ τυχαία σελίδα της, γιὰ νὰ διαπιστώσουμε μὲ θαυμασμό τὴν γνώση τῶν ἁγίων Πατέρων στὴν Παλαιὰ Διαθήκη· τὴν ἱστορία της μὲ τὴν ὠφέλιμη διδασκαλία της τὴν χρησιμοποιοῦν ὄχι μόνο στίς ὁμιλίες τους, ἀλλὰ καὶ στίς συναντήσεις τους καὶ στίς συμβουλές τους πρὸς τὰ πνευματικά τους τέκνα (βλ. Γεροντικόν). Πολλοὶ δὲ Πατέρες ὑπομνημάτισαν βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἄλλοι ἔκαναν σειρὰ ἐρμηνευτικῶν κηρυγμάτων ἀπὸ αὐτὴ στὰ ἀκροατήριά τους. Ἡ διδασκαλία τῶν ἁγίων Πατέρων εἶναι μέλι· ἀλλὰ αὐτὸ τὸ μέλι αὐτὲς οἱ θεῖες μέλισσες τὸ κατασκεύασαν πετώντας στὸν λειμῶνα τῶν ἁγίων Γραφῶν, τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης^{14α}. Οἱ ἅγιοι Πατέρες, πραγματικά, εἶναι οἱ γραμματεῖς ποὺ μαθήτευσαν, κατὰ τὸν λόγο τοῦ Κυρίου, στὴν Βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ ἐκβάλλουν ἀπὸ τὸν θησαυρὸ τῆς καρδιάς τους **«καινὰ καὶ παλαιά»**, τὰ ρήματα δηλαδὴ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης^{14β}.

14. Ὅπως λέει ὁ Δανιέλου, ἡ θεολογία τῆς ἀρχικῆς κοινότητος διαπερᾶται ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς οἱ πρῶτοι Πατέρες συνέλαβαν τὸ γεγονὸς τοῦ Χριστοῦ μὲ παλαιοδιαθηκικὲς κατηγορίες. Γιὰ τὸν Ἰουστῖνο τὸ κήρυγμα εἶναι στὴν οὐσία ἡ μαρτυρία ποὺ ἀποδίδει γιὰ τὸν Χριστὸ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, «ἡ χριστολογικὴ σημασία τῆς Γραφῆς». (βλ. J. Daniélou, Ἁγία Γραφή καὶ Λειτουργία σ. 322).

14α. «Ἐν λειμῶνι τῶν Γραφῶν, καθάπερ μέλισσαι Σοφοῖ, προσσιπτάμενοι ὑμεῖς, περιεδρέψασθε καλῶς καὶ τῶν ἀνθέων τὰ ἄριστα καὶ τὸ μέλι, πᾶσι τοῖς πιστοῖς τῶν διδαγμάτων ὑμῶν, προτίθεσθε ὁμοῦ, εἰς πανδαισίαν αὐτῶν...». (Μηναῖον Ἰανουαρ. Λ'. Κάθισμα μετὰ τὴν β' στιχολογίαν).

14β. «Γραμματεὺς δὲ ἐστίν, ὁ εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ μαθητευθεὶς, πᾶς ὁ διὰ πράξεως εἰς τὴν περὶ Θεοῦ θεωρίαν σχολάζων καὶ τῆ ἡσυχία προσκαρτερῶν· ὃς ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ τῆς καρδίας, καινὰ καὶ παλαιά, τοῦτέστιν εὐαγγελικὰ καὶ προφητικὰ· ἢ ἐκ τῆς νέας καὶ παλαιᾶς διαθήκης· ἢ διδασκαλικὰ καὶ πρακτικά· ἢ νομικὰ καὶ ἀποστολικὰ. Ταῦτα γὰρ τὰ καινὰ καὶ παλαιὰ μυστήρια, ἅπερ ὁ πρακτικὸς γραμματεὺς ἐκβάλλει, μαθητευθεὶς εἰς τὴν θεάρεστον πολιτείαν» (Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης, κεφάλαια πάνυ ὠφέλιμα· ΡΚΖ'. Φιλοκαλία Δ' σ. 58).

Ἐκεῖ ὅμως ποῦ βλέπουμε ἰδιαίτερα τὴν χρῆση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι ἡ λατρεία μας. Οἱ ὕμνοι καὶ τὰ τροπάρικα τῆς ὀρθόδοξης λατρείας μας εἶναι διαποτισμένα ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη¹⁵. Ἄς ἀκούσουμε τὸν Ρῶσο Θεολόγο π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ τί λέει σὲ μιὰ σχετικὴ του περικοπὴ: «Ὁ μελετητῆς τῆς κοινῆς λατρείας τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐντυπωσιάζεται ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν παλαιοδιαθηκικῶν ἀναφορῶν, ὑπαινιγμῶν καὶ εἰκόνων μέσα σ' ὅλες τὶς ἀκολουθίες καὶ τοὺς ὕμνους. Ἡ ἐνότητα τῶν δύο Διαθηκῶν τονίζεται πέρα ὡς πέρα. Βιβλικὲς φράσεις καὶ ἰδέες ὑπεραφθονοῦν. Πολλοὶ ὕμνοι δὲν εἶναι παρὰ παραλλαγές ὕμνων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀπὸ τὴν ὠδὴν τοῦ Μωυσέως κατὰ τὴ διάβαση τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης μέχρι τοῦ ὕμνου τοῦ Ζαχαρίου, τοῦ πατέρα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Στὶς μεγάλες γιορτὲς πολυάριθμες περικοπὲς ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἐπιλέγονται καὶ διαβάζονται γιὰ νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ χριστιανικὴ τελείωση δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ὁλοκλήρωση ἐκείνου ποῦ προεικονίσθηκε καὶ προεικάσθηκε, ἣ ἀκόμα καὶ ἐπὶ λέξει προλέχθηκε στὰ παλιὰ τὰ χρόνια. Εἰδικὰ δὲ στὶς ἀκολουθίες τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος αὐτὴ ἡ διὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης προπαρασκευῆ χρησιμοποιεῖται μὲ ἰδιαιτέρη ἔμφαση. Ἡ ὅλη λατρεία βασίζεται πάνω σ' αὐτὴν τὴν πεποίθηση ὅτι ἡ ἀληθινὴ Διαθήκη εἶναι πάντοτε μία, ὅτι ὑπῆρχε πλήρης συμφωνία μεταξὺ τῶν Προφητῶν καὶ τῶν Ἀποστόλων. Καὶ ὅλο αὐτὸ τὸ σύστημα δημιουργήθηκε ἀκριβῶς στὴ μεταγενέστερη πατερικὴ ἐποχὴ.

Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ χτυπητὰ παραδείγματα αὐτοῦ τοῦ λατρευτικοῦ βιβλικισμοῦ εἶναι ὁ περίφημος Μέγας Κανὼν τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης, ποῦ διαβάζεται στὸ Μεγάλο Ἀπόδειμνο τῆ Σαρακοστή. Εἶναι μιὰ ἔντονη παρότρυνση, μιὰ ἔκκληση γιὰ μετάνοια, ποῦ γράφτηκε μὲ πραγματικὴ ποιητικὴ

¹⁵ Θεωροῦμε ὡς ἀναγκαία τὴν κατάρτιση ἑνὸς λειτουργικοῦ λεξικοῦ, ἅπου θὰ φανεῖ ἡ μεγάλη χρῆση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης στὴν λατρεία μας.

ἐμπνευση καὶ στηρίζεται πάνω στὴν Ἁγία Γραφή. Ὅλη ἡ σειρά τῶν ἀμαρτωλῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ ἐκείνων ποὺ μετανόησαν καὶ ἐκείνων ποὺ ἔμειναν ἀμετανόητοι, μνημονεύεται. Μπορεῖ κανεὶς νὰ χαθῆ μέσα σ' αὐτὸν τὸν ρέοντα χεῖμαρρο τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν παραδειγμάτων. Ὑπενθυμίζεται μὲ ἔμφαση ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ ἱστορία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀνήκει στοὺς Χριστιανούς. Ἐπανελημμένα καλεῖται κανεὶς νὰ σκεφθῆ αὐτὴ τὴ θαυμαστὴ ἱστορία τῆς θείας καθοδηγήσεως καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ τῶν ἀνθρωπίνων σφαλμάτων. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη φυλάγεται σὰν μέγας θησαυρός»¹⁶.

Ὅπως γράψαμε, ἡ Παλαιὰ Διαθήκη πρέπει νὰ ἐρμηνεύεται θεολογικά. Πρέπει νὰ προσπαθοῦμε, νὰ «παλεῦουμε»¹⁷ γιὰ νὰ βρῖσκουμε τὸ βαθύτερο νόημα τῶν ἱερῶν περικοπῶν, νὰ «θλίβουμε» τὸ γράμμα τοῦ νόμου καὶ νὰ πίνουμε τὸ νᾶμα του, ὅπως ὁ Γεδεὼν ἔθλιψε τὸν πόκο τοῦ ἐρίου καὶ ἔβγαλε ἀπὸ αὐτὸν δρόσο!¹⁸

Εἰδικότερα ἡ Παλαιὰ Διαθήκη πρέπει νὰ ἐρμηνεύεται χριστολογικά. Ἔτσι τὴν ἐρμήνευσαν οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας. Πραγματικά ἡ Παλαιὰ Διαθήκη χωρὶς τὴν χριστολογικὴ τῆς ἐρμηνεία ἔχει «κάλυμμα», εἶναι ἀκατανόητη (βλ. Β' Κορ. 3, 12-16). Ὅλη τὴν Παλαιὰ Διαθήκη τὴν βλέπουμε σὰν μιὰ προφητεία περὶ τοῦ Χριστοῦ, προφητεία εἴτε διὰ λόγου εἴτε διὰ τύπων. Προλαμβάνουν οἱ τύποι, γιὰ νὰ μᾶς γίνει πιστευτὴ ἡ ἀλήθεια· ὡς ἀνα-

16. Γεωργίου Φλωρόφσκυ, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 42.43.

17. Πραγματικά πρέπει νὰ παλεῦουμε μὲ τὰ ἱερὰ νοήματα τῆς ἁγίας Γραφῆς, γιὰ νὰ τὰ κατανοοῦμε, ὅπως ὁ Ἰακώβ πάλαισε μὲ τὸ οὐράνιο ἐκεῖνο ὄν καὶ τὸ νίκησε (Γέν. 32, 22-32)!

18. *Τοῦ Γεδεὼν τὸν πόκον νόει ψυχὴ μου, ἐξ οὐρανοῦ τὴν δρόσον ὑπόδεξαι καὶ κύψον ὡσπερ δορκὰς καὶ πῖε τὸ νᾶμα τὸ ἐκ νόμου ρυὲν τῆ ἀποθλίψει τοῦ γράμματος* (8ο τροπάριο Μακαρισμῶν Μ. Κανόνος).

φέρουμε ένα παράδειγμα: Γιὰ νὰ μὴ «ξαφνιαστοῦμε» ἀπὸ τὸ φοβερὸ γεγονὸς τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ μέγα γεγονὸς τῆς θυσίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ μᾶς γίνει, λοιπόν, δυσπαράδεκτον, προλαμβάνουν οἱ τύποι του στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ποὺ μᾶς προετοιμάζουν νὰ τὸ δεχτοῦμε εὐκολα. Ὁ Θεὸς σὰν νὰ λέει (ᾧς μᾶς ἐπιτραπεῖ νὰ γράψουμε): Ἔδωσα τὸν Υἱὸ μου νὰ θυσιαστεῖ· ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ Μένα τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ ὁ Ἀβραάμ!^{18α}

Ἄλλοι ἐρμήνευαν τὴν Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ γράμμα, «ἱστορικά» ποὺ λέγουμε καὶ ἄλλοι ἄλληγορικά. Ἡ ἄλληγορική ἐρμηνεία θέλει προσοχή. Γίνεται πολλές φορές παραπλανητική· ἐκτρέπεται σὲ τολμηρότητες καὶ γίνεται ἀσύδοτη. Τὴν ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ τάση τὴν ἐκπροσωποῦσε παλαιὰ ἢ κατηχητικὴ σχολὴ τῆς Ἀλεξανδρείας. Καλύτερη φαίνεται ἡ ἱστορικὴ ἐρμηνεία, ποὺ τὴν ἐκπροσωποῦσε ἡ κατηχητικὴ σχολὴ Ἀντιοχείας. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία, πάλι, θέλει προσοχή. «Αὐτὴ ἡ ἱστορικὴ ἐρμηνεία συχνὰ διέτρεχε τὸν κίνδυνο νὰ χάσῃ τὴν παγκόσμια σημασία τῆς θείας ἀποκαλύψεως μὲ τὸ νὰ ὑπερτονίζῃ τὶς τοπικὲς καὶ ἐθνικὲς πλευρὰς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Καὶ ἀκόμα περισσότερο, νὰ χάσῃ τὴν ἱερὴ προοπτικὴ, ν' ἀντιμετωπίζῃ τὴν ἱστορία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπλῶς σὰν τὴν ἱστορία ἑνὸς κάποιου λαοῦ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς καὶ ὄχι σὰν μιὰ ἱστορία τῆς μόνης ἀληθινῆς Διαθήκης τοῦ Θεοῦ»¹⁹.

Ὡς καλύτερος ἐρμηνευτὴς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ὅλης τῆς ἀγίας Γραφῆς γενικὰ θεωρεῖται ὁ Χρυσόστομος.

18α. Παραθέτουμε αὐτὴ τὴν ὡραία περικοπὴ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου: «Καθάπερ βασιλέως εἰσιόντος, προτρέχουσι στρατιῶται, ὥστε μὴ ἀθρόον ἀπαρασκευάστως δέξασθαι τὸν βασιλέα· οὕτω καὶ θαύματος μελλόντος γίνεσθαι παραδόξου, προτρέχουσι τύποι, ὥστε ἡμᾶς προμελετήσαντας μὴ καταπλαγῆναι ἀθρόον, μηδὲ ἐκστῆναι τῷ παραδόξῳ τοῦ γινομένου. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου» (τοῦ Χριστοῦ) (Εἰς τὴν ὁμιλίαν «Περὶ μὴ ἀπογνώσεως καὶ προσευχῆς κατὰ ἐχθρῶν». Εἰς Ἄπαντα Ἀγίων Πατέρων τ. 20, 357ΑΒ).

19. π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ ἐνθ. ἀν. σ. 40-41.

«Ὁ ἁγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος συνεδύασε τὰ καλύτερα στοιχεῖα καὶ τῶν δυὸ σχολῶν στὴν ἐρμηνευτικὴ του προσπάθεια. Ὁ ἴδιος ἦταν τῆς Ἀντιοχειανῆς σχολῆς, ἀλλὰ ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις ἦταν ὁπαδὸς ἐπίσης τοῦ Ὠριγένους. Οἱ ἀλληγορίες μπορεῖ νὰ παραπλανοῦν. Ἀλλὰ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ παραβλέπη τὴν «τυπολογικὴ» σημασία αὐτῶν τούτων τῶν γεγονότων. Οἱ Θεσμοὶ καὶ τὰ πρόσωπα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἦταν ἐπίσης οἱ «τύποι» ἢ οἱ «εἰκόνες» τῶν μελλοντικῶν πραγμάτων. Ἡ ἴδια ἡ ἱστορία ἦταν προφητικὴ. Τὰ ἴδια τὰ γεγονότα πράγματι προφητεύουν, ἔδειχναν καὶ δείχνουν πρὸς κάτι ἄλλο, ποὺ εἶναι πέρα ἀπὸ αὐτά. Οἱ ἀρχαῖοι Πατέρες δύσκολα μποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς «συντηρητικοί»²⁰.

Γιὰ νὰ ἐρμηνεύσουμε σωστὰ, θεολογικὰ καὶ χριστολογικὰ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ὅπως γράψαμε παραπάνω, χρειάζεται ὁ φωτισμὸς τοῦ Θεοῦ ποὺ τὸν ἀποκτᾶμε μὲ τὴν προσευχὴ καὶ τὴν καθαρότητα βίου. Ἀφοῦ ἡ ἁγία Γραφὴ εἶναι θεόπνευστο κείμενο, ἐρμηνεύεται σωστὰ, θεολογικὰ, μόνο ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἔχει Ἁγιο Πνεῦμα. «Ὅχι μόνο ὁ γράφων ἀλλὰ καὶ ὁ διαβάζων πρέπει νὰ γνωρίζη γράμματα. Ὅχι μόνον ὁ γράφων περὶ μαθηματικῆς πρέπει νὰ γνωρίζη μαθηματικὴν, ἀλλὰ καὶ ὁ διαβάζων καὶ ὁ ἐρμηνεύων τὰ γραφόμενα τοῦ μαθηματικοῦ πρέπει νὰ γνωρίζη τὴν μαθηματικὴν. Τὸ ἴδιον ἀκριβῶς ἰσχύει διὰ τὴν διὰ κειμένων μετάδοσιν οἰασδὴποτε ἐπιστήμης. Καὶ διὰ ποῖον λόγον νὰ ἐξαιρῆται ἡ Ἁγία Γραφή; Ἐν αὐτῇ ἀναγράφεται ἡ περὶ Θεοῦ καὶ τῆς βασιλείας καὶ δόξης Αὐτοῦ ἐμπειρία τῶν θεουμένων προφητῶν καὶ ἀποστόλων. Πῶς δὲν ἰσχύει ὁ γενικὸς ἐπιστημονικὸς κανὼν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν; ὅτι δηλαδὴ οἱ ὀρθῶς ἀναγινώσκοντες καὶ ἐρμηνεύοντες τὴν ἐμπει-

20. π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ ἔνθ. ἀν.

ρίαν ταύτην τῶν θεουμένων εἶναι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἐν Χριστῷ κοινωνίαν τῶν θεουμένων;»²¹

Πρέπει, λοιπόν, νὰ προσευχόμεσθε νὰ μᾶς στείλει ὁ Χριστὸς τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, γιὰ νὰ ἐρμηνεύσουμε σωστὰ τὸν λόγο του. Πόσο ωραῖο εἶναι ἐκεῖνο ποὺ γράφει τὸ Γεροντικόν, ὅτι πῆγαν κάποιοι ἀδελφοὶ στὸν ἀββᾶ Ἀντώνιο νὰ τὸν ρωτήσουν πῶς ἐρμηνεύεται ἓνα χωρίο τοῦ Λευϊτικοῦ²². Καὶ ὁ ἅγιος Ἀντώνιος ἔκανε προσευχὴ στὸν Θεὸ νὰ στείλει τὸν Μωυσῆ, ποὺ ἔγραψε τὸ Λευϊτικόν, νὰ τοὺς ἐρμηνεύσει τὸ δύσκολο χωρίο!²³

21. Πρωτοπρ. Ἰωάννου Ρωμανίδου, Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τόμ. Α' σ. 174.175. Καὶ γιὰ τὴν μετάφραση τῶν Ο', ἡ ὁποία εἶναι ἐρμηνεία καὶ ὄχι ξηρὴ μετάφραση τοῦ Ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου, ἐρμηνεῖα «θεόθεν οἰκονομηθεῖσα» κατὰ τὸν Εὐαγγελιο, ὁ ἴδιος καθηγητὴς γράφει: «...Πάντως ἀκριβῶς διὰ τοὺς ἰδίους λόγους οὐδέποτε ἠδυνήθησαν νὰ καταλάβουν οἱ διαμαρτυρόμενοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ρωμαιοκαθολικοὶ (ἂν καὶ ἀπέδιδον μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν [ισουλάταν], πῶς οἱ Ὁρθόδοξοι ἐθεώρουν ἐξ ἴσου Θεόπνευστον μετὰ τοῦ Ἑβραϊκοῦ κειμένου καὶ τὴν μετάφρασιν τῶν Ο'.

[1] Ὁρθοδόξου ἐπόψεως ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κάμνει τὸ κείμενον θεόπνευστον δὲν εἶναι αἱ ἀρχικαὶ λέξεις καθ' ἑαυτάς, ἀλλὰ ἡ ὑπὸ Θεουμένων ἐρμηνεία τοῦ κειμένου, διότι ὅσον ἀκριβὲς πρὸς τὸ πρωτότυπον καὶ ἂν εἶναι τὸ κείμενον, εἰς χεῖρας μὴ θεουμένων καὶ ἐκτὸς τῆς κοινωνίας αὐτῶν εὐρισκομένων δὲν ὠφελεῖ. Καὶ τὰ ἴδια τὰ ὑπὸ προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἰδιοχείρως γραφόμενα καὶ ἂν εἶχον οὗτοι ἵνα διαβάσουν καὶ μελετήσουν πάλιν κεκρυμμένον ἀπὸ αὐτοὺς θὰ εἶναι τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον. Καὶ τοῦτο, διότι Θεόπνευστον δὲν εἶναι τὸ κείμενον καθ' ἑαυτὴν, ἀλλὰ Θεόπνευστος εἶναι ὁ γράφων αὐτὸ Θεούμενος, ἢ Θεόπνευστος τὸ περὶ Θεουμένου γραφόμενα, ἀλλὰ μόνον, ὅταν ὑπὸ θεουμένου ἐρμηνεύονται» (αὐτόθι σ. 174).

22. Πολὺ ωραῖο καὶ πολὺ ἐλεγκτικὸ αὐτὸ γιὰ ἡμᾶς! Φανταστεῖτε τοὺς ἀδελφούς τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, τὸ βιβλίον τοῦ Λευϊτικοῦ· κάτι δὲν κατάλαβαν καὶ δὲν τὸ προσπέρασαν ἀδιάφορα, ἀλλὰ πῆγαν μακριὰ νὰ βροῦν τὸν ἅγιο Ἀντώνιο νὰ τοὺς τὸ ἐρμηνεύσει!

23. Ἀδελφοὶ παρέβαλον τῷ ἀββᾶ Ἀντωνίῳ καὶ εἶπον αὐτῷ ῥῆμα τοῦ

Τέλος, θέλω νά γράψω ὀλίγα γιά τόν τρόπο ἀνάγνωσης καί μελέτης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί τῆς ἀγίας Γραφῆς γενικά. Τόν σωστό τρόπο τὸν συνιστᾷ ἡ λατρεία μας. Γιά νὰ παρουσιαστεῖ τό ἱερὸ Εὐαγγέλιο στοὺς πιστοὺς (παλαιότερα καί ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου), γίνεται ὀλόκληρη λιτανεία· καί φθάνοντας ὁ ἱερέας στὸ κέντρο τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ ὑψώνει τὴν ἱερὰ Βίβλο, τὴν «*Σοφία*» τοῦ Θεοῦ καί ὁ λαὸς τὴν ὑποδέχεται μὲ προσκυνήματα λέγοντας «*Δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν...*». Καί δὲν γίνεται ἀνάγνωση τῶν ἱερῶν κειμένων, ἂν δὲν γίνει ἡ δέουσα προετοιμασία τῶν πιστῶν μὲ τό ἐπανειλημμένως «*Πρόσχωμεν*»: διαβάζεται δὲ καί εἰδικὴ εὐχὴ ἀπὸ τὸν ἱερέα γιά τὴν ὀρθὴ κατανόηση τῶν ἱερῶν ἀναγνωσμάτων²⁴. Τὴν ὥραία αὐτὴ λειτουργικὴ τάξη τὴν διατηροῦσαν πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια εὐσεβεῖς οἰκογένειες, ἰδιαίτερα τῶν χωριῶν μας, ποὺ τοποθετοῦσαν τὴν ἁγία Γραφὴ στὸ εἰκόνημα, ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὴν εἶχε στὸ ἱερὸ Σκευοφυλάκιο πρῶτα ἢ σήμερα στὴν ἁγία Τράπεζα. Ἄλλὰ ἦρθαν στὴν πατρίδα μας μερικοὶ θεολόγοι ἀπὸ τὴν Δύση, μὲ κολοκυθόσπορο στὰ κρανία τους, καί κοροϊδεύαν τὴν εὐσέβεια αὐτὴ τοῦ γνήσια ὀρθόδοξου λαοῦ μας, λέγοντας: «*Γιά τὸ εἰκόνημα εἶναι ἡ ἁγία Γραφή;*» Καί βέβαια γιά τὸ εἰκόνημα εἶναι ἡ ἁγία Γραφή! Καί ὅταν ἡ εὐσεβὴς οἰκο-

Λευιτικοῦ. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ γέρων εἰς τὴν ἔρημον, καὶ ἠκολούθησεν αὐτῷ ὁ ἀββᾶς Ἀμμωνᾶς κρυφῆ, εἰδὼς τὴν συνήθειαν αὐτοῦ. Καὶ μακρύνας πολὺ ὁ γέρων, στὰς εἰς προσευχήν, ἔκραξε φωνῆ μεγάλη

Ὁ Θεός, ἀπόστειλον τὸν Μωϋσῆν, καὶ διδάξει με τὸ ρῆμα τοῦτο.

Καὶ ἦλθεν αὐτῷ φωνὴ λαλοῦσα μετ' αὐτοῦ. Εἶπεν οὖν ὁ ἀββᾶς Ἀμμωνᾶς ὅτι

Τὴν μὲν φωνὴν ἤκουσα τὴν λαλοῦσαν μετ' αὐτοῦ, τὴν δὲ δύναμιν τοῦ λόγου οὐκ ἔμαθον. (ΕΠΕ Φιλοκαλία Α', 58.26).

24, Ἡ εὐχὴ «*Ἐλλαμψον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν φιλόανθρωπε Κύριε τὸ τῆς Σῆς θεογνωσίας ἀκήρατον φῶς καὶ τοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν ὀφθαλμοὺς διάνοιξον εἰς τὴν τῶν Εὐαγγελικῶν Σου κηρυγμάτων κατανόησιν...*».

γένεια ἔπρεπε νὰ ἀναγνώσει τὴν Ἱερὰ Βίβλο, θυμίαζε πρῶτα καὶ ὕψωνε ἔπειτα τὸ μικρό, τὸ ἀγνὸ παιδί νὰ τὴν φτάσει ἀπὸ τὸ εἰκόνημα, γιὰ νὰ τὴν ἀναγνώσουν. Διάβαζε ὁ ἕνας καὶ οἱ ἄλλοι ἄκουγαν· καὶ ὅταν τελείωναν τὴν Ἱερὴ ἀνάγνωση πάλι κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τοποθετοῦσαν τὴν ἀγία Γραφὴ στὴν θέση της, στὸ Εἰκόνημα. Αὐτὴ τὴν ὠραία τάξη, ποὺ ἀναδεικνύει τὴν Ἱερότητα τοῦ κειμένου τῆς ἀγίας Γραφῆς, μᾶς τὴν κατήργησαν μερικοὶ δυτικίζοντες θεολόγοι —δυτικίζοντες καὶ ἄς μὴν τὸ καταλαβαίνουν— κοπτόμενοι τάχα γιὰ τὴν ἀγνοια²⁵ τῆς ἀγίας Γραφῆς ἀπὸ τὸν λαὸ μας. Δὲν ἀν-

25. Θὰ γράψουμε κάτι τὸ περίεργο, ἀλλὰ ἀληθινὸ καὶ γνωστὸ. Συμβαίνει σὲ ἀπλοϊκοὺς εὐσεβεῖς πιστοὺς νὰ ὑπάρχει τελεία ἀγνοια τοῦ περιεχομένου τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ ὁμῶς αὐτοὶ οἱ πιστοί, ἐπειδὴ ἔχουν καθαρὴ καρδιά, ἔχουν τὴν χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκφράζουν μὲ τὰ λόγια τους καὶ μὲ τὴν ζωὴ τους τὴν ἀγία Γραφὴ καλύτερα ἀπὸ κάθε «ἐπιστήμονα» μελετητὴ της. Κάποτε ἕνας ἀρχιμανδρίτης εἶπε ἐκπληκτος σὲ μιὰ ἀγράμματη, ἀλλὰ εὐσεβῆ, γιαιγιά γιὰ ἕνα φωτισμένο της λόγο: «Γιαιγιά, αὐτὸ ποὺ εἶπες τὸ λέει καὶ ἡ ἀγία Γραφὴ». Ἀκούοντας ἡ γιαιγιά «ἀγία» νόμισε ὅτι ἡ «Γραφὴ» ἦταν πρόσωπο ποὺ ἁγίασε καὶ λέει: «Μεγάλ' ἡ χάρη της!»

Καὶ ὁμῶς αὐτὴ ἡ ἀγράμματη γιαιγιά, ποὺ εἶχε τόση ἀγνοια γιὰ τὴν ἀγία Γραφὴ, ὥστε νὰ τὴν νομίζει ἄνθρωπο (!) μὲ τὸν ἀπλοϊκὸ της λόγο εἶπε κυρίῳ ἀπὸ τὴν ἀγία Γραφὴ, ὥστε νὰ προκαλέσει τὴν ἐκπληξη τοῦ θεολόγου ἀρχιμανδρίτη. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ, ποὺ παρατηρεῖται συχνὰ στὸν εὐσεβῆ λαὸ μας, τὸ ἐξηγεῖ ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος. Ἀρχίζοντας ὁ Ἱερὸς πατέρας τὴν ἐρμηνεία στὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο λέει ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶχαμε τόσο καθαρὸ βίον, ὥστε νὰ μὴν εἶχαμε ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ἀγία Γραφὴ, ἀλλὰ νὰ μιλοῦσε κατ' εὐθειαν στὴν καρδιά μας τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Ἔτσι ἐπικοινωνοῦσε ὁ Θεὸς μὲ τὴν πρώτη γενεὰ τῶν ἀνθρώπων, μὲ τοὺς πρωτόπλαστοὺς πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση τους, μὲ τὸν Νῶε ἔπειτα, μὲ τὸν Ἀβραάμ, μὲ τὸν Ἰωβ καὶ μὲ τὸν Μωυσῆ. Δὲν ἐπικοινωνοῦσε μὲ γράμματιν ἀλλά, ἐπειδὴ εὗρισκε καθαρὴ τὴν ψυχὴ τους, τοὺς μιλοῦσε προσωπικῶς ὁ ἴδιος. Ὅταν ἀργότερα ἐξώκειλε ἡ γενεὰ τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεὸς σύστησε μὲ αὐτοὺς συμβόλαιον, γιὰ νὰ θυμοῦνται τὴν σχέσιν τους μὲ τὸν Θεόν. Αὐτὸ δὲν εἶναι πρὸς «κατηγορίαν» τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἀλλά, ὅπως λέει τὸ τέλος τῆς περικοπῆς του ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος, ὑποδηλώνει πόσο μεγάλον εἶναι τὸ «ἐγκλημά» μας καὶ πόσο μεγαλύτερη κόλαση ἐπισύσταται ἐναντίον μας, ὅταν περιφρονοῦμε καὶ αὐτὸ τὸν τρόπο τοῦ Θεοῦ ποὺ μετεχειρίστηκε γιὰ τὴν σωτηρίαν μας, τὴν παράδοσιν δηλαδὴ τοῦ

τέχουμε, παρά νὰ παραθέσουμε ἐδῶ μιὰ ωραία σχετική περικοπή τοῦ Μητροπολίτη Σερβίων καὶ Κοζάνης π. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ἀπὸ ἓνα γραπτό του κήρυγμα στὸ ποίμνιό του: «... Ἄς τὸ ποῦμε καθαρὰ παντοῦ πνέει στὴν Ἐκκλησία μας προτεσταντικὸς ἀέρας. Ὅχι πὼς οἱ ὀρθόδοξοι εἶναι ἕτοιμοι νὰ γίνουν προτεστάντες, μὰ φοβοῦνται πὼς ἡ Ἐκκλησία μένει

θελήματός Του γραπτῶς (ἀγία Γραφή). Παραθέτουμε ὅλη τὴν ωραία περικοπή τοῦ ἱεροῦ πατέρα:

Ἔδει μὲν ἡμᾶς μηδὲ δεῖσθαι τῆς ἀπὸ τῶν γραμμάτων βοηθείας, ἀλλ' οὕτω βίον παρέχεσθαι καθαρὸν, ὡς τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν ἀντὶ βιβλίων γίνεσθαι ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς, καὶ καθάπερ ταῦτα διὰ μέλανος, οὕτω τὰς καρδίας τὰς ἡμετέρας διὰ Πνεύματος ἐγγεγράφθαι. Ἐπειδὴ δὲ ταύτην διεκρουσάμεθα τὴν χάριν, φέρε κἄν τὸν δεύτερον ἀσπασώμεθα πλοῦν. Ἐπεὶ ὅτι τὸ πρότερον ἄμεινον ἦν, καὶ δι' ὧν εἶπε, καὶ δι' ὧν ἐποίησεν, ἐδήλωσεν ὁ Θεός. Καὶ γὰρ τῷ Νῶε καὶ τῷ Ἀβραὰμ καὶ τοῖς ἐγγόνοις τοῖς ἐκείνου, καὶ τῷ Ἰωβ καὶ τῷ Μωϋσεῖ δέ, οὐ διὰ γραμμάτων διελέγετο, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ, καθαρὰν εὐρίσκων αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς αὐτὸν τῆς κακίας ἐνέπεσε τὸν πυθμένα ἅπας τῶν Ἑβραίων ὁ δῆμος, τότε λοιπὸν γράμματα καὶ πλάκες καὶ ἡ διὰ τούτων ὑπόμνησις. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ ἀγίῳν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Καινῇ συμβὰν ἴδοι τις ἂν. Οὐδὲ γὰρ τοῖς ἀποστόλοις ἔδωκέ τι γραπτὸν ὁ Θεός, ἀλλ' ἀντὶ γραμμάτων τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπηγγελίματο δώσειν χάριν. « Ἐκεῖνος γὰρ ὑμᾶς ἀναμνήσει», φησί, «πάντα». Καὶ ἵνα μάθης ὅτι τοῦτο πολὺ ἄμεινον ἦν, ἄκουσον διὰ τοῦ προφήτου τί φησι. «Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, διδοὺς νόμους μου εἰς διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας γράψω αὐτούς, καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ». Καὶ ὁ Παῦλος δὲ ταύτην ἐνδεικνύμενος τὴν ὑπεροχὴν, ἔλεγεν εἰληφέναι νόνον, «οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίνοις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνοις». Ἐπειδὴ δὲ τοῦ χρόνου προϊόντος ἐξώκειλαν, οἱ μὲν δογμάτων ἕνεκεν, οἱ δὲ βίου καὶ τρόπων, ἐδέησε πάλιν τῆς ἀπὸ τῶν γραμμάτων ὑπομνήσεως. Ἐννόησον οὖν ἡλίκον ἐστὶ κακόν, τοὺς οὕτως ὀφείλοντας ζῆν καθαρῶς, ὡς μηδὲ δεῖσθαι γραμμάτων, ἀλλ' ἀντὶ βιβλίων παρέχειν τὰς καρδίας τῷ Πνεύματι, ἐπειδὴ τὴν τιμὴν ἀπωλέσαμεν ἐκείνην, καὶ κατέστημεν εἰς τὴν τούτων χρεῖαν, μηδὲ τῷ δευτέρῳ πάλιν κεχρηῆσθαι φαρμάκῳ εἰς δέον. Εἰ γὰρ ἔγκλημα τὸ γραμμάτων δεηθῆναι, καὶ μὴ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπισπάσθαι χάριν, σκόπησον ἡλικὴ κατηγορία, τὸ μηδὲ μετὰ τὴν βοήθειαν ταύτην ἐθέλειν κερδαίνειν, ἀλλ' ὡς εἰκῆ καὶ μάτην κείμενα τὰ γράμματα περιορᾶν, καὶ μείζονα ἐπισπάσθαι τὴν κόλασιν. (ΕΠΕ 9, 16.1 – 18. 1-14).

πίσω και πώς είναι ανάγκη πολλά παληά να λείψουν κι άλλα πάλι ν' ανανεωθοῦν, ἡ γλώσσα τῶν Γραφῶν και τῆς Λατρείας, ἡ διοίκηση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ κι ἄλλα. Ὅλα ἐτοῦτα εἶν' ἕνας ἀέρας ἐπαναστατικὸς ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸν προτεσταντισμό, σὰν μιὰ διάθεση στὸ βάθος νὰ λυτρωθοῦμε ἀπὸ τὰ δῆθεν δεσμὰ τῆς παραδόσεως... Οἱ πῖο πολλοὶ ἀπὸ κείνους ποὺ κρατοῦν μιὰ Καινὴ Διαθήκη στὴν ταίπη τους και τὴν ἀνοίγουν εὐκαιρα και ἄκαιρα ὅπου βρεθοῦν, τάχα πὼς διαβάζουν και μελετοῦν τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ, αὐτοὶ λοιπὸν ἐκεῖνο μᾶλλον ποὺ κερδίζουν εἶναι ὅτι ἐξοικειώνονται μὲ τὸ ἱερὸ κείμενο και στὸ τέλος κρατοῦν στὰ χεῖρια τους τὴν Καινὴ Διαθήκη σὰν ἕνα κοινὸ βιβλίο. Κάποιοι τῶρα θὰ γελάσουν και θὰ ποῦν: «Νὰ βάλουμε λοιπὸν τὴν Ἁγία Γραφή στὰ εἰκονίσματα, νὰ τὴν προσκυνοῦμε και νὰ μὴν τὴν ἀνοίγουμε». Κι ὅμως αὐτὴ εἶναι ἡ ἁγία παράδοση τῆς Ὁρθοδοξίας· ἡ Ἁγία Γραφή δὲν κουβαλιέται στὴν ταίπη, εἶναι στὰ εἰκονίσματα τοῦ σπιτιοῦ και στὴν ἁγία Τράπεζα τῆς Ἐκκλησίας. Κι ὅταν εἶναι νὰ διαβάση ἡ οἰκογένεια, κάνουν τὸ σταυρό τους γιὰ νὰ κατεβάσουν τὸ Εὐαγγέλιο (ἄλλῃ τὴν ἁγία Γραφή Εὐαγγέλιο τὴ λένε οἱ Ὁρθόδοξοι) ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα· κι ὅταν εἶναι νὰ διαβαστοῦν οἱ Γραφές στὴν Ἐκκλησία γίνεται πρῶτα ἐπίσημη λιτανεῖα (ἢ μικρὰ Εἵσοδος) κι ὕστερα ὁ λειτουργὸς φωνάζει: **«Σοφία· Ὁρθοί»**. Κι ὁ λαὸς κάνει τὸ σταυρό του και λέει: **«Δόξα σοι, Κύριε· Δόξα σοι»**. Ὅλα ἐτοῦτα δείχνουν πὼς οἱ ὀρθόδοξοι τὸ θεῖο Λόγο δὲν τὸν διαβάζουν μόνο, μὰ τὸν προσκυνοῦν και τὸν λατρεύουν»²⁶.

Ὁ τρόπος τῆς μελέτης μας τῆς ἁγίας Γραφῆς πρέπει νὰ

²⁶ Ἱερὰ Μητρόπολις Σερβίων και Κοζάνης, Λόγος Παρακλήσεως (Ἁγία Γραφὴ κήρυγμα στοὺς Ἀποστόλους και στὰ Εὐαγγέλια ὅλου τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους. Κοζάνη, 1967), Προλεγόμενα· σ. 8

εἶναι, πάλι, ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὴν λατρεία μας. “Ὁλη ἡ λατρεία μας εἶναι ἕνας ὠραῖος ὑπομνηματισμὸς τῆς ἀγίας Γραφῆς, τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς. Στούς ἱερούς μας Ναούς λατρεύοντας τὸν Θεὸ ζοῦμε τὴν ἀγία Γραφή²⁷ καὶ ἔτσι ζωντανά, καρδιακά, μὲ συμμετοχῇ ὅλου τοῦ ψυχικοῦ κόσμου πρέπει νὰ τὴν μελετοῦμε καὶ ἰδιωτικῶς στὶς οἰκίες μας. Τὰ κείμενα εἶναι ἱερά, εἶναι θεόπνευστα καὶ ἀπαιτοῦν εὐλάβεια καὶ δέος ἀπὸ τὸν μελετητὴ τους. Παραθέτουμε ἐδῶ δυὸ ὠραῖες περικοπές τοῦ μακαριστοῦ διδασκάλου Βασιλείου Βέλλα, ὀρθοδόξου ἐρμηνευτοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα του βιβλία. Παρακαλοῦμε τοὺς θεολόγους ἀναγνώστες μας καὶ γενικῶς πάντα ἐραστὴν τῆς Βίβλου, νὰ διαβάζουν κάθε μέρα τὶς περικοπές αὐτές, ὥστε νὰ τὶς ἀπομνημονεύσουν, γιατί ἀποτελοῦν τὴν **διαθήκη** τοῦ μακαριστοῦ διδασκάλου στοὺς μαθητές τους. Οἱ περικοπές μᾶς λέγουν πῶς πρέπει νὰ μελετοῦμε τὰ ἱερά κείμενα τῆς ἀγίας Γραφῆς. Γράφει, λοιπόν, ὁ σοφὸς καὶ εὐσεβὴς διδάσκαλός μας γιὰ τὶς μεσσιακὲς προφητεῖες τοῦ Ἰησοῦ, τὶς ὁποῖες ἐρμηνεύει στὸ βιβλίό του «*Ὁ Παῖς τοῦ Κυρίου*»:

«Ὀλίγα κατὰ τὸν ἀριθμὸν αἱ προκείμενα προφητεῖαι εἶναι κείμενα θαυμαστὰ μὲ αἰώνιον κῦρος, διότι προέρχονται ἐκ τοῦ Αἰωνίου Θεοῦ. Διὸ καὶ μετὰ δέους πρέπει νὰ ἴσταται πρὸ αὐτῶν ὁ ἐρμηνευτὴς καὶ μετὰ προσοχῆς δέον νὰ χωρῇ εἰς τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν προσέχων μὴ τι τῶν λεγομένων παρερμηνεύσῃ καὶ

27. Πόσο ζῆ, ἀλήθεια, ὁ ἱερέας τὸν ψαλμικὸ λόγον «*Ἐν ταῖς νυξὶν ἐπάρατε τὰς χεῖρας ὑμῶν εἰς τὰ ἅγια*» (Ψάλμ. 133, 2), ὅταν στὴν Προηγιασμένη λειτουργία τὴν νύχτα (ἔσπερινή ἀκολουθία) ἀκούοντας νὰ ψάλλεται ὁ στίχος αὐτὸς αἶρει, πραγματικά, τὰ χέρια του τὰ ἅγια, τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Κυρίου· ἢ, πόσο ζῆ, πόσο πρέπει νὰ ζῆ, ὅταν κάνει τὴν Προσκομιδῆ, τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ τοὺς ἀναφερόμενους στὸ πάθος τοῦ Μεσσία, «*Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτὸν ἄφωνος... Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη...*» (53, 7-8).

δέν κατανοήση τι ὀρθῶς. Τοιαῦτα κείμενα μέ τόσην πολυσύνθετον σκέψιν, μέ τήν ἐκτυφλωτικὴν ἀνταύγειαν τοῦ ἀνεσπέρου φωτὸς, ὅπερ ἄπλετον διαχέεται διὰ τῶν ἀψύχων γραμμῶν τοῦ κειμένου, δέν εἶναι δυνατόν νά κατανοηθοῦν πλήρως καί ἐν τῷ συνόλω των μέ μίαν πρῶτην ἐπαφὴν ἀλλὰ χρειάζεται συχνή ἐπαφή καί μελέτη τῶν ἀνεκτιμῆτων τούτων κειμένων. Πάντοτε ὁσάκις ἐπ' αὐτῶν ἐγκύπτει τις, κάτι τι τὸ νέον θά συλλαμβάνη, κάποιαν φωτεινὴν πτυχὴν θά ἀνακαλύπτῃ, τὴν ὁποίαν προηγουμένως δέν εἶχεν ἀντιληφθῆ, διότι τὰ μεγάλα πνεύματα μέ τὸν πλούσιον πνευματικὸν καί ψυχικὸν κόσμον μόνον διὰ τῆς συχνῆς ἐπαφῆς καί μελέτης δυνάμεθα νά προσεγγίσωμεν. Διὸ καί τὴν πεποίθησίν μου ταύτην δέν παύω νά ὑπογραμμίζω ἐκάστοτε εἰς τοὺς ἀγαπητοὺς φοιτητὰς μου καί ἐνταῦθα νά τονίσω εἰς πάντα ἀναγνώστην τοῦ παρόντος βιβλίου. Εἶμαι βέβαιος, ὅτι οὕτω πληρέστερον θά κατανοήσουν τὰς προφητείας καί πολλὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα παρέλιπον, θά ἐπισημάνουν. Ἄλλὰ καί οὕτω μόνον διὰ τῆς συχνῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἱερῶν κειμένων θά λάβουν πείραν τῆς φύσεως τῆς Ἀποκαλύψεως καί τῆς Θεοπνευστίας, αἱ ὁποῖαι δέν εἶναι δυνατόν νά ἀποδοθοῦν δι' ὀρισμῶν καί λέξεων ἀλλὰ συλλαμβάνονται καί βιοῦνται διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ κειμένου ἄμπειρίας. Ἡ γοητεία, τὴν ὁποίαν τοῦτο ἐξασκεῖ ἐπὶ τοῦ μελετητοῦ καί ἡ ὁποία δέν εἶναι δυνατόν νά περιγραφῆ ἐπακριβῶς, μεταφέρει αὐτὸν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς Ἀποκαλύψεως καί τῆς Θεοπνευστίας καί ἡ ψυχὴ του ἐγγίζει τὴν ψυχὴν τοῦ Προφήτου, ἀποβαίνων οὕτω καί αὐτὸς εἰς τὸν κύκλον τοῦ ἕνας μικροῦ προφήτης»²⁸.

²⁸ Π. Ὁ Παῖς τοῦ Κυρίου, Ἀθήναι 1969 σ. 22-23.

Καί στον πρόλογο τοῦ ἰδίου βιβλίου του γράφει ὁ διδάσκαλός μας γιά τίς προφητεῖες ποῦ ἐρμηνεύει:

«Ἐχων ὑπ' ὄψιν τήν σπουδαιότητα τῶν προκειμένων προφητειῶν καί τό πλήθος καί τό ὕψος τῶν διατυπουμένων διδασκαλιῶν, μετὰ δέους καί προσοχῆς μεγάλης ἐχώρησα εἰς τήν ἐρμηνείαν τούτων, ἀφοῦ ἐπί σειρὰν ἐτῶν εἰς τὰς Πανεπιστημιακὰς παραδόσεις μου ἐξήτασα τὰ ἱερὰ κείμενα καί ἐβασάνισα τήν ἐννοίαν αὐτῶν. Ἦτο τόση ἡ ἐντύπωσις, τήν ὁποίαν μοῦ προὔξενουν αἱ προκείμεναι προφητεῖαι καί τόσον ζωηρά ἡ ἱερότης αὐτῶν παρουσιάζετο πρὸ τῶν ὀμμάτων μου, ὥστε ἀκουσίως εἰς τὸν νοῦν μου ἀνεπήδων οἱ λόγοι: «Λῦσαι τό ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου. Ὁ γάρ τόπος ἐν ᾧ σὺ ἕστηκας, γῆ ἁγία ἐστίν» (Ἐξ. 3,5).

Μὲ τὸν παρόντα τόμο ἀρχίζουμε μιὰ ἐρμηνευτικὴ σειρὰ, στὴν Παλαιὰ Διαθήκη μὲ τὸν γενικὸ τίτλο **ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΠΑΛΑΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ**. Ἡ σειρὰ αὐτὴ θὰ ἔχει καί πρακτικὸ χαρακτήρα καί δὲν θὰ εἶναι ἓνας ἀπλὸς σχολιασμὸς τῶν στίχων· σὲ τόμους ὅπου τὰ σχόλια θὰ εἶναι καθαρῶς ἐρμηνευτικὰ τὸ πρακτικὸ μέρος θὰ τὸ δίνω σὲ ἰδιαίτερο παράρτημα.

Κατὰ τὴν ἐρμηνεία χρησιμοποιοῦ κυρίως τὴν ἱστορικὴ μέθοδο, παραθέτω δὲ μερικὲς φορές καί ἀλληγορικὲς ἐρμηνεῖες στίχων, ὅταν αὐτὲς ἐκφράζουν νόστιμο πνευματικὸ νόημα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἀκολουθῶ τίς ὑπερβολὲς αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς ἐρμηνείας· κυρίως ὁμως λαμβάνω ὑπόψη μου ὅτι ἡ Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι προφητεῖα, εἶναι τύπος τῆς Καινῆς Διαθήκης, γι' αὐτὸ καί τὴν ἐρμηνεύω χριστολογικῶς.

Τὸν παρόντα πρῶτο τόμο, ὑπόμνημα στὴν Γένεση, τὸ πρῶτο βιβλίον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἴσως μερικοὶ εὔρουν ὄχι πλούσιο στὸν σχολιασμὸ στίχων τινῶν. Αὐτὸ συμβαίνει γιὰτι πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἐξέδωσα καί ἄλλο, ὀγκῶδες ὑπόμνημα στὴν Γένεση, ὅπου παραθέτω εὐρύτερο σχολιασμὸ τῶν στίχων. Θέλοντας ὁμως νὰ ἀρχίσω μιὰ ἐρμηνευτικὴ σειρὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί μὲ πρακτικὸ σχολιασμὸ

κοντὰ στὸν καθαρὰ ἐρμηνευτικό, σὲ ἀπλή γλῶσσα, καὶ σὲ βολικό σχῆμα τῶν τόμων, ἀναγκάστηκα νὰ γράψω νέο ὑπόμνημα στὴν Γένεση, πρῶτο τεῦχος τοῦ ὁποίου εἶναι ὁ παρῶν τόμος. Τὸ νέο αὐτὸ ὑπόμνημα εἶναι ἐντελῶς διάφορο τοῦ πρώτου μου ὑπομνήματος, δίνω δὲ καὶ νέες ἐρμηνεῖες στίχων, μαζί μὲ νέο πατερικό σχολιασμό. Ἔτσι ἕνας ποὺ θέλει νὰ μελετήσῃ βαθύτερα τὴν Γένεση, τὸ πρῶτο καὶ δυσκολώτερο²⁹ αὐτὸ βιβλίο τῆς ἀγίας Γραφῆς, θὰ πρέπει νὰ ἔχει ὑπόψη καὶ τὰ δύο ὑπομνήματα, γιατί τὸ ἕνα θεωρεῖται συμπλήρωμα τοῦ ἄλλου. Τὸ νέο μου ὑπόμνημα ἐκάλλυνα καὶ μὲ τίς περισσότερες ἀπὸ σπουδαῖες θεολογικὲς παρατηρήσεις καὶ σχολιασμοὺς στὸ βιβλίο τῆς Γένεσης τοῦ ἱεροκλήρικα καὶ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Σάκκου³⁰. Μιὰ τόσο ωραία θεολογία στὴν Γένεση, ὅποια εἶναι αὐτὴ ἡ ἐργασία τοῦ κ. καθηγητοῦ, δὲν θὰ ἤθελα νὰ ἀπουσιάσῃ ἀπὸ τὸ ὑπόμνημά μου αὐτό.

Ἐβραϊκὸ κείμενο δὲν θὰ παραθέτω στὰ ὑπομνήματα τῆς σειράς. Θὰ παραθέτω μόνο τὸ κείμενο τῆς μετάφρασης τῶν Ο' καὶ πλευρικὰ τὴν μετάφραση τοῦ κειμένου αὐτοῦ γιὰ τὸν λαό· ὅπου ὑπάρχει διαφορὰ τῶν δύο κειμένων, τοῦ Ἑβραϊκοῦ καὶ τῶν Ο', καὶ πρέπει νὰ σημειωθεῖ, τὴν καταγράφω στὸν σχολιασμό.

Ἡ ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ σειρά στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἐλπίζουμε νὰ ἐκδίδεται σὲ σύντομα, ὅσο τὸ δυνατόν, χρονικὰ διαστήματα. Πρέπει ὅμως νὰ ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι ἔχουμε καὶ ἄλλη διακονία στὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀκόμα ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλη, σήμερα μάλιστα, ἡ ἔκδοση βιβλίων μὲ τὰ ἀπλημένα τυπογραφικὰ ἔξοδα. Γι' αὐτὸ καὶ παρακαλῶ θερμὰ τοὺς ἀγαπητοὺς ἀναγνώστες νὰ βοηθοῦν στὴν διάθεση ἐκδόσεως τῶν τόμων. Ἡ ἔκδοση νέου τόμου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν διάθεση τοῦ προηγουμένου.

²⁹ Τὰ δυσκολώτερα βιβλία τῆς ἀγίας Γραφῆς εἶναι τὸ πρῶτο καὶ τὸ τελευταῖο τῆς βιβλίου, ἡ Γένεση καὶ ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου.

³⁰ Πλ. τόμους περιοδικοῦ ΣΑΛΠΙΓΞ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ 1979-1983.

Ίδιαίτερα ὁμως παρακαλῶ τοὺς ἀγαπητοὺς ἀναγνώστες νὰ προσεῦχονται στὸν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστὸ νὰ εὐλογῆσει τὸ ἔργο αὐτό, ποὺ τώρα ἀρχίζει, νὰ δυναμώνει τὸν γράφοντα γιὰ τὴν συνέχισή του καὶ νὰ ἀπολαύσει τὴν ἐπιθυμία του νὰ καταθέσει στὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἕνα ὑπομνηματισμὸ σὲ ὅλα τὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Ζητῶ ἐκ τῶν προτέρων συγγνώμη γιὰ τὶς ἀτέλειες καὶ τὰ λάθη ποὺ θὰ παρουσιάζει ἡ ἐρμηνευτικὴ μου αὐτὴ ἐργασία. Παρακαλῶ τοὺς ἀναγνώστες μου νὰ δοῦν καλοπροαίρετα τὸν ἀγαθὸ μου σκοπὸ, νὰ δουλέψω κι' ἐγὼ στὸν ἀγρὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης³¹ γιὰ τὴν δόξα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποὺ κρύβεται^{31α} σ' αὐτὴ, καὶ τὸν κόπο μου στὴν δουλεψὴ αὐτῆ καὶ νὰ ἀνταμείψουν μὲ τὴν προσευχὴ τους τὸν κόπο μου. Μοῦ ἀρέσει ἰδιαίτερα ὁ λόγος αὐτός τοῦ Θεοδωρήτου Κύρου, ποὺ γράφει στὸ τέλος τοῦ ὑπομνήματός του στὸν προφήτη Μαλαχία: **«Εἰ δέ τι τῶν προφητικῶν ρητῶν τὴν ἡμετέραν παρέβη κατάληψιν, συγγνώμηναι τῇ τῆς φύσεως ἀσθενείᾳ καὶ τὸ λείπον προσθεῖναι, τὸν δὲ σκοπὸν ἐπαινέσαι καὶ προσευχὰς ἀντιδοῦναι τοῖς πόνοις».**

Εὐχαριστῶ θερμὰ ὄσους συνετέλεσαν στὸ νὰ ἀγαπήσω τὴν Παλαιὰ Διαθήκη καὶ ἰδιαίτερα τὸν ἀγωνιστὴ Μητροπολίτη Φλωρίνης Πρεσπῶν καὶ Ἑορδαίας π. **ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟ**, γιὰ τὸν συχνὸ Του λόγος ποὺ ἄκουγα, ὅταν ἤμουν πλησίον Του, **«Ὁ θεολόγος γεννᾶται εἰς τὰς ἁγίας Γραφὰς ὡς αὐτὰς ἠρμῆνευσαν οἱ Πατέρες»**, καὶ τὸν ἐλεγχό Του, ὅταν μὲ συνελάμβανε ἀγνοοῦντα τὰς Γραφὰς, ὅπως ἐπίσης τὸν πο-

31. Ὁ καθηγητὴς Βέλλας ἀναστενάζοντας γιὰ τὴν ἔλλειψη στὸν χῶρο μας ἐργασιῶν στὴν Παλαιὰ Διαθήκη χαιρόταν καὶ ἀγαλλόταν, ὅταν ἐβλεπε μιὰ μελέτη, κάποιον ἄρθρο σ' αὐτὴν καὶ ἔλεγε: **«Ὅ,τι καὶ ἂν κάνει κανεὶς εἰς τὸν ἀκαλλιέργητον αὐτὸν ἀγρὸν, εἶναι εὐλογημένον».**

31α. *«Ἡ χάρις τῆς Νέας Διαθήκης μυστικῶς τῷ τῆς Παλαιᾶς κέκρυπται γράμματι»* (Μάξιμος, περὶ θεολογίας κεφαλαίων ἑκατοντᾶς πρώτη πθ'. Φιλοκαλία Β', σ. 66).

λύκλαυστο καὶ ἀλησμόνητο μακαριστὸ πανεπιστημιακὸ διδάσκαλο **ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΒΕΛΛΑ**, ἐρμηνευτὴ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, γιὰ τὶς θελκτικὲς του παραδόσεις ποῦ με ἐμάγευσαν, ππραγματικά, καὶ με ἔκαναν νὰ ἀγαπήσω τὴν Παλαιὰ Διαθήκη.

Τὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Πειραιῶς καὶ Φαλήρου, ἀγωνιστὴ Ἱεράρχη π. **ΚΑΛΛΙΝΙΚΟ**, ἐπαινέσαντα στὸ ἐκλεκτὸ του ποίμνιο, περισσότερο μάλιστα τοῦ δέοντος, τὴν ἐργασία μου στὴν Παλαιὰ Διαθήκη καὶ εὐλογοῦντα τὴν ἔναρξη τῆς σειρᾶς αὐτῆς, εὐχαριστῶ θερμὰ καὶ ἐπικαλοῦμαι τὶς Στιπές Του εὐχές.

Ἄρχιμ. Ἱερεμίας Φούντας
Ἱεροκήρυξ
Ἱερᾶς Μητροπόλεως Πειραιῶς

Καλλίπολις - Πειραιῶς

16 Ἀπριλίου 1985.

Μνήμη τῶν ἁγίων νεομαρτύρων **ΡΑΦΑΗΛ**,
ΝΙΚΟΛΑΟΥ καὶ **ΕΙΡΗΝΗΣ**
τῶν ἐν Θερμῇ τῆς Λέσβου.

**ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ
ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ***

«Ἡ ἅγια Γραφή, πού μοιάζει σὰν ἓνα ψηλὸ βουνό, γιὰ νὰ εἶναι ὁ φάρος τοῦ κόσμου, χωρίζεται σὲ δυὸ πλαγιές. Ἡ πλαγιὰ τῶν παλιῶν καὶ ἡ πλαγιὰ τῶν νέων χρόνων. Ἡ

**Διαίρεση
τῆς ἁγίας Γραφῆς**

μιὰ βλέπει τὴν δύση καὶ ἡ ἄλλη τὴν ἀνατολὴ τῆς ἀνθρωπότητας. Καὶ οἱ δυὸ φέρουν τὸ ὄνομα «Διαθήκη», γιὰτι καὶ οἱ δυὸ περιέχουν τὴν μαρτυρία τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ σχέδιο τῆς συμφωνίας μετὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ ὁμοῦ πού φαίνεται ἡ προετοιμασία αὐτῆς τῆς συμφωνίας ἡ Διαθήκη παίρνει τὸ ὄνομα «Παλαιά». Ἀπὸ τὴν πλευρὰ δὲ πού φαίνεται ἡ ἐκπλήρωση αὐτῆς τῆς συμφωνίας, παίρνει τὸ ὄνομα «Καινὴ». Καὶ ἡ μιὰ καὶ ἡ ἄλλη, θεωρούμενες κατὰ τὴν ἐσωτερικὴ τους διαίρεση, ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὰ ἴδια στοιχεῖα: Ἀπὸ τὴν ἱστορία, ἡ ὁποία λέει τὸ παρελθόν, ἀπὸ τὴν προφητεία, ἡ ὁποία λέει τὸ μέλλον, καὶ τὴν θεολογία, ἡ ὁποία ἐνώνει τὸ παρελθόν καὶ τὸ μέλλον στὴν ψυχὴ τῆς αἰώνιας ἀληθείας»¹.

Αὐτὴ εἶναι ἡ διαίρεση τῆς ἁγίας Γραφῆς. Χωρίζεται στὴν Παλαιὰ καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη. Καὶ τὶς δυὸ Διαθήκας τὶς ἐνώνει τὸ Πρόσωπο τοῦ Μεσσία, ὁ Κύριος ἡμῶν

* Ἡ ἐδῶ εἰσαγωγή εἶναι σχεδὸν ἡ ἴδια μετὰ τὴν εἰσαγωγή στὸ ἄλλο μας ὑπόμνημα μεταγλωττισμένη σὲ ἀπλούστερη ἔκφραση.

1. Εἰς L. Fillion «La Sainte Bible commentee» I, σ. 11.

Ἰησοῦς Χριστός. Ἡ μὲν Π.Δ. προφητεύει τὴν ἔλευση τοῦ Μεσσία καὶ προετοιμάζει τὸν κόσμον γιὰ τὴν ὑποδοχὴ Του, ἡ δὲ Κ.Δ. μᾶς λέει γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν προφητειῶν τῆς Π.Δ. περὶ τοῦ Μεσσία.

Τὴν στενὴν σχέση τῶν δύο Διαθηκῶν ἐκφράζουν τὰ ὠραῖα αὐτὰ λόγια τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου:

«Προέλαβε τὴν Καινὴν ἢ Παλαιὰ καὶ ἠρμήνευσε τὴν Παλαιὰν ἢ Καινὴν. Καὶ πολλάκις εἶπον, ὅτι δύο Διαθήκαι καὶ δύο παιδίσκαι καὶ δύο ἀδελφαι τὸν ἕνα Δεσπότην δορυφοροῦσι. Κύριος παρὰ προφήταις καταγέλλεται, Χριστὸς ἐν Καινῇ κηρύσσεται. Οὐ καινὰ τὰ καινὰ, προέλαβε γὰρ τὰ παλαιά. Οὐκ ἐσβέσθη τὰ παλαιὰ ἠρμηνεύθη γὰρ ἐν τῇ Καινῇ»².

Καὶ ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος εἶπε αὐτόν τὸν ὠραῖο λόγο: **«Novum Testamentum in Vetete latet. Vetus Testamentum in Novo patet».**

Δηλαδή: **«Ἡ Καινὴ Διαθήκη κρύβεται στὴν Παλαιά· ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἀνοίγεται στὴν Καινή»³.**

Οἱ ὅροι «Παλαιὰ» καὶ «Καινὴ» Διαθήκη βρίσκονται σ' αὐτὴν τὴν ἀγία Γραφή. Ὁ προφήτης Ἰερεμίας προφητεύει γιὰ «Καινὴ Διαθήκη», ἡ ὁποία πρόκειται νὰ συναφθεῖ μὲ τὸν Θεὸ (Ἰερ. 38, 31), καὶ ὡς «Καινὴ» προϋποθέτει τὴν ὑπάρχουσα «Παλαιὰ» Διαθήκη. Καὶ ὁ Κύριός μας μίλησε γιὰ «Καινὴ Διαθήκη», ἡ ὁποία θὰ συναφθεῖ μὲ τὸ Αἷμα Του (Ματθ. 26, 28). Μὲ βάση τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Κυρίου ὁ ἀπόστολος Παῦλος μιλάει στὸ Β' Κορ. 3, 6 γιὰ «Καινὴ

2. Ἰω. Χρυσοστόμου ὁμιλία εἰς τὸ «Ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγουστοῦ» καὶ εἰς τὴν ἀπογραφὴν τῆς ἀγίας Θεοτόκου. Migne P.G. τόμ. 50 στ. 796.

3. Αὐγουστίνου ἐρωτ. 73 στὴν Ἐξοδο.

Διαθήκη» καὶ στὸν στίχ. 14 γιὰ «Παλαιὰ Διαθήκη» (βλ. καὶ Γαλ. 4, 24. Ἐβρ. 8, 7. 9, 15. 13, 20).

Τὰ βιβλία τῆς Π.Δ. χωρίζονταν ἀπὸ παλαιὰ στὸν Ἰουδαϊκὸ Κανόνα σὲ τρία μέρη: **Νόμος - Προφήται - Ἀγιογραφα.**

Μὲ τὸν ὄρο **Νόμος** νοεῖται ἡ Πεντάτευχος (δηλ. τὰ βιβλία: Γένεση, Ἐξοδος, Λευϊτικὸ, Ἀριθμοί, Δευτερονόμιο).

Μὲ τὸν ὄρο **Προφήται** νοοῦνται τὰ συγγράμματα τῶν τεσσάρων μεγάλων καὶ τῶν δώδεκα μικρῶν προφητῶν καὶ τὰ παλαιότερα ἱστορικὰ βιβλία (Ἰησ. Ναυῆ, Α', Β', Γ', Δ' Βασιλειῶν). Καὶ αὐτὰ καταλέγονται στὰ προφητικὰ βιβλία, ὀνομάστηκαν δὲ «Προφήται πρότεροι», ἐνῶ τὰ βιβλία τῶν τεσσάρων μεγάλων καὶ δώδεκα μικρῶν Προφητῶν ὀνομάστηκαν «Προφήται ὕστεροι».

Τέλος, στὸν ὄρο **Ἀγιογραφα** περιλαμβάνονται τὰ ἐξῆς βιβλία: Ψαλμοί, Παροιμίες, Ἰώβ, Ἄσμα, Ρουθ, Θρηῆνοι, Ἐκκλησιαστής, Ἐσθήρ, Δανιήλ, Ἐσδρας, Νεεμίας, Παραλειπόμενα (Α', Β').

Τὴν τριπλῆ αὐτὴ διαίρεση τῶν βιβλίων τῆς Π.Δ. βλέπουμε καὶ στὴν Κ.Δ., στὸν λόγο τοῦ Κυρίου «ἐν τῷ νόμῳ Μωϋσέως καὶ προφήταις καὶ ψαλμοῖς». Στὸ «Ψαλμοῖς» νοεῖται ὅλη ἡ τρίτη ομάδα, γιὰ τὸ Ψαλτήριο ἀποτελοῦσε τὸ πρῶτο βιβλίον τῶν Ἀγιογράφων.

Στὸν χριστιανικὸ Κανόνα τὰ βιβλία τῆς Π.Δ. χωρίζονται πάλι σὲ τρία μέρη, ἀλλὰ ἡ διαίρεσή τους γίνεται μὲ βάση τὸν φιλολογικὸ χαρακτήρα τοῦ περιεχομένου τους. Ἔτσι διακρίνονται σὲ **Ἱστορικὰ** (Πεντάτευχος, Ἰ. Ναυῆ, Κριτές, Ρουθ, Α', Β', Γ', Δ' Βασιλειῶν, Α', Β' Παραλειπομένων, Α', Β' Ἐσδρας, Νεεμίας, Τωβίτ, Ἰουδίθ, Ἐσθήρ, Α', Β', Γ', Δ' Μακκαβαίων), σὲ **Ποιητικὰ** καὶ **Διδακτικὰ** (Ψαλμοί, Ἰώβ, Παροιμίες, Ἄσμα, Ἐκκλησιαστής, Σοφ. Σολομῶντος, Σοφ. Σειράχ) καὶ **Προφητικὰ** (Ἡσαΐας, Ἰε-

ρεμίας, Ίεζεκιήλ, Δανιήλ, Δώδεκα μικροὶ προφῆτες, Θρη-
νοι, Ἐπιστολὴ Ἱερεμίου, Βαρούχ).

Κατὰ τὸν χριστιανικὸ Κανόνα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλη-
σίας μας (κατὰ τὴν μετάφραση τῶν Ο) τὰ βιβλία τῆς Π.Δ.
εἶναι 49.

Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Π.Δ. εἶναι γραμμένο στὴν
ἑβραϊκὴ γλῶσσα, ποὺ συνήθως καλεῖται ἀρχαία ἑβραϊκὴ
γιὰ διάκριση ἀπὸ τὴν «Μίσνα»⁴ καὶ τὴν νέα ἑβραϊκὴ

**Ἡ παλαιὰ
ἑβραϊκὴ γλῶσσα**

γλῶσσα. Τὸν ὄρο «ἑβραϊστὶ»
γιὰ δήλωση τῆς ἑβραϊκῆς
γλῶσσας τὸν βρίσκουμε γιὰ
πρῶτη φορά στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου τῆς Π.Δ. Σοφία
Σειράχ (γράφηκε τὸ ἔτος 132 π.Χ.). Στὰ χωρία Πράξ.
Ἀποστόλων 21, 40. 26, 14 ὁ ὄρος «Ἑβραῖδι διαλέκτῳ»,
δὲν ἀναφέρεται στὴν ἑβραϊκὴ γλῶσσα, ἀλλὰ στὴν ἀρα-
μαϊκὴ. Ἡ ἀραμαϊκὴ ἦταν ἡ γλῶσσα ποὺ μιλοῦσαν στὰ
χρόνια τῆς Κ.Δ. Ὁ βιβλικὸς ὄρος ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ
νὰ δηλωθεῖ ἡ γλῶσσα ποὺ μιλοῦσαν οἱ Ἰσραηλιῆτες τῆς
Π.Δ. εἶναι «Γλῶσσα Χαναανῆτις» (Ἦσ. 19, 18) ἢ Ἰου-
δαϊκὴ (Α΄ Βασ. 18, 26 Νεεμ. 13, 24).

Ἡ ἑβραϊκὴ εἶναι ἓνας κλάδος τῆς μεγάλης οἰκογένειας
τῶν ἀρχαίων «σημιτικῶν γλωσσῶν», ποὺ μιλοῦνταν στὴν
ἀρχαιότητα ἀπὸ τὴν Μεσοποταμία μέχρι τὶς ἀνατολικὲς
ἀκτὲς τῆς Μεσογείου καὶ ἀπὸ τὴν Ἀρμενία μέχρι τὶς νό-

4. «Μίσνα» (Mishnaic Hebrew) εἶναι ἡ ἑβραϊκὴ τῆς χριστιανικῆς
ἐποχῆς, μιὰ ὠραία γλῶσσα στὴν ὁποία ἔγραφαν τὰ ἐπιστημονικὰ τους
ἔργα οἱ Ἰουδαῖοι Ραββῖνοι· ἡ γλῶσσα αὐτὴ τώρα χρησιμοποιεῖται ὡς
ἡ ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ κράτους.

τιες ἀκτὲς τῆς Ἀραβίας, ὅπως καὶ σὲ πολλὰ νησιά τῆς Μεσογείου καὶ στὰ βόρεια τῆς Ἀφρικῆς, ὅπου ἦταν ἐγκαταστημένες σημιτικὲς ἀποικίες. Λέγονται «σημιτικὲς γλῶσσες», γιατί οἱ λαοὶ ποὺ τὶς μιλοῦσαν κατάγονταν, κατὰ τὸ γενεαλογικὸ δέντρο ποὺ δίνεται στὸ Γεν. 10, ἀπὸ τὸν Σήμ, τὸν υἱὸ τοῦ Νῶε. Ἡ ἐβραϊκὴ σχετίζεται μᾶλλον μὲ τὶς γλῶσσες ποὺ μιλοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι Χαναναῖοι, οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Σύριοι καὶ σχεδὸν ταυτίζεται μὲ τὶς γλῶσσες τῶν Μωαβιτῶν, τῶν Ἐδωμιτῶν καὶ τῶν Ἀμμωνιτῶν. Ἡ γλῶσσα ποὺ μιλοῦσαν οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Χαναάν λίγο διέφερε ἀπὸ τὴν ἐβραϊκὴ τῆς Π.Δ.⁵

Ἀργότερα, μὲ τὴν βαβυλωνία καὶ περσικὴ κατοχὴ, ἐγινε διεθνὴς γλῶσσα τῶν Ἑβραίων ἢ ἀραμαϊκὴ γλῶσσα. Ἡ ἀραμαϊκὴ ἐγινε ἡ διεθνὴς γλῶσσα ὅλου τοῦ πολιτισμένου

**Ἡ βιβλικὴ
ἀραμαϊκὴ γλῶσσα** κόσμου, ἡ ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Νεο-βαβυλωνιακοῦ καὶ ἔπειτα τοῦ Περσικοῦ κράτους.

Μερικὰ τεμάχια τῆς Π.Δ. εἶναι γραμμένα στὴν ἀραμαϊκὴ. Καὶ αὐτὸ ἐξηγεῖται πολὺ φυσικά: Ἄνδρες, οἱ ὅποιοι ζοῦσαν κάτω ἀπὸ τοὺς Βαβυλωνίους, ποὺ μιλοῦσαν τὴν ἀραμαϊκὴ, σὰν τὸν Δανιήλ, ἢ ἄλλοι οἱ ὅποιοι ἐργάζονταν κάτω ἀπὸ τοὺς Πέρσες, ποὺ μιλοῦσαν πάλι τὴν ἀραμαϊκὴ, σὰν τὸν Ἐσδρα, χρησιμοποίησαν τὴν ἀραμαϊκὴ καὶ προφορικὰ καὶ γραπτὰ, μὲ τόση εὐχέρεια ὅση τὴν μητρικὴ

5. Γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐβραϊκῆς καὶ τὴν χρησιμότητά της βλέπε τὸ μεγάλο μας ὑπόμνημα.

τους γλώσσα. Τὸ βιβλίον τοῦ Δανιήλ π.χ. φανερώνει καθα-
ρὰ τὴν δίγλωσση ἱκανότητα τοῦ συγγραφέα του. Στὴν κα-
ταγραφή τοῦ ὄνειρου τοῦ Ναβουχοδονόσορα ἄρχισε τὴν
διήγησιν στὴν ἑβραϊκὴ γλώσσα. Στὸ 2, 4 ὁμοῦς, ὅπου λέγε-
ται ὅτι οἱ μάγοι καὶ οἱ ἑπασιδοὶ μίλησαν στὸν βασιλιὰ στὴν
ἀραμαϊκὴ, ὁ συγγραφέας παρασύρεται στὴν γλώσσα αὐ-
τῶν τῶν ἀνθρώπων καὶ συνεχίζει γράφοντας γιὰ πολὺ
στὴν γλώσσα αὐτῶν, ἐπιστρέφει ὁμοῦς πάλιν στὴν μητρικὴ
ἑβραϊκὴ γλώσσα. Ἔτσι δὲν εἶναι καθόλου περίεργον ὅτι σὲ
κειμένα τῆς Π.Δ. ὑπάρχουν τεμάχια γραμμένα στὴν ἀρα-
μαϊκὴ γλώσσα· αὐτὰ εἶναι: Μερικὰ κεφάλαια τῶν βι-
βλίων Β' Ἑσδρα (4, 8 - 6, 18. 7, 12-26) καὶ Δανιήλ (2, 4 -
7, 28), ἓνας στίχος τοῦ βιβλίου τοῦ Ἱερεμίου (10, 11) καὶ
μιὰ λέξις τῆς Γένεσης (31, 47).

Στὰ χρόνια τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ ἀραμαϊκὴ ἐγίνετο ἡ μη-
τρικὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ τῆς Παλαιστίνης. Στὴν Κ.Δ. δια-
σώζονται πολλὰ ἀραμαϊκὰ ἐκφράσεις, ποὺ δείχνουν ὅτι
αὐτὴ ἦταν ἡ γλώσσα τοῦ Ἰησοῦ. «Ταλιθά, κουμι» (Μάρκ.
5, 41), «ἐφφαθά» (Μάρκ. 7, 34), «Ἐλωϊ, Ἐλωϊ, λιμὰ σα-
βαχθανί;» (Μάρκ. 15, 34), εἶναι μερικὲς ἀπὸ τὰς ἀραμαϊκὰς
ἐκφράσεις τοῦ Χριστοῦ.

Ἐπειδὴ ἡ ἀραμαϊκὴ ἐγίνετο ἡ μητρικὴ γλώσσα καὶ λη-
σμονήθηκε ἡ ἀρχαία ἑβραϊκὴ γλώσσα, ἐγίνετο καὶ μετάφρα-
σις τῆς Π.Δ. στὴν ἀραμαϊκὴ, ποὺ καλεῖται Ταργκούμ.

Ἡ ἀραμαϊκὴ συγγενεῦει πολὺ μὲ τὴν ἑβραϊκὴν· ὑπάρχουν
ὁμοῦς καὶ διαφορὰς μεταξὺ τῶν δύο γλωσσῶν.

Οἱ ἀρχαῖοι χρησιμοποιοῦσαν διάφορα εἶδη γραφικῶν
ὀψῶν, ὅπως τὸν πηλό, ξύλινες πινακίδες, τεμάχια ἀσβε-

στόλιθων ἢ τεμάχια πήλινων δοχείων, ἠλιοκαμένα δέρματα ζώων ἢ παπύρους. Ὁ πάπυρος ὑπῆρξε πρόδρομος τοῦ δικοῦ μας χάρτου καὶ κατασκευαζόταν ἀπὸ τὸ φυτὸ πάπυρος, ποῦ αὐξάνει στοὺς βάλτους.

Χειρόγραφα τῆς Π. Διαθήκης

Ὁ παλαιότερος γνωστὸς πάπυρος ἀνήκει στὴν 6η αἰγυπτιακὴ δυναστεία, ἢ ὁποῖα χρονολογεῖται τὸ δεύτερο ἡμισυ τῆς 3ης χιλιετηρίδας π.Χ. Ἡ Αἴγυπτος ἦταν μιὰ μεγάλη παπυροπαραγωγὸς χώρα. Ἀφοῦ ὁ Μωυσῆς, ὁ συγγραφεὴς τῶν πρώτων βιβλίων τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἐκπαιδεύτηκε στὴν Αἴγυπτο καὶ ἔγραψε κοντὰ στὴν Αἴγυπτο, εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι τὰ πρῶτα βιβλία τῆς ἀγίας Γραφῆς γράφτηκαν σὲ πάπυρο. Τὸ ὅτι γράφτησαν σὲ πάπυρο συμπεραίνεται καὶ ἀπὸ τὴν πληροφορία τοῦ βιβλίου τοῦ Ἱερεμίου (32, 24, 25), κατὰ τὴν ὁποῖα ἔγγραφα φυλάχτηκαν σὲ στάμνες. Ἡ πληροφορία αὐτὴ ἐπιβεβαιώθηκε καὶ ἀπὸ ἀνασκαφὲς παλαιῶν πόλεων κατὰ τὶς ὁποῖες βρέθηκαν ἔγγραφα σὲ στάμνες.

Ἀπὸ τὸν 15ο αἰῶνα καὶ ἐξῆς μαρτυρεῖται στὴν Αἴγυπτο ἡ χρῆση τῆς διφθέρας. Τὸ ἀρχαιότερο σωζόμενο χειρόγραφο διφθέρας προέρχεται ἀπὸ τὸν 5ο αἰῶνα π.Χ. Ἡ διφθέρα χρησιμοποιόταν σὲ περιπτώσεις ποῦ χρειαζόταν περισσότερο ἀνθεκτικὴ ὕλη. Τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης, γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ μιλήσουμε παρακάτω, ποῦ προέρχονται πιθανὸν ἀπὸ βιβλιοθήκη Συναγωγῆς, εἶναι ἀπὸ διφθέρα.

Ἡ περγαμηνή, ποῦ εἶναι ἓνα εἰδικὰ κατασκευασμένο δέρμα ἀπὸ νεαρὰ ζῶα, ὅπως κτήνη, πρόβατα, κατσίκια, εἰλάφια, δὲν εἶναι γνωστὴ πρὶν ἀπὸ τὸν 2ο αἰῶνα π.Χ. Ἡ ὕλη αὐτὴ εἶναι ἢ πιὸ πολὺ ἀκριβὴ ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες καὶ χρησιμοποιόταν μόνο γιὰ τὰ πιὸ πολύτιμα χειρόγραφα. (Τὰ χειρόγραφα τῆς ἀγίας Γραφῆς τῆς Ἐκκλησίας τὸν 4ο αἰῶ-

να, τότε πού ή Ἐκκλησία δέν ἦταν διωκομένη, ἦταν ἀπό περγαμνή).

Οἱ γραφίδες, πού χρησιμοποιοῦνταν στοὺς παπύρους, ἦταν ἀπό κατεργασμένο καλάμι μὲ μιὰ καλά, πάλι, κατεργασμένη βούρτσα. Γιὰ τὴν γραφή ὅμως στά δέρματα ζώων χρησιμοποιόταν ὄξειά πέννα. Οἱ περισσότερες μελάνες πού χρησιμοποιοῦνταν ἀπὸ παλαιοὺς γραφεῖς κατασκευάζονταν ἀπὸ αἰθάλη σὲ διάλυση γόμμας.

Πρὶν ἀπὸ τὸ 1947 τὸ παλαιότερο γνωστὸ χειρόγραφο ἀπὸ τὴν ἑβραϊκὴ Βίβλο ἦταν ἓνα ἀπόσπασμα φύλλου παπύρου πού περιεῖχε τὸν Δεκάλογο καὶ τοὺς στίχ. Δευτ. 6, 4. Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ εἶναι γνωστὸ ὡς «πάπυρος Nash», προέρχεται περίπου ἀπὸ τὸ 100 π.Χ. καὶ ἦταν μέχρι τὸ 1947 χίλια περίπου ἔτη παλαιότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο χειρόγραφο τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου.

Τὸ ἔτος 1947 ἔγινε ἡ μεγαλύτερη ἀνακάλυψη βιβλικῶν χειρογράφων, ὅταν μερικοὶ Βεδουῖ νοὶ βρῆκαν, σὲ ἓνα σπήλαιο, κοντὰ στὴν βορειοδυτικὴ ἀκτὴ τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης, διάφορους δερμάτινους κύλινδρους καὶ ἀποσπάσματα. Ἐπειδὴ τέτοιοι κύλινδροι δέν εἶχαν βρεθεῖ ἄλλοτε, οἱ ἰθαγενεῖς ἔνοιωσαν κάποια δυσκολία στὸ νὰ τοὺς ἐκθέσουν. Οἱ ἀγοραστὲς φοβοῦνταν μήπως πρόκειται γιὰ πλαστογραφίες. Τελικὰ οἱ κύλινδροι κατὰ ἓνα μέρος τους ἦρθαν στὰ χέρια τοῦ καθηγητοῦ τοῦ ἑβραϊκοῦ Πανεπιστημίου E.L. Sukenik καὶ κατὰ ἓνα, πάλι, μέρος στὸ συριακὸ μοναστήρι τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὁ καθηγητὴς John C. Trever, διευθυντὴς τοῦ ἀμερικανικοῦ σχολεῖου τῶν ἀνατολικῶν ἐρευνῶν στὴν Ἱερουσαλήμ, ἦταν ὁ πρῶτος ἐπιστήμονας πού ἀναγνώρισε τὴν ἀρχαιότητά τους καὶ προκάλεσε τὴν προσοχὴ τῶν εἰδικῶν. Τὴν ἀνοιξη τοῦ 1948 ἔγινε ἡ πρώτη ἀνακοίνωση γιὰ τὴν ἀνακάλυψη αὐτὴ καὶ δημοσιεύτηκαν μερικὰ ἀπὸ τὰ εὑρεθέντα χειρόγραφα.

Τὸ σπήλαιο, πού βρέθηκαν οἱ κύλινδροι, ἐξερευνήθηκε ἐπιστημονικὰ καὶ ἀνακαλύφθηκαν ἑκατοντάδες ἀποσπάσματα χειρογράφων. Ἐπίσης ἀνακαλύφθηκαν ἑκατοντάδες ἀποσπάσματα ἀπὸ πήλινα δοχεῖα, πού ἦταν, πολὺ πιθανόν, τὰ δοχεῖα πού περιεῖχαν τὰ χειρόγραφα αὐτά. Κατὰ τὴν ἐκσκαφὴ τῆς καταστραφείσης πλευρᾶς τοῦ *Khirbet Qumran*, πού βρίσκεται κοντὰ στὸ σπήλαιο, βρέθηκε πάλι ἓνα πήλινο δοχεῖο ἐντελῶς ὅμοιο μὲ τὰ προηγουμένως ἀνακαλυφθέντα. Ἡ ἀνακάλυψη αὐτὴ δείχνει σχεδὸν καθαρὰ ὅτι τὸ *Khirbet Qumran* ἦταν ὁ τόπος πού βρίσκονταν πρῶτα οἱ κύλινδροι καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μεταφέρθηκαν στὸ σπήλαιο γιὰ ἀσφάλεια σὲ κάποια δύσκολη περίσταση.

Ἡ ἀνακάλυψη τῶν χειρογράφων τῆς *Νεκρᾶς θαλάσσης* καὶ ἡ ἐκσκαφὴ τοῦ σπηλαίου, πού ἐγίνε ἐπειτα, ἔφερε σὲ φῶς ἓνα κύλινδρο, πού περιεῖχε τὸ βιβλίον τοῦ Ἡσαΐου, ἓνα ἀτελὲς ἀντίγραφο τοῦ ἰδίου τοῦ βιβλίου, ἓνα ὑπόμνημα τῶν πρώτων δύο κεφαλαίων τοῦ Ἀμβακούμ καὶ διάφορα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς Γένεσης, τοῦ Δευτερονομίου, τῶν *Κριτῶν* καὶ τοῦ *Δαυιδ*.

Μὲ αὐτὰ τὰ βιβλικὰ χειρόγραφα βρέθηκαν καὶ ἄλλα ἑβραϊκὰ βιβλία καὶ ἓνα ἀραμαϊκὸν χειρόγραφο. Ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῶν χειρογράφων αὐτῶν φαίνεται ὅτι αὐτὰ ἀνήκαν σὲ μιὰ κοινότητα τῶν Ἑσσαίων, ἡ ὁποία ἦταν ἐγκαταστημένη στὸ *Khirbet Qumran* κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἔκρυψαν αὐτὰ τὰ πολυτίμα βιβλία, ὅταν ἄρχισε ὁ πόλεμος μὲ τοὺς *Ρωμαίους*, τὸ 66 μ.Χ. περίπου.

Ἄλλες πρόσφατες ἀνακαλύψεις στὴν πλησιόχωρη περιοχή τοῦ *Khirbet Qumran* αὐξήσαν πολὺ τὸν ἀριθμὸ τῶν πολυτίμων χειρογράφων τῆς Π.Δ. Οἱ νεώτερες ἀνακαλύψεις ἔφεραν σὲ φῶς πλήρη ἀντίγραφα τῆς Ἐξόδου, τῶν

Ἀριθμῶν, τῆς Ρούθ, τῶν Ψαλμῶν, τοῦ Ἱερεμίου καὶ τεμάχια πολλῶν ἄλλων βιβλίων. Ἐπίσης βρέθηκε καὶ ἓνας ἑλληνικὸς στίχος ἀπὸ τοὺς μικροὺς Προφῆτες χρονολογούμενος ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς Κ. Διαθήκης.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἡλικία τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης οἱ περισσότεροὶ ἐρευνητῆς τοποθετοῦν τὸν κύλινδρο τοῦ Ἡσαΐου περὶ τὸν 2ο αἰῶνα π.Χ. καὶ τοὺς ἄλλους κυλίνδρους καὶ ἀποσπάσματα σὲ μεταγενέστερη ἐποχή, πρὶν ὅμως τὸ 70 μ.Χ.

Τὸ κείμενο τῶν χειρογράφων αὐτῶν εἶναι γραμμένο κατὰ στῆλες. Ὅλα τὰ κείμενα εἶναι γραμμένα σὲ καθαρὴ γραφή, πὺ περιεῖχε μόνο σύμφωνα, ὅπως γινόταν στοὺς χρόνους τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης ἔχουν μεγάλη σπουδαιότητα, γιατί προέρχονται ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀντιπροσωπεύουν κείμενο ὁμοιο πρὸς ἐκεῖνο πὺ χρησιμοποιοῦσε Αὐτὸς καὶ οἱ Ἀπόστολοί Του, κείμενο πολλοὺς αἰῶνες παλαιότερο ἀπὸ τὸ λεγόμενο Μασοριτικὸ κείμενο.

Οἱ Ἰσραηλιῖτες, ὅπως καὶ ἄλλοι σημιτικοὶ λαοί, ἔγραφαν μόνο τὰ σύμφωνα, ἐνῶ τὰ φωνήεντα ὑπονοοῦνταν. Τὸ ἀπὸ σύμφωνα μόνο ἀποτελούμενο ἑβραϊκὸ κείμενο τῆς

Τὸ Μασοριτικὸ κείμενο

Παλ. Διαθήκης, φαίνεται νὰ ἔλαβε τὴν ὀριστικὴν του γραφὴν πρὶν ἀπὸ τὸν 1ο μ.Χ. αἰῶνα. Ὅταν ἡ ἑβραϊκὴ γλῶσσα ἦταν ζωντανή, ἦταν εὐκόλη ἡ ἀνάγνωση τοῦ κειμένου αὐτοῦ, γιατί γνώριζαν ποιά φωνήεντα ὑπονοοῦνταν στὰ σύμφωνα. Ὅταν ὅμως ἡ ἑβραϊκὴ γλῶσσα ἔπαυσε νὰ εἶναι ἡ ζωντανὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, τότε ἡ ἀνάγνωση αὐτοῦ τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου ἦταν πολὺ δύ-

Ανω: Τò βέλος δείχνει το σπήλαιο στην κοιλάδα του Ἰορδάνη κοντά στην Ν. Θάλασσα, ὅπου ἔγινε ἡ περίφημη ἀνακάλυψη τῶν χειρογράφων τῆς Βίβλου τὸ ἔτος 1947. Κάτω: Ὁ περίφημος κύλινδρος τοῦ Ἡσαΐα, ἔνι ἀπό τὰ πρῶτα ἀνακαλυφθέντα χειρόγραφα τῆς Ν. Θαλάσσης.

σκολη και ὑπῆρχε πολὺ μεγάλος κίνδυνος κάθε λέξη νὰ ἀποδοθεῖ διαφορετικὰ και ἔτσι νὰ ἐξαχθεῖ διαφορετικὴ ἔννοια τοῦ στίχου. Γι' αὐτὸ ἦταν ἀναγκαῖο νὰ ἐφευρεθεῖ σύστημα φωνηέντων, γιὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωση τοῦ κειμένου, πράγμα ποὺ ἦταν σοβαρότατο. Τὴν ἐργασία αὐτὴ τὴν ἔκαναν λόγιοι Ἰουδαῖοι, ποὺ ὀνομάστηκαν **«Μασοριῖτες»**. Αὐτοὶ ἐπινόησαν σύστημα φωνηέντων, τὰ ὁποῖα ἔθεσαν στὸ ἀπὸ σύμφωνα μόνον ἀποτελούμενο ἑβραϊκὸ κείμενο. Ἀκόμη στὸ κείμενο οἱ Μασοριῖτες ἔβαλαν και τόνους γιὰ τὴν ρυθμικὴ και μουσικὴ ἀπαγγελία του και ἀκόμα στὸ τέλος κάθε βιβλίου ἢ στὸ ἄνω και κάτω περιθώριο κάθε σελίδας ἢ και μεταξὺ τῶν γραμμῶν σημείωσαν διαφορὲς παρατηρήσεις περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν περικοπῶν και τῶν λέξεων τοῦ κειμένου. Ἔτσι τὸ ἱερὸ κείμενο διασφαλίστηκε και δὲν ἦταν δυνατὸν κάποιος νὰ τὸ ἀλλοιώσει. Τὸ τιτάνειο ἔργο τῶν Μασοριτῶν ἄρχισε ἀπὸ τὸν 6ο αἰῶνα μ.Χ. και διήρκεσε μέχρι τὸν 10ο αἰῶνα μ.Χ. Τὸ κείμενο δὲ ποὺ παρουσίασαν ὀνομάστηκε **«Μασοριτικὸ»**. Οἱ Μασοριῖτες φωνηέντισαν τὸ κείμενο βάσει τῆς παράδοσης. Ἡ παράδοση ἑβραϊκὰ λέγεται «Μασόρα», γι' αὐτὸ και αὐτοὶ ὀνομάστηκαν Μασοριῖτες και τὸ κείμενό τους Μασοριτικὸ. Οἱ Μασοριῖτες ὑπῆρξαν οἱ θεματοφύλακες τῆς Μασόρας (ἡ λέξη Μασόρα εἶναι ἀπὸ νεοεβραϊκὸ ρῆμα *mesar* = παραδίδω). Τὰ φωνηέντα στὸ Μασοριτικὸ κείμενο ἐπικράτησε, κατὰ τὸ Τιβεριανὸ σύστημα, νὰ γράφονται κάτω ἀπὸ τὰ σύμφωνα.

Τὸ Μασοριτικὸ αὐτὸ κείμενο παραμέρισε ὄλα σχεδὸν τὰ προμασοριτικὰ χειρόγραφα τῆς Π.Δ. ποὺ περιεῖχαν μόνον σύμφωνα, ὥστε μέχρι τὸ 1947 ἀπὸ τὴν προμασοριτικὴ ἐποχὴ δὲν εἶχαμε τίποτα ἄλλο παρὰ λίγα φύλλα τοῦ παπύρου τοῦ Nash (2ος αἰῶνας π.Χ.), ποὺ περιεῖχαν τὸν Δεκάλογο. Τὸ 1947 ὁμως βρέθηκαν τὰ χειρόγραφα τῆς Ν. θα-

λάσσης, γιὰ τὰ ὁποῖα μιλήσαμε, ποὺ περιεῖχαν κείμενο παλαιότερο ἀπὸ τὸ Μασοριτικό, χωρὶς φωνήεντα. Ἡ σύγκριση τῶν χειρογράφων τῆς Ν. θαλάσσης πρὸς τὸ Μασοριτικό κείμενο ἔδειξε ὅτι δὲν ὑπάρχουν μεγάλες καὶ οὐσιώδεις διαφορὲς μεταξὺ τους, ἀλλὰ μόνον γραμματικὲς καὶ ἄλλες ἀσήμαντες παραλλαγές. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ Μασορίτες δὲν ἀλλοίωσαν τὸ ἀρχαιότερο κείμενο, τὸ χωρὶς φωνήεντα, ποὺ παραδόθηκε σ' αὐτούς, ἀλλὰ τὸ σεβάστηκαν.

Ὅπου οἱ Μασορίτες νόμιζαν ὅτι μία λέξη ἔπρεπε νὰ ἀναγνωσθεῖ διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖο εἶχε ἀναγνωσθεῖ στὸ κείμενο, ἔθεταν τὴν νομιζόμενη ἀλλαγὴ στὸ περιθώριο καὶ δὲν ἀλλοίωσαν τὴν λέξη στὸ ἴδιο τὸ κείμενο. Γιὰ παράδειγμα ἄς ἀναφέρουμε τὴν ἀνάγνωση τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερα ἑβραϊκὰ σύμφωνα **YHWH** (καλεῖται «Τετραγράμματο») καὶ τὸ ὁποῖο πιθανῶς στοὺς ἀρχαίους χρόνους προφερόταν *Yahveh*.

Αἰῶνες ὅμως οἱ εὐσεβεῖς Ἰουδαῖοι φοβοῦνταν μὴπως μολύνουν τὸ ἅγιο ὄνομα καὶ γι' αὐτὸ δὲν τὸ πρόφεραν. Ὅταν, διαβάζοντας τὴν Π.Δ., ἔφθαναν στὴν λέξη **YHWH** ἔλεγαν Ἄδωναϊ. Οἱ Μασορίτες, πιστοὶ στὴν ἀρχὴ τους νὰ μὴν παραλλάζουν τίς Γραφές, ἄφηναν τὰ τέσσερα σύμφωνα τῆς ἱερῆς λέξης ἀμετάβλητα, πρόσθεταν ὅμως σ' αὐτὰ τὰ φωνήεντα τῆς λέξης Ἄδωναϊ. Κάθε Ἰουδαῖος ἀναγνώστης τῆς Βίβλου δταν ἔφθανε στὴν λέξη **YHWH** τὴν πρόφερε Ἄδωναϊ, ἂν καὶ μόνο τὰ φωνήεντα τῆς λέξης αὐτῆς ἦταν προστεθειμένα στὸ Τετραγράμματο. Ἐμεῖς σήμερα, διαφορετικὰ σ' αὐτὴν τὴν ἀρχή, προφέρουμε τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ὡς *Jehovah* (Γιεχωβαῖ) διαβάζοντας τὰ σύμφωνα **YHWH** μὲ τὰ φωνήεντα τῆς λέξης Ἄδωναϊ.

Ἡ λέξις «κανόνας» σημαίνει κυρίως τὸ ὄργανο μὲ τὸ ὁποῖο μετριέται ἢ εὐθεία σὲ μιὰ οἰκοδομή· μεταφορικῶς δὲ μὴ σημαίνει τὸ μέτρο πού θὰ ρυθμιστεῖ ἢ «εὐθεία», τὸ τι

**Ἱστορία τοῦ Κανόνα
τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης**

πρέπει δηλαδὴ νὰ κάνουμε.

Μὲ ἀνάλογη μεταφορικὴ ἔννοια χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις

ἤδη στὴν Κ.Δ. (Γαλ. 6, 16. Φιλ. 3, 16). Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν χρῆση τῆς λέξεως στὴν Κ.Δ. χρησιμοποιήθηκε πολὺ νωρὶς στὴν Ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία, γιὰ νὰ δηλωθεῖ ἡ ἐπίσημη ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία, πού ρύθμιζε τὸν βίον τῶν χριστιανῶν. Ἀπὸ τὸν 4ο δὲ αἰῶνα ἡ λέξις χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλωθεῖ ὁ «κατάλογος» τῶν ἁγίων Γραφῶν, στὸν ὁποῖο συμπεριλήφθηκαν τὰ ἱερὰ βιβλία, πού ἡ Ἐκκλησία ἔκρινε ὡς θεόπνευστα.

Κατὰ τὴν προαιχμαλωσιακὴ περίοδο (πρὶν ἀπὸ τὸ 586 π.Χ.) πληροφοροῦμαστε ὅτι κάθε θεόπνευστος συγγραφέας γράφοντας τὴν ἱερὴν του βίβλο τὴν κατέθετε ἐνώπιον

**Ὁ Κανόνας
στοὺς Ἑβραίους**

τῆς Κιβωτοῦ γιὰ διαφύλαξη καὶ διασφάλισή της. Ἔτσι

ἀπὸ τὴν Ἐξοδο (25, 21-22) καὶ

τὸ Δευτερονόμιο (31, 9 ἔξ. 24 ἔξ.) μαθαίνουμε ὅτι ὁ Μωϋσῆς ὄφειλε νὰ βάλῃ τὰ «μαρτύρια» πού τοῦ δόθηκαν, δηλαδὴ τὸν Νόμο, στὴν Κιβωτὸ τῆς Διαθήκης. Ἐκεῖ ἀσφαλῶς θὰ τοποθετήθηκε καὶ ὅλη ἡ Πεντάτευχος μετὰ τὴν συμπλήρωσή της. Καὶ ἀπὸ τὸ Α' Βασιλ. 10, 25 μαθαίνουμε ὅτι ὁ Σαμουὴλ ἀφοῦ ἔγραψε τὸ «δικαίωμα τοῦ βασιλέως ἐν βιβλίῳ ἔθηκεν ἐνώπιον Κυρίου», δηλαδὴ μπροστὰ στὴν Κιβωτόν. Ἔτσι βλέπουμε νὰ καταγράφονται καὶ νὰ διασφαλίζονται τὰ προφητικὰ βιβλία. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἐζεκίου ἔχουμε συλλογὴ Σολομωντείων παροιμιῶν (Παροιμ. 25, 1) καὶ Δαυϊτικῶν καὶ Ἀσαφικῶν Ψαλμῶν (Β' Παραλ.

39, 30). Παρατηροῦμε, λοιπόν, ὅτι οἱ ἀρχεῖς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Κανόνα ἀνάγονται στὰ χρόνια τοῦ Μωυσῆ καὶ ὅτι τὰ ἱερὰ βιβλία σιγὰ-σιγὰ συγκεντρώνονταν, διαφυλάσσονταν σὲ ἱερὸ τόπο καὶ συγκροτοῦσαν τὸν ἱερὸ Κανόνα.

Μετὰ τὴν αἰχμαλωσία, στὴν συγκρότηση τοῦ Κανόνα συνέβαλε πολὺ ὁ ζηλωτὴς καὶ δραστήριος ἱερέας καὶ γραμματέας Ἑσδρας, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται νὰ ἔχει πολὺ θερμὸ ζῆλο γιὰ τὸν Νόμο τοῦ Κυρίου (Ἑσδρα 7, 6. 10. Νεεμ. 8, 1). Τὸν ζῆλο δὲ αὐτὸν θὰ ἔδειξε ἀσφαλῶς καὶ γιὰ τὰ ὑπόλοιπα ἱερὰ βιβλία.

Στὸ ἔργο ἐπίσης τῆς περισυλλογῆς τῶν ἱερῶν ἰουδαϊκῶν βιβλίων συνέβαλε καὶ ὁ Νεεμίας, ὁ ὁποῖος «ἐπισυνῆγαγε τὰ περὶ τῶν βασιλέων καὶ προφητῶν καὶ τὰ τοῦ Λαυῖδ καὶ ἐπιστολὰς βασιλέων περὶ ἀναθεμάτων» (Β΄ Μακ. 2, 13). Στὸ αὐτὸ χωρίο προστίθεται ἡ πληροφορία γιὰ τὸν Ἰούδα τὸν Μακκαβαῖο ὅτι τὰ βιβλία τὰ «διαπεπτωκότα διὰ τὸν πόλεμον... ἐπισυνῆγαγε πάντα». Ἀπὸ τὴν πληροφορία αὐτὴ φαίνεται ἡ μέριμνα τοῦ ἥρωα αὐτοῦ γιὰ τὴν διάσωση τῶν ἤδη κανονισμένων ὡς ἱερῶν βιβλίων.

Στὸ βιβλίον τῆς Σοφίας Σειράχ (περὶ τὸ 180 π.Χ.), στὸ τμήμα «πατέρων ὕμνος» (κεφ. 44-49) βρίσκεται εἶδος καταλόγου τῶν περισσοτέρων πρωτοκανονικῶν βιβλίων τῆς Π.Δ. Στὸν πρόλογο δὲ τῆς ἐλληνικῆς μετάφρασης τοῦ βιβλίου αὐτοῦ (περὶ τὸ 130 π.Χ.) ἀναφέρεται καὶ ἡ τριπλῆ διαίρεση τοῦ Κανόνα: «Νόμος, προφήται καὶ τὰ λοιπὰ τῶν βιβλίων».

Ὡς πρὸς τὴν ἱστορία καὶ τὴν ἔκταση τοῦ Κανόνα, πολὺ διαφωτιστικὴ εἶναι καὶ ἡ μετάφραση τῶν Ο΄, ἡ ἐλληνικὴ μετάφραση τῆς Π.Δ. ἡ ὁποία ἄρχισε ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰῶνα π.Χ. καὶ τελείωσε στὴν Αἴγυπτο τὸν 2ο π.Χ. αἰῶνα. Ἡ μετάφραση αὐτὴ δὲν περιλαμβάνει μόνο τὰ 24 **πρωτοκανονικὰ** λεγόμενα βιβλία, ἀλλὰ μαζί με αὐτὰ καὶ τὰ **δευ-**

τεροκανονικά ἢ ἀναγινωσκόμενα λεγόμενα βιβλία. Αὐτὰ εἶναι: Τωβίτ, Ἰουδίθ, Α' Ἑσδρα, Α', Β', Γ' Μακκαβαίων, Σοφία Σολομῶντος, Σοφία Σειράχ, Βαρούχ, Ἐπιστολὴ Ἰερεμίου, καὶ τὰ δευτεροκανονικὰ τεμάχια τῆς Ἑσθήρ καὶ τοῦ Δανιήλ.

Ἄφοῦ ἡ μετάφραση τῶν Ο' ἔγινε στὴν Αἴγυπτο καὶ μάλιστα στὴν Ἀλεξάνδρεια, συμπεραίνουμε ἀπὸ αὐτὸ ὅτι ὁ εὐρὺς αὐτὸς Κανόνας τῆς Π.Δ., ποὺ περιλαμβάνει καὶ τὰ δευτεροκανονικὰ βιβλία, ἴσχυε στὴν Αἴγυπτο τοῦλάχιστον. Γι' αὐτὸ βεβαιωνόμαστε καὶ ἀπὸ τὸν Ἀλεξανδρινὸ Ἰουδαῖο Φίλωνα (25-50 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος ὄχι μόνο μεταχειρίζεται τὴν μετάφραση τῶν Ο', ἀλλὰ καὶ ἀναφέρεται σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ δευτεροκανονικὰ βιβλία. Στὴν Παλαιστίνη ὅμως οἱ Ἰουδαῖοι ἀναγίνωσκαν τὰ πρωτοκανονικὰ μόνο βιβλία καὶ ἀπὸ τὰ δευτεροκανονικὰ μόνο τὴν Σοφία Σειράχ, ἀλλὰ χωρὶς νὰ καταφρονοῦν τὰ ὑπόλοιπα δευτεροκανονικά. Στὴν Αἴγυπτο, καὶ ὅλοι οἱ Ἰουδαῖοι τῆς διασπορᾶς, μαζί μὲ τὰ πρωτοκανονικὰ ἀναγίνωσκαν καὶ τὰ δευτεροκανονικὰ καὶ γι' αὐτὸ στὴν μετάφραση τῶν Ο' συμπεριελήφθησαν καὶ αὐτά. Τελικὰ σὲ ὅλους τοὺς Ἰουδαίους ἐπεκράτησε ὁ στενὸς Κανόνας, ποὺ περιλαμβάνει μόνο τὰ πρωτοκανονικὰ βιβλία· τὰ δευτεροκανονικὰ τὰ ἀπέκλεισαν ἀπὸ ἀντίδραση στοὺς χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι εἶχαν σὲ μεγάλη τιμὴ τὴν μετάφραση τῶν Ο', ποὺ περιεῖχε καὶ τὰ βιβλία αὐτά.

Ἡ ἀδιαίρετη παλαιὰ χριστιανικὴ Ἐκκλησία παρέλαβε ἀπὸ τὴν ἰουδαϊκὴ Συναγωγὴ τὸν Κανόνα τῆς Π.Δ. μὲ τὴν εὐρύτερη μορφή του ποὺ περιλαμβάνει καὶ τὰ δευτεροκανονικὰ καλούμενα βιβλία μαζί μὲ τὰ πρωτοκανονικά. Αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ τὴν Κ.Δ. στὴν ὁποία τὰ χωρία τῆς Π.Δ. ποὺ παρατίθενται σ'

αὐτὴ εἶναι παρμένα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὴν μετάφραση τῶν Ο΄, στήν ὁποία περιλαμβάνονται καὶ τὰ δευτεροκανονικά βιβλία. 350 χωρία τῆς Π.Δ. παραθέτει ἡ Κ.Δ. καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ 300 τουλάχιστον εἶναι ἀπὸ τὸ κείμενο τῶν Ο΄. Ἀπὸ τὴν ἔλλειψη χωρίων στήν Κ.Δ. ἀπὸ τὰ δευτεροκανονικά βιβλία δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνουμε τὸν ἀποκλεισμό τους ἀπὸ τὸν κανόνα τῆς Π.Δ., γιατί λείπουν σ' αὐτὴ καὶ χωρία ἀπὸ τὰ πρωτοκανονικά βιβλία, ὅπως ἀπὸ τὴν Ρουθ τὸν Ἑσδρα καὶ τὸν Νεεμία, τὴν Ἑσθήρ, τὸν Ἐκκλησιαστή, τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων, τὸν Ὁβδιού καὶ τὸν Ναούμ.

Ἐπίσημη ἀπόφαση στήν ἀδιαίρετη παλαιὰ χριστιανικὴ Ἐκκλησία γιὰ τὸν Κανόνα τῆς Π.Δ. δὲν ἔχει ληφθεῖ, ἀλλὰ ἐπίσημοι Πατέρες αὐτῆς καὶ στήν Ἀνατολὴ (ὅπως οἱ Μ. Βασίλειος, Γρηγόριος Νύσσης, Ἰωάν. Χρυσόστομος, Κύριλλος Ἀλεξανδρείας κ.ἄ.) καὶ στήν Δύση (ὅπως οἱ Λακτάντιος, Ἀμβρόσιος, Αὐγουστῖνος κ.ἄ.) δὲν κάνουν καμμιά διάκριση μεταξὺ τῶν πρωτοκανονικῶν καὶ δευτεροκανονικῶν βιβλίων τῆς Π.Δ. καὶ χρησιμοποιοῦν καὶ ἀπὸ τὰ δύο χωρία στοὺς λόγους τους καὶ τὰ συγγράμματα τους.

Μὲ τὸν διαχωρισμὸ τῶν Ἐκκλησιῶν ἡ μὲν Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία παρέμεινε πιστὴ στήν παλαιὰ ἀδιαίρετη Ἐκκλησία, ἡ ὁποία θεωροῦσε καὶ τὰ δευτεροκανονικά ἰσόκυρα μὲ τὰ πρωτοκανονικά, οἱ δὲ Ρωμαιοκαθολικοὶ θέσπισαν μὲν καὶ αὐτοὶ τὸν εὐρύτερο Κανόνα, ἐξαίρεσαν ὁμως ἀπὸ αὐτὸν τὰ βιβλία Α΄ Ἑσδρα καὶ Γ΄ Μακκαβαίων.

Ἀντίθετα πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους καὶ τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς οἱ Διαμαρτυρόμενοι υἱοθέτησαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸν Ἰουδαϊκὸ στενὸ Κανόνα καὶ ἀπόρριψαν τὰ δευτεροκανονικά. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ὁ Λούθηρος ἐκφράστηκε ὑποτιμητικὰ καὶ γιὰ μερικὰ πρωτοκανονικά βιβλία.

Ἀπὸ τὶς μεταφράσεις τῆς Π.Δ. θὰ γράψουμε πρῶτα γιὰ τὴν **μετάφραση τῶν Ο΄**. Μετάφραση τῶν Ο΄ (ἑβδομήκοντα) ἢ κατὰ τοὺς Ο΄ καλεῖται ἢ γνωστὴ σὲ μᾶς μετάφραση

**Παλαιῆς μεταφράσεως
τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης**

τῆς Π.Δ., ἢ ὁποῖα χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξην Ἐκκλησίαν μας. Λέγεται Ο

ἀντὶ ΟΒ΄ γιὰ τὸ στρογγυλὸ τοῦ ἀριθμοῦ, γιὰτὶ κατὰ τὴν παράδοση ἢ μετάφραση αὐτὴ ἐγίνε ἀπὸ ἑβδομήκοντα δύο (ΟΒ΄) ἑρμηνευτές. Κατὰ τὴν παράδοση αὐτὴ, ἢ ὁποῖα γιὰ πρώτη φορὰ ἀναφέρεται στὴν ψευδεπίγραφη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀριστέου, ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος ὁ Β΄, ὁ Φιλάδελφος, θέλοντας νὰ πλουτήσῃ τὴν βιβλιοθήκην του μὲ τὴν νομοθεσίαν τῶν Ἑβραίων, ἔστειλε πρεσβεῖαν στὸν Ἰουδαῖον ἀρχιερεῖαν Ἐλεάζαρον παρακαλῶντας τον νὰ στείλῃ στὴν Ἀλεξάνδρειαν ἀντίγραφον τῆς θείας νομοθεσίας μαζί δὲ καὶ ἱκανοὺς ἄνδρες νὰ τὴν μεταφράσῃ στὴν ἑλληνικὴν. Ὁ ἀρχιερεὺς Ἐλεάζαρος ἔστειλε στὴν Αἴγυπτον ἐπιτροπὴν ἀπὸ ΟΒ΄ (ἑβδομήκοντα δύο) πρεσβυτέρους (ἕξ ἀπὸ κάθε φυλὴ), οἱ ὅποιοι γνώριζαν καλὰ τὴν ἑλληνικὴν, μὲ ἀντίγραφα τῆς βίβλου τοῦ «Νόμου». Αὐτοὶ μετέφρασαν τὸν «Νόμον» μὲ πολλὴ ἀκρίβειαν σὲ 72 (ΟΒ΄) ἡμέρας σὲ κάποιο οἶκον τῆς νήσου Φάρου, πού βρίσκεται κοντὰ στὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἡ Ἰουδαϊκὴ κοινότης τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιδοκίμασε τὴν μετάφραση αὐτὴ καὶ ζήτησε ἀντίγραφον τῆς, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐξέφρασε τὸν θαυμασμό του γι' αὐτὴν. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες καὶ συγγραφεῖς δέχονται τὴν γνησιότητα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀριστέου. Ἀργότερα ὁμοῦς διατυπώθηκαν ἀμφιβολίαι περὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς. Ἐναντίον τῶν ἀμφιβολιῶν αὐτῶν ἐπιτίθεται τὸ γιγάντειον τετράτομον ἔργον τοῦ σοφοῦ διδασκάλου τοῦ Γένους Κ. Οἰκονόμου «Περὶ τῶν Ο΄ ἑρμηνευτῶν». Γενικὰ σήμερον πιστεύεται ὅτι ἢ μετάφραση τῶν Ο΄ ἐγίνε ἐπὶ Πτολεμαίου Β΄ τοῦ Φιλαδέλφου (285-

246) ἀπὸ ἑλληνιστῆς Ἰουδαίους στὴν Ἀλεξάνδρεια γιὰ τὶς θρησκευτικὰς ἀνάγκες τῶν πολυαρίθμων Ἰουδαίων τῆς Αἰγύπτου, ποὺ μιλοῦσαν τὴν ἑλληνικὴ ὡς μητρικὴ γλῶσσα. Τὸ ἔργο τῆς μετάφρασης ἄρχισε πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ γ' π.Χ. αἰῶνα καὶ τελείωσε καὶ κατὰ τὰ τρία μέρη τῆς Π.Δ. μετὰ τὰ μισὰ τοῦ β' π.Χ. αἰῶνα. Ἡ γλῶσσα τῆς μετάφρασης τῶν Ο' εἶναι ἢ λεγόμενη ἑλληνιστικὴ κοινὴ καὶ μάλλον ἢ δημώδης κοινὴ, περιέχει ὁμως καὶ πολυάριθμους σημιτισμοὺς (ἑβραϊσμοὺς καὶ ἀραμαϊσμούς). Παρὰ τὸ ὅτι τὰ βιβλία τῆς μετάφρασης αὐτῆς δὲν μεταφράστηκαν κατὰ τὸν ἴδιο χρόνο, ἀλλὰ σὲ διάστημα περίπου 150 ἐτῶν, καὶ παρὰ τὸ ὅτι ἡ μετάφραση ἐγίνε ἀπὸ πολλοὺς μεταφραστῆς μὲ διάφορη μόρφωση, ὁμως τὸ ἔργο παρουσιάζει γλωσσικὴ ἐνότητα, ἄν καὶ ὄχι ἀπόλυτη. Γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴν ἀξία τῆς μετάφρασης τῶν Ο', πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψη ὅτι πρόκειται γιὰ μετάφραση στὴν ἑλληνικὴ ἀπὸ νεκρὴ γλῶσσα καὶ μάλιστα σημιτικὴ. Γιὰ τὶς δυσχέρειες τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἔχουμε σαφῆ μαρτυρία ἀπὸ ἄνδρα ποὺ τὶς δοκίμασε, τὸν συγγραφέα τοῦ βιβλίου τῆς Σοφίας Σειράχ, ὁ ὁποῖος ὁμολογεῖ ὅτι «οὐκ ἰσοδυναμεῖ αὐτὰ ἐν ἑαυτοῖς ἑβραϊστὶ λεγόμενα καὶ ὅταν μεταχθῆ εἰς ἑτέραν γλῶσσαν» (Πρόλογος Σοφίας Σειράχ). Ἐπίσης πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψη ὅτι οἱ φιλοπονήσαντες τὴν μετάφραση αὐτὴ στηρίχθησαν σὲ ἑβραϊκὰ πρωτότυπα ἄστικτα (τοῦ γ' καὶ β' π.Χ. αἰῶνα), πολὺ παλαιότερα ἀπὸ τὰ πρωτότυπα ἐκεῖνα ποὺ χρησιμοποίησαν οἱ Μασορίτες.

Τὴν μετάφραση τῆς Π.Δ. τῶν Ο' χρησιμοποίησε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἢ χριστιανικὴ Ἐκκλησία, ὅπως βλέπουμε στὴν Κ.Δ., ὅπου τὰ πιὸ πολλὰ ἀπὸ τὴν Π.Δ. χωρὶα τῆς παρατίθενται κατὰ τοὺς Ο'. Καὶ στοὺς μετέπειτα χρόνους τῆς ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας ἡ μετάφραση αὐτὴ ἀναγιγνωσκόταν στὴν λατρεία καὶ χρησιμοποιοῦταν γιὰ τὴν χριστιανικὴ μόρφωση

καὶ τίς θεολογικὲς συζητήσεις. Ἡ μετάφραση τῶν Ο' παρέμεινε στὴν οὐσία ὡς ἡ ἐπίσημη Βίβλος ὀλοκλήρου γενικὰ τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἀνατολὴ καὶ στὴν δύση. Καὶ οἱ ἀλλόγλωσσες μεταφράσεις, ποὺ ἄρχισαν νὰ ἐμφανίζονται ἀπὸ τὸν β' αἰῶνα, στηρίχτηκαν στὴν μετάφραση τῶν Ο' ἢ τοῦλάχιστον δέχτηκαν τὴν ἐπίδρασή της. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν Βουλγάτα, τὴν Βίβλο Ρωμαιοκαθολικῶν. Στὴν Ὀρθόδοξη ἀνατολικὴ Ἐκκλησία μας ἡ μετάφραση τῶν Ο' παραμένει ὡς ἡ ἐπίσημη ἐκκλησιαστικὴ Βίβλος καὶ αὐτὴ χρησιμοποιεῖται, στὴν δημόσια λατρεία. Δὲν δέχεται ὁμως ἡ Ἐκκλησία μας τὴν μετάφραση αὐτὴ ὡς θεόπνευστη, γιὰτὶ θεοπνευστία σὲ μετάφραση δὲν νοεῖται. Τὴν θεωρεῖ ὁμως «ὡς θεόθεν οἰκονομηθεῖσαν», ὅπως λέει ὁ Εὐσέβιος, ὅτι ἐγινε μὲ τὸ δάκτυλο τῆς Θείας Προνοίας. Ἡ Κ.Δ. παραθέτει χωρία καὶ ἀπὸ τὸ Ἑβραϊκὸ κείμενο, οὐδέποτε δὲ ἀποδοκιμάστηκε ἡ διόρθωση ἀπὸ ἐκκλησιαστικούς ἀνδρες τῶν Ο' βάσει τοῦ Ἑβραϊκοῦ. Ἐπειδὴ τὴν μετάφραση τῶν Ο' τὴν χρησιμοποίησαν οἱ χριστιανοὶ στὶς χριστολογικὲς συζητήσεις τους μὲ τοὺς Ἰουδαίους, οἱ Ἰουδαῖοι ἄρχισαν νὰ δυσπιστοῦν πρὸς αὐτὴ καὶ νὰ τὴν διαβάλλουν ὡς «μὴ οὔσα ἐν τισὶν ἀληθῆς» (Ἰουστ. Διάλ. πρὸς Τρύφ. 68). Γι' αὐτὸ καὶ κατὰ τὸν β' αἰῶνα ἄρχισαν στὴν ἐλληνικὴ Διασπορὰ νὰ ἐμφανίζονται νέες ἐλληνικὲς μεταφράσεις, τοῦ Ἀκύλα, τοῦ Συμμάχου καὶ τοῦ Θεοδοτίωνα. Ἀπὸ αὐτὲς στὴν παλαιὰ Ἐκκλησία ἐγινε περισσότερο δεκτὴ ἡ μετάφραση τοῦ Θεοδοτίωνα, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ ἀντικατάσταση τῆς μετάφρασης τῶν Ο' στὸν Δανιὴλ ἀπὸ τὴν σχετικὰ ἀκριβέστερη στὸ βιβλίον αὐτὸ μετάφραση τοῦ Θεοδοτίωνα.

Βουλγάτα. Εἶναι ἡ ἐπίσημη Βίβλος τῶν Καθολικῶν, ἡ ὁποία φιλοπονήθηκε ἀπὸ τὸν Ἱερώνυμο. Ἐγινε βάσει τοῦ

συγχρόνου στην εποχή του Ίερωνύμου έβραϊκού και άραμαϊκού πρωτοτύπου κειμένου (390-405 μ.Χ.). Η μετάφραση αυτή στην άρχη πολεμήθηκε, ζωηρά μάλιστα (κυρίως από τον Ρουφίνο και τον Αύγουστίνο), γιατί φαινόταν ότι απομακρυνόταν από τους Ο΄ και τις παλαιές λατινικές μεταφράσεις (*Itala*), καιρό με τον καιρό όμως έπιβλήθηκε και έλαβε την προσωνυμία «*Vulgata*» (Βουλγάτα, δηλ. κοινή), θεσπίστηκε δέ ή «αύθεντία» της από την Σύνοδο στο Τριδέντο. Παρά όμως την έπισημότητα της Βουλγάτας δέν θεωρήθηκε αλάθητη.

Σαμαρειτική Πεντάτευχος. Αυτή δέν είναι σαμαρειτική μετάφραση της έβραϊκής Πεντατεύχου, αλλά στην σαμαρειτική γραφή άστικτη έκδοση αυτής και χρησιμοποιόταν από την σαμαρειτική θρησκευτική κοινότητα. Η σαμαρειτική γραφή είναι έξελιγμένη μορφή της χαναανιτικής γραφής. Η Σαμαρειτική Πεντάτευχος συμφωνεί περισσότερο με τó κείμενο των Ο΄ παρά με τó Μασοριτικό.

Ταργκουμείμ. Ταργκουμείμ είναι οί μεταφράσεις της Π.Δ. στην άραμαϊκή γλώσσα. Η ανάγκη των μεταφράσεων αυτών δημιουργήθηκε στους χρόνους μετά την βαβυλώνια αιχμαλωσία, όταν ό Ίουδαιϊσμός άρχισε να λησμονεί την έβραϊκή γλώσσα, έπειδή βρέθηκε μεταξύ λαών που μιλούσαν την άραμαϊκή και άρχισε και αυτός να μιλάει την άραμαϊκή ως μητρική του γλώσσα. Έτσι δέν κατανοούσε στην Συναγωγή τις περικοπές της Π.Δ. που άναγιγνώσκονταν στην έβραϊκή και γι΄ αυτό υπήρξε ή ανάγκη να μεταφραστεί ή Π.Δ. στην άραμαϊκή.

Συριακές μεταφράσεις. Έτσι καλούνται οί μεταφράσεις

τῆς ἀγίας Γραφῆς στήν συριακή γλώσσα. Οἱ μεταφράσεις αὐτές γιά τήν ἀρχαιότητά τους καί τήν στενή τους σχέση πρός ἄλλες παλαιές μεταφράσεις καί πρός αὐτό τὸ πρωτότυπο ἔχουν μεγάλη σπουδαιότητα. Λέγοντας συριακή γλώσσα ἐννοοῦμε τήν ἀραμαϊκή ἐκείνη διάλεκτο, συγγενῆ πρός τήν παλαιστίνη ἀραμαϊκή τῶν χρόνων τοῦ Κυρίου, τήν ὁποία μιλοῦσαν οἱ χριστιανοὶ Ἀραμαῖοι ποῦ κατοικοῦσαν στήν χώρα γύρω ἀπὸ τὸν Λίβανο, τήν παλαιὰ Μεσοποταμία καί τήν περιοχὴ ἄνω ἀπὸ τὸν Τίγρητα.

Ἡ πιὸ παλαιὰ καί πιὸ σπουδαία ἀπὸ τίς συριακὲς μεταφράσεις τῆς Π.Δ. εἶναι ἡ Πεσίττα. Εἶναι ἡ ἐπίσημη Βίβλος τῆς Συριακῆς Ἐκκλησίας καί ἔγινε κυρίως μὲ βάση τὸ ἑβραϊκὸ κείμενο, πιθανῶς πρὶν ἀπὸ τὸν β' μ.Χ. αἰώνα. Σύμφωνα μὲ παλαιὰ συριακὴ παράδοση ἡ Πεσίττα ἔγινε μὲ τὴν φροντίδα τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἐδέσσης Ἀβγάρου, ὁ ὁποῖος χρησιμοποίησε γιά τὸ ἔργο αὐτὸ τὸν ἀπόστολο Ἀδδαῖο ἢ Θαδδαῖο, ἕναν ἀπὸ τοὺς ἑβδομήντα Ἀποστόλους. Ἡ μετάφραση αὐτὴ ἔχει μεγάλη σπουδαιότητα, γιατί τὰ ἑβραϊκὰ πρωτότυπα, στὰ ὁποῖα στηρίχτηκε ἡ Πεσίττα, ἀναγνωρίζονται ὡς παλαιότερα καί ἀνώτερα. Σὲ πολλὰ σημεῖα ἡ μετάφραση αὐτὴ μοιάζει μὲ τοὺς Ο' καί αὐτὸ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν Ο' κατὰ τὴν φιλοπόνηση τῆς Πεσίττα ἢ καί ἀπὸ μεταγενέστερη ἀναθεώρηση τῆς Πεσίττα μὲ βάση τοὺς Ο'.

Κοπτικὲς μεταφράσεις. Γιά τίς θρησκευτικὲς ἀνάγκες τῶν αὐτοχθόνων χριστιανῶν τῆς Αἰγύπτου γεννήθηκε ἡ ἀνάγκη τῆς μετάφρασης τῆς Π.Δ. στήν κοπτική. Κοπτικὴ ὀνομάζεται ἡ γλώσσα τῶν αὐτοχθόνων Αἰγυπτίων ἀπὸ τὸν γ' μ.Χ. αἰώνα καί ἔπειτα. Ἡ γλώσσα αὐτὴ ἔχει πολλὲς διαλέκτους καί στίς κυριώτερες ἀπ' αὐρὲς μεταφράστηκε ἡ Π.Δ. ἀπὸ τίς ἀρχὲς τοῦ γ' αἰώνα καί ἔπειτα. Κοινὸ γνώ-

ρισμα ὄλων τῶν κοπτικῶν μεταφράσεων τῆς Π.Δ. εἶναι ὅτι στηρίζονται στοὺς Ο΄, καὶ ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ ὅτι στίς μεταφράσεις αὐτὲς περιλαμβάνονται καὶ τὰ δευτεροκανονικὰ καλούμενα βιβλία.

Αἰθιοπικὴ μετάφραση. Ἡ Αἰθιοπικὴ ἐκκλησία ἰδρύθηκε στὰ μέσα τοῦ δ΄ αἰῶνα ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ἱεραποστόλους Φρουμέντιο καὶ Αἰδέσιο. Κατὰ ἀβησσυνιακὴ παράδοση ὁ Φρουμέντιος μὲ ἐννέα ἀγίους ἔκανε τὴν μετάφραση τῆς Βίβλου στὴν αἰθιοπικὴ γλῶσσα. Μᾶλλον ὁμως ἡ μετάφραση αὐτὴ εἶναι ἔργο πολλῶν μεταφραστῶν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς διαφορὲς μεταξὺ τῶν βιβλίων τῆς. Χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς μετάφρασης αὐτῆς εἶναι ὅτι ἔχει ἐκπονηθεῖ μὲ βάση τοὺς Ο΄, ὅτι περιέχει ὄλα τὰ βιβλία τῆς μετάφρασης αὐτῆς πλὴν τῶν Μακκαβαϊκῶν καὶ ὅτι περιέχει καὶ μερικὰ ἀπόκρυφα βιβλία (Ἰωβηλ. Ἐνώχ. Δ΄ Ἑσδρ. Ἰωσήφ καὶ Ἀσενέθ).

Γοτθικὴ μετάφραση. Στὴν γοτθικὴ γλῶσσα μεταφράστηκε ἡ ἀγία Γραφή περίπου τὰ μέσα τοῦ δ΄ αἰῶνα ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο τῶν Βησιγότθων Οὐλφίλα. Ἡ μετάφραση αὐτὴ ἔγινε μὲ βάση τοὺς Ο΄.

Ἀρμενικὴ μετάφραση. Ἡ μετάφραση τῆς ἀγίας Γραφῆς στὴν ἀρμενικὴ γλῶσσα ἔγινε κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ ε΄ αἰῶνα ἀπὸ διάφορους μεταφραστὲς μὲ βάση τὴν Πεσίττα καὶ τοὺς Ο΄.

Γεωργιανὴ μετάφραση. Γεωργιανοὶ ἢ Ἰβηρες λέγονταν οἱ κάτοικοι τῆς Γεωργίας, τῆς περιοχῆς γύρω ἀπὸ τὸν Καύκασο. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς περιοχῆς αὐτῆς χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν δ΄ αἰῶνα. Βάση τῆς μετάφρασης αὐτῆς ἡ

ταν ἢ ἀρμενικὴ μετάφραση, ἀλλὰ ἀργότερα ἐγινε ἐπεξεργασία μετὰ βάσιν τὴν μετάφραση τῶν Ο΄.

Σλαυονικὴ μετάφραση. Τὴν μετάφραση τῆς ἀγίας Γραφῆς στὴν σλαυικὴ γλῶσσα ἔκαναν δυὸ Ἕλληνες ἀπόστολοι τῶν Σλαύων, οἱ ἀδελφοὶ Μεθόδιος (†885) καὶ Κύριλλος (†869). Ἡ μετάφραση αὐτὴ ἐγινε μετὰ βάσιν τὴν ἑλληνικὴν μετάφραση τῶν Ο΄.

Ἀραβικὲς μεταφράσεις. Οἱ μεταφράσεις τῆς ἀγίας Γραφῆς στὴν ἀραβικὴ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 9^{οῦ} αἰῶνα καὶ ἔπειτα, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Μωάμεθ. Οἱ μεταφράσεις αὐτὲς στηρίχτηκαν ἄλλες στοὺς Ο΄, ἄλλες στὸ ἑβραϊκὸ πρωτότυπο, ἄλλες στὴν Βουλγάτα καὶ ἄλλες σὲ ἄλλες μεταφράσεις.

ΤΑ ΑΠΟΚΡΥΦΑ ΤΗΣ Π. ΔΙΑΘΗΚΗΣ*

Ἀπόκρυφα τῆς Π.Δ. καλοῦνται τὰ βιβλία ἐκεῖνα ποὺ γράφτηκαν ἀπὸ τὸν β΄ π.Χ. ἕως τὸν ε΄ μ.Χ. αἰῶνα εἴτε ἀπὸ Ἰουδαίους εἴτε ἀπὸ Χριστιανούς καὶ στὰ ὁποῖα οἱ συγγραφεῖς τοὺς μιμούμενοι τὰ κανονικὰ βιβλία τῆς Π.Δ. προσπαθοῦσαν νὰ δώσουν σ' αὐτὰ κανονικὸ κύρος. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ βιβλία φέρουν πλαστὸ ὄνομα, ἄλλα ὁμως εἶναι ἀνώνυμα.

Τὰ ἀπόκρυφα βιβλία τῆς Π.Δ. εἶναι πολυάριθμα. Πολλὰ διασώθηκαν στὰ συγγράμματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγ-

* Περί τῶν ἀποκρύφων τῆς Π. Διαθήκης βλέπε Π. Μπρατσιώτου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Π. Διαθήκην, καὶ Σάββα Ἀγουρίδου, Τὰ Ἀπόκρυφα τῆς Π. Διαθήκης, τόμος Α΄.

γραφῆων κατὰ τοὺς τίτλους τοὺς μόνο, ἄλλα δὲ καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενό τους. Κατὰ τὸ περιεχόμενό τους διαίρουν τὰ βιβλία αὐτὰ σὲ ἀφηγηματικά, ποιητικὰ ἢ διδακτικὰ καὶ ἀποκαλυπτικά.

Α' Ἀφηγηματικά. — 1. Τὰ Ἰωβηλαῖα ἢ ἡ Λεπτὴ Γένεση. Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀποτελεῖ ἐπεξεργασία τῆς ἱστορίας ποὺ περιέχεται ἀπὸ τὸ 1 κεφ. τῆς Γένεσης μέχρι τὸ 12 κεφ. τῆς Ἐξόδου, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν δημιουργία τοῦ κόσμου μέχρι τὴν ἐξοδο τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο· ὀνομάζεται τὸ βιβλίον Ἰωβηλαῖο, γιὰτὶ σύμφωνα μὲ τὸ θεολογικὸ σχῆμα τοῦ συγγραφέα τοῦ ἢ ἱστορία ἐξετάζεται κατὰ ἰωβηλαῖα, δηλαδὴ κατὰ 49 χρόνια, κάθε δὲ ἰωβηλαῖο διαίρεται σὲ ἑπτὰ ἐβδομάδες ἐτῶν. Γράφτηκε στὴν Παλαιστίνη στὴν ἑβραϊκὴ γλῶσσα τὸν β' αἰῶνα π.Χ. καὶ μεταφράστηκε στὴν ἑλληνικὴ αἰθιοπικὴ καὶ λατινικὴ γλῶσσα.

2. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀριστέου. Περιέχει τὸν θρύλον γιὰ τὴν γένεση τῆς μετάφρασης τῶν Ο'. Γράφτηκε στὴν ἑλληνικὴ πιθανὸν τὸν β' αἰῶνα ἀπὸ κάποιον Ἀλεξανδρινὸ Ἰουδαῖο, ποὺ μᾶς ἐμφανίζεται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἐθνικοῦ προσηλύτου Ἀριστέου, ὁ ὁποῖος ἦταν ὑπάλληλος τῆς αὐλῆς τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Β', τοῦ Φιλαδέλφου (285-246).

3. Οἱ διαθῆκες τῶν δώδεκα πατριαρχῶν, τῶν υἱῶν τοῦ Ἰακώβ. Τὸ βιβλίον αὐτὸ γράφτηκε στὴν ἑβραϊκὴ ἀπὸ παλαιστίνου Ἰουδαῖο ἀμέσως μετὰ τὴν καταστροφὴ τῶν Ἱεροσολύμων (70 μ.Χ.) καὶ ἔγινε ἐπεξεργασία ἀπὸ χριστιανικὸ χέρι· κάθε πατριάρχης τοῦ Ἰσραὴλ διηγεῖται πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του τὸν βίον του δίνοντας συγχρόνως συμβουλὰς καὶ προφητεύοντας τὸ μεσσιακὸ μέλλον. Σῶζεται σὲ ἑλληνικὴ, ἀρμενικὴ καὶ σλαβονικὴ μετάφραση.

4. Τὸ Ἀναβατικὸ ἢ Ἀνάληψη τοῦ Ἡσαΐου. Σ'

αὐτὸ περιγράφεται τὸ μαρτύριο τοῦ προφήτη Ἡσαΐα ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῶν Ἰουδαίων Μανασσῆ (βλ. Δ' Βασ. 21, 1 ἐξ. καὶ Ἑβρ. 11, 36). Γράφτηκε πρῶτα στὴν ἑβραϊκὴ τὸν α' αἰῶνα μ.Χ. ἀπὸ κάποιον Ἰουδαῖο, δέχτηκε ὁμοῦς ἐπεξεργασίες ἀργότερα ἀπὸ χριστιανικὸ χέρι.

Σὲ διάφορες παλαιῆς μεταφράσεις σώζονται καὶ Διαθήκη τοῦ Ἀβραάμ, Διαθήκη τοῦ Σολομῶντα, Διαθήκη τοῦ Ἰώβ, παραλειπόμενά Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, Βιβλία περὶ Ἀδὰμ καὶ περὶ Ἰωσήφ καὶ Ἀσενέθ.

Β' Ποιητικὰ καὶ διδακτικά. — 1. Ὁ 151 ψαλμὸς τοῦ Δαυῖδ στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ Α' Βασ. κεφ. 17.

2. Τὸ Ψαλτήριον τοῦ Σολομῶντα. Περιλαμβάνει 18 ὠραίους ψαλμοὺς γραμμένους στὴν ἑβραϊκὴ ἀπὸ εὐσεβῆ Ἰουδαῖο τὸν α' π.Χ. αἰῶνα.

3. Οἱ Ὠδὲς τοῦ Σολομῶντα. Εἶναι 42 ὠδὲς γραμμένες ἀπὸ χριστιανὸ συγγραφέα στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα τὸν α' μ.Χ. αἰῶνα.

4. Ἡ προσευχὴ τοῦ Μανασσῆ. Συντάχθηκε πιθανὸν στὴν ἑβραϊκὴ ἀπὸ Ἰουδαῖο τῆς μακκαβαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἀποτελεῖ συμπλήρωμα τῆς διήγησος τῆς περικοπῆς Β' Παραλ. 33, 11-13. 18. Περιλαμβάνεται σὲ πολλὰ χειρόγραφα τῶν Ο', τὴν Βουλγάτα καὶ ἄλλες παλαιῆς μεταφράσεις. Ἀκόμα περιλαμβάνεται καὶ στὶς Ἀποστολικὰς Διαταγὰς (Β' 22) καὶ στὸ Ὠρολόγιον τῆς Ἐκκλησίας μας (Μέγα Ἀπόδειπνον).

5. Δ' Μακκαβαίων. Περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ. Εἶναι λόγος συνταγμένος ἀπὸ ἑλληνιστὴ Ἰουδαῖο καὶ ὁ ὁποῖος σκοπεύει νὰ διδάξει, μὲ βάση τὸ μαρτύριο τοῦ Ἐλεαζάρου καὶ τῶν 7 ἀδελφῶν, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας, πῶς πρέπει ὁ εὐλαβὴς λο-

γισμὸς νὰ κυριαρχεῖ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἄσκησε μεγάλη ἐπίδραση στὴν ἑλληνικὴ θεολογία καὶ ὑμνογραφία.

Γ' Ἀποκαλυπτικά. — 1. Τὸ βιβλίον τοῦ Ἐνώχ. Τὸ βιβλίον αὐτὸ διαιρεῖται κατὰ τὸ περιεχόμενό του στὰ ἐξῆς μέρη: 2-5 λόγοι τοῦ Ἐνώχ γιὰ τὴν κρίση· 6-36 πορεία τοῦ Ἐνώχ στὸν κόσμον καὶ τὸν Ἄδην· 37-71 παραβολὲς τοῦ Ἐνώχ· 72-82 περὶ ἀστέρων· 83-90 ὁράματα τοῦ Ἐνώχ· 91-108 παραινέσεις τοῦ Ἐνώχ καὶ τέλος τοῦ βιβλίου. Στὸς Αἰθίοπες χριστιανούς τὸ βιβλίον αὐτὸ ἔχει κανονικὸ κύρος.

2. Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ Ἀναβατικοῦ ἢ ἀναλήψεως τοῦ Ἡσαΐου (κεφ. 6-11)· περιέχει τὴν ὄραση (ἀποκάλυψη) τοῦ προφήτου Ἡσαΐου, ποὺ ἀνέβηκε στὸς οὐρανοὺς. Εἶναι ἔργο τοῦ β' αἰῶνα καὶ προέρχεται ἀπὸ χριστιανικὸ χέρι.

3. Δ' Ἑσδρας. Ἀποκάλυψη Ἑσδρα. Τὸ βιβλίον αὐτὸ ποὺ γράφτηκε περὶ τὰ τέλη τοῦ α' αἰῶνα μ.Χ. ἀπὸ παλαιστίνον Ἰουδαῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ 3 κύρια μέρη καὶ περιέχει ἑπτὰ ὁράματα τοῦ Ἑσδρα περὶ τοῦ μέλλοντος καὶ τῶν ἐσχάτων. Τὸ ἀποκαλυπτικὸν αὐτὸ βιβλίον περιλαμβάνεται σήμερον ὡς παράρτημα καὶ στὴν Βουλγάτα.

4. Ἡ ἀνάληψη τοῦ Μωυσῆ. Τὸ ἔργο αὐτὸ περιέχει προφητεῖες δῆθεν τοῦ Μωυσῆ περὶ τοῦ λαοῦ του. Προῆλθε πιθανὸν ἀπὸ φαρισαϊκοὺς κύκλους περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ α' μ.Χ. αἰῶνα.

5. Ἀποκαλύψεις Βαρούχ. Περιέχουν θεῖες δῆθεν ἀποκαλύψεις πρὸς τὸν προφήτη Βαρούχ. Ἡ συριακὴ μετάφρασις τοῦ ἔργου ἀναφέρει καὶ λεπτομέρειες γιὰ συμβάντα τῆς ζωῆς τοῦ προφήτου.

6. Οἱ 14 Συβίλλειοι βίβλοι. Αὐτὲς εἶναι συλλογὴ

χρησμών συνταγμένων κατὰ ἑλληνικὰ ἐξάμετρα. Ἀναφέρονται στὴν ἱερὴ ἱστορία τῆς Π.Δ. καὶ προαναγγέλλουν τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ στὰ ἔθνη καὶ τὴν μεσσιακὴ ἐλπίδα καὶ συγχρόνως περιέχουν παραινέσεις γιὰ λατρεία τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ. Οἱ χρησμοὶ αὐτοὶ ἐξυπηρετοῦν ἰουδαϊκὴ προπαγάνδα καὶ κατάγονται τὰ μὲν παλαιότερα μέρη ἀπὸ τὸν β' αἰῶνα π.Χ., τὰ δὲ ὑπόλοιπα ἀπὸ τὸν α' μέχρι τὸν δ' αἰῶνα μ.Χ. Οἱ χρησμοὶ αὐτοὶ ὑπέστησαν ἐπεξεργασία ἀπὸ ἰουδαϊκὸ καὶ χριστιανικὸ χέρι.

7. Ἀποκαλύψεις Ἀβραάμ. Περιέχει διήγηση περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Ἀβραάμ στὴν ἀληθινὴ θεογνωσία καὶ ἀποκαλύψεις.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω συγγράμματα παλαιῶν συγγραφέων μνημονεύονται καὶ Ἀποκαλύψεις Μωυσέως, Ἡλία, Σοφονία, Ζαχαρία, Σεδράχ κ.λ.π., Ἱστορία τοῦ Ἰαννῆ καὶ Μαμβρῆ (Ἔξοδ. 7, 11, 8, 13 πρβ. Τιμ. 3, 8) καὶ Βιβλία Λάμεχ, Μαθουσάλα, Ἐλδὰδ καὶ Μωδάδ, προσευχὴ Ἰωσήφ, ψευδεπίγραφα Ἡλία Ἀμβακούμ, Ἰεζεκιήλ. Δανιήλ κ.ἄ.

Η ΠΕΝΤΑΤΕΥΧΟΣ

Στὸν ἰουδαϊκὸ κανόνα τὰ πέντα πρῶτα βιβλία τῆς Π. Διαθήκης ὀνομάστηκαν «βιβλίον τοῦ Νόμου» (*Séfer hat-tôrah*) ἢ ἀπλῶς «Νόμος» (*Tôrah*)¹. Οἱ Ραββῖνοι τὰ ὀνόμα-

Διαίρεση

ζαν πολὺ συχνὰ μὲ ἓνα παρά-
ξενο ὄνομα, ποὺ ὑπαινίσσεται
τὸν ἀριθμὸ τους: «Τὰ πέντε

πέμπτα τοῦ Νόμου». Ἡ λέξη Πεντάτευχος (πέντε + τεῦ-
χος) ἔχει ὡς βάση τὴν διαίρεση τοῦ βιβλίου τοῦ Νόμου σὲ
πέντε διακρινόμενα μέρη.

Ἡ διαίρεση αὐτὴ εἶναι πολὺ παλαιὰ καὶ πιθανῶς πα-
λαιότερη τῆς ἐποχῆς τῆς μετάφρασης τῶν Ο΄. Κάθε τόμος
ἔχει κάτι τὸ ἰδιαίτερο καὶ ἀντιστοιχεῖ στὶς διάφορες περιό-
δους τῆς θεοκρατικῆς νομοθεσίας. Ἡ Γένεση εἶναι μία εἰ-
σαγωγή, τὸ Δευτερονόμιο μία ἀνακεφαλαίωση. Στὰ τρία
ἐνδιάμεσα βιβλία οἱ θεῖοι νόμοι δημοσιεύονται ὀλίγο κατ'
ὀλίγο καὶ περιπλέκονται μὲ ἱστορικὰ γεγονότα, ποὺ ἐμφα-
νίζουν τοὺς νόμους. Τὸ Λευϊτικὸ ὁμως διακρίνεται ἀπὸ τὴν
Ἔξοδο καὶ τοὺς Ἀριθμούς, γιατί αὐτὸ μόνον περιέχει σω-
ρεία διαταγμάτων, ποὺ λέγονται χωρὶς ἀξιοσημείωτη δια-
κοπή.

Τὰ εἰδικὰ ὀνόματα μὲ τὰ ὁποῖα ὀνομάζεται κάθε τεῦχος
ἀναφέρονται στὴν κυριαρχοῦσα ἰδέα τοῦ βιβλίου²:

1. Βλ. Δευτ. 31, 26. Γ' Βασιλ. 2, 3. Δ' Βασιλ. 23, 25. Ψαλμ. 118, 8 κ.ἀ.
Βλ. καὶ Λουκ. 22, 44.

2. Οἱ Ἰουδαῖοι ὁμως γιὰ τὴν ὀνομασία κάθε βιβλίου χρησιμοποιοῦ-
σαν τὴν ἀρχικὴ λέξη τοῦ κειμένου τους: *Bereschith* (= ἐν ἀρχῇ),
Veele schemoith (= καὶ ταῦτα τὰ ὀνόματα), *Vajikra* (= καὶ ἀνε-
κάλυψε), *Vajeddaber* (= καὶ ἐλάλησε), *Elle haddebarim*
(= οἴτοι οἱ λόγοι).

Γένεση, Ἔξοδος, Λευϊτικόν, Ἀριθμοί, Δευτερονόμιον.

Ἡ Γένεση ἀρχίζει τὴν δίηγησὴ τῆς μετὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ Ἔξοδος διηγεῖται τὴν ἔξοδο ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο. Τὸ Λευϊτικὸ κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος εἶναι ἀφιερωμένο στὴν δημοσίευση νόμων σχετικῶν μετὰ τὴν ἰουδαϊκὴ λατρεία, ποὺ ἐτελεῖτο ἀπὸ τὴν φυλὴ τοῦ Λευῖ. Τὸ βιβλίον τῶν Ἀριθμῶν ἀρχίζει μετὰ τὴν καταγραφὴ τῶν Ἰσραηλιτῶν. Τὸ Δευτερονόμιον ἐπαναλαμβάνει καὶ τονίζει ἐκ νέου τὸν Νόμον.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ κύριον θέμα καθὲς βιβλίου ἡ Πεντάτευχος ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ ἐκθέσει τὶς ἀρχὰς καὶ τὴν βάση τοῦ θεοκρατικοῦ βασιλείου. Ὅλες οἱ λεπτομέρειες

Τὸ πραγματευόμενον θέμα

κλίνουν σ' αὐτὸ τὸ μέγα γεγονός: Τὴν διαθήκη, τὴν νομοθεσίαν τοῦ Σινᾶ, ἢ ὅποια θὰ ἔ-

κανε τὸν ἑβραϊκὸ λαὸ προνομιούχο ἔθνος τοῦ Jehovah διὰ τοῦ ὑπεσχημένου Μεσσία. Τὸ πραγματικὸ σημεῖον ἀρχῆς καὶ ἐγκαθίδρυσης τῆς θεοκρατίας εἶναι ἡ δημιουργία. Ὁ θάνατος τοῦ Μωυσῆ εἶναι τὸ τελευταῖον ὄριο. Τὰ ἐνδιάμεσα γεγονότα σχηματίζουν τὶς περιπέτειες. Αὐτὸ εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς Πεντατεύχου.

Γιὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς θέμα ἡ Πεντάτευχος ἔχει μεγάλη σπουδαιότητα. Πραγματικὸς «ὠκεανὸς θεολογίας», ὅπως λέει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Ἡ Πεντάτευχος ἀποτελεῖ τὴν βάση ὁλόκληρης τῆς Π. Διαθήκης· τὰ μετὰ τὴν Πεντάτευχον βιβλία τῆς ἀναφέρονται σ' αὐτήν. Εἶναι θεμέλιον τοῦ θρησκευτικοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Εἶναι θεμέλιον ὁλόκληρης τῆς Βίβλου καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀφοῦ περιέχει τὸ θεῖον σχέδιον τῆς Ἀπολύτρωσης. Ἡ Πεντάτευχος εἶ-

ναι στην Π. Διαθήκη ὅ,τι εἶναι τὰ Εὐαγγέλια στην Κ. Διαθήκη.

Γιὰ τὴν ἀυθεντικότητα καὶ ἀκεραιότητα τῆς Πεντατεύχου βλέπε τὴν παράγραφο περὶ τοῦ συγγραφέα τοῦ βιβλίου τῆς Γένεσης.

Η ΓΕΝΕΣΗ

Τὰ πιὸ γνωστὰ θέματα ποὺ ἀναπτύσσονται στὴν Γένεση καὶ τὰ ὁποῖα καλύπτουν περίοδο περίπου 2.300 ἐτῶν (ἀπὸ τὴν δημιουργία μέχρι τὸν θάνατο τοῦ Ἰωσήφ) εἶναι τὰ

Θέμα καὶ σκοπὸς

ἐξῆς: Ἡ δημιουργία, ἡ εἴσοδος τῆς ἁμαρτίας στὴν γῆ, ἡ ἱστορία τῶν πρώτων ἀνθρωπίνων οἰκογενειῶν, ἡ ταχεῖα διαφθορά τους, ὁ σταλεῖς ἀπὸ τὸν Θεὸ κατακλυσμὸς ὡς μία φοβερὴ τιμωρία, ἡ διασπορά τῶν λαῶν, ἡ ἐκλογή τοῦ Ἀβραάμ γιὰ νὰ γίνει ὁ πατέρας μιᾶς προνομιούχου φυλῆς, ἀπὸ τὴν ὁποῖα θὰ γεννηθεῖ ὁ Αὐτρωτῆς, τὸν ὁποῖο ὑποσχέθηκε ἀμέσως μετὰ τὴν πτώση, καὶ οἱ ἱστορικὲς ἀρχὲς αὐτῆς τῆς ἱερῆς οἰκογένειας.

Ἄν ἡ Πεντάτευχος ἀναφέρει τὶς ἀρχὲς τῆς θεοκρατίας, ἡ Γένεση περιγράφει τὰ πρώτα βήματα τοῦ Κυρίου, γιὰ νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ τὸ βασίλειό Του. Ἄν καὶ ἡ κυρία μορφή καὶ ἡρωας τῆς Γένεσης εἶναι ὁ Ἀβραάμ, ὁ πατέρας τῶν πιστῶν, καὶ ἀπὸ αὐτὸν ἡ Χαναὰν γίνεται τὸ θέατρο στοῦ ὁποῖο διαδραματίζονται τὰ κύρια γεγονότα τοῦ βιβλίου, ὁμοῦς ἡ ἱστορία τῆς θεοκρατίας θὰ ἦταν ἀτελής, ἂν ὁ Μωυσῆς, ὁ συγγραφέας τῆς Γένεσης, δὲν ἔθετε ἐπὶ κεφαλῆς

τῆς διήγησής του μιὰ σύντομη ἱστορία τῆς ζωῆς τῶν πρώτων ἀνθρώπων. Γιατὶ διαλέχτηκε ἓνα ἔθνος ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα; Γιατὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἔθνη ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὸν ἀληθινὸ Θεό. Ποιὲς ὁμῶς εἶναι οἱ σχέσεις τῆς ἀνθρωπότη-
 τας μὲ τὸν Θεὸ καὶ πῶς ἐγινε αὐτὴ ἡ ἀπομάκρυνση; Αὐτὰ ὁ Μωυσῆς ἦταν ἀναγκαῖο νὰ τὰ πεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχή, γιὰ νὰ δείξει καλύτερα τοὺς θεοκρατικοὺς θεσμοὺς καὶ νὰ φανερωθεῖ καλύτερα τὸ θεῖο σχέδιο. Ὁ Γιαχβὲ (Jehovah) ποὺ ἐπεκαλεῖτο ὁ Ἀβραὰμ δὲν διέφερε ἀπὸ τὸν Ἐλωχέιμ (Elohim), τὸν Δημιουργὸ Θεό. Ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἀπολύτρωση εἶναι στενὰ συνδεδεμένες πράξεις. Μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, τοῦ ἐκλεκτοῦ δημιουργήματος, ἀνοίγεται μιὰ ἄβυσσος. Ὁ Θεὸς ὁμῶς συνέλαβε ἓνα σχέδιο, γιὰ νὰ ἐπανορθώσει τὴν πτώση: Ἐκάλεσε μόνο ἓνα λαό. Ἀπὸ τὸν λαὸ ὁμῶς αὐτὸ θὰ γεννηθεῖ ὁ Μεσσίας διὰ τοῦ Ὁποίου θὰ εὐλογηθεῖ καὶ θὰ ἐνωθεῖ ὅλη ἡ ἀνθρωπότητα, γιὰ τὸ ὅλα τὰ ἔθνη προέρχονται ἀπὸ κοινὴ καταγωγή.

Ἡ Γένεση κατὰ βάση εἶναι ἓνας μεγάλος γενεολογικὸς πίνακας, στὸν ὁποῖο, κατὰ τὶς προσωπικότητες ποὺ παίζουν πρωτεύοντα ρόλο, παρεμβάλλονται διάφορες ἱστορικὲς διηγήσεις. Στὴν Γένεση, λοιπόν, οἱ γενεολογίαι σχηματίζουν τὸ πλαίσιο τῆς ἱστορίας.

Σχεδιάγραμμα

Οἱ διηγήσεις παρεμβάλλονται σὲ διαλείμματα συνεχῶν γενεαλογιῶν. Ὁ ἱερὸς συγγραφέας μᾶς φανερώνει τὸ σχεδιάγραμμά του μὲ ἓνα ἐξωτερικὸ τύπο, ποὺ τὸν ἐπαναλαμβάνει δέκα φορές καὶ παρεμβάλλει ἐνδιάμεσα τὴν ὕλη του: **«Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς»** (Γέν. 2, 4). **«Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως ἀνθρώπων»** (Γέν. 5, 1). **«Αὐταὶ αἱ γενεαὶ Νῶε»** (Γέν. 6, 9). Σύγκρινε μὲ 10, 1. 11, 10. 27. 25, 12. 19. 36, 1. 37, 1.

Στὴν Γένεση, λοιπόν, ὑπάρχουν δέκα διακρινόμενα τεμάχια εἰσαγόμενα μὲ τὴν διήγηση τῆς δημιουργίας 1, 1 - 2, 3. α) Ἡ ἱστορία (αὐτὴ εἶναι ἡ ἔννοια τῆς λ. γενεαλογία) τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς (2, 4 - 4, 26). β) Ἡ ἱστορία τοῦ Ἀδάμ (5, 1 - 6, 8). γ) Ἡ ἱστορία τοῦ Νῶε (6, 9 - 9, 29). δ) Ἡ ἱστορία τῶν υἱῶν τοῦ Νῶε (10, 1 - 11, 9). ε) Ἡ ἱστορία τοῦ Σὴμ (11, 10-26). στ) Ἡ ἱστορία τοῦ Θάρα καὶ τοῦ Ἀβραάμ (11, 27 - 25, 11). ζ) Ἡ ἱστορία τοῦ Ἰσμαῆλ (25, 12-18). η) Ἡ ἱστορία τοῦ Ἰσαὰκ (25, 19 - 35, 29). θ) Ἡ ἱστορία τοῦ Ἡσαῦ (36, 1-43). ι) Ἡ ἱστορία τοῦ Ἰακώβ (37, 1 - 50, 26).

Τὰ τεμάχια αὐτὰ εἶναι ἄνισα στὴν ἔκτασή τους. Ἡ ἔκτασή τους εἶναι ἀνάλογη μὲ τὴν σπουδαιότητα τῶν προσώπων τῆς ἱστορίας πρὸς τὸ θεῖο σχέδιο. Ἱστορίες ποὺ δὲν τείνουν στὸν σκοπὸ τοῦ βιβλίου ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς τὶς συντομεύει, ὅπως τὴν ἱστορία τῶν Καϊνιτῶν, τῶν Χαμιτῶν, τῶν Ἰαφεθιτῶν καὶ πολλῶν Σημιτῶν, τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἰσμαῆλ καὶ τοῦ Ἡσαῦ. Ἀντίθετα, ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς μὲ πολλὴ ἐπιμέλεια καὶ μὲ λεπτομέρειες ἀναφέρει διηγήσεις ποὺ ἔχουν ἐνδιαφέροντα ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ σχεδίου τῆς ἀπολύτρωσης· τέτοιες εἶναι οἱ διηγήσεις τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Ἰσαὰκ, τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ Ἰωσήφ.

Τὰ δέκα τεμάχια τῆς Γένεσης μπορεῖ νὰ ἀποτελέσουν δυὸ μεγάλες περιόδους ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ πρώτη ἀντιστοιχεῖ στὶς ἀρχὲς τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὴν δημιουργία μὲχρι τὸν διασκορπισμὸ τῶν λαῶν, καὶ ἡ δεύτερη ἔχει ὡς σημεῖο ἀφετηρίας τὴν κλήση τοῦ Ἀβραάμ καὶ ὡς τέρμα τὸν θάνατο τοῦ Ἰωσήφ. Στὴν πρώτη περίοδο ἀναφέρεται γενικὰ ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ἡ δεύτερη περίοδος εἶναι μιὰ εἰσαγωγή στὴν ἱστορία τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ. Ὅσο ἡ πρώτη εἶναι γενικὴ, τόσο ἡ δεύτερη εἶναι εἰδική. Καθένα ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη καταλαμβάνει

πέντε τεμάχια ἀπὸ τὴν ὅλην διαίρεση.

Τὸ σχεδιάγραμμα αὐτὸ τῆς Γένεσης, τὸ ὁποῖο φαίνεται τόσο καθαρὰ σ' αὐτὴ, δείχνει τὴν θαυμαστὴ ἐνότητα τοῦ βιβλίου καὶ εἶναι τὸ μεγαλύτερο ἐχέγγυο γιὰ τὴν ἀκεραιότητά του, γιὰ τὸν ἕνα συγγραφέα του.

Ἰουδαῖοι καὶ Χριστιανοὶ θεωροῦν ὡς συγγραφέα τοῦ βιβλίου τῆς Γένεσης τὸν Μωυσέα, τὸν μέγα Νομοθέτη καὶ ὁδηγὸ τῶν Ἑβραίων κατὰ τὸν χρόνο τῆς Ἐξόδου. Ἡ πε-

Συγγραφέας τοῦ βιβλίου

ποιήθησιν αὐτὴ δὲν ἀμφισβητήθηκε ποτὲ σοβαρὰ μέχρι τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα. Δυὸ

αἰῶνες πρὶν ἀπὸ αὐτὴ τὴν χρονολογία ἄρχισαν νὰ ἀμφισβητοῦνται διάφορες παραδόσεις καὶ γνώμες σὲ κάθε πεδίο γνώσης. Τὸ ἴδιο πνεῦμα τῆς ἀμφισβήτησης ὁδήγησε μερικοὺς νὰ ἐφαρμόσουν τὸ κριτικὸ πνεῦμα καὶ στὴν ἁγία Γραφή καὶ νὰ ἀμφισβητήσουν τὴν αὐθεντικότητα τῶν βιβλίων της.

Τὸ πρῶτο βιβλίον ποὺ ὑποβλήθηκε σὲ κριτικὴ ἐξέταση εἶναι ἡ Γένεση. Τὸ ἔτος 1753 ὁ Γάλλος συγγραφέας *Jean Astruc* δημοσίευσε ἕνα βιβλίον στὸ ὁποῖο ἀγωνιζόταν νὰ ἀποδείξει ὅτι τὰ διάφορα ὀνόματα τοῦ Θεοῦ ποὺ συναντῶνται στὴν Γένεση φανερώσουν ὅτι τὸ βιβλίον εἶναι συλλογὴ ἀπὸ διάφορες πηγές. Ὁ *Astruc* διατήρησε τὸν Μωυσέα ὡς τὸν συλλέκτη αὐτῶν τῶν πηγῶν καὶ τὸν συνθέτη τοῦ βιβλίου· οἱ ὁπαδοὶ του ὁμῶς ἀμφισβήτησαν καὶ τὸν Μωυσέα ὡς τὸν ἐκδότη τῆς Γένεσης. Οἱ κριτικοὶ ἐργάστηκαν πολὺ, γιὰ νὰ διαχωρίσουν τὶς ὑποτιθέμενες πηγές τῆς Γένεσης καὶ τὶς ἀπέδιδαν σὲ διάφορους συγγραφεῖς. Ὅλοι οἱ κριτικοὶ συμφωνοῦσαν σὲ μιὰ μεγάλη ἀρχή: Τὸ βιβλίον ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰ ἔγγραφα διαφόρου ἀξίας, διαφόρων συγγραφέων καὶ διαφόρων ἐποχῶν. Δὲν συμφωνοῦ-

σαν όμως οι κριτικοί εις τὸ ποιά μέρη ἔπρεπε νὰ ἀποδοθοῦν στήν μία περίοδο καὶ ποιά στήν ἄλλη. Ἡ ποικιλία τῶν ἀπόψεων τῶν διαφόρων κριτικῶν τῆς Γένεσης φανερώνει πόσο ἐπισφαλὲς ἦταν τὸ θεμέλιο τῆς ὑπόθεσής τους. Τὸ ἐσφαλμένο πολλῶν κριτικῶν ἐπιχειρημάτων δείχθηκε ἀπὸ ἀρχαιολογικὲς ἀνακαλύψεις τῆς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας. Οἱ κριτικοί ἀναγκάστηκαν νὰ παραλλάξουν διάφορες θέσεις τῆς θεωρίας τους. Πολλοὶ όμως ἐπέμεναν στήν ἀπόρριψη τῆς αὐθεντικότητος τῆς Γένεσης γιὰ διαφοροὺς λόγους· οἱ σπουδαιότεροι ἀπ' αὐτοὺς εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) Ἡ χρῆση τριῶν διαφορῶν ὀνομάτων τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὰ ὅποια ἓνα ὄνομα χρησιμοποιεῖται στὸ ἓνα τμῆμα τοῦ βιβλίου καὶ ἄλλο ὄνομα σὲ ἄλλο τμῆμα, ἔκανε πολλοὺς νὰ πιστέψουν ὅτι τὸ βιβλίον ἔχει περισσότερους ἀπὸ ἓνα συγγραφεῖς. Οἱ κριτικοὶ τὰ τμήματα τοῦ βιβλίου, στὰ ὅποια ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ ὄνομα Γιεχωβὰ ἀπέδωσαν σὲ ἓνα συγγραφέα πού τὸν ὀνόμασαν **Γιαχβιστῆ** (*Jahvist*) καὶ σημειώνεται μὲ τὸ γράμμα J. Τὰ τμήματα στὰ ὅποια ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ ὄνομα Ἐλωχειμ ἀπέδωσαν σὲ ἄλλο συγγραφέα, πού τὸν ὀνόμασαν **Ἐλωχειμιστῆ** (*Elohlist*) καὶ σημειώνεται μὲ τὸ γράμμα E. Ἄλλος παλαιὸς συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου τῆς Γένεσης κατὰ τοὺς κριτικοὺς θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἓνας ἱερέας (ἱερατικὴ πηγὴ) καὶ σημειώνεται μὲ τὸ γράμμα P (*Priest*) καὶ ἓνας συντάκτης ἢ διασκευαστὴς τοῦ βιβλίου, πού σημειώνεται μὲ τὸ γράμμα R (*Redactor*).

β) Διάφορες ἐπαναλήψεις τῶν ἱστοριῶν τοῦ βιβλίου δείχνουν κατὰ τοὺς κριτικοὺς ὅτι χρησιμοποιήθηκαν παράλληλες πηγές καὶ συγχωνεύθηκαν σὲ μιὰ διήγηση ἀπὸ ἓναν ἐκδότη, ὃ ὁποῖος ἦταν ἀνίκανος νὰ κρύψει τὸ γεγονὸς ὅτι χρησιμοποίησε διάφορες πηγές.

γ) Καταστάσεις πού παρατηροῦνται στὶς ἱστορίες τῆς Γένεσης οἱ κριτικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι δὲν ἀνήκουν στὶς πε-

ριόδους τῶν περιγραφομένων ἐποχῶν ἀλλὰ σὲ μεταγενέστερες περιόδους.

δ) Διᾶφορες τοποθεσίες ὀνομάζονται μὲ τὶς πολὺ μεταγενέστερες ὀνομασίες καὶ ὄχι μὲ τὶς ἀρχικές.

ε) Οἱ παραδόσεις περὶ δημιουργίας, κατακλυσμοῦ καὶ περὶ Πατριαρχῶν, ὅπως διασώζονται στὴν παλαιὰ Βαβυλώνα, μοιάζουν πολὺ μὲ τὶς βιβλικὲς διηγήσεις καὶ οἱ κριτικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ Ἑβραῖοι συγγραφεῖς δανείστηκαν αὐτὲς τὶς ἱστορίες ἀπὸ τὴν Βαβυλώνα, ὅταν σύρθηκαν ἐκεῖ αἰχμάλωτοι καὶ τὶς ἐξέδωσαν μὲ μονοθεϊστικὴ ἐμφάνιση, γιὰ νὰ μὴ βλαβοῦν οἱ Ἑβραῖοι ἀναγνώστες.

Ὁ εὐσεβὴς χριστιανὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραδεχτεῖ τὶς παραπάνω θεωρίες τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς γιὰ τοὺς ἀκόλουθους λόγους:

α) Ὁ μελετητὴς τῆς Βίβλου γνωρίζει ὅτι τὰ διάφορα ἱερὰ ὀνόματα τοῦ Θεοῦ χρησιμοποιοῦνται περισσότερο ἢ λιγώτερο ἀδιάκριτα στὴν Π. Διαθήκη καὶ δὲν δείχνουν διαφορὰς συγγραφεῖς, ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς. Ἡ μετὰφραση τῶν Ο' καὶ παλαιὰ ἑβραϊκὰ χειρόγραφα, ὅπως καὶ ὁ ἀνακαλυφθεὶς κύλινδρος τοῦ Ἡσαΐα, φανερώνουν ὅτι τὸ ὄνομα Θεός, τὸ ὁποῖο βρίσκεται σὲ ὀρισμένη παράγραφο σὲ ἓνα ἀντίγραφο, δίνεται ὡς Κύριος ἢ Jahve σὲ ἄλλο χειρόγραφο καὶ ἀντίστροφα.

β) Οἱ ἐπαναλήψεις ποὺ συναντῶνται στὶς διηγήσεις τῆς Γένεσης ἢ σὲ ἄλλο βιβλίον τῆς ἀγίας Γραφῆς δὲν δείχνουν ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ συνετέθη ἀπὸ πολλὰς πηγὰς καὶ διαφορὰς συγγραφεῖς. Παρόμοιες ἐπαναλήψεις παρουσιάζονται καὶ σὲ πολλὰ ἐξωβιβλικὰ κείμενα, σὲ παλαιὰ καὶ νεώτερα λογοτεχνικὰ βιβλία ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέα.

γ) Ἡ γνώση τῆς παλαιᾶς ἱστορίας τῆς Ἀνατολῆς μὲ τὶς

ἀνακαλύψεις ἔδειξε καθαρά ὅτι ὁ συγγραφέας τῆς Γένεσης ἦταν καλὰ πληροφορημένος γιὰ τοὺς χρόνους ποὺ ἱστορεῖ καὶ ὅτι οἱ Πατριάρχες τοποθετοῦνται ἀκριβῶς στὴν ἐποχὴ τους.

δ) Οἱ νέες ὀνομασίες διαφόρων τοποθεσιῶν καταγράφηκαν στὸ βιβλίό ἀπὸ τοὺς ἀντιγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀντικατέστησαν τὶς παλαιῆς ἄγνωστες ὀνομασίες, γιὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς ἀναγνῶστες στὴν τοποθέτηση τῶν διηγήσεων.

ε) Τὸ γεγονός ὅτι οἱ βαβυλωνιακὲς παραδόσεις εἶναι σχεδὸν ὅμοιες πρὸς τὶ βιβλικὲς δὲν σημαίνει καθόλου ὅτι οἱ ἱερὲς ἱστορίες εἶναι δάνειο ἀπὸ τὶς βαβυλωνιακὲς, ἀλλὰ ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὸ ὅτι καὶ οἱ δυὸ διηγήσεις, βιβλικὲς καὶ βαβυλωνιακὲς, ἔχουν κοινὴ καταγωγή. Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι διηγοῦνται τὴν ἱστορία τους στὰ παιδιά τους καὶ ἐκεῖνα στὰ δικά τους παιδιά· μὲ τὸν διασκορπισμὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων ἀνὰ τὸν κόσμον συμβαίνει οἱ διηγήσεις αὐτὲς νὰ συναντῶνται σ' ὅλους τοὺς λαούς. Στὸ ἱερὸ βιβλίό τῆς Γένεσης ὅμως οἱ διηγήσεις αὐτὲς ἀναφέρονται μὲ καθαρὰ πνευματικὴ μορφή. Στὶς παραδόσεις ὅμως τῶν ἄλλων λαῶν, ὅπως π.χ. τῶν Βαβυλωνίων, τὰ γεγονότα τῶν διηγήσεων αὐτῶν ἀναφέρονται μὲ εὐτελεῖ μορφή.

Δὲν ἔχουμε σκοπὸ στὴν σύντομη ἐδῶ εἰσαγωγή νὰ κάνομε μὲ πολλὰ ἐπιχειρήματα τὴν ἀναίρεση τῆς ἐσφαλμένης αὐτῆς θεωρίας τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς. Κονιορτοποίησις τῆς θεωρίας αὐτῆς κατόρθωσε ὁ ἀείμνηστος καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Π. Μπρατσιώτης στὸ βιβλίό του «Εἰσαγωγή εἰς τὴν Π. Διαθήκην». Στὸ τιτάνειο αὐτὸ ἔργο ὁ ἐνδιαφερόμενος θὰ μελετήσῃ ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν Μωσαϊκότητα τῆς Γένεσης καὶ ὁλόκληρης τῆς Πεντατεύχου. Οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς ἀμφισβήτησαν καὶ τὴν προέλευση ἀπὸ τὸν Μωυσῆ καὶ ὁλόκληρης τῆς Πεντατεύχου.

Παραθέτουμε ὁμως ἐδῶ καὶ ὀλίγα ἀκόμα ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν συγγραφὴ τῆς Γένεσης ἀπὸ τὸν Μωυσέα:

Ὁ συγγραφέας τῆς Ἐξόδου πρέπει νὰ ἦταν ὁ συγγραφέας τῆς Γένεσης, γιὰτὶ τὸ δεύτερο βιβλίον τῆς Πεντατεύχου εἶναι συνέχεια τοῦ πρώτου καὶ δείχνει φανερὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ καὶ τὶς ἴδιες προθέσεις. Ἀφοῦ δὲ ὡς συγγραφέας τῆς Ἐξόδου μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν Κύριόν μας ὁ Μωυσῆς, γιὰτὶ τὸ βιβλίον αὐτὸ καλεῖται «βίβλος Μωυσέως» (Μάρκ. 12, 26), καὶ ὁ προηγούμενος τόμος, ἡ Γένεση πρέπει ἐπίσης νὰ γράφηκε ἀπὸ τὸν Μωυσῆ. Ἡ χρῆση τῶν αἰγυπτιακῶν λέξεων καὶ ἐκφράσεων καὶ ἡ γνώση τῶν τρόπων τῆς αἰγυπτιακῆς ζωῆς ποὺ δεικνύονται στὴν ἱστορία τοῦ Ἰωσήφ ἔρχεται σὲ ἄρμονία μὲ τὴν ἐκπαίδευση καὶ τὴν γνώση τοῦ Μωυσῆ. Ἄν καὶ ἡ μαρτυρία περὶ τῆς Μωσαϊκῆς προέλευσης τῆς Γένεσης εἶναι λιγώτερο σαφῆς ἀπὸ τὰ ἄλλα βιβλία τῆς Πεντατεύχου, ὁμως τὸ κοινὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα σὲ ὄλα τὰ βιβλία τῆς δείχνει αὐτὰ ὡς ἔργο τοῦ ἴδιου συγγραφέα καὶ ἡ μαρτυρία τῆς Κ. Διαθήκης λέει ὅτι αὐτὸς ἔγραψε αὐτὰ τὰ βιβλία μὲ τὴν ἔμπνευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Ὅποιος παραπέμπει στὸ βιβλίον τῆς Γένεσης, εἶναι καθαρὴ ἀπόδειξη ὅτι θεωροῦσε αὐτὸ ὡς μέρος τῆς ἁγίας Γραφῆς. Παραθέτοντας ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς κατὰ τὴν διαφωνία του πρὸς τοὺς Φαρισαίους τὰ χωρία Γεν. 1, 27 καὶ 2, 24 χρησιμοποιεῖ τὴν εἰσαγωγικὴ μορφή «οὐκ ἀνέγνωτε» (Ματθ. 19, 4. 5), ὑποδεικνύοντας ἔτσι ὅτι τὰ χωρία αὐτὰ περιέχουν ἀλήθεια ποὺ ἰσχύει ἀκόμα. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν διαφωνία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μὲ τοὺς Φαρισαίους γιὰ τὸ διαζύγιο γίνεται φανερὸ ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἀποδίδει στὸν Μωυσῆ τὶς παραθέσεις ποὺ ἔκανε ἀπὸ τὴν Γένεση (βλ. καὶ Μάρκ. 10, 2-9). Καὶ σὲ διάφορες ἄλλες εὐκαιρίες ὁ Ἰησοῦς ὑπαινίσσεται γεγονότα περιγραφόμενα μόνο στὸ βιβλίον τῆς Γένεσης.

Ἐπίσης στὰ γραπτὰ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων βρίσκουμε πολλὰ χωρία ἀπὸ τὴν Γένεση, πράγμα τὸ ὁποῖο σημαίνει ὅτι θεωροῦσαν αὐτὸ ὡς βιβλίον τῆς ἀγίας Γραφῆς, πού γράφτηκε κατὰ τὴν ἔμπνευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀπὸ τὸν Μωυσῆ, ὅπως πιστευόταν (βλ. Ρωμ. 4, 17. Γαλ. 3, 8. 4, 30 Ἑβρ. 4, 4 Ἰακ. 2, 23).

Ἐνας παλαιὸς συγγραφέας εἶπε πολὺ σωστά: *Nihil pulchrius Genesi, nihil utilius!* Δηλαδή: Τίποτα ὠραιότερο ἀπὸ τὴν Γένεση, τίποτα ὠφελιμότερο! Πραγματικά· ἡ Γέ-

Ὠραιότητα καὶ χρησιμότητα τῆς Γένεσης

νεση εἶναι πολὺ ὠραία! Εἶναι ὠραία στὸ βάθος της· ὠραία στὴν μορφή της· ὠραία στίς ἀντιθέσεις της: Ἡ πτώση καὶ ἡ ἀπολύτρωση, ὁ Καῖν καὶ ὁ Ἄβελ, οἱ Καϊνῖτες καὶ οἱ Σηθῖτες, ὁ Νῶε στὴν κιβωτὸ καὶ ἡ ἔνοχη ἀνθρωπότητα πού βυθίζεται στὸν κατακλυσμὸ τῶν ὑδάτων, ὁ Σῆμ καὶ ὁ Ἰάφεθ ἔναντι τοῦ Χάμ, ἡ εἰδωλολατρία καὶ ἡ θεοκρατία, ὁ Ἀβραὰμ καὶ ὁ Λῶτ, ὁ Ἰσαὰκ καὶ ὁ Ἰσμαήλ, ὁ Ἰακώβ καὶ ὁ Ἡσαῦ, ὁ Ἰωσήφ καὶ οἱ ἀδελφοί του, ἡ γεωργικὴ ζωὴ τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ ὁ κοσμικὸς πολιτισμὸς τῶν Αἰγυπτίων, νὰ μερικὲς ἀπὸ τίς πιὸ κύριες καὶ χτυπητὲς ἀντιθέσεις.

Ἄλλὰ ἡ Γένεση εἶναι καὶ πολὺ ὠφέλιμη! Ἄν θεωρηθεῖ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἱστορίας εἶναι ἓνα ἀνεξάντλητο μεταλλεῖο γνώσεων. α) Περιέχει τίς πιὸ πολύτιμες ἀποκαλύψεις γιὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητας, γιὰ τίς σχέσεις μας μὲ τὸν Θεό, γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς ἀρχικῆς ἐκκλησίας. Καὶ πρὸ παντὸς οἱ σελίδες τῆς Γένεσης ἀνοίγουν λαμπρὸ μεσσιακὸ ὀρίζοντα. β) Ὡς βιβλίον ἱστορίας ἡ Γένεση εἶναι ἀπαράμιλλης ἀξίας. Ὡς πρὸς τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν ἀληθινὴ ἀξία τῶν γραπτῶν της κανένα ἄλλο ἱστορικὸ βιβλίον δὲν μπορεῖ νὰ συ-

ναγωνισθεῖ με αὐτό. Γιατί, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ Γένεση ἀνέρχεται μέχρι τὸν 10^ο αἰῶνα π.Χ., δηλ. χίλια χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν γέννηση τοῦ Ἡροδότου¹ (εἶναι, λοιπόν, ἡ Γένεση πολὺ ἀρχαιότερη ἀπὸ τοὺς σπάνιους παπύρους τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἀπὸ τὰ σημειωματάρια τῶν Ἀσσυρίων, ποὺ παρουσιάζονται ὡς πολὺ παλαιά). ἀφ' ἑτέρου ἡ Γένεση διηγεῖται τὴν ἱστορία της μὲ μιὰ ἀσύγκριτη αὐθεντικότητα καὶ ὁ ἱστορικός, ὁ ὁποῖος τὴν λαμβάνει ὡς ὁδηγό, δὲν κινδυνεύει νὰ παραπλανηθεῖ σὲ κάθε βῆμα, ὅπως συμβαίνει ὅταν μελετᾷ τὰ μυθώδη χρονικά τῶν ἄλλων λαῶν. Οἱ πολλαπλῆς ἀνακαλύψεις τῆς ἀρχαιολογίας βεβαιώνουν πάντοτε τὶς ἱερῆς διηγήσεις τῆς Γένεσης.

Οἱ πηγὲς στὶς ὁποῖες στηρίχτηκε ὁ Μωυσῆς, γιὰ νὰ συνθέσει αὐτὸ τὸ μοναδικὸ στὸν κόσμον ἔργο, ἦταν συγχρόνως καὶ θεῖες καὶ ἀνθρώπινες. Ἀπὸ τὸν Θεὸ ἔλαβε ὅλες τὶς

**Πηγὲς
τῆς Γένεσης**

ἀναγκαῖες ἀποκαλύψεις. Ἀλλὰ θὰ κατέφυγε ἐπίσης εἴτε σὲ πατριαρχικὲς παραδόσεις, οἱ ὁποῖες διατηρήθηκαν πιστὰ ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ χάρις στὴν μακροζωία τῶν πρώτων ἀνθρώπων, εἴτε σὲ γραπτὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἔδιναν πληροφορίες σὲ διάφορα σημεῖα.

Στὴν Γένεση ἔχουν γραφεῖ πολυάριθμα ὑπομνήματα. Οἱ Πατέρες ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἐρμηνεῖα τῆς Γένεσης εἴτε ὀλόκληρου τοῦ βιβλίου της εἴτε ὀρισμένων μόνον κεφαλαίων της.

1. Ὁ Ἡρόδοτος, ποὺ ὀνομάζεται «πατέρας τῆς ἱστορίας», ἦταν σύγχρονος τοῦ Νεεμίου καὶ ἔζησε τὸν 5ο αἰῶνα π.Χ.

Ἡ Δημιουργία (1,1 – 2,3)

Τὸ νὰ πιστέψουμε τὸν Θεὸ σὰν δημιουργὸ τοῦ σύμπαντος εἶναι βασικὸ δόγμα. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἅγια Γραφή ἀρχίζει μὲ τὴν δημιουργία τοῦ κόσμου, μὲ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ. Γιὰ νὰ πιστέψουμε τὸν Θεὸ ὡς Σωτήρα μας, θὰ πρέπει πρῶτα νὰ τὸν πιστέψουμε ὡς δημιουργό μας. Γιὰ νὰ μὴ μᾶς παρασύρει ἡ ὠραία φύση καὶ τὴν θεοποιήσουμε, θὰ πρέπει νὰ πιστέψουμε ὅτι ἔχει δημιουργό. Ὁ Κύριος ἐποίησε ὅλα τὰ ὠραῖα τῆς γῆς (Ψαλμ. 73, 17). Ἡ διήγηση τῆς δημιουργίας εἶναι σαφῆς καὶ μεγαλοπρεπῆς, ὅπως τὰ γεγονότα ποὺ διηγεῖται. Εἶναι ὅμως καὶ λιτή· ἀναφέρεται μόνο σὲ δημιουργικὲς πράξεις καὶ δὲν κατέρχεται σὲ λεπτομέρειες.

1. Τὸ προοίμιο τῆς δημιουργίας (1,1-2)

41104 1, 1 Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν
 11. X. ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ
 τὴν γῆν.
 2 Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ
 ἀκατασκεύαστος, καὶ
 σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσ-
 σου, καὶ πνεῦμα Θεοῦ
 ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕ-
 δατος.

1, 1 Πρῶτα ὁ Θεὸς δη-
 μιούργησε τὸ ὑλικὸ τοῦ
 σύμπαντος.
 2 Ἡ γῆ ἦταν ἀσχημάτιστη
 καὶ ἔρημη καὶ σκοτάδι
 σκέπαζε τὴν ἄβυσσο. Τὸ
 πνεῦμα ὅμως τοῦ Θεοῦ
 ἐκινεῖτο πάνω ἀπὸ τὰ ὕ-
 δατα.

Στίχ. 1. Ἡ δημιουργία. 2, 4-25. Ἡσ. 42, 5. Ψαλμ. 8. 88, 10-13. 103. Ἰωβ 26, 7-14, 38-39. Σοφ. Σειρ. 16, 26 - 17, 10. Ἡ δημιουργία ἔργο τοῦ Θεοῦ. 1, 21. 27. 2, 3-4. 5, 1-2. 6, 7. Δευτ. 4, 32. Μαρκ. 13, 19. Ἐφεσ. 3, 9. Ἀποκ. 4, 11. 10, 6. Β΄ Μακ. 7, 28. Ἡ δημιουργία διὰ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Ψαλμ. 32, 9. Ἰωάν. 1, 3. Ἐβρ. 11, 3. βλ. καὶ Ἱερ. 10, 12. Παροιμ. 8, 22-31.

Στιχ. 1. Ἐν ἀρχῇ. Ἐδῶ ἔχουμε τὴν καταγραφὴ τῆς ἀρχῆς τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς δημιουργίας ὄλων τῶν πραγμάτων. Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ στὴν ἀγία Γραφὴ καλεῖται «ἀρχὴ θεμελίωσης τοῦ κόσμου», ὁ χρόνος, ὅταν δημιουργήθηκε ὁ παρῶν κόσμος (βλ. Παροιμ. 8, 23. Ἡσ. 64, 4. Ματθ. 24, 34. Β΄ Τιμ. 1, 9. Α΄ Πέτρ. 1, 20. Ἀποκ. 13, 8). Σ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴ ὁ Λόγος, ὁ Αἰώνιος Υἱὸς ἦταν μετὰ τὸν Πατέρα (Ἰω. 1, 1-3). Αὐτὸς εἶναι ὁ Λόγος καὶ ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δημιουργικὴ ἀρχὴ τῶν κτισμάτων Του (Κολ. 1, 18. Ἀποκ. 3, 14). Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου, ὑπῆρχε μιὰ Ἀρχή, ἡ ὁποία ἦταν συναιώνια μετὰ τὸν Θεὸ, γιατί ὁ Λόγος ἦταν μετὰ τὸν Θεὸ καὶ Θεὸς ἦταν ὁ Λόγος. Στὸν στίχο μας ἔχουμε τὸ πρῶτο δόγμα τῆς Ἀποκάλυψης τοῦ Θεοῦ, ὅτι ὅλα τὰ πράγματα, ὀρατὰ καὶ ἀόρατα, ὅλα τὰ γνωστὰ καὶ αἰσθητὰ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο πράγματα, ἔχουν μιὰ ἀρχή· σ' αὐτὸ τὸ δόγμα ἀναπαύεται ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὶς πλανεμένες θεωρίες περὶ αἰωνιότητος τῆς ὕλης. — **Ἐποίησεν ὁ Θεός.** Ἐδημιούργησεν ὁ Θεός. Τὸ «δημιουργεῖν» εἶναι πράξη τοῦ Θεοῦ μόνο· ἂν καὶ τὸ ἑβραϊκὸ ρῆμα «μπαρά» («ἐποίησεν») δὲν σημαίνει πάντοτε «κάνω κάτι ἀπὸ τὸ μηδέν», παρὰ ταῦτα ἐδῶ ἔχει αὐτὴ τὴν ἔννοια. Σημαίνει ὅτι ὁ κόσμος ἔγινε μετὰ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸ μηδέν καὶ ὄχι ἀπὸ προϋπάρχουσα ὕλη: «*Ἄξιῶ σε, τέκνον, ἀναβλέψαντα εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα ἰδόντα, γινῶναι ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησεν αὐτὰ ὁ Θεὸς καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος οὕτως γεγένηται*» (Β΄ Μακ. 7, 28). Ὅλα τὰ πράγματα ποῦ ὑπάρχουν ὀφείλουν τὴν ὑπαρξὴ τους ὄχι σὲ ἐξελίξεις ἢ ἰδιότητες ποῦ ἔχει ἡ ὕλη, ἀλλὰ στὸ θέλημα καὶ τὴν δύναμη τοῦ

Θεοῦ (Ἑβρ. 3, 4. 11, 3. Ψαλμ. 101, 26). — Τὸ **Θεὸς** εἶναι μετάφραση τῆς ἑβραϊκῆς λ. «Ἐλωχίμ» καὶ κατὰ γράμμα θὰ μεταφράζαμε «Θεοὶ» (ἢ κατάληξη **ιμ** στὰ ἑβραϊκὰ εἶναι πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ). Ἐδῶ, ἀπὸ τὸν πρῶτο στίχο τῆς ἁγίας Γραφῆς ὑποφώσκει τὸ Τριαδικὸ δόγμα· γιὰτὶ παρουσιάζονται περισσότερα ἀπὸ ἓνα θεῖα Πρόσωπα. Καὶ τὰ Πρόσωπα αὐτὰ εἶναι ὁμοούσια, γιὰτὶ τὸ ρῆμα «ἐποίησεν» εἶναι στὸν ἐνικὸ ἀριθμὸ. Τὸ χωρίο μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἐναντίον τῶν ἀρνητῶν τῆς Ἁγίας Τριάδος (ἀντιτριάδιτες). — **Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν**, ὅλο τὸ σύμπαν δηλαδῆ. Ὅλα τὰ πράγματα ὀρατὰ καὶ ἀόρατα: Ὅλα εἶναι ἔργο τῶν Χειρῶν τοῦ Θεοῦ (Κολ. 1, 16. Ἀποκ. 5, 13. 10, 6. Ρωμ. 11, 36. Α΄ Κορ. 8, 6) «Ἐδῶ **οὐρανὸν** λέει ὅλο τὸ χῶρο γύρω καὶ πάνω ἀπὸ τὴν γῆ. Στὴν ἀρχὴ λοιπὸν τῆς ὀρατῆς δημιουργίας ὁ Θεὸς ἔκανε ὅλο τὸ χῶρο τοῦ σύμπαντος καὶ τὴ γῆ» (Σάκκος). Μὲ τὴν λ. «οὐρανὸν» στὴν ἁγία Γραφὴ νοοῦνται καὶ οἱ ἄγγελοι (Νεεμ. 9, 6). Γιὰτὶ δὲν ἀναφέρεται καθαρὰ ἡ δημιουργία τους; Γιὰ νὰ μὴν ἔπεφταν οἱ Ἰουδαῖοι στὴν εἰδωλολατρία. Οἱ ἄγγελοι δημιουργήθηκαν πρὶν ἀπὸ τὴν δημιουργία τοῦ ὀρατοῦ κόσμου (Ἰωβ 18, 7).

Στίχ. 2. Ἡ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος. Οἱ λέξεις στὸ πρωτότυπο περιγράφουν μιὰ κατάστασι σκοτεινῶν καὶ ἀτέλειαν, σὰν νὰ μὴ σχηματίσθηκαν ἀκόμη τὰ στοιχεῖα τοῦ φωτός, τοῦ ἀέρα, τῆς γῆς καὶ τοῦ νεροῦ καὶ σὰν ἡ γῆ νὰ εἶναι ἀκόμα ἀκατάλληλη γιὰ τὴν βλάστησι τῶν φυτῶν καὶ τὴν ζωὴ τῶν ζώων. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν κατάστασι ὁ πάνσοφος καὶ παντοδύναμος Θεὸς σχημάτισε τὸν ὀρατὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος ἀκριβῶς γιὰ τὴν ὀμορφίαν του καὶ τὴν τάξιν του ὀνομάστηκε **ΚΟΣΜΟΣ**. Ὁ παντοδύναμος Θεὸς ἔκανε τὸν κόσμον ἀπὸ «ἄμορφον ὕλην» (Σοφ. Σολ. 11, 17). Δὲν ὑπῆρχε καμμιά μορφή, καμμιά ὀμορφιά, κανένα χρῶμα ἢ ζωὴ μέχρις ὅτου ὁ Θεὸς ζωογόνησε τὴν ὕλην καὶ τύπωσε τὴν εἰκόνα τῆς σοφίας Του καὶ τῆς ἀγαθότητός Του σ' αὐτή. — **Σκοτεινὸς ἐπάνω τῆς ἀβύσσου.** Σκοτάδι εἶναι ἡ ἀπουσία τοῦ φωτός καὶ εἶναι συνήθως ἡ σκιά ποῦ πέφτει ἀπὸ ἓνα σῶμα, τὸ

ὁποῖο ἐμποδίζει τὶς ἀκτίνες τοῦ φωτός. Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς κατοικεῖ προαιώνια σὲ ἀκατάπαυστο φῶς καὶ δὲν ὑπάρχει σ' Αὐτὸν καθόλου σκοτάδι (Α' Τιμ. 6, 16. Α' Ἰωάν. 1, 5). Ἀλλὰ τὸ φῶς μὲ τὸ ὁποῖο φωτίζεται ὁ ὄρατος κόσμος δημιουργήθηκε ἀπ' Αὐτὸν καὶ δὲν ὑπῆρχε μέχρις ὅτου τὸ δημιουργήσε καὶ ἔκανε τὰ δημιουργήματα νὰ τὸ ἀπολαμβάνουν. Ἡ **ἄβυσσος** ἦταν μάζα νεροῦ, ποὺ σκέπαζε τὴν γῆ στὴν πρώτη της κατάσταση. Τὸ σκοτάδι αὐτὸ ἦταν ἕνας τύπος τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς ἀμαρτίας τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς (Ἰωάν. 1, 5), ποὺ δὲν δέχεται τὸ φῶς τῆς Ἀλήθειας, ἀκόμη κι' ὅταν αὐτὸ φέγγει σ' αὐτή. Τέτοια, ὅπως ἦταν ἡ κατάσταση τῆς γῆς προτοῦ ὁ Θεὸς προκαλέσει τὸ φῶς νὰ λάμψει ἀπὸ τὸ σκοτάδι, τέτοια ἦταν ἡ κατάσταση τοῦ πνευματικοῦ κόσμου προτοῦ νὰ γίνει νέος ἀπὸ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ καὶ σκορπιστεῖ τὸ σκοτάδι του μὲ τὴν ἀνάστασή Του. — **Πνεῦμα Θεοῦ ἐπέφερετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος.** Ἀπὸ τὸ «ἐπέφερετο» ὑποδηλώνεται ὅτι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι μιὰ ἀπλή δύναμη ἀλλὰ πρόσωπο. Τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Δοτῆρας τῆς ζωῆς. Αὐτὸ εἶναι τὸ «πνεῦμα τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ», μὲ τὸ Ὅποιο ἐγιναν ὅλες οἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν (*«Τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν»* Ψαλμ. 102, 6. Βλ. καὶ Ἰωβ 26, 13). *«Ἐν Αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν»* (Πράξ. 17, 28). Ἔτσι, καὶ γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἔρθει στὰ νερά ζωῆ καὶ κίνηση, ἦταν ἀναγκαῖο νὰ κινηθεῖ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα πάνω ἀπὸ αὐτά, ὅπως τὸ πτηνὸ ἀπλώνει τὰ φτερά του στὰ νεογνά του (Δευτ. 32, 11). Στὴν πρώτη δημιουργία τὸ Πνεῦμα ἦταν ἡ πηγὴ τῆς φυσικῆς ζωῆς, τοῦ ἀέρα ποὺ ἀναπνέουμε, τῆς ζωῆς γενικὰ ποὺ ἀφθονεῖ στὴν γῆ· ἔτσι, καὶ στὴν δεύτερη δημιουργία τὸ ἴδιο Πνεῦμα μεταδίδει τὴν νέα ζωῆ στὶς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, κατεβαίνοντας πάνω σ' ἐκείνους ποὺ καθαρίστηκαν ἀπὸ τὰ νερά τοῦ βαπτίσματος, ὅπως κατοίκησε στὸν Χριστὸ μὲ εἶδος περιστερᾶς κατὰ τὸ Βάπτισμά Του στὸν Ἰορδάνη ποταμὸ (Λουκ. 3, 21. 22). — Ὁ Σάκκος στὴν φράση μας **«Πνεῦμα Θεοῦ ἐπέφερετο ἐπὶ τοῦ**

ὕδατος» λέει: «Δὲν ἐννοεῖ οὔτε τὸ ἅγιο Πνεῦμα οὔτε τὸν ἄνεμο. Ἐννοεῖ τὴν βούλησι τοῦ Θεοῦ ποὺ ἀποφάσιζε νέες δημιουργικὲς ἐνέργειες. Ὁ Θεὸς δηλαδὴ εἶχε τὸ δημιουργικὸ του βλέμμα πάνω στὴν ἄπλαστη ἀκέμη δημιουργία του. Σήμερα πάνω στὸν κόσμο εἶνε στηλωμένο τὸ προνοητικὸ βλέμμα τοῦ Θεοῦ. Τότε ἦταν τὸ δημιουργικόν».

2. Τὸ ἔργο τῶν ἑξι ἡμερῶν (1,3-31)

1ο Πρώτη μέρα (1, 3-5)

1, ³ Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς· γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς.

⁴ καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ὅτι καλόν· καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκοτίους.

⁵ καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα μία.

1, ³ Καὶ εἶπε ὁ Θεός: «Νὰ γίνει φῶς». Καὶ ἔγινε φῶς.

⁴ Καὶ εἶδε ὁ Θεὸς τὸ φῶς ὅτι εἶναι καλόν. Καὶ χώρισε τὸ φῶς ἀπὸ τὸ σκοτάδι.

⁵ Τὸ φῶς ὁ Θεὸς τὸ ὀνόμασε μέρα καὶ τὸ σκοτάδι τὸ ὀνόμασε νύχτα. Ἔτσι ἔγινε ἑσπέρα καὶ πρωί, μέρα πρώτη.

Στίχ. 3. Φῶς. Ψαλμ. 103, 2. — **Στίχ. 5.** Φῶς καὶ σκότος. Ἦσ. 45, 7. ἸΙ, 19. Β΄ Κορ. 4, 6 Ἀποκ. 22, 5.

Στίχ. 3. Καί εἶπεν ὁ Θεός. Εἶπε καί ἐγίνει (Ψαλμ. 148, 5)· ὅλα τὰ δημιουργήματα ἐγιναν μόνο με τὸν λόγο Του καί τὸ θέλημά Του (βλ. καί Ἑσ. 55, 11). Ὁ ζῶν Λόγος, ποῦ ἦταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ με τὸν Θεὸ (Ἰωάν. 1, 1), ἦταν ὁ ἐκτελεστής, ἄς τὸ ποῦμε ἔτσι, τῆς ἐντολῆς τοῦ Πατέρα. Τὸ θέλημά Του ἐκπληρώθηκε ὄχι σὰν με ἀνθρώπινη φωνὴ ἢ ἤχο, ἀλλὰ με τὸν αἰώνιο θεῖο Λόγο Του, τὸν συναιώνιο με Αὐτόν (Αὐγουστίνος). — **Γενηθήτω φῶς.** Ἔτσι, «ὁ Θεὸς εἶπε ἐκ σκο-
τους φῶς λάμψαι» (Β΄ Κορ. 4, 6). Ἐκεῖνα τὰ φωτεινὰ σώμα-
τα, ποῦ εἶναι οἱ μεγάλες πηγές τοῦ φωτός, δὲν μνημονεύον-
ται μέχρι τὴν τέταρτη μέρα. Ἐδῶ στοχαζόμεστε τὴν θέση
τοῦ φωτός στὸ σύμπαν (ἢ στὸν ἀέρα διὰ μέσου τοῦ ὁποίου
διαχέεται) ὡς τὸ πρωτόκτιστο ἀπὸ τὰ δημιουργήματα τοῦ
Θεοῦ καί τὴν ἐκδήλωση τῆς σοφίας Του καί τῆς καλωσύνης
Του: Γιατὶ χωρὶς φῶς δὲν μπορεῖ νὰ ἔχουμε τὴν ὁμορφιά
κάποιου σχήματος ἢ κάποιου χρώματος, οὔτε τὴν αἴσθησι
τῆς ὄρασης με τὴν ὁποία εἶναι προικισμένα πολλὰ ζωντανὰ
δημιουργήματα. — Βλέπε καί τὸ μεγάλο μας ὑπόμνημα γιὰ
τὴν ἐρμηνεία τῆς φράσης «γενηθήτω φῶς». Ἄς παραθέ-
σουμε καί τὴν ἐρμηνεία τοῦ Halley: «Τὸ φῶς πρέπει νὰ πε-
ριλαμβανόταν «στὸν οὐρανὸν καί τὴν γῆν», ποῦ ἐδημιουρ-
γήθηκαν «ἐν ἀρχῇ». Ἡ ἐπιφάνεια ὅμως τῆς γῆς πρέπει νὰ
βρισκόταν ἀκόμα στὸ σκοτάδι, γιατί ὁ φλοιὸς τῆς γῆς, μιὰ
καυτὴ, ἔρημη μάζα, σκεπασμένη με βράζοντα νερὰ, ποῦ σι-
γὰ σιγὰ ἐκρῦωνε, πρέπει νὰ ἀνέδιδε πυκνὰ σύννεφα ὁμί-
χλης καί ἀερίων, ποῦ τελείως ἐμπόδιζαν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου.
Τὸ φῶς καί ἡ ἐναλλαγὴ ἡμέρας καί νύχτας ἐγκαθιδρύθηκαν
πάνω στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, ὅταν τὸ προοδευτικὸ κρῦω-
μὰ της λιγόστεψε τόσο τὴν πυκνότητα τῆς ὁμίχλης, ποῦ νὰ
μπορέσει τὸ φῶς νὰ τὴν διαπεράσει. Αὐτὸς ὅμως ὁ ἥλιος
δὲν ἐγίνε ὁρατὸς παρὰ μονάχα τὴν τέταρτη ἡμέρα».

Στίχ. 4. Καί εἶδεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ὅτι καλόν. Ἔτσι, εὐ-
φράνθηκε ὁ Κύριος στὰ ἔργα Του! (Ψαλμ. 103, 31). Τὸ φῶς
ἦταν καλὸ, γιατί ἦταν ἡ πηγὴ εὐτυχίας καί χαρᾶς σὲ ἑκατομ-
μύρια ἀπὸ τὰ δημιουργήματά Του. «Τὸ ὅτι εἶδεν ὁ Θεὸς τὸ

φῶς ὅτι καλόν εἶνε μία ἔκφρασις ἀρχαϊκή, ποῦ σημαίνει ὅτι ὁ Θεὸς ρύθμισε τὰ πράγματα ἔτσι, ὥστε ἀπὸ τὸ φῶς καὶ τὴ ζεστασιά του καὶ κάθε ἄλλο στοιχεῖο τῆς ἀκτινοβολίας του νὰ προέρχεται κάθε καλὸ στὸν κόσμο, ὑλικὸ καλὸ βέβαια, ἡ ζωὴ, ἡ ἐλεύθερη κίνησις, ἡ ὁμορφιά, ἡ ποικιλία, ἡ συνέχεια τῆς ζωῆς» (Σάκκος). — **Καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκοτόυς.** Ὁ Θεὸς ὄρισε νὰ εἶναι φῶς καὶ σκοτάδι ἀλληλοδιαδόχως στὴν γῆ· γιατί ἀνθρώποι, κτῆνοι, πτηνὰ καὶ φυτεῖες ὁμοίως χρειάζονται τὴν ἀλλαγὴ καὶ θὰ ὑπέφεραν, ἂν ἦταν πάντα φῶς (Ψαλμ. 103, 20-24. Ἱερ. 31, 35).

Στίχ. 5. Ἡμέρα. Ὁ χρόνος τῆς ἡμέρας ὀρίστηκε γιὰ νὰ ἐργάζονται οἱ ἀνθρώποι, νὰ κινουῦνται τὰ ζῶα καὶ τὰ ἔντομα, νὰ αὐξάνονται οἱ φυτεῖες, νὰ ἀνοίγουν τὰ ἀνθη καὶ νὰ ωριμάζουν οἱ καρποὶ μὲ τὶς ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου, τὴν ζέστη καὶ τὸ φῶς ποῦ προέρχεται ἀπ' αὐτές. Ἡ **νύκτα** ὀρίστηκε νὰ εἶναι ὁ χρόνος νὰ κοιμοῦνται τὰ ζῶα καὶ νὰ γέρνουν τὰ λουλούδια καὶ ἔτσι νὰ ἀναζωογονοῦνται καὶ τὰ δυὸ μὲ τὴν ἀνάπαυση. — Ἡ **ἐσπέρα καὶ τὸ πρωὶ** ἦταν μιὰ περισσότερη ἔνδειξις τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ· γιατί, φθίνοντας σιγὰ-σιγὰ τὸ σκοτάδι καὶ φέγγοντας βαθμηδὸν ἡ ἡμέρα, αὐτὸ εἶναι πιὸ εὐεργετικὸ ἀπὸ μιὰ ἀπότομη ἀλλαγὴ ἀπὸ τὸ σκοτάδι τοῦ μεσονυκτίου στὸ φῶς τῆς σελήνης (Θρην. 3, 23. Ἄμ. 5, 8). — Ἡ **ἡμέρα μία** εἶναι ἡ πρώτη μέρα· ἡ πρώτη μέρα τῆς ἐβδομάδας· καὶ ἡ ἔγερσις τοῦ φωτὸς ἀπὸ τὸ σκοτάδι αὐτὴ τὴν ἡμέρα, εἶναι ἕνας τύπος τῆς Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ, ὁ Ὅποιος εἶναι τὸ ἀληθινὸ Φῶς καὶ ὁ Ἥλιος τῆς δικαιοσύνης (Ἰωάν. 1, 9. Μαλ. 4, 2). Τὸ Φῶς τὸ ὁποῖο ἐγέρθηκε τότε, ἦταν ἡ Ἡμέρα ποῦ ἔκανε ὁ Κύριος («*αὕτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος*» λέμε τὸ Πάσχα), φωτισμένη μὲ τὴν δόξα τῆς θεότητάς Του καὶ τοῦ Εὐαγγελίου Του καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀθανασίας μας (Β' Τιμ. 1, 10. Α' Θεσ. 5, 5. Ἐφεσ. 5, 8 Α' Πέτρ. 2, 9). — **Ἐγένετο ἐσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα μία.** Αὐτὸς ὁ στίχος μᾶς ὀδηγεῖ σὲ ἕνα ἐρώτημα πολὺ σπουδαῖο, ἀλλὰ καὶ πολὺ δύσκολο: Ποιὰ εἶναι ἡ πραγματικὴ σχέ-

ση αὐτῶν τῶν ἡμερῶν καὶ νυκτῶν, τῶν ἑσπερῶν καὶ πρωϊῶν πρὸς τὸ ἔργο τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ; Προσπαθώντας νὰ ἀπαντήσουμε στὸ ἐρώτημα αὐτὸ πρέπει πρῶτα νὰ λάβουμε ὑπόψη ὅτι εἶναι ἓνα θέμα ποὺ δὲν μπορούμε νὰ ἀπαντήσουμε μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ προχωρήσουμε στὴν ἐξέτασή του μὲ κάποια προσοχή καὶ διστακτικότητα. Καὶ ἡ λογικὴ καὶ ἡ ἀγία Γραφή ὁμοίως μᾶς διδάσκουν ὅτι ἡ δημιουργία εἶναι ἓνα μυστήριον, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κατανοήσει ἡ ἀνθρώπινη γνώση. «Ποῦ ἦς ἐν τῷ θεμελιοῦν με τὴν γῆν; Ἀπάγγελον δέ μοι εἰ ἐπίστη σύ-νεσιν» (Ίωβ 38, 4). Ἐμεῖς μπορούμε νὰ δοῦμε μόνο τὰ «ὀπίσω» τοῦ Θεοῦ (Ἐξοδ. 33, 23), τὰ ἴχνη ποὺ ἄφησε πίσω Του. Ἔτσι ὅ,τι πέτυχε ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἀνακάλυψη αὐτῶν τῶν ἰχνῶν· ὅλες οἱ ἀπόψεις μας περὶ τῆς δημιουργίας εἶναι μερικὲς καὶ ἀτελεῖς. Εἶναι, λοιπόν, πιὸ καλὸ νὰ μὴ δογματίζουμε σ' αὐτὸ τὸ θέμα, γιατί ὑπάρχει φόβος νὰ ποῦμε ἰδέες ποὺ εἶναι ξένες μὲ τὸ ἱερὸ κείμενο ἢ τὸν σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο μᾶς δόθηκε ἡ ἀγία Γραφή. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ καὶ ἡ ἐπιστήμη τῆς Γεωλογίας δὲν πρέπει νὰ περιφρονεῖται, ἀλλὰ, ἀντίθετα, νὰ τὴν ὑπολογίζουμε. Εἶναι ἓνας κλάδος τῆς γνώσης, μιὰ «ὁδὸς ἐπιστήμης», ποὺ ἔδωσε ὁ Θεὸς στὸν ἀνθρώπο (Bar. 3, 37). Εἶναι ἡ ἐξερεύνηση τῶν ἰχνῶν τοῦ Ἰδίου τοῦ Δημιουργοῦ στὴν γῆ, τὴν ὁποία ἔδωσε γιὰ κατοικία τοῦ ἀνθρώπου. Τώρα, ἂν μερικοὶ ἐπιστήμονες εἶναι ἄθεοι, σ' αὐτὸ δὲν φταίει ἡ ἐπιστήμη· πραγματικὴ αἰτία γιὰ τὴν ἀθεΐα εἶναι ἡ ὑπερηφάνεια τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὄχι ἡ ἐπιστήμη. Οἱ Γεωλόγοι, λοιπόν, βεβαιώνουν γιὰ τὸν φλοιὸ τῆς γῆς ὅτι φέρει σημεῖα ποὺ δείχνουν ὅτι ἔχει περᾶσει ἀπὸ διάφορες μεταλλαγές καὶ προετοιμάστηκε βαθμηδὸν σὲ διαδοχικὲς ἡλικίες γιὰ τὴν κατοικία τοῦ ἀνθρώπου. Συμπεραίνουμε κι' ἐμεῖς ὅτι, ὅπως τὸ ἔργο τοῦ Δημιουργοῦ δὲν περιορίστηκε στὸν χῶρον τῆς γῆινης σφαίρας, τὴν ὁποία κατοικοῦμε, ἔτσι ἔν ἐν περιορίστηκε στὸ διάστημα τῶν καθαρὰ ἀνθρώπινων ὑπολογισμῶν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νύκτας. Οἱ ἔξι ἡμέρες, οἱ ἑσπέρες καὶ οἱ πρωῖες, μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν ὁ-

τι καθορίζουν έξι διαδοχικές περιόδους στο έργο τής δημιουργίας ή, κατ' άλλη έρμηνεία, πού πρέπει να προσεχθει, ότι αναφέρονται όχι στο ίδιο το έργο τής δημιουργίας, αλλά στην αποκάλυψη αυτού του έργου του Θεού σε 'μας. 'Η δεύτερη αυτή έρμηνεία υποστηρίζεται από παλαιά. Το έργο του παντοδύναμου Δημιουργού ήταν ένα, λέει κάποιος, και δεν μπορούσε να διακοπεί με διαλείμματα και καθυστερήσεις, γιατί το σκοτάδι και το φώς στον Θεό είναι το ίδιο. Το ότι, λοιπόν, η διήγηση τής δημιουργίας διαιρείται σε έξι τμήματα, γίνεται, κατ' αυτήν τήν έρμηνεία, από συγκατάβαση στην αδύνατη νόησή μας, και για να μάς βοηθήσει να στοχαστούμε το υπέροχο δημιουργικό έργο του Θεού. Το χωρίο «*Ὁ ζῶν εἰς τὸν αἰῶνα ἔκτισε τὰ πάντα κοινῇ*» (Σοφ. Σειρ. 18, 1) έρμηνεύεται: «'Ο Θεός, πού ζει αιώνια, δημιούργησε όλα τὰ πράγματα άμέσως». Κατ' α μιὰ ώραία, πάλι, παρατήρηση, ο Μωυσής μετὰ τήν άπαρίθμηση τῶν έξι μερῶν μιλάει για μιὰ μέρα (Γεν. 2, 4), για να δείξει ότι οι έξι μέρες τής δημιουργίας δεν είναι παρὰ η έκφραση, να το πούμε έτσι, μιᾶς μέρας του Θεού. Το δημιουργικό έργο του Θεού δεν μπορεί να περιορίζεται από μεταστροφές του χρόνου και του χώρου: «οι μέρες, λοιπόν, είναι περίοδοι τής παρατήρησης του ανθρώπου όχι του έργου του Θεού». (Ώριγένης, Αύγουστίνος). Παλαιοι έρμηνευτές ένόησαν ότι είναι άνάξιο για τον Θεό να περιορίζεται το έργο Του από τέτοια επίγεια φαινόμενα, όπως εκείνα τής ήμέρας και τής νύκτας, οι όποιες υπάρχουν σχετικά με 'μας. 'Η άφήγηση τής δημιουργίας κρίθηκε άπ' αυτούς όχι ως ύλικό για σκέψη ή για έξάσκηση τής φαντασίας μας, αλλά σαν μιὰ άπλη άπαρίθμηση τῶν έργων του Θεού κατ' α τον πιό προσαρμοζόμενο στην περιορισμένη αντίληψή μας τρόπο. 'Ο Ιερός συγγραφέας μάς εισαγάγει διαδοχικά στα θαύματα του ύλικού σύμπαντος με σκοπό να δοξολογήσουμε τον παντοδύναμο και πάνσοφο Θεό, όχι για να Ικανοποιήσουμε τήν περιέργειά μας πώς το καθένα από τὰ δημιουργήματα ήρθε σε ύπαρξη. Βλέπε και τὰ όσα λέει ο καθηγητής Σάκκος για το

θέμα τῆς χρονικῆς διάρκειας τῆς δημιουργίας, τὰ ὅποια παραθέτουμε στὸ τέλος τῶν ἑξι δημιουργικῶν ἡμερῶν. — Γιὰ τὸ **ἡμέρα** παραθέτουμε τὸ σχόλιο τοῦ Halley: «Ἡ λέξις «ἡμέρα» χρησιμοποιεῖται σὰν ὄρος δηλωτικὸς τοῦ φωτός. Στὰ ἐδ. 8, 13 φαίνεται νὰ σημαίνει τὴν 24ωρη μέρα, Στὰ ἐδ. 14, 16 φαίνεται νὰ σημαίνει μιὰ 12ωρη μέρα. Στὸ ἐδ. 4 τοῦ κεφ. 2 φαίνεται νὰ καλύπτῃ ὀλόκληρη τὴν περίοδο τῆς δημιουργίας. Σὲ ἐδάφια σὰν τὰ Ἰωήλ 2: 18, Πράξ. 2: 20, Ἰωάν. 16:23 ἢ φράσις «ἐκείνη ἡ ἡμέρα» φαίνεται νὰ σημαίνει ὀλόκληρη τὴ Χριστιανικὴ ἐποχὴ. Σὲ ἐδάφια σὰν τὸ Β΄ Τιμ. 1:12 φαίνεται νὰ ἀναφέρεται στὸν μετὰ τὴν Δευτέρα Ἑλευσι τοῦ Κυρίου χρόνον. Καὶ στὰ ἐδάφια Ψαλμ. 90:4 καὶ Β΄ Πέτρ. 3:8 «μία ἡμέρα παρὰ Κυρίῳ ὡς χίλια ἔτη, καὶ χίλια ἔτη ὡς ἡμέρα μία». Γι' αὐτὸ θὰ ἦταν καλλίτερον νὰ μὴ δογματίζουμε ἐν σχέσει μὲ τὴν διάρκειαν τῶν Ἑξῆ Ἡμερῶν τῆς Δημιουργίας».

2ο Δεύτερη μέρα (1,6-8)

1, 6 *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνά μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. καὶ ἐγένετο οὕτως.*

7 *καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα, καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνά μέσον τοῦ ὕδατος, ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀνά μέσον τοῦ ὕδατος*

1, 6 *Καὶ εἶπε ὁ Θεός: «Νὰ γίνει στερέωμα στὸ μέσο τῶν ὑδάτων, γιὰ νὰ διαχωρίζει τὰ ὕδατα ἀπὸ τὰ ὕδατα». Καὶ ἔγινε ἔτσι:*

7 *Ὁ Θεὸς ἔκαμε τὸ στερέωμα καὶ διαχώρισε τὰ ὕδατα, ποὺ ἦταν κάτω ἀπὸ τὸ στερέωμα, ἀπὸ τὰ ὕδατα, ποὺ ἦταν πάνω ἀπὸ τὸ στερέωμα.*

**του ἑπάνω του στερεώ-
ματος.**

**^B καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ
στερέωμα οὐρανὸν· καὶ
εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν.
καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ
ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα δευ-
τέρα.**

^B Τὸ στερέωμα ὁ Θεὸς τὸ
ὀνόμασε οὐρανὸ καὶ εἶδε
ὅτι εἶναι καλός. Ἔτσι ἔγι-
νε ἑσπέρα καὶ πρωὶ μέρα
δεύτερη.

Στίχ. 7. Στερέωμα. Ἰεζ. 1, 22-25. Β΄ Πέτρ. 3, 5.

Στίχ. 6. Στερέωμα ἢ «ἔκτασις», δηλ. ἡ ἀτμόσφαιρα ἢ ὁποία περιβάλλει τὸν πλανήτη μας· ὁ ἀέρας τὸν ὁποῖο ἀναπνέουμε, αὐτὸ ποὺ εἶναι θαυμαστὴ πρόνοια γιὰ τὴν ζωὴ τῶν κατοίκων τῆς γῆς καὶ γιὰ τὴν διάχυση τοῦ φωτὸς, τοῦ ἤχου, τῆς θερμῆς καὶ τῆς ὑγρασίας. «Ποιὸς ἐξαπέλυσε αὐτὸν τὸν ἀέρα, αὐτὸν τὸν πλούσιο καὶ ἀφθονοθησαυρό, ποὺ δίνεται σὲ ὅλες τὶς ζωντανὲς ὑπάρξεις ὅμοια, χωρὶς προτίμηση ἢ διάκριση; Ποιὸς ἔφτιαξε αὐτὸ τὸ ὄχημα τῶν πτηνῶν, αὐτὴ τὴν κατοικία τῶν ἀνέμων, αὐτὸ τὸ στοιχεῖο ποὺ μετριάζει τὶς ἐποχὲς τοῦ ἔτους καὶ ζωογονεῖ τὶς ζῶσες ὑπάρξεις, διατηρῶντας τὴν ἐνότητα μεταξὺ τοῦ σώματος καὶ τῆς ζωῆς τοῦ σώματος, μὲ τὴν βοήθεια τοῦ ὁποίου ἐμεῖς μιᾶμε, μὲ τὸν ὁποῖο (ἀέρα) παίρνουμε τὴν ὠφέλεια τοῦ φωτὸς καὶ τῶν φωτεινῶν σωμάτων καὶ τὴν ἴδια τὴν δύναμη τῆς ὄρασης; «Μπῆκες στοὺς θησαυροὺς τῆς χιόνας ἢ εἶδες τοὺς θησαυροὺς τῆς χάλαζας;» (Ἰωβ 38, 22). Ποιὸς ἔκανε τὶς σταλαγματιᾶς τῆς δροσιᾶς; Ἀπὸ ποῖα σπλάγχνα βγήκε ὁ πάγος; Ποιὸς κλειδώνει τὰ νερὰ στὰ σύννεφα ἀπ' ὅπου ἔρχεται ἡ βροχή;» (Γρηγόριος Ναζιανζηνός). Αὐτὴ ἡ ἔκταση τοῦ ἀέρα διαίρεσε τὰ νερὰ ἀπὸ τὰ νερὰ ἢ χώρισε τοὺς ὠκεανούς ἀπὸ τοὺς ἑπάνω συμπυκνωμένους ἀτμούς. Ἀπὸ τῶρα συμβαίνουν οἱ καταιγίδες καὶ οἱ θύελλες, οἱ

βροντές, οί αστραπές καί ἡ χάλαζα (Ψαλμ. 148, 4.8 135, 7. Ἰωβ 28, 25. 26. 37, 16-18. 38, 24-26). Ἀπό ἐδῶ, πάλι, ἔχοι-
με ὄλες ἐκεῖνες τίς ποικιλίες τοῦ καιροῦ, ποῦ κάνουν καρπο-
φόρα τήν γῆ (Ματθ. 5, 45. Πράξ. 14, 17. Ἑβρ. 6, 7. Ἦσ. 55,
10).

Στίχ. 8. Οὐρανόν, ὅπου σταθμεύουν τὰ σύννεφα. Οἱ Ἑβραῖοι μίλησαν γιά τρεῖς οὐρανοῦς· ἐδῶ νοεῖται ὁ πρῶ-
τος, ὁ χαμηλότερος· γι' αὐτό τὰ πτηνά τοῦ ἀέρα καλοῦνται
«πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ» (Ψαλμ. 8, 9. Βλ. ἐπίσης Λευϊτ. 26,
19. Δευτ. 28, 23). — «Τῆ δεύτερη μέρα ἔκανε ὁ Θεός τὸ στε-
ρέωμα, αὐτὸν τὸν οὐρανὸ ποῦ βλέπουμε μὲ γυμνὸ μάτι.
Δέν εἶνε βέβαια ἓνα στερεὸ σῶμα, οὔτε ἡ Γραφή λέει τέ-
τοιο πρᾶγμα· εἶνε μιὰ συνθήκη καὶ μιὰ κατάστασις, ποῦ δη-
μιουργεῖται ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ ἔλξεως τῆς γῆς καὶ φυγο-
κέντρου δυνάμεως, ρυθμίσεως τῆς θερμοκρασίας καὶ εἰδι-
κοῦ βάρους τῶν στοιχείων τῆς ὕλης. Χάρις σ' αὐτὴ τῆ συν-
θήκη, τὸ νερὸ μοιράστηκε σὲ τρεῖς καταστάσεις, στὴ στε-
ρεή, στὴν ὑγρὴ καὶ στὴν ἀέρια, ἔγινε δηλαδὴ καὶ πάγος καὶ
νερὸ καὶ ἀτμός. Κι ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ ὑψώθηκε ψηλά.
Βέβαια κατὰ καιροὺς πέφτει· ὄχι ὁμως ὄλο ποτέ· μικρὸ μέ-
ρος μόνο. Γενικὰ κρατιέται ψηλά ἀπὸ κτίσεως κόσμου. Αὐ-
τὴ ἡ σταθερὴ κατάστασις ἔκανε νὰ ὑψωθοῦν ψηλά καὶ ὄλα
τὰ ἀέρια καὶ οἱ ἀτμοὶ τοῦ νεροῦ. Αὐτὸ εἶνε τὸ στερέωμα».
(Σάκκος).

3ο Τρίτη μέρα (1,9-13)

**1, ⁹ Καὶ εἶπεν ὁ Θεός·
σύναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ
ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς
συναγωγὴν μίαν, καὶ
ὄφθῆτω ἡ ξηρά. καὶ ἐγέν-
ετο οὕτως. καὶ συνήχθη
τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ**

**1, ⁹ Καὶ εἶπε ὁ Θεός·
«Νὰ συγκεντρωθοῦν τὰ
ὑδάτα, ποῦ εἶναι κάτω
ἀπὸ τὸν οὐρανόν, σ' ἓνα
τόπο καὶ νὰ φανεῖ ἡ ξη-
ρά». Καὶ ἔγινε ἔτσι: Μα-
ζεύτηκαν τὰ νερά, ποῦ εἶ-**

οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤφθη ἡ ξηρά.

¹⁰ καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν γῆν καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν.

¹¹ καὶ εἶπεν ὁ Θεός· βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπόν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐγένετο οὕτως.

¹² καὶ ἐξήνεγκεν ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπόν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς.

¹³ καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν· καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα τρίτη.

ναὶ κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, στὶς συναγωγές τους καὶ φάνηκε ἡ ξηρά.

¹⁰ Τὴν ξηρὰ ὁ Θεὸς τὴν ὀνόμασε γῆ καὶ τὶς συγκεντρώσεις τῶν ὑδάτων τὶς ὀνόμασε θάλασσες· καὶ εἶδε ὅτι εἶναι καλὸ τὸ ἔργο αὐτό.

¹¹ Καὶ εἶπε ὁ Θεός: «Ἄς βλαστήσει ἡ γῆ χλωρὸ χόρτο, φυτὰ μὲ σπέρματα τὸ κάθε εἶδος τους καὶ καρποφόρα δέντρα, ποὺ νὰ κάνουν καρπὸ ποὺ μέσα του νὰ ἔχει τὸ σπέρμα κατὰ τὸ εἶδος του, στὴν γῆ». Καὶ ἔγινε ἔτσι:

¹² Ἡ γῆ βλάστησε χλωρὸ χόρτο, φυτὰ μὲ σπέρματα κατὰ τὸ εἶδος τους καὶ δέντρα, ποὺ παράγουν καρπὸ, ποὺ μέσα του ἔχει τὸ σπέρμα κατὰ τὸ εἶδος του, στὴν γῆ

¹³ Καὶ εἶδε ὁ Θεὸς τὸ ἔργο αὐτὸ ὅτι εἶναι καλό. Ἔτσι ἔγινε ἑσπέρα καὶ πρωὶ μέρα τρίτη.

Στίχ. 9. Θαλάσσας. Ἰωβ 26, 8-10. 38, 8.

Στίχ. 9. Συναχθήτω τὸς ὕδωρ... εἰς συναγωγὴν μίαν. Ὁ Θεὸς ἔκανε τὶς ἠπείρους καὶ τὰ νησιὰ τῆς γῆς νὰ φανοῦν ἀπὸ τὰ νερὰ καὶ τὰ νερὰ νὰ κατεβοῦν στὶς δεξαμενές τους, ἔτσι ὥστε νὰ σχηματίσουν θάλασσες καὶ ὠκεανούς (Ψαλμ. 32, 7. 103, 5-9. 135, 6. Παροιμ. 8, 28). Ἡ ἐπιφάνεια τῆς ξηρῆς γῆς ἔγινε τώρα ποικίλη μὲ τὰ βουνὰ καὶ τὶς κοιλάδες, τοὺς λόφους καὶ τοὺς κάμπους (Ψαλμ. 64, 6. Ἡσ. 40, 12). Ὁ Δημιουργὸς ἐπίσης ἔβαλε πηγές νεροῦ στοὺς λόφους, οἱ ὁποῖες τρεφόμενες μὲ τὴν βροχὴ τοῦ οὐρανοῦ, γίνονται ρεῦματα καὶ ποτάμια μὲ πάντοτε ἐναλλασσόμενο νερό, τὸ ὁποῖο τρέχει νὰ χυθεῖ στὴν θάλασσα καὶ δίνει ὑγεία καὶ φρεσκάδα σὲ ἀνθρώπους καὶ κτήνη (Ψαλμ. 103, 10-11). Ἀπὸ αὐτὰ ἐπίσης ποτίζονται οἱ κοιλάδες καὶ οἱ κάμποι καὶ πλουτίζεται τὸ ἔδαφός τους (Γέν. 2, 10. Ψαλμ. 64, 10).

Στίχ. 10. Θάλασσαί. Λέγονται «θάλασσαί», στὸν πληθυντικό, γιατί ἡ θάλασσα (ἐνικὸς) δὲν εἶναι μιὰ ἔκταση, ἀλλὰ τὰ νερά της εἶναι διαιρεμένα καὶ τὰ κύματά τους διακόπτονται ἀπὸ τὰ νησιὰ, τὶς ἠπείρους, τὰ ἀκρωτήρια καὶ τὰ βυθισμένα βράχια καὶ ἔτσι σχηματίζεται μιὰ ποικιλία θαλασσῶν καὶ πορθμῶν. Αὐτὰ εἶναι τὰ ἐμπόδια μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Θεὸς συγκρατεῖ τὰ ὑπερήφανα κύματά τους (Ἰώβ 38, 8-11. 26, 10. Ψαλμ. 64, 8. 88, 10. 103, 9. Ἡσ. 51, 15. Ἱερ. 5, 22). Ἡ ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας ἐξατμίζεται, γίνονται τὰ σύννεφα καὶ ἔτσι σχηματίζεται τὸ πλῆθος τῶν νερῶν ποὺ εἶναι «ἐπάνω τοῦ στερεώματος» (στίχ. 7).

Στίχ. 11. Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου. Ἡ ζωτικὴ ἐνέργεια τοῦ σπόρου καὶ τοῦ χόρτου, τῆς φυτείας ποὺ προέρχεται ἀπ' αὐτόν, εἶναι ἕνα νέο ἔργο τοῦ Δημιουργοῦ καὶ ὄχι μιὰ αὐθόρμητη παραγωγὴ τῆς ξηρῆς γῆς. Παρὰ ταῦτα λέγεται ὅτι ἡ γῆ ἔδωσε τὸν χόρτο, γιατί ὁ χόρτος καλλιεργεῖται σ' αὐτήν. Ἡ γῆ φυλάγει τὸ σπέρμα καὶ δίνει τροφή στὸ φυτό, γιατί, ἂν αὐτὸ ξερριζωθεῖ ἀπ' αὐτὴ, πεθαίνει. Στὴν φύση τοῦ χόρτου ἔχουμε μιὰ διπλὴ ἀπόδειξη τοῦ ἀγαθοεργοῦ σχεδίου τοῦ σοφοῦ Δημιουργοῦ: Πρῶτον ὅτι ἡ γῆ εἶναι προσαρμοσμένη στὴν ἀνάπτυξη τοῦ χόρτου καὶ δεύ-

τερον ὅτι ὁ χόρτος προσαρμόζεται γιὰ τροφή τῶν ζώων. Τὸ σπέρμα, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Θεὸς ἐφοδίασε κάθε φυτεία, ἔχει τὴν δύναμη τῆς ἀναπαραγωγῆς καὶ ἔτσι διατηρεῖται ἡ βλάστηση.

Στίχ. 12. Στούς στίχ. 11. 12 μποροῦμε νὰ διακρίνουμε τρία γενικὰ εἶδη φυτειῶν: «Βοτάνη», «χόρτος», «ξύλον». Ἡ «βοτάνη» περιλαμβάνει τίς τρυφερές καὶ μικρές φυτεῖες· τὰ ἄνθη ποὺ ἡ ποικιλία τῆς μορφῆς καὶ τὸ χρῶμα τους εὐφραίνουν τὰ μάτια μας. Ἔτσι λέγεται ὅτι τὰ ἐντυσε ὁ Θεὸς (Ματθ. 6, 28-30). Ὁ «χόρτος», ποὺ τὸ μεταφράζουμε «φυτά», εἶναι ἓνα μεγαλύτερο καὶ δυνατώτερο φυτὸ ἀπὸ τὴν βοτάνη, ὅπως τὸ σιτάρι ἢ ὅπως ἡ ἄμπελος. Τὸ «ξύλον», τὸ δέντρο, εἶναι τὸ μεγαλύτερο εἶδος τῶν φυτειῶν. Ὁ Σάκκος λέει τὰ ἑξῆς γιὰ τὸ δημιουργικὸ ἔργο τῆς τρίτης ἡμέρας: «Τὴν τρίτη μέρα διέταξε ὁ Θεὸς νὰ ἀποτραβηχτῆ τὸ νερό, νὰ σχηματιστῆ ἡ θάλασσα, καὶ νὰ φανῆ ἡ ξηρὰ· καὶ δημιούργησε ὅλο τὸ φυτικὸ βασίλειο. Πῶς ἀποτραβήχτηκε τὸ νερὸ ποὺ εἶνε κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ; Ποῦ ἦταν πρῶτα; ποῦ στοιβάχτηκε, ἀφοῦ ξέρουμε ὅτι ἡ θάλασσα εἶνε ὅλη ἐπίπεδη καὶ κατέχει τὸ χαμηλότερο ἐπίπεδο τῆς γῆς; Ἀποτραβήχτηκε στὴ θάλασσα καὶ κυριολεκτικὰ μάλιστα στοιβάχτηκε, γιὰ νὰ μὴ σκεπάζη τὴ γῆ ὀλόκληρη. Ἄν σήμερα ὅλο τὸ νερὸ τῆς θαλάσσης ἐρχόταν σὲ ὑγρὴ κατάστασι, ἂν ἔλειωναν δηλαδὴ οἱ δύο παγωμένοι ὠκεανοί, αὐτὸς ποὺ εἶνε στὸ βόρειο πόλο κι αὐτὸς ποὺ εἶνε γύρω ἀπὸ τὸ νότιο, θὰ σκεπαζαν ὅλη τὴ γῆ μέχρι τὴν ψηλότερη κορυφή της. Ἀλλὰ χάρις στοὺς νόμους τῆς ἑλξεως καὶ τῆς θερμοκρασίας, καὶ μάλιστα χάρις στὴ μοναδικὴ ἐξαίρεσι τοῦ νεροῦ, ὅσο παγώνει τόσο νὰ ἐξογκώνεται καὶ νὰ ἐλαφραίνη, ἐνῶ μ' ὅλα τὰ ἄλλα σώματα τοῦ σύμπαντος γίνεται τὸ ἀντίθετο, χάρις σ' αὐτὲς τίς συνθήκες ἓνα μεγάλο μέρος τῆς γῆς μένει ἔξω ἀπὸ τὸ νερὸ καὶ ἔτσι ἔχουμε τὴν ξηρὰ. Ἡ ξηρὰ δηλαδὴ εἶνε μιά περιοχὴ ποὺ μόνο χάρις στὸ σοφὸ αὐτὸ συνδυασμὸ ἑλξεως, θερμοκρασίας καὶ ἰδιοτυπίας τοῦ νεροῦ, μένει ἐλεύθερη στὸν ἀέρα, ἔχοντας νερὸ ἀπὸ κάτω, τὴν ὑγρὴ θάλασσα, νε-

ρὸ στοιβαγμένο στὸ πλάι, τὴν παγωμένη θάλασσα, νερὸ ἀπὸ πάνω, τοὺς ἀτμούς τῆς ἀτμοσφαίρας. Λὲς καὶ εἴμαστε ὁ Ἰσραὴλ ποὺ ὁδοιπορεῖ ἀνάμεσα στὰ δύο ὑγρά τεῖχη τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Σ' αὐτόν, λοιπόν, τὸ χῶρο ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸ φυτικὸ βασίλειο. Καὶ κάθε φυτὸ καὶ κάθε δέντρο τὸ ἔκανε ἔτσι, ὥστε ν' ἀποτελῆ ἓνα ἰδιαίτερο «γένος», ἢ ὅπως λέει σήμερα ἡ ἐπιστήμη «εἶδος», καὶ νὰ ἀναπαράγεται καὶ νὰ διαιώνιζεται μόνο του μὲ σπέρμα δικό του καὶ ἰδιαίτερό του. Σπόρος μηλιάς βγαίνει στοὺς αἰῶνες ἀπ' τὴ μηλιά καὶ ἀπ' τὸ σπόρο τῆς μηλιάς πάντοτε μηλιά μόνο. Αὐτὸ γίνεται ἀπὸ κτίσεως κόσμου μ' ὅλα τὰ εἶδη τοῦ φυτικοῦ βασιλείου. Τὴν τρίτη μέρα δηλαδή ὁ Θεὸς ἄνοιξε μιὰ φωλιά μέσα στὰ νερά, σπρώχνοντάς τα πάνω καὶ κάτω καὶ στὸ πλάι, καὶ σ' αὐτὴ τὴν τόσο ζεστὴ φωλιά δημιούργησε τὴν πρώτη μορφή τῆς ζωῆς, τὴ φυτικὴ». Καὶ ὁ Halley λέει ἐπίσης γιὰ τὸ ἔργο τῆς τρίτης ἡμέρας: «Ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς φαίνεται νὰ ἦταν ὡς τώρα ἕξ ὀλοκλήρου σκεπασμένη μὲ νερό, κι' αὐτὸ γιὰτὶ συνεχῆ σπασίματα τοῦ νεοσχηματισμένου λεπτοῦ φλοιοῦ τὴ διατηροῦσαν μαλακὴ, σὰν ὑγρὴ μπάλα. Ὁ φλοιὸς ὅμως, καθὼς μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου γινόταν ὀλοένα ψυχρότερος καὶ παχύτερος, καὶ περισσότερο σταθερός, ἄρχισε νὰ ζαρώνη καὶ ἔτσι νησιά καὶ ἡπειροὶ ἄρχισαν νὰ κάνουν τὴν ἐμφάνισί τους. Βροχὴ δὲν ἔπεφτε ἀκόμα. Ἀλλὰ πυκνὴ ὀμίχλη ἐπότιζε τὴ νεοσχηματισμένη ξηρά, ποὺ διατηροῦσαν ἀκόμα ζεστὴ μὲ τὴ δική της θερμότητα. Παντοῦ ἐπικρατοῦσε τροπικὸ κλίμα καὶ ἡ βλάστησις πρέπει νὰ αὐξανόταν γρήγορα καὶ σὲ γιγαντιαῖες διαστάσεις. Ἀναρίθμητες ἀλλεπάλληλες καταδύσεις καὶ ἀνουψώσεις τῆς βλάστησεως αὐτῆς ἔκαναν τὰ σημερινὰ κοιτάσματα ἀνθρακός».

4ο Τέταρτη μέρα (1,14-19)

**1, ¹⁴ Καὶ εἶπεν ὁ Θεός·
γενηθήτωσαν φωστῆρες
ἐν τῷ στερεώματι τοῦ**

**1, ¹⁴ Καὶ εἶπε ὁ Θεός:
«Νὰ γίνουιν φωστῆρες
στὸ στερέωμα τοῦ οὐρα-**

οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός· καὶ ἔστρωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἔνιαυτούς.

¹⁵ καὶ ἔστρωσαν εἰς φαῦσιν ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἐγένετο οὕτως.

¹⁶ καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους, τὸν φωστήρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας καὶ τὸν φωστήρα τὸν ἐλάσσων εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, καὶ τοὺς ἀστέρας.

¹⁷ καὶ ἔθετο αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς

¹⁸ καὶ ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός καὶ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τοῦ φωτός καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκοτός. καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς, ὅτι καλόν.

¹⁹ καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα τέταρτη.

νοῦ, γιὰ νὰ φωτίζουν τὴν γῆ καὶ νὰ διαχωρίζουν τὴν ἡμέρα ἀπὸ τὴν νύχτα· καὶ ἀκόμα νὰ χρησιμεύουν στὸ νὰ καθορίζουν τοὺς καιροὺς, τὶς ἡμέρες καὶ τὰ ἔτη·

¹⁵ νὰ εἶναι ὡς φωστῆρες στὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ γιὰ νὰ φέγγουν στὴν γῆ». Καὶ ἔγινε ἔτσι:

¹⁶ Ὁ Θεὸς ἔκανε τοὺς δυὸ μεγάλους φωστῆρες· τὸν μεγαλύτερο φωστήρα, γιὰ νὰ ἐξουσιάζει τὴν ἡμέρα, καὶ τὸν μικρότερο φωστήρα, γιὰ νὰ ἐξουσιάζει τὴν νύχτα· ἐπίσης δημιούργησε τοὺς ἀστέρες.

¹⁷ Καὶ τοὺς τοποθέτησε ὁ Θεὸς στὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ, γιὰ νὰ φέγγουν στὴν γῆ

¹⁸ καὶ νὰ ἐξουσιάζουν τὴν ἡμέρα καὶ τὴν νύχτα καὶ νὰ χωρίζουν τὸ φῶς ἀπὸ τὸ σκοτάδι. Καὶ εἶδε ὁ Θεὸς ὅτι ἦταν καλὸ τὸ ἔργο αὐτό.

¹⁹ Ἔτσι ἔγινε ἑσπέρα καὶ πρωΐ, μέρα τέταρτη.

Στίχ. 14. «Φωστήρες ἐν τῷ στερεώματι». Ἦσ. 40, 26. Ἱερ. 31, 35. Βαρούχ 3, 33-35 — **Στίχ. 16.** «Τοὺς δύο φωστήρας τοὺς μεγάλους». Ψαλμ. 103, 19. 135, 7-9. Σοφ. Σειρ. 43, 1-10.

Στίχ. 14. Γενηθήτωσαν φωστήρες... Γιὰ τὸ δημιουργικὸ ἔργο τῆς τέταρτης ἡμέρας δὲν χρησιμοποιεῖται τὸ συνηθισμένο ρῆμα «μπαρά», ποὺ σημαίνει συνήθως «δημιουργῶ» (ἀπὸ τὸ μηδέν), ἀλλὰ τὸ «ασά» ποὺ σημαίνει ἀπλῶς κἄνω. Τὴν τέταρτη μέρα δὲν ἔχουμε δημιουργία φωτός, ποὺ δημιουργήθηκε τὴν πρώτη μέρα, ἀλλὰ μόνο τοῦ σώματος τοῦ φωτός, τοῦ ἡλίου, στὸν ὁποῖο συγκεντρώθηκε τὸ φῶς, ποὺ ὑπῆρχε ἤδη διακεχυμένο ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα. Τὰ οὐράνια φωτεινὰ σώματα πραγματικὰ βρίσκονται στὸν ἀπέραντο χῶρο τοῦ οὐρανοῦ, ἄλλα κοντύτερα καὶ ἄλλα πολὺ ἀπομακρυσμένα ἀπὸ τὴν γῆ καὶ φαίνονται ἔτσι τοποθετημένα **ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ**. — **Καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς...** Δὲν θὰ ἦταν, ὅπως πλανεμένα φαντάστηκαν οἱ εἰδωλόατροι, ὡς σημεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ πρόβλεπε κανεὶς τὸ μέλλον τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν τύχη τῶν ἐθνῶν (Ἱερ. 10, 2)· ἡ ἀστρολογία καὶ ἡ μαντεία καταδικάζεται στὴν ἀγία Γραφή καὶ ἡ γνώση τῶν μελλόντων ἀποδίδεται μόνο στὸν Θεὸ (Δευτ. 18, 10). Οἱ φάσεις τῆς σελήνης καὶ οἱ καιροὶ τῆς ἐμφάνισης καὶ ἐξαφάνισης τῶν ἀστέρων καὶ τῶν πλανητῶν εἶναι σημεῖα τῶν διαφόρων καιρῶν τοῦ μηνὸς ἢ τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους. Οἱ ἀστέρες παρατηροῦνται ἀπὸ τοὺς ναυτικούς, γιὰ νὰ ὀδηγήσουν τὰ σκάφη τους ἢ νὰ ἐξακριβώσουν τὴν διεύθυνση στὴν ὁποία ταξιδεῦουν. Μερικὲς φορές οἱ ἀστέρες διορίζονται ἀπὸ τὸν Θεὸ ὡς σημεῖα ἐρχομένων γεγονότων (Γεν. 15, 5. 37, 9. Ματθ. 2, 1.2. Λουκ. 21, 25)· κυρίως ὁμῶς κανονίστηκαν γιὰ νὰ εἶναι σημεῖα τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν ἐτῶν καὶ γιὰ νὰ σημάνουν στοὺς κατοίκους τῆς γῆς τίς διάφορες ἐποχές, τὴν ἀνοιξη καὶ τὸ καλοκαίρι, τὸ φθινόπωρο καὶ τὸν χειμῶνα.

Στίχ. 16. Τοὺς δύο φωστήρας τοὺς μεγάλους. Ὁ Θεὸς ἔκαμε τὸν ἡλιο καὶ τὴν σελήνη νὰ εἶναι οἱ δυὸ κύριες πηγές

τοῦ φωτός στὴν γῆ (Ψαλμ. 103, 19. 135, 7-9. 148, 3-5). — **Καὶ τοὺς ἀστέρας.** Αὐτὸς ὁ ἀπὸ ἑκατομμύρια ἀστέρια κόσμος, ποὺ τόσο λίγο ξέρουμε, ποὺ εἶναι χωρισμένος ἀπὸ μᾶς μὲ τόσο ἀπέραντο διάστημα, μᾶς δείχνει τὴν μικρότητά μας, ἂν συγκριθοῦμε μ' αὐτόν, ὅπως ἐπίσης δείχνει καὶ τὸ ἀνέκφραστο μεγαλεῖο τοῦ Θεοῦ (Ψαλμ. 8, 4.5. 18, 2-7. Ἦσ. 40, 21.22. 26. Νεεμ. 9, 6. Ἦσ. 66, 1.2. Ἰωβ 38, 31-33. Ἄμ. 5, 8). Ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες λέγονται **ἀρχαὶ τῆς νυκτός**, γιατί αὐτοὶ εἶναι ὁδηγοὶ μας, ὅταν δὲν μᾶς εἶναι ὀρατὸς ὁ ἥλιος, γιὰ νὰ μᾶς κατευθύνει. Ὅπως τὴν ἡμέρα εἶναι ὁδηγός μας τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἔτσι τὴν νύχτα εἶναι ὁδηγοὶ μας τὸ φῶς τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων. Γιὰ τὸ δημιουργικὸ ἔργο τῆς τέταρτης ἡμέρας ὁ Halley λέει: «Ἡλιος, Σελήνη, Ἄστρα. Πρέπει νὰ ἐδημιουργήθηκαν «ἐν ἀρχῇ». Τὴν «πρώτην ἡμέραν» τὸ φῶς τους πρέπει νὰ διαπέρασε τίς ὁμίχλες τῆς γῆς (1:3), ἐνῶ τὰ ἴδια αὐτὰ σώματα δὲν ἦταν ὀρατά. Τώρα ὁμως, χάρις στῆ μειωμένη πυκνότητα τῶν σύννεφων, ποὺ ὠφειλόταν στὴν περαιτέρω ψύξι τῆς γῆς, γίνονται ὀρατὰ πιά ἀπὸ τὴ γῆ. Κι' ὅταν ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς παύη νὰ δέχεται θερμότητα ἐκ τῶν ἔσω καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἥλιο, σάν τὴ μοναδικὴ πιά πηγὴ θερμότητος, κάνουν τὴν ἐμφάνισί τους οἱ διάφορες ἐποχὲς τοῦ χρόνου. Τὴν ἐποχὴ αὐτῆ, πρέπει νὰ σταματοῦν σχεδὸν τελείως οἱ γεωλογικὲς μεταβολές».

5ο Πέμπτη μέρα (1,20-23)

1, ²⁰ Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα

1, ²⁰ Καὶ εἶπε ὁ Θεός: «Νὰ βγάλουν τὰ νερὰ ὀργανισμοὺς ποὺ κολυμποῦν (ψάρια) καὶ πτηνὰ, ποὺ νὰ πετοῦν πάνω στὴν

τοῦ οὐρανοῦ. καὶ ἐγένετο οὕτως.

²¹ καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα καὶ πᾶσαν ψυχὴν ζῶων ἐρπετῶν, ἃ ἐξήγαγε τὰ ὕδατα κατὰ γένη αὐτῶν, καὶ πᾶν πετεινὸν πτερωτὸν κατὰ γένος. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλὰ.

²² καὶ εὐλόγησεν αὐτὰ ὁ Θεός, λέγων· αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρῶσατε τὰ ὕδατα ἐν ταῖς θαλάσσαις, καὶ τὰ πετεινὰ πληθυνέσθωσαν ἐπὶ τῆς γῆς.

²³ καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα πέμπτη.

γῆ στὸν ἀνοιχτὸ θόλο τοῦ οὐρανοῦ». Καὶ ἔγινε ἔτσι:

²¹ Ὁ Θεὸς δημιούργησε τὰ κήτη τὰ μεγάλα καὶ κάθε ἔμψυχο κινούμενο, ποὺ ἔβγαλαν τὰ νερὰ κατὰ τὸ εἶδος τους, καὶ κάθε πετεινὸ πτερωτὸ κατὰ τὸ εἶδος τους. Καὶ εἶδε ὁ Θεὸς ὅτι ἦταν καλὰ.

²² Ἐπειτα τὰ εὐλόγησε καὶ εἶπε: «Αὐξηθεῖτε καὶ πληθυνθεῖτε καὶ γεμίστε τὰ νερὰ τῶν θαλασσῶν· καὶ τὰ πετεινὰ πληθυνθεῖτε στὴν γῆ».

²³ Ἔτσι ἔγινε ἑσπέρα καὶ πρωΐ, μέρα πέμπτη.

Στίχ. 20. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα. Ἐδῶ διαβάζουμε γιὰ τὸ γέμισμα τοῦ στερεώματος καὶ τῶν ὑδάτων μὲ κατοίκους, ὅπως στὸν στίχ. 6 διαβάσαμε γιὰ τὸν χωρισμὸ τοῦ στερεώματος ἀπὸ τὰ ὕδατα. Τὸ στερέωμα γεμίζει μὲ πτηνὰ καὶ ἕνταμα καὶ τὰ νερὰ μὲ ψάρια καὶ νεροπούλια. Ὄταν ἔγιναν τὰ δέντρα προνοήθηκε μιὰ κατοικία γιὰ τὰ πτηνὰ, ποὺ μπορεῖ νὰ κάνουν τὴν φωλιά τους σ' αὐτὰ (Ψαλμ. 103, 16.17)· καὶ τὰ φυτὰ μὲ τὸ σπέρμα τους δίνουν σ' αὐτὰ τροφή (Ματθ. 6, 26. Ἰωβ 38, 41. Ψαλμ. 146, 9. Ἰωβ 39, 13. 26. 27). — «Ὄταν λέει «ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν» ποὺ βγήκαν ἀπὸ τὰ νερά, δὲν ἐννοεῖ τὰ ἐρπετὰ τῆς ξηρᾶς, γιὰ τὰ ὁποῖα λέει ὅτι πλάστηκαν

τὴν ἕκτη μέρα, ἀλλὰ τὰ ψάρια. Διότι ὁ τρόπος ποὺ προχωροῦν εἶναι ἔρπουσις. Ἐπειτα ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, στὴν ὁποία μεταφράστηκε ἡ Π. Διαθήκη, ἦταν γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἡ λαϊκῆ· καὶ χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις «έρπετὰ» ἀντὶ «νηκτά»: λέει δηλαδὴ ζῶα ποὺ «σέρνονται» στὸ νερό, ἀντὶ νὰ πῆ ζῶα ποὺ «νήχονται» στὸ νερό. Ὅπως τὰ φυτὰ, τὸ ἴδιο καὶ τὰ ζῶα αὐτὰ τὰ ἔκανε ἔτσι, ὥστε νὰ εἶνε σὲ πολλὰ ξεχωριστὰ εἶδη καὶ κάθε εἶδος νὰ ἀναπαράγεται αὐτοτελῶς μὲ τὸ ἰδιαίτερο σπέρμα του. Τὸν ἴδιο νόμο ἔβαλε ὁ Δημιουργὸς καὶ στὰ ζῶα ποὺ ἔκανε τὴν ἐπομένη μέρα» (Σάκκος).

Στίχ. 21. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός. «Μπαρά», λέει τὸ Ἑβραϊκὸ κείμενο· τὸ ρῆμα αὐτὸ λέγεται ἐδῶ γιὰ ἓνα εἰδικὸ λόγο: Μέχρι τώρα ἡ διήγησις μίλησε μόνο γιὰ ὕλη ποὺ δὲν ἔχει ζωὴ ἢ γιὰ φυτὰ. Τώρα ἔχουμε μιὰ νέα δημιουργία ἔμψυχης ζωῆς, ἓνα ἀνώτερο εἶδος ὑπαρξῆς. Ἡ ἴδια ἡ ζωὴ εἶναι ἓνα νέο μυστήριον. Τὸ νὰ γίνουσι πράγματα ποὺ δὲν ὑπῆρχαν εἶναι μιὰ πράξις δημιουργίας· τὸ νὰ πάρουν τὰ πράγματα αὐτὰ ζωὴ εἶναι μιὰ ἄλλη πράξις. — **Κήτη τὰ μεγάλα.** Ὅλα τὰ τέρατα τῆς θάλασσας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἡ φάλαινα εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα. Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ τέρατα τῆς θάλασσας ὁ Λεβιάθαν ἀναφέρεται ὡς ἡ μεγαλύτερη ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τοῦ Δημιουργοῦ (Ψαλμ. 103, 25.26. Ἰὼβ 41, 1 ἔξ.).

Στίχ. 22. Καὶ εὐλόγησεν αὐτά. Ἡ ἐννοία εἶναι μυστικὴ, πολὺ βαθύτερη ἀπὸ ἐκείνη ποὺ συνήθως νοοῦμε, ὅτι ὁ Θεὸς τοὺς ἔδωσε ἀπλῶς τὴν δύναμιν νὰ πολλαπλασιάζονται.

6ο Ἑκτη μέρα (1,24-31)

**1, 24 Καὶ εἶπεν ὁ Θεός·
ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν
ζῶσαν κατὰ γένος, τετρα-**

**1, 24 Καὶ εἶπε ὁ Θεός:
«Νὰ βγάλει ἡ γῆ ἔμψυχα
ζῶα κατὰ τὸ εἶδος τους,**

ποδα καὶ ἔρπετὰ καὶ θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος. καὶ ἐγένετο οὕτως.

²⁵ καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος, καὶ τὰ κτήνη κατὰ γένος αὐτῶν καὶ πάντα τὰ ἔρπετὰ τῆς γῆς κατὰ γένος αὐτῶν. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλά.

²⁶ καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς.

²⁷ καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς.

²⁸ καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ Θεός, λέγων· ἀύξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρῶσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων

κτῆνη καὶ ἔρπετὰ καὶ ζῶα τῆς ξηρᾶς κατὰ τὸ εἶδος τους». Καὶ ἔγινε ἔτσι:

²⁵ Ὁ Θεὸς ἔκανε τὰ ζῶα τῆς γῆς κατὰ τὸ εἶδος τους καὶ κάθε ἔρπετὸ τῆς γῆς κατὰ τὸ εἶδος του. Καὶ εἶδε ὁ Θεὸς ὅτι ἦταν καλά.

²⁶ Καὶ εἶπε ὁ Θεός: «Ἄς πλάσουμε ἄνθρωπο κατὰ τὴν εἰκόνα μας, ὥστε νὰ γίνει ὁμοίός μας· καὶ νὰ ἐξουσιάζει τοὺς ἰχθεῖς τῆς θαλάσσης καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, τὰ κτήνη καὶ ὅλη τὴν γῆ καὶ ὅλα τὰ ἔρπετὰ ποὺ ἔρπουν στὴν γῆ».

²⁷ Καὶ δημιούργησε ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπο· τὸν δημιούργησε κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Τοὺς δημιούργησε ἄνδρα καὶ γυναίκα.

²⁸ Καὶ τοὺς εὐλόγησε λέγοντας: «Αὐξηθεῖτε καὶ πληθυνθεῖτε καὶ γεμίστε τὴν γῆ καὶ κυριέψτε αὐτή· ἐξουσιάστε τοὺς ἰχθεῖς τῆς θαλάσσης, τὰ πετεινὰ

τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετῶν τῶν ἔρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς.

²⁹ καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπόριμον σπεῖρον σπέρμα, ὃ ἐστὶν ἐπάνω πάσης τῆς γῆς, καὶ πᾶν ξύλον, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ καρπὸν σπέρματος σπορίμου, ὑμῖν ἔσται εἰς βρῶσιν·

³⁰ καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ παντὶ ἔρπετῷ ἔρποντι ἐπὶ τῆς γῆς, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ψυχὴν ζωῆς, καὶ πάντα χόρτον χλωρὸν εἰς βρῶσιν. καὶ ἐγένετο οὕτως.

³¹ καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα ἕκτη.

τοῦ οὐρανοῦ, ὅλα τὰ κτήνη καὶ ὅλη τὴν γῆ· κάθε ζῶο ποὺ κινεῖται στὴν γῆ».

²⁹ Καὶ εἶπε ἀκόμα ὁ Θεός: « Ἰδοὺ, σὰς ἔδωσα ὅλα τὰ σπερματοφόρα φυτά, ποὺ βρίσκονται στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, καὶ κάθε δέντρο, ποὺ ἔχει καρπὸ μὲ σπόρο· αὐτὰ θὰ εἶναι γιὰ τροφή σας.

³⁰ Γιὰ ὅλα τὰ ζῶα τῆς γῆς καὶ γιὰ ὅλα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ γιὰ κάθε ἔρπετό, ποὺ ἔρπει στὴν γῆ καὶ ἔχει μέσα του ψυχὴ ζωῆς, ἔδωσα ὅλα τὰ χλωρὰ φυτὰ γιὰ τροφή τους». Καὶ ἔγινε ἔτσι.

³¹ Καὶ εἶδε ὁ Θεὸς ὅλα ὅσα ἔκανε καὶ ἦταν ὅλα πολὺ καλά. Ἔτσι ἔγινε ἑσπέρα καὶ πρωί, ἡμέρα ἕκτη.

Στίχ. 26. «Θηρία τῆς γῆς». Ψαλμ. 49, 10-11. — **Στίχ. 27.** «Κατ' εἰκόνι Θεοῦ». 9, 6. Σοφ. Σολ. 2, 23. Σοφ. Σειρ. 17, 3. Α' Κορ. 11, 7. Κολ. 3, 10. Ἰακ. 3, 9. «Ἄρσεν καὶ θῆλυ». 5, 2. Ματθ. 19, 4. Γαλ. 3, 10. — **Στίχ. 28.** «Εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ Θεός». 9, 1, βλ. καὶ 1, 22. «Λιγίλιανεσθε καὶ πληθύνεσθε». 8, 17. 9, 1-7. βλ. καὶ 1, 22. «Κατα-

κυριεύσατε». 9, 2. Ψαλμ. 8, 7-9. Σοφ. Σολ. 9, 2. 10, 2. Ίακ. 3, 7. —
Στίχ. 31. «Ίδοῦ καλά λίαν». Ψαλμ. 103, 24. Σοφ. Σειρ. 39, 33-35.
 Α΄ Τιμ. 4, 4.

Στίχ. 24. Ἡ ξηρὰ γῆ, ποῦ ὁ Δημιουργὸς πρῶτα ἔκανε νὰ βγεῖ ἀπὸ τὰ νερὰ (στίχ. 9) καὶ νὰ βγάλει φυτὰ καὶ δέντρα, γεμίζει τώρα μὲ ζωντανὰ πλάσματα προσαρμοσμένα νὰ ζοῦν σ' αὐτή: Αὐτὰ εἶναι τὰ ζῶα καὶ τὰ ἔρπετὰ, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν οὔτε φτερὰ νὰ πετοῦν στὸν ἀέρα, οὔτε πτερύγια ποῦ ἔχουν τὰ ψάρια, γιὰ νὰ κολυμποῦν στὸ νερὸ, ἀλλὰ πόδια καὶ σκέλη γιὰ νὰ περπατοῦν στὴν γῆ (Γεν. 7, 17). — **Ψυχὴ ζῶσα.** Μεταξὺ αὐτῶν περιλαμβάνονται 1) **Τετράποδα,** οἰκιακὰ ζῶα, ὅπως τὰ ἄλογα, τὰ βόδια ἢ τὰ πρόβατα κ.ἄ. Ἡ ἴδια λέξη «μπεχεμὸθ» ποῦ χρησιμοποιεῖται ἐδῶ στὸ πρωτότυπο, χρησιμοποιεῖται μερικὲς φορές γιὰ τὰ μεγάλα τετράποδα, ὅπως γιὰ τὸν ἑλέφαντα ἢ τὸν ρινόκερο, ὅπως στὸ Ἰωβ 40, 15. 2) **Ἐρπετά.** Θὰ νοήσουμε πρῶτα τὰ μικρὰ ζῶα, ποῦ ἔχουν σκέλη, ὅπως τὰ ποντίκια, οἱ σαῦρες κ.ἄ. (Λευϊτ. 11, 29. 30)· δεύτερον ἐδῶ νοοῦνται τὰ ἔρπετὰ ποῦ σέρνονται μὲ τὴν κοιλιὰ τους, ὅπως τὰ φίδια καὶ τὰ σκουλήκια (Λευϊτ. 11, 42. Γεν. 3, 14). 3) **Θηρία τῆς γῆς.** Εἶναι τὰ ἄγρια ζῶα ἢ τὰ ζῶα τοῦ δάσους, ὅπως εἶναι τὸ ἐλάφι καὶ ἡ ἄγρια κατσίκα· τὸ λιοντάρι, ἡ ἀρκούδα καὶ ἄλλα ἀρπακτικὰ ζῶα (Ψαλμ. 79, 14. 103, 20. 49, 10. 11. 78, 2. 148, 10. Ἡσ. 43, 20).

Στίχ. 26. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. Ἡ ἀνωτερότητα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ ἄλλα δημιουργήματα φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν μὲ διάφορο — μὲ ἀνώτερο τρόπο δημιουργία του· ἐδῶ, στὴν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, ἔχουμε τὸ «ποιήσωμεν», ἐνῶ γιὰ τὴν δημιουργία τῶν ἄλλων ὄντων ἔχουμε τὴν ἐκφραση «εἶπεν ὁ Θεός». — Ποῦ ἀπευθύνεται ὁ Θεὸς μὲ τὸ «ποιήσωμεν»; Ὅχι στοὺς ἀγγέλους, γιατί οἱ ἄγγελοι δὲν εἶναι δημιουργοὶ τοῦ ἀνθρώπου (βλ. στίχ. 27)· ἔπειτα ὁ ἄνθρωπος, λέει ὁ στίχος μας, δημιουργήθηκε κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι κατὰ τὴν εἰκόνα τῶν ἀγγέλων. Στὸν πληθυντικὸ «ποιήσωμεν» ὑποδηλοῦται τὸ τριαδικὸ δόγμα. Ὁ

Θεὸς Πατέρας ἀπευθύνεται στὸν Υἱὸ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα (βλ. Ἦσ. 9, 6 ὅπου ὁ Υἱὸς καλεῖται «θαυμαστὸς σύμβουλος»· Παρ. 8, 22-25. 30. 31). Ἦς προσέξουμε τὴν ὠραία καὶ πρωτότυπη σκέψη: «Καὶ αὐτὸς ὁ πληθυντικὸς τῆς μεγαλοπρεπείας ἢ εὐγενείας ὡς τρόπος ἐκφράσεως τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔχει κατὰ βάθος σχέσιν πρὸς τὸ μυστήριον τῆς Τριάδος, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος ἐγένετο κατ' εἰκόνα Θεοῦ»* — **Ἄνθρωπος.** Ἑβρ. «Ἄδὰμ», δηλ. «γῆινος». Στὸν στίχ. 5, 2 διαβάζουμε: «Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἄδὰμ». Ἔτσι τὸ «Ἄδὰμ» εἶναι ὄνομα τῆς ἀνθρώπινης φύσης, κοινὸ καὶ γιὰ τὸν ἄνδρα καὶ γιὰ τὴν γυναῖκα· καὶ φαίνεται ὅτι τὸ «Ἄδὰμ» ἀπευθύνεται καὶ στὸν ἄνδρα καὶ στὴν γυναῖκα ἀπὸ τὸ «ἀρχέτωσαν» (πληθυντικὸς), ποῦ διαβάζουμε στὸν ἴδιον στίχο. Ἔχουμε συνδημιουργία καὶ τῶν δύο φύλων. — **Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν.** Ποτὲ δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε τὴν ἀλήθεια ποῦ ἐκφράζει ἡ φράση αὐτὴ τοῦ στίχου μας: Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται στὸ ὅτι εἶναι «εἰκόνα Θεοῦ» καὶ σκοπὸ ἔχει τὸ «καθ' ὁμοίωσιν», νὰ γίνῃ ὁμοιος μὲ τὸν Θεό, τὴν θέωση δηλαδή. Ὁ ἥλιος εἶναι λαμπρὸς, τὰ λουλούδια μοσχοβολοῦν, ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ δὲν γίνονται «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ· ὁ ἄνθρωπος μόνον ἔχει τὴν τιμὴ αὐτῆ. Ὁ ἄνθρωπος μόνον ὀνομάζεται τέκνον τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὸ «κατ' εἰκόνα», γιὰ τὴν ὁμοιοτήτά του μὲ τὸν Θεὸ Πατέρα του. Τὸ «κατ' εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ ἀναφέρεται στὸν ὅλον ἄνθρωπο, ὅπως βγήκε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ δημιουργοῦ του, καὶ στὴν ψυχὴ καὶ στὸ σῶμα· ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς λέει χαρακτηριστικὰ: *«Ἰσχυρισαίμην γὰρ ἐκ τῆς γραφικῆς ἀνθρώπου φυσιολογίας ὀρμώμενον, μὴ ἄν ψυχὴν μόνην, μίητε σῶμα μόνον λέγεσθαι ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ συναμφό-*

* Ν. Σωτηροπούλου, «Ο ΙΗΣΟΥΣ ΓΙΑΧΒΕ», Ἀθήναι 1976, σ. 60 (ύποση). — Τὸ βιβλίον αὐτὸ φανερώνει τὴν ὀξύνοια τοῦ συγγραφέα του καὶ ὑποδεικνύει νέον τρόπο ἐρμηνείας χωρίων, ἄγνωστο, πραγματικὰ, μέχρι σήμερα. Λυπούμαστε ὁμως, γιὰ τὸ τιτάνειον αὐτὸ ἔργον δὲν ἔτυχε ἀκόμα τῆς δέουσας προσοχῆς ἀπὸ τοὺς θεολογοῦντες.

τερον, ὃν δὴ καὶ κατ' εἰκόνα πεποιηκέναι Θεὸς λέγεται» (P.G. 1361C): μόνο του τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, βέβαια, δὲν εἶναι τὸ «κατ' εἰκόνα». Στὸ νεκρώσιμο τροπάριο, «*θρη- νῶ καὶ ὀδύρομαι, ὅταν... ἴδω ἐν τοῖς τάφοις κειμένην τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθεῖσαν ἡμῖν ὠραιότητα*», τὸ σῶμα λέγεται «εἰκόνα τοῦ Θεοῦ»: ἀλλὰ, ὅπως λέει ὁ Ἄνδρουῖτσος, στὸ τροπάριο αὐτὸ «ὁ ὑμνωδὸς καλεῖ τὸ σῶμα εἰκόνα Θεοῦ θεωρῶν αὐτὸ ποιητικῶ τῶ τρόπῳ ἠνωμένον ἐτι μετὰ τῆς ψυχῆς, ἣς ἐκφαίνει τὴν δύναμιν καὶ τὸ μεγα- λεῖον ἀποτελοῦν τὸ μόνον τῆς λειτουργίας καὶ ἐκφάνσεως αὐτῆς ὄργανον, καὶ λοιπὸν τὸ ἀπέिकासμα τοῦ κατ' εἰκόνα τὴν «εἰκόνα τῆς εἰκόνας», ὡς λέγει ὁ Νύσσης Γρηγόριος» (Περὶ κατασκευῆς ἀνθρ. 8, 12 παρὰ Migne 44, 144 ἐξ. 161 ἐξ.). * Ἐκφραση τῆς θείας εἰκόνας στὸν ἀνθρωπο εἶναι ἡ ἀθανασία μὲ τὴν δυνατότητα τῆς ὁποίας αὐτὸς δημιουργή- θηκε, τὸ λογικὸ του καὶ ἡ κυριαρχία του στὰ ζῶα καὶ στὴν φύση, ἡ ἀγιότητα μὲ τὴν ὁποία βγῆκε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Δη- μιουργοῦ του (Ἐκκλ. 7, 9). Μὲ τὴν πτώση του ὁ ἀνθρωπος ἀμαύρωσε τὸ «κατ' εἰκόνα» (δὲν τὸ ἔχασε ἐντελῶς): τὸ ξα- ναπέκτησε ὁμως στὸ Πρόσωπο τοῦ νέου Ἀδάμ, τοῦ Κυ- ρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ. — **Καθ' ὁμοίωσιν.** Μὲ τὰ προσόν- τα ποὺ ἔλαβε ὁ ἀνθρωπος μὲ τὸ «κατ' εἰκόνα» μπορούσε ν' ἀναπτυχθεῖ καὶ τελειοποιηθεῖ καὶ νὰ ἀποβεῖ «καθ' ὁμοίω- σιν» Θεοῦ. Ἔτσι ἐρμηνεύει τὴν ἔκφραση «καθ' ὁμοίωσιν» ὁ Μέγας Βασίλειος: «*Τὸ μὲν κατ' εἰκόνα φύσει δέδοται ἡμῖν καὶ ἀμετάβλητον ἐξ ἀρχῆς. Τὸ δὲ καθ' ὁμοίωσιν ἐκ προαιρέ- σεως καὶ οἴκοθεν κατορθοῦμεν ὕστερον*». Ἄλλοι πατέρες θεωροῦν τὶς ἐκφράσεις «κατ' εἰκόνα» καὶ «καθ' ὁμοίωσιν» ὡς ταυτόσημες. — Στὴν ἔκφραση **ποιήσωμεν ἀνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν** δὲν ὑποδηλώνεται μόνο μὲ τὸν πλη-

* Χ. Ἀνδρουῖτσου «ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ», σ. 137 (ὑποσ. 2). — Γιὰ τὴν θεολογία τοῦ σώματος βλέπε μελέτη μας στὸ 32 φύλ. τοῦ περιοδικοῦ μας «ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΖΩΗ».

θυντικό «ποιήσωμεν» περισσότερα από ένα τὰ θεῖα πρόσωπα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν ἐνικὸ «εἰκόνα» ὑποδηλώνεται τὸ ὁμοούσιο αὐτῶν. — **Καὶ ἀρχέτωσαν.** Καὶ σ' αὐτό, τὴν κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου σ' ὅλη τὴν κτίση, ἐκφράζεται, ὅπως εἶπαμε, τὸ «κατ' εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο.

Στίχ. 27. Ἔαρον καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Φαίνεται ἡ συνδημιουργία τῶν δύο φύλων· ἡ δημιουργία τοῦ ἀνδρα καὶ τῆς γυναίκα φαίνεται ὡς μιὰ πράξη τοῦ Δημιουργοῦ. Ἡ γυναίκα σὰν νὰ ὑπῆρχε μέσα στὸν πρῶτο ἄνθρωπο, γιατί ἀποκόπηκε ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν καὶ διαπλάστηκε.

Στίχ. 28. Καὶ εὐλόγησεν αὐτούς λέγων· αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Μὲ τὴν εὐλογία αὐτῆ τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναίκα ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει τὸ ἀνθρώπινο γένος καὶ ἡ μιὰ γενεὰ τῶν ἀνθρώπων διαδέχεται τὴν ἄλλη. Ὁ Θεὸς ἔδωσε τὴν δύναμη στὸν ἄνθρωπο νὰ κάνει ἄνθρωπο καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ θαυμαστότερο ἀπὸ ὅλα τὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος συμμετέχει στὸ δημιουργικὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ στοὺς πρωτοπλάστους «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε», τώρα μετὰ τὴν πτώση, ἐκπληρώνεται μὲ τὸν γάμο καὶ τὴν τεκνογονία (ὅπως θὰ ποῦμε στὰ σχόλια στὸ 4, 1 διαφορετικὴ θὰ ἦταν ἡ αὐξηση τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἂν δὲν γινόταν ἡ πτώση). Δὲν ἐπιτρέπεται ὁμως νὰ ἐπικαλεῖται κανεὶς τὸν λόγο αὐτὸ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ κηρύττει τὸν γάμο ὑποχρεωτικὸ, κατηγορώντας τὴν παρθενία, «τώρα μάλιστα —ὅπως λέει ὁ Χρυσόστομος— πού ὅλη ἡ οἰκουμένη ἔχει γεμίσει ἀπὸ ἀνθρώπους», καὶ ἐκπληρώθηκε ἔτσι ὁ ὄρος «πληρώσατε τὴν γῆν» (Στὸν Ἱερὸ θεσμό τοῦ γάμου, ὁμιλ. Α').

Στίχ. 29. Πάντα χόρτον... Ἔτσι φαίνεται καθαρὰ ὅτι ὁ Θεὸς ἔκαμε τὴν γῆ νὰ βλαστήσει γιὰ τὴν τροφή τοῦ ἀνθρώπου. Πρῶτα ὁ ἄνθρωπος τρεφόταν μὲ χόρτα· ἔπειτα, μετὰ τὸν κατακλισμό, τοῦ ἐπιτράπηκε νὰ χρησιμοποιεῖ τὸ κρέας γιὰ τροφή του (9, 3).

Στίχ. 30. Καὶ τῶν ζώων ἡ τροφή (καὶ τῶν σῆμερα

ἀγρίων) πρὶν ἀπὸ τὴν πώση ἦταν ἀπὸ τὸ φυτικὸ βασίλειο. Ὁ ἄνθρωπος ὁμοτράπεζος τῶν ζώων! Φαίνεται ὁμως ἀνώτερη ἢ τροφή τοῦ ἀνθρώπου· ἐνῶ γιὰ τὰ ζῶα ἀρκεῖ «χόρτος χλωρός» (στίχ. 30), γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἀπαιτεῖται «χόρτος σπόριμος» καὶ ὠριμοὶ καρποὶ (στίχ. 29).

Στίχ. 31. Τὰ πάντα... ἰδοὺ καλὰ λίαν. Ὅλα τὰ δημιουργηθέντα πλάσματα ἦταν γεμάτα ἀπὸ τὴν ἀγαθότητα, τὴν σοφία καὶ τὴν δόξα τοῦ Θεοῦ (Ψαλμ. 71, 19. 32, 5. 103, 24. 118, 64. Ἠσ. 6, 3). Ὁ Θεὸς μόνο, ὁ Δημιουργός, εἶναι ἀπόλυτα «καλός». Ὅ,τι καλωσύνη καὶ ὠραιότητα ὑπάρχει στὰ πλάσματά Του πηγάζει ἀπ' Αὐτόν, ποὺ εἶναι ἡ πηγὴ ὅλων τῶν καλῶν. Ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ποὺ εἶναι «καλὰ λίαν» διακηρύττουν τὴν δόξα καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ Θεοῦ (Ρωμ. 1, 20). Παρὰ τὸ ὅτι ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ εἶναι «καλὰ λίαν» ἐπιτρέπεται νὰ κάνουμε μιὰ διαβάθμισή τους: Ἔστω εἶναι καλύτερα καὶ ἄλλα λιγότερο καλὰ, «ὅπως ἀστὴρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ» (Α' Κορ. 15, 41). Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος εἶναι περισσότερο τέλειος ἀπὸ τὰ κτήνη καὶ τὰ πτηνά, καὶ αὐτά, πάλι, περισσότερο τέλεια ἀπὸ τὰ ψάρια καὶ τὰ ἔρπετά· παρὰ ταῦτα ὅλα εἶναι «καλὰ λίαν». Τὸ κακὸ ποὺ ὑπάρχει στὴν κτίση, τὸ ἠθικὸ καὶ τὸ φυσικὸ κακὸ, δὲν προῆλθε ἀπὸ τὸν Θεό, ἀλλ' ἀπὸ τὴν πώση, τὴν ἁμαρτία τοῦ ἀνθρώπου.

Παραθέτουμε ἐδῶ στὸ τέλος τῆς ἱερῆς διήγησης τῆς δημιουργίας τὰ ὅσα ὠραῖα ἀπολογητικὰ λέει ὑπὲρ αὐτῆς ὁ καθηγητὴς κ. Σάκκος: «Κανένας Χριστιανὸς δὲν ἀγνοεῖ ὅτι γιὰ τὴ θεόπνευστη αὐτὴ διήγησι τῆς δημιουργίας ξεσηκώθηκαν στὸν νεώτερο κόσμος οἱ πιὸ σκληρὲς ἀντιρρήσεις, ὅπως καὶ γιὰ τὴν ἐνανθρώπησι καὶ τὴν ἀνάστασι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅλα τὰ ὑπερφυσικὰ γεγονότα ποὺ ἀναφέρονται στὴ Γραφὴ ἀμφισβητοῦνται ἀπὸ τὸν σύγχρονο κόσμος, ἀλλ' ἡ ἀντίρρησης γιὰ τὰ δύο αὐτὰ θεμελιώδη πῆρε διαστάσεις τεράστιες. Καὶ προκειμένου γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου, οἱ εἰκασίαι μερικῶν ἐπιστημόνων διαφωνοῦν τελείως μὲ τὴ Γραφή. Λέγω εἰκασίαι ἐπιστημόνων καὶ ὄχι ἐπιστήμη, γιὰτὶ ἐπιστή-

μη εἶνε ὅ,τι περιγράφεται ἀπὸ αὐτοψία καὶ ἐξηγεῖται μὲ πείραμα. Πέρ' ἀπ' αὐτὸ ἐκτείνεται ἡ φιλοσοφία. Ὅταν οἱ ἐπιστήμονες προσπαθοῦν νὰ φαντασθοῦν τὸ ἀπώτατο παρελθόν, δὲν κάνουν ἐπιστήμη ἀλλὰ φιλοσοφία· δὲν ἐνεργοῦν σὰν ἐπιστήμονες ἀλλ' ὄνειροπολοῦν σὰν φιλόσοφοι. Κι ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη μέχρι ἐκεῖ ποῦ ἔφτασε σήμερα ποτὲ δὲν διεφώνησε μὲ τὴ Γραφή, ἡ φιλοσοφία διαφωνεῖ πάντοτε καὶ παραμένει ἀσυμβίβαστη. Κι αὐτὸ συμβαίνει γιατί ἡ ἐπιστήμη εἶνε ἐξερεύνησις καὶ γνωριμία μὲ τὴ δημιουργία τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ φιλοσοφία εἶνε φαντασιοκοπία τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ στὴν καθαρὴ ἐπιστήμη οἱ ἄνθρωποι οὔτε μεταξὺ τοὺς διαφωνοῦν οὔτε μὲ τὴ Γραφή, ἐνῶ στὴ φιλοσοφία πάντοτε διαφωνοῦν καὶ μεταξὺ τους καὶ μὲ τὴ Γραφή.

Ὅλα τὰ δῆθεν προβλήματα, ποῦ δημιούργησε ἡ φιλοσοφία μὲ τὸ ὄνομα τῆς ἐπιστήμης γύρω ἀπὸ τὴ βιβλικὴ ἐκθεσὶ τῆς δημιουργίας,μποροῦμε νὰ τὰ συνοψίσουμε σὲ δύο. Τὸ ἓνα εἶνε ἡ χρονικὴ διάρκεια καὶ τὸ ἄλλο ἡ χρονικὴ σειρά. Πῶς ἔγιναν τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ σὲ μιὰ μέρα, ἀφοῦ μόνο γιὰ νὰ πάρουν τίς κανονικὲς ἀποστάσεις ποῦ ἔχουν σήμερα, μὲ τὴν ταχύτητα ποῦ ἔχουν στὴν κίνησί τους, χρειάζονται χιλιάδες ἢ καὶ ἑκατομμύρια χρόνια; Πῶς ἔγιναν τὰ φυτὰ σὲ μιὰ μέρα, ἀφοῦ μόνο γιὰ νὰ γίνῃ ἓνας πλάτανος δέκα μέτρα χρειάζονται χίλια χρόνια; Αὐτὸ εἶνε τὸ πρόβλημα τῆς χρονικῆς διαρκείας. Πολύ δυσκολώτερο φαίνεται τὸ τῆς χρονικῆς σειράς. Πῶς συνέβαιναν τὰ μετεωρολογικὰ γεγονότα τῆς δεύτερης μέρας, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχαν τὰ ἀστρονομικὰ γεγονότα τῆς τετάρτης, κι ἀφοῦ ξέροῦμε ὅτι τὰ μετεωρολογικὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰ ἀστρονομικὰ; Πῶς ἀναπτύχθηκαν τὰ φυτὰ τὴν τρίτη μέρα, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε ἀκόμη ὁ ἥλιος, ποῦ τὸ φῶς του εἶνε ἀπαραίτητο γιὰ νὰ γίνῃ ἡ χλωροφύλλη καὶ νὰ προχωρήσῃ γενικὰ ἡ ζωὴ; Πῶς μετρήθηκαν οἱ τρεῖς πρῶτες μέρες τῆς δημιουργίας, ἀφοῦ ὁ ἥλιος ἔγινε τὴν τετάρτη; Γιὰ τὸ πρῶτο πρόβλημα, τῆς χρονικῆς διαρκείας, συνήθως δίνεται ἡ ἀπάντησις, ὅτι κάθε μιὰ μέρα ἀντιπροσωπεύει μιὰ γεωλογικὴ περίδο, καὶ μιὰ τέτοια περίδος κατὰ

τοκίνητο πού προσπαθεῖ νὰ τὸ σύρη ἓνα γαῖδούρι. Τὸ γαῖδούρι κάθε μέρα μὲ προσπάθειες ἐξαντλητικὲς σέρνει τὸ αὐτοκίνητο ἓνα μέτρο. Ὁ μαθηματικὸς μας, ἀφοῦ παρατηρήσῃ τὸ φαινόμενο ἐπὶ δέκα μέρες καὶ βγάλη τὸ ἐπιστημονικὸ του πόρισμα ὅτι «εἰς διάστημα ἡμέρας μιᾶς κατὰ μέσον ὄρον τὸ ζῶον διανύει μέτρον ἓν», ἐν συνεχείᾳ ὑπολογίζει, ὅτι γιὰ νὰ φτάσῃ τὸ γαῖδούρι μὲ τὸ αὐτοκίνητο στὸ τριακοστὸ χιλιόμετρο, θέλει 30.000 μέρες, δηλαδὴ 82 περίπου χρόνια, τόσα πού δὲν ζῆ ἓνα γαῖδούρι. Τὴν ἐνδεκάτη μέρα τὸ πρῶν πηγαίνει καὶ βλέπει ὅτι τὸ αὐτοκίνητο μὲ τὸ γαῖδούρι βρίσκεται στὸ τριακοστὸ χιλιόμετρο! καὶ διατυπώνει διάφορες θεωρίες γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ φαινόμενο. Τέλος καταλήγει στὶς τρεῖς πιθανώτερες. Κατὰ τὴν Α' ζεύτηκαν τὴ νύχτα 500 ἄλογα καὶ μετέφεραν τὸ βαρὺ αὐτὸ ἀμάξι στὸ ἄψε - σβῆσε. Κατὰ τὴν Β' θεωρία στὸ ἔδαφος πού ἦταν ἓνα μέτρο πίσω ἀπὸ τὸ ἀμάξι παρενεβλήθη μὲ τεκτονικὸ σεισμὸ μιὰ ξηρὰ μῆκος 30 χιλιομέτρων. Κατὰ τὴν Γ' θεωρία τὴ βραδιά πού κοιμήθηκε μετὰ τὴ δεκάτη μέρα τῶν παρατηρήσεών του, κοιμήθηκε πολὺ βαρειά καὶ ξύπνησε μετὰ 82 χρόνια, τὸ δὲ γαῖδούρι πού εἶνε ζεμένο στὸ ἀμάξι τώρα εἶνε ἔβδομος ἀπόγονος ἐκείνου τοῦ πρώτου. Ἄν ἓνας τοῦ πῆ, ὅτι τίποτε ἀπ' ὅλ' αὐτὰ δὲν συνέβη, ἀλλὰ τὸ ἀμάξι σὲ μισὴ ὥρα πῆγε μόνο του ἐκεῖ πού εἶνε, μεταφέροντας μάλιστα καὶ τὸ γαῖδούρι, ὁ ἐπιστήμων μας θὰ τὸν περάσῃ γιὰ τρελλὸ ἢ καθυστερημένο. Θὰ μείνῃ ὁμως ἐμβρόντητος, ἂν ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς μπῆ μέσα στὸ αὐτοκίνητο, τὸ β' ἴλη μπρός, καὶ σὲ ἄλλη μισὴ ὥρα ἐπιστρέψῃ στὴν ἀφετηρία του. Αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς σημερινοὺς ἐπιστήμονες, ὅταν μὲ τὰ σημερινὰ φυσικὰ δεδομένα ἔχουν τὴν ἀπαίτησι νὰ κρίνουν τὰ γεγονότα τῆς δημιουργίας. Ἀπλούστατα δὲν ξέρουν καὶ οὔτε μποροῦν ποτὲ νὰ μάθουν ποιά ἦταν ἡ ροὴ τῶν γεγονότων τὴν ὥρα τῆς δημιουργίας, ποιά ἦταν ἡ ταχύτης τῆς ροῆς τῶν γεγονότων. Ὁ Θεὸς κίνησε τὶς φάσεις τῆς δημιουργίας μὲ τὴν Α' ταχύτητα καὶ ἔπειτα ρύθμισε τὶς φάσεις τῆς κινήσεως τῶν ἀστέρων καὶ τῆς ἐπίγειας ζωῆς μὲ τὴ Β

ταχύτητα· ὅπως κι ἐμεῖς τυλίγουμε τὸ ἐλατήριο τοῦ ὥρολογιοῦ σὲ ἓνα λεπτὸ κι αὐτὸ ξετυλίγεται σὲ ἓνα ἡμερόνυχτο, ἢ διορθώνοντας τὴν ὥρα μεταφέρουμε τὸ δείκτη ἀπὸ τὸ 12 στὸ 6 σὲ ἓνα λεπτό, αὐτὸς ὅμως μόνος του διανύει τὴν ἴδια ἀπόστασι σὲ 6 ὥρες. Ἐμεῖς δὲν ξέρομε πῶς προφερόταν τὸ ἡ πρὶν δύο χιλιάδες χρόνια, καὶ θὰ ἐξηγήσουμε ποῖα ταχύτητα εἶχε ἡ ροὴ τῶν γεγονότων ἢ καὶ πῶς ἔρρεε ὁ χρόνος στὸν καιρὸ τῆς δημιουργίας; Δὲν εἴμαστε φαιδροί;

Ὅσο γιὰ τὸ ἄλλο πρόβλημα, τῆς χρονικῆς σειρᾶς, τὸ πρᾶγμα εἶνε τόσο ἢ καὶ πιὸ ἀπλό. Θὰ μᾶς χρειαστῆ πάλι ἓνα παράδειγμα. Πρὶν χίλια χρόνια, γιὰ νὰ κατασκευάσουν μιὰ τετραώροφη οἰκοδομή, πρῶτα ἔκτιζαν τοὺς τοίχους τοῦ πρώτου ὀρόφου, ἔπειτα τοῦ δευτέρου, τοῦ τρίτου, τοῦ τετάρτου. Κάθε ἄλλη σειρὰ ἦταν ἀδύνατη. Φανταστῆτε ἓναν οἰκοδόμο τῆς ἐποχῆς ἐκείνης νὰ ἔρθῃ στὴν ἐποχὴ μας, νὰ δῆ μιὰ δεκαώροφη οἰκοδομὴ καὶ νὰ τοῦ ποῦν ὅτι πρῶτα στήθηκαν τὰ δοκάρια τοῦ δεκάτου ὀρόφου, περάστηκαν μάλιστα καὶ οἱ γυᾶλινες λάμπες τοῦ δεκάτου, ἔπειτα χτίστηκαν οἱ τοῖχοι τοῦ δεκάτου, ἔπειτα τοῦ τετάρτου, ἔπειτα τοῦ ἐνάτου, ἔπειτα τοῦ πρώτου καὶ τέλος τῶν ἄλλων. Θὰ μᾶς περάση γιὰ ψευῆτες ἢ παρανοϊκοὺς. Ποῦ πατοῦσαν οἱ τοῖχοι τῶν πάνω ὀρόφων, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχαν οἱ τοῖχοι τοῦ πρώτου! Καὶ ὅμως σήμερα αὐτὸ εἶνε τὸ πιὸ εὐνόητο πρᾶγμα. Ὁ κατασκευαστῆς δηλαδὴ μιᾶς οἰκοδομῆς ἢ ἐνὸς μηχανήματος, ὅταν τὸ κατασκευάζῃ, ἀρχίζει ἀπ' ὅπου θέλει καὶ μπορεῖ νὰ δοκιμάσῃ τίς ἐπὶ μέρους λειτουργίες τῆς μηχανῆς του ὅποτε θέλει καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχη ἡ κεντρικὴ ὠθησις τῆς λειτουργίας. Πρὶν νὰ κατασκευάσουμε τὴν ἠλεκτρικὴ γεννήτρια τοῦ αὐτοκινήτου, μποροῦμε ν' ἀνάψουμε τίς λάμπες πού θὰ τοῦ περάσουμε. Ἄλλο πρᾶγμα οἱ φάσεις τῆς κανονικῆς λειτουργίας μετὰ τὸ τέλος τῆς κατασκευῆς, καὶ ἄλλο οἱ φάσεις τῆς κατασκευῆς. Ὁ Θεὸς μὲ τὸ τέλος τῆς δημιουργίας ἔβαλε τὸν κόσμον σὲ μιὰ λειτουργία πού ἀκολουθεῖ ἀπαράβατα ὠρισμένους νόμους πού ἔθεσε αὐτός. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει, ὅτι τοὺς ἴδιους νόμους ἀκολουθοῦσε

καὶ ὁ Δημιουργός, ὅταν δημιουργοῦσε. Ὅπως ἔκανε τὰ φυτὰ ἀπ' τὸ μηδέν, ἔτσι συντηροῦσε καὶ τὴ χλωροφύλλη χωρὶς ἥλιο. Ὅταν τελείωσε, ρύθμισε τὰ πράγματα ἔτσι, ὥστε ἡ χλωροφύλλη νὰ γίνεται μόνο μὲ τὸν ἥλιο, τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα νὰ ἐξαρτῶνται ἀπ' τὰ ἀστρονομικά, καὶ ἡ μέρα νὰ μετριέται μὲ τὸν ἥλιο. Ἄν ὁ ἄνθρωπος τεχνίτης ἔχη τὴ δυνατότητα νὰ ἐνεργῇ ἔτσι, ποιὸς θ' ἀποκλείσει τὴ δυνατότητα αὐτὴ ἀπὸ τὸν πάνσοφο τεχνίτη Θεό;

Καμμιά, λοιπόν, ἀνθρώπινη θεωρία δὲν μπορεῖ νὰ ἐλέγξει ψευτικὴ τὴ βιβλικὴ διήγησι γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου. Ὅλες οἱ ἀνθρώπινες θεωρίες εἶνε παραμύθια, ὅπως ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ὑστέρων, καὶ μόνο ἡ θεόπνευστη Γραφὴ ἔχει τὴν ἀλήθεια. Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τὸ ζήτημα αὐτὸ πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Θεὸς στὴ Γραφὴ δὲν μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ πᾶν γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου. Γιατὶ τὸ πᾶν οὔτε μποροῦμε οὔτε μᾶς χρειάζεται νὰ τὸ καταλάβουμε. Ὁ Θεὸς σὰν πάνσοφος τεχνίτης μᾶς ἔκανε ἔτσι, ὥστε ἀπ' τὴν ἴδια τὴν κατασκευὴ μας νὰ ἔχουμε τὴ δίψα νὰ μάθουμε τὴν προέλευσι τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἑαυτοῦ μας. Καὶ σὰν στοργικὸς πατέρας μας ἱκανοποιεῖ αὐτὴ τὴ δίψα, ἀπαντώντας στὰ ἐρωτήματά μας τόσο, ὅσο χρειάζεται καὶ ὅσο μποροῦμε νὰ καταλάβουμε. Ἡ διήγησις αὐτὴ τῆς Γενέσεως γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου εἶνε μόνο στοιχειώδης· αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι δὲν εἶνε ἀληθινὴ. Μπορεῖ μία λεπτομερὴς ἐκθεσις νὰ εἶνε ψευτικὴ καὶ μία στοιχειώδης νὰ εἶνε σὲ ὅλα ἀληθινὴ. Γιὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ σαφές, θὰ μᾶς χρειαστῇ ἓνα ἀκόμη τρίτο παράδειγμα. Πέστε ὅτι εἶνε δύο μητέρες ποὺ ἔχουν ἀπὸ ἓνα παιδί 5 χρονῶν. Τὰ παιδιά ρωτοῦν τίς μητέρες των πῶς προήλθαν, ποῦ βρέθηκαν. Ἡ μία λέει: «Ἦσουν στὸ βουνὸ ἢ στὸ ποτάμι καὶ σ' ἔφερε ἓνας πελαργὸς κρατώντας σε μὲ τὸ ράμφος ἀπὸ τὰ ροῦχα». Αὐτὸ εἶνε μῦθος. Ἡ ἄλλη ἀπαντᾷ: «Στὴν ἀρχὴ ἦσουν μικρὸς σὰν ἓνα κουμπί, καὶ γιὰ νὰ μὴ χαθῆς σὲ φύλαγα πολὺν καιρὸ στὴν καρδιά μου. Ὅταν ἔγινες τόσος, σὲ ἔβγαλα, σὲ βύζανα, καὶ μεγάλωνες· ἔπειτα σὲ τάζα καὶ ἔγινες τόσος ποὺ εἶσαι τώ-

ρα». Πολύ στοιχειώδης ή δεύτερη απάντησις, αλλά κατά πάντα αληθινή. Χωρίς να έχει λεπτομέρειες, δεν έχει τίποτε τὸ μυθικό, ὅπως ή πρώτη. Κι αὐτὸ γιατί τὸ παιδί οὔτε πρέπει οὔτε μπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ περισσότερο. Ἔτσι εἶνε καὶ για μᾶς τούς νηπίους ή θεόπνευστη διήγησις τῆς Γραφῆς για τὴν προέλευσι τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ἀποκαλύπτει τὸ πᾶν· τὸ πᾶν τὸ γνωρίζει μόνος ὁ Δημιουργός. Ὅ,τι ἀποκαλύπτει ὁμως εἶνε ή ἀλήθεια».

3. Ἡ θεία ἀνάπαυση (2,1-3)

2, 1 Καὶ συνετελέσθησαν ὁ οὐρανὸς καὶ ή γῆ καὶ πᾶς ὁ κόσμος αὐτῶν.

² καὶ συνετέλεσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτη τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἃ ἐποίησε, καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε.

³ καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην καὶ ἡγίασεν αὐτήν· ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἤρξατο ὁ Θεὸς ποιῆσαι.

2, 1 Τελείωσε, λοιπόν, ή δημιουργία τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ ὁλοκλήρου τοῦ σύμπαντος.

² Τὴν ἕκτη μέρα τελείωσε ὁ Θεὸς τὸ ἔργο Του ποὺ ἔκανε, τὴν δὲ ἑβδομῆ μέρα ἀναπαύτηκε ἀπὸ ὅλα τὰ ἔργα του, ὅσα ἔκανε.

³ Καὶ εὐλόγησε ὁ Θεὸς τὴν ἑβδομῆ μέρα καὶ τὴν ἡγίασε, γιατί σ' αὐτῇ ἀναπαύτηκε ἀπὸ ὅλα τὰ ἔργα Του, ἀπὸ ὅσα ἔκαμε ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Στίχ. 2. Ἐβδόμη μέρα. Ἐξοδ. 20, 8-11. 31, 12. Ἐβρ. 4, 4-10.

Στίχ. 1. 'Ο οὐρανός και ἡ γῆ και πᾶς ὁ κόσμος αὐτῶν. «Ἡ στρατιὰ αὐτῶν», λέει τὸ Ἑβραϊκόν. Ὁ κόσμος τοῦ οὐρανοῦ περιλαμβάνει τὸν ἥλιο, τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρες· ἐπίσης καὶ τοὺς ἀγγέλους ποὺ δοξάζουν καὶ προσκυνοῦν τὸν Κύριον (Ἰωβ 38, 7. Νεεμ. 9, 6)· σὲ ἀναφορὰ πρὸς αὐτοὺς ὁ Κύριος καλεῖται ὁ Κύριος τῶν Δυνάμεων ἢ Σαβαώθ. Ὁ κόσμος τῆς γῆς εἶναι τὸ «πλήρωμά» τῆς, ποὺ λέγεται στὸ Ψαλμ. 23, 1· τὰ ὄντα ποὺ ζοῦν καὶ κινοῦνται στὴν γῆ, τὸν ἀέρα καὶ τὰ ὕδατα.

Στίχ. 2. Συνετέλεσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ. «Τὴν ἐβδόμῃ μέρᾳ», λέει τὸ Ἑβραϊκόν· γιὰ συμβιβασμὸ τῆς ἀντίθεσης βλέπε τὸ μεγάλο μας ὑπόμνημα στὴν Γένεση. — Ὁ Θεὸς ἀναπαύτηκε, ὄχι γιατί ἦταν κουρασμένος, γιατί τὸ ἰδίωμα Του εἶναι πάντα νὰ ἐργάζεται καὶ παρὰ ταῦτα πάντα νὰ βρίσκεται σὲ ἀνάπαυση· ἀλλὰ λέγεται ὅτι ἀναπαύτηκε 1) γιὰ νὰ δηλωθεῖ ὅτι τελείωσε τώρα τὸ δημιουργικὸ Του ἔργο καὶ θέτει τὴν σφραγίδα τῆς τελειότητος σ' Αὐτό. 2) Ὁ Θεὸς ἀναπαύτηκε γιὰ νὰ προξενῆσει σέ ἡμᾶς ἀνάπαυση καὶ νὰ εἰσέλθουμε στὸ δικό Του Σάββατο, ὅταν τελειώσουμε τὸ ἔργο μας· γιατί τὸ Σάββατό Του εἶναι ἡ ἀνάπαυση, ποὺ ἔχει ὑποσχεθεῖ στὸν λαὸ Του (Ἑβρ. 4, 9.10). «Ὅταν ὁ Θεὸς ἔπαυσε ἀπὸ τὸ ἔργο τῆς δημιουργίας ἐξακολούθησε νὰ ἐργάζεται διατηρώντας καὶ συγκρατώντας τὰ πράγματα ποὺ ἔκανε (Νεεμ. 9, 6. Ἰωάν. 5, 16. 17)· ὁ Θεὸς ἐξακολουθεῖ νὰ ἐργάζεται ζωογονώντας ὅλα τὰ πράγματα (Α' Τιμ. 6, 13). — Ὁ Θεὸς ἀναπαύτηκε, δηλ. εὐφράνθηκε στὸ ἔργο Του (Ψαλμ. 103, 31). Τὴν ἐβδόμῃ πάλι μέρᾳ τῆς ἐβδομάδας ὁ Κύριός μας ἀναπαύτηκε ἀπὸ τὸ ἔργο τῆς ἀπολύτρωσης, ὅταν τὸ Σῶμα Του τέθηκε στὸν τάφο (Ψαλμ. 15, 9. Ἦσ. 11, 10. Βλ. καὶ Ἄποκ. 14, 13).

Στίχ. 3. Καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἐβδόμην. Ἡ ἡμέρα τοῦ Σαββάτου ὀρίστηκε γιὰ τὸν ἄνθρωπο μόνο, γιατί ὁ φυσικὸς κόσμος δὲν ἔχει σάββατο. Ὁ Θεὸς τὴν εὐλόγησε καὶ τὴν ἁγίασε, ὅταν τὴν χώρισε ἀπὸ τίς ἄλλες ἡμέρες, γιὰ νὰ εἶναι ἀφιερωμένη σ' αὐτὸν (Μάρκ. 2, 27.28. Ἰεζ.

20, 12). Ἄς παρατηρήσουμε ἐδῶ ὅτι δὲν ἔχουμε μεία ἑσπέρας καὶ πρωίας τῆς ἡμέρας τοῦ Σαββάτου, καὶ αὐτὸ τυπώνει τὴν αἰωνιότητα, ποὺ δὲν ἔχει ἑσπέρα (Ήσ. 60, 20).

Α΄ ΜΕΡΟΣ

Τὸ μέρος αὐτὸ περιλαμβάνει τὶς ἀρχὲς τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου ἀπὸ τὴν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου μέχρι τὴν διασπορὰ τῶν λαῶν (2,4 – 11,26).

ΒΙΒΛΙΟ Ι

Ἡ ἱστορία τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς (2, 4 – 4, 26)

1. Ἡ κατάσταση τῆς ἀθωότητος (2, 4-25)

Ὡραιότατη διήγηση, ποὺ μᾶς παρουσιάζει τὴν εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου στὸν Παράδεισο. Ἐκεῖ ἀπολάμβανε τὴν παρουσία τοῦ Δημιουργοῦ του καὶ τὴν ἀγάπη του. Μιὰ θεία ἐντολή ἔδινε στὸν ἄνθρωπο τὴν εὐκαιρία νὰ ἀνεβεῖ σὲ πολὺ ψηλότερη θέση, ἀπὸ ἐκείνη στὴν ὁποία βρισκόταν.

1ο Τίτλος τοῦ βιβλίου (2, 4)

2, 4 *Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο· ἡ ἡμέρα ἐποίησε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.*

2, 4 *Αὕτη εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ σύμπαντος, ὅταν δημιουργήθηκε αὐτό, κατὰ τὴν ἡμέρα τὴν ὁποία ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν οὐρανὸ καὶ τὴν γῆ.*

Στίχ. 4. Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν 1, 1

Ἐδῶ, στὴν ἀρχὴ τοῦ νέου αὐτοῦ τμήματος, παραθέτουμε τίς πολὺ διασαφητικὲς παρατηρήσεις τοῦ καθηγητοῦ κ. Σάκκου γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς ἱερῆς διήγησης, ποὺ βεβαιώνουν τὴν ἀξιοπιστία της. Παρακαλοῦμε νὰ προσεχθοῦν ἰδιαίτερα οἱ παρατηρήσεις αὐτές: «Τὰ τρία πρῶτα κεφάλαια τῆς Γενέσεως, ὅπου ἀποκαλύπτεται ἡ γένεσις τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ φιλολογικὴ πλευρὰ ἔχουν μιὰ ἰδιότυπη σύνταξι, ποὺ οἱ νεώτεροι ἐρευνηταὶ δὲν τὴν ἀντιλήφθηκαν. Γι' αὐτὸ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴ κριτικὴ ἔνα σωρὸ θεωρίες ἐπιβαρυντικὲς γιὰ τὴν ἀξιοπιστία τῆς μωσαϊκῆς διηγήσεως. Οἱ κυριώτερες ἀπ' τὶς θεωρίες αὐτὲς ὑποστηρίζουν, ὅτι ἡ θεόπνευστη διήγησις εἶνε μαζώματα ἀπὸ τὶς μυθολογίες πολλῶν ἀνατολικῶν λαῶν γιὰ τὴν πρόελευσι τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ, λένε, ὑπάρχουν τρεῖς διαφορετικὲς διηγήσεις γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ τρεῖς γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, ἀντιφατικὲς τάχα μεταξὺ τους, καὶ πολλὰ κενὰ καὶ πολλὲς ἀσυμπλήρωτες πληροφορίες· κι ἄλλοῦ ἢ διήγησις εἶνε πολὺ περιληπτικὴ κι ἄλλοῦ πολὺ λεπτομερῆς. Γι' αὐτὸ κι ἐδῶ, πρὶν νὰ δοῦμε τὸ περιεχόμενον τῆς διηγήσεως, καλὸ εἶνε νὰ δοῦμι τὸν τρόπο τῆς συντάξεως τῶν τριῶν κεφαλαίων. Ὅταν

λέω κεφάλαια, δὲν ἐννοῶ τὴν τυχαία καὶ ἀποτυχημένη διαίρεσι τοῦ κειμένου σὲ τρία κεφάλαια, ποῦ ἐγίνε ἐπιπόλαια ἀπὸ τοὺς ἐκδότες τῶν τυπογραφικῶν ἐκδόσεων πρὶν ἀπὸ 400 χρόνια, ἀλλὰ τὴν οὐσιαστικὴ καὶ ὀργανικὴ διαίρεσι, ποῦ εἶχε στὸ νοῦ του ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς καὶ ποῦ ἀντιλαμβάνοταν κάθε ἀρχαῖος ἀναγνώστης. Σύμφωνα, λοιπὸν, μὲ τὴ διαίρεσι αὐτὴ πρῶτο κεφάλαιο εἶνε τὸ κείμενο 1,1 - 2,3, δεῦτερο τὸ 2, 4-24, καὶ τρίτο τὸ 2,25-3,24.

Τὸ καθένα ἀπὸ τὰ κεφάλαια εἶνε διαπλάτυνσις μιᾶς λεπτομερείας τοῦ προηγουμένου του. Καὶ τὰ τρία δὲ καταλήγουν στὸ ἴδιο σημεῖο. Ἔτσι προχωρεῖ στὴ σύνταξί του ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς. Στὸ πρῶτο κεφάλαιο ἐκθέτει τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου. Εἶνε πολὺ ἐκδηλὴ ἡ συγγραφικὴ τάσις τοῦ προφήτου Μωϋσέως νὰ λέη κάτι πρῶτα συνοπτικά, καὶ ἔπειτα νὰ ἐπιστρέφῃ σὲ μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα λεπτομέρεια καὶ νὰ τὴν διαπλατύνῃ, καὶ πάλι ἐν συνεχείᾳ νὰ ἐπιστρέφῃ γιὰ τρίτη καὶ τετάρτη φορὰ καὶ νὰ διαπλατύνῃ μιὰ λεπτομέρεια τῆς κάθε προηγουμένης διηγήσεως, ἢ νὰ προσθέτῃ κάτι ποῦ ἐπίτηδες παρέλειψε καὶ νὰ τὸ ἀναπτύσσει πλατύτερα.

Αὐτὴ ἡ τάσις του φαίνεται ἀπὸ τὸν πρῶτο κιόλας στίχο. Ὅταν λέη «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν», κλείνει μέσα σ' αὐτὴ τὴν σύντομη φράσι ὅλη τὴ διήγησι τῆς δημιουργίας. Ἐπειτα γυρίζει καὶ διηγεῖται πλατιὰ πλέον τὴν ἴδια ἱστορία, ξεχωρίζοντας τὶς ἑπτὰ μέρες, ὅπως εἶδαμε. Γιὰ τὴν ἕκτη μέρα λέει, ὅτι ὁ Θεὸς ἔκανε τὰ τετράποδα καὶ τὰ ἔρπετά τῆς γῆς καὶ τὸν ἄνθρωπο. Γιὰ τὸν ἄνθρωπο λέει κάπως περισσότερα. Ἐπειδὴ ὅμως ἔχει νὰ πῆ πολὺ περισσότερα, γι' αὐτὸ ἀρκεῖται γιὰ τὴ στιγμή στὰ λίγα, τελειώνει τὴ διήγησι γιὰ τὸν κόσμον μέχρι καὶ τὴν ἐβδόμη μέρα, κλείνει τὸ κεφάλαιό του (2,3), καὶ ἔπειτα ἐπιστρέφει στὸ τελευταῖο τμῆμα τῆς ἕκτης μέρας, ξαναπίνει τὸ θέμα τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀναπτύσσει αὐτὰ ποῦ θέλει.

Ἄλλο συγγραφικὸ τέχνασμα τοῦ Μωϋσέως εἶνε ἡ ἀνα-

κεφαλαίωσις. "Όταν αρχίξη ένα νέο κεφάλαιο, κάνει μία επιγραμματική άνακεφαλαίωσι των προηγουμένων. "Έτσι, μόλις μπαίνει στο δεύτερο κεφάλαιο (2,4) τὸ αφιερωμένο ιδιαίτερα στὸν ἄνθρωπο, λέει: «Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο». Ἐκείνη ἀμέσως προσθέτει δυὸ λεπτομέρειες ποὺ ἔχουν σχέση με τὸ περιεχόμενο τοῦ δευτέρου κεφαλαίου, δηλαδή τὴν ἔλλειψι βροχῆς καὶ τὴν ἔλλειψι ἀνθρωπίνης ἐργασίας, καὶ προχωρεῖ στὴν οὐσία τοῦ κεφαλαίου. Ἐκθέτει τὴ δημιουργία τοῦ παραδείσου καὶ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σύνταξις του δὲν εἶνε πλέον μόνο διηγηματικὴ, ὅπως στὸ πρῶτο κεφάλαιο, ἀλλὰ καὶ συνθετικὴ. Ἀνατρέχει καὶ στὴν τρίτη μέρα καὶ στὸ πρῶτο ἡμῆμα τῆς ἕκτης, τὸ πρὶν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, καὶ ἐπιστρατεύει καὶ ἀπὸ κεῖ τὶς ἱστορικὲς λεπτομέρειες ποὺ θὰ τοῦ χρειαστοῦν, γιὰ νὰ δώσῃ πλήρη τὴν εἰκόνα τοῦ παραδείσου καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μέσα σ' αὐτόν.

Κλείνει καὶ τὸ δεύτερο κεφάλαιο (2, 24) παραλείποντας μιὰ πολὺ ζωτικὴ λεπτομέρεια, τὴν πῶσι τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ νὰ τῆς ἀφιερῶσθαι ὁλόκληρο τὸ τρίτο κεφάλαιο. Ἀρχίζοντας τὸ τρίτο κεφάλαιο (2, 25) προσθέτει πάλι μιὰ βοηθητικὴ λεπτομέρεια, ὅπως στὴν ἀρχὴ τοῦ δευτέρου τὶς λεπτομέρειες τῆς βροχῆς καὶ τῆς ἐργασίας. Ἡ τρίτη αὕτη λεπτομέρεια, ὅτι «ἦσαν οἱ δύο γυμνοί, ὃ τε Ἄδὰμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἠοχύνοντο» εἶνε ἡ προϋπόθεσις καὶ ἡ ἀφετηρία, ἀπὸ τὴν ὁποία ξεκινᾷ, γιὰ νὰ μᾶς ἀναπτύξῃ τὸ κεφάλαιο τῆς πῶσιως. Χωρὶς αὕτη τὴ λεπτομέρεια ἡ πῶσις δὲν φαίνεται καθαρά. Κλείνει τὸ τρίτο κεφάλαιο με τὸ γάμο τῶν πρωτοπλάστων ἀπὸ τὸ Θεό, εὐθύς μετὰ τὸν ὁποῖο κλείστηκαν ἔξω ἀπὸ τὸν παράδεισο. Ἐδῶ γιὰ τρίτη φορὰ φτάνει στὸ τέλος τῆς ἕκτης μέρας. Καὶ τὰ τρία δὲ αὐτὰ κεφάλαια ἀποτελοῦν τὸ πρῶτο μέρος τῆς θεόπνευστης διηγήσεως, τὸ ὁποῖο ἐκθέτει ὅσα συνέβησαν πρὶν ἀπὸ τὴν πῶσι τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἁμαρτία καὶ τὴ φθορά, σὲ μιὰ περίοδο τῆς ἱστορίας ποὺ ἔρρεε χωρὶς αὐτὲς τὶς γνωστὲς χρονικὲς καὶ φυσικὲς συνθήκες. Βέβαια ὑπῆρχε καὶ χρόνος καὶ χώρος

καὶ ὕλη, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἦταν σωματικὸς καὶ πατοῦσε πάνω στὴ γῆ, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἁμαρτία, θλίψι, φθορά, θάνατο, δὲν μπορούμε σήμερα νὰ φανταστοῦμε πῶς ζοῦσε τὶς συνθηκὲς αὐτὲς ὁ πρῶτος ἄνθρωπος.

Αὐτὰ τὰ δύο συγγραφικὰ τεχνάσματα, τῆς ἐπιστροφῆς στὰ προηγούμενα γιὰ διαπλάτυνσι μιᾶς λεπτομερείας καὶ τῆς ἀνακεφαλαίωσης, καθὼς καὶ ἄλλο ἓνα παρόμοιο, ποῦ θὰ δοῦμε, τὰ χρησιμοποιεῖ ὁ Μωϋσῆς καὶ παρακάτω γιὰ ὅλη τὴν ἱστορικὴ περίοδο μέχρι τὶς ἡμέρες του».

Στίχ. 4. Αὐτὴ ἡ βίβλος γενέσεως. Στὴν συνέχεια ἔχουμε ἐπιπρόσθετες πληροφορίες ἀναγκαῖες γιὰ τὴν κατάληψη τῶν ἐπομένων κεφαλαίων. — **Ἡ ἡμέρα.** Τὴν μία μέρα τῆς δημιουργίας· βλέπε σχόλια εἰς 1, 5.

2ο Τοποθέτηση τοῦ ἀνθρώπου στὸν ἐπίγειο Παράδεισο (2, 5-17)

2, ⁵ Καὶ πᾶν χλωρὸν ἀγροῦ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πάντα χόρτον ἀγροῦ πρὸ τοῦ ἀνατεῖλαι· οὐ γὰρ ἔβρεξεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἄνθρωπος οὐκ ἦν ἐργάζεσθαι αὐτήν·

⁶ πηγὴ δὲ ἀνέβαινεν ἐκ τῆς γῆς καὶ ἐπότιζε πᾶν τὸ πρῶσωπον τῆς γῆς.

⁷ καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς

2, ⁵ Τὰ φυτὰ τοῦ ἀγροῦ δὲν ὑπῆρχαν ἀκόμα στὴν γῆ καὶ τὰ χόρτα τοῦ ἀγροῦ δὲν εἶχαν ἀκόμα βλαστήσει, γιατί ὁ Θεὸς δὲν εἶχε βρέξει στὴν γῆ καὶ δὲν ὑπῆρχε ἄνθρωπος νὰ τὴν ἐργάζεται.

⁶ Πηγὴ ὅμως ἀνάβλυζε ἀπὸ τὴν γῆ καὶ πότιζε ὅλη τὴν ἐπιφάνειά της.

⁷ Καὶ ἔπλασε ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ χῶμα τῆς γῆς καὶ ἔπειτα φύσηξε

τὸ πρόσωπον αὐτοῦ
πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο
ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν
ζῶσαν.

⁸ Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς
παράδεισον ἐν Ἐδέμ κα-
τὰ ἀνατολὰς καὶ ἔθετο
ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔ-
πλασε.

⁹ καὶ ἐξανέτειλεν ὁ Θεὸς
ἔτι ἐκ τῆς γῆς πᾶν ξύλον
ὠραῖον εἰς ὄρασιν καὶ κα-
λὸν εἰς βρώσιν καὶ τὸ ξύ-
λον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ
τοῦ παραδείσου καὶ τὸ
ξύλον τοῦ εἰδένασι γνω-
στὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ.

¹⁰ ποταμὸς δὲ ἐκπορεύε-
ται ἐξ Ἐδέμ ποτίζειν τὸν
παράδεισον· ἐκεῖθεν
ἀφορίζεται εἰς τέσσαρας
ἀρχάς.

¹¹ ὄνομα τῷ ἐνὶ Φισῶν·
οὗτος ὁ κυκλῶν πᾶσαν
τὴν γῆν Εὐιλάτ, ἐκεῖ οὐ ἔ-
στι τὸ χρυσίον·

¹² τὸ δὲ χρυσίον τῆς γῆς
ἐκείνης καλὸν· καὶ ἐκεῖ ἔ-
στιν ὁ ἄνθραξ καὶ ὁ λίθος

στὸ πρόσωπο πνοῆ ζωῆς
καὶ ἔγινε ὁ ἄνθρωπος
ζωντανὴ ὑπαρξη.

⁸ Καὶ ὁ Θεὸς φύτεψε ἕναν
Παράδεισο πρὸς ἀνατο-
λὰς, στὴν Ἐδέμ, καὶ ἐκεῖ
ἔβαλε τὸν ἄνθρωπο ποῦ
ἔπλασε.

⁹ Καὶ ἀκόμα ἔκανε ὁ Θεὸς
νὰ βλαστήσουν ἀπὸ τὴν
γῆ ὅλα τὰ δέντρα, ποῦ εἶ-
ναι εὐχάριστα στὸ νὰ τὰ
βλέπει κανεῖς καὶ καλὰ γιὰ
τροφὴ· καὶ βλάστησε καὶ
τὸ δέντρο τῆς ζωῆς, στὸ
μέσο τοῦ Παραδείσου,
καὶ τὸ δέντρο τῆς γνώσης
τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ.

¹⁰ Ἕνας ποταμὸς δὲ
ἔβγαине ἀπὸ τὴν Ἐδέμ γιὰ
νὰ ποτίζει τὸν Παράδεισο
καὶ ἀπὸ ἐκεῖ χωριζόταν σὲ
τέσσερα ποτάμια:

¹¹ Τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου
εἶναι Φισῶν· αὐτὸς περι-
κυκλῶνει ὁλόκληρη τὴν
χώρα Εὐιλάτ, ὅπου βρί-
σκεται χρυσός·

¹² καὶ ὁ χρυσὸς τῆς χώρας
ἐκείνης εἶναι πολὺ καλός·
ἐκεῖ ἀκόμα βρίσκεται ἄν-

ὁ πράσινος.

¹³ καὶ ὄνομα τῷ ποταμῷ τῷ δευτέρῳ Γεῶν· οὗτος ὁ κυκλῶν πᾶσαν τὴν γῆν Αἰθιοπίας.

¹⁴ καὶ ὁ ποταμὸς ὁ τρίτος Τίγρις· οὗτος ὁ προπορευόμενος κατέναντι Ἀσσυρίων, ὁ δὲ ποταμὸς ὁ τέταρτος Εὐφράτης.

¹⁵ Καὶ ἔλαβε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐπλασε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν.

¹⁶ καὶ ἐνετείλατο Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ λέγων· ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῆ,

¹⁷ ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ· ἢ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε.

θρακας καὶ πράσινοσ λίθουσ.

¹³ Τὸ ὄνομα τοῦ δευτέρου ποταμοῦ εἶναι Γεῶν· αὐτὸς περικυκλῶνει τὴν χώρα τῆς Αἰθιοπίας.

¹⁴ Ὁ τρίτος ποταμὸς λέγεται Τίγρις· αὐτὸς ρέει μπροστὰ στὴν Ἀσσυρία. Καὶ ὁ τέταρτος ποταμὸς λέγεται Εὐφράτης.

¹⁵ Καὶ ἔλαβε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπο ποῦ ἐπλασε καὶ τὸν τοποθέτησε στὸν εὐχάριστο παράδεισο, γιὰ νὰ τὸν ἐργάζεται καὶ νὰ τὸν φυλάγει.

¹⁶ Καὶ διέταξε ὁ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ καὶ τοῦ εἶπε: «Ἀπὸ κάθε δέντρο τοῦ Παραδείσου μπορεῖς νὰ τρῶς ἐλεύθερα·

¹⁷ ἀπὸ τὸ δέντρο ὅμως τῆς γνώσης τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ δὲν θὰ φᾶς· γιὰ τὴν ἡμέρα ποῦ θὰ φᾶς ἀπ' αὐτό, ὅπως δὴ ποτε θὰ πεθάνεις».

Στίχ. 7. «Ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς... πνοὴν ζωῆς». Ψαλμ. 103, 29-30. Ἰωβ 33, 4. 34, 14-15. Α' Κορ. 15, 45-49. — **Στίχ. 8.** Ἐδέμ. 3, 23-24. 4, 16. Ἡ λ. 51, 3. Ἰεζ. 28, 13. 31, 9. 16. 18. 36, 35.

Ίωήλ 2, 3. — **Στίχ. 9.** δέντρο τῆς ζωῆς. Παροιμ. 3, 18. Ἀποκ. 2, 7. 22, 2. 14. «Ξύλον τοῦ εἶδέναι καλὸν καὶ πονηρόν». 3, 5. 22. Δευτ. 1, 39. Β' Βασ. 14, 17. Γ' Βασ. 3, 9. Ἡσ. 7, 15-16. — **Στίχ. 11.** Φισῶν. Σοφ. Σειρ. 24, 25. — **Στίχ. 13.** Γεῶν. Σοφ. Σειρ. 24, 27. — **Στίχ. 17.** «Θανάτῳ ἀποθανεῖσθε». Ρωμ. 6, 23. Βλ. καὶ Σοφ. Σολ. 1, 12-15.

Στίχ. 5. Πάν χλωρὸν ἀγροῦ πρὸ τοῦ γενέσθαι... Ἡ ἔννοια εἶναι ὅτι ἡ αὔξησις τῶν φυτῶν, τῶν χόρτων καὶ τῶν δέντρων δὲν ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς βροχῆς οὔτε καμμιάς ἄλλης δύναμης ἀπὸ τὴν γῆ, οὔτε τῆς καλλιέργειας τῆς γῆς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ προῆλθε ἀπὸ ζωτικὴ δύναμις, ποῦ ἔδωσε ὁ Ἰδιος ὁ Δημιουργὸς σ' αὐτὰ (Ίωβ 38, 25-27. Μάρκ. 4, 26-29).

Στίχ. 6. Πηγὴ δὲ ἀνέβαινε ἐκ τῆς γῆς. Ὅταν ἐγίνετο τὸ φυτικὸ βασίλειο, μιὰ πηγὴ, «ἀτμός» κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν, ἀνέβηκε ἀπὸ τὴν γῆ καὶ τὸ πότιζε, τὸ δυνάμωνε καὶ τὸ ἔκανε ἀνθηρό. Ὁ στίχος μπορεῖ νὰ περιγράφει τὸν σχηματισμὸ τῶν νεφῶν, τῶν ὑδάτων πάνω ἀπὸ τὸν οὐρανόν, ποῦ μίλησε ὁ στίχ. 1, 7.

Στίχ. 7. Ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Ἑβρ. τὸν «Ἀδάμ», τὸ ὁποῖο ἐδῶ σημαίνει τὸ σῶμα, τὸ γήινο μέρος τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐπίγειο (Α' Κορ. 15, 47-49). Τὸ σῶμα εἶναι ἡ σκηνὴ τῆς ψυχῆς, τὸ ἐνδυμά της ποῦ βγαίνει μὲ τὸν θάνατο καὶ ἔτσι ὁ ἄνθρωπος γίνεται γυμνός (Β' Κορ. 5, 1-4). Παρὰ ταῦτα αὐτὸ τὸ κατώτερο μέρος τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἀπὸ χῶμα ποῦ πατᾶμε, εἶναι θαυμαστό (Ψαλμ. 138, 14-16. 118, 73. Ίωβ 10, 8-11). — **Χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς.** Αὐτὸ ποῦ ἔπλασε ὁ Θεὸς ἦταν «χῶμα ἀπὸ τὴν Adamah», δηλ. τὴν γῆ· ἀπὸ ἐδῶ ἔχουμε τὸ ὄνομα «Ἀδάμ». Ὁ ἄνθρωπος στὰ 3, 19. 18, 27 καλεῖται «γῆ». Βλ. καὶ Ίωβ 4, 19. Τὸ ὅτι ὁμοίως ὁ ἄνθρωπος ἔχει ὑλικὸ σῶμα, ἐνῶ οἱ ἄγγελοι δὲν ἔχουν (ἀσώματοι), αὐτὸ δὲν εἶναι ὑποτιμητικόν, ἀλλὰ πλεονεκτικόν. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε μὲ σῶμα, γι' αὐτὸν τὸν μὴ γάλο προορισμό, νὰ θεώσῃ τὴν κτίση· Θεούμενος ὁ ἴδιος

θά ἐθέλωνε καὶ τὴν ὑλικὴ κτίση, ἡ ὁποία περιέχεται στὸ ὑλικὸ σῶμα του. Τὴν ἀλήθεια αὐτὴ ἐδειξε ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου μας κατὰ τὴν ὁποία τὸ Πρόσωπό Του ἔλαμψε σὰν τὸν ἥλιο καὶ τὰ ἱμάτιά Του (κτίση) ἔγιναν λευκὰ σὰν τὸ φῶς (Ματθ. 17, 1,2). — Ἡ ἅγια Γραφή παρουσιάζει τὴν πλάση τοῦ ἀνθρώπου σὰν μιὰ κατ' εὐθείαν πράξη τοῦ Δημιουργοῦ· ἀπορρίπτεται ἐντελῶς ἡ θεωρία τῆς ἐξέλιξής του ἀπὸ ἄλλη κατάσταση καὶ μορφῆ. — **Καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ.** Εἶναι ὁ θεῖος ἀσπασμὸς στὸν ἄνθρωπο! Ὁ Θεὸς φύσηξε στὸ πρόσωπο τοῦ νεκροῦ χωματένιου ἀγάλματος τοῦ ἀνθρώπου (στοὺς «ρῶθωνας» λέει τὸ Ἑβραϊκὸ) **πνοὴν ζωῆς** καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε ζωὴ. Μποροῦμε ὁμως νὰ ποῦμε ὅτι δὲν εἶναι ἡ ἀπλή ζωὴ ποὺ ἔλαβε ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ φύσημα αὐτὸ τοῦ Θεοῦ· ἔλαβε τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Ἔτσι καὶ στὴν νέα δημιουργία ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστὸς φύσηξε ἐπίσης στοὺς Ἀποστόλους καὶ αὐτοὶ ἔλαβαν Ἅγιο Πνεῦμα (Ἰωάν. 20, 22). Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ὁ οἶκος, ἡ σκηνὴ στὴν ὁποία κατοικεῖ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ (Α' Κορ. 3, 16).

Στίχ. 8. Κατὰ ἀνατολὰς. Μερικὲς μεταφράσεις ἀντὶ «κατὰ ἀνατολὰς» γράφουν «ἀπὸ τὴν ἀρχή». Ὁ κήπος περιγράφεται πιθανῶς ὡς κείμενος ἀνατολικά τῆς χώρας στὴν ὁποία δόθηκε ὁ Νόμος στοὺς Ἰσραηλίτες ἢ στὴν περιοχὴ ποὺ ποτίζεται ἀπὸ τὸν Εὐφράτη ποταμὸ. Στὸ κείμενο τῶν Ὁ καλεῖται «παράδεισος τῆς τρυφῆς»· ἦταν τόπος μοναδικῆς ὠραιότητος καὶ ἀπόλαυσης, στὸν ὁποῖο ἦταν συγκεντρωμένη μιὰ ποικιλία δέντρων, φυτειῶν καὶ λουλουδιῶν. Αὐτὲς οἱ φυσικὲς ὠραιότητες τοῦ Παραδείσου παραμένουν ἀκόμα στὴν γῆ, μόνο ποὺ αὐτὲς εἶναι σκορπισμένες σὲ διάφορα μέρη, ἐνῶ στὴν Ἑδὲμ ἦταν συγκεντρωμένες σὲ ἓνα τόπο (Γεν. 13, 10. Ἠσ. 51, 3. Ἰεζ. 28, 13. Ἰωήλ 2, 3)· τὸ οὐσιαστικὸ ὁμως τοῦ κήπου τῆς Ἑδὲμ ἦταν ὅτι σ' αὐτὸν περπατοῦσε ὁ Θεὸς (3, 8). Ὁ κήπος τῆς Ἑδὲμ ἦταν ἓνας ἐπίγειος παράδεισος, ὄχι οὐράνιος, ὄχι ἡ κατοικία τῶν ἀγγέλων· ὁ ἄνθρωπος τοποθετήθηκε στὴν γῆ, γιὰ νὰ εἶναι σὲ μιὰ δοκιμα-

στικὴ κατάσταση καὶ νὰ προαχθεῖ σὲ μιὰ ἄλλη ψηλότερη κατάσταση, ἂν ὑπήκουε στὸν Θεό· παρὰ ταῦτα τὸ ὄνομα «παράδεισος» λέγεται καὶ ἔπειτα γιὰ τὸν οὐράνιο τόπο τῶν σεσωσμένων μετὰ τὸν θάνατό τους (Λουκ. 23, 43. Β΄ Κορ. 12, 4. Ἀποκ. 2, 7). «Ὁ παράδεισος ἐννοεῖται ὅτι δημιουργήθηκε ἐν μέρει τὴν τρίτη μέρα (νερὰ - βλάστηση), ἐν μέρει τὴν πέμπτη (πητνὰ - ὑδρόβια), καὶ ἐν μέρει τὴν ἕκτη (ζῶα - ἔρπετά). Ἄλλ' ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὁ Θεὸς λάμβανε γι' αὐτὸν ἰδιαίτερη μέριμνα μιὰ καὶ προοριζόταν γιὰ κατοικία τοῦ ἀνθρώπου» (Σάκκος). — **Τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε.** Ὁ Ἀδὰμ δὲν πλάστηκε στὸν παράδεισο, ἀλλὰ τοποθετήθηκε ἐκεῖ ἔπειτα· αὐτὸ εἶναι μιὰ πρόσθετη ἀπόδειξη τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τῆς φροντίδας Του γι' αὐτόν.

Στίχ. 9. Ξύλον τῆς ζωῆς. Ὁ κήπος τῆς Ἐδέμ περιεῖχε «πᾶν ξύλον ὡραῖον εἰς ὄρασιν», τὰ ὡραιότερα καὶ τὰ πλουσιότερα κάρποφορα δέντρα, ποὺ ἔβγαλε ἡ γῆ· πέρα ὅμως ἀπὸ αὐτὰ ὑπῆρχε ἓνα δέντρο, ποὺ ἔφερε ὑπερφυσικὸ καρπό, τὸν ὁποῖο μπορούσε νὰ φάει κανεὶς καὶ νὰ ζήσει γιὰ πάντα (3, 22). Ἦταν ἓνα φάρμακο κατὰ τῆς θνητότητας, μὲ τὸ ὁποῖο μπορούσε τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου νὰ διατηρηθεῖ ἀπὸ τὴν φθορά. Ἦταν τύπος τῆς πνευματικῆς τροφῆς τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸ πάντων τῆς θείας Κοινωνίας, μὲ τὰ ὁποῖα ἀναζωογονεῖται ὁ ἄνθρωπος· ὅταν κοινωνᾷ ὁ πιστός, ὁ ἱερεὺς τοῦ λέει «... *Εἰς ζωὴν αἰώνιον καὶ ἀθάνατον*». Ἔτσι μ' αὐτὸ τὸ δέντρο τῆς ζωῆς μπορεῖ νὰ συγκριθοῦν ἡ Σοφία τοῦ Χριστοῦ καὶ πρὸ πάντων ὁ Σταυρὸς Του, ὁ καρπὸς τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ θεία Κοινωνία (Παρ. 3, 18. 11, 30. Ἰωάν. 6, 51. 53. 54. 58). Στὸ Ἦσ. 65, 22 κατὰ τοὺς Ὁ΄ διαβάζουμε: «*Κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἔσονται αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου*». Τὸ «ξύλον τῆς ζωῆς» εἶναι τύπος τῆς ἀθανασίας, ποὺ θὰ κληρονομήσουν οἱ πιστοὶ στὴν Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν (Ἀποκ. 2, 7. 22, 2). — **Τὸ ξύλον τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ.** Τὰ δυὸ δέντρα ἦταν στὸ μέσον τοῦ παραδείσου, ὥστε ὁ Ἀδὰμ θὰ ἔβλεπε τὸ δέντρο τῆς γνώσης τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὅταν σύχναζε στὸ

δέντρο τῆς ζωῆς. Οἱ καρποὶ τοῦ δέντρου τῆς γνώσης ἦταν ἔλκυστικοὶ στὴν ἐμφάνιση καὶ ἔτσι θὰ ἐξερεθίζαν τὴν περιέργεια τῆς σωματικῆς ὄρεξης τῶν πρωτοπλάστων, ὅπως ἐπίσης τὴν λαχτᾶρα γιὰ γνώση. Ὁ Θεὸς ἔθεσε τὰ δέντρα αὐτὰ γιὰ ἐξάσκηση τῆς ὑπακοῆς τοῦ Ἀδάμ πρὸς Αὐτὸν καὶ γιὰ τὴν πρόοδό του τὴν πνευματικὴ καὶ ἀκόμα γιὰ νὰ τοῦ δείξει ὅτι ἦταν ὑποκείμενος στὸν δημιουργό του. «*Διὰ τοῦτο γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ καλεῖται τὸ ξύλον, ἐπειδὴ ἡ ἐντολή, ἡ γυμνάζουσα τὴν ὑπακοὴν καὶ τὴν παρακοὴν, περὶ τὸ ξύλον ἐγένετο*» (Χρυσόστομος).

Στῆχ. 10. Ποταμὸς. Αὐτὸς ὁ ποταμὸς περιγράφεται ὅτι ἔχει τὴν πηγὴ του στὸν κῆπο τῆς Ἐδέμ καὶ ἔπειτα διαιρεῖ τὰ ὕδατά του σὲ τέσσερα ρεύματα. Αὐτὰ τὰ τέσσερα ποτάμια εἶναι: Πρῶτον ὁ Φισῶν, τὸν ὁποῖο οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ταυτίζουν μὲ τὸν Ἰνδὸ ἢ τὸν Γάγγη· δεύτερον ὁ Γεῶν, τὸν ὁποῖο ὑποθέτουν γιὰ τὸν Νεῖλο, ἀφοῦ ὁ Νεῖλος ρεεῖ ἀπὸ τὴν Αἰθιοπία στὴν Αἴγυπτο· τρίτον ὁ Hiddekel, ὅπως λέει τὸ Ἑβραϊκὸ κείμενο, ἢ ὁ Τίγρις, ὅπως ἔχουν οἱ Ὁ· καὶ τέταρτον ὁ Εὐφράτης. Αὐτοὶ ἦταν οἱ τέσσερις κύριοι ποταμοὶ τοῦ πιὸ γνωστοῦ μέρους τοῦ κόσμου στοὺς ἀρχαίους καὶ αὐτοὶ ὑποτίθεται ὅτι πῆγαζαν ἀρχικὰ ἀπὸ μιὰ πηγὴ τοῦ παραδείσου. Ὁ Φισῶν καὶ ὁ Γεῶν ἔδωσαν ἔπειτα τὰ ὀνόματά τους σὲ ποτάμια ποὺ ρέουν σὲ διάφορες κατευθύνσεις καὶ ἀπὸ χωριστὲς πηγές καὶ θεωροῦνταν ἔτσι σὰν χαρακτηριστικὸς Νεῖλος καὶ Γάγγης. Γι' αὐτὸ ἴσως οἱ εἰδωλολάτρεις ποιητὲς λένε γιὰ τοὺς ποταμοὺς τῆς γῆς ὅτι πηγάζουν ἀπὸ μιὰ ὑπόγεια πηγὴ (Virgil, Georg. IV 366 ἐξ.). Ἀργότερα συγγραφεῖς ἐπιχείρησαν νὰ τοποθετήσουν τὸν κῆπο τῆς Ἐδέμ στὴν Μεσοποταμία καὶ Βαβυλωνία καὶ ταύτισαν τὸν Γεῶν καὶ τὸν Φισῶν μὲ κάποια ἀπὸ τὰ κανάλια, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Εὐφράτης εἰσέρχεται στὸν Περσικὸ κόλπο. Ὁ Halley ἐδῶ λέει τὰ ἐξῆς: «Δὲν ἔχει ἀποδειχθῆ ἡ ταυτότης τῶν Φισῶν καὶ Γιών. Ὁ Εὐφράτης καὶ ὁ Τίγρης πηγάζουν στὴν ὀρεινὴ περιοχὴ τοῦ Καυκάσου, τῆς Νοτιοδυτικῆς Ἀσίας, ρέουν νοτιοανατολικά καὶ ἐκβάλλουν στὸν Περσικὸ Κόλπο, ποὺ ἀποτελεῖ

δρομο τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ. Βλ. τὸ χάρτη κατωτέρω.

Ἔτσι μπορεῖ νὰ εἰπωθῆ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη-κε καὶ τοποθετήθηκε πάνω στὴ γῆ περίπου στὸ κέντρο τῆς ἐπιφανείας τῆς. Γιατὶ ἡ περιοχή αὐτὴ τοῦ Καυκάσου καὶ τοῦ Εὐφράτη εἶναι τὸ κατὰ προσέγγισι κέντρο τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἡμισφαιρίου, ποῦ εἶναι τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ δύο ἡμισφαίρια.

Ἡ περιοχή αὐτὴ θεωρεῖται γενικῶς ἀπὸ τοὺς ἐθνολόγους ὡς ἡ ἀρχικὴ κατοικία ὄλων τῶν συγχρόνων φυλῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἦταν ἡ περιοχή ἀπὸ τὴν ὁποία ἤλθαν ὁ βοῦς, ἡ αἶγα, τὸ πρόβατο, τὸ ἄλογο, ὁ χοῖρος, ὁ σκύλος καὶ τὰ περισσότερα κατοικίδια ζῶα. Ἀπὸ κεῖ κατάγονται ἐπίσης τὸ μῆλο, τὸ ροδάκινο, τὸ ἀχλάδι, τὸ δαμάσκηνο, τὸ κεράσι καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ φρούτα καὶ τὰ χορταρικά μας. Τὸ λίκνο τοῦ ἀνθρωπίνου γένους».

Καὶ στὴν συνέχεια ὁ αὐτὸς Halley λέει τὰ ἑξῆς σχετικά μὲ τὴν πρώτη κατοικία τοῦ ἀνθρώπου: «Ἐνῶ ὑπάρχουν μερικοὶ ποῦ νομίζουν τὴν ὄρεινὴ τῆς Ἀρμενίας, στὶς πηγές τῶν Εὐφράτου καὶ Τίγρη, τῆς ὁποίας τὸ ὑψόμετρο μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν τόσο μεγάλο ὅσο εἶναι σήμερα, σὰν τὴν πιθανὴ ἰδιαιτέρη τοποθεσία τοῦ Κήπου τῆς Ἑδέμ, ἡ ἐκ παραδόσεως καὶ γενικῶς δεκτὴ τοποθεσία τοῦ Κήπου τῆς Ἑδέμ εἶναι ἡ Βαβυλωνία, κοντὰ στὴν ἐκβολὴ τοῦ Εὐφράτου. «Ἑδίν» ἦταν τὸ ἀρχαῖο ὄνομα τῆς Βαβυλωνιακῆς πεδιάδος. Σήμερα ὁ Εὐφράτης καὶ ὁ Τίγρης ἐνώνονται 150 περίπου χιλιόμετρα πάνω ἀπὸ τὸν Περσικὸ Κόλπο. Στὶς μέρες τοῦ Ἀβραὰμ ὁ Κόλπος εἰσχωροῦσε μέχρι τὴν Οὐρ καὶ οἱ δύο ποταμοὶ ἐχύνονταν στὸν Κόλπο ἀπὸ χωριστὲς κοίτες, ὅπως δεῖχνουν οἱ διακεκομμένες γραμμὲς στὸ χάρτη. Ὀλόκληρη ἡ Βαβυλωνιακὴ πεδιάδα ἐσχηματίσθηκε ἀπὸ προσχώσεις τῶν δύο αὐτῶν ποταμῶν. Ὁ ροῦς τῶν ποταμῶν συχνὰ ἀλλάζει κατεύθυνσι.

Εἶναι πιθανόν, τὸν καιρὸ τοῦ Ἀδάμ, οἱ δύο ποταμοὶ νὰ ἔ-ριαν, γιὰ μιὰ μικρὴ ἀπόστασι, στὴν ἴδια κοίτη καὶ νὰ ἐχώρι-ζαν πάλι, πρὶν χυθοῦν στὸν Περσικὸ Κόλπο. Ὁ Κήπος ἦταν

στήν ένωμένη αυτή κοίτη, ανάμεσα στα σημεΐα τής ένωσης και τοῦ χωρισμοῦ τῶν ποταμῶν, πού έσχημάτιζαν ἔτσι τέσσερις «κλάδους» (2:10). Οἱ δύο ποταμοὶ συνέχιζαν τὸ ροῦ τους κατὰ μήκος τής ανατολικῆς καὶ δυτικῆς ἀκτῆς τοῦ Κόλπου καὶ λέγονταν Γιῶν καὶ Φισῶν. Ὁ Περσικὸς Κόλπος σὲ ἀρχαῖες ἐπιγραφές ὀνομάζεται «ποταμός».

Τὸ ἀκριβές σημεῖον πού ὑποδεικνύει ἡ παράδοσις σὰν τοποθεσία τοῦ Κήπου τῆς Ἐδέμ εἶναι μιὰ ὁμάς βουνῶν, 18 χιλιόμετρα νοτίως τῆς Οὔρ, γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα Ἐριδοῦ. Ἦταν ἡ κατοικία τοῦ «Ἀδάπα», τοῦ Βαβυλωνιακοῦ Ἀδάμ, βλ. ἀρχ. σημ. ὑπὸ Γεν. 4. Τὸ Πρίσμα τοῦ Weld λέγει ὅτι οἱ δύο πρῶτοι βασιλεῖς στήν ἱστορία ἐβασίλευσαν στήν Ἐριδοῦ, βλ. ἀρχ. σημ. ὑπὸ Γεν. 5:25 - 27.

Ἀρχαῖες Βαβυλωνιακὲς ἐπιγραφές λέγουν: «Κοντὰ στήν Ἐριδοῦ ἦταν ἕνας κήπος, μέσα στὸν ὁποῖο βρισκόταν ἕνα μυστηριῶδες ἱερὸ δέντρο, ἕνα δέντρο τῆς ζωῆς, φυτευμένο ἀπὸ τοὺς θεοὺς, τοῦ ὁποῖου οἱ ρίζες ἦταν βαθειές, ἐνῶ οἱ κλάδοι του ἔφθαναν στὸν οὐρανό. Τὸν προστατεύουν φρουροὶ — πνεύματα καὶ κανεῖς ἄνθρωπος δὲν μπαίνει μέσα στὸν κήπο αὐτό».

Τὰ ἐρεΐπια τῆς Ἐριδοῦ ἀνέσκαψαν τὸ 1918-1919 οἱ Hall καὶ Thompson τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου. Βρῆκαν ἐνδείξεις περὶ τοῦ ὅτι ἦταν μιὰ πλούσια καὶ καλλιεργημένη πόλις, σεβαστὴ σὰν ἡ ἀρχικὴ κατοικία τοῦ ἀνθρώπου».

Στίχ. 11. Εὐιλὰτ. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς λένε ὅτι «Εὐιλὰτ» εἶναι ἡ Ἰνδία. Ὑπῆρχε μιὰ χώρα Εὐιλὰτ ἀνατολικά τῶν Ἰσραηλιτῶν στήν νοτιο-ἀνατολικὴ Ἀραβία (Γεν. 25, 18. Α΄ Βασ. 15, 7).

Στίχ. 12. Ἄνθραξ. «Βδέλλιον», λέει τὸ Ἑβραϊκό. Εἶναι κόλλα κάποιου δέντρου πού φύεται στήν Ἀραβία καὶ μὲ τὴν ὁποία συγκρίνεται τὸ μάννα στὸ Ἀριθμ. 11, 7. — **Λίθος ὀπράσινος.** «Λίθος ὀ ὄνυχίτης», πού λέει τὸ Ἑβραϊκό, ἡ «Shoham», ἦταν ἕνας λίθος μεγάλῆς τιμῆς (Ἐξοδ. 28, 9.20).

Στίχ. 14. Οἱ τέσσερις ποταμοὶ παρομοιάζονται στήν περικοπὴ Σοφ. Σειρὰχ 24, 25-27 μὲ τὰ θεῖα δῶρα, τὴν σοφία καὶ

τὴν γνώση. Τυπώνουν ἐπίσης τὸ ζωντανὸ νερὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ Ὅποιο πηγάζει ἀπὸ μιὰ πηγή καὶ διαιρεῖται σὲ ποικίλα χαρίσματα καὶ ἐνέργειες (Α΄ Κορ. 12, 11^ο. Ἀποκ. 22, 1.2.).

Στίχ. 15. Ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν. Ὁ Θεὸς ὄρισε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὴν ἐργασία γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀφοῦ «πολλὴν κακίαν διδάσκει ἡ ἀργία» (Σοφ. Σειρ. 33, 27). Ἡ ἐργασία δὲν εἶναι κατὰρα, ἀλλὰ εὐλογία, ποῦ τοῦ χαρίζει τὴν πρόδοδ του· στὴν ἀρετὴ καὶ τὴν εὐτυχία (Ἐκκλ. 5, 18. Ψαλμ. 127, 2). Ἡ κατὰρα εἶναι στὴν ἀπογοήτευση καὶ ἀγωνία τῆς ψυχῆς του ποῦ μόχθησε χωρὶς κέρδος (Ἐκκλ. 1,3. 2, 22.23). Πρὶν ἀπὸ τὴν πώση του ὁ ἄνθρωπος κέρδιζε ἀφθονα ἀγαθὰ ἀπὸ τὴν ἐργασία του καὶ δὲν αἰσθανόταν κόπο ἀπ' αὐτὴ· μετὰ ὅμως ἡ ἐργασία του γινόταν μὲ κόπο, καὶ πολλὰ φορὲς γευόταν πίκρα καὶ ἀπογοήτευση ἀπ' αὐτὴ. — Ὁ Σάκκος λέει τὰ ἐξῆς στὴ φράση τοῦ στίχου μας: «Δὲν χρειάζεται πάλι νὰ ψιλοκοσκινίζουμε τὶ εἶδους φύλαξι καὶ ἐργασία ἔκανε ὁ ἄνθρωπος στὸν παράδεισο, οὔτε ἀπὸ τὶ τὸν φύλαγε καὶ πῶς ἐργαζόταν, γιὰτὶ δὲν βγαίνει τίποτε χρήσιμο. Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὴν ἐντολὴ καταλαβαίνουμε ὅτι ἡ φύλαξις αὐτὴ καὶ ἡ ἐργασία δὲν ἦταν καθόλου καθῆκον τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τὰ λόγια ἐπίσης, ποῦ εἶπε ὁ Θεὸς μετὰ τὴν πῶσι τοῦ ἀνθρώπου, καταλαβαίνουμε ὅτι ἡ ἐργασία, ὅπως τὴν ξέρουμε σήμερα, εἶνε ὑποχρέωσις ποῦ ἰσχύει μόνο γιὰ τοὺς πεπτωκότες. Μὲ τὸ «ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν» θέλει νὰ πῆ περίπου «γιὰ νὰ τὸν χαίρεται», «γιὰ νὰ τὸν ἔχη σὰν ἰδιαιτέρου κτῆμα», «γιὰ νὰ παίζη μέσα», «γιὰ νὰ τὸν ἀπολαμβάνη σὰν δικό του, καταδικό του πρᾶγμα», «γιὰ ν' ἀσχολῆται μ' αὐτόν».

Στίχ. 16. Καὶ ἐνετείλατο Κύριος... Αὐτὴ ἦταν ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν Ἀδὰμ: Συνίστατο στὸ νὰ ὑπακούσει σὲ μιὰ ἐντολή τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν μισθὸ τῆς ζωῆς, ἂν θὰ ὑπήκουε, καὶ ἦν ἀπειλὴ τῆς τιμωρίας τοῦ θανάτου, ἂν θὰ παρήκουε. Ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ ἦταν ἐντολὴ νηστείας· ἡ νηστεία δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀρετὴ ἐγκρατείας, ἀλλὰ ἡ ὑπακοὴ στὴν ἐν-

τολή τοῦ Θεοῦ, τῆς Ἐκκλησίας.

Στίχ. 17. Θανάτω ἀποθανεῖσθε. Ὑπάρχουν δυὸ θάνατοι: Ὁ θάνατος τῆς ψυχῆς καὶ ὁ θάνατος τοῦ σώματος. Θάνατος τῆς ψυχῆς εἶναι ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τὸν Θεό, τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς. Αὐτὸν τὸν θάνατο ἔπαθε ὁ Ἄδὰμ τὴν ἡμέρα ἐκείνη ποὺ ἀμάρτησε· γιατί ἐξῆσε 930 χρόνια μετὰ τὴν πώση του. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς ἀμαρτίας του ἄρχισε νὰ πεθαίνει ἢ νὰ εἰσέρχεται σὲ θνητὴ κατάσταση· τὸ σῶμα του πῆρε μιὰ φθορὰ καὶ κυριάρχησε πάνω του ὁ θάνατος (Ρωμ. 5, 12. 17. 21). Ὁ καρπὸς τοῦ δέντρου τῆς γνώσης τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ δὲν ἦταν τόσο αὐτὸς ὁ ἴδιος ἕνα δηλητήριο, ὅσο ἕνα κίνητρο σὲ τέτοιες ὀρέξεις καὶ πάθη ποὺ ὀδηγοῦν σὲ πράξεις ποὺ διαφθείρουν καὶ καταστρέφουν τὶς φυσικὲς δυνάμεις.

3ο Ἡ δημιουργία τῆς γυναίκας ὡς βοηθοῦ τοῦ ἄνδρα (2, 18-25)

2, ¹⁸ Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν.

¹⁹ καὶ ἔπλασεν ὁ Θεός ἔτι ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἄδὰμ, ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. καὶ πᾶν ὃ ἔαν ἐκάλεσεν αὐτὸ Ἄδὰμ ψυχὴν

2, ¹⁸ Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός: «Δὲν εἶναι καλὸ νὰ εἶναι μόνος τοῦ ὁ ἄνθρωπος· ἄς κάνουμε γι' αὐτὸν ἕνα βοηθὸ ὅμοιό του».

¹⁹ Καὶ ἔπλασε ὁ Θεός ἀκόμα ἀπὸ τὴν γῆ ὅλα τὰ ζῶα τοῦ ἀγροῦ καὶ τὰ πτηνὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ ἔφερε στὸν Ἄδὰμ, γιὰ νὰ δεῖ πῶς θὰ τὰ ὀνομάσει· καὶ ὅποιο ὄνομα ἔδινε ὁ Ἄδὰμ σὲ κάθε ζωντανό

ζώσαν, τούτο ὄνομα αὐτῷ.

²⁰ καὶ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ ὀνόματα πᾶσι τοῖς κτήνε-
αι καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς
τοῦ οὐρανοῦ καὶ πᾶσι τοῖς
θηρίοις τοῦ ἀγροῦ· τῷ δὲ
Ἀδὰμ οὐχ εὐρέθη βοη-
θὸς ὅμοιος αὐτῷ.

²¹ καὶ ἐπέβαλεν ὁ Θεὸς
ἔκτασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ,
καὶ ὑπνωσε· καὶ ἔλαβε
μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ
καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα
ἀντ' αὐτῆς.

²² καὶ ᾠκοδόμησεν ὁ
Θεὸς τὴν πλευράν, ἣν ἔ-
λαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ, εἰς
γυναῖκα καὶ ἠγαγεν αὐτὴν
πρὸς τὸν Ἀδὰμ.

²³ καὶ εἶπεν Ἀδὰμ· τοῦτο
νῦν ὄστούν ἐκ τῶν
ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ
τῆς σαρκός μου· αὕτη
κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ
τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐλή-
φθη αὕτη·

²⁴ ἔνεκεν τούτου καταλεί-
ψει ἄνθρωπος τὸν πατέ-
ρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα
καὶ προσκολληθήσεται

δημιούργημα, αὐτὸ ἦταν
τὸ ὄνομά του.

²⁰ Ἔδωσε ὀνόματα ὁ
Ἀδὰμ σ' ὅλα τὰ κτήνη καὶ
σ' ὅλα τὰ πετεινά τοῦ οὐ-
ρανοῦ καὶ σ' ὅλα τὰ ζῶα
τοῦ ἀγροῦ.

Στὸν Ἀδὰμ ὅμως δὲν
βρέθηκε βοηθὸς ὅμοιος
μὲ αὐτόν.

²¹ Καὶ ὁ Θεὸς προξένησε
βαθὺ ὕπνο σ' αὐτόν καὶ
κοιμήθηκε· καὶ ἔλαβε μία
ἀπὸ τῆς πλευρῆς του καὶ ἔ-
κλεισε μὲ σάρκα τὸν τόπο
τῆς·

²² καὶ τὴν πλευρὰ ποῦ ἔ-
λαβε ὁ Θεὸς ἀπὸ τὸν
Ἀδὰμ τὴν ἔκανε γυναῖκα
καὶ τὴν ἔφερε σ' αὐτόν.

²³ Τότε ὁ Ἀδὰμ εἶπε:
«Αὕτη τώρα εἶναι κόκκα-
λο ἀπὸ τὰ κόκκαλά μου
καὶ σάρκα ἀπὸ τὴν σάρκα
μου· αὕτη θὰ ὀνομαστεῖ
ἀνδρίδα (γυναῖκα), γιὰτι
βγῆκε ἀπὸ τὸν ἄνδρα·

²⁴ γι' αὐτὸ θὰ ἐγκαταλεί-
ψει ὁ ἄνθρωπος τὸν πα-
τέρα του καὶ τὴν μητέρα
του καὶ θὰ προσκολληθεῖ

πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

²⁵ **καὶ ἦσαν οἱ δύο γυμνοί, ὁ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἠσχύοντο.**

στὴν γυναῖκα του· καὶ αὐτοὶ θὰ εἶναι μία σάρκα.

²⁵ *Καὶ ἦσαν καὶ οἱ δυὸ γυμνοί, καὶ ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ γυναῖκα του, ἀλλὰ δὲν ντρέπονταν.*

Στίχ. 18. Βοηθόν. Παροιμ. 18, 22. — **Στίχ. 21.** Ἔκστασις 15, 12. Α΄ Βασ. 26, 12. Ἦσ. 29, 10. Ἰώβ 4, 13. 33, 15. — **Στίχ. 22.** «Καὶ ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀδὰμ». Α΄ Κορ. 11, 8-9. — **Στίχ. 23.** «Ὅστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου». 29, 14. Κριτ. 9, 2. Β΄ Βασ. 5, 1. 19, 13-14. Βλ. Γέν. 37, 27. — **Στίχ. 24.** «Εἰς σάρκα μίαν». Ματθ. 2, 14-15. Ματθ. 19, 5 εἰς. Βλ. καὶ Παροιμ. 5, 15-20. 31, 10-31. Ἐκκλ. 9, 9.

Στίχ. 18. Οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον. Οἱ φυσικὲς δυνάμεις καὶ ἰκανότητες τοῦ ἀνθρώπου, ἡ γλῶσσα, ἡ σαφὴς ὁμιλία του, τὰ αἰσθήματα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλίας, ὅλα αὐτὰ ἀπαιτοῦσαν τὴν παρουσία κάποιου συντρόφου. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐγινέ νὰ ζεῖ μόνος του στὸν κόσμο. Ὁ Θεός, λοιπόν, τοῦ ἔδωσε ἕνα **βοηθόν**, ἕνα σὰν κι' αὐτὸν τὸν ἴδιο μὲ τὸν ὁποῖο μποροῦσε νὰ μιλάει καὶ νὰ συσκέπτεται.

Στίχ. 19. Ἰδεῖν τι καλέσει αὐτά. Τὸ δόσιμο τῶν ὀνομάτων στὰ ζῶα καὶ τὰ πετεινὰ ἦταν α) μιὰ χρῆση τῆς ἰκανότητος τοῦ Ἀδὰμ στὸ νὰ μιλάει· β) μιὰ βεβαίωση τῆς κυριαρχίας του καὶ ἐξουσίας του σ' αὐτά. Τὰ ὀνοματοδότησε, γιὰτὶ αὐτὰ τοῦ δόθηκαν γιὰ κατοχὴ του καὶ νὰ εἶναι ὑποταγμένα σ' αὐτὸν (Ψαλμ. 8, 7. 8).

Στίχ. 21. Ἐκστασιν. «Βαθὺ ὕπνο», ὅπως λέει καθαρὰ τὸ Ἑβραϊκό. Οἱ Πατέρες λένε ὅτι αὐτὸ δὲν ἐγινε μόνον γιὰ νὰ μπορέσει νὰ σχηματιστεῖ ἡ γυναῖκα ἀπὸ τὴν πλευρὰ του, ἀλλὰ γιὰ νὰ μπορέσει νὰ λάβει τὸν θεῖο χρῆσμὸ ἢ τὴν προφτεία ποῦ εἶπε ὅταν ξύπνησε.

Στίχ. 22. Ἐκοδόμησεν ὁ Θεὸς τὴν πλευράν. Στὴν ὑπνωση τοῦ Ἀδάμ καὶ τὸν σχηματισμὸ τῆς γυναίκα ἀπὸ τὴν πλευρά του, βλέπουμε τὸν Ἀδάμ ὡς τύπο τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν θάνατό Του. Ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ ἦταν ἡ γέννηση τῆς Ἐκκλησίας Του (Ἐφεσ. 5, 25, 26). "Ὅταν θανατώθηκε ὁ Χριστὸς λογχίστηκε ἡ πλευρά Του καὶ τὸ ρεῦμα τοῦ αἵματος καὶ τοῦ νεροῦ ποὺ ἔτρεξε ἀπ' αὐτὴν ἐγένετο πηγὴ ἀδιάφορης ζωῆς σ' ὄλους ποὺ θὰ εἶναι ἐνωμένοι μ' Αὐτόν, ὡς μέλη τοῦ Σώματός Του καὶ τῶν ὀστέων Του (Ἐφεσ. 5, 30. Α' Ἰωάν. 5, 6, 8). "Ἔτσι, ὅπως ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ δεῦτερος Ἀδάμ, καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ δευτέρα Εὐα, οἰκοδομημένη ἀπὸ τὸ Σῶμα τοῦ σταυρωμένου Χριστοῦ, γιὰ νὰ εἶναι ἡ μητέρα ὄλων μας (Γαλ. 4, 26. Ἐφεσ. 4, 12).

Ἄς παρατηρήσουμε: Ἡ γυναίκα δὲν ἐγένετο ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ ἀνδρα, γιὰ νὰ μὴν κυριαρχεῖ αὐτὴ σ' αὐτόν· οὔτε ἐγένετο ἀπὸ τὰ πόδια τοῦ ἀνδρα, γιὰ νὰ μὴν κυριαρχεῖ αὐτὸς σ' αὐτήν· ἐγένετο ἀπὸ τὴν πλευρά του, γιὰ νὰ δείχτεται ὅτι εἶναι ἰσοτιμία μὲ αὐτόν, βοηθὸς του· ἐγένετο ἀπὸ τὴν πλευρά του ποὺ εἶναι κοντὰ πρὸς τὴν καρδιά, γιὰ νὰ τοῦ εἶναι ἀγαπητή. — Ἡ γυναίκα χρωστοῦσε κάτι στὸν ἀνδρα, γιατί κόπηκε ἡ πλευρά του γιὰ νὰ γίνετο αὐτή. Τὸ χρέος αὐτὸ τῆς γυναίκα τὸ ξόφλησε ἡ Παναγία, ἡ Θεοτόκος, ἡ ὁποία διὰ παρθενικοῦ πάλι τρόπου (ὅπως διὰ παρθενικοῦ τρόπου πλάστηκε ἡ πρώτη γυναίκα) γέννησε τὸν Χριστό, τὸν νέο, τὸν δεῦτερο Ἀδάμ, ὅπως λέγεται (Α' Κορ. 15, 47): « Ἐπειδὴ γὰρ ἐχρεώσεται τὸ γυναικεῖον γένος τοῖς ἀνθρώποις τὴν χάριν, ὡς τοῦ Ἀδάμ ἔνευ γυναικὸς γυναίκα βλαστήσαντος, διὰ τοῦτο σήμερον ἔτεκεν ἡ παρθένος ἄνευ ἀνδρός, ὑπὲρ τῆς Εὐας ἐκτιννύουσαι τοῖς ἀνδράσι τὸ χρέος. Ἴνα γὰρ μὴ μέγα φρονήσῃ ὁ Ἀδάμ, ἄνευ γυναικὸς γυναίκα βλαστήσας, διὰ τοῦτο καὶ ἡ παρθένος ἄνευ ἀνδρός ἀνδρα ἔτεκεν, ἵνα τῷ κοινῷ τοῦ (αἱμάτος τὸ ὁμοτίμον δείξῃ τῆς φύσεως (Χρυσόστομος, εἰς ἰὸ Γενέθλιον τοῦ Σωτῆρος).

Στίχ. 23. Καὶ εἶπεν Ἄδάμ. Οἱ λόγοι αὐτοῖ ἦταν μιὰ ἀπόδειξη τῆς ἐμπνευσης τοῦ Ἄδάμ, γιατί ἀπὸ ποῦ ἄλλοῦ εἶχε αὐτὸς αὐτὴ τὴν γνώση παρὰ ἀπὸ τὸν Θεό; Ἐντεῦθεν ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος (19, 4. 5) ἀποδίδει τὰ λόγια τοῦ Ἄδάμ στὸν ἴδιο τὸν Θεό. — **Τοῦτο νῦν.** Γιατὶ λέει «νῦν»; Γιατὶ τότε μόνο ἐγινε γυναῖκα μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Δὲν θὰ γινόταν ἔτσι πάντα. — **Γυνή.** Ἑβρ. «ισσά»· λέγεται «ισσά» γιατί ἐγινε ἀπὸ τὸν «ισ», τὸν ἄνδρα δηλαδὴ· ἑλληνικὰ ἢ ὀνομασία τῆς γυναίκας ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ «ἀνδρίς». Ἡ πλάση τῆς γυναίκας ἀπὸ τὸν ἄνδρα καὶ ἡ ὀνοματοδοσία τῆς ἀπ' αὐτὸν δὲν σημαίνει τὴν κατωτερότητά της ἐναντι αὐτοῦ· «Ὡσπερ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρός οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός, τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ» (Α' Κορ. 11, 12).

Στίχ. 24. Ἐνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ. Οἱ λόγοι τοῦ στίχ. 24 εἶναι τοῦ ἱεροῦ συγγραφέα. Θεμελιώνουν τὸν γάμο ὡς ἱερὸ θεσμό. Ὁ γάμος εἶναι πῶς στενὸς δεσμὸς ἀπὸ τὴν υἱκὴ σχέση ἐνὸς ἀνθρώπου μὲ τοὺς γονεῖς του· εἶναι «μέγα μυστήριον» (Ἐφεσ. 5, 31. 32). Τὸ χωρίο μας ἀναφέρεται μυστικὰ καὶ στὸν Χριστό, ποῦ κατέβηκε ἀπὸ τοὺς κόλπους τοῦ Πατέρα Του, γιὰ νὰ νυμφευθεῖ τὴν νύμφη Του Ἐκκλησία (Χρυσόστομος, Αὐγουστίνος). — **Ἐσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.** Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀρχικὸς θεσμὸς τοῦ γάμου, ποῦ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Κύριό μας στὸ Ματθ. 19, 3-6. Ἡ διδασκαλία Του εἶναι ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὁ ἄνδρας ἦταν ἐνωμένος μὲ τὴν γυναῖκα του καὶ ὅτι ἡ ἔνωση αὐτὴ δὲν μπορούσε νὰ διαλυθεῖ παρὰ μόνο μὲ τὸν θάνατο. Ἐντεῦθεν τὸ διαζύγιο καὶ ἡ πολυγαμία εἶναι ἀντίθετα μὲ τὸν νόμο τῆς φύσης ἢ τὸ ἀρχικὸ σχέδιο τοῦ Δημιουργοῦ (Μαλ. 2, 14. 16. Α' Κορ. 6, 16. 7, 2. 10. 39. Ρωμ. 7, 1-3).

Στίχ. 25. Καὶ οὐκ ἡσχύνοντο· γιατί ἦταν ἀθῶοι καὶ ἅγιοι· ὅπου δὲν ὑπάρχει καμμιά ἐπιθυμία ἢ ἐνοχὴ δὲν ὑπάρχει καὶ καμμιά ντροπή. Ἡ ντροπή εἶναι καρπὸς ἀμαρτίας (Ρωμ. 6, 21). Δὲν ὑπῆρχε κανένας νόμος στὰ μέλη τους, ποῦ νὰ ἀντιστρατευόταν στὸν νόμο τοῦ νοῦς τους (Ρωμ. 7, 23). Εἰς τὸ «γυμνοί... καὶ οὐκ ἡσχύνοντο» ὁ Halley λέει: «Ἴσως τὸ αἰθέ-

ριο φῶς τοῦ Θεοῦ νὰ τοὺς ἔκανε «στιλπνοὺς», ὅπως ἦταν ὁ Ἰησοῦς κατὰ τὴν ὥρα τῆς Μεταμορφώσεως (Μάρκ. 9, 3). Τὴν στιλπνότητα αὐτὴ τὴν ἐξαφάνισε ἡ εἴσοδος τῆς ἁμαρτίας, μιὰ μέρα ὅμως θὰ περιβάλλει καὶ πάλι τὸν λυτρωμένο (Ἄποκ. 3, 4. 21, 23). Ἄπὸ ὅλα τοῦ Θεοῦ τὰ δημιουργήματα, καθ' ὅσο ξέρομε, μονάχα ὁ ἄνθρωπος φέρει ἔνδυμα, γνώρισμα ἴσως τῆς ἁμαρτωλῆς μας φύσεως καὶ ἄφωνα μαρτυρία τῆς πρωταρχικῆς ἀλήθειας». Καὶ ὁ Σάκκος πάλι στὴν ἴδια φράση λέει: «Ἔτσι περιγράφει ἡ Γραφὴ τὴν ἀναμάρτητη ζωὴ τῶν πρωτοπλάστων στὸν παράδεισο. Δὲν ὑπῆρχε ντροπὴ. Αὐτὴ ἡ ἔλλειψις ντροπῆς δὲν εἶνε ἡ ἀναίδεια ἀλλ' ἡ ἀπόλυτη ἀθωότης. Τὴν ἀσυγκράτητη καὶ ἀχαλίνωτη ἁμαρτία συνοδεύει ἡ ἀναισχυντία καὶ ἀναίδεια· τὴ συγκρατημένη ἁμαρτωλὴ τάσι συνοδεύει ἡ αἰδῶς· τὴν ἀναμάρτησία καὶ τὴν ἄκρα ἀθωότητα τὴ συνοδεύει ἡ ἔλλειψις κάθε ντροπῆς ἢ αἰδοῦς. Ὁ σεξουαλικὸς ὄργασμὸς ποὺ εἶνε ἡ προϋπόθεσις κάθε ἁμαρτίας δὲν ὑπῆρχε τότε στοὺς πρωτοπλάστους οὔτε δυνάμει οὔτε ἐνεργείᾳ, οὔτε σὰν σπέρμα καὶ ρίζα οὔτε σὰν ὀργανικὴ λειτουργία. Οὔτε ἄλλο ἁμάρτημα ὑπῆρχε οὔτε τάσις ἁμαρτωλῆ οὔτε συνείδησις ἐνοχῆς».

2. Ἡ πώση καὶ οἱ ὀλέθριες συνέπειές της (3, 1-24)

1ο Ἡ πώση (3, 1-7)

3, 1 Ὁ δὲ ὄφις ἦν φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ὧν ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός. καὶ εἶπεν ὁ ὄφις τῇ γυναικί· τί ὄτι εἶπεν ὁ Θεός, οὐ

3, 1 Ὁ ὄφις ὅμως ἦταν τὸ εὐφυέστερο ἀπὸ ὅλα τὰ θηρία τῆς γῆς, ποὺ ἔπλασε Κύριος ὁ Θεός. Καὶ εἶπε ὁ ὄφις στὴν γυναίκα: «Πραγματικὰ σᾶς

μη φάγητε ἀπὸ παντός ξύλου τοῦ παραδείσου;

² καὶ εἶπεν ἡ γυνὴ τῷ ὄφει· ἀπὸ καρποῦ τοῦ ξύλου τοῦ παραδείσου φαγούμεθα,

³ ἀπὸ δὲ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου, ὃ ἐστὶν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, εἶπεν ὁ Θεός, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ, οὐ δὲ μὴ ἄψησθε αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἀποθάνητε.

⁴ καὶ εἶπεν ὁ ὄφεις τῇ γυναικί· οὐ θανάτῳ ἀποθάνεισθε·

⁵ ἦδει γὰρ ὁ Θεός, ὅτι ἢ ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἔσσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν.

⁶ καὶ εἶδεν ἡ γυνὴ, ὅτι καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρώσιν καὶ ὅτι ἀρεστον τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν καὶ ὡραῖόν ἐστι τοῦ κατανοῆσαι, καὶ λαβοῦσα ἀπὸ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ ἔφαγε· καὶ ἔδωκε καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς

εἶπε ὁ Θεός νὰ μὴ φᾶτε ἀπὸ κάθε δέντρο τοῦ παραδείσου;»

² Καὶ ἡ γυναίκα ἀπάντησε στὸν ὄφι: «Μποροῦμε νὰ φᾶμε ἀπὸ τοὺς καρποὺς τῶν δέντρων τοῦ παραδείσου·

³ ἀπὸ τὸν καρπὸ ὅμως τοῦ δέντρου, ποὺ εἶναι στὸ μέσον τοῦ παραδείσου, εἶπε ὁ Θεός (μὴ φάτε ἀπ' αὐτόν, οὔτε νὰ τὸν ἀγγίξετε, γιατί θὰ πεθάνετε).

⁴ Καὶ εἶπε ὁ ὄφεις στὴν γυναίκα: «Καθόλου δὲν θὰ πεθάνετε!

⁵ Ἄλλὰ ξέρει ὁ Θεὸς ὅτι τὴν ἡμέρα, ποὺ θὰ φάτε ἀπ' αὐτόν θὰ ἀνοιχτοῦν τὰ μάτια σας καὶ θὰ εἴστε σὰν θεοί, γνωρίζοντες τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό».

⁶ Τότε ἡ γυναίκα κοίταξε τὸ δέντρο καὶ εἶδε ὅτι εἶναι εὐχάριστο στὴν γεύση καὶ ὡραῖο στὴν θέα του καὶ ἀκόμα ἐπιθυμητό, γιατί φαινόταν ὅτι ἔδινε γνώση. Καὶ ἔκοψε τὸν καρπὸ του καὶ τὸν ἔφαγε·

μετ' αὐτῆς, καὶ ἔφαγον.

καὶ ἀκόμα ἔδωσε καὶ
στὸν ἄνδρα τῆς, ποὺ ἦταν
μαζὶ τῆς, καὶ ἔφαγον.

**Ἔκαὶ διηνοίχθησαν οἱ
ὀφθαλμοὶ τῶν δύο, καὶ ἔ-
γνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν,
καὶ ἔρραψαν φύλλα συ-
κῆς καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς
περιζώματα.**

Ἔτότε ἄνοιξαν τὰ μάτια
καὶ τῶν δυὸ καὶ εἶδαν ὅτι
ἦταν γυμνοί· καὶ ἀφοῦ ἔρ-
ραψαν φύλλα συκιάς ἔκα-
ναν τὰ περιζώματά τους.

Στίχ. 1. «Ὁφεις» Ἀποκ. 12, 9. 20, 2. Σοφ. Σολ. 2, 24. Ἰω. 8, 44. «φρονιμώτατος». Ματθ. 10, 16. Β' Κορ. 11, 3. **Στίχ. 5.** «Ὡς Θεοί.» 3, 22. Ἦσ. 14, 14. Ἰεζ. 28, 2. Β' Θεσ. 2, 4. **Στίχ. 6.** Ὁ πειρασμὸς πόθεν; Ἰακ. 1, 13-15.

Στίχ. 1. Ὁ ὄφις. Ὁ μέγας ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ Σατανᾶς ἢ ὁ Διάβολος, ἐγίνε ὁ Πειρασμὸς τῶν πρώτων ἀνθρώπων· καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ἁμαρτία ποὺ ἁμάρτησε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ (Α' Ἰωάν. 3, 8). Προηγουμένως ὁ Διάβολος ἐπαναστάτησε κατὰ τοῦ Θεοῦ (Ἰούδ. 6) καὶ τώρα πλήρωσε τὸ μέτρο τῆς ἁμαρτίας του ἐνεργώντας τὴν καταστροφὴ τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ τὸν φθόνον τοῦ Διαβόλου ἦρθε ὁ θάνατος στὸν κόσμον (Σοφ. Σολ. 2, 24). Ἔτσι ὁ Διάβολος ἐγίνε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἕνας «ἀνθρωποκτόνος» (Ἰωάν. 8, 44). — **Φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων.** Ὁ ὄφις ἐδῶ καὶ στὸν στίχ. 14 συγκαταλέγεται στὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ. Ὁ ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου διάλεξε τὸν ὄφι ὡς ὄργανό του γιὰ τὴν ἀπάτη τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὴν πανουργία του καὶ τὴν οὐξύνοιά του. Ἡ φωνὴ ποὺ ἀπευθυνόταν πρὸς τὴν γυναῖκα φαινόταν ὅτι προερχόταν ἀπὸ τὸν ὄφι, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα ἦταν ἀπὸ τὸν Διάβολο ποὺ τὸν κατεῖχε· γι' αὐτὸ ὁ Διάβολος κκελεῖται ὁ «ὄφις ὁ ἀρχαῖος» (Ἀποκ. 12, 9. 10. Β' Κορ. 11, 3).

Τι ὅτι εἶπεν ὁ Θεός...; «Εἶναι ἀλήθεια ὅτι σᾶς εἶπε ὁ Θεὸς

νά μήν φάτε;», αφήνοντας νά νοηθεῖ ὅτι ἡ ἐντολή δὲν εἶναι καθόλου λογική. Ἔς παρατηρήσουμε ὅτι ὁ Πειρασμὸς παρέστησε τὴν ἐντολή τοῦ Θεοῦ καὶ σὰν δύσκολη νά ἐφαρμοστεῖ, γιατί τὴν ἐξόγκωσε· εἶπε ὅτι ὁ Θεὸς ἀπαγόρευσε νά τρῶνε ἀπὸ ὅλα τὰ δέντρα τοῦ παραδείσου.

Στίχ. 2. Καὶ εἶπεν ἡ γυνή. Ἄνοιξε διάλογο. «Αὐτὸ εἶνε τὸ πρῶτο βῆμα τῆς γυναίκας πρὸς τὴν παράβασι, ἡ πρώτη ἐρωτοτροπία μὲ τὴν ἁμαρτία ποῦ ἀκόμα δὲν διαπράχθηκε. Ἄκούει μιὰ διαβολὴ γιὰ τὸ δημιουργὸ τῆς καὶ Θεοῦ τῆς καὶ δὲν τὴν ἀποκρούει ἀποφασιστικά, ἀλλὰ ἀσθενικά, δὲν φεύγει μακριά του, δὲν τὸν ἀποπέμπει αὐστηρά, ἀλλὰ κάθεται καὶ συζητεῖ μαζί του ἀκαδημαϊκά, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα. Κι αὐτὸ ἀκριβῶς ξέρει νά ἐκμεταλλεῖται ὁ πονηρὸς ὄφις. Κάνει δευτέρη ἀπόπειρα λέγοντας: «Δὲν θὰ πεθάνετε...» (Σάκκος).

Στίχ. 4. Οὐ θανάτῳ ἀποθανείσθε. Ὁ ψεύτης Διάβολος, ποῦ κατηγορήσε γιὰ ψεύτη τὸν Θεό. Αὐτὴ ἡ ὑπόδειξι εἶναι ἕνας τύπος τῶν συνηθισμένων πειρασμῶν τοῦ Σατανᾶ. Ὅταν ὁ Θεὸς λέει, «Ἄν ζητε κατὰ τὶς ἐπιθυμίες τῆς σάρκας θὰ πεθάνετε», ὁ Πειρασμὸς ψιθυρίζει: «Δὲν θὰ πεθάνετε· κάνετε τὴν ἐπιθυμία σας· οἱ ἁμαρτίες τῆς σάρκας σβήνονται εὐκολα· ὁ Θεὸς τὰ συγχωρεῖ ὅλα». Ἔτσι πείθει καὶ παρασύρει ὁ Διάβολος γιὰ τὴν ἁμαρτία, καταστρέφοντας στὴν καρδιά μας τὸν φόβο τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς τιμωρίας.

Στίχ. 5. Ἦδει γὰρ ὁ Θεός... Μιὰ ἄλλη μορφή εἰσήγησης τοῦ Πειρασμοῦ εἶναι νά ἐμβάλλει βλασφημία κατὰ τοῦ Θεοῦ ἢ στὶς καταστάσεις ποῦ Αὐτὸς μᾶς ἔχει τοποθετήσει, σὰν αὐτὰ νά κάνουν ἀναπόφευκτη τὴν ἁμαρτία. Ἐδῶ ὁ Διάβολος συκοφαντεῖ τὸν Θεό, ὅτι τάχα ἡ ἐντολή ποῦ ἔδωσε προέρχεται ἀπὸ ζήλια, γιὰ νά ἐμποδίσει τὸν Ἄδὰμ νά γίνει σὰν κι' Αὐτόν! — **Διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί.** Ἡ ἁμαρτία ἀνοίγει τὰ μάτια τῆς ἀπλῆς περιέργειας, ἀλλὰ τὸ μάτι τῆς ἐσωτερικῆς νοημοσύνης εἶναι περισσότερο ἱκανὸ νά κατανοήσει τὸν Θεὸ στὰ ἔργα Του, ὅταν αὐτὰ τὰ μάτια εἶναι κλειστὰ (Ὡριγένης). Ἡ γνώση ποῦ ἀπόκτησαν οἱ πρω-

τόπλαστοι ἦταν γνώση τοῦ κακοῦ μέσα τους, ἡ συναίσθηση, ἡ γεύση τῆς ἁμαρτίας (Χρυσόστομος). — **Ἔσεσθε ὡς θεοί.** Πραγματικά ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ θέωση, τὸ «*καθ' ὁμοίωσιν*», καὶ ὑπῆρχε ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου γι' αὐτό· ὁ Διάβολος ἔρριξε πολὺ πονηρὰ τὴν πρότασή του: Ἄρπαζόμενος ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν θέωση πρότεινε ἄλλο τρόπο ἐπιτυχίας της, τὴν ἐπανάσταση κατὰ τοῦ Θεοῦ, τὴν παράβαση τῆς ἐντολῆς Του. — Στὰ λόγια τοῦ Διαβόλου φαίνεται ἡ ὑπερηφάνεια (βλ. καὶ Ἦσ. 14, 12-15). Ἡ ὑπερηφάνεια εἶναι τὸ δηλητήριο τοῦ παλαιοῦ ὄφρατος, ἡ ἀρχὴ κάθε ἁμαρτίας· ἀπὸ ὑπερηφάνεια ἡ λογικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπορρίπτει τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ, γιατί δὲν θέλει νὰ ὑποταχθεῖ στὴν θεία αὐθεντία. Τὴν ἴδια παλαιὰ εἰσήγηση ἀπευθύνει καὶ σήμερα ὁ πονηρὸς Διάβολος ὠθώντας σὲ ἄρνηση τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ θεοποίηση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἔργων του· λέει: «Εἶστε θεοί!» Τὸ φάρμακο στὸ δηλητήριο αὐτὸ εἶναι: «Εἶσαι ἄνθρωπος!» Τὰ λόγια, πάλι, τοῦ Διαβόλου στὴν γυναίκα μποροῦν νὰ συγκριθοῦν μὲ τὰ λόγια του στὸν Χριστὸ στὴν ἔρημο, «*Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ*» (Λουκ. 4, 3)· σὰν νὰ ἔλεγε: «Ὁνομάζεσαι μάταια υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ αὐτὸ τὸ ἔχεις κρύψει».

Στίχ. 6. Εἶδεν ἡ γυνή. Τὸ βλέμμα της προξένησε τὸν πειρασμό. Πλησίασε τὸ δέντρο καὶ κάρφωσε τὰ μάτια της στοὺς καρπούς του. Αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο βῆμα πρὸς τὴν ἁμαρτία, τὴν ἀνυπακοὴ στὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ: «*Ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν*» (Α' Ἰωάν. 2, 16). Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ ἦρθε ἡ ἐπιθυμία τῆς ἁμαρτίας· ἡ Εὐα λαχτάρησε αὐτὸ ποῦ εἶδε, γιατί τὸ δέντρο ἦταν **καλὸν εἰς βρώσιν**, ἦταν εὐχάριστοι στὴν γεύση οἱ καρποὶ του. Αὐτὸ εἶναι ἡ «*ἐπιθυμία τῆς σαρκός*» (Α' Ἰωάν. 2, 16. Ρωμ. 7, 7. 8. Ἰακ. 1, 13. 14. 15). Τὸ δέντρο ἀκόμα ἦταν **ὠραῖον τοῦ κατανοῆσαι**, ἦταν ἐπιθυμητό, γιατί φαινόταν ὅτι ἔδινε γνώση· αὐτὸ εἶναι ἡ-τρίτη παγίδα τῆς ἁμαρτίας, ἡ «*ἀλαζονεία τοῦ βίου*» (Α' Ἰωάν. 2, 16). Ὑποχωρώντας σ' αὐτὰ τὰ τρία δελεάσματα τοῦ Πειρασμοῦ ἡ Εὐα, ἔπραξε τὴν ἁμαρτία: **Λαβοῦσα ἀπὸ τοῦ καρποῦ ἔφα-**

γε. Αὐτοὶ οἱ τρεῖς πειρασμοὶ ὅμως νικῆθηκαν ἀπὸ τὸν Χριστὸ στὴν ἔρημο: Ἡ «ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς» νικῆθηκε, ὅταν ὁ Χριστὸς νῆστευσε καὶ ἀρνῆθηκε νὰ φάει· ἡ «ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν», ὅταν ἀρνῆθηκε τὴν δόξα τῶν βασιλειῶν τῆς γῆς· καὶ ἡ «ἀλαζονεία τοῦ βίου», ὅταν ἀπέρριψε τὴν πρόταση τοῦ Πειρασμοῦ νὰ πέσει ἀπὸ τὸ περὺγιό τοῦ Ναοῦ ἢ νὰ κάνει ἓνα θαῦμα μπροστὰ στὸ πλῆθος. — **Καὶ ἔδωκε καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς.** Πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Ἄδὰμ θὰ ἀντέτεινε στὴν πρόταση τῆς Εὕας νὰ φάει τὸν ἀπαγορευμένο καρπὸ, γιατί λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος «Ἄδὰμ οὐκ ἠπατήθη» (Α΄ Τιμ. 2, 14). Τοῦ ἐπιβλήθηκε ὅμως ἡ γυναίκα καὶ παρασύρθηκε ἀπὸ τὴν ἀγάπη του σ' αὐτὴ καὶ ἀμάρτησε. Ἐδῶ ἔχουμε τὴν διατάραξη τῆς ἰσότητος τῶν δύο φύλων: Ἡ γυναίκα ἐπιβλήθηκε στὸν ἄνδρα (βλ. τὸ «ἤκουσας τῆς φωνῆς τῆς γυναικὸς σου» τοῦ στίχ. 3, 17).

Στίχ. 7. Διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο. Ὁ Πειρασμὸς ὑποσχέθηκε τὸ ἀνοιγμὰ τῶν ὀφθαλμῶν τους μὲ τὸ ὅτι θὰ κερδίσουν γνώση ἢ ὅτι θὰ ἀπολαύσουν κάτι τὸ σπάνιο. Ἄλλο ὅμως κέρδισαν ἀπὸ τὴν παρακοή τους· τώρα, γιὰ πρώτη φορά, ἔλαβαν πείρα τοῦ πικροῦ καρποῦ τῆς ἀμαρτίας, τὴν τύψη καὶ τὴν ντροπὴ (Ρωμ. 6, 21). — **Ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν.** Ντράπηκαν ἢ φοβήθηκαν, γιατί ἦταν γυμνοί: τὰ σώματά τους ἔδειχναν σημάδια ὅτι βασίλευε ἡ ἀμαρτία στὰ μέλη τους καὶ αὐτοὶ φοβήθηκαν τὴν ἀποκάλυψη ὄχι μόνο ὁ ἓνας στὸν ἄλλο, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον τοῦ Δημιουργοῦ τους (Ρωμ. 6, 12-14. 7, 4. 8. Κολ. 3, 5). Εἶχαν μιὰ αἴσθησι ξεπεσμοῦ καὶ αὐτὸ τοὺς ἔκανε νὰ φοβοῦνται νὰ ἐμφανιστοῦν πρὸ τοῦ Θεοῦ (Ἰωβ 31, 33). Ὅταν ἡ ψυχὴ ἄρχισε νὰ ἐπαναστατεῖ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, τὸ σῶμα ἄρχισε νὰ ἐπαναστατεῖ ἐναντίον τοῦ κυρίου του, τῆς ψυχῆς του (Αὐγουστίνος). «Μόλις ἀμάρτησαν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καταπατώντας τὴν ἐντολή του, ἔνωσαν καὶ τὴν πρώτη συνέπεια τῆς ἀμαρτίας, τὴ ντροπὴ γιὰ τὴ γύμνια τους. Τότε μόνο, καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἄρχισε νὰ λειτουργῇ ὁ γενετήσιος ὄργανισμός, ποὺ στὴν πιὸ ἥπια μορφή του ἐμφανίζεται ὡς ντροπὴ. Καὶ ἔρ-

ραψαν φύλλα συκῆς καὶ ἔκαναν «περιζώματα», κάτι σὰν σῶβρακα, γιὰ νὰ σκεπάσουν τὴ γύμνια τους». «Τί ἔγινε μόλις τὴν πάτησαν; ἔνωσαν ντροπὴ γιὰ τὴ γύμνια τους· ἔνωσαν νὰ λειτουργῆ ἡ σεξουαλικὴ ὀρμὴ. Τί θὰ πῆ αὐτό; Θὰ πῆ ὅτι ἔνωσαν νὰ πεθαίνουν, ἔνωσαν τὴ φθορὰ ν' ἀρχίζη τὸ ἔργο τῆς στὸ σῶμα τους, ἔνωσαν ὅτι ἀρχίζουν νὰ πεθαίνουν. Ἡ σεξουαλικὴ ὀρμὴ σπρώχνει τὸν ἄνθρωπο νὰ πολλαπλασιαστῆ, ν' ἀφήσῃ ἀπογόνους ποὺ θὰ τὸν ἀντικαταστήσουν ὅταν πεθάνῃ, νὰ προεκτείνῃ τὴ ζωὴ του στὸ πρόσωπο τοῦ τέκνου του, προτοῦ νὰ τερματισθῆ ἡ δική του ζωὴ. Οἱ φυσικοὶ νόμοι τῆς αὐξήσεως καὶ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ ἀπ' τὴ μιὰ μεριά, καὶ τῆς καταρρεύσεως ἀπὸ τὴν ἄλλη, εἶνε οἱ δυὸ ὄψεις τοῦ νόμου τῆς φθορᾶς, οἱ δυὸ ὄψεις τοῦ θανάτου. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ γεννηθῆ ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ τὴ μιὰ φθεῖρεται κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεγαλώνει, ἀπὸ τὴ μιὰ γεννᾷ κι ἀπὸ τὴν ἄλλη πεθαίνει. Μέχρι ἕνα σημεῖο τῆς ζωῆς του νικᾷ ἡ ἀναπλήρωσι τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, ἔπειτα νικᾷ ἡ φθορὰ καὶ ὁ θάνατος. Νὰ γιὰτὶ ὄχι μόνο ἡ πείνα, ἡ ἀρρώστια καὶ ὁ θάνατος εἶνε θάνατος, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ τρῶῃ κανεὶς καὶ τὸ νὰ συνουσιάζεται καὶ τὸ νὰ γεννᾷ εἶνε θάνατος. Δὲν θὰ ὑπῆρχαν τὰ δεύτερα, ἂν δὲν ἀπειλοῦσαν κάθε στιγμὴ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου τὰ πρῶτα. Ὅλη μας ἡ ζωὴ πάνω στὴ γῆ εἶναι ἡ διαδικασία τοῦ θανάτου, ὁ ἀργὸς θάνατος, τὸ μακροχρόνιο ξεψύχημα. Δὲν ἔχει σημασία ἂν ἀργοπεθαίνουμε ἐπὶ 60 ἢ 100 χρόνια, σημασία ἔχει ὅτι πεθαίνουμε συνεχῶς, ἀπὸ τὴν ἀπαΐσια ἐκείνη ὥρα ποὺ οἱ πρωτόπλαστοι μὲ τὴν κακὴ συμβουλὴ τοῦ ὄφεως σκέφτηκαν πονηρὰ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, καὶ θέλησαν ἐπαναστατικὰ νὰ γίνουν θεοί, χωρὶς νὰ τὸν ρωτήσουν, χωρὶς νὰ τὸν λογαριάσουν» (Σάκκος).

2ο Ἡ τριπλή καταδικαστική
ἀπόφαση (3, 8-21)

3, 8 Καὶ ἤκουσαν τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν, καὶ ἐκρύβησαν ὅτε Ἀδὰμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τοῦ ξύλου τοῦ παραδείσου.

⁹ καὶ ἐκάλεσε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀδὰμ, ποῦ εἶ;

¹⁰ καὶ εἶπεν αὐτῷ· τῆς φωνῆς σου ἤκουσα περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ καὶ ἐφοβήθην, ὅτι γυμνὸς εἰμι, καὶ ἐκρύβην.

¹¹ καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός· τίς ἀνήγγειλέ σοι ὅτι γυμνὸς εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὐ ἐνετείλάμην σοι τούτου μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες;

¹² καὶ εἶπεν ὁ Ἀδὰμ· ἡ γυνὴ, ἦν ἔδωκας μετ' ἐμοῦ, αὕτη μοι ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ ξύλου, καὶ ἔφαγον.

3, 8 Καὶ ἄκουσαν τὴν φωνὴν Κυρίου τοῦ Θεοῦ, ποὺ περπατοῦσε στὸν παράδεισο κατὰ τὸ δειλινό· καὶ κρύφτηκαν καὶ ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ γυναῖκα του ἀπὸ τὸ πρόσωπο Κυρίου τοῦ Θεοῦ μεταξύ τῶν δέντρων τοῦ παραδείσου.

⁹ Ἐκάλεσε δὲ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ καὶ τοῦ εἶπε: «Ἀδὰμ, ποῦ εἶσαι;»

¹⁰ Καὶ αὐτὸς ἀπάντησε: «Ἄκουσα τὴν φωνὴν σου, ὅταν περπατοῦσες στὸν παράδεισο, καὶ φοβήθηκα, γιατί εἶμαι γυμνός, καὶ κρύφτηκα».

¹¹ Καὶ εἶπε σ' αὐτόν ὁ Θεός: «Ποιὸς σοῦ εἶπε ὅτι εἶσαι γυμνός; Μήπως ἔφαγες ἀπὸ τὸ δέντρο ἀπὸ τὸ ὅποιο μόνο σὲ διέταξε νὰ μὴ φᾶς;»

¹² Καὶ εἶπε ὁ Ἀδὰμ: «Ἡ γυναῖκα, ποῦ μοῦ ἔδωσες νὰ εἶναι μαζί μου, αὕτη μοῦ ἔδωσε ἀπὸ τὸ δέντρο καὶ ἔφαγα».

¹³ καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τῇ γυναικί· τί τοῦτο ἐποίησας; καὶ εἶπεν ἡ γυνή· ὁ ὄφεις ἠπάτησέ με, καὶ ἔφαγον.

¹⁴ καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ ὄφει· ὅτι ἐποίησας τοῦτο, ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς· ἐπὶ τῷ στήθει σου καὶ τῇ κοιλίᾳ πορευῆσαι καὶ γῆν φαγῆσαι πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου.

¹⁵ καὶ ἔχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σοῦ καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναίκος καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς· αὐτὸς σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν.

¹⁶ καὶ τῇ γυναικί εἶπε· πληθύνων πληθυνῶ τὰς λύπας σου καὶ τὸν στεναγμὸν σου· ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα, καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει.

¹⁷ τῷ δὲ Ἀδὰμ εἶπεν· ὅτι

¹³ Καὶ Κύριος ὁ Θεὸς εἶπε στὴν γυναίκα: «Γιατὶ τὸ ἔκανες αὐτό;». Καὶ ἡ γυναίκα εἶπε: «Ὁ ὄφεις μὲ ἀπάτησε καὶ ἔφαγα».

¹⁴ Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς στὸν ὄφι: «Ἐπειδὴ ἔκανες αὐτό, νὰ εἶσαι τὸ πιὸ καταραμένο ἀπὸ ὅλα τὰ ζῶα καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἄγρια θηρία τῆς γῆς· νὰ σέρνεσαι μὲ τὸ στήθος καὶ τὴν κοιλιά σου καὶ νὰ τρῶς χῶμα σ' ὅλη σου τὴν ζωὴ.

¹⁵ Θὰ στήσω ἔχθρα μεταξὺ σοῦ καὶ τῆς γυναίκας, μεταξὺ τοῦ σπέρματος σου καὶ τοῦ σπέρματος αὐτῆς. Αὐτὸς θὰ σοῦ συντρίψει τὴν κεφαλὴ καὶ ἐσὺ θὰ τοῦ κεντήσεις τὴν πτέρνα του».

¹⁶ Πρὸς δὲ τὴν γυναίκα εἶπε: «Θὰ κάνω πολλές τὶς λύπες σου καὶ τὰ βάσανά σου· μὲ κόπους νὰ γεννᾷς παιδιὰ· νὰ εἶσαι ἐξαρτημένη ἀπὸ τὸν ἄνδρα σου καὶ αὐτὸς νὰ σὲ ἐξουσιάζει».

¹⁷ Πρὸς δὲ τὸν Ἀδὰμ εἶ-

**ἤκουσας τῆς φωνῆς τῆς
γυναικὸς σου καὶ ἔφαγες
ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὐ̄ ἐνετει-
λάμην σοι τούτου μόνου
μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔ-
φαγες, ἐπικατάρατος ἡ γῆ
ἐν τοῖς ἔργοις σου· ἐν λύ-
παις φαγῆ αὐτὴν πάσας
τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου·**

¹⁸ **ἀκάνθας καὶ τριβόλους
ἀνατελεῖ σοι, καὶ φαγῆ
τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ.
¹⁹ ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώ-
που σου φαγῆ τὸν ἄρτον
σου, ἕως τοῦ ἀποστρέψαι
σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλή-
φθης, ὅτι γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν
ἀπελεύση.**

²⁰ **καὶ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ τὸ
ὄνομα τῆς γυναικὸς αὐ-
τοῦ Ζωή, ὅτι αὕτη μήτηρ
πάντων τῶν ζῶντων.**

²¹ **Καὶ ἐποίησε Κύριος ὁ
Θεὸς τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ γυ-
ναικὶ αὐτοῦ χιτῶνας δερ-
ματίνους καὶ ἐνέδυσεν
αὐτούς.**

πε: « Ἐπειδὴ ὑπάκουσες
στὸν λόγο τῆς γυναίκα
σου καὶ ἔφαγες ἀπὸ τὸ
δέντρο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο μό-
νο σὲ διέταξα νὰ μὴ φᾶς,
καταραμένη νὰ εἶναι ἡ γῆ
ἐξ αἰτίας σου· μὲ κόπο νὰ
τρῶς τοὺς καρπούς της σ'
ὄλη σου τὴν ζωή·

¹⁸ ἀγκάθια καὶ τριβόλια νὰ
σοῦ βλαστήσει καὶ νὰ
τρῶς χαρτάρι τοῦ ἀγροῦ·
¹⁹ μὲ τὸν ἰδρώτα τοῦ προ-
σώπου σου νὰ τρῶς τὸ
ψωμί σου, μέχρις ὅτου νὰ
ἐπιστρέψεις στὴν γῆ, ἀπὸ
τὴν ὁποία πλάστηκες, για-
τὶ χῶμα εἶσαι καὶ στὸ χῶ-
μα θὰ ἐπιστρέψεις».

²⁰ Καὶ κάλεσε ὁ Ἀδὰμ τὸ
ὄνομα τῆς γυναίκα
του Ζωή, γιατί αὕτη εἶναι μη-
τέρα ὅλων τῶν ἀνθρώ-
πων.

²¹ Ἔκανε δὲ Κύριος ὁ
Θεὸς γιὰ τὸν Ἀδὰμ καὶ
γιὰ τὴν γυναίκα του δερ-
ματίνους χιτῶνες καὶ τοὺς
ἐντυσε.

Στίχ. 8. Ἡ καταισχύνῃ ἀπὸ τὴν γυμνότητα. Β' Βασ. 10, 4-5. Ἀποκ. 3, 18, 16, 15. — **Στίχ. 13.** «Ὁ ὄφις ἠπάτησέ με». Β' Κορ. 11, 3. Α'

Τιμ. 2, 14. **Στίχ. 14.** «Γῆν φαγῆ» (σημεῖον ἥττης καὶ καταταξή-
νης). Ἦσ. 49, 23. Μιχ. 7, 12. — **Στίχ. 15** «Ἐχθραν θήσω». Ἀποκ.
12, 17. **Στίχ. 16** «Ἐν λυπαῖς τέξῃ γεννα». 35, 16-18. Ἰω. 16, 21.
18. — **Στίχ. 17** «Ἐπικατάρατος ἡ γῆ». 4, 12. 5, 29. Ωσ. 4, 3. Ρωμ. 8,
20. Βλ. καὶ Γέν. 8, 21. Ὁ κόπος τῆς ἐργασίας τῆς γῆς. 4, 11. Ἐκκλ.
2, 22-23. **Στίχ. 18.** «Ἀκάνθας καὶ τριβόλους». Ἐβρ. 6, 8. **Στίχ.**
19. «Γῆ εἶ». Βλ. 2, 7. «Ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν». Ψαλμ. 89,
3. Ἰώβ κεφ. 3.

Στίχ. 8. Περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ. Ὁ Θεός, ποῦ
δὲν ἦταν ποτὲ ἀπὼν ἀπὸ τὸν παράδεισο, αἰφνίδια τοὺς ἔκα-
νε τοὺς πρωτοπλάστους νὰ νοήσουν τὴν παρουσία Του. Ἴ-
σως τὸ «δειλινὸν» συνέβαινε ὁ ἦχος τοῦ ἀνέμου μεταξὺ
τῶν δέντρων, ὁ ὁποῖος τοὺς ὑπενθύμιζε τὴν παρουσία τοῦ
Δημιουργοῦ τους. Μιὰ ἔνοχη συνείδηση κάνει τὸν ἀνθρω-
πο νὰ φοβᾶται, ὅταν κανένας δέν τοῦ προξενεῖ φόβο καὶ
ἔτσι αἰσθάνεται ζωηρότερα τὴν παρουσία καὶ τὸν ἔλεγχο
τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τὸ Ταργκούμ, οἱ πρωτόπλαστοι ἄκουσαν
τὴν φωνὴ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἐντεῦθεν λέγεται ὅτι ὁ
Λόγος τοῦ Θεοῦ ἦταν τὸ Πρόσωπο μπροστὰ στὸ Ὅποιο
κλήθηκαν οἱ πρῶτοι γεννήτορες μας γιὰ νὰ καταδικαστοῦν
γιὰ τὴν ἁμαρτία τους ἀπὸ Αὐτόν, ποῦ θὰ ἀναλάμβανε τὴν
ἀποκατάστασή τους καὶ θὰ πολεμοῦσε τὸν Σατανᾶ γιὰ τὴν
ἀπολύτρωσή τους. — **Ἐκρύβησαν ὃ τε Ἄδὰμ καὶ ἡ γυνή.**
Προσπάθησαν νὰ κρυφοῦν· γιατί τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ
διαφύγει ἀπὸ τὸ θεῖο δικαστήριον ἢ νὰ κρυβεῖ ἀπὸ τὸ Μάτι
τοῦ Κριτοῦ (Ἰερ. 23, 24. Ἄμ. 9, 3. Ἐβρ. 4, 13).

Στίχ. 9. Ποῦ εἶ; Αὐτὸ τὸ ἐρώτημα, σὰν κι' ἐκεῖνο ποῦ θὰ
δοῦμε ὅτι θὰ ἀπευθυνθεῖ στὸν Κάϊν (4, 9), δὲν δηλώνει ἄ-
γνοια, ἀλλὰ θέλει νὰ κάνει τὸν Ἄδὰμ νὰ καταλάβει ὅτι τίπο-
τα δὲν μπορεῖ νὰ διαφύγει ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ τὸν προσκαλεῖ
νὰ ὁμολογήσει τὴν ἁμαρτία του. Γιατὶ ὁ Ἄδὰμ, ποῦ πρῶτα
εὐφρανόταν στὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ, φοβᾶται τῶρα νὰ
τὸν πλησιάσει; Ἡ ἁμαρτία τοῦ προξένησε αὐτὴ τὴν ἀποξέ-
νωση (Ἦσ. 59, 2).

Στίχ. 10. Καὶ ἐφοβήθην. Παραδέχεται ἕνα αἶσθημα φόβου καὶ ντροπῆς, ἂν καὶ ὄχι πρόθυμος νὰ ἀναγνωρίσει τὴν ἁμαρτία του (Ψαλμ. 31, 33).

Στίχ. 11. Τις ἀνήγγειλέ σοι..; Δηλαδή, ποιὸς σὲ ἔκανε νὰ ντρέπεται; Ἡ ἀνυπακοὴ μόνο τὸν κατήσχυνε. Καταφρόνησε τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἄρχισε νὰ δρέπει τὸν καρπὸ τῆς ἀνυπακοῆς του.

Στίχ. 12. Ἡ γυνή, ἦν ἔδωκας... Ὁ Ἄδὰμ ἔκρυψε τὴν ἁμαρτία του 1) θέτοντας τὴν κατηγορία γι' αὐτὴν στὴν γυναίκα 2) κατηγορώντας τὸν Θεό· γιατί εἶπε: «Ἡ γυναίκα ποῦ μοῦ ἔδωσες νὰ εἶναι μαζί μου» (Α' Κορ. 10,13. Ἰακ. 1, 13. 14). Στὴν πρώτη του ἀνυπακοὴ πρόσθεσε δύο ἁμαρτίες: Πρῶτα τὴν προσπάθειά του νὰ κρύψει τὴν ἁμαρτία του ἀπὸ τὸν Θεό (Ψαλμ. 31, 3)· ἔπειτα, ὅταν ἀνακαλύφθηκε, προσπάθησε νὰ δικαιολογήσει τὸν ἑαυτό του μεταθέτοντας σὲ ἄλλους τὴν κατηγορία. Ἀλλὰ καὶ ἔτσι κάνοντας ἀπέδειξε ὅτι εἶχε συνείδηση τῆς ἁμαρτίας του· ἕνας ἄγραφος νόμος χαράχτηκε στὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ἡ ὑπερφάνεια τοῦ ἀνθρώπου μιμεῖται πάντοτε τὸν Ἄδὰμ: Οἱ ἄνθρωποι ἀποφεύγουν μιὰ πλήρη ὁμολογία τῆς ἐνοχῆς τους δικαιολογώντας τὰ ἁμαρτήματά τους ἀπὸ τὴν φύση ἢ ἀπὸ τὶς περιστάσεις. Στὴν ἐξέτασή τῆς συνείδησής μας, μᾶς συμβουλεύει ὁ Χρυσόστομος, πρέπει νὰ κατηγοροῦμε τὸν ἑαυτό μας καὶ ὄχι τοὺς ἄλλους. Σὰν τὸν Ἄδὰμ ἡ γυναίκα κατηγορήσε τὸν ὄφι ἢ τὸν Θεό, ποῦ ἐπέτρεψε νὰ τὴν προσβάλλει· ὁ Ἄαρὼν κατηγορήσε τὸν λαὸ στὸ θέμα τοῦ χρυσοῦ μὸσχου (Ἐξοδ. 32, 21-24)· καὶ ὁ Σαοὺλ ἰσχυρίστηκε ὅτι τὰ λάφυρα τοῦ Ἀμαλὴκ κρατήθηκαν ἀπὸ τὸν λαὸ (Α' Σαμ. 15, 14 15 20. 21).

Στίχ. 13. Ὁ ὄφης ἠπάτησέ με. Δηλαδή, ὅτι ὁ ὄφης τὴν ἐξέπληξε καὶ ἔτσι τὴν ὀδήγησε στὴν παγίδα. Μποροῦσε ὅμως νὰ μὴν τὴν εἶχε ἀπατήσει, ἂν αὐτὴ δὲν εἶχε ἀπατήσει τὸν ἑαυτό της (Ἰακ. 1, 14. 22. 26. Ὁβδ. 3).

Στίχ. 14. Εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ ὄφει. Θεία κἀταδίκη κατὰ τοῦ Σατανᾶ, τοῦ ὁποῖου ὄργανο ἦταν ὁ ὄφης. Τύπος ἔ-

χθρας μεταξύ Σατανᾶ καὶ ἀνθρώπου εἶναι τὸ δηλητήριο τοῦ φυσικοῦ ὄφους· καὶ ὁ ἴδιος ὁ ὄφης μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ ὄργανα τοῦ ἐχθροῦ γιὰ τὴν βλάβη καὶ καταστροφή τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Στὸ Λουκ. 10, 18. 19 οἱ ὄφεις λέγονται ὅτι εἶναι ἡ «*δύναμις τοῦ ἐχθροῦ*». Δηλητηριώδεις ὄφεις ἐπιτέθηκαν ἐναντίον τοῦ Ἰσραὴλ στὴν ἔρημο, ὅταν ἀποσύρθηκε ἡ προστασία τοῦ Θεοῦ ἀπὸ πάνω του (Ἀριθμ. 21, 6. Δευτ. 8, 15. Βλ. καὶ Ψαλμ. 90, 13. Μάρκ. 16, 17. 18. Πράξ. 28, 3-5). — **Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν...** Ὁ ὄφης καταδικάστηκε σὲ μιὰ κατάσταση περιφρονητικῆ καὶ μισητῆ στὸν ἄνθρωπο περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο πλάσμα· ἀλλὰ καὶ ὁ Διάβολος καταδικάστηκε σὲ μιὰ ἄθλια ὑπαρξη, χειρότερη καὶ ἀπὸ τὰ χειρότερα ζῶα (Ματθ. 8, 29 ἐξ. Ἰουδ. 6. Ἀποκ. 20, 10. Ματθ. 25, 41). — **Ἐπὶ τῷ στήθει σου καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύση.** Νὰ σέρνεται στὴν γῆ γιὰ αἰσχος καὶ γιὰ ξεπεσμὸ καὶ νὰ πατιέται κάτω ἀπὸ τὰ πόδια καὶ ποτέ νὰ μὴ μπορεῖ πάλι νὰ ἐγερθεῖ. Σὲ τέτοια κατάσταση πάλι βρίσκονται ὅσοι σκέπτονται ἐπίγεια ἡράγματα καὶ δὲν μποροῦν νὰ ὑψωθοῦν σὲ ἅγιες ἐπιθυμίες (Φιλιπ. 3, 18. 19)· καὶ αὐτοὶ τρώγουν «γῆν», ἐπίγειες δηλαδὴ ἡδονές καὶ σαρκικὲς ἀπολαύσεις. — Ἡ ἔκφραση τῶν Ο´ «ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύση» (ἐνῶ τὸ Ἑβραϊκὸ ἔχει μόνον «μὲ τὴν κοιλιά σου») δηλώνει περισσότερο τὴν κατάσταση τῆς δουλείας.

Στίχ. 15. Ἐχθραν θήσω... Σπουδαιότατο χωρίο! Ὁ στίχ. 15 τῆς Γένεσης καλεῖται «*πρωτο-εὐαγγέλιον*» καὶ εἶναι τὸ ἑρμηνεύσιμο χριστολογικὸ χωρίο τῆς Παλ. Διαθήκης. Οἱ λόγοι «*ἐχθραν θήσω...*» εἶναι μιὰ προφητεία ποῦ τὸ πεδίο τῆς ἐκπλήρωσής της φέρνεται μέχρι τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ ποῦ τὴν ἐκπλήρωσὴ της βλέπουμε σὲ κάθε σελίδα τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Οὐδὲν ὑπάρχει παντοτινὴ ἐχθρότητα μεταξύ καλοῦ καὶ κακοῦ, φωτός καὶ σκοταδιοῦ, ἀγιότητος καὶ κακίας· ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὤρθησε πόλεμος ἀπὸ τὸν Θεό. Ἡ ἀλήθεια θὰ μάχεται τὸ ψεῦδος, ἡ ἀγάπη τὸ μίσος, ἡ πραότητα τὴν σκληρότητα καὶ ἀγριότητα (Ἰωάν. 3, 19. 20. 7, 7. Α´ Ἰωάν. 2, 15). Ἡ ἴδια ἡ

άγία Γραφή εΐναι ένα πεδίο αΐτου του άγώνα. "Αν και γη εΐ-
 ναι ή κύρια σκηνή αΐτης τής έχθρότητας, παρά ταΐτα έχου-
 με νύξεις δι αΐτη επέκτάθηκε και μέχρι τον ουρανόν (΄Αποκ.
 12, 7-9). — **΄Ανά μέσον σου και ανά μέσον τής γυναίκος.** ΄Η
 έχθρότητα δέν τοποθετείται μεταξύ του ὄφους και του άν-
 θρώπου, αλλά μεταξύ του ὄφους και τής γυναίκας. ΄Ετσι και
 στην παράλληλη διήγηση (΄Αποκ. 12, 13. 17) ὁ δράκοντας
 κάνει πόλεμο μέ την γυναίκα και τὸ ὑπόλειμμα του σπέρμα-
 τός της. ΄Εδῶ ὁ άγώνας εΐναι μεταξύ του ὄφους και του
 σπέρματός του από την μιá μεριά και τής γυναίκας και του
 Σπέρματός της από την άλλη. Πρέπει, λοιπόν, νά συμπερά-
 νουμε δι στην νίκη έναντίον του κακού έχει δοθεΐ κάποιος
 ειδικός ρόλος στην γυναίκα. Αΐτη εΐναι ή μεγάλη τιμή, που
 άπονεμήθηκε από τον Θεό στην παρθένο Μαρία· Αΐτη εΐ-
 ναι εύλογημένη Μητέρα, τὸ Σπέρμα τής ΄Οποίας σύντριψε
 τον ὄφι. Διά μέσου Αΐτης εξαλείφθηκε τὸ άμάρτημα τής
 Εΐσας· γιατί, ὅπως γυναίκα ἔγινε ὄργανο για την πτώση του
 ανθρώπου, ἔτσι γυναίκα πάλι ἔγινε ὄργανο για την άνόρ-
 θωση του ανθρώπου. Μέ την παρθένο Μαρία βλέπουμε
 δι, πραγματικά, ή γυναίκα ἔγινε «βοηθός» του άνδρα (Γέν.
 2, 18)· ή γυναίκα Εΐσα σώθηκε μέ την τεκνογονία (Α΄ Τιμ. 2,
 15): Την γέννηση του ΄Ιησοΐ Χριστου από την Παρθένο
 Μαρία. — **΄Ανά μέσον του σπέρματος σου.** ΄Υπάρχει μιá
 πραγματική ἔχθρα μεταξύ του ανθρώπινου γένους και του
 σπέρματος του φυσικοΐ ὄφους· ή προφητεία ὁμως μιλάει
 για τὸ σπέρμα του παλαιου ὄφους, δηλ. των πονηρών άν-
 θρώπων, που φέρουν την ὁμοιότητα του ὄφους κάνοντας
 τὰ ἔργα του. Αΐτοι εΐναι τὰ ζιζάνια στον άγρό του Θεου
 (Μαθ. 13, 38. 39. ΄Ιωάν. 8, 44. Πράξ. 13, 10. Α΄ ΄Ιωάν. 3, 8-
 10). Στα χωρία Μαθ. 3, 7. 12, 34. 23, 33 ὀνομάζονται «γεν-
 νήματα ἔχιδνῶν»· γιατί αΐτοι γίνονται τὰ ὄργανα του Σατα-
 νᾶ στην καταδίωξη τής Γυναίκας και του Σπέρματός της,
 που εΐναι ή ΄Εκκλησία, και για τὸ γέμισμα του κόσμου μέ
 κακία και άδικία. — **΄Ανά μέσον του σπέρματος αΐτης.** Από
 την άλλη μεριά σ΄ αΐτον τον πόλεμο ὑπάρχει τὸ Σπέρμα τής

Γυναίκας, τὸ Ὅποιο ἔρχεται νὰ καταλύσει τὰ ἔργα τοῦ Διαβόλου (Α΄ Ἰωάν. 3, 8). — Αὐτὸ τὸ Σπέρμα εἶναι ὁ Χριστός, ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ τὴν Παναγία, τὴν παρθένο Μαρία· γεννήθηκε παρθενικά, ὑπερφυσικά, ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ ὑπαινίσσεται αὐτὸ ἐδῶ ἀπὸ τὸ ὅτι λέγεται σπέρμα τῆς γυναίκας, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι σπέρμα τοῦ ἀνδρα. Ὁ Χριστός, λοιπόν, νίκησε τὸν Σατανᾶ μὲ τὸ πάθος Του, τὸν Σταυρὸ Του καὶ τοῦ ἀφαίρεσε τὴν κυριαρχία. Ἡ ἔννοια τῆς προφητείας τοῦ στίχου μας ἐδῶ ξεδιπλώθηκε ἀργότερα μὲ τὸ σημεῖο τοῦ χάλκινου ὄφεως (Ἰωάν. 3, 14. Ἀριθ. 21, 9): «γιατὶ ὁ λαὸς σώθηκε ὄχι μὲ τὸ ὁμοίωμα τοῦ καταστροφέα, ὁ ὁποῖος ἦταν καταραμένος ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀλλὰ μὲ τὸ σημεῖο τοῦ σταυρωθέντος Χριστοῦ» (Ἰουστίνος ὁ μάρτυρας). Ὁ Σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ ἔφερε τὴν ἥττα στὸν ὄφι καὶ τὴν Ἱερατεία καὶ σωτηρία ἐκείνων ποὺ πίστεψαν σ' Αὐτόν. Ὁταν ὁμως σταυρώθηκε ὁ Χριστός, ὅταν ὑψώθηκε, γιὰ νὰ θριαμβεύσει κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μας, εἶχε κεντηθεῖ ἡ πτέρνα Του. Ὁ ἴδιος εἶπε στοὺς ἐχθροὺς Του: «*Αὕτη ἐστὶν ὑμῶν ἡ ἄρα καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους*» (Λουκ. 22, 53. Βλ. καὶ Ἰωάν. 12, 27. 14, 30). Ὁ Θάνατός Του ἦταν ἓνα ἀπλὸ κέντημα τῆς πτέρνας Του· αὐτὸ ἦταν ὄλο κι' ὄλο τὸ πάθος, ποὺ κατὰφερε ὁ ἐχθρὸς ἐναντίον Του. Ἀλλὰ ἂν ἦταν τόσο ὀδυνηρὸ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ (τὸ κέντημα τῆς πτέρνας Του), γιὰ φανταστεῖτε πόσο ὀδυνηρὸ καὶ τρομερὸ θὰ ἦταν τὸ συντριμμα τῆς κεφαλῆς τοῦ ὄφεως, ποὺ κατὰφερε ὁ Χριστός μας ἐναντίον Του, ὅταν αὐτὸς (ὁ ὄφης - Διάβολος) ἐβαρύνει τὰ ὄργανά του νὰ Τοῦ κεντήσουν τὴν πτέρνα Του! Ἡ ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ ἦταν τόσο εὐκόλη γιὰ τὸν Χριστό, ὅσο εὐκόλα συνέρχεται ἓνα σῶμα ἀπὸ ἓνα ἀπλὸ κέντημα!!!

Τὸ σπέρμα τῆς γυναίκας ἔπειτα εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ πόλεμος ποὺ ἄρχισε ἀπὸ τὸν Χριστὸ συνεχίζεται καὶ θὰ συνεχίζεται μέχρι τὴν Δευτέρα τοῦ Κυρίου παρουσία. Ἔτσι τὸ σύντριμμα τῆς κεφαλῆς τοῦ ὄφεως θα γίνῃ πάλι (Ρωμ. 16, 20). Ἡ Ἐκκλησία μας λέγεται στρατιωμένη· οἱ πιστοὶ εἶναι στρατιῶτες τοῦ Χριστοῦ, γιὰ εἶ-

ναι στρατευμένοι στην καλή, την πνευματική στρατεία κατά του παλαιού ὄφους και τὸν νικοῦν με τὸ πάθος, τὸν Σταυρὸ τοῦ Κυρίου (Ρωμ. 8, 33. 34. 37. Ἀποκ. 12, 11. 17). Καὶ ἐδῶ ἐπίσης ἔχουμε τὸ κέντημα τῆς πτέρνας, στὶς δοκιμασίες καὶ στοὺς διωγμοὺς τῶν πιστῶν, στὸ αἷμα τῶν μαρτύρων.

Τρίτον, κάθε χριστιανὸς πρέπει νὰ πολεμᾷ τὰ πονηρὰ σχέδια τοῦ παλαιοῦ ὄφους. «Ὁ Σατανᾶς προσέχει τὴν πτέρνα σου· πρόσεχε καὶ ἐσύ τὴν κεφαλὴ του: Ἀπόκρουσε τὴν ἀρχὴ κάθε κακοῦ λογισμοῦ, προτοῦ σὲ σαγηνεύσει μετὶς ἡδονῆς του καὶ κερδίσει τὴν συγκατάθεσή σου» (Αὐγουστίνος). «Ὁ Θεὸς ἀπομάκρυνε τὸν Σατανᾶ ἀπὸ τὸν δρόμο, τὸν ἄφησε ὅμως νὰ ὑπάρχει γιὰ δοκιμὴ μας καὶ ἄσκησή μας, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ἀρνηθοῦμε τὸ κακὸ καὶ νὰ ἐκλέξουμε τὸ ἀγαθὸ» (Ἰουστίνος ὁ μάρτυρας).

Στίχ. 16. Καὶ τῇ γυναικὶ εἶπε. Πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ ὄφης ἔλαβε τὴν κατάρα ἀπὸ τὸν Θεό· ὁ Ἀδὰμ ὅμως καὶ ἡ Εὐὰ δὲν ἔλαβαν τὴν κατάρα, γιὰ τὴν θά ξαναποκοτοῦσαν τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μετὶς τὴν μετάνοιά τους (Τερτυλλιανός). Τριπλῆ εἶναι ἡ τιμωρία τῆς γυναίκας: 1) **Πληθύνων πληθυνῶ τὰς λύπας σου...** Πραγματικά, ἡ γυναίκα λυπᾶται καὶ στενοχωρεῖται περισσότερο. 2) **Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα.** Ἡ ἀμαρτία ἔφερε τὴν λύπη, τὸν πόνο αὐτό. Ἡ λύπη ὅμως αὐτὴ ἔχει καὶ μιὰ παρηγοριά: Ἡ λύπη τῆς μητέρας στρέφεται σὲ χαρὰ ὅταν γεννήσει, γιὰ τὴν ἦρθε στὸν κόσμον ἄνθρωπος μετὰ ἀθάνατη ψυχὴ (Ἰωάν. 16, 21. Ψαλμ. 112, 9. Ἦσ. 54, 1). Ὑπάρχει μιὰ ἄλλη μεγαλύτερη ἐλπίδα σ' αὐτὴ τὴν ἀπειλή: Μετὶς τὴν τεκνογονία ἢ γυναίκα, ποὺ ὑποτίθεται ἐδῶ, θὰ γεννήσει κάποιον, ποὺ θὰ νικήσει τὸν ἐχθρὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως μᾶς εἶπε ὁ προηγούμενος στίχος. Σωθήκαμε μετὶς τὴν τεκνογονία τῆς Παρθένου Μαρίας ποὺ γέννησε παρθενικὰ τὸν Μεσσία (Βλ. Α' Τιμ. 2, 15). Σ' αὐτὴν ὅμως τὴν γέννηση δὲν συνέβηκε τὸ «ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα», γιὰ τὴν σύλληψη ἦταν παρθενική· ἢ ὠδίνῃ τοῦ τοκετοῦ συνδέεται μετὶς τὴν ἡδονὴ τοῦ γάμου. Ἡ Παναγία, πάλι, ὡς δευτέρη Εὐὰ, ποὺ ἦρθε νὰ διορθώσει τὸ ἀμάρτημα τῆς πρώτης Εὐας, δὲν πρέπει νὰ εἶχε

τήν τιμωρία εκείνης. 3) **Πρὸς τὸν ἄνδρα ἢ ἀποστροφὴ σου.** Ἐπειδὴ ἡ γυναῖκα ἐπιβλήθηκε στὸν ἄνδρα καὶ τὸν παρέσυρε στὴν παρακοή, ὑποτάσσεται τώρα γιὰ τιμωρία στὸν ἄνδρα. Ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος λέει ἐπὶ λέξει: «*Πρὸ τῆς παρακοῆς ὁμότιμος ἦν ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ... Μετὰ δὲ τὴν ἁμαρτίαν «Πρὸς τὸν ἄνδρα ἢ ἀποστροφὴ σου καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει».* Ἐποίησά σε, φησίν, ὁμότιμον· οὐκ ἐχρήσω καλῶς τῇ ἀρχῇ· μετὰβηθι πρὸς τὴν ὑποταγὴν». Ἡ φιlanθρωπία δὲ μως τοῦ Θεοῦ ἔκανε γλυκεῖα κάπως τὴν τιμωρία αὐτή, γι' αὐτὸ λέει παρακάτω ὁ αὐτὸς ἅγιος πατέρας: «*Καὶ ὅρα Θεοῦ ἐνταῦθα φιlanθρωπίαν. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσασα τὸ «Αὐτὸς σου κυριεύσει», φορτικὴν εἶναι νομίση τὴν δεσποτείαν, πρότερον τὸ τῆς κηδεμονίας ἔθηκεν ὄνομα εἰπὼν, «Πρὸς τὸν ἄνδρα ἢ ἀποστροφὴ σου», τουτέστιν, ἡ καταφυγὴ σου καὶ ὁ λιμὴν καὶ ἡ ἀσφάλεια ἐκεῖνος ἔσται σοι· ἐν πᾶσι τοῖς ἐπιουσί δεινοῖς πρὸς ἐκεῖνον ἀποστρέφου καὶ καταφεύγειν σοι δίδωμι. Οὐ ταύτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ φυσικαῖς αὐτοῖς συνέδησεν ἀνάγκαις, καθάπερ ἄρρηκτόν τινα δεσμόν, ἣν ἐκ τῆς ἐπιθυμίας περιβαλὼν αὐτοῖς ἔλυσιν. Εἶδες πῶς ἐποίησα γὰρ ἐν τῇ ὑποταγῇ τὴν ἁμαρτίαν, ὁ δὲ εὐμήχανος καὶ σκεπτός Θεὸς καὶ τούτοις πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῶν ἀπεχρήσατο.»* (Εἰς τὴν Γένεσιν, λόγος Δ'). «Ἀφαιροῦνται τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα ἀπὸ τῆς γυναῖκα, γιὰ αὐτὴ πρώτη ἁμάρτησε, αὐτὴ ἠγῆθηκε τῆς ἀποστασίας. Αὐτὸ μοιάζει σὰν νὰ κάνουν μιὰ σοβαρὴ παράβασι δύο λοχίαι, ἀπ' τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας πηρὶ σὺρε τὸν ἄλλο· καὶ οἱ δύο τρῶνε ἀπὸ ἓνα μῆνα φυλακῆ. Ἐκεῖνον ὅμως ποὺ παρέσυρε τὸν ἄλλο τοῦ ξηλώνουν καὶ τὴν γαλόνια καὶ τὸν ἀναγκάζουν νὰ ὑποτάσσεται στὸν ἄλλο ἴσο του» (Σάκκος).

Στίχ. 17. Ἐπικατάρατος ἡ γῆ. Ἡ γῆ ἔλαβε τὴν κατάρα ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ τιμωρία τοῦ Ἀδὰμ ἦταν ὅτι θὰ ἔχει μιὰ ζωὴ κόπου καὶ πόνου. Ὁ κόπος καὶ ὁ πόνος τῆς ἐργασίας, στὸν ἄνδρα, ὅπως ἐπίσης καὶ στὴν γυναῖκα, ἔχουν τὴν παρηγοριά τους: Ὁ πόνος τῆς ἐργασίας ξεχνιέται στὴν ἀπόλαυση τῶν καρπῶν τῆς (Ἐκκλ. 2, 22-24. 3, 9-13). Ὁ κό-

πος γίνεται κατάρα μόνο όταν γίνεται χωρίς καμμιὰ ὠφέλεια: όταν ὁμως τὴν εὐλογεῖ ὁ Θεὸς ὁ κόπος τῆς ἐργασίας γίνεται εὐχάριστος (Ψαλμ. 127, 1 ἔξ.). Ἀλλὰ ἡ ἀμαρτία τοῦ ἀνθρώπου κάνει τὸν κόπο του ἀκαρποῖ· δαπανᾷ πολὺ χρόνο καὶ κόπο σὲ μιὰ ἐργασία καὶ ὅλα δαπανῶνται μάταια καὶ ἡ ἀπογοήτευση ἔπειτα συνοδεύει τὸν κόπο του. Ἡ ἄλλοτε βλέπει ἄλλους νὰ δρέπουν τοὺς καρποὺς τῶν ἔργων του (Ἐκκλ. 2, 21). Ὁ κόπος ἐκτείνεται σὲ ὅλες τὶς ἡμέρες τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου (Ἐκκλ. 1, 3. Ἰωβ 5, 7, 14, 17) αὐτὸς ὁ κόπος τερματίζεται μὲ τὸν θάνατο. Στὴν Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν «οὔτε πένθος οὔτε κλαιγὴ, οὔτε πόνος οὐκ ἔσται ἔτι» (Ἀποκ. 21, 4).

Στίχ. 18. Ἄκάνθας καὶ τριβόλους... Ἡ ὁμορφιὰ καὶ ἡ εὐφορία τοῦ κήπου τῆς Ἐδέμ θὰ στερηθεῖ τώρα ἀπὸ τὸν ἀνθρώπο καὶ αὐτὸς πρέπει νὰ ψάξει νὰ βρεῖ τὴν τροφή του στὴν ξερὴ γῆ, ὅπου οἱ ὠφέλιμες φυτεῖες θὰ φύονται μόνο μὲ τὴν καλλιέργειά του. Ἡ ἴδια ἡ γῆ θὰ φυτρῶνει ἀγκάθια καὶ τριβόλια. Καὶ σοφοὶ ἀκόμα τῶν εἰδωλολατρῶν παρατήρησαν ὅτι ἡ γῆ παράγει περισσότερα ἀγριόχορτα ἀπὸ φρούτα καὶ συμπέραναν ἀπὸ αὐτὸ ὅτι ὁ κόσμος ξέπεσε ἀπὸ μιὰ ἀρχικὴ του κατάσταση. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν γῆ τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς. Καὶ ἐδῶ τὰ ἀγριόχορτα – τὰ πάθη πληθύνονται, ἀλλὰ οἱ καρποὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Γαλ. 5, 22, 23) δὲν μπορεῖ νὰ ἀνθίσουν χωρὶς τὴν θεία Χάρη καὶ τὴν καλλιέργεια – τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου (Ἐβρ. 6, 7, 8). Τὰ ἀγκάθια ἐπίσης εἶναι τύπος ὄλων τῶν πειρασμῶν – τῶν δυσκολιῶν τῆς ζωῆς αὐτῆς. Ὁ Χριστὸς μας φόρεσε ἕνα στεφάνι ἀπὸ ἀγκάθια γιὰ νὰ δείξει ὅτι Αὐτὸς πῆρε πάνω Του τὴν ἀρχικὴ κατάρα καὶ τὴν ἔστρεψε σὲ εὐλογία: Κάνοντας τὸ μονοπάτι τῶν θλίψεων ἕνα δρόμο γιὰ τὴν δόξα τοῦ οὐρανοῦ. – **Φαγὴ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ.** Ὁ ἀνθρωπος θὰ ζεῖ μὲ κοινὴ καὶ ἀγροίκια τροφή ἀντὶ τῶν ἀπαλῶν καρπιῶν τῆς Ἐδέμ. Ἔτσι οἱ τλαιπωρίες τῆς φτώχειας ἦταν μεταξὺ τῶν συνεπειῶν τῆς θείας τιμωρίας στὸν ἀνθρώπο. Καὶ ὁ Χριστὸς ποὺ ἀνάλαβε τὴν ἀμαρτία τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ νὰ

τὸν ἀπολλάξει ἀπ' αὐτή, ἔζησε φτωχά.

Στίχ. 19. Φαγή τὸν ἄρτον σου. Ἔτσι ὁ Θεὸς λέει στὸν ἄνθρωπο νὰ τρέφεται μὲ τροφή κατάλληλη γι' αὐτόν· ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν τοῦ καταστρέψει ἡ ὀκνηρία τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, τὸν διατάζει ὁ Θεὸς **ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγή τὸν ἄρτον σου.** Ἄν ὁ ἄνθρωπος δὲν θέλει νὰ ἐργάζεται, δὲν πρέπει καὶ νὰ τρώει (Β' Θεσ. 3, 10. Ψαλμ. 103, 23)

Γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση. Ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφαση τοῦ θανάτου. Εἶναι ἡ ἐκπλήρωση τῆς ἀπειλῆς ποῦ δόθηκε στὸ 2, 17. Ὁ ἄνθρωπος παρέβηκε τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ· πρέπει, λοιπόν, νὰ πεθάνει· ἀφοῦ ζήσει μερικὰ χρόνια στὴν γῆ τὸ σῶμα του διαλύεται καὶ ἐπιστρέφει σ' αὐτὴ (Ψαλμ. 109, 3, 5-6, 103, 29. Ἰωβ 34, 14, 15. Ἐκκλ. 12, 7). Ἄν ὁ Ἀδὰμ δὲν εἶχε ἁμαρτήσει, ἡ ἐνότητα μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς δὲν θὰ λυνόταν καὶ δὲν θὰ διαλυόταν τὸ σῶμα του μὲ τὸν θάνατο· ὁ θάνατος, λοιπόν, ἦρθε ἀπὸ τὴν ἁμαρτία (Ρωμ. 5, 12. Ἐβρ. 9, 27). Τὸ κεντρὶ τοῦ θανάτου εἶναι ἡ ἁμαρτία, γιατί ἡ ἁμαρτία ὄπλισε τὸν θάνατο ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου (Α' Κορ. 15, 55-56). Ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφαση τοῦ στίχου μας δὲν λέει τί γίνεται μὲ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν αὐτὴ χωρίζεται ἀπὸ τὸ σῶμα μὲ τὸν θάνατο· αὐτὸ τὸ μαθαίνουμε ἀπὸ ἄλλα χωρία τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὅπως ἀπὸ τὰ Ἐκκλ. 12, 7. Ψαλμ. 36, 36, 37. Ἠσ. 32, 17, 57, 2. Ματθ. 10, 28. Λουκ. 12, 20 κ.ά. (Στὴν Π. Διαθήκη, τοῦλάχιστον στὰ πρῶτα τῆς βιβλίας, δὲν φαίνεται καθαρὰ ἡ μεταθανάτια διδασκαλία, ἀλλὰ μόνο ὑπαινίσσεται, λόγω τοῦ πολέμου τῆς νεκρομαντείας· ὅταν ὁμως ἀργότερα στὴν μακκαβαϊκὴ ἐποχὴ καταπαύει ὁ πόλεμος αὐτὸς διακηρύσσεται ἡ πίστη στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς). Ἡ ψυχὴ ἐξακολουθεῖ νὰ ζεῖ ὅταν τὸ σῶμα πεθαίνει· καὶ δὲν καταστρέφεται, ὅπως διδάσκουν οἱ χιλιεστές. Τὸ σῶμα, πάλι, ἐνῶ διαλύεται μὲ τὸν θάνατο, δὲν χάνεται γιὰ πάντα, γιατί θὰ ἀναστηθεῖ σὲ ἓνα δοξασμένο σῶμα κατὰ τὴν τελευταία μέρα (Α' Κορ. 15, 36-38). — Καὶ στὴν φοβερὴ καταδικαστικὴ ἀπόφαση τοῦ θανάτου ὑπάρχει ὠφέλεια: Ἡ θνητότητα, ὅπως καὶ ὁ κόπος, εἶναι μιὰ ὠφέλι-

μη παιδαγωγία γιά τήν διόρθωση τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἀνθρώπου. — Ἡ τιμωρία τοῦ θανάτου ἄν καί λέχθηκε στόν ἄνδρα, ὁμως ἀπευθύνεται καί στήν γυναίκα καί σ' ὄλους τοὺς ἀπογόνους τους. — **Γῆ εἶ.** Τά λόγια αὐτά δείχνουν τήν ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου. Τά σώματά μας εἶναι χωματένια σπίτια, ἀδύνατα σάν τὰ πήλινα δοχεῖα (Γεν. 18, 27. Ἰωβ 4, 19. 10, 9. Ἦσ. 64, 8. Β' Κορ. 4, 7. 5, 1. Ἰερ. 18, 6).

Στίχ. 20. Ζωή. Ἑβρ. «Εὔα». Πρέπει νά παρατηρήσουμε ὅτι αὐτὸ τὸ ὄνομα δόθηκε μετὰ τὴν πώση, ὅταν ὑπῆρχε λόγος ἢ γυναίκα νά ὀνομαστεῖ «θάνατος», ἀφοῦ ἀπὸ αὐτὴ εἰσηλθε ὁ θάνατος στόν κόσμο. Ὀνομάστηκε «ζωή», λόγω τοῦ ὑπεσχημένου στό 3, 15 Σπέρματος, στό ὁποῖο ὑπάρχει ζωὴ (Ἰωάν. 1, 4). Ὅπως ἀπὸ τὴν γυναίκα ἦρθε ἡ ἀμαρτία καί ὁ θάνατος, ἔτσι ἀπὸ τὸν καρπὸ μιᾶς ἄλλης γυναίκας, τῆς Παρθένου Μαρίας, ἦρθε ἡ Χάρη καί ἡ ζωὴ. Ὀνοματοδοτώντας ὁ Ἀδὰμ τὴν γυναίκα του δήλωσε τὴν αὐθεντία του σ' αὐτήν. — **Μήτηρ πάντων τῶν ζώντων.** Διὰ τῆς γυναίκας ἡ φυσικὴ ζωὴ, ποὺ τὴν στερήθηκε ὁ Ἀδάμ, συνεχίστηκε στὰ παιδιά του καί τοὺς ἀπογόνους του. Κατὰ ὠραία ἐρμηνεία τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρα «Ἀδάμ» σχετίζεται πρὸς τὸ κατώτερο συστατικὸ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ σῶμα (ἀδαμὰ = γῆ)· τὸ ὑψηλὸ ὁμως ὄνομα τῆς γυναίκας, «ζωή» συνδέεται πρὸς τὸ ἄλλο, τὸ ἀνώτερο συστατικὸ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ζῶν καί ζωογόνον πνεῦμα του. Τὰ δύο, ὅσοι ὀνόματα τῶν πρωτοπλάστων ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ δύο συστατικὰ τοῦ ἀνθρώπου (Σωτηρόπουλος, εἰς βιβλίον τοῦ ἸΗΣΟΥΣ ΓΙΑΧΒΕ σ. 12. 13).

Στίχ. 21. Χιτῶνας δερμάτινους. Αὐτὸ εἶναι μιὰ περισσότερη ἀπόδειξις ὅτι ὁ Θεὸς ἀκριβῶς φρόντιζε γι' αὐτοὺς καί δὲν τοὺς ἐγκατέλειπε καί μετὰ τὴν παρακοή τους (Γεν. 28, 20 ἔξ. Ματθ. 6, 30). Οἱ δερμάτινοι χιτῶνες ἦταν ἕνας τύπος τῆς θνητότητας. Ὁ καθορισμὸς τοῦ ἐνδύματος τοῦ ἀνθρώπου μὲ δερμάτινους χιτῶνες, γιά νά καλύπτει τὴν γυμνότητά του, εἶναι ἕνα μάθημα γιά τὴν σεμνότητα, τὴν ἀπλότητα ποὺ πρέπει νά ἔχουν τὰ ἐνδύματά μας (Α' Πέτρ. 3, 3. 4. Α' Τιμ. 2, 9, 10).

3ο Ἐξωση τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὔας
ἀπὸ τὸν ἐπίγειο παράδεισο (3, 22-24)

3, ²² Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν· καὶ νῦν μὴ ποτε ἐκτείνη τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ λάβῃ ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ φάγῃ καὶ ζῆσεται εἰς τὸν αἰῶνα.

²³ καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν Κύριος ὁ Θεός ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς ἐργάζεσθαι τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη.

²⁴ καὶ ἐξέβαλε τὸν Ἀδὰμ καὶ κατώκισεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς καὶ ἔταξε τὰ Χερουβὶμ καὶ τὴν φλογίνην ρομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάσσειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς.

3, ²² Καὶ εἶπε ὁ Θεός: «Ἰδοὺ ὁ Ἀδὰμ ἔγινε ὡς ἕνας ἀπὸ ἐμᾶς στὸ νὰ διακρίνει τὸ καλὸ καὶ τὸ πονηρό». Καὶ τώρα, γιὰ νὰ μὴν ἀπλώσει τὸ χέρι του καὶ πάρει ἀπὸ τὸ δέντρο τῆς ζωῆς καὶ φάει καὶ ζῆσει αἰώνια,

²³ γι' αὐτὸ Κύριος ὁ Θεός τὸν ἔδιωξε ἀπὸ τὸν παράδεισο τῆς Ἐδέμ, γιὰ νὰ ἐργάζεται τὴν γῆ ἀπὸ τὴν ὁποία πλάστηκε.

²⁴ Ἐδιώξε, λοιπόν, τὸν Ἀδὰμ καὶ τὸν ἔβαλε νὰ κατοικήσει ἀπέναντι ἀπὸ τὸν παράδεισο τῆς Ἐδέμ καὶ ἔταξε τὰ Χερουβὶμ καὶ τὴν φλογίνην ρομφαία τὴν περιστρεφομένην, γιὰ νὰ φυλάγουν τὸν δρόμο πρὸς τὸ ξύλο τῆς ζωῆς.

Στίχ. 22. «Ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν». 3, 5. — «Καλὸν καὶ πονηρόν», «ξύλου τῆς ζωῆς». 2, 9. — Στίχ. 23. «Ἐκ τοῦ παραδείσου», 2, 8.

Στίχ. 22. Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν. Δύσκολο χωρίο στὴν ἑρμηνεία του. Πῶς ὁ Ἀδὰμ ἔγινε σὰν τὸν Θεό; Ἔγινε κατὰ τὴν γνώμη του· κατὰ τὴν ὑπερηφάνεια τῆς καρ-

διὰς του, πού φαντάστηκε ὅτι θὰ γίνει Θεὸς παραβαίνοντας τὴν ἐντολή Του, ὅπως τοῦ εἰσηγήθηκε ὁ Πειρασμὸς (στίχ. 5). Κάποιος περιορισμὸς χρειαζόταν τώρα, μήπως ἡ κακία του καὶ ἡ ἔπαρσή του αὐξηθοῦν χωρὶς μέτρο· γι' αὐτὸ συντομεύονται οἱ μέρες του στὴν γῆ. Εἶναι προτιμότερο νὰ πεθάνει παρὰ νὰ ζεῖ καὶ νὰ αὐξάνει τὴν κακία του. — Μποροῦμε καλύτερα νὰ ἐρμηνεύσουμε τὴν φράση λέγοντας ὅτι ὡς πρὸς τὴν γνώση — μὲ τὴν ἔννοια τῆς διάκρισης — τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ ὁ Ἀδάμ, πραγματικά, ἐγίνε σὰν τὸν Θεό. — **Ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν.** Ὁ Θεὸς ἐδῶ μιλάει στὰ Πρόσωπα πού μίλησε προηγουμένως, ὅταν εἶπε «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον...» (1, 26) ἢ φράση «εἰς ἐξ ἡμῶν» ἀποκλείει νὰ εἶναι τὸ «ἡμῶν» πληθυντικὸς μεγαλοπρεπείας. Ὁ Θεὸς Πατέρας μιλάει στὰ ἄλλα δύο θεῖα Πρόσωπα τῆς Ἀγίας Τριάδος. Ἐνα ἀπὸ τὰ θεῖα αὐτὰ Πρόσωπα, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, θὰ ἐξιλεώσει ἀργότερα τὴν υπερηφάνεια τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν θαυμαστή Του ταπείνωση, μὲ τὴν σάρκωσή Του, μὲ τὴν ὁποία ἐγίνε ὡς «εἰς ἐξ ἡμῶν» (Φιλιπ. 2, 6-8). Ὁ καθηγητὴς κ. Σάκκος ὑποστηρίζει ὅτι στὸν στίχ. 22 ὁ Θεὸς μιλάει στοὺς ἀγγέλους.

Στίχ. 24. Χερουβίμ. Ἄγγελοι δύναμης καὶ ἰσχύος, μιὰ ἀπὸ τίς τάξεις τῶν πνευμάτων, πού ὑπηρετοῦν τὸν Θεὸ στοὺς οὐρανοὺς. Τὰ Χερουβίμ τῆς δράσης τοῦ Ἰεζεκιὴλ ἐμφανίζονται σὲ μιὰ μορφή πού συνδυάζει τὴν σοφία ἐνὸς ἀνθρώπου, τὴν δύναμη ἐνὸς λιονταριοῦ, τὴν ἰσχύ ἐνὸς βοῦς καὶ τὴν ταχύτητα ἐνὸς ἀετοῦ (Ἰεζ. 1, 10). Στὸν Ψαλμ. 17, 11 εἶναι τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ. Ἐντεῦθεν ἡ δύναμη καὶ ἡ ταχύτητα φαίνονται νὰ εἶναι οἱ διακριτικὲς ιδιότητες τῶν Χερουβίμ· καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἀντικείμενα δέους στὸν ἄνθρωπο. — Ἡ κλεισμένη πύλη τῆς Ἐδέμ ἀνοίξε μὲ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, γι' αὐτὸ καὶ ὁ Σταυρὸς λέγεται τὸ κλειδί, πού ἀνοίξε τὸν Παράδεισο.

«Τὰ δύο προηγούμενα κεφάλαια τῆς Γενέσεως μᾶς δίδα-

ξαν τὴν «περὶ κόσμου θεωρίαν», ὅπως λέμε. τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ἐνῶ τὸ τρίτο τοῦτο μᾶς διδάσκει τὴν «περὶ βίου θεωρίαν». Μᾶς διδάσκει δηλαδὴ τοὺς αἰώνιους νόμους ποὺ ἔβαλε ὁ Θεὸς στὴν κοινωνία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Κάθε τι ποὺ προσκρούει στοὺς θείους αὐτοὺς νόμους εἶνε παρὰ φύσιν καὶ ἁμαρτωλό, εἶνε μιὰ δεύτερη ἐπανάστασις κατὰ τοῦ Θεοῦ. Ὅποιος παραβαίνει τὶς θεῖες ἐντολὲς τῆς δεύτερης αὐτῆς διαθήκης, κάνει ἄλλη μιὰ παράβασι σὰν ἐκείνη ποὺ ἔκαναν οἱ πρωτόπλαστοι, ὅταν πάτησαν τὴν πρώτη ἐντολή, τὴν πρώτη διαθήκη» (Σάκκος). Καὶ ἄλλοῦ πάλι ὁ ἴδιος ὁ ἐρμηνευτὴς λέει: «Καὶ σὰν ἄνθρωποι ποὺ εἴμαστε, ὅμοιοι μὲ τὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἀγγέλους στὸ νὰ ξεχωρίζουμε τὸ καλὸ καὶ τὸ πονηρὸ, καὶ σὰν Χριστιανοὶ μάλιστα ποὺ ἀπαλλαχθήκαμε ἀπὸ τὴν προπατορικὴ ἁμαρτία τοῦ Ἄδὰμ καὶ τῆς γυναίκας, μποροῦμε νὰ προσέχουμε νὰ μὴ ξαναπατήσουμε τὶς αἰώνιες ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ καὶ ξαναχάσουμε μιὰ γιὰ πάντα τὸ δέντρο τῆς ζωῆς, ποὺ μᾶς τὸ ὑπόσχεται φανερὰ πλέον ὁ Κύριος στὴν Ἀποκάλυψι λέγοντας: «Τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὃ ἐστὶν ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ μου» (Ἀποκ. 2, 7). Καὶ «μακάριοι οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, καὶ τοῖς πυλῶσιν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν» (Ἀποκ. 22, 14)».

3. Διαίρεση τῆς ἀνθρώπινης οἰκογένειας σὲ δυὸ κλάδους (4, 1-26)

1ο Κάϊν καὶ Ἄβελ (4, 1-16)

3875 4, 1 Ἄδὰμ δὲ ἔγνω Εὐάν 4, 1 Ὁ Ἄδὰμ «γνώρισε»
 ἡ.Χ. τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ Εὐά καὶ
 συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν αὐτὴ ἀφοῦ συνέλαβε γέν-

12 *ὅτε ἐργᾶ τὴν γῆν, καὶ οὐ προσθήσει τὴν ἰσχὺν αὐτῆς δοῦναί σοι· στένων καὶ τρέμων ἔσῃ ἐπὶ τῆς γῆς.*

13 *καὶ εἶπε Κάιν πρὸς Κύριον τὸν Θεόν· μείζων ἢ αἰτία μου τοῦ ἀφεθῆναι με·*

14 *εἰ ἐκβάλλεις με σήμερον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου κρυβήσομαι, καὶ ἔσομαι στένων καὶ τρέμων ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἔσται πᾶς ὁ εὐρίσκων με, ἀποκτενεῖ με.*

15 *καὶ εἶπεν αὐτῷ Κύριος ὁ Θεός· οὐχ οὕτως, πᾶς ὁ ἀποκτείνας Κάιν ἐπὶ ἐκδικούμενα παραλύσει. καὶ ἔθετο Κύριος ὁ Θεός σημεῖον τῷ Κάιν τοῦ μὴ ἀνελεῖν αὐτὸν πάντα τὸν εὐρίσκοντα αὐτόν.*

16 *ἔξῆλθε δὲ Κάιν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ ᾤκησεν ἐν γῇ Ναϊδ κατέναντι Ἐδέμ.*

12 *ὅταν ἐργάζεσαι τὴν γῆ δὲν θὰ σοῦ δίνει τὸν καρπὸ τῆς στενάζοντος καὶ τρέμοντος θὰ ζεῖς στὴν γῆ».*

13 *Καὶ ὁ Κάιν εἶπε στὸν Κύριο τὸν Θεό: «Ἡ ἁμαρτία μου εἶναι πολὺ μεγάλη, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ νὰ συγχωρεθεῖ».*

14 *ἂν μὲ διώξεις σήμερον ἀπὸ ἐδῶ καὶ ἀπομακρυνθῶ ἀπὸ Ἐσένα, θὰ ζῶ στενάζοντας καὶ τρέμοντας· καὶ τότε ὅποιος μὲ συναντήσῃ θὰ μὲ σκοτώσει».*

15 *«Δὲν θὰ γίνῃ ἔτσι», εἶπε Κύριος ὁ Θεός· «ὅποιος φονεύσει τὸν Κάιν θὰ τιμωρηθεῖ ἐπταπλάσια». Καὶ ἔβαλε Κύριος ὁ Θεός σημεῖο στὸν Κάιν, γιὰ νὰ μὴν τὸν φονεύσει ὅποιος τὸν συναντήσῃ.*

16 *Ἐφυγε δὲ ὁ Κάιν ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ καὶ κατοίκησε στὴν γῆ Ναϊδ, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἐδέμ.*

Στίχ. 4-5. Οί προσφορές τῶν Ἄβελ καὶ Κάιν. Ἑβρ. 11, 4. — **Στίχ. 8.** Ὁ Κάιν ἐφόνευσε τὸν Ἄβελ. Α΄ Ἰω. 3, 12. Ἰουδ. 11. — **Στίχ. 10.** «Φωνὴ τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ». Ματθ. 23, 35. Ἑβρ. 12, 24. — **Στίχ. 14.** Ἡ θλίψη τοῦ Κάιν. Ἰώβ. 15, 20-24. — **Στίχ. 15.** Σημεῖο προστασίας. Ἐξοδ. 12, 7. 13. Ἰεζ. 9, 4-6. Ἀποκ. 7, 3. 9, 4.

Στίχ. 1. Ἄδὸμ ἔγνω Εὐὰν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Μὲ τὸ «ἔγνω» ἐκφράζεται ἡ συζυγικὴ πράξη, καὶ ὑποδηλώνεται ἀπὸ τὸ ρῆμα αὐτὸ ὅτι ὁ γάμος δὲν εἶναι μιὰ ἀπλὴ ἔνωση σωμάτων, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι καὶ πνευματικὴ ἢ ἔνωση τῶν δύο (γνώση). — Βλέπουμε καθαρὰ ἐδῶ ὅτι ὁ γάμος ἔρχεται μετὰ τὴν πώση· πρὶν ἀπὸ τὴν πώση οἱ πρωτόπλαστοι θὰ πολλαπλασιάζονταν μὲ ἄλλο τρόπο, τὸν ὁποῖο ἢ σοφία τοῦ Θεοῦ θὰ ὑπεδείκνυε, χωρὶς νὰ χάσουν τὴν παρθενία τους. Μετὰ τὴν πώση ὁ γάμος μὲ τὴν σημερινὴ ἔννοια. (Ἡ διδασκαλία αὐτὴ εἶναι πατερικὴ. Παραπέμπουμε ἀπλῶς στοὺς περὶ παρθενίας λόγους τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου). Ὁ καθηγητὴς Σάκκος λέει: «Βλέπουμε ἐδῶ ὅτι ἀρχικὰ ὁ Θεὸς προώρισε τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴν παρθενικὴ ζωὴ. Ἄλλο ζήτημα πῶς θὰ πολλαπλασιάζονταν οἱ ἄνθρωποι. Αὐτὸ τότε ἦταν δουλειὰ τοῦ Θεοῦ. Ὅπως ὁ ἕνας ἔγινε δύο, χωρὶς νὰ καταργηθῇ ἡ παρθενία, ἔτσι ἢ μὲ μύριους παρόμοιους τρόπους ποὺ ξέρει ὁ πάνσοφος Θεὸς οἱ δύο μποροῦσαν νὰ γίνουν μύριοι. Στὸν παράδεισο οὔτε γάμος οὔτε ἄλλη κατάστασις ποὺ νὰ καταργῇ τὴν αἰώνια παρθενία ὑπῆρχε. Γι' αὐτὸ καὶ ὅταν ἦρθε ὁ Χριστὸς στὸν κόσμον καὶ ἴδρυσεν τὸν πνευματικὸν παράδεισον τῆς Ἐκκλησίας, κήρυξε ὅτι ὅποιος θέλει, ὅποιος εἶνε πιστὸς καὶ τολμηρὸς, μπορεῖ νὰ κἀνῃ αὐτὸ τὸ τόλμημα, νὰ ξαναζήσῃ παρθένος ὅπως οἱ πρωτόπλαστοι στὸν παράδεισον πρὶν ἀπὸ τὴν πώσιν. Ἄς μὴν εἶνε στὰ ἄλλα ἀναμάρτητοι, ἄς εἶνε φθαρτοί· ἢ πίστις στὸ πρόσωπόν του εἶνε ἢ αἰώνια ζωὴ, ἢ ζωὴ τοῦ πνεύματος· ἢ δύναμις τοῦ αἵματός του δίνει δυνατὰ φτερὰ στοὺς τολμηροὺς ποὺ θὰ τολμήσουν νὰ τὰ βάλουν μὲ τὴ φύσιν τους καὶ νὰ τὴν πατήσουν καὶ νὰ πηδήξουν πάνω ἀπ' αὐτήν. Ἡ παρθενία εἶνε καὶ

περιφρόνησις τοῦ θανάτου, ἀφοῦ ὁ θάνατος πρωτοεκδηλώθηκε σὰν σεξουαλική λειτουργία, σὰν συναίσθησι τῆς ντροπῆς. Ὅποιος παρθενεῦει, γράφει τὸ θάνατο στὰ παπούτσια του. Ὅποιος ἀσπάζεται τὸ γάμο, ὑπολογίζει τὸ θάνατο καὶ ἡττᾶται ἀπ' τὴν ὁρμὴ νὰ διαιωνίσῃ τὴ φύσι του στὸ πρόσωπο τοῦ τέκνου του. Τὸ πρῶτο εἶνε δύναμις τῆς παραδείσιας καταστάσεως, τὸ δεύτερο εἶνε ἀδυναμία τῆς μεταπτωτικῆς καταστάσεως. Τὸ πρῶτο εἶνε δυνατὸν ἀπὸ τότε ποὺ ξανανοίχτηκε ὁ παράδεισος». — **Κάϊν**. Δηλ. «κατοχή». Ἡ Εὐὰ θεώρησε τὸν Κάϊν σὰν ἓνα δῶρο ἀπὸ τὸν Θεὸ ἢ σὰν μιὰ κληρονομιά ποὺ ἔλαβε ἀπ' Αὐτόν. Ἀγανωρίζοντας δὲ ἡ Εὐὰ τὸν Θεὸ ὡς Δοτήρα ἔδειξε τὴν πίστη της σ' Αὐτόν καὶ ἀκόμα τὴν μετάνοιά της γιὰ τὴν ἀνυπακοή της. Μερικοὶ παλαιότεροι συγγραφεῖς νομίζουν ὅτι στὸ ὄνομα Κάϊν ἔχουμε μιὰ πλατύτερη ἔννοια τοῦ «φθόνου» ἢ τῆς «ἀμιλλας». — **Διὰ τοῦ Θεοῦ**. Ἀπέκτησε ἄνθρωπο «διὰ τοῦ Θεοῦ», μὲ τὴν βοήθεια, τὴν δύναμη τοῦ Θεοῦ. Ἡ πρόθεση ὅμως ποὺ εἶναι στὸ Ἑβραϊκὸ εἶναι συνήθως σημεῖο τῆς αἰτιατικῆς πτώσεως καὶ μερικοὶ ἀποδίδουν τὴν φράση: «Ἀπόκτησα ἕναν ἄνθρωπο, μάλιστα τὸν Θεό»· κατὰ τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ ἡ Εὐὰ νόμισε τὸ παιδί της γιὰ τὸν ὑπεσχημένο υἱό, τὸν Θεό, ποὺ θὰ συντρίψει τὴν κεφαλὴ τοῦ ὄφρου. Τὸ ἴδιο λέχθηκε γιὰ τὸν Λάμεχ, ὅταν ὀνόμασε τὸν υἱό του Νῶε (5, 29).

Στίχ. 2. Ἄβελ, δηλ. «ματαιότητα». Ἄν τὸ ὄνομα αὐτὸ δόθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὸν γεννηθέντα υἱό, εἶναι προφητεία γιὰ τὸν πρόωρο θάνατό του· καλύτερα ὅμως εἶναι νὰ ποῦμε ὅτι τὸ ὄνομα δόθηκε μετὰ τὸν ἄδικο θάνατο τοῦ δευτέρου αὐτοῦ υἱοῦ. — **Ποιμὴν προβάτων**. Ὁ Ἄβελ ἔγινε ποιμένας καὶ ὁ Κάϊν ἀγρότης, κατὰ τὴν ἀπόφασιν μετὰ τὴν πτώση ὅτι πρέπει νὰ κοπιᾶζει ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὴν τροφή του. Ἐπιτράπηκε ἡ κρεοφαγία καὶ ὁ Ἄβελ ἔγινε ποιμένας προβάτων; Ρητῶς δὲν ἔχουμε ἀκόμη ἄδεια κρεοφαγίας. Ἴσως τὰ πρόβατα τὴν ἐποχὴ αὐτὴ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τίς ἄλλες ὠφέλειές τους καὶ ὄχι γιὰ τὸ κρέας τους.

Στίχ. 3. Θυσίαν τῷ Κυρίῳ. «Μεθ' ἡμέρας», ἢ στὸ τέλος

του χρόνου, κάθε αδελφός πρόσφερε μιὰ θυσία. Ὁ γεωργὸς ἔφερνε ἀπὸ τοὺς καρπούς τῆς γῆς καὶ ὁ ποιμένας ἕνα ἀρνάκι ἀπὸ τὸ ποίμνιό του· κατὰ τὸ ἔργο ποὺ εἶχε ὁ καθένας τοὺς ἔφερνε καὶ ἀπὸ τοὺς καρπούς τῶν κόπων του. Βλέπουμε ὅτι εἶναι θέλημα Θεοῦ ποὺ διακηρύσσεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ οἱ ἄνθρωποι νὰ λατρεύουν τὸν Θεὸ μὲ θυσία. Ἡ θυσία εἶναι μιὰ ἀναγνώριση ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τοῦ χρέους του πρὸς τὸν Θεό, εἴτε νὰ Τὸν εὐχαριστήσῃ γιὰ ὅλα, εἴτε νὰ Τὸν παρακαλέσῃ νὰ τοῦ συγχωρέσῃ τὶς παραβάσεις του.

Στίχ. 4. Ἄβελ ἤνεγκε ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων... Ἡ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴ λέει γιὰ τὴν θυσία τοῦ Ἄβελ: «*Πίστει πλείονα θυσίαν Ἄβελ παρὰ Κυρίου προσήνεγκε τῷ Θεῷ*» (11, 4). Καὶ τοῦ Κάϊν καὶ τοῦ Ἄβελ ἡ προσφορὰ λέγεται «θυσία». Ἡ γνώμη τῶν καλυτέρων παλαιῶν ἐξηγητῶν εἶναι ὅτι ὁ Ἄβελ πρόσφερε τὴν θυσία του μὲ εὐγνώμονα καρδιά, γι' αὐτὸ πρόσφερε στὸν Θεὸ τὰ πρωτότόκά του ἀπὸ τὰ πρόβατα, τὰ καλύτερα ποὺ εἶχε. Τοῦ Κάϊν ἡ προσφορὰ, ἀντίθετα, ἦταν μικρὴ καὶ γινόταν μὲ ἀπρόθυμη καρδιά, τὴν ἀνέβαλε μάλιστα ὁ Κάϊν «μεθ' ἡμέρας», στὸ τέλος τοῦ ἔτους· παρέλειπε νὰ προσφέρει τοὺς πρώτους καρπούς, ὅπως ὁ Ἄβελ τὰ «πρωτότοκα», ποὺ πρέπει νὰ προσφέρονται στὸν Θεὸ (Χρυσόστομος, Βασίλειος, Ἀμβρόσιος). Ἡ ἁμαρτία τοῦ Κάϊν ἦταν ὅτι λησμονοῦσε τὸν Θεό· μ' αὐτὸν μοιάζουν οἱ ἀγνώμονες ἐκεῖνοι πλούσιοι, ποὺ ἀποδίδουν ὅλες τὶς ἐπιτυχίες, ὅλη τὴν ἀπόκτηση τοῦ πλοῦτου τοὺς στὶς δικές τους δυνάμεις καὶ τὴν ἐργατικότητά τους καὶ ξεχνοῦν τὸν Θεό, ποὺ τοὺς δίνει τὴν υἰεὶα καὶ τὴν δύναμη νὰ ἐργαστοῦν· ἢ, ὅπως λέει ὁ ἅγιος Ἀμβρόσιος, ἂν αὐτοὶ φαίνονται ὅτι ἀναγνωρίζουν τὸν Θεὸ γιὰ δοτῆρα τῶν ἀγαθῶν τους, τὸν φαντάζονται ὅτι ὑποχρεωτικὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς δώσει τὰ ἀγαθὰ σὰν στέφανο τῆς ἀρετῆς τους!.. Ἐκεῖνοι οἱ ἄνθρωποι, πάλι, δείχνουν τὴν ἁμαρτία τοῦ Κάϊν, ποὺ προσφέρουν στὸν Θεὸ ὅ,τι ποτὲ οἱ ἴδιοι δέν θὰ χρησιμοποιοῦσαν, κάτι τὸ ἄχρηστο γι' αὐτοὺς ἢ καθυστεροῦν τὴν προσφορὰ τους («μεθ' ἡμέρας»)· ἀφοῦ ἔχουν τελειώσει ὅλα τὰ δικά τους,

έρχονται τελευταία στὸν Θεὸ μετὰ κρία, μετὰ ἀπρόθυμη καρδιά καὶ μετὰ μιὰ φτωχὴ προσφορά. — **Καὶ ἐπέιδεν ὁ Θεὸς ἐπὶ Ἄβελ.** Νομίζεται ὅτι ἡ προσδοχὴ τῆς θυσίας τοῦ Ἄβελ θὰ δείχθηκε μετὰ κάποιο ὄρατὸ σημεῖο, ὅπως ἡ φωτιὰ πάνω στὸ θυσιαστήριο στὸ Λευϊτ. 9, 24. Ἡ πίστη καὶ εὐλάβεια τοῦ Ἄβελ κέρδισαν ὅ,τι ἀρνήθηκε στὸν Κάιν, γιατί ἡ προσδοχὴ μιᾶς θυσίας ἀπὸ τὸν Θεὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πνεῦμα μετὰ τὸ ὁποῖο προσφέρεται (Παροιμ. 15, 8. 21, 3. 27).

Στίχ. 5. Οὐ προσέσχε. Παρὰ ταῦτα δὲν ἀπορρίφθηκε ὁ Κάιν, ἐπειδὴ προτιμήθηκε ὁ Ἄβελ. Ὅταν ἐγίνε πολὺ ὀργισμένος καὶ κατέπεσε τὸ πρόσωπό του, ὁ Θεὸς τὸν ἔλεγε μετὰ ἀγάπη: **«Ἴνα τι περίλυπος ἐγένου, καὶ ἵνα τι συνέπεσε τὸ πρόσωπόν σου;»** (στίχ. 6) — **Συνέπεσε τῷ προσώπῳ αὐτοῦ.** Λυπήθηκε καὶ θύμωσε ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἀποτυχία, τὴν μὴ ἀποδοχὴ τῆς θυσίας του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐπιτυχία, τὴν ἀποδοχὴ τῆς θυσίας τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἡ λύπη του, λοιπόν, δὲν ἦταν μιὰ καλὴ λύπη ποὺ φέρνει τὴν μετάνοια, ἀλλὰ μιὰ φθονερὴ διάθεση. Μετὰ τὸν φθόνον ὁ Σατανᾶς ἔφερε τὸν θάνατο στὸν κόσμον μετὰ τὸν φθόνον, πάλι, αὐτὸς τώρα κατέστρεψε τὴν εἰρήνην μεταξύ ἀδελφῶν καὶ ἐγίνε ὁ δημιουργὸς ἀδελφοκτονίας. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὁ δίκαιος ὑφίσταται μαρτύριο. Μόλις ὁ Θεὸς ἄρχισε νὰ λατρεύεται, ἡ ἀληθινὴ λατρεία ἐγίνε ἀντικείμενον φθόνου. Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀρχὴ τῆς ἐχθρότητος ποὺ προλέχθηκε στὸ 3, 15. Ὁ φθόνος τοῦ Κάιν ἐδείξε ὅτι αὐτὸς ἦταν ἀπὸ τὸ σπέρμα τοῦ ὄφρα (Α΄ Ἰωάν. 3, 12).

Στίχ. 6. Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Κάιν. Οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ εἶναι ἕνας λεπτὸς ἔλεγχος, ποὺ λέγεται πρὸς τὸν Κάιν, ὡς πρὸς ἕνα πεισματάρικο παιδί, γιὰ νὰ τὸν παρακινήσει σὲ μετάνοια. Ἔτσι φέρθηκε ὁ Θεὸς μετὰ τὸν Ἀδὰμ καὶ μετὰ τὴν πώση (3, 9)· τέτοιος ἐπίσης ἦταν καὶ ὁ λόγος ποὺ ἔστειλε μετὰ τοὺς Προφῆτες Του στὸν λαὸ Του, ὅταν αὐτὸς τὸν ἐγκατέλειπε (Ἰεζ. 18, 23).

Στίχ. 7. Οὐκ ἐάν ὀρθῶς προσενέγκης, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἡμαρτες; Ἡσύχασον πρὸς σὲ ἢ ἀποστροφή αὐτοῦ, καὶ οὐ ἀρξῆς αὐτοῦ. Δύσκολο χωρίον. Κατὰ τοὺς Ὁ΄ ἢ ἔννοια εἶ-

να ὅτι ἁμαρτάνει κανείς, δταν δὲν προσφέρει καλὰ τὴν θυσία του. Προτρῆπεται δὲ ὁ Κάϊν νὰ ἡσυχάσει. Εἶναι ὠραία ἡ παρήγορη προτροπή: «**Ἥμαρτες; Ἡσύχασον!**»! Τὰ λόγια αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ λένε οἱ πνευματικοὶ ἱερεῖς σὲ πιστούς, ποὺ καταφεύγουν σ' αὐτοὺς ταραγμένοι, αἰσθανόμενοι δυνατὰ τὴν ἐνοχὴ τους γιὰ κάποιο ἁμάρτημα. — Παρακάτω, ἡ τελευταία πρόταση τοῦ στίχου μας, «πρὸς σέ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ...», λέγεται στὸν Κάϊν πάλι καὶ σημαίνει ὅτι αὐτός, παρὰ τὸ ὅτι δὲν ἔκανε καλὰ τὴν προσφορά του σὰν τὸν Ἄβελ, ὅμως, σὰν πρωτότοκος, θὰ εἶναι ἀρχηγὸς τοῦ Ἄβελ. Δὲν πρόκειται νὰ χάσει τὰ πρωτοτόκιά του, τὰ προνόμιά του. Ἄς μὴ λυπάται λοιπόν. Στὸ Ἑβραϊκὸ κείμενο ὁ στίχος ἔχει σκοτεινὴ ἀνάγνωση, μὲ διάφορη πάντως ἀπὸ τὴν παραπάνω ἔννοια: διορθούμενος ἐλαφρὰ διαβάζεται ὡς ἑξῆς: «*Ἄν ἔπραττες καλὰ, δὲν θὰ γινόσουν δεκτός; Ἄν ὅμως δὲν πράττεις τὸ καλὸ, ἡ ἁμαρτία ἐνεδρεύει στὴν πόρτα καὶ ἡ ἐπιθυμία της στρέφεται σὲ σένα· ἐσὺ ὅμως πρέπει νὰ τὴν ἐξουσιάσεις*». Σπουδαία ἔννοια! «Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς κλίσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, ἥτις παρίσταται ὡς δύναμις ἐτοιμὴ νὰ παρασύρῃ τὸν μὴ ἀντιδρῶντα, τὸν μὴ ποιοῦντα τὸ ἀγαθόν. Καθῆκον ὅμως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, παλαιῶν πρὸς τὴν μυστικὴν ταύτην κλίσιν, νὰ γίνῃ κύριος τῆς ἁμαρτίας» (Βέλλας).

Στίχ. 8. Διέλθωμεν εἰς τὸ πεδῖον. Ὁ Κάϊν παρουσιάζεται ὡς πονηρός, γιὰτὶ θέλει νὰ παρασύρει ὕπουλα τὸν Ἄβελ μακριὰ στὴν ἔρημο, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὸν φονεύσει κρυφά. — **Ἀνέστη Κάϊν ἐπὶ Ἄβελ.** Ὁ πρῶτος θάνατος ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἀγία Γραφή ἦταν ἔργο τοῦ Διαβόλου, ποὺ ὑποκίνησε τὸν κακὸ ἐνάντια πρὸς τὸν δούλο τοῦ Θεοῦ (Α' Ἰωάν. 3, 12). Τὸ αἷμα τοῦ δίκαιου Ἄβελ εἶναι τὸ πρῶτο αἷμα ποὺ χύθηκε· καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὸν πολλοὶ ἄλλοι δίκαιοι ἄνδρες ἔχυσαν τὸ αἷμα τους, γιὰ νὰ μαρτυρήσουν γιὰ τὴν ἀλήθεια· σ' αὐτὴ δὲ τὴν γῆ, τὴν ποτισμένη μὲ τὰ αἷματα τῶν μαρτύρων, ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ τοῦ δικαίου, ἦρθε ὁ Ἰδιος ὁ Ἀρχηγὸς τῶν μαρτύρων, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς

Χριστός, και υπέφερε ένα σκληρό θάνατο από τον λαό Του (Ματθ. 23,35. ΄Ιωάν. 8, 37. 40. 41. 44. Μάρκ. 15, 10). "Αν και όλοι οι μάρτυρες φαίνεται ότι παίθαναν οίκτρά, όμως το αίμα τους λογίζεται πολύτιμο ενώπιον του Θεού. Ο Θεός έλαβε τα πνεύματά τους και τα άριθμησε μεταξύ των τέκνων Του (Ψαλμ. 115, 6. Έβρ. 11, 4). Δεν καταστράφηκε ο "Αβελ αλλά ο Κάιν. Σοφ. Σολ. 10, 3.

Στίχ. 9. Ποῦ ἐστιν Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου; (Βλ 3, 9). Μὲ αὐτὴ τὴν ἐρώτηση ὁ Κριτὴς καταδικάζει τὴν πράξη ποῦ ἐγινε. Ρωτᾶει ὁ Θεὸς ὄχι, ἀσφαλῶς, γιὰτὶ ἀγνοεῖ, ἀλλὰ ἀπὸ ἐλεος, γιὰ νὰ βοηθήσει τὸν ἔνοχο Κάιν νὰ μετανοήσει. Ἡ ὁμολογία τῆς ἁμαρτίας ἀπὸ τὸν ἁμαρτωλό, ἀν καὶ δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ ἀνακαλέσει τὸ κακὸ ποῦ ἐγινε, ὅμως εἶναι μιὰ ἀποδοκιμασία ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν δράστη τῆς πράξης του, ὁ ὅποιος σὰν νὰ λέει ὅτι ἁμάρτησε ὄχι ἀπὸ κακότητα, ἀλλὰ παρασυρόμενος ἀπὸ τὸ κακὸ πνεῦμα. — **Οὐ γινώσκω.** Μὲ τὸ ψέμα του στὸν Θεὸ καταδίκασε τὸν ἑαυτὸ του. Ἔκανε ὅ,τι καὶ ὁ ἔνοχος Ἀδάμ, ποῦ κρύφτηκε ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ. Παρὰ ταῦτα ὅμως, κατὰ κάποια ἔννοια, πραγματικὰ ὁ Κάιν δὲν γνώριζε ποῦ ἦταν ὁ ἀδελφός του ὁ Ἄβελ: Δὲν ἤξερε ὅτι ἦταν ἀσφαλῆς μαζί μὲ τὸν Θεό, ἀγαπημένος ἀπ' Αὐτὸν καὶ μὴ ὑποκείμενος πιά στὴν κακία αὐτοῦ τοῦ ἀδελφοῦ του! (Χρυσόστομος). — **Μὴ φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου εἰμὶ ἐγώ;** Δηλαδή, εἶμαι ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ἀσφάλεια τοῦ ἀδελφοῦ μου; Ἄλλὰ ἔτσι ὁ Κάιν κατεδίκασε τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὸ ἴδιο του τὸ στόμα· γιὰτὶ τώρα, ποῦ ἀφαίρεσε τὴν ζωὴ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἦταν σὰν νὰ ἦταν αὐτὸς ὁ κρίνων γιὰ τὴν διατήρηση ἢ μὴ τῆς ζωῆς του, σὰν ὁ Ἄβελ νὰ εἶχε παραδοθεῖ στὴν κηδεμονία του (΄Ιωβ 15, 6. Λουκ. 19, 22).

Στίχ. 10. Τί πεποίηκας; Τὸ κρίμα διαπράχθηκε ἀπὸ τὸν Κάιν ἐνσυνειδήτα· παρὰ ταῦτα ὅμως δὲν εἶχε καταλάβει ὁ δολοφόνος τὸ μέγεθος τῆς ἁμαρτίας του καὶ μετὰ τὴν διάπραξή της καὶ σ' αὐτὸ ἀποβλέπει τὸ παραπάνω ἐρώτημα τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι συνέβηκε καὶ μὲ τοὺς Ἰουδαίους καὶ συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ ὄσους ἔχουν παραδοθεῖ στὶς ἀπάτες τοῦ

Σατανᾶ (Ἱερ. 8, 6). Ἡ ἁμαρτία τοῦ Κάϊν, πού ἐπέσυρε τὴν κατάρα τοῦ Θεοῦ (στίχ. 11), δὲν ἦταν μόνο ὁ ἴδιος ὁ φόνος, ἀλλὰ καὶ ἡ μετέπειτα σκληρὴ του ἀμετανοησία. — **Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με.** Ὁ Θεὸς ἀκοῦει, ὄχι ὅπως οἱ ἄνθρωποι· κρίματα πού εἶναι κρυμμένα ἀπὸ ἀνθρώπους, βοοῦν στὸν Θεὸ γιὰ ἐκδίκηση. «Ὁ Ἄβελ δὲν εἶναι κατήγορός σου· δὲν εἶναι οὔτε ἡ ψυχὴ του, οὔτε ἡ φωνὴ του, ἀλλὰ ἡ δικὴ σου πράξη τοῦ αἵματος πού σὲ κατηγορεῖ. Μὴ παραπονεῖσαι γιὰ κανέναν ἄλλο κατήγορο· σὺ ὁ ἴδιος καταδικάζεις τὸν ἑαυτὸ σου. Ἡ φωνὴ δὲν εἶναι ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ ἀδελφοῦ σου, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν γῆ· ἂν αὐτὸς σωμαίνει, ἡ ἴδια ἡ γῆ κράζει ἐναντίον σου» (Ἀμβρόσιος). Τὸ αἷμα τοῦ Ἄβελ λέγεται στὸ Ἑβρ. 11, 4. 12, 24 ὅτι μιλάει. Τὸ Ταρκοῦμ λέει: «Τὸ αἷμα τῆς γενεᾶς πού θὰ εἶχε διαδεχθεῖ τὸν ἀδελφὸ σου κράζει σὲ Ἑμένα», κάνοντας ἔτσι τὸν φονιὰ καταστροφέα ὀλόκληρης φυλῆς. Οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ εἶναι πιὸ πολὺ τιμημένοι στὸν θάνατο παρὰ στὴν ζωὴ· εἶναι ὁ τρόμος ἀκόμα καὶ στοὺς δημίους τους, ὅπως ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς στὸν Ἡρώδη (Μάρκ. 6, 14). Τὸ πολύτιμο δμῶς Αἷμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μιλάει «κρεῖττον» καὶ παρακαλεῖ γιὰ ἔλεος ἀκόμα καὶ γιὰ τοὺς σταυρωτές.

Στίχ. 11. Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ τῆς γῆς. Στὴν περίπτωση τοῦ Ἀδάμ ἔλαβε τὴν κατάρα μόνο ἡ γῆ (3, 17), ἐδῶ ὁμῶς λαβαίνει τὴν κατάρα καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ἡ γῆ θὰ δώσει ἀγκάθια καὶ τριβόλια στὸν Ἀδάμ, ἀλλὰ στὸν Κάϊν δὲν θὰ τοῦ δίνει τοὺς καρπούς τῶν κόπων του, παρὰ πόνου καὶ δυστυχία. Λυπήθηκε τὴν ζωὴ του, ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ εἶναι ἓνα βάρος σ' αὐτὸν καὶ σ' ὄλους ἐκείνους μὲ τοὺς ὁποίους αὐτὸς σχετιζόταν. Ὁ Κάϊν μόλυνε τὴν γῆ μὲ ἀθῶο αἷμα· ἡ ἴδια ἡ γῆ θὰ τὸν ἐκδικηθεῖ (Δευτ. 28, 39. 40. 42. Β' Βασ. 1, 21).

Στίχ. 12. Στένων καὶ τρέμων ἔση ἐπὶ τῆς γῆς. «Φυγάδας καὶ πλανώδιος», λέει τὸ Ἑβραϊκόν. Ὁ φονιάς, ἂν καὶ ἔπρεπε νὰ αἰσθάνεται ὅτι εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τοῦ θανάτου, δὲν ἔπρεπε νὰ πεθάνει ἀμέσως. Ἐπρεπε νὰ διωχθεῖ ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ, πού μάταια προσπάθησε νὰ δια-

φύγει τὸ Μάτι Του, ὅταν διέπραξε τὸ ἔγκλημα. Ἔπρεπε νὰ γίνει ἕνας φυγάδας καὶ περιπλανώμενος πάνω στὴν γῆ. Ὁποῦ πῆγαινε θὰ εἶχε βάσανο ἀπὸ τύψεις· αὐτὸ εἶναι τὸ «στένων καὶ τρέμων ἔση ἐπὶ τῆς γῆς». Καθένα ποῦ θὰ συναντοῦσε θὰ τὸν ἔβλεπε σὰν ἐκδικητὴ τοῦ αἵματος ποῦ ἔχουσε. «Φεύγει ὁ ἀσεβῆς μηδενὸς διώκοντος» (Παροιμ. 28, 1). «Ἐκεῖ ἐφοβήθησαν φόβον, οὐ̄ οὐκ ἦν φόβος» (Ψαλμ. 53, 6. βλ. Λευϊτ. 26, 36. Ἱερ. 20, 3. 4). Ὁ κύριος ἐχθρὸς τοῦ Κάϊν ἦταν ὁ ἴδιος· ἡ ἴδια ἢ συνείδησή του ἔγινε ὁ βασανιστῆς του. Ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφαση κατὰ τοῦ Κάϊν προμηνύει τὴν κρίση ποῦ ἦρθε κατὰ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνος γιὰ τὴν θανάτωση τῶν Ἀποστόλων τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν Προφητῶν (Ψαλμ. 108, 10. Λουκ. 21, 24). Καὶ αὐτοὶ οἱ φονεῖς τῶν δικαίων διαφυλάχθηκαν, γιὰ νὰ εἶναι ἕνα δεῖγμα ἀθλιότητος καὶ συμφορᾶς. «Ὁ φονιάς διατηρήθηκε, γιὰ νὰ εἶναι ἕνα ζωντανὸ δεῖγμα τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, ἕνας νόμος ποῦ νὰ διαβάζεται ἀπὸ ὄλους· ἀκόμα καὶ μὲ τὴν σιωπὴ του διακηρύττει σὰν μὲ ἠχηρὴ σάλπιγγα καὶ λέει· «Ἄς μὴν κάνει κανεὶς ὅ,τι ἔκανα ἐγώ, γιὰ νὰ μὴν ὑποφέρει, ὅπως ὑποφέρω ἐγώ» (Χρυσόστομος). Πρέπει ἐπίσης νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι στὸν πρῶτο φονιά παραχωρήθηκε κάποια ἀναβολή, κάποια χάρη, γιὰ νὰ διδαχθοῦν οἱ ἄνθρωποι νὰ μετριάσουν τὴν ἐκδικητικότητά τους, ἔστω καὶ ἂν εἶναι δίκαιη, μὲ πραότητα καὶ νὰ μὴν εἶναι ἀπαιτητικοὶ καὶ βιαστικοὶ στὸ νὰ ἐπιβάλλουν τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου (Ἄμβρόσιος). Ὁ κόπος τοῦ Κάϊν στὴν καλλιέργεια τῆς γῆς θὰ εἶναι συνεχῆς, ἀλλὰ καὶ χωρὶς ἐπιτυχία, δηλαδὴ μιὰ σκληρὴ ἀγγαρεία καὶ δουλεία. — Τὸ «στένων καὶ τρέμων» τοῦ στίχου μας μερικοὶ ἐρμηνεύσαν ὅτι ὁ Κάϊν τιμωρήθηκε μὲ παραλυσία· ἀλλὰ ἡ καλύτερη ἐρμηνεία εἶναι αὐτὴ ποῦ γράψαμε ὅτι ὁ Κάϊν θὰ διέρχεται τίς μέρες του μὲ τίς τύψεις τῆς συνείδησής του γιὰ τὸ ἔγκλημα ποῦ ἔκανε.

Στίχ. 13. Μεζων ἢ αἰτία μου τοῦ ἀφεθῆναί με. Δηλαδῆ, «ἡ ἁμαρτία μου εἶναι πολὺ μεγάλη, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ νὰ συγχωρεθεῖ». Εἶναι μιὰ ὄχι καλὴ λύπη, ἀλλὰ λύπη σὰν ἐκεῖ-

νη του 'Ησαΐ και του Σαούλ για τις αναπόφευκτες συνέπειες της αμαρτίας ('Εβρ. 12, 16. 17. Α' Βασ. 15, 14-26. 30). Βλέπουμε μια κλίση του Κάϊν σε μια άθλια ζωή, σε μια ζωή σωματική μόνο, και αυτό είναι μια μεγαλύτερη απόδειξη της χειροτέρευσης της κατάστασής του ('Αμβρόσιος).

Στίχ. 14. 'Από προσώπου της γῆς. "Όχι 'ότι μετατέθηκε από την γῆ τοπικά, αλλά στερήθηκε όλα τὰ ἀγαθὰ της γῆς, της ζωῆς· κόπηκε από την κοινωνία τῶν ἀδελφῶν του, από την ἀγάπη τῶν γονέων του, από τὰ ἀγαθὰ αὐτῆς της ζωῆς (Ψαλμ. 1, 4. 'Όσ. 13, 3). 'Η φράση ἐρμηνεύεται, ἔτσι, μεταφορικά. — **'Από τοῦ προσώπου σου κρυβήσομαι.** Τὸ Ταργκοῦμ ἔχει ἐρωτηματικὴ τὴν πρόταση: «Πῶς νὰ κρυβῶ ἀπὸ τὸ πρόσωπό Σου;» Καθένας θὰ γίνει ὁ θανατηφόρος ἐχθρὸς του: Θὰ μισεῖται ἀπὸ μεγάλους καὶ μικροὺς. Αὐτὸς ὁ φόβος ξύπνησε ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τοῦ Θεοῦ στὸν δολοφόνο, ποὺ χαράχτηκε στὴν καρδιά καὶ τὴν συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου, προτοῦ ἀκόμα δοθεῖ σὰν νόμος στὸν Νῶε (9, 6). — 'Ός ἐρωτηματικὴ ἢ πρόταση τοῦ στίχου, ἐρμηνευόμενὴ καὶ διαφορητικὰ ἢ ἀρχὴ του, ἀποδίδει τὸ ἐξῆς νόημα: «Κι' ἂν μὲ διώξεις ἀπὸ τὸν τόπο αὐτὸ (ἀπὸ τὴν «ἀδαμά», τὴν πατρίδα του), μήπως θὰ μπορέσω νὰ κρυβῶ ἀπὸ 'Εσένα;» (Βλ. σχόλιο στὸν στίχ. 16). 'Ο Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρῶν. Γιὰ διαφορετικὴ ἐρμηνεία τοῦ στίχου βλέπε τὸ μεγάλο μας ὑπόμνημα.

Στίχ. 15. 'Επτά. Τὸ Ταργκοῦμ λέει «σὲ ἑπτὰ γενεές». Παλαιοὶ ἐρμηνευτὲς παρατηροῦν ὅτι ἡ ἀμαρτία τοῦ Κάϊν βαρύνεται μὲ ἑπτὰ πράγματα: 1) Μίσος ἐναντίον δικαίου· 2) φθόνος κατὰ ἀδελφοῦ· 3) ἀπάτη ἐναντίον του· 4) φόνος· 5) ἀδελφοκτονία· 6) πρῶτο παράδειγμα ἀνθρωποκτονίας στὸν κόσμος· 7) ψέμα στὸν Θεό. 'Η καταδικαστικὴ, λοιπόν, ἀπόφραση κατὰ τοῦ Κάϊν ἦταν ἑπταπλῆ: 1) 'Η κατάρρα της γῆς· 2) ἔγινε ἕνας ἐξόριστος καὶ πλανώδιος· 3) ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ· 4) θανάσιμο μίσος τῶν ἀνθρώπων· 5) ἀκαρπία τῶν κόπων του· 6) ἔνοχοι φόβοι καὶ 7) ἴξωτερικὸ σχῆμα της ἀποκάλυψής του· σημεῖο πάνω του,

πού τὸν ἔκανε γνωστὸ ὡς τὸν πρῶτο φονιά. Αὐτὸ τὸ σημεῖο μπορεῖ νὰ εἶναι κάποια ἀρρώστια τοῦ μυαλοῦ ἢ τοῦ σώματος ἢ κάποια σύσπαση τοῦ προσώπου του, πού ἔκανε τοὺς ἀνθρώπους νὰ τὸν ἀποφεύγουν σάν ἓνα τρελλὸ ἀνθρωπο (Ἱερ. 20, 4).

Στίχ. 16. Ἐκ τῶν προσώπων τοῦ Θεοῦ. Ἴσως ἦταν κάποιος τόπος, ὅπου ὁ Θεὸς παρουσιαζόταν ἢ ὅπου ὁ Ἄδὰμ καὶ ἡ οἰκογένειά του συγκεντρώνονταν γιὰ λατρεία καὶ θυσία. — **Ναῖδ.** Σημαίνει «ἐξορία». Πιθανὸν ἢ ὀνομασία νὰ σημαίνει γενικά μιὰ κατάσταση χωρὶς ἀνάπαυση καὶ συνεχῆ περιπλάνηση καὶ νὰ μὴ δηλώνει ἓνα ὀρισμένο τόπο κατοικίας.

2ο Ἡ φυλὴ τοῦ Κάιν (4, 17-24)

4, 17 Καὶ ἔγνω Κάιν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν Ἐνώχ. καὶ ἦν οἰκοδομῶν πόλιν καὶ ἐπωνόμασε τὴν πόλιν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, Ἐνώχ.

¹⁸ ἔγεννήθη δὲ τῷ Ἐνώχ Γαϊδάδ, καὶ Γαϊδάδ ἐγέννησε τὸν Μαλελεήλ, καὶ Μαλελεήλ ἐγέννησε τὸν Μαθουσάλα, καὶ Μαθουσάλα ἐγέννησε τὸν Λάμεχ.

¹⁹ καὶ ἔλαβεν ἑαυτῷ Λάμεχ δύο γυναῖκας, ὄνομα τῇ μιᾷ Ἀδά, καὶ ὄνομα τῇ

4, 17 Ὁ Κάιν «γνώρισε» τὴν γυναῖκα του καὶ αὐτὴ ἀφοῦ συνέλαβε γέννησε τὸν Ἐνώχ. Καὶ ἔκτισε μιὰ πόλη καὶ τὴν ὀνόμασε Ἐνώχ, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ παιδιοῦ του.

¹⁸ Γεννήθηκε δὲ στὸν Ἐνώχ ὁ Γαϊδάδ· ὁ Γαϊδάδ γέννησε τὸν Μαλελεήλ καὶ ὁ Μελελεήλ γέννησε τὸν Μαθουσάλα· καὶ ὁ Μαθουσάλα γέννησε τὸν Λάμεχ.

¹⁹ Ὁ Λάμεχ πήρε δυὸ γυναῖκες· τὴν μιὰ τὴν ἔλεγε Ἀδά καὶ τὴν ἄλλη

δευτέρα, Σελλά.

²⁰ **καὶ ἔτεκεν Ἄδὰ τὸν Ἰωβήλ· οὗτος ἦν πατήρ οἰκοῦντων ἐν σκηναῖς κτηνοτρόφων.**

²¹ **καὶ ὄνομα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἰουβάλ· οὗτος ἦν ὁ καταδείξας ψαλτήριον καὶ κιθάραν.**

²² **Σελλά δὲ καὶ αὐτὴ ἔτεκε τὸν Θόβελ, καὶ ἦν σφυροκόπος χαλκεὺς χαλκοῦ καὶ σιδήρου· ἀδελφὴ δὲ Θόβελ Νοεμά.**

²³ **εἶπε δὲ Λάμεχ ταῖς ἑαυτοῦ γυναῖξιν· Ἄδὰ καὶ Σελλά, ἀκούσατέ μου τῆς φωνῆς, γυναῖκες Λάμεχ, ἐνωτίσασθέ μου τοὺς λόγους, ὅτι ἄνδρα ἀπέκτεινα εἰς τραῦμα ἔμοι καὶ νεανίσκον εἰς μῶλωπα ἔμοι·**

²⁴ **ὅτι ἐπτάκις ἐκδεδίκηται ἐκ Κάϊν, ἐκ δὲ Λάμεχ ἔβδομηκοντάκις ἐπτά.**

Σελλά.

²⁰ Ἡ Ἄδὰ γέννησε τὸν Ἰωβήλ· αὐτὸς ἔγινε πρόγονος τῶν κτηνοτρόφων ποῦ κατοικοῦν σὲ σκηνές.

²¹ Τὸν ἀδελφό του τὸν ἔλεγαν Ἰουβάλ· αὐτὸς εἶναι ποῦ βρῆκε τὸ ψαλτήρι καὶ τὴν κιθάρα.

²² Ἡ Σελλά δὲ γέννησε καὶ αὐτὴ τὸν Θόβελ, τὸν κατασκευαστὴ χάλκινων καὶ σιδερένιων ἔργαλείων· ἀδελφὴ του δὲ ἦταν ἡ Θόβελ Νοεμά.

²³ Καὶ εἶπε ὁ Λάμεχ στὶς γυναῖκες του: «Ἄδὰ καὶ Σελλά, ἀκούστε τὴν φωνή μου· γυναῖκες τοῦ Λάμεχ δώστε προσοχὴ στὰ λόγια μου· φόνευσα ἕναν ἄνδρα, ἐπειδὴ μὲ πλήγωσε, καὶ ἕνα νέο, γιατί μὲ χτύπησε».

²⁴ Ὁ Κάϊν ἐκδικήθηκε ἐπτά φορές· ὁ Λάμεχ θὰ ἐκδικηθεῖ ἔβδομήντα φορές τὸ ἐπτά.

Στίχ. 24. «ἔβδομηκοντάκις ἐπτά» 4, 15.

Στίχ. 17. Ἦν οἰκοδομῶν πόλιν. Ὁ Κάϊν ἔκτισε πόλη, κά-

ποιο φρούριο ἄς υποθέσουμε, γιὰ νὰ συγκρατήσῃ τὸν υἱὸ τοῦ ἐκεῖ καὶ νὰ μὴ φύγῃ στὴν «γῆ», τὴν «ἀδαμά». Ἡ πόλις ὀνομάστηκε Ἐνώχ, γιὰτὶ ὁ Ἐνώχ θὰ ἦταν ὁ ἀρχηγός, ποὺ θὰ κυβερνοῦσε σ' αὐτὴ (Ψαλμ. 48, 12). Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι στὴν γραμμὴ τοῦ Σήθ, τὸ ὄνομα τοῦ ἑβδόμου υἱοῦ καὶ τοῦ πιὸ ἐκλεκτοῦ αὐτῆς τῆς φυλῆς, ποὺ εὐαρέστησε τὸν Θεό, εἶναι πάλι Ἐνώχ (ἔβρ. «Χανώχ»). Τὸ ὄνομα σημαίνει «ἀφιέρωμα»· σὰν νὰ ἀρχίζει νὰ μετανοεῖ ὁ Κάιν καὶ δίνει τέτοιο ὄνομα στὸ παιδί του καὶ τὴν πόλη.

Στίχ. 19. Δύο γυναῖκας. Ἔτσι ἡ πολυγαμία ἄρχισε μὲ τὴν κακὴ φυλὴ τοῦ Κάιν καὶ μὲ δυὸ φόνους· «ἀπὸ τὴν ἀρχὴ δὲ δὲν ἐγίνε ἔτσι» (Ματθ. 19, 8), γιὰτὶ ὁ ἀρχικὸς νόμος ἦταν μιὰ γυναῖκα γιὰ ἓναν ἄνδρα, καὶ αὐτοὶ οἱ δυὸ νὰ εἶναι μιὰ σάρκα.

Στίχ. 20. Οὗτος ἦν πατὴρ οἰκούντων ἐν σκηναῖς. Δηλαδή, ἡ οἰκογένειά του καὶ οἱ ἀπόγονοί του ἦταν οἱ πρῶτοι ποὺ ἀκολούθησαν ἓνα πλάνητα καὶ ποιμενικὸ βίον καὶ δὲν κατοίκησαν σὲ πόλεις, ἀλλὰ ἔμειναν ὅπου ἔβρισκαν βοσκὴ γιὰ τὰ πρόβατά τους. Τέτοια ἦταν ἡ ζωὴ τῶν Πατριαρχῶν (Ἐβρ. 11, 9. 10).

Στίχ. 21. Ἰουβάλ. Ὁ ἐφευρέτης τῆς μουσικῆς καὶ ἔτσι ὁ πατέρας καὶ ὁ πρῶτος δάσκαλός της.

Στίχ. 22. Θόβελ. Αὐτὸς δίδαξε τοὺς ἀνθρώπους νὰ κάνουν ὄργανα ἀπὸ μπροῦντζο καὶ σίδηρο, γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν στὴν καλλιέργεια τῆς γῆς ἢ ὡς ὄπλα στὸν πόλεμο καὶ τὸ κυνήγι. Αὐτὲς οἱ τέχνες δὲν διδάχτηκαν ἀπὸ τοὺς πεπτωκότες ἀγγέλους, ὅπως ἰσχυρίζεται τὸ μυθῶδες βιβλίον τοῦ Ἐνώχ· αὐτὰ ἦταν καλὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὸν Ὅποιο προέρχεται ἡ γνῶσις καὶ ἡ σοφία. Αὐτὰ εἶναι τὰ κατάλοιπα τῆς θείας εἰκόνας τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο. Ἔτσι, λοιπόν, ὁ Θεὸς ἔδωσε δεξιότητα τέχνης στὸν Βεσελεὴλ (Ἔξοδ. 31, 3), εὐφυΐα γιὰ νὰ κυβερνήσῃ τὸν Σολομώντα (Γ' Βασ. 3, 9 ἔξ.). Αὐτὰ ὅμως τὰ δῶρα χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακό· καὶ βλέπουμε ἐδῶ στὴν περικοπή μας νὰ κατέχονται ἀπὸ τὰ παιδιά τοῦ Κάιν, πρὶν

ἀκόμα χρησιμοποιηθοῦν ἀπὸ τὰ παιδιὰ τοῦ Σήθ. (Ίωβ 21, 7-12). Ἀλλὰ στοὺς ἀπογόνους τοῦ Κάϊν οἱ τέχνες αὐτὲς ἦταν μέσα γιὰ δική τους προαγωγή· στοὺς ἀπογόνους ὁμοίως τοῦ Σήθ ἦταν τάλαντα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὴν δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ὄφελος τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Βλέπουμε ὅτι ἡ φυλὴ τοῦ Κάϊν διακρίνεται γιὰ τὴν ἐπίγεια εὐημερία καὶ τὴν ἐπιτυχία τῆς στῆν τέχνη καὶ τὶς ἀνακαλύψεις, ἐνῶ ἡ φυλὴ τοῦ Σήθ θὰ διακριθεῖ ὡς λάτρης τοῦ Θεοῦ.

Στίχ. 23. Ἄνδρα ἀπέκτεινα εἰς τραῦμα ἐμοί... Ὑποθέτουν ὅτι τὰ λόγια αὐτὰ λέγονται καυχησιολογικὰ καὶ εἰρωνικὰ κατὰ τοῦ Θεοῦ. Σὰν νὰ λέει ὁ Λάμεχ: «Ποῦ εἶναι ἡ σκληρὴ τιμωρία κατὰ τοῦ φονιά; Νά, ἐγώ, ἕνας δολοφόνος καὶ εἶμαι ὁ πιὸ εὐτυχησμένος ἄνθρωπος στὸν κόσμον». Ὁ Λάμεχ ἐμπιστεύτηκε στὴν ἐπιτυχία καὶ δεξιοτεχνία τῶν παιδιῶν του, τὰ ὁποῖα θὰ τὸν βεβαίωναν γιὰ τὴν ἀσφάλειά του, ἂν οἱ ἐχθροὶ ἐπιχειροῦσαν νὰ ζητήσουν ἐκδίκηση γιὰ τοὺς φόνους. Ἐδῶ ὁ Λάμεχ, κατὰ τὴν παραπάνω ἐρμηνεία, κοροῖδεύει τὴν ἀπειλή τοῦ Θεοῦ στὸν φονιά Κάϊν· σὰν νὰ ἤθελε νὰ πεῖ ὅτι αὐτὸς ἦταν πολὺ ἀσφαλῆς καὶ δὲν τὸν ἔπιανε ἡ ἀπειλή αὐτή.

Στίχ. 24. Ἐβδομηκοντάκις ἐπτά. Ὁ Λάμεχ εἶδε τὴν θεία τιμωρία στὸν Κάϊν καὶ ὁμοίως ἀρνήθηκε νὰ διδαχτεῖ ἀπ' αὐτήν· αὐτὸ χειροτέρεψε τὸ ἀμάρτημά του «ἐβδομηκοντάκις ἐπτά». Ἦταν σὰν νὰ εἶπε ὁ Λάμεχ: «Εἶδα τὴν αὐστηρὴ τιμωρία τοῦ Κάϊν, ποὺ ἐγίνε πλανώδιος στεναζοντας καὶ τρέμοντας, ἀλλὰ ἐγώ δὲν τὴν λογάρισσα». Στὰ χρόνια τοῦ Λάμεχ, ἐβδόμου ἀπὸ τὸν Ἀδάμ στὴν κακὴ φυλὴ τοῦ Κάϊν, ἡ κακία αὐξήθηκε «ἐβδομηκοντάκις ἐπτά». Ἡ γῆ διαφθάρθηκε πρὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἦταν ὠριμὴ γιὰ κατακλυσμό.

3ο Ὁ Σήθ καὶ ἡ φυλὴ του (4, 25-26)

4, ²⁵ Ἐγὼ δὲ Ἀδὰμ 4, ²⁵ Ὁ Ἀδὰμ «γνώρισε»

Εὖαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν υἷον, καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σήθ, λέγουσα· ἔξανέστησε γάρ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἄβελ, ὃν ἀπέκτεινε Κάϊν.

²⁶ καὶ τῷ Σήθ ἐγένετο υἷός, ἐπωνόμασε δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐνώς· οὗτος ἠλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ.

τὴν Εὖα τὴν γυναῖκα του καὶ αὐτὴ ἀφοῦ συνέλαβε γέννησε υἷό, τὸν ὁποῖο ὀνόμασε Σήθ, γιατί εἶπε: «Ὁ Θεὸς μοῦ ἔδωσε ἄλλο σπέρμα ἀντὶ τοῦ Ἄβελ, ποὺ σκότωσε ὁ Κάϊν».

²⁶ Καὶ στὸν Σήθ, πάλι, γεννήθηκε υἷός, καὶ τὸν ὀνόμασε Ἐνώς· αὐτὸς εἶχε πίστη στὸ νὰ προσεύχεται στὸν Κύριο.

Στίχ. 25. Σήθ, δηλαδή «ὁ διορισθεῖς» ἢ «θεμελίωση», γιατί ἀπὸ αὐτὸν ἐγένετο ἡ ἐκλεκτὴ γενεὰ τῶν ἀνθρώπων, ποὺ φοβοῦνταν τὸν Θεό. Ἦταν ἕνας τύπος τοῦ Χριστοῦ ὡς «θεμέλιος» (Α΄ Κορ. 3, 11). — **Ἀντὶ Ἄβελ**, γιατί αὐτὸς ἦταν σὰν τὸν Ἄβελ, ἕνας ἀληθινὸς λάτρης τοῦ Θεοῦ.

Στίχ. 26. Ἐνώς. Ἡ λέξη αὐτὴ χρησιμοποιήθηκε ἀργότερα γιὰ νὰ σημεῖνει τὸν «ἄνθρωπο» σὲ ἀναφορὰ μὲ τὴν ἀδυναμία του καὶ θνητότητά του. Ὁ Χριστὸς προλέγεται στὸν Δανιὴλ μὲ τὸ ὄνομα «Bar-Eposh», δηλ. «Υἱὸς ἀνθρώπου» (Δαν. 7, 13). — **Ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ.** Αὐτὸ ἦταν τὸ διακριτικὸ ἐκείνων ποὺ εἶναι λαὸς τοῦ Θεοῦ. Ἐνῶ οἱ «υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων», ἢ ἐπίγεια φυλὴ τοῦ Κάϊν, ἔκτιζαν πόλεις καὶ ἐπινοοῦσαν τέχνες, οἱ «υἱοὶ τοῦ Θεοῦ» (βλ. Γεν. 6, 2), ποὺ ἀγαποῦσαν καὶ σέβονταν τὸν Δημιουργό τους, σχημάτισαν ἕνα πνευματικὸ βασίλειο, μιὰ Ἐκκλησία καὶ καθιέρωσαν μιὰ ἅγια συνοδεία γιὰ προσευχὴ καὶ λατρεία τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι παραδόθηκε ἀπὸ τὸν πατέρα στὸν υἷο ἢ λατρεία τοῦ Θεοῦ καὶ διατηρήθηκε ἡ γνώση Του με-

ταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Κατὰ μία παράδοση τῶν Ἰουδαίων ὁ Ἐνῶς ἦταν ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ὀκτῶ κήρυκες τῆς δικαιοσύνης, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ Νῶε ἦταν ὁ ὄγδοος. — Βλέπε στὸ μεγάλο μας ὑπόμνημα καὶ ἀντίθετη ἐρμηνεία τῆς φράσης αὐτῆς τοῦ στίχου μας. Ἐπὶ τῆς παραγράφου μας ὁ καθηγητῆς κ. Σάκκος παρατηρεῖ: «Ἐδῶ ὁ Μωϋσῆς χρησιμοποιεῖ ἕνα τρίτο συγγραφικὸ τέχνασμα. Εἶνε ἡ διήγησις μὲ τὰ δύο σκέλη. Παίρνει πρῶτα τὸν ἕνα κλάδο τῆς ἀνθρωπότητος, τὸν κλάδο τοῦ Κάιν, καὶ γράφει τὴν ἱστορία του μέχρι τέλος. Ἐπειτα ἐπιστρέφει στὴν κοινὴ ἀρχὴ καὶ ξανακατεβαίνει γράφοντας τὴν ἱστορία τοῦ ἄλλου κλάδου. Γι' αὐτὸ μετὰ τὴν ἱστορία τοῦ Λάμεχ καὶ τῶν γιῶν του λέει, ὅτι ὁ Ἀδὰμ γέννησε πάλι μὲ τὴν Εὐα ἕνα γιὸ πού τὸν ὠνόμασε Σῆθ. Δὲν ἐννοεῖ ὅτι ὁ Ἀδὰμ ζοῦσε καὶ γέννησε μετὰ τὸν Λάμεχ, ἀλλ' ὅτι γέννησε τὸ Σῆθ λίγο μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἄβελ. Ὀνομάζοντας ἡ Εὐα τὸ γιὸ τῆς Σῆθ, εἶπε καὶ τὸ αἰτιολογικὸ τῆς ὀνομασίας: «Ὁ Θεὸς μοῦ ἀνάστησε ἄλλο βλαστάρη ἀντὶ γιὰ τὸν Ἄβελ πού σκότωσε ὁ Κάιν». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι Σῆθ θὰ πῆ «ἀνάστασις», «ξεφύτρωμα». Κι ὅταν πάλι ὁ Σῆθ γέννησε γιὸ, τὸν ὠνόμασε Ἐνῶς, ἕνα ὄνομα πού σήμαινε ὅτι αὐτὸς «ἠλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ». Τί θὰ πῆ αὐτό; «Ἐλπίζω» ἐδῶ σημαίνει «κατέχομαι ἀπὸ ἕνα ὠρισμένο φρόνημα». Αὐτὸς, λοιπὸν, εἶχε τὸ φρόνημα ὅτι εἶνε «ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ», «παιδὶ τοῦ Θεοῦ», «θεοτικός». Ὅπως «Χριστιανοὶ» ὠνομάστηκαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Χριστοῦ, ἔτσι «Ἐνῶς» ὠνομάστηκε ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ. Καὶ σ' αὐτὸ συνετέλεσε καὶ ὁ πατέρας Σῆθ πού τοῦ ἔβαλε τὸ ὄνομα καὶ τοῦ φύτεψε τὸ φρόνημα τοῦτο. Ἐτσι σχηματίστηκαν δύο κλάδοι τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ γιοὶ τοῦ Κάιν καὶ οἱ γιοὶ τοῦ Σῆθ, οἱ γιοὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ οἱ γιοὶ τοῦ Θεοῦ, οἱ κοσμικοὶ καὶ οἱ θεοτικοί.

Ἐδῶ ὁ Μωϋσῆς σταματᾷ τὸ τέταρτο κεφάλαιο (4, 26). Ἐγραψε τὴν ἱστορία τοῦ ἐνὸς σκέλους τῆς ἀνθρωπότητος, δῆλωσε ἀπλῶς ὅτι ὑπάρχει καὶ δεύτερο σκέλος, καὶ ἐπειδὴ μὲ αὐτὸ τὸ δεύτερο θ' ἀσχοληθῆ σ' ὄλο τὸ βιβλίον του, στα-

ματάει, για να κάνει μια σύντομη αναδρομή στην αρχή της Ιστορίας του ανθρώπου, κι από τον Άδαμ να τραβήξει κατ'επίθεον για το Νώε, περνώντας τη γραμμή της φυλής των ανθρώπων που κατοικούν τη γη μέχρι σήμερα, χωρίς να αποκλίνει ξανά προς την πάροδο της φυλής του Κάιν, απ'την οποία δεν έμεινε ρίζα».

Έπί όλου του 4ου κεφαλαίου ο καθηγητής πάλι κ. Σάκος κάνει πολύ σπουδαίες παρατηρήσεις, τις οποίες και παραθέτουμε: «Μεγάλες αλήθειες και θεμελιώδεις ιστορικές πληροφορίες κρύβει το τέταρτο κεφάλαιο της Γενέσεως. Μέσα σ' αυτό παρακολουθεί κανείς με έκπληξη τι είναι ή ανθρώπινη φύσι. Μέσα σ' αυτό ή φύσι του ανθρώπου παρουσιάζεται σαν ένα βλαστάρι, που με το πέρασμα του καιρού αναπτύσσεται και δείχνει τὰ ὅμορφα φύλλα του και τὰ περικαλή λουλούδια του και τούς θαυμάσιους καρπούς του. Αναπτύσσεται ὁ ἄνθρωπος και δείχνει τὰ ἔκτακτα προσόντα με τὰ ὅποια τὸν προίκισε ὁ Θεός. Καί να φαντασθῆ κανείς ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ παρουσιάζει ὁ ἄνθρωπος σὲ καιρὸ που εἶνε ἕνα ραγισμένο σκεῦος, μία εἰκόνα τοῦ Θεοῦ κακοποιημένη και μισοκατεστραμμένη. Ὅλα τὰ μεγάλα που κρύβει μέσα του τὰ παρουσιάζει ζυμωμένα με τὴν ἁμαρτία. Καί ἀμέσως ὁ μελετητής τῆς Γραφῆς σκέφτεται: «Τὶ θὰ παρουσίαζε ὁ ἄνθρωπος, ἂν δὲν ἁμάρτανε!». Σὲ τρεῖς κατηγορίες θὰ μπορούσαμε νὰ ξεχωρίσουμε αὐτὰ που ἐμφανίζει ἡ ἀνθρώπινη φύσι καθὼς ἀναπτύσσεται. Ἐμφανίζει λουλούδια που θυμίζουν τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, τὴν πρώτη ἁγία κατάστασί του. Ἐμφανίζει ἀγκάθια που εἶνε 100% ἁμαρτωλά, πρόσθετα σὴν πρώτη του φύσι. Ἐμφανίζει και πράγματα που εἶνε και στοιχεῖα τῆς πρώτης του καταστάσεως, τῆς ἀγγελικῆς, και μιάσματα τῆς λάσπης σὴν ὅποια κυλίστηκε, εἶνε κάτι σαν σκωληκοφαγωμένοι καρποὶ που μοσχομυρίζουν κάπως μὰ εἶνε και ὅλο φαρμάκι.

Σφάζει ὁ Κάιν τὸν Ἄβελ. Οἱ πρωτόπλαστοι, προτοῦ νὰ πιοῦν τὸ ποτήρι τοῦ θανάτου μέχρι τὸ κατακάθι, παρακο-

λουθοῦν τὴν κατάληξί του σὲ ἄλλον ἄνθρωπο, στὸ ἀγαπημένο ἀσφαλῶς παιδί τους τὸν Ἄβελ. Νὰ πῶς τιμωροῦνται, νὰ πῶς ζεματίζονται, γιὰ νὰ βάλουν μυαλό. Βλέπουν τὸ ἕνα παιδί τους κρῦο καὶ νεκρό, ὁσφραίνονται τὴν κακὴ μυρουδιά τοῦ πτώματος, τὸ βλέπουν νὰ σαπίζη, ἀναγκάζονται νὰ τὸ χώσουν κάτω ἀπὸ τὸ χῶμα· ὁ Ἄδὰμ τώρα καταλαβαίνει τὸ νόημα τῆς πρώτης ἐντολῆς καλύτερα, τώρα θυμᾶται καλά τὶ θὰ πῆ «χῶμα εἶσαι καὶ στὸ χῶμα θὰ γυρίσης». Βλέπουν καὶ τὸ ἄλλο παιδί τους φονιά τοῦ ἀδελφοῦ του, αἰτία τῆς θλίψεως των καὶ τῆς δικῆς του ἰσόβιας ταραχῆς. Βλέπουν τὰ δυὸ παιδιά, ποὺ εἶνε προέκτασις τῆς σάρκας τους, νὰ ἀλληλοσκοτώνωνται, καὶ κατανοοῦν ὅτι στὸ βάθος εἶνε σὰν οἱ ἴδιοι νὰ ἔχωσαν τὸ μαχαίρι στὴν καρδιά τους τὴν ὥρα ποὺ ἔφαγαν τὸν ἀπαγορευμένο καρπὸ.

Αἰώνιο αὐτὸ τὸ σχῆμα τῆς τιμωρίας: οἱ γονεῖς τιμωροῦνται στὸ πρόσωπο τῶν παιδιῶν τους, ποὺ εἶνε προέκτασις τῆς χαιδεμένης σάρκας τους, γιὰ νὰ πονέσουν περισσότερο. Ὅταν δὲν ζοῦν σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὰ παιδιά τους παίζουν τὸ ρόλο τῆς προσωποποιημένης ἁμαρτίας τους, ποὺ τοὺς δηλητηριάζει τὴ ζωὴ· γίνονται οἱ γύπες τῆς τιμωρίας, ποὺ κατατρῶγουν τὰ ἁμαρτωλὰ σηκώτια τους. Καὶ στὴν περίπτωσι αὐτῆ τῶν προπατόρων, ποὺ πληρῶσε πρῶτος τὸ τίμημα τοῦ θανάτου ὁ πιὸ ἀθῶος ἀπ' τοὺς τέσσερες, γιὰ νὰ ἱκανοποιηθῆ ὁ πιὸ ἁμαρτωλὸς ἀπ' τοὺς τέσσερες, ὁ πόνος ἦταν στὴν πιὸ φαρμακερὴ μορφή του.

Πρώτη θρησκευτικὴ πράξις, ποὺ ἀναφέρεται στὴ Γραφή, εἶνε ἡ θυσία τοῦ Κάιν. Καὶ πρώτη πράξις πίστεως εἶνε ἡ θυσία τοῦ Ἄβελ. Νὰ ἡ θρησκεία. Κανεὶς δὲν πίεσε τὸν Κάιν νὰ θρησκεύσῃ, κι' ὅμως θρήσκευσε· κι' ἄς ἦταν καὶ κακούργα ψυχὴ. Ἡ θρησκευτικότης εἶνε φυσικὴ ὁρμὴ τοῦ ἀνθρώπου· ἡ ἐσωτερικὴ κατασκευὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶνε τέτοια, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ θρησκεύῃ. Ὅπως δὲν εἶνε δυνατόν ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴν ἀναπνεύσῃ ἢ νὰ μὴν ἁμαρτήσῃ, ἔτσι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ μὴ θρησκεύσῃ. Μόνον ἀπὸ διαστροφή ἢ μᾶλλον ἀπὸ ὑποκρισία ὁ ἄνθρωπος ἀρνεῖται νὰ

θηρσκειύση. Γι' αυτό ακριβώς και ἡ θρησκειυικότης δὲν εἶνε πρᾶγμα ἀξιέπαινο, ἀφοῦ τὸ ἔχουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι. Θέλου δὲν θέλου. Οὔτε ὁ Θεὸς συγκινεῖται ἀπὸ τῆ θρησκειυικότητα τοῦ ἀνθρώπου, γιατί αὐτὸς τὸν ἔκανε ἔτσι. Ἐκεῖνο ποῦ εἶνε ὑψηλὸ και ἀξιέπαινο εἶνε ἡ πίστις. Γι' αὐτὸ ἡ Γραφή τὴν μὲν φυσική θρησκειυικότητα μᾶς τὴν δείχνει για πρώτη φορά στὸ πρόσωπο τοῦ ἀδελφοκτόνου Κάιν, τὴν δὲ πίστιν στὸ πρόσωπο τοῦ ἀγίου Ἰβελ. Ἡ προσφορά τοῦ Κάιν ἦταν ἔργο θρησκειας, ἔργο τυπικό, ἔχει για ἐλατήριο μιὰ φυσική ὀρμή τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ προσφορά τοῦ Ἰβελ ἦταν ἔργο πίστεως, εἶχε ἐλατήριο τὴν ἀγάπη και τὴν εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸ Θεό. Αὐτὴ τὴ διάκρισι τὴν κάνει ἐν Πνεύματι Ἰγίω ὁ ἀπόστολος Παῦλος, λέγοντας: «Πίστει πλείονα θυσίαν Ἰβελ παρά Κάιν προσήνεγκε τῷ Θεῷ, δι' ἧς ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, και δ' αὐτῆς ἀποθανῶν ἔτι λαλεῖται» (Ἐβρ. 11, 4). Στὴν πρὸς Ἐβραίους Ἐπιστολή, και μάλιστα στὸ κεφάλαιο αὐτό, ὁ Παῦλος θέλει νὰ δείξη, ὅτι διαφέρουν τὰ ἔργα τῆς θρησκειας (ἢ τοῦ νόμου) ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς πίστεως: ὅτι μόνο τὰ δεῦτερα δικαιῶνουν τὸν ἄνθρωπο και τὸν κάνουν μέτοχο τοῦ Ἰλασμοῦ· και ὅτι μὲ τὰ ἔργα τῆς πίστεως ἀποκλειστικῶς, και ὄχι θρησκειας, σώθηκαν ὄχι μόνο οἱ Χριστιανοί, ἀλλὰ και ὅλοι οἱ μεγάλοι ἄνδρες τῆς Παλ. Διαθήκης, ἀπὸ τὸν Ἰβελ μέχρι τὸν ἔσχατο προφήτη.

Παρακολουθοῦμε τίς ἐκδηλώσεις τοῦ θρησκειυικοῦ ἀνθρώπου στὸ πρόσωπο τοῦ Κάιν. Προσφέρει, γιατί τὸ αἰσθάνεται σὰν φυσική ὀρμή, ἀλλὰ προσφέρει πράγματα τυχαῖα και ὄχι πολῦτιμα, γιατί δὲν ἀγαπᾷ τὸ Θεό, στὸν ὁποῖο προσφέρει. Νομίζει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε μικρόμυαλη ὑπαρξις σὰν αὐτόν, και προσπαθεῖ νὰ τὸν ξεγελάση λέγοντάς του ψέματα, ὅτι δὲν ξέρει ποῦ εἶνε ὁ ἀδελφός του. Φαντάζεται τὸ Θεὸ ἐκδικητικὸν σὰν αὐτόν, ὅπως ὁ σημερινὸς δεισιδαίμων τaráσσεται ὅταν ἀσπάσθηκε μὲν 40 εἰκόνες, ἀλλὰ ἔχασε τὴν εἰκόνα κάποιου ἀγίου, ποῦ ἦταν σὲ μιὰ γωνία, και ὄνειρεύεται νὰ τὸν ἀπειλῆ ὁ ἅγιος μὲ μαχαίρι για τὴν ἀδικία.

Στόν ἀδελφὸ καμμιά ἀγάπη· ὁ φόνος τοῦ εἶνε εὐκολος· ἡ πίστις καὶ ἡ πνευματικὴ προκοπὴ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ εἶνε ἐνοχλητικὴ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ θρησκευτικὸς κατάντησε καταραμένος καὶ παράδειγμα φαυλότητος καὶ κατάρας στοὺς αἰῶνες. Ἀντίθετα, ὁ πιστὸς Ἄβελ πήρε τὸ ἐπαθλο νὰ εἶνε ὁ πρῶτος παρθένος τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ὁ πρῶτος μάρτυς τοῦ Θεοῦ. Χωρὶς νὰ ζήσει στόν παράδεισο κέρδισε κάτι παραδείσιο, ποὺ ἔχασαν οἱ γονεῖς του, οἱ ὁποῖοι ἐζησαν στόν παράδεισο. Εἶνε ὁ πρῶτος δίκαιος, ὁ πρῶτος πιστὸς, ὁ πρῶτος τύπος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς πρὸς τὸ θάνατο.

Κτίζει ὁ Κάιν τὴν πρώτη πόλι τῆς γῆς καὶ τῆς βάζει τὸ ὄνομα τοῦ γιοῦ του Ἐνώχ. Μιά ἀπεγνωσμένη καὶ ἄστοχη προσπάθεια νὰ διατηρήσῃ κανεὶς τὴ θνητὴ ὑπαρξί του στὴν αἰωνιότητα. Πρῶτη τέτοια προσπάθεια, ποὺ ἱκανοποιεῖ τὴν ἴδια τάσι τοῦ ἀνθρώπου, εἶνε ἡ σεξουαλικὴ ὀρμὴ καὶ πράξις τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴν ὁποία ὁ θνητὸς θέλει νὰ διαιωνίσῃ τὸν ἑαυτὸ του στὸ πρόσωπο τοῦ γιοῦ του καὶ τῆς γενιάς του, ποὺ ἐνδόμυχα τὰ βλέπει σὰν προέκτασι τῆς σάρκας του. Δεύτερη προσπάθεια ἢ μέριμνα ν' ἀφήσῃ τὸ ὄνομά του ἢ τὸ ὄνομα τῆς προεκτάσεώς του στὴν ἱστορία· γράφει τὸ ὄνομά του στὰ ἱεράγια, σὲ μνημεῖα τέχνης· ἀφήνει μνημεῖα τέχνης καὶ ἐπιστήμης μὲ τὸ ὄνομά του, συγγράμματα μὲ τὸ ὄνομά του, καὶ κυρίως κτίζει καὶ γράφει μὲ τὰ κτίσματά του τὸ ὄνομά του. Ὅλα αὐτὰ εἶνε μιὰ διάστροφη καὶ ἀποτυχημένη καταδίωξις τῆς ἀθανασίας, μιὰ τάσις ποὺ μαρτυρεῖ πόθο ἀθανασίας, ἔμφυτο σὲ κάθε ἄνθρωπο, ἀλλ' ἔλλειψι πίστεως. Καὶ ὁ Κάιν εἶνε πάλι τὸ καταλληλότερο πρόσωπο, γιὰ νὰ εἶνε ὁ τύπος αὐτῆς τῆς ἐκδηλώσεως.

Ἀντίθετα ὁ Σήθ, ὁ ἀντικαταστάτης τοῦ Ἄβελ, ὀνομάζει τὸ γιό του Ἐνώχ μὲ ἓνα ὄνομα, ποὺ δείχνει τὴν πίστι του· ἡ ὀνομασία αὐτὴ εἶνε ἔργο πίστεως. Τὰ ἔργα τῆς πίστεως δὲν εἶνε πάντοτε δαπανηρά, ὅπως τὰ ἔργα τῆς θρησκείας. Ὅταν εἶνε δαπανηρά, εἶνε δαπανηρότερα ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς θρησκείας. Πολλὲς φορὲς ὅμως εἶνε τελείως ἀδάπανα. Εἶνε καὶ εὐκολώτατες ἐκδηλώσεις, ποὺ δὲν ἐκτιμῶνται μὲ χρῆμα,

τις ὁποῖες ὅμως ὁ θρησκευτικὸς δὲν μπορεῖ νὰ τίς κἀνὴ οὔτε καὶ νὰ τίς διανοηθῆ. Ὁ Σῆθ ὠνόμασε τὸ γιό του Ἐνώς «ἐπὶ ἐλπίδι», κινούμενος ἀπὸ πίστι. Ἔργο πίστεως ἦταν ὄχι μόνο ἡ θυσία τοῦ Ἰσαάκ, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι ὁ Ἰακώβ εὐλόγησε ἰδιαιτέρως τὰ παιδιὰ τοῦ Ἰωσήφ (Ἐβρ. 11, 21). Τὰ ἔργα τῆς πίστεως δὲν ζυγίζονται μπακάλικα, ὅπως τὰ ἔργα τῆς τυπολατρείας, τῆς «θρησκείας».

Μέσα στὴν πνευματικὴ ἱστορία τῶν προπατόρων τῆς ἀνθρωπότητος μποροῦμε νὰ γράψουμε δυὸ γραμμές. Ἡ μία δείχνει τὴν πνευματικὴ καλυτέρευσι καὶ ἡ ἄλλη τὴν πνευματικὴ χειρότερευσι. Ἡ Εὐὰ θέλησε νὰ γίνῃ θεὸς χωρὶς τὸ Θεό· ἔπειτα ὁμολογεῖ ὅτι γέννησε παιδί μετὰ τὸ Θεό· ἔπειτα πάλι ὁμολογεῖ, ὅτι ὁ Θεὸς τῆς ἔδωσε τὸ Σῆθ σὲ ἀντικατάστασι τοῦ Ἄβελ, καὶ μάλιστα διαβλέπει ὅτι πρὸς τὸ κλωνάρι τοῦ Σῆθ θὰ φουντώσῃ ἡ ρίζα τῆς, καὶ ὄχι πρὸς τὸ κλωνάρι τοῦ Κάιν, τὸ ὁποῖο πραγματικὰ ἐξαφανίστηκε. Γι' αὐτὸ λέει: «Ἐξανέστησέ μοι σπέρμα» ὁ Θεὸς μετὰ τὸ Σῆθ ποῦ μοῦ ἔδωσε. Καὶ ὁ Σῆθ μετὰ τὴν σειρά του ὀνομάζει τὸν Ἐνώς ὅπως τὸν ὀνομάζει.

Ὅλα αὐτὰ εἶνε σημάδια καλυτερεύσεως. Στὴν ἄλλη γραμμὴ ἔχουμε τὰ σημάδια τῆς χειροτερεύσεως. Ὁ Κάιν φονεύει· ἐλέγχεται, καὶ ἀντὶ νὰ μετανοήσῃ, ἐκφράζει μόνο τίς τύψεις του καὶ τὴν ἀπελπισία του· δείχνει τὴν ἀπιστία του καὶ μετὰ τὴν ὀνομασία τῆς πόλεως Ἐνώχ καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσί του στὴ χώρα Ναίδ. Ὁ ἀπόγονός του Λάμεχ φονεύει· κι' αὐτὸς δείχνει μόνο τὴν ὀδύνη τῶν τύψεων του καὶ τὸ φόβο τῆς τιμωρίας, ἀλλ' ὄχι μετάνοια. Ὁ ἴδιος ὁ Λάμεχ εἶνε ὁ πρῶτος ποῦ ἀναφέρεται ὅτι εἶχε δύο γυναῖκες. Γιὰ πρώτην φορὰ ἐμφανίζεται τὸ φροῦτο τῆς πολυγαμίας. Δηλαδή ἡ ἀνθρωπότητα πρὸς τὸν κλάδο τοῦ Σῆθ βελτιώνεται, ἂν ὄχι στὴ ζωὴ, τούλάχιστο στὴν πίστη καὶ στὴν ἐλπίδα, ἐνῶ πρὸς τὸν κλάδο τοῦ Κάιν ὄλο καὶ κατρακυλάει στὴν ἀπιστίαν καὶ στὴ διαφθορά.

Ὅτι οἱ πρῶτοι ἀνθρώποι εἶχαν γλῶσσα σὰν μέσο συνεννοήσεως ἀπ' τὸν παράδεισο κίολας, φαίνεται ἀπὸ τὴν ὀνο-

μασία τῶν ζώων, πρὶν νὰ δημιουργηθῆ ἡ γυναίκα, ἀπὸ τὴν ὀνομασία καὶ τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς γυναίκας, ἀπὸ τὴ συνομιλία Ἀδὰμ καὶ γυναίκας. Βέβαια δὲν θὰ ἦταν γλῶσσα ἀνεπτυγμένη σὰν τὶς σημερινές. Ἄν πάρη κάποιος ἓνα λεξικὸ καὶ σβῆση ὅλες τὶς λέξεις ποὺ δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἔχουν οἱ πρωτόπλαστοι (π.χ. στρατός, θάνατος, κλέβω, ξάδελφος κ.λπ.), θὰ δῆ ὅτι δὲν θὰ μείνουν παρὰ ἐλάχιστες λέξεις. Ἄρα γλῶσσα δὲν εἶνε τὸ περιεχόμενο ἐνὸς λεξικοῦ, ἀλλ' ἡ φυσικὴ ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐκφράζη τὴ σκέψι του μὲ φωνές. Ἐπὶ Κάιν ἔχουμε καὶ τὴν πρώτη μνεία γραμμάτων. Εἶνε τὸ σημεῖο ποὺ ἔβαλε ὁ Θεὸς στὸν Κάιν, γιὰ νὰ μὴ τὸν σκοτῶνῃ κανεὶς. Ἡ βαθύτερη ἔννοια τοῦ γράμματος εἶνε τὸ σιωπηρὸ σημάδι ποὺ μεταδίδει ἓνα νόημα χωρὶς φωνή. Ὅπως καὶ ἡ γλῶσσα, ἔτσι καὶ τὰ γράμματα στὴν ἀρχὴ δὲν ἦταν δυνατόν νὰ εἶνε ὅπως σήμερα. Στὴν ἀρχὴ ἦταν ἔνα σημάδι, μιὰ ζωγραφιά, σκηνη ζωγραφισμένη. Ἐπειτα οἱ ζωγραφιῆς τυποποιήθηκαν, λιγότεψαν, καὶ ἔγιναν ἀντιπροσωπευτικές. Ἐπειτα ἔγιναν σύμβολα ὠρισμένων λέξεων ἢ συλλαβῶν. Στὸ τέλος ἔγιναν εὐκόλογραππα σύμβολα φθόγγων. Ὡστε καὶ τὰ γράμματα, ὅπως καὶ ἡ γλῶσσα εἶνε σπέρμα ἔμφυτο στὸν ἄνθρωπο· καὶ πρῶτος τὰ χρησιμοποίησε ὁ Θεὸς γιὰ νὰ γράψῃ μιὰ ἐντολή. Δὲν εἶνε ἀσχετο μ' αὐτὸ ὅτι καὶ τὸ ἀρχαιότερο βιβλίον τῆς ἀνθρωπότητος εἶνε αὐτὸ ποὺ ἐξηγοῦμε τώρα, ἡ Γένεσις.

Τὸ ὅτι ὁ Κάιν ὠνόμασε τὴν πόλι ποὺ ἔκτισε μὲ τὸ ὄνομα τοῦ γιοῦ του, τὸ ὅτι ὁ Λάμεχ μετὰ ἔξι γενιές γνώριζε τὴν ἱστορία τοῦ Κάιν, τὸ ὅτι τὰ λόγια τοῦ Λάμεχ ἔγιναν ποίημα καὶ τραγοῦδι γιὰ νὰ εἶνε εὐκολομνημόνευτα στοὺς μεταγενεστέρους, τὸ ὅτι γενικὰ μᾶς παραδίδονται τὰ ὀνόματα τῆς περιόδου ἐκείνης, ὅλα δείχνουν ὅτι ἀνέκαθεν ὁ ἄνθρωπος εἶχε τὴ συνειδησι ὅτι γράφει ἱστορία. Ἡ ἀπομνημόνευσις τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, δηλαδὴ ἡ ἱστορία, εἶνε τὰ πράγματα ποὺ δείχνουν τὴν ὑπεροχὴ τοῦ ἀνθρώπου σὲ σύγκρισι μὲ τὰ κτήνη καὶ τὰ φυτὰ. Δὲν ἔχει σημασία ἂν οἱ τάσεις τοῦ ἀνθρώπου δείχνουν τὴν ἱστορικὴ συνειδησι τοῦ ἀνθρώπου εἶνε

ἄλλοτε ἁμαρτωλὲς κι' ἄλλοτε καλές· σημασία ἔχει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶνε καὶ πνεῦμα, πρᾶγμα ποῦ φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀνέκαθεν ὑπάρχουσα συνείδησί του ὅτι γράφει ἱστορία.

Ὁ ἔμμετρος λόγος τοῦ Λάμεχ δείχνει ὅτι τὸ ἀργότερο στὶς μέρες του ὑπῆρχε καὶ ποίησις καὶ λογοτεχνία. Δείχνει καὶ τοῦτο πῶς ἀναπτύσσονται τὰ σπέρματα ποῦ ἔβαλε ὁ Θεὸς στὴν ἀνθρώπινη φύσι.

Καὶ ἡ τεχνικὴ ἐξέλιξις ἔχει τὴν ἴδια ἡλικία μὲ τὸν ἄνθρωπο. Ὁ Θεὸς ὑποδεικνύει ἀρχικὰ στὸν Ἀδὰμ τὴ γεωργία. Αὐτὴ τὴν ἐργασία κληρονομεῖ καὶ ὁ πρῶτος γιὸς ὁ Κάιν. Ὁ δεῦτερος γίνεται κτηνοτρόφος· μιὰ ἐργασία ποῦ δείχνει, ἄς ποῦμε ἔτσι, μεγαλύτερη διπλωματία τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὴν ἄψυχη φύσι. Στὴν ἐποχὴ τοῦ γιοῦ τοῦ Κάιν κτίζεται πόλις. Νὰ καὶ ἡ οἰκοδομικὴ τέχνη. Γιὰ ἔξι γενιὲς οἱ ἄνθρωποι παραμένουν σ' αὐτές τὶς τρεῖς τέχνες, γεωργία, κτηνοτροφία, οἰκοδομικὴ.

Στὴ ὀγδόη γενιά, τὴ γενιὰ τῶν γιῶν τοῦ Λάμεχ, παρατηρεῖται μιὰ ἀλματώδης τεχνικὴ πρόοδος. Ἡ ὑφαντικὴ καὶ ἡ κατασκευὴ σκηνῶν τίθεται στὴν ὑπηρεσία τῶν κτηνοτρόφων, ἐπινοεῖται ἡ κατεργασία τῶν μετάλλων χαλκοῦ καὶ σιδήρου, κατασκευάζονται τὰ δύο πρῶτα μουσικὰ ὄργανα καὶ ἀσφαλῶς, γιὰ νὰ παίξουν, τίθενται οἱ βάσεις τῆς θεωρητικῆς μουσικῆς, ἀκόμη κι' ἂν ἡ μουσικὴ δὲν εἶνε ἀκόμη γραπτή. Καὶ μόνο τὸ ὅτι τώρα ὁ μουσικός διαλέγει τὴ μία χορδὴ καὶ τώρα τὴν ἄλλη εἶνε θεωρητικὴ μουσικὴ. Τὸ ὅτι οἱ τρεῖς ἐφευρέτες ἀνήκουν στὴν ἴδια γενιά δὲν εἶνε τυχαῖο. Σημαίνει ὅτι μετὰ ἀπὸ μακροχρόνια καὶ βραδεῖα πρόοδος, ἦρθε μιὰ ἐποχὴ ποῦ ἡ τεχνικὴ ἔκανε ἄλματα. Πόσοι αἰῶνες πέρασαν ἀπὸ τὸ ἀσάμάρωτο ἄλογο μέχρι τὸ κάρνο; Πάρα πολλοί. Ἀπὸ τὸ αὐτοκίνητο ὄμως, ποῦ ἦρθε μετὰ τὸ κάρνο, μέχρι τὸ διαστημόπλοιο δὲν πέρασε οὔτε ἓνας αἰώνας. Ἔτσι προώδευσε ἡ ἀνθρωπότης καὶ τότε.

Πάνω ἀπ' ὅλα αὐτὰ βλέπομε τὴν ἐπέμβασι τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ τότε ποῦ ἀποστάτησε ὁ σατανᾶς, ὁ Θεὸς δὲν ἀναμίχθηκε στὰ ἐσωτερικά του. Δὲν συνέβη τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸν

άνθρωπο. Ὁ Θεὸς δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ ἀναμιγνύεται στὴ ζωὴ του καὶ μετὰ τὴν ἀποστασία. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος διατηρεῖ ἀκόμη, καὶ πάντα διατηρεῖ, στοιχεῖα ἀγαθὰ στὴν ὕπαρξί του· δείχνει δὲ καὶ κάτι ἄλλο ἀνώτερο, ὅτι ὁ Θεὸς μὲ ὅσα κάνει ἔχει κάποιον σκοπὸ, «κάπου τὸ πάει». Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά βλέπουμε νὰ παιδαγωγῆ συνεχῶς τὸν ἄνθρωπο. Κάπου ἀποβλέπει. Ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸν βλέπουμε κατὰ καιροὺς νὰ κόβη κομμάτια ὀλόκληρα τῆς ἀνθρωπότητος καὶ νὰ τὰ πετάη πέρα, ἐνῶ γιὰ τὸ ὑπόλοιπο μέρος νὰ ἐντείνῃ τὴ μέριμνά του.

Πετάει τὸν Κάιν, πετάει ἔπειτα κι' ὅλη τὴ ράτσα του. Ἀντιθέτως, ἀντικαθιστᾷ τὸν Ἄβελ, μεριμνᾷ γιὰ τὴ γενιά τοῦ Σήθ. Ἀργότερα θὰ δοῦμε σαφέστερα τὴς διπλῆς του ἐνέργειας. Καὶ πῶς καθαρὰ θὰ δοῦμε ὅτι «κάπου τὸ πάει» αὐτὸς ὁ Θεός. Ποῦ τὸ πάει; Γιατὶ αὐτὴ ἡ ἐπέμβασις στὰ ἀνθρώπινα; Γιατὶ αὐτὴ ἡ ἐπιλογή; Γιατὶ ἡ προτίμησις τῶν μὲν καὶ τὸ πέταμα τῶν ἄλλων; Γιατὶ ἡ μέριμνα γι' αὐτοὺς ποὺ προτιμᾷ; Ἀσφαλῶς γιὰ τὴ συντήρησι ἑνὸς ζωτικῆς κομματιοῦ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ γιὰ τὴ βελτίωσί του, μέχρι νὰ γεννηθῆ ὁ Χριστός.

Ἄλλ' αὐτὸ κανεὶς δὲν τὸ ἀντιλήφθηκε, προτοῦ νὰ τελειώσῃ οὔτε ὁ ἔξυπνος σατανᾶς. Αὐτὸ ἦταν τὸ μυστήριον τὸ σεσιγημένο καὶ ἀποκεκρυμμένο ἀπὸ τῶν αἰώνων. Πάντως, καὶ ἂν ἀκόμη ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἀφαιρέσουμε ὅλες τὴς προφητεῖες κι' ὅλους τοὺς τύπους ποὺ βουβὰ προεικονίζουν τὸ μέλλον κι' ὅλα ὅσα εἶνε προρρήσεις ἢ ὑπαινιγμοὶ τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ Χριστοῦ, πάλι καὶ μόνο ἡ ἐπέμβασις τοῦ Θεοῦ στὰ ἀνθρώπινα, καὶ μόνο ἡ ἐπιλογή προσώπων καὶ φυλῶν, καὶ μόνο ἡ παιδαγωγία του καὶ οἱ τιμωρίες του, φωνάζουν ὅτι ὁ Θεὸς κάτι ἐτοιμάζει».

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙ

Ἡ γενεαλογία τοῦ Ἀδάμ (5, 1-6, 8)

1. Γενεαλογία τῶν πρώτων υἱῶν τοῦ Σήθ (5, 1-32)

5, ¹ Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως ἀνθρώπων· ἡ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδάμ, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν·

² Ἦρσεν καὶ Θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς καὶ εὐλόγησεν αὐτούς· καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἀδάμ, ἡ ἡμέρα ἐποίησεν αὐτούς·

³ Ἐζησε δὲ Ἀδὰμ τριάκοντα καὶ διακόσια ἔτη, καὶ ἐγέννησε κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα

5, ¹ Αὐτὸ εἶναι τὸ βιβλίον τῆς γενεαλογίας τῶν ἀνθρώπων. Ὄταν δημιούργησε ὁ Θεὸς τὸν Ἀδάμ, τὸν δημιούργησε κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ·

² ἔκανε τὸν ἄνθρωπο, εἶτε ἄνδρα εἶτε γυναῖκα, τὸν εὐλόγησε καὶ τὸν ὀνόμασε Ἀδάμ, τὴν ἡμέρα ποὺ τὸν ἔκανε.

³ Ἐζησε δὲ ὁ Ἀδὰμ διακόσια τριάντα χρόνια καὶ γέννησε υἱὸ κατὰ τὴν ὁμοίωσίν του καὶ κάλεσε

αὐτοῦ καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σὴθ.

⁴ Ἐγένοντο δὲ αἱ ἡμέραι τοῦ Ἀδὰμ, ὡς ἔζησε μετὰ τὸ γεννηθῆσαι αὐτὸν τὸν Σὴθ, ἔτη ἑπτακόσια, καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας.

⁵ καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Ἀδὰμ, ὡς ἔζησε, τριάκοντα καὶ ἑννακόσια ἔτη, καὶ ἀπέθανεν.

⁶ Ἐζησε δὲ Σὴθ πέντε καὶ διακόσια ἔτη καὶ ἐγέννησε τὸν Ἐνῶς.

⁷ καὶ ἔζησε Σὴθ μετὰ τὸ γεννηθῆσαι αὐτὸν τὸν Ἐνῶς ἑπτὰ ἔτη καὶ ἑπτακόσια καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας.

⁸ καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Σὴθ δώδεκα καὶ ἑννακόσια ἔτη, καὶ ἀπέθανε.

⁹ Καὶ ἔζησεν Ἐνῶς ἔτη ἑκατὸν ἑνενήκοντα καὶ ἐγέννησε τὸν Καϊνᾶν.

¹⁰ καὶ ἔζησεν Ἐνῶς μετὰ τὸ γεννηθῆσαι αὐτὸν τὸν Καϊνᾶν πεντεκαίδεκα ἔτη καὶ ἑπτακόσια καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας.

τὸ ὄνομά του Σὴθ.

⁴ Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Σὴθ ὁ Ἀδὰμ ἔζησε ἑπτακόσια χρόνια καὶ γέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρες.

⁵ Συνολικά, ὅλα τὰ χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Ἀδὰμ ἦταν ἑνιακόσια τριάντα. Μετά, πέθανε!

⁶ Ὁ Σὴθ ἔζησε διακόσια πέντε χρόνια καὶ γέννησε τὸν Ἐνῶς.

⁷ Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Ἐνῶς ὁ Σὴθ ἔζησε ἑπτακόσια ἑπτὰ χρόνια καὶ γέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρες.

⁸ Συνολικά, ὅλα τὰ χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Σὴθ ἦταν ἑνιακόσια δώδεκα χρόνια. Μετά, πέθανε!

⁹ Ὁ Ἐνῶς ἔζησε ἑκατὸν ἑνενήντα χρόνια καὶ γέννησε τὸν Καϊνᾶν.

¹⁰ Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Καϊνᾶν ὁ Ἐνῶς ἔζησε ἑπτακόσια δεκαπέντε χρόνια καὶ γέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρες.

11 και ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Ἐνώς πέντε ἔτη και ἑννακῶσια, και ἀπέθανε.

12 Καὶ ἔζησε Καϊνᾶν ἑβδομήκοντα και ἑκατὸν ἔτη, και ἐγέννησε τὸν Μαλελεήλ.

13 και ἔζησε Καϊνᾶν μετὰ τὸ γεννηῆσαι αὐτὸν τὸν Μαλελεήλ τεσσαράκοντα και ἑπτακῶσια ἔτη και ἐγέννησεν υἱοὺς και θυγατέρας.

14 και ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Καϊνᾶν δέκα ἔτη και ἑννακῶσια, και ἀπέθανε.

15 Καὶ ἔζησε Μαλελεήλ πέντε και ἑξήκοντα και ἑκατὸν ἔτη και ἐγέννησε τὸν Ἰάρεδ.

16 και ἔζησε Μαλελεήλ μετὰ τὸ γεννηῆσαι αὐτὸν τὸν Ἰάρεδ ἔτη τριάκοντα και ἑπτακῶσια και ἐγέννησεν υἱοὺς και θυγατέρας.

17 και ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Μαλελεήλ ἔτη πέντε και ἑνενηκοντα και ὀκτακῶσια, και ἀπέθανε.

¹¹ Συνολικά, ὅλα τὰ χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Ἐνώς ἦταν ἑνιακῶσια πέντε. Μετά, πέθανε!

¹² Ὁ Καϊνᾶν ἔζησε ἑκατὸν ἑβδομήντα χρόνια και γέννησε τὸν Μαλελεήλ.

¹³ Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Μαλελεήλ ὁ Καϊνᾶν ἔζησε ἑπτακῶσια σαράντα χρόνια και γέννησε υἱοὺς και θυγατέρες.

¹⁴ Συνολικά, ὅλα τὰ χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Καϊνᾶν ἦταν ἑνιακῶσια δέκα. Μετά, πέθανε!

¹⁵ Ὁ Μαλελεήλ ἔζησε ἑκατὸν ἑξήντα πέντε χρόνια και γέννησε τὸν Ἰάρεδ.

¹⁶ Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Ἰάρεδ ὁ Μαλελεήλ ἔζησε ἑπτακῶσια τριάντα χρόνια και γέννησε υἱοὺς και θυγατέρες.

¹⁷ Συνολικά, ὅλα τὰ χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Μαλελεήλ ἦταν ὀκτακῶσια ἑνενηντήντα πέντε χρόνια. Μετά, πέθανε!

18 Καὶ ἔζησεν Ἰάρεδ δύο καὶ ἐξήκοντα ἔτη καὶ ἑκατὸν καὶ ἐγέννησε τὸν Ἐνώχ.

19 καὶ ἔζησεν Ἰάρεδ μετὰ τὸ γεννηῆσαι αὐτὸν τὸν Ἐνώχ ὀκτακόσια ἔτη καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας.

20 καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Ἰάρεδ δύο καὶ ἐξήκοντα καὶ ἑννακόσια ἔτη, καὶ ἀπέθανε.

21 Καὶ ἔζησεν Ἐνώχ πέντε καὶ ἐξήκοντα καὶ ἑκατὸν ἔτη καὶ ἐγέννησε τὸν Μαθουσάλα.

22 εὐηρέστησε δὲ Ἐνώχ τῷ Θεῷ μετὰ τὸ γεννηῆσαι αὐτὸν τὸν Μαθουσάλα διακόσια ἔτη καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας.

23 καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Ἐνώχ πέντε καὶ ἐξήκοντα καὶ τριακόσια ἔτη.

24 καὶ εὐηρέστησεν Ἐνώχ τῷ Θεῷ καὶ οὐχ εὐρίσκετο, ὅτι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός.

25 Καὶ ἔζησε Μαθουσάλα

18 Ὁ Ἰάρεδ ἔζησε ἑκατὸν ἐξήντα δύο χρόνια καὶ γέννησε τὸν Ἐνώχ.

19 Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Ἐνώχ ὁ Ἰάρεδ ἔζησε ὀκτακόσια χρόνια καὶ γέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρες.

20 Συνολικά, ὅλα τὰ χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Ἰάρεδ ἦταν ἑνιακόσια ἐξήντα. Μετά, πέθανε!

21 Ὁ Ἐνώχ ἔζησε ἑκατὸν ἐξήντα πέντε χρόνια καὶ γέννησε τὸν Μαθουσάλα.

22 Εὐαρέστησε δὲ ὁ Ἐνώχ τὸν Θεό, ἀφοῦ γέννησε τὸν Μαθουσάλα, ζώντας ἀκόμα διακόσια χρόνια, στὰ ὁποῖα γέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρες.

23 Συνολικά, ὅλα τὰ χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Ἐνώχ ἦταν τριακόσια ἐξήντα πέντα.

24 Ὁ Ἐνώχ εὐαρέστησε τὸν Θεό καὶ ἐξαφανίστηκε, γιατί τὸν μετέθεσε ὁ Θεὸς ἀπὸ τὴν γῆ.

25 Ὁ Μαθουσάλα ἔζησε

ἑπτὰ ἔτη καὶ ἐξήκοντα καὶ ἑκατὸν καὶ ἐγέννησε τὸν Λάμεχ.

²⁶ **καὶ ἔζησε Μαθουσάλα μετὰ τὸ γεννησάαι αὐτὸν τὸν Λάμεχ δύο καὶ ὀκτακόσια ἔτη καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας.**

²⁷ **καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Μαθουσάλα, ὡς ἔζησεν, ἑννέα καὶ ἐξήκοντα καὶ ἑννακόσια ἔτη, καὶ ἀπέθανε.**

²⁸ **Καὶ ἔζησε Λάμεχ ὀκτῶ καὶ ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατὸν ἔτη καὶ ἐγέννησεν υἱὸν.**

²⁹ **καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Νῶε λέγων· οὗτος δισναπαύσει ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἔργων ἡμῶν καὶ ἀπὸ τῶν λυπῶν τῶν χειρῶν ἡμῶν καὶ ἀπὸ τῆς γῆς, ἧς κατηράσατο Κύριος ὁ Θεός.**

³⁰ **καὶ ἔζησε Λάμεχ μετὰ τὸ γεννησάαι αὐτὸν τὸν Νῶε πεντακόσια καὶ ἐξήκοντα καὶ πέντε ἔτη καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας.**

³¹ **καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ**

ἑκατὸν ἐξήντα ἑπτὰ χρόνια καὶ γέννησε τὸν Λάμεχ.

²⁶ Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Λάμεχ ὁ Μαθουσάλα ἔζησε ὀκτακόσια δύο χρόνια καὶ γέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρες.

²⁷ Συνολικά, ὅλα τὰ χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Μαθουσάλα ἦταν ἑνιακόσια ἐξήντα ἑννέα. Μετά, πέθανε!

²⁸ Ὁ Λάμεχ ἔζησε ἑκατὸν ὀγδόντα ὀκτῶ χρόνια καὶ γέννησε υἱό·

²⁹ τὸν υἱὸ αὐτὸν τὸν ὀνόμασε Νῶε (= ἀνάπαυση) λέγοντας: «Αὐτὸς θὰ μᾶς ἀναπαύσει ἀπὸ τὰ ἔργα μας καὶ ἀπὸ τοὺς κόπους τῶν χειρῶν μας καὶ ἀπὸ τὴν γῆ, ποὺ κατηράστηκε Κύριος ὁ Θεός».

³⁰ Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Νῶε ὁ Λάμεχ ἔζησε πεντακόσια ἐξήντα πέντε χρόνια καὶ γέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρες.

³¹ Συνολικά, ὅλα τὰ χρό-

**ἡμέραι Λάμεχ ἑπτακόσια
καὶ πενήντα τρία ἔτη,
καὶ ἀπέθανε.**

**³² Καὶ ἦν Νῶε ἐτῶν πεν-
τακοσίων καὶ ἐγέννησε
τρεις υἱούς, τὸν Σήμ, τὸν
Χάμ, καὶ τὸν Ἰάφεθ.**

για τῆς ζωῆς τοῦ Λάμεχ
ἦταν ἑπτακόσια πενήντα
τρία. Μετά, πέθανε!

³² Ὁ Νῶε ἦταν πεντακο-
σίων χρόνων. Γέννησε
τρεις υἱούς: Τὸν Σήμ, τὸν
Χάμ καὶ τὸν Ἰάφεθ.

Στίχ. 1-32. Γενεαλογικὸς κατάλογος. Ἀ΄ Παραλ. 1, 1-4. Λουκ. 3, 36-38. — **Στίχ. 1-3.** Ὁ ἄνθρωπος Ἀδάμ. 1, 26-27. — **Στίχ. 21-24.** Ἐνώχ. Ἐβρ. 11, 5. Ἰουδ. 14. — **Στίχ. 32.** Σήμ, Χάμ, Ἰάφεθ. 6, 10, 7, 13, 9, 18, 10, 1.

Στίχ. 1. Βίβλος γενέσεως. Μὲ τὰ ἴδια λόγια ἀρχίζει καὶ ὁ Ματθαῖος τὸ Εὐαγγέλιό του (Ματθ. 1, 1). Ἡ γενεαλογία αὐτῆ χαράσσει τὴν καταγωγή τῆς ἐκλεκτῆς φυλῆς καὶ δείχνει, πῶς δόθηκε ἡ γνώση τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν πατέρα στὸν υἱὸ (Ψαλμ. 21, 31, 32). — Τὴν ἔκφραση τοῦ κεφαλαίου μας ἐδῶ, «βίβλος γενέσεως ἀνθρώπων», ποὺ θυμίζει τὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου τῆς Γένεσης, καὶ τὴν μὴ ἀναφορὰ τοῦ Κάιν ὁ Χρυσόστομος ἐξηγεῖ ὡς ἀποστροφή τοῦ Θεοῦ στὴν πρώτη γενεὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀρχὴ μιᾶς νέας καλῆς γενεαλογίας ἀπὸ τὸν Σήθ: «Σκόπει πῶς τοῖς αὐτοῖς ῥήμασι κέχρηται, ὡς καὶ ἐν τοῖς προοιμίοις· ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς, ὅτι ὡς ἀδοκίμους γενομένης τὰς γενεὰς ἐκεῖνας, οὐδὲ μνήμη λοιπὸν ἀξιοῖ, ἀλλ' ἐκ τοῦ νῦν τεχθέντος, τοῦ Σήθ λέγω, τῆς γενεαλογίας ἀρχεται... Ὡς γὰρ μηδὲ παραχθέντων λοιπὸν ἐκείνων εἰς τὸν βίον, οὕτως αὐτῶν τὴν μνήμην παραλιμπάνει, δεικνὺς ἡμῖν ὅσον ἐστὶ κακία χαλεπόν». «Ἄφοῦ ὁ Μωϋσῆς μᾶς ἐξιστόρησε τὴ γενεὰ τοῦ Κάιν μέχρι τὸν κατακλυσμό, γύρισε, καθὼς εἶδαμε, πίσω καὶ μᾶς ἀνέφερε, πῶς γεννήθηκε ὁ τρίτος γιὸς τοῦ Ἀδάμ, ὁ Σήθ, καὶ ὁ γιὸς τοῦ Σήθ ὁ Ἐνώχ. Ἡ γενεὰ τοῦ Κάιν, καθὼς εἶπαμε, καταστρά-

φηκε όλόκληρη στὸν κατακλισμὸ. Τὸ αἷμα τῆς γενιάς ἐκείνης δὲν ὑπάρχει καθόλου στὴ σημερινὴ ἀνθρωπότητα. Ὁ-λη ἢ μετὰ τὸν κατακλισμὸ ἀνθρωπότης κατάγεται ἀπὸ τὸ Σῆθ. Γι' αὐτὸ, ὅταν τὸν γέννησε ἡ Εὐά, εἶχε πῆ: «Ἐξανέστησέ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἰαβελ» (4, 25). Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ σημερινὴ ἀνθρωπότης κατάγεται ἀπὸ τὸ Σῆθ, γι' αὐτὸ κι ὁ Μωϋσῆς, μόλις ἀναφέρει καὶ τὸ πῶς ἄρχισε νὰ βλαστάνῃ ἡ γενιά τοῦ Σῆθ, σταματᾷ, γυρίζει στὴν ἀρχή, καὶ κάνει μιὰ μονοκόμματη καὶ ἀδιάκοπη διήγησι ἀπὸ τὴν πλάσι τοῦ ἀνθρώπου μέχρι τὸν κατακλισμὸ, παραλείποντας ἢ συνοψίζοντας ὅσα διηγῆθηκε προηγουμένως γιὰ τὰ χαρίσματα καὶ γιὰ τὴν πτώσι τῶν πρωτοπλάστων, γιὰ τοὺς ἀδελφοὺς Κάιν καὶ Ἰαβελ, καὶ γιὰ τὴ γενιά τοῦ Κάιν» (Σάκκος). — **Ἐποίησεν ὁ Θεός... κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν.** Δημιούργησε ὁ Θεὸς κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ ἡ φραστικὴ διατύπωση δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ ὡς ἔβραϊσμός, ἀλλὰ θέλει νὰ δηλώσει κάποιο βαθὺ νόημα: Ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν ἀνθρώπο κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Υἱοῦ Του, ποὺ θὰ γινόταν ἀνθρώπος· τὸν Χριστὸ, τὸν ἐνανθρωπήσαντα Υἱὸ τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ μιμηθεῖ ὁ ἀνθρώπος, γιὰ νὰ πετύχει τὴν θέωση, καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα Αὐτοῦ (τοῦ Χριστοῦ), ποὺ εἶναι Θεός, τὸν δημιούργησε ὁ Θεός, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ Τὸν μιμηθεῖ.

Στίχ. 2. Ἰαδὰμ. Φαίνεται ἀπὸ τὸν στίχο μας ἐδῶ ὅτι τὸ ὄνομα «Ἰαδὰμ» εἶναι ὄνομα τῆς ἀνθρώπινης φύσης, κοινὸ καὶ στὸν ἄνδρα καὶ στὴν γυναῖκα.

Στίχ. 3. Τριάκοντα καὶ διακόσια ἔτη. Τὸ Ἑβραϊκὸ λέει «Ἐκατὸ καὶ τριάντα ἔτη». Τὰ δυὸ κείμενα μᾶς δίνουν μιὰ διαφορὰ 900 χρόνων στὴν διάρκεια τῆς περιόδου μεταξὺ Ἰαδὰμ καὶ Νῶε. Ἔχουν ὑποθέσει ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἄλλαξαν τὰ ἔβραϊκὰ τοὺς ἀντίγραφα, γιὰ νὰ κάνουν τὴν χρονολογία σύμφωνη μὲ τὴν παράδοση ὅτι ἡ διάρκεια τοῦ κόσμου δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπερβεῖ τὰ 6000 χρόνια. — **Κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ.** Ἡ φράση σημαίνει ὅτι γέννησε ἀνθρώπο· δηλαδὴ παρήγαγε κάτι, ποὺ εἶχε τὴν ἴδια

φύση και ουσία με αυτόν. "Ανθρωπος έπρεπε να γεννηθεί από τον άνθρωπο, γιατί έτσι θα πληθυνόταν ο άνθρωπος, όπως καθόρισε ο Θεός (Γεν. 1, 28). 'Η άληθινή όμως υιότητα συνίσταται και στην ήθικη όμοιότητα και μίμηση. — **Σήθ.** Δέν ήταν ο πρωτότοκος. Και οι υιοί οι όνομαζόμενοι στις άλλες γενεές πιθανώς δέν ήταν και αυτοί οι πρωτότοκοι, αλλά εκείνοι που διαλέχτηκαν από τον Θεό και διατηρήθηκαν για την ύπηρεσία του.

Στίχ. 4. Έγέννησεν υιούς και θυγατέρας. Μια από τις θυγατέρες μνημονεύεται στο 4, 17.

Στίχ. 5. Τριάκοντα και έννακόσια έτη. 'Η μακροζωία αυτή των πρώτων ανθρώπων έξηγεϊται και φυσικώς, από την άπουσία πολλών άσθενειών, την καθαρότητα της άτμόσφαιρας, την καθαρότητα τροφής κ.ά. 'Αλλά μάλλον την μακροζωία αυτή πρέπει να την άποδώσουμε σε ειδική πρόνοια του Θεού, ώστε οι πρώτοι άνθρωποι να μπορούν να βλέπουν τα παιδιά τους και τα παιδιά των παιδιών τους για πολλές γενεές, ώστε να τα διδάσκουν την γνώση του Θεού, που έλαβε ο 'Αδάμ κατά άποκάλυψη ('Ησ. 38, 19). «Υπάρχουν πολλές παραδόσεις για το ότι ή ζωή του ανθρώπου άρχικά παρατεινόταν σε πάρα πολλά έτη από ό,τι σήμερα, τουλάχιστον έφθανε σε μερικές έκατονταετηρίδες. Μερικά έθνη έξόγκωναν αυτές τις έκατονταετηρίδες σε χιλιάδες. Οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι μίλησαν για ζωή ανθρώπων που έφθανε σε 800 χρόνια. 'Ο Híndoos είπτε ότι στην άρχή του κόσμου ο άνθρωπος ήταν έλεύθερος από άσθένειες και ζούσε μέχρι 400 χρόνια» (Rawlinson). — **'Απέθανεν.** Βλ. Γεν. 3, 19. 'Εβρ. 9, 27. Το σώμα του επέστρεψε στο χώμα και ή ψυχή του πήγε στον καθορισμένο γι' αυτή τόπο, για να παραμείνει εκεί μέχρι την τελευταία μεγάλη μέρα. Στο «άπέθανεν», που άκούγεται συχνά στο κεφάλαιό μας, φαίνεται καθαρά το ψέμα του Διαβόλου, που είπτε στους πρωτόπλαστους ότι δέν θα πεθάνουν, αν φάνε από τον άπαγορευμένο καρπό (Γεν. 3, 4).

Στίχ. 18. Ένώχ. Το όνομα σημαίνει «ο έφευρέτης» ή ο

«ἀρχάριος». Οι Ἰουδαῖοι εἶχαν μιὰ παράδοση ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ ἐφευρέτης τῶν βιβλίων καὶ τῆς ἀνάγνωσης. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰούδα, στίχ. 14, 15, παραθέτει τὴν προφητεία του σχετικῶς μὲ τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ στοὺς ἀσεβεῖς, ποὺ εἶχε τὴν πρώτη ἐκπλήρωσή της στὸν κατακλυσμό, ἀλλὰ προμηνύει ἐπίσης καὶ τὴν τιμωρία ποὺ θὰ καταλάβει τὸν ἀσεβῆ κόσμον τὴν τελευταία μέρα τῆς κρίσης. Αὐτὴ ἡ προφητεία τοῦ Ἐνώχ, μαζί μὲ κάποιες ἄλλες παραδόσεις τοῦ παλαιοῦ κόσμου, βρίσκεται στὸ καλούμενο «Βιβλίον τοῦ Ἐνώχ»· αὐτὴ ὅμως ἡ πολὺ παλιὰ πραγματεία περιέχει καὶ πολλὰ μυθώδη πράγματα.

Στίχ. 21. Μαθουσάλα. Τὸ ὄνομα λέγεται ὅτι σημαίνει «θάνατος ἀπὸ ἓνα βέλος». Ὁ θάνατος τοῦ Μαθουσάλα, λένε μερικοί, ἐγινε μὲ τὸν κατακλυσμό, αὐτὸ τὸ βέλος τοῦ Θεοῦ, τῆς ξαφνικῆς τιμωρίας τῶν ἀσεβῶν. Κατ' ἄλλους ὅμως, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ σωστό, ὁ Μαθουσάλα πέθανε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν κατακλυσμό.

Στίχ. 22. Εὐηρέστησε δὲ Ἐνώχ τῷ Θεῷ, δηλαδὴ ἔζησε μὲ πίστη, χωρὶς τὴν ὁποία εἶναι ἀδύνατο νὰ ζήσει κανεὶς κατὰ Θεὸν καὶ νὰ Τὸν εὐαρεστήσει (Ἐβρ. 11, 5.6). Μὲ τὴν πίστη κατόρθωσε ὁ Ἐνώχ νὰ εἶναι «φίλος» τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ λάβει ἀποκαλύψεις ἀπὸ Αὐτὸν (6, 9. 17, 1)· ἦταν ἐπίσης ἕνας κήρυκας δικαιοσύνης καὶ ἓνα ὑπόδειγμα μετανόιας σὲ ὅλες τὶς γενεές (Σοφ. Σειρ. 44, 16).

Στίχ. 24. Οὐχ εὐρίσκετο, δηλαδὴ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἢ μεταξὺ τῶν ζώντων. «Πάνω στὴν γῆ δὲν δημιουργήθηκε ἄνθρωπος σὰν τὸν Ἐνώχ· γιατί ἀναλήφθηκε ἀπὸ τὴν γῆ» (Σοφ. Σειρ. 49, 14). — **Ὅτι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός.** Βλ. Ἐβρ. 11, 5. Ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τοῦ θανάτου καὶ μετατέθηκε σὲ κάποιο τόπο ἀνάπαυσης, ὅπου περιμένει τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Ἡ μετάθεσή του ἦταν μιὰ παρηγοριά στὸν πιστὸ γιὰ τὸν θάνατο τοῦ δίκαιου Ἄβελ· σώθηκε ἀπὸ ἓνα κόσμον, ποὺ ἦταν ἀνάξιος γι' αὐτόν· αὐτὸ ἦταν ἓνα ἐνέχυρο στοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὴν ἀνάσταση καὶ τὴν αἰώνια ζωὴ, ὅταν ὁ Θεὸς θὰ λυτρώσει ἀπὸ τὸν θάνατο ὅλους ὄσοι

πορεύθηκαν κατά τὸ θέλημά Του καὶ θὰ τοὺς παραλάβει κοντά Του (Α΄ Θεσ. 4, 17).

Στίχ. 29. Νῶε. Τὸ ὄνομα σημαίνει «ἀνάπαυση». Ἡ γῆ ἔπρεπε νὰ ἀναπαυθεῖ ἀπὸ τὴν κακία καὶ τὴν ἀγριότητα ποὺ τὴν τάραιζε στὴν ἐρήμωση ποὺ ἦρθε μὲ τὸν κατακλυσμό. Ὁ Νῶε ἦταν ἓνα στήριγμα καὶ μιὰ ἀνεση γιὰ τὸν πιστὸ στά χρόνια τῆς ταραχῆς, ποὺ εἶχε προφητεύσει ὁ Ἐνῶχ. Καὶ ὅπως ἡ ἀμαρτία τοῦ Ἀδὰμ ἔφερε κατὰρα πάνω στὴν γῆ, ἔτσι ἡ πίστη τοῦ Νῶε θὰ φέρει εὐλογία (8, 20-22). «Ὁ Λάμεχ, ὁ προτελευταῖος τῆς γενιᾶς τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ, εἶδε μιὰ πολὺ κακὴ κατάντια τῆς γενιᾶς ἐκείνης, καὶ φωτισμένος ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο προφήτευσε, ὅτι ὁ Νῶε θὰ χρησιμοποιηθῆ ἀπὸ τὸ Θεὸ γιὰ τὸ φρεσκάρισμα τῆς ἀνθρωπότητος καὶ γιὰ τὴ διατήρησι τῆς ἀνθρώπινης φύτρας ἀπ' τὴν καταστροφὴ τοῦ κατακλυσμοῦ. Καὶ εἶνε τοῦτο τύπος τῆς ἀνακαινίσεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Ὡστε στὸ βάθος τῆς προφητείας τοῦ Λάμεχ προαναγγέλλεται ὁ ἐρχομὸς τοῦ Κυρίου.

Μὲ τίς δύο πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνει ἡ Γραφή γιὰ τὸν Ἐνῶχ καὶ γιὰ τὸ Λάμεχ, μᾶς ἀφήνει νὰ ἐννοήσουμε μερικὰ βαθύτερα νοήματα. Πρῶτα πρῶτα θέλει νὰ πῆ, ὅτι ὁ Ἐνῶχ μὲ τὴ θεάρεστη διαγωγή του ἤλεγχε τοὺς συγχρόνους του καὶ χωρὶς νὰ τοὺς πῆ κουβέντα. Ἐπειτα ὁ Θεὸς, παίρνοντάς τον, ἔδειξε πῶς θέλει νὰ εἶνε οἱ ἀνθρωποὶ του. Ἡ ἀνάληψις αὐτῆ ἦταν ἐπιδοκιμασία τῆς ζωῆς τοῦ δικαίου Ἐνῶχ. Ἀλλὰ πιὸ πολὺ μὲ τὴν ἀνάληψι αὐτῆ ἔδειξε στοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ τοὺς προορίζη γιὰ μιὰ ζωὴ ἀνώτερη ἀπ' αὐτὴ τὴ φυσικὴ ζωὴ, ὅτι δὲν τοὺς πέταξε μετὰ τὴν πτώσι καὶ δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ ἐνδιαφέρεται γι' αὐτοὺς πατρικά. Τοὺς ἔκανε ἓναν ὑπαινιγμὸ τῆς αἰωνιότητος καὶ τοὺς ἔδωσε νὰ καταλάβουν ὅτι αὐτὴ δωρίζεται σὰν βραβεῖο στοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἀκολουθοῦν τὴ γραμμὴ τοῦ Ἐνῶχ. Μὲ τὴν προφητεία ἐπίσης τοῦ Λάμεχ ὁ Θεὸς ἔδειξε, ὅτι ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ μέλλον τῶν πεπτωκότων ἀνθρώπων, ὅτι μελετᾶει κάποια βελτίωσί τους» (Σάκκος).

Στίχ. 32. Ἐτῶν πεντακοσίων. Ὁ Νῶε ἦταν ἕνας κήρυκας τῆς δικαιοσύνης καί γιά 600 χρόνια ἔφερε τήν μαρτυρία τοῦ Θεοῦ διακηρύσσοντας τήν κρίση ποῦ ἔχει ἀπειληθεῖ στόν κόσμο γιά τήν ἀσέβειά του (βλ. Ἐβρ. 17, 7 καί Β΄ Πέτρ. 2, 5). Στό διάστημα τῶν χρόνων αὐτῶν ἡ μακροθυμία τοῦ Θεοῦ περίμενε τήν μετάνοια τῶν ἀνθρώπων, ἀλλά, ἀντίθετα, ἡ κακία τους αὐξανόταν περισσότερο καί περιφρονοῦσαν τίς προειδοποιήσεις Του.

2. Προπαρασκευῆ τῆς ἱστορίας τοῦ κατακλυσμοῦ (6, 1-8)

1ο Φοβερῆ διαφθορὰ τοῦ ἀνθρώπινου γένους (6, 1-4)

2469
π.Χ.

6, 1 Καί ἐγένετο ἡνίκα ἤρξαντο οἱ ἀνθρωποι πολλοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ θυγατέρες ἐγεννήθησαν αὐτοῖς.

² ἰδόντες δέ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων ὅτι καλαὶ εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν, ὧν ἐξελέξαντο.

³ καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις

6, 1 Ὅταν ἄρχισαν οἱ «ἄνθρωποι» νὰ πληθύνονται στὴν γῆ καὶ ἀποκτησαν πολλές θυγατέρες,

² εἶδαν οἱ «υἱοὶ τοῦ Θεοῦ» τίς θυγατέρες τῶν «ἀνθρώπων» ὅτι ἦταν ὡραῖες καὶ πῆραν γιὰ γυναῖκες τους ὅσες τοὺς ἄρεσαν.

³ Τότε εἶπε Κύριος ὁ Θεός: «Δὲν θὰ μείνει τὸ πνεῦμα μου σ' αὐτοὺς

τούτοις εἰς τὸν αἰῶνα διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας, ἔσονται δὲ αἱ ἡμέραι αὐτῶν ἑκατὸν εἴκοσιν ἔτη.

⁴ οἱ δὲ γίγαντες ἦσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις· καὶ μετ' ἐκεῖνο, ὡς ἂν εἰσεπορεύοντο οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐγεννώσαν ἑαυτοῖς· ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ γίγαντες οἱ ἀπ' αἰῶνος, οἱ ἄνθρωποι οἱ ὀνομαστοί.

τούς ἀνθρώπους γιὰ πάντα, γιὰτὶ ἔγιναν σάρκες· ἡ ζωὴ τους θὰ φτάνει σὲ ἑκατὸν εἴκοσι χρόνια».

⁴ Ἐκεῖνα τὰ χρόνια καὶ ἀκόμα ἀργότερα ἦταν οἱ πολεμιστὲς στὴν γῆ· συνέβαινε δὲ ὅταν οἱ «υἱοὶ τοῦ Θεοῦ» ἐνώνονταν μὲ τὶ θυγατέρες τῶν «ἀνθρώπων» νὰ τοὺς γεννοῦσαν πολεμιστὲς. Αὐτοὶ εἶναι οἱ πολεμιστὲς οἱ ἀπὸ παλιά, οἱ ὀνομαστοὶ ἄνδρες.

Στιχ. 2. «Υἱοὶ τοῦ Θεοῦ». Ψαλμ. 81, 1. 6. Δαν. 3, 25. — **Στιχ. 3.** «Διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας». Ἰω. 3, 5-6. — **Στιχ. 4.** Γίγαντες. Ἀριθμ. 13, 32-33. Δευτ. 2, 10. Σοφ. Σειρ. 16, 7. Βαροῦχ 3, 26-28.

Στιχ. 1. Ἦνίκα ἤρξαντο οἱ ἄνθρωποι πολλοὶ γίνεσθαι. Ἑρμηνευτὲς λένε ὅτι οἱ λεγόμενοι ἐδῶ «ἄνθρωποι» εἶναι ἡ ἀσεβῆς φυλὴ τοῦ Κάϊν, ὡς διακρινόμενοι ἀπὸ τοὺς μνημονευομένους στὴν συνέχεια «υἱοὺς τοῦ Θεοῦ», τὴν εὐσεβῆ φυλὴ, στὴν ὁποία ἀνήκε ὁ Ἐνῶχ καὶ ὁ Νῶε. Βλέπε ὁμως παρακάτω καὶ ἄλλη, ἀντίθετη ἑρμηνεία, ποὺ ὑποστηρίζουμε μὲ ἐπιχειρήματα στὸ μεγάλο μας ὑπόμνημα.

Στιχ. 2. Υἱοὶ τοῦ Θεοῦ. Ὑπάρχει μιὰ παλαιὰ Ἰουδαϊκὴ γνώμη, ποὺ εἰσῆχθη καὶ στὸ ἀπόκρυφο βιβλίον τοῦ Ἐνῶχ, ὅτι αὐτοὶ οἱ «υἱοὶ τοῦ Θεοῦ» εἶναι οἱ πεσόντες ἄγγελοι. Μερικοὶ παλαιοὶ συγγραφεῖς τῆς Ἐκκλησίας, ἂν καὶ ἀπορρίπτουν τὸ βιβλίον τοῦ Ἐνῶχ ὡς μυθῶδες, ἔκλιναν ὁμως στὸ νὰ δεχτοῦν τὴν ἱστορία περὶ τῶν πεπτωκότων ἀγγέλων, ὅτι

αὐτοὶ ἦσαν οἱ πατέρες τῶν γιγάντων, μὲ βάση τὸ χωρίο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰούδα (στίχ. 6), ποῦ μιλάει περὶ ἀγγέλων ποὺ δὲν τήρησαν τὴν ἀρχὴν τους, καὶ οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ ὑποστήριξαν ὡς ἀληθινὴ τὴν πληροφορία τοῦ βιβλίου τοῦ Ἐνώχ· ἂν καὶ ὁ ἀπόστολος Ἰούδας δὲν λέει τίποτε γιὰ «θυγατέρες ἀνθρώπων» καὶ γιὰ γίγαντες, ἀλλὰ μόνο περὶ πεσόντων ἀγγέλων, οἱ ὁποῖοι φυλάσσονται σὲ αἰώνια δεσμὰ στὸ σκότος. Ἡ ἐρμηνεία ὅτι «υἱοὶ Θεοῦ» εἶναι οἱ πεπτωκότες ἄγγελοι δὲν μπορεῖ νὰ γίνεи παραδεκτὴ καὶ ἀπορρίπτεται ἀπὸ τοὺς καλύτερους παλαιοὺς συγγραφεῖς γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: 1) Γιατὶ ἡ πώση τῶν ἀγγέλων προηγήθηκε τῆς πώσης τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ φθόνος τοῦ Σατανᾶ προκάλεσε τὴν πώση τῶν πρωτοπλάστων· 2) γιατί ἡ φύση τῶν ἀγγέλων εἶναι πνευματικὴ, δὲν εἶναι σὰρκα καὶ αἷμα (Ἐφεσ. 6, 12)· δὲν μπορεῖ, λοιπόν, νὰ λέμε γιὰ γάμο ἀγγέλων· 3) γιατί αὐτὴ ἡ πληροφορία περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν γιγάντων φαίνεται νὰ ἦταν ἕνας ἰουδαϊκὸς μῦθος, δανεισμένος ἀπὸ τοὺς ἡμι-θέους τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας. — Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσα ἐρμηνεία «υἱοὶ Θεοῦ» εἶναι οἱ ἄνδρες τῆς καλῆς γενεᾶς τοῦ Σῆθ (βλ. Ἦσ. 1, 2. Δευτ. 14, 1). Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς θρησκευτικοὺς αὐτοὺς ἄνδρες παγιδεύτηκαν ἀπὸ τὸν πειρασμὸ τῶν ὀφθαλμῶν («ιδόντες») καὶ πῆραν γιὰ γυναῖκες τους ἀπὸ τίς «θυγατέρες τῶν ἀνθρώπων», τίς γυναῖκες, ὅπως ἐρμηνεύουν οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ, τῆς κακῆς γενεᾶς τοῦ Κάιν. — Ὑποστηρίζουμε ὡς περισσότερο σοβαρὴ καὶ πειστικὴ τὴν ἀντίθετη ἐρμηνεία ὅτι «υἱοὶ Θεοῦ» εἶναι οἱ ἄνδρες τῆς κακῆς γενεᾶς τοῦ Κάιν· καὶ «θυγατέρες ἀνθρώπων» εἶναι οἱ θυγατέρες τῆς καλῆς γενεᾶς. Τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ ὑποστηρίζουμε μὲ ἐπιχειρήματα στὸ μεγάλο μας ὑπόμνημα τῆς Γένεσης, στὸ ὁποῖο καὶ παραπέμπουμε. Δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι τὸ «υἱοὶ Θεοῦ» στὸ πρωτότυπο λέγεται «υἱοὶ ἐλωχίμ», δηλ. «υἱοὶ δυνατοῖ». Αὐτοὶ οἱ «δυνατοὶ υἱοί» πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στοὺς Καϊνίτες, ὅπως πραγματικὰ μᾶς παρουσιάζονται εἰς Γέν. 4, 17 ἐξ. Δυνατοὶ αὐτοὶ («ἐλωχίμ») ἄρπαξαν τίς γυναῖ-

κες τῆς ἄλλης, τῆς ἀπαλῆς φυλῆς τῶν Σηθιτῶν. Ἐν ὅμως ὑποστηρίζουμε ὅτι «υἱοὶ Θεοῦ» εἶναι οἱ ἄνδρες τῆς καλῆς γενεᾶς τοῦ Σὴμ, πῶς ἀνέχτηκαν οἱ Καϊνῖτες, ποὺ ἔφεραν καὶ ἰσχυρὸ ὄπλισμό (4, 22, 23), τὴν ἀρπαγὴ τῶν γυναικῶν τους;

Στίχ. 3. Οὐ μὴ καταμείνη τὸ πνεῦμά μου... Ἀπόφαση γιὰ συντόμευση τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. «Δὲν θὰ ἀγωνίζεται τὸ πνεῦμα μου» ἔχει τὸ Ἑβραϊκὸ ἢ θεία πνοὴ ποὺ ἔδωσε ζωὴ στὸν ἄνθρωπο «ἀγωνίζεται» μὲ τὰ φθοροποιὰ στοιχεῖα τοῦ θανάτου καὶ παραμένει ὁ ἄνθρωπος στὴν ζωὴ. Καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἀγωνίζεται μὲ τὸν ἄνθρωπο, ὅταν ἢ ἀνεκτικότητα Του περιμένει τὴν μετάνοιά μας καὶ μᾶς καλεῖ νὰ ξεχάσουμε τίς ἁμαρτίες μας. Ἡ ἀπειθεία τοῦ ἀνθρώπου παροξύνει τὸ Ἅγιο Πνεῦμα (Ἦσ. 63, 10. Ἐφεσ. 4, 30). Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα πείθει, ἐλέγχει τὸν ἄνθρωπο περὶ τῆς ἁμαρτίας του (Ἰωάν. 16, 8-11). — **Σάρκας.** Λέγεται ὁ ἄνθρωπος ὅτι εἶναι «σάρξ», ἐπειδὴ τὰ φρονήματά του ἐγίναν σαρκικά (Ρωμ. 8, 6-8). «Ὅσοι δὲ εἶναι στὴν σάρκα δὲν μποροῦν νὰ ἀρέσουν στὸν Θεὸ» (Ρωμ. 8, 8). Ὑπάρχει κάποιος βαθμὸς τῆς ἁμαρτίας ὅπου ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ δὲν μπορεῖ νὰ μείνει (Α΄ Βασ. 16, 14. Ψαλμ. 50, 13). — **Ἐκατὸν εἴκοσιν ἔτη.** Ἡ περίοδος τῆς κατασκευῆς τῆς κιβωτοῦ, προστιθέμενη στὰ 500 χρόνια τῆς διδασκαλίας τοῦ Νῶε, στὰ ὁποῖα ἡ ἀνοχὴ τοῦ Θεοῦ περιέμενε τὴν μετάνοια τῶν ἀνθρώπων (Α΄ Πέτρ. 3, 20).

Στίχ. 4. Γίγαντες. Ἑβρ. «Νεφιλίμ». Ἄνθρωποι μεγάλης δύναμης, ληστὲς καὶ βασανιστές. Αὐτοὶ ἦσαν «γίγαντες ἀπὸ αἰῶνος», ἄνθρωποι μὲ μεγαλύτερη σωματικὴ δύναμη ἀπὸ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους ποὺ θάγεννιόνταν ἀργότερα· ἦσαν **οἱ ἄνθρωποι οἱ ὀνομαστοὶ** στὶς ἀρχαῖες ἱστορίες καὶ παραδόσεις τῆς ἀνθρωπότητος. Αὐτοὶ ἐμπιστεύθηκαν στὴν δύναμή τους καὶ ἀρνήθηκαν τὸν Θεό. — Ἡ φράση τοῦ στίχου μας **οἱ ἀπὸ αἰῶνος** δὲν σημαίνει ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ὑπῆρχαν πάντοτε, ἀλλὰ αὐτοὶ ποὺ ὑπῆρξαν ἀπὸ παλαιὰ, ἀπὸ πολὺ μακρὸ χρόνο. Ἡ ἔκφραση «εἰς τὸν αἰῶνα» καὶ συνώνυμες μὲ αὐτὴ δὲν σημαίνει ἀναγκαστικὰ «ἐπὶ ἄπειρον», ὅπως

θέλουν νὰ πιστεύουν οἱ Χιλιαστὲς στὴν ἔρμηνεία τους τοῦ στίχ. Ἐκκλ. 1, 4, γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὴν πλάνη περὶ τοῦ ἐπιγείου παραδείσου τους. — Ἄξιοπρόσεκτη ἡ ἔρμηνεία τοῦ Σάκκου περὶ τῶν «γιγάντων»: «Στὰ χρόνια αὐτὰ ἐπίσης παρουσιάστηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἀνθρωπότητα κι ἓνα ἄλλο μεγάλο κακό, ποῦ ἐμελλε νὰ γίνη ἡ ἰσόβια μαστιγὰ της· ὁ πόλεμος. Λέει ἡ Γραφή ὅτι ἡ γενιὰ ποῦ προῆλθε ἀπὸ τὴν ἐπιμιξία τῶν υἰῶν τοῦ Θεοῦ μὲ τὶς θυγατέρες τῆς φυλῆς τοῦ Κάιν ἦταν «οἱ γίγαντες οἱ ἀπ' αἰῶνος, οἱ ἄνθρωποι οἱ ὀνομαστοὶ» (6, 4). Πολλοὶ ἔρμηνευταὶ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι νόμισαν, ὅτι γίγαντες ἡ Γραφή λέει τίποτε γιγαντιαίους καὶ κολοσσιαίους ἀνθρώπους. Ἄλλὰ δὲν εἶνε αὐτό. Στὰ χρόνια ποῦ ἡ Π. Διαθήκη μεταφράστηκε στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, ἡ λέξι γίγας σήμαινε ἓνα ἀπὸ τὰ ὄπλα τοῦ στρατοῦ. Ὅπως δηλαδὴ ὁ στρατός μας σήμερα ἔχει πέντε ὄπλα, πεζικό, τεθωρακισμένα, πυροβολικό, μηχανικό, διαβιβάσεις, ἔτσι καὶ στὰ παλιὰ χρόνια ὑπῆρχαν ὀπλίτες (πεζικό), τοξότες, πελτασταί, ἵππικό, κ.λπ. Οἱ ὀπλίτες, δηλαδὴ αὐτοὶ ποῦ εἶχαν κράνος, θώρακα, περικνημίδες, ἀσπίδα, δόρυ, ξίφος, ἀκόντιο, λεγόταν στὰ ἀλεξανδρινὰ χρόνια καὶ γίγαντες, χωρὶς ἡ λέξι νὰ ἔχη τὴν ἔννοια τοῦ μεγαλοσώμου ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ ὁμως στὰ χρόνια τὰ πρὶν ἀπ' τὸν κατακλυσμό, ὅταν πρωτοεμφανίστηκαν ἔνοπλοι, ἀσφαλῶς δὲν θὰ ὑπῆρχε ἡ διάκρισι σὲ πολλὰ εἶδη ὄπλων, στὴν περικοπὴ μας ἡ λέξι γίγας σημαίνει ἀπλούστερα πολεμιστῆς, ἢ ἀκόμη πιὸ ἀπλᾶ ἔνοπλος ἀνθρώπος. Τότε, λοιπὸν, ποῦ ἀναμίχθηκαν οἱ δυὸ φυλές, τότε ἐμφανίστηκαν καὶ οἱ πρῶτοι ἔνοπλοι ἀνθρωποὶ, οἱ ὁποῖοι, ἀντὶ νὰ κάνουν ὅποιαδήποτε δουλειά, γεωργία, κτηνοτροφία, οἰκοδομική, μεταλλουργία, ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ νὰ ἐπιβάλλουν τὴ θέλησί τους στοὺς ἄλλους μὲ τὴ χρῆσι τῶν ὄπλων καὶ νὰ τοὺς ἐκμεταλλεύωνται. Καὶ ἀσφαλῶς ἔγιναν ἐπίκεντρα συσπειρώσεως φατριῶν, ἀρχηγοὶ κρατῶν, ἄς τὸ ποῦμε ἔτσι. Γι' αὐτὸ ἦταν «οἱ ἀνθρωποὶ οἱ ὀνομαστοὶ», κι ὄχι ἐπειδὴ ἦταν γιγαντόσωμοι. Στὸ ἀνάστημα δὲν διέφεραν ἀπὸ τοὺς ἄλλους».

2ο Ἀγγελία τοῦ κατακλισμοῦ
(6, 5-8)

6, ⁵ Ἴδὼν δὲ Κύριος ὁ Θεός, ὅτι ἐπληθύνθησαν αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ πάσας τὰς ἡμέρας,

⁶ καὶ ἐνεθυμήθη ὁ Θεός ὅτι ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ διενοήθη.

⁷ καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησα ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους καὶ ἀπὸ ἐρπετῶν ἕως πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι μετεμελήθη ὅτι ἐποίησα αὐτούς.

⁸ Νῶε δὲ εὗρε χάριν ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ.

6, ⁵ Βλέποντας Κύριος ὁ Θεός ὅτι πληθύνθηκαν οἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων στὴν γῆ καὶ ὅλοι τους κάθε μέρα μηχανεύονται με ἐπιμέλεια τὰ πονηρὰ,

⁶ «μετανόησε» πού ἔκανε τὸν ἄνθρωπο στὴν γῆ καὶ «θύμωσε» (ἐναντίον του).

⁷ Τότε εἶπε ὁ Θεός: «Θὰ ἐξαλείψω τὸν ἄνθρωπο, πού δημιούργησα, ἀπὸ τὴν γῆ· τὸν ἄνθρωπο καὶ τὰ κτήνη· τὰ ἐρπετὰ καὶ τὰ πτηνὰ τοῦ οὐρανοῦ, γιατί «μετανόησα» πού τὰ ἔπλασα.

⁸ Ὁ Νῶε ὅμως βρῆκε χάριν ἐνώπιον Κυρίου τοῦ Θεοῦ.

Στίχ. 5. Αὔξηση τῆς κακίας. 6, 11 13. 18, 20. Ἱερ. 5, 1-5. 6, 28. Ἰω. 1, 2. Ψαλμ. 13, 2-3. — «Ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ». 8, 21. — **Στίχ. 6.** Ὁ Θεός μετεμελήθη. Ἔξοδ. 32, 12-14. Α΄ Βασ. 15, 11 35. Ἱερ. 18, 8 10. — **Στίχ. 8.** Εὕρισκιν χάριν. 19, 19. Ἔξοδ. 33, 12 17. 34, 9. Ἀριθμ. 11, 15. Λουκ. 1, 30.

Στίχ. 5. Ἰδὼν δὲ Κύριος ὁ Θεός. Τὸ Μάτι τοῦ Θεοῦ, ποῦ ὅλα τὰ βλέπει, εἶδε τὶς πράξεις τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰσέδουσε στὰ ἐσωτερικὰ τεχνάσματα τῆς καρδιάς τους (Ψαλμ. 32, 13-15. Παρ. 5, 21. 15, 3). — **Ἐπληθύνθησαν αἱ κακαὶ τῶν ἀνθρώπων.** Αὐξήθηκε ἡ ἁμαρτία μὲ τὴν αὐξησὴ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ μάλιστα ἡ κακὴ διάθεση τῶν ἀνθρώπων ἀνακάλυπτε συνέχεια νέα εἶδη ἁμαρτίας· αὐτὸ σημαίνει τὸ **πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρά.** Ἡ καρδιά τους ἦταν ἕνα πηγάδι διαφθορᾶς (Ματθ. 15, 18-20. Ἰερ. 17, 9). Ὁ Θεὸς παροργιζόταν **πάσας τὰς ἡμέρας,** κάθε μέρα καὶ ὅλη τὴν ἡμέρα (Ψαλμ. 7, 12).

Στίχ. 6. Ἐνεθυμήθη ὁ Θεός. Τὸ χωρίο μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ κατὰ τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ· ἄλλο ἦταν τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖο ἀλλάζει τώρα ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ ἔπεσε τόσο χαμηλὰ ἀπὸ τὴν τιμημένη θέσθ του. Ὁ Θεὸς λέγεται ἐδῶ ὅτι «μετανόησε» ποῦ ἔκανε τὸν ἄνθρωπο. Ὁ Θεὸς δὲν μισεῖ ὅ,τι ἔκανε· οὔτε εἶναι ἀνθρώπος, ὥστε νὰ χρειάζεται νὰ μετανοήσῃ (Ἄριθμ. 23, 19). Λέμε ἐμεῖς κατὰ τὴν γλῶσσα μας ὅτι «μετανοεῖ», ὅταν φαίνεται ὅτι ἀλλάζει τὸ σχέδιό Του ἢ ὅταν καταστρέφει ὅ,τι ἔκανε προηγουμένως. — **Διενόηθη.** «Θύμωσε», «λυπήθηκε», γιὰ τὸ ἄνθρωπος, τὸ πιὸ ἀγαπημένο ἀπὸ τὰ πλάσματά Του, ξέπεσε, ὅπως οἱ ἀποστάτες ἄγγελοι.

Στίχ. 7. Ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον. Τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ δὲν ἦταν ἡ καταστροφὴ τοῦ δημιουργήματός Του, τῆς ἀθάνατης ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ κάθαρση τῆς γῆς ἀπὸ τὴν κακία τοῦ ἀνθρώπου. Γιὰ τὴν ἁμαρτία, ποῦ δὲν τὴν ἔκανε ὁ Θεός, ἀσχῆμιζε τὸ ἔργο τῶν χειρῶν Του. Ἀπὸ τὸ Α΄ Πέτρ. 3, 20.21 θὰ μπορούσαμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι οἱ ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων ἡ ἁμαρτία ἐξαλείφθηκε μὲ τὸν κατακλυσμό, διαφυλάχτηκαν μετὰ τὸν θάνατο τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ἀσφαλεῖς ἀπὸ τὸν Θεό.

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙΙ

Ἡ γενεαλογία τοῦ Νῶε (6, 9-9,29)

Κατὰ βάση ἡ ἱστορία τοῦ Νῶε εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ κατακλυσμοῦ· τὴν βρίσκουμε καὶ σὲ ἄλλα κείμενα, πέρα ἀπὸ τὴν ἁγία Γραφή καὶ αὐτὸ ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειά της καὶ τὴν σπουδαιότητά της.

1. Κατασκευὴ τῆς κιβωτοῦ (6, 9-22)

6, 9 Αὐταὶ δὲ αἱ γενέσεις Νῶε· Νῶε ἄνθρωπος δίκαιος, τέλειος ὢν ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ· τῷ Θεῷ εὐηρέστησε Νῶε.

¹⁰ ἐγέννησε δὲ Νῶε τρεῖς υἱούς, τὸν Σὴμ, τὸν Χάμ, τὸν Ἰάφεθ.

¹¹ ἐφθάρη δὲ ἡ γῆ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας.

¹² καὶ εἶδε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν γῆν, καὶ ἦν κατε-

6, 9 Αὐτὴ εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ Νῶε.

Ὁ Νῶε ἦταν ἓνας ἄνθρωπος δίκαιος, τέλειος στὴν γενεά του καὶ εὐηρέστησε τὸν Θεό.

¹⁰ Γέννησε δὲ ὁ Νῶε τρεῖς υἱούς, τὸν Σὴμ, τὸν Χάμ καὶ τὸν Ἰάφεθ.

¹¹ Τότε ἡ γῆ διεφθάρηκε ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ γέμισε ἀπὸ ἀδικίας.

¹² Καὶ εἶδε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν γῆ ὅτι εἶναι διεφθαρ-

φθαρμένη, ὅτι κατέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.

¹³ **καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Νῶε· καιρὸς παντὸς ἀνθρώπου ἦκει ἐναντίον μου, ὅτι ἐπλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἰδοὺ ἐγὼ καταφθείρω αὐτοὺς καὶ τὴν γῆν.**

2448 ¹⁴ **ποίησον οὖν σεαυτῷ π.Χ. κιβωτὸν ἐκ ξύλων τετραγώνων· νοσσιὰς ποιήσεις τὴν κιβωτὸν καὶ ἀσφαλτώσεις αὐτὴν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν τῆ ἀσφάλτῳ.**

¹⁵ **καὶ οὕτω ποιήσεις τὴν κιβωτὸν· τριακοσίων πήχεων τὸ μῆκος τῆς κιβωτοῦ καὶ πενήντα πήχεων τὸ πλάτος καὶ τριάκοντα πήχεων τὸ ὕψος αὐτῆς·**

¹⁶ **ἐπισυνάγων ποιήσεις τὴν κιβωτὸν καὶ εἰς πήχυν συντελέσεις αὐτὴν ἄνωθεν· τὴν δὲ θύραν τῆς κιβωτοῦ ποιήσεις ἐκ πλαγίων· κατάγια διώροφα καὶ τριώροφα ποιήσεις**

μένη, γιατί ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶχαν διαφθείρει τὴν ζωὴ τους στὴν γῆ.

¹³ Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς στὸν Νῶε: «Τέλειωσε ὁ καιρὸς τῆς μακροθυμίας γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, γιατί γέμισε ἡ γῆ ἀπὸ τὶς ἀδικίες τους καὶ πῆρα τὴν ἀπόφαση νὰ τοὺς καταστρέψω ἀκόμα δὲ νὰ καταστρέψω καὶ τὴν γῆ.

¹⁴ Κάνε γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου κιβωτὸ ἀπὸ τετράγωνα ξύλα· νὰ τὴν κάνεις μὲ μικρὰ δωμάτια καὶ νὰ τὴν ἀλείψεις μὲ πίσσα μέσα καὶ ἔξω.

¹⁵ Ἔτσι νὰ κάνεις τὴν κιβωτό: Τὸ μῆκος της νὰ εἶναι τριακόσιοι πήχεις, τὸ πλάτος της πενήντα καὶ τὸ ὕψος της τριάντα πήχεις.

¹⁶ Θὰ στενέψεις τὴν κιβωτὸ κάνοντάς την καὶ θὰ τὴν τελειώσεις σὲ ἕνα πήχυν πάνω ἀπὸ σένα· τὴν εἴσοδο δὲ τῆς κιβωτοῦ θὰ τὴν κάνεις στά πλάγια· θὰ τὴν διαιρέσεις σὲ ἰσόγειο,

αυτήν.

¹⁷ **ἐγὼ δὲ ἰδοὺ ἐπάγω τὸν κατακλυσμὸν, ὕδωρ ἐπὶ τὴν γῆν καταφθεῖραι πᾶσαν σάρκα, ἐν ἧ ἔστι πνεῦμα ζωῆς, ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ὅσα ἐάν ᾧ ἐπὶ τῆς γῆς, τελευτήσῃ.**

¹⁸ **καὶ στήσω τὴν διαθήκην μου μετὰ σοῦ· εἰσελεύση δὲ εἰς τὴν κιβωτὸν σὺ καὶ οἱ υἱοὶ σου καὶ ἡ γυνὴ σου καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν σου μετὰ σοῦ.**

¹⁹ **καὶ ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἑρπετῶν καὶ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων καὶ ἀπὸ πάσης σαρκός, δύο δύο ἀπὸ πάντων εἰσάξεις εἰς τὴν κιβωτὸν, ἵνα τρέφῃς μετὰ σεαυτοῦ· ἄρσεν καὶ θήλυ ἔσονται.**

²⁰ **ἀπὸ πάντων τῶν ὀρνέων τῶν πετεινῶν κατὰ γένος, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν κατὰ γένος καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἑρπετῶν τῶν ἑρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ γένος αὐ-**

πρῶτο καὶ δεῦτερο ὄροφο.

¹⁷ Ἐγὼ δὲ θὰ κάνω κατακλυσμὸ ὑδάτων στὴν γῆ, γιὰ νὰ καταστρέψω κάθε πλάσμα ποὺ εἶναι κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ ἔχει μέσα του πνοὴ ζωῆς· ὅ,τιδήποτε βρίσκεται στὴν γῆ θὰ πεθάνει.

¹⁸ Θὰ συνάψω ὁμως τὴν διαθήκη μου μὲ σένα· στὴν κιβωτὸ θὰ μπεῖς ἐσὺ καὶ τὰ παιδιά σου, ἡ γυναῖκα σου καὶ οἱ γυναῖκες τῶν παιδιῶν σου.

¹⁹ Ἀκόμα θὰ βάλεις στὴν κιβωτὸ ἀνὰ δύο ἀπὸ κάθε εἶδος ζώου· ἀπὸ ὅλα τὰ ἑρπετὰ καὶ τὰ θηρία καὶ γενικὰ ἀπὸ κάθε ζῶο καὶ θὰ τὰ τρέφεις μαζί σου· τὸ κάθε ζευγάρι θὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα ἄρσενικό καὶ ἀπὸ ἓνα θηλυκό.

²⁰ Ἀπὸ ὅλα τὰ εἶδη τῶν πτηνῶν καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ εἶδη τῶν κτηνῶν καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ εἶδη τῶν ἑρπετῶν τῆς γῆς ἀνὰ δύο, ἄρσενικό καὶ θηλυκό, ἀπὸ ὅλα, θὰ ῥθοῦν σὲ ἓνα, γιὰ νὰ

**τῶν δύο δύο ἀπὸ πάντων
εἰσελεύσονται πρὸς σέ
τρέφεσθαι μετὰ σοῦ, ἄρ-
σεν καὶ θῆλυ.**

**21 σὺ δὲ λήψῃ σεαυτῷ
ἀπὸ πάντων τῶν βρωμά-
των, ἃ ἔδεσθε, καὶ συνά-
ξεις πρὸς σεαυτὸν, καὶ ἔ-
σται σοὶ καὶ ἐκείνοις φα-
γεῖν.**

**22 καὶ ἐποίησε Νῶε πάν-
τα, ὅσα ἐνετείλατο αὐτῷ
Κύριος ὁ Θεός, οὕτως
ἐποίησε.**

τρέφονται μαζί σου.

²¹ Πάρε επίσης μαζί σου ἀπὸ κάθε φαγητό, πού τρώγετε, καὶ συγκέντρω- σέ τα κοντά σου, γιὰ νὰ χρησιμεύσουν γιὰ τροφή καὶ γιὰ σένα καὶ γι' αὐτά».

²² Καὶ ἔκανε ὁ Νῶε ὅ- λα ὅσα τὸν διέταξε Κύ- ριος ὁ Θεός. Ἔκανε ὅπως τὸν διέταξε!

Στίχ. 9. Νῶε. Σοφ. Σειρ. 44, 17-18. Ἑβρ. 11, 7. Β' Πέτρ. 2, 5. — «Ἄνθρωπος δίκαιος» 7, 1. Ἰεζ. 14, 20. Σοφ. Σολ. 10, 4. — **Στίχ. 10.** Σῆμ, Χάμ, Ἰάφεθ. 5, 32. — **Στίχ. 11.** Ἡ γῆ πλήρης ἀδικίας. 6, 5. — **Στίχ. 14.** Κιβωτός. Ματθ. 24, 38. Α' Πέτρ. 30, 20. — **Στίχ. 17.** Κα- τακλυσμός. Ψαλμ. 28, 10. 92, 2-4. Σοφ. Σολ. 10, 4. — **Στίχ. 18.** Δια- θήκη. 9, 9.

Στίχ. 9. Νῶε ἄνθρωπος δίκαιος, τέλειος ὢν ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ. Σ' αὐτὴν τὴν ἀσεβῆ γενεὰ ὁ Νῶε στάθηκε ὁ μόνος δίκαιος, ἐνῶ ἡ ἀμαρτία τῶν χρόνων του τὸν προκαλοῦσε πολὺ (Β' Πέτρ. 2, 5. 8). Ἦταν ἓνας μάρτυρας τῆς ἀλήθειας τοῦ Θεοῦ στὴν γῆ, ὅταν ὅλοι οἱ ἄλλοι τὸν εἶχαν ἐγκαταλεί- ψει. «Ὁ Νῶε βρέθηκε τέλειος καὶ δίκαιος· σὲ καιρὸ ὀργῆς ἐγίνε ἀντάλλαγμα γιὰ τὸν κόσμον· γι' αὐτὸ ἀφέθηκε σὰν ἕνα ὑπόλειμμα στὴν γῆ, ὅταν ἦρθε ὁ κατακλυσμός» (Σοφ. Σειρ. 44, 17). «Δὲν τὸν πῆρε ὁ Θεὸς ἀπὸ τὴν γῆ ὅπως τὸν Ἐνώχ, πρᾶγμα πού τοῦ ἄξιζε ἐξ ἴσου, ἀλλὰ τὸν χρησιμοποίησε γιὰ ἕνα ἄλλο σχέδιο» (Σάκκος). Ὁ Νῶε λέγεται «δίκαιος» ὄχι

ἀσφαλῶς κατ' ἀπόλυτη ἔννοια, ἀλλὰ συγκριτικά μὲ τὸν διεστραμμένο κόσμον στὸν ὁποῖο ζοῦσε.

Στίχ. 11. Ἐφθάρη ἡ γῆ. Ὅχι ὅλη ἡ σφαῖρα τῆς γῆς, ἀλλὰ τὸ μέρος ὅπου κατοικοῦσαν οἱ ἄνθρωποι, ἰδιαίτερα ἡ *gibborim* τοῦ στίχ. 4, πού τὴν «γέμισαν μὲ ἀδικίες».

Στίχ. 13. Καιρὸς παντὸς ἀνθρώπου ἤκει. Δηλαδῆ ὁ ὀρισθεὶς χρόνος γιὰ τὸν καθαρισμὸ τῆς γῆς ἀπὸ τὴν κακία τῶν ἀνθρώπων, τὸ τέλος τῶν ἑκατὸν εἴκοσι χρόνων (στίχ. 3). Ἦταν τὸ τέλος τῆς ἡμέρας τῆς Χάριτος, τῆς μακροθυμίας, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Θεὸς λυπᾶται τὸν ἀσεβῆ καὶ τὸν προσκαλεῖ σὲ μετάνοια (Α' Πέτρ. 3, 19. 20. Β' Πέτρ. 3, 9. 15). Αὐτὴ ἦταν μιὰ ἀποκάλυψη πού δόθηκε στὸν Νῶε ὡς ἕνα προφήτη καὶ διδάσκαλο τῆς δικαιοσύνης στὴν ἀνθρωπότητα. — **Καὶ τὴν γῆν.** Θὰ καταστρέψω αὐτοὺς τοὺς ἴδιους ἀκόμα καὶ τὴν γῆ πού κατοικοῦν.

Στίχ. 14. Ποίησον κιβωτὸν. «Ὁλος ἐκεῖνος ὁ κόσμος εἶδε τὸ Νῶε νὰ κατασκευάζῃ ἕνα πελώριο σκάφος σκεπαστό, καὶ ἀσφαλῶς ὄλοι τὸν ρωτοῦσαν τί κάνει καὶ γιατί. Καὶ ὁ Νῶε τοὺς ἐξηγοῦσε. Αὐτὴ ὅλη ἡ ὑπόθεσις ἦταν ἕνα κήρυγμα μετανοίας πού τὸ κήρυττε ὁ Νῶε 100 ὀλόκληρα χρόνια. Γιὰ πρώτη φορὰ ἐδῶ βλέπουμε τὸν τύπο ἐκεῖνο τοῦ προφητικοῦ κηρύγματος πού χρησιμοποίησαν ἀργότερα πολὺ οἱ μεγάλοι προφῆτες τοῦ Ἰσραήλ. Σύμφωνα μὲ τὸν τύπο αὐτὸ τοῦ κηρύγματος, ὁ προφήτης κάνει μιὰ παράξενη χειρονομία ἢ ἐνέργεια, καὶ ὅταν οἱ ἄνθρωποι τὸν ρωτοῦν «Γιατί;», ἢ τὸν βλέπουν ἐκπληκτοί, τοὺς ἐξηγεῖ καὶ τοὺς κηρύττει. Αὐτὴ ἢ ἐνέργεια εἶνε καὶ γιὰ νὰ ἐπισύρῃ τὴν προσοχὴ τοῦ ἀδιάφορου λαοῦ, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ τὸν πείσῃ. Διότι συνήθως εἶνε μιὰ ἐνέργεια πού κοστίζει πολὺ στὸν προφήτη, εἶνε ἐνέργεια πού δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν κάνῃ σ' ἄστεϊα. Καὶ οἱ μυαλωμένοι ἄνθρωποι, βλέποντας ὅτι ἕνας σοβαρὸς ἄνθρωπος κάνει κάτι πολὺ δύσκολο καὶ παράξενο μόνο ἀπὸ πίστι, ἐννοοῦν ὅτι αὐτὸ πού κηρύττει εἶνε ἀληθινὸ καὶ πολὺ σοβαρό. Ὅταν μιὰ μεγάλη προσωπικότης τοῦ ἔθνους βγαίνει στὸ δρόμο γυμνὴ καὶ ἀλυσοδεμένη, ἢ ὅταν ἕνας πλαγιά-

Στίχ. 19. Ἡ ἅγια Γραφή διδάσκει καθαρά ὅτι ὅλη ἡ γῆ καλύφθηκε ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Νῶε. Δὲν φαίνεται ὁμως καθαρά ὅτι τὰ ζῶα καὶ τὰ πτηνὰ τῆς γῆς αὐξήθηκαν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ζῶα ποὺ ὑπῆρχαν στὴν κιβωτό. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους νόμιζαν τὸν κατακλυσμὸ παγκόσμιο, πίστευαν ὅτι μετὰ τὴν λήξη τοῦ κατακλυσμοῦ ἔγινε μιὰ νέα δημιουργία τῶν ζώων καὶ τῶν πτηνῶν. Θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ παραδεχτοῦμε μερικὸ τὸν κατακλυσμὸ καὶ ὄχι παγκόσμιο· καταστράφηκε ἡ γῆ, ποὺ κατοικεῖτο ἀπὸ ἀνθρώπους. Βλ. σχόλιο στὸν στίχ. 11. Πιθανὸν κατὰ τὸν κατακλυσμὸ μὲ μιὰ εἰδικὴ διεύθυνση τῶν ἀνέμων χύθηκαν πολλὰ νερὰ στοὺς τέσσερες μεγάλους ποταμοὺς τοῦ κατοικημένου κόσμου (2, 10-14) καὶ ἔτσι πνίγηκαν οἱ ἄνθρωποι προτοῦ προλάβουν νὰ φύγουν. — Νεώτεροι συγγραφεῖς ἔχουν ὑποθέσει ὅτι θὰ συνέβηκε κάποια καθίζηση τῆς γῆς καὶ ἓνα χύσιμο τῆς θάλασσας σ' αὐτὴ· ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἀξίζει νὰ μελετηθεῖ.

Στίχ. 20. Ὁ Θεὸς ἔφερε τὰ ζῶα στὸν Νῶε, ὅπως πρῶτα στὸν Ἀδὰμ (2, 19). Τὰ ποικίλα εἶδη στὴν κιβωτὸ ἦταν τύπος τῶν ποικίλων εἰδῶν τῶν ἀνθρώπων στὴν Ἐκκλησία, Ἰουδαίων καὶ Ἑθνικῶν, καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων, πολιτισμένων καὶ ἀπολιτίστων (Πράξ. 10, 10-12. Ἡσ. 11, 6-9).

Στίχ. 22. Ἐποίησε Νῶε πάντα, ὅσα ἐνετείλατο αὐτῷ Κύριος ὁ Θεός. Ὁ πίνακας τῶν ὀδηγιῶν ποὺ δόθηκαν στὸν Νῶε τελειώνει μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι αὐτὸς ἔκανε ὅλα ὅσα τοῦ εἶπε ὁ Θεὸς νὰ κάνει. Οἱ σύγχρονοί του, ποὺ ἔγιναν ὅμοιοι μὲ τοὺς Καϊνῖτες, δὲν τὸν ἐπηρέασαν καθόλου. Ἡ παιδείυσή του σὲ χέρια εὐσεβῶν γονέων καὶ πάππων ἔκανε τὸν Νῶε νὰ δεῖξει ἀπόλυτη πίστη στὸν Θεὸ καὶ ὑπακοὴ στὶς ὑποδείξεις Του. — Αὐτὸς ὁ μικρὸς στίχος ἐδῶ καλύπτει διάστημα 120 ἐτῶν πιστῆς ὑπηρεσίας. Μερικοὶ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ πίστευσαν τὴν ἀγγελία τοῦ Νῶε, σὰν τὸν παπποῦ του τὸν Μαθουσάλα, πέθαναν προτοῦ λάβει χώρα τὸ φοβερὸ γεγονός.

2. Ὁ κατακλυσμός (7, 1 – 8, 19)

1ο Ἡ ἀρχὴ τοῦ κατακλυσμοῦ
(7, 1-16)2349
π.Χ.

7, 1 Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς πρὸς Νῶε· εἴσελθε σὺ καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου εἰς τὴν κιβωτόν, ὅτι σέ εἶδον δίκαιον ἐναντίον μου ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ.

² ἀπὸ δὲ τῶν κτηνῶν τῶν καθαρῶν εἰσάγαγε πρὸς σέ ἑπτὰ ἑπτὰ, ἄρσεν καὶ θῆλυ, ἀπὸ δὲ τῶν κτηνῶν τῶν μὴ καθαρῶν δύο δύο, ἄρσεν καὶ θῆλυ,

³ καὶ ἀπὸ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ τῶν καθαρῶν ἑπτὰ ἑπτὰ, ἄρσεν καὶ θῆλυ, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν πετεινῶν τῶν μὴ καθαρῶν δύο δύο, ἄρσεν καὶ θῆλυ, διαθρέψαι σπέρμα ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.

7, 1 Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς στὸν Νῶε: «Ἔμπα ἐσὺ καὶ ὅλη ἡ οἰκογένειά σου στὴν κιβωτό, γιατί ἐσένα εἶδα δίκαιο ἐνώπιόν μου σ' αὐτὴ τὴν γενεά.

² Ἀπὸ τὰ καθαρὰ κτήνη πάρε μαζί σου ἀνὰ ἑπτὰ ζεύγη, ἀπὸ ἓνα ἀρσενικὸ καὶ ἓνα θηλυκὸ τὸ κάθε ζεῦγος· ἀπὸ τὰ κτήνη ὅμως τὰ ὄχι καθαρὰ νὰ πάρεις δύο ζεύγη, ἓνα ἀρσενικὸ καὶ ἓνα θηλυκὸ τὸ κάθε ζεῦγος.

³ Τὸ ἴδιο, ἀπὸ τὰ καθαρὰ πτηνὰ τοῦ οὐρανοῦ ἀνὰ ἑπτὰ ζεύγη, ἀπὸ ἓνα ἀρσενικὸ καὶ ἓνα θηλυκὸ τὸ κάθε ζεῦγος. Ἀπὸ τὰ πετεινὰ ὅμως τὰ ὄχι καθαρὰ νὰ πάρεις δύο ζεύγη, ἓνα ἀρσενικὸ καὶ ἓνα θηλυκὸ τὸ κάθε ζεῦγος. Ἔτσι θὰ

⁴ ἔτι γὰρ ἡμερῶν ἐπὶ ἐγὼ ἐπάγω ὑετὸν ἐπὶ τὴν γῆν τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας καὶ ἐξαλείψω πᾶν τὸ ἀνάστημα, ὃ ἐποίησα, ἀπὸ προσώπου πάσης τῆς γῆς.

⁵ καὶ ἐποίησε Νῶε πάντα, ὅσα ἐνετείλατο αὐτῷ Κύριος ὁ Θεός.

⁶ Νῶε δὲ ἦν ἐτῶν ἑξακοσίων, καὶ ὁ κατακλισμὸς τοῦ ὕδατος ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς.

⁷ εἰσῆλθε δὲ Νῶε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν κιβωτὸν διὰ τὸ ὕδωρ τοῦ κατακλισμοῦ.

⁸ καὶ ἀπὸ τῶν πετεινῶν τῶν καθαρῶν καὶ ἀπὸ τῶν πετεινῶν τῶν μὴ καθαρῶν καὶ ἀπὸ τῶν κτηνῶν τῶν καθαρῶν καὶ ἀπὸ τῶν κτηνῶν τῶν μὴ καθαρῶν καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς

διατηρήσεις τὸ σπέρμα τους σ' ὅλη τὴν γῆ.

⁴ Γιατὶ ὕστερα ἀπὸ ἐπὶ μέρους πρόκειται νὰ ρίξω βροχὴ στὴν γῆ γιὰ σαράντα μέρες καὶ σαράντα νύχτες· καὶ θὰ ἀφανίσω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς ὁ,τιδήποτε δημιούργημά μου εἶναι ὄρθιο».

⁵ Καὶ ἔκανε ὁ Νῶε ὅλα ὅσα τὸν διέταξε Κύριος ὁ Θεός (νὰ κάνει).

⁶ Ὅταν ἔγινε ὁ κατακλισμὸς τῶν ὑδάτων στὴν γῆ, ὁ Νῶε ἦταν ἑξακοσίων ἐτῶν.

⁷ Μπήκε δὲ ὁ Νῶε καὶ τὰ παιδιὰ του, ἡ γυναίκα του καὶ οἱ γυναῖκες τῶν παιδιῶν του μαζί του στὴν κιβωτό, γιὰ τὸν κατακλισμὸ τῶν ὑδάτων ποὺ θὰ γινόταν.

⁸ Καὶ ἀπὸ τὰ καθαρὰ πτηνὰ καὶ ἀπὸ τὰ πτηνὰ τὰ ὄχι καθαρὰ καὶ ἀπὸ τὰ καθαρὰ κτῆνη καὶ ἀπὸ τὰ κτῆνη τὰ ὄχι καθαρὰ καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἐρπετὰ τῆς γῆς

⁹ δύο δύο εισήλθον πρὸς Νῶε εἰς τὴν κιβωτόν, ἄρσεν καὶ θήλυ, καθὰ ἐνετείλατο ὁ Θεὸς τῷ Νῶε.

¹⁰ καὶ ἐγένετο μετὰ τὰς ἑπτὰ ἡμέρας καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ κατακλισμοῦ ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς.

¹¹ ἐν τῷ ἑξακοσιοστῷ ἔτει ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Νῶε, τοῦ δευτέρου μηνός, ἑβδόμη καὶ εἰκάδι τοῦ μηνός, τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἐρράγησαν πᾶσαι αἱ πηγαὶ τῆς ἀβύσσου, καὶ οἱ καταρράκται τοῦ οὐρανοῦ ἠνεώχθησαν.

¹² καὶ ἐγένετο ὑετὸς ἐπὶ τῆς γῆς τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας.

¹³ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ εἰσήλθε Νῶε, Σὴμ, Χάμ, Ἰάφεθ, οἱ υἱοὶ Νῶε, καὶ ἡ γυνὴ Νῶε καὶ αἱ τρεῖς γυναῖκες τῶν υἱῶν αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν κιβωτόν.

¹⁴ καὶ πάντα τὰ θηρία κατὰ γένος καὶ πάντα τὰ κτήνη κατὰ γένος καὶ πᾶν

⁹ ἦρθαν στὸν Νῶε, μέσα στὴν κιβωτό, ἀνὰ δύο, ἕνα ἄρσενικὸ καὶ ἕνα θηλυκὸ, ὅπως εἶπε ὁ Θεὸς στὸν Νῶε.

¹⁰ Ὑστερα ἀπὸ ἑπτὰ μέρες ἄρχισε ὁ κατακλισμός.

¹¹ Στὸν ἑξακοσιοστὸ χρόνο τῆς ζωῆς τοῦ Νῶε, τὸν δεῦτερο μῆνα, στὶς 27 τοῦ μηνός, αὐτὴ τὴν ἡμέρα, ἔσπασαν οἱ πηγές τῶν ὑπογείων ὑδάτων καὶ ἀνοιξαν οἱ καταρράκτες τοῦ οὐρανοῦ.

¹² καὶ ἔπεφτε βροχὴ στὴν γῆ γιὰ σαράντα μέρες καὶ σαράντα νύχτες.

¹³ Μπήκε ὁ Νῶε στὴν κιβωτό καὶ μαζί του τὰ παιδιά του, ὁ Σὴμ, Χάμ καὶ Ἰάφεθ, ἡ γυναῖκα του καὶ οἱ τρεῖς γυναῖκες τῶν παιδιῶν του.

¹⁴ Ἀκόμα μπήκαν στὴν κιβωτό, χωριστὰ κατὰ τὸ γένος τους, ἀπὸ ὅλα τὰ εἶ-

έρπετον κινούμενον ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ γένος καὶ πᾶν ὄρνειον πετεινὸν κατὰ γένος αὐτοῦ

¹⁵ εἰσῆλθον πρὸς Νῶε εἰς τὴν κιβωτὸν, δύο δύο ὄρσεν καὶ θῆλυ ἀπὸ πάσης σαρκός, ἐν ᾧ ἔστι πνεῦμα ζωῆς.

¹⁶ καὶ τὰ εἰσπορευόμενα ὄρσεν καὶ θῆλυ ἀπὸ πάσης σαρκός εἰσῆλθε, καθὰ ἐνετείλατο ὁ Θεὸς τῷ Νῶε. καὶ ἔκλεισε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν κιβωτὸν ἕξωθεν αὐτοῦ.

δη τῶν ζώων, ἀπὸ τὰ διάφορα εἶδη τῶν κτηνῶν καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔρπετὰ ποῦ σέρνονται στὴν γῆ καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ εἶδη τῶν πτηνῶν.

¹⁵ Ἄνὰ δύο, ἀρσενικὸ καὶ θηλυκὸ, ἀπὸ ὅλα τὰ ζῶα, ποῦ μέσα τους ἔχουν πνοὴ ζωῆς, ἤρθαν στὸν Νῶε, μέσα στὴν κιβωτό.

¹⁶ Ὅπως ἀκριβῶς διέταξε ὁ Θεὸς τὸν Νῶε μπῆκαν τὰ ζῶα· ἀρσενικὸ καὶ θηλυκὸ ἀπὸ ὅλα τὰ εἶδη. Καὶ ἔκλεισε Κύριος ὁ Θεὸς ἀπ' ἕξω τὴν κιβωτό.

Στίχ. 1. Ὁ μόνος δίκαιος. 6, 9. — **Στίχ. 2-3.** Καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα ζῶα. Λευϊτ. κεφ. 11. Δευτ. κεφ. 14. — **Στίχ. 4.** Τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Ἔξοδ. 24, 18. — **Στίχ. 7.** Ὁ Νῶε εἰσῆλθεν εἰς τὴν κιβωτὸν. Ματθ. 24, 38. — **Στίχ. 11.** Οἱ καταρράκτες τοῦ οὐρανοῦ 8, 2. Δ' Βασ. 7, 2.19. Ἦσ. 24, 18. Μαλ. 3, 10. — **Στίχ. 13.** Σῆμ, Χάμ, Ἰάφεθ. 5, 32.

Στίχ. 1. Εἰσελθε σύ... Ἡ κατασκευὴ τῆς κιβωτοῦ τελείωσε καὶ μετὰ μιά βδομάδα, ποῦ πρέπει νὰ δαπανηθεῖ γιὰ τὴν συλλογὴ τῶν ζώων καὶ τῶν πτηνῶν, ὁ Νῶε μὲ τὴν οἰκογένειά του πρέπει νὰ κάνει τὴν κατοίκησή του σ' αὐτὴ. — **Δίκαιον ἐναντίον μου.** Ὁ Νῶε ζοῦσε εὐσεβῆ ζωὴ στὸ μέσον μιᾶς διεφθαρμένης καὶ διεστραμμένης γενεᾶς (Φιλιπ. 2, 15. Μάρκ. 8, 38). Οἱ ὑπόλοιποι ἄνθρωποι ζοῦσαν ἀδιάφορα,

σάν να μὴν εἶχε δοθεῖ σ' αὐτοὺς καμμία προειδοποίηση (Ματθ. 24, 38. Λουκ. 17, 26).

Στίχ. 2. Βλ. τὸ μεγάλο μας ὑπόμνημα. — Πτηνὰ καὶ ἐρπετὰ διαιρέθηκαν σὲ δυὸ τάξεις, τὰ καθαρὰ καὶ τὰ ἀκάθαρτα. Ἡ διάκριση αὐτὴ ἔγινε κατὰ πρῶτον σὲ ἀναφορὰ στὴν Θυσία καὶ ἔπειτα ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ περιορίστηκε στὰ καθαρὰ ζῶα γιὰ τὴν τροφή του. Ὅπως ἡ κιβωτὸς περιεῖχε καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα, ἔτσι καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ δέχεται Ἐθνικοὺς ὅπως ἐπίσης καὶ Ἰουδαίους (Πράξ. 10, 10 ἐξ.), ἀνάξιους καὶ ἄξιους πιστοὺς, ὅπως ἡ σαγήνη (Ματθ. 13, 47.48), ἢ ὁ ἀγρὸς μὲ τὸ σιτάρι καὶ τὰ ζιζάνια (Ματθ. 13, 24, 25) ἢ ὅπως τὸ ἀλώνι μὲ τὸ σιτάρι καὶ τὸ ἄχυρο σ' αὐτὸ (Ματθ. 3, 12), ἢ τὸ ποίμνιο στὸ ὁποῖο τὰ ἐρίφια εἶναι ἀνακατεμένα μὲ τὰ πρόβata (Ματθ. 25, 32, 33).

Στίχ. 4. Ἡμερῶν ἑπτά. Στὴν διάρκεια τῆς μιᾶς αὐτῆς ἑβδομάδας τὰ κτήνη καὶ τὰ πτηνὰ ἔπρεπε νὰ μποῦν στὴν κιβωτὸ καὶ νὰ τακτοποιηθοῦν στὶς διάφορες θέσεις τους. Ἐδῶ καὶ στὸ 8, 12, ὅπου μνημονεύεται πάλι ἡ ἑβδομὴ ἡμέρα, ἔχουμε ἓνα σημεῖο τοῦ σεβασμοῦ τοῦ Σαββάτου ἀπὸ νωρίς. — **Πάν τὸ ἀνάστημα.** Κάθε τι ποὺ «στέκεται» στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς· ἔτσι ἡ καταστροφή θὰ εἶναι πλήρης καὶ ἡ γῆ θὰ γίνεῖ ἔρημη καὶ κενή, ὅπως κατὰ τὴν δημιουργία τῆς (Γέν. 1, 2).

Στίχ. 6. Ἐτῶν ἑξακοσίων. Στὸ 5, 32 ὁ Νῶε ἦταν 500 ἐτῶν. Ἐτσι μιὰ περίοδος 100 ἐτῶν σημειώνεται ἰδιαίτερα ὡς τὸ τελευταῖο μέρος τῆς μαρτυρίας τοῦ Νῶε, ποὺ κηρύττει στὸν ἀσεβῆ κόσμο. Κατὰ τὸ 6, 3 θὰ ἔπρεπε ὁ Νῶε νὰ ἦταν 620 ἐτῶν, ὅταν θὰ γινόταν ὁ κατακλυσμὸς. Ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν μετανοοῦσαν οἱ ἄνθρωποι, ὁ Θεὸς συντόμευσε τὸν χρόνο τῆς μακροθυμίας Του ἀπὸ ἀγάπη πάλι, γιὰ νὰ μὴν καταστοῦν περισσότερο ἔνοχοι καὶ ὑπεύθυνοι μεγαλύτερης ἠμωρίας (Χρυσόστομος).

Στίχ. 8. Κτηνῶν τῶν καθαρῶν. Αὐτὰ εἰσῆλθαν στὴν κιβωτὸ ἀνὰ ἑπτά, ἐπειδὴ εἶναι περισσότερο χρήσιμα στὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ νὰ χρησιμεύσουν γιὰ θυσία, ὅταν ὁ Νῶε θὰ

έβγαινε από την κιβωτό (8, 20).

Στίχ. 10. Μετά τὰς ἐπὶ ἡμέρας. Ὅταν ὅλοι ἦταν ἀσφαλισμένοι στὴν κιβωτό, τὸ νερὸ ἄρχισε νὰ πλημμυρίζει καὶ νὰ πνίγει ἀνθρώπους καὶ ζῶα.

Στίχ. 11. «Ἡ Γραφή μᾶς δίνει καὶ τὴν ἡμερομηνία ποὺ ἄρχισε ὁ κατακλυσμός. Ἄρχισε στίς 27 τοῦ δευτέρου μηνὸς τοῦ ἑξακοσιοστοῦ ἔτους τῆς ζωῆς τοῦ Νῶε. Ἀφετηρία τῆς χρονολογίας τότε ἦταν, ὅπως βλέπουμε, ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου, μετροῦσαν δὲ τὰ χρόνια «ἀπὸ κτίσεως κόσμου», ὅπως σήμερα «ἀπὸ γεννήσεως Χριστοῦ», καὶ καθόριζαν τὰ ἔτη μὲ τίς ἡλικίες τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ χρονολογία ποὺ δίνει ἡ Γραφή εἶνε: «Ὁ δέκατος γενάρχης Νῶε, τὸ 600ὸν ἔτος τῆς ζωῆς του». Σὰν νὰ λέγαμε σήμερα: «Ὁ 20ὸς αἰώνας ἀπὸ τῆς γέννησι τοῦ Χριστοῦ, τὸ 79ον ἔτος τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ». Ἀφετηρία τοῦ μηνολογίου, δηλαδὴ πρωτοχρονιά, δὲν ξέρομε ποιά ἦταν πρὶν ἀπὸ τὸ Νῶε, δὲν μᾶς τὸ λέει ἡ Γραφή. Πάντως ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ καὶ πέρα ὁ Θεὸς ὀρίζει σὰν πρώτη τοῦ ἔτους τὴν ἡμέρα ποὺ γεννήθηκε ὁ Νῶε. Ποιά ἦταν ἡ μέρα ἐκείνη καὶ ποῖος ὁ μήνας, δὲν ξέρομε τώρα. Μὲ τὸ σημερινὸ δηλαδὴ τύπο ἡμερομηνίας θὰ μπορούσαμε νὰ γράψουμε, ὅτι ὁ κατακλυσμὸς ἄρχισε «τὴν 27-2-600 τοῦ Νῶε».

Ἔχει μεγάλη σημασία ἡ σημείωσι αὐτῆς τῆς Γραφῆς. Δείχνει ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ἂν ὄχι ὅλοι, πάντως μιὰ ἀδιάκοπη μερίδα τῆς ἀνθρωπότητος, εἶχαν συνείδησι τῆς ἱστορίας, τῆς χρονολογίας, τῆς διαδοχῆς τῶν γεγονότων· ὅτι σημείωναν τὰ μεγάλα γεγονότα μὲ ἱστορικὰ καὶ χρονολογικὰ στοιχεῖα. Ἀκόμη σαφέστερα, ὅτι αὐτὸ ποὺ οἱ ἐπιστήμονες σήμερα λένε «προϊστορία τοῦ ἀνθρώπου», δὲν ἰσχύει γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα· ὑπῆρχε μιὰ μερίδα τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ ἄνθρωποι οἱ πιστοὶ στὸ Θεό, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἀδιάκοπη ἐνσυνείδητη ἱστορία. Ἐπὶ πλέον αὐτῆ ἡ ἡμερομηνία φανερώνει, ὅτι ἡ ἱστορία ποὺ ἔγραψε ὁ Μωϋσῆς βασίζεται καὶ σὲ ἱστορικὲς πηγές» (Σάκκος). —

Τοῦ δευτέρου μηνός. Ὁ πρῶτος μήνας τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔτους

ἦταν ὁ Tisri ἢ ὁ Σεπτέμβριος· ὁ δεύτερος μῆνας ἦταν ὁ Ὀκτώβριος. Ἔτσι ὁ κατακλυσμός ἐγινε τὸν χειμῶνα καὶ κόπασε τὴν ἀνοιξη ποὺ ἀκολούθησε (8, 4). Ὁ ἕβδομος μῆνας θὰ ἦταν τότε ὁ Μάρτιος καὶ τὸν ἐπόμενο Σεπτέμβριο (8, 14) ἢ γῆ ἦταν ξηρά. Οἱ πηγές τοῦ κατακλυσμοῦ ἦταν 1) «αἱ πηγαι τῆς ἀβύσσου» καὶ 2) «οἱ καταρράκται τοῦ οὐρανοῦ» (στίχ. 11). Τὰ νερὰ ξέσπασαν ἀπὸ κάτω στὰ βαθουλώματα, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς· ἴσως μὲ μιὰ ἠφαιστειώδη ἐνέργεια, μὲ ἓνα σεισμό. Τότε οἱ καταρράκτες τοῦ οὐρανοῦ ἀνοιξαν καὶ ἡ βροχὴ ἔπεφτε καταρρακτωδῶς.

Στίχ. 12. Τεσσαράκοντα ἡμέρας. Ὁ ἀριθμὸς «σαράντα» συνδέεται μὲ τὴν ἁμαρτία καὶ τὴν τιμωρία τῆς ἡ μὲ τὴν ταπείνωση γιὰ τὴν ἁμαρτία. Ὅπως ἡ βροχὴ τοῦ κατακλυσμοῦ διήρκεσε 40 μέρες, ἔτσι βρίσκουμε ὅτι ὁ Μωυσῆς καὶ ὁ Ἡλίας νήστευσαν τὸ ἴδιο διάστημα ἡμερῶν. Ὁ Κύριός μας ἐπίσης νήστευσε σαράντα μέρες καὶ σαράντα νύχτες, προτοῦ ἀντιμετωπίσει τὸν πειρασμό. — Τὸ μεγάλο γεγονός τοῦ κατακλυσμοῦ βεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὶς παραδόσεις πολλῶν εἰδωλολατρικῶν ἐθνῶν. Οἱ Αἰγύπτιοι λέγουν ὅτι ἐγινε ἓνας κατακλυσμός διαρκείας καὶ συνεχεῖς σπασμοὶ ποὺ κατέστρεψαν τὴν γῆ. Τὸ αἶτιο τῆς καταστροφῆς ἦταν μερικὲς φορὲς ἡ φωτιά καὶ μερικὲς φορὲς τὸ νερό. Ἡ παράδοση γιὰ κατακλυσμό εἶναι κοινὴ σ' ὅλες τὶς κύριες διαιρέσεις τῆς ἀνθρώπινης οἰκογένειας: Σ' ὅλες τὶς σημιτικὲς καὶ ἄριες φυλὲς τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας. Παράδοση ἐπίσης γιὰ κατακλυσμό ὑπάρχει καὶ στοὺς Κινέζους καὶ στοὺς αὐτόχθονες Ἰνδιάνους τῆς Ἀμερικῆς. Οἱ Μεξικανοὶ παριστάνουν σὲ ζωγραφιὰ τὸ γεγονός: Ἐναν ἄνδρα καὶ μιὰ γυναῖκα σὲ μιὰ βάρκα, ἓνα βουνὸ νὰ βγαίνει ἀπὸ τὰ νερὰ καὶ ἓνα περιστέρι ποὺ παραδίνει τὸ δῶρο τῆς γλώσσας στὰ παιδιὰ τοῦ σωζομένου ζευγαριοῦ. Γιὰ ἀναφορὲς τοῦ κατακλυσμοῦ σὲ ἄλλους λαοὺς βλέπε σὲ ξενόγλωσσα βιβλικὰ λεξικά.

Στίχ. 16. Ἐκλείσει Κύριος ὁ Θεὸς τὴν κιβωτὸν ἔξωθεν αὐτοῦ. Ἡ χρησιμοποίησις ἐδῶ τῆς λέξης «Γιαχβέ» («Κύριος») γι' αὐτὴ τὴν πράξη τῆς προσωπικῆς φροντίδας γιὰ

τὸν Νῶε εἶναι πολὺ ἀξιοπρόσεκτη. — Ἐκλείσει ὁ Θεὸς τὴν κιβωτὸν γιὰ τὴν ἀσφάλεια τοῦ Νῶε καὶ γιὰ τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν χιλιάδων ἀσεβῶν νὰ μποῦν σ' αὐτή, ποὺ πνίγονταν γύρω ἀπ' αὐτὴ καὶ θὰ φώναζαν ἀσφαλῶς καὶ θὰ χτυποῦσαν τὴν πόρτα νὰ σωθοῦν σ' αὐτή. Ἐκλείσει ἡ πόρτα τῆς ἐλπίδας καὶ τῆς μετάνοιας (Λουκ. 13, 24. 25. 28. Ἀποκ. 22, 11). Τὸ οἰκτρὸ τέλος τῶν ἀσεβῶν εἶναι μιὰ αἰτία εἰλικρινοῦς λύπης στοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι ὁ Ἀβραάμ, ὁ Ἰεζεκιὴλ καὶ ὁ Ἀββακούμ θρήνησαν γιὰ τοὺς ἀμαρτωλοὺς καὶ τοὺς εἰδωλολάτρες (Γέν. 18, 25. Ἰεζ. 9, 8. Ἀβ. 1, 2.3). — Τὸ Ταργουμ στὸν στίχο μας ἔχει: «Ὁ Κύριος προστάτεψε αὐτὸν διὰ τοῦ Λόγου Του σ' αὐτόν».

2ο Ἡ πρόδος τοῦ κατακλισμοῦ (7, 17-24)

7, 17 *Καὶ ἐγένετο ὁ κατακλισμὸς τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐπεπληθύνθη τὸ ὕδωρ καὶ ἐπῆρε τὴν κιβωτόν, καὶ ὑψώθη ἀπὸ τῆς γῆς.*

18 *καὶ ἐπεκράτει τὸ ὕδωρ καὶ ἐπληθύνετο σφόδρα ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐπεφέρετο ἡ κιβωτὸς ἐπάνω τοῦ ὕδατος.*

19 *τὸ δὲ ὕδωρ ἐπεκράτει σφόδρα σφόδρα ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐκάλυψε πάντα τὰ ἄρη τὰ ὑψηλὰ, ἃ ἦν ὑπο-*

7, 17 Ἔγινε ὁ κατάκλιςμὸς στὴν γῆ γιὰ σαράντα μέρες καὶ σαράντα νύχτες· τὰ νερὰ ἐξογκώθησαν καὶ ὑψωναν τὴν κιβωτόν· τὴν ὑψωσαν ἀπὸ τὴν γῆ.

18 Καὶ τὰ νερὰ ὑψώνονταν καὶ αὐξάνονταν συνέχεια στὴν γῆ· καὶ ἡ κιβωτὸς φερόταν πάνω στὰ νερὰ.

19 Ὅλο καὶ ὑψώνονταν τὰ νερὰ στὴν γῆ καὶ σκέπασαν ὅλα τὰ ψηλὰ βουνά, ποὺ εἶναι κάτω ἀπὸ τὸν

κάτω τοῦ οὐρανοῦ·

²⁰ Πεντεκαίδεκα πῆχεις ὑπεράνω ὑψώθη τὸ ὕδωρ καὶ ἐπεκάλυψε πάντα τὰ ὄρη τὰ ὑψηλά.

²¹ καὶ ἀπέθανε πᾶσα σὰρξ κινουμένη ἐπὶ τῆς γῆς τῶν πετεινῶν καὶ τῶν κτηνῶν καὶ τῶν θηρίων καὶ πᾶν ἔρπετὸν κινούμενον ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πᾶς ἄνθρωπος.

²² καὶ πάντα, ὅσα ἔχει πνοὴν ζωῆς, καὶ πᾶν, ὃ ἦν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ἀπέθανε.

²³ καὶ ἐξήλειψε πᾶν τὸ ἀνάστημα, ὃ ἦν ἐπὶ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους καὶ ἔρπετῶν καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐξηλείφθησαν ἀπὸ τῆς γῆς· καὶ κατελείφθη μόνος Νῶε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ κιβωτῷ.

²⁴ καὶ ὑψώθη τὸ ὕδωρ ἐπὶ τῆς γῆς ἡμέρας ἑκατὸν πενήκοντα.

οὐρανό.

²⁰ Σὲ δεκαπέντε πῆχεις ὑψώθηκαν τὰ νερά καὶ σκέπασαν ὅλα τὰ ψηλά βουνά.

²¹ Καὶ πέθαναν ὅλες οἱ κινούμενες ὑπάρξεις τῆς γῆς: Τὰ πτηνά, τὰ κατοικίδια καὶ τὰ ἄγρια ζῶα, ὅλα τὰ ἔρπετὰ τῆς γῆς καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι·

²² ὅλα ὅσα εἶχαν πνοὴ ζωῆς, ὅσα ὑπῆρχαν στὴν γῆ, ὅλα πέθαναν.

²³ Καὶ καταστράφηκε καθέ τι ποῦ εἶναι ὄρθιο πάνω στὴν γῆ· ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο μέχρι τὰ κτήνη καὶ τὰ ἔρπετὰ καὶ τὰ πτηνά τοῦ οὐρανοῦ, ὅλα ἐξαφανίστηκαν ἀπὸ τὴν γῆ. Μόνο ὁ Νῶε ἀπέμενε μέσα στὴν κιβωτὸ καὶ ὅσα ἦταν μαζί του.

²⁴ Τὰ νερά ἦταν στὴν γῆ ἑκατὸν πενήντα μέρες.

Στίχ. 17. Ἐπῆρε τὴν κιβωτὸν καὶ ὑψώθη ἀπὸ τῆς γῆς. Τὰ νερά, ποῦ καθάρισαν τὴν γῆ ἀπὸ τοὺς μολυσμοὺς τῶν ἡμαρτωλῶν, ἔσωσαν αὐτοὺς ποῦ βρίσκονταν στὴν κιβωτὸ,

ὕψωνόντάς τους πάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, ὅπου θὰ καταστρέφονταν. Ἔτσι αὐτὰ ἔγιναν τύπος τοῦ Βαπτίσματος (Α΄ Πέτρ. 3, 20).

Στίχ. 19. Τὸ ὕδωρ ἐπεκράτει... ἐπὶ τῆς γῆς, παρασύροντας μακριὰ ὅλα τὰ ἐμπόδια ὅπως δέντρα, κτήρια κ.λπ. — **Πάντα τὰ ὄρη τὰ ὕψηλά.** Ὅλη ἡ γῆ ἢ κατοικημένη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἀκόμα καὶ τὰ πιὸ ψηλά της μέρη καλύφθηκαν ἀπὸ τὸ νερό, ἔτσι ὥστε τίποτα δὲν ξέφυγε ἀπὸ τὴν καταστροφή. Μερικοὶ νομίζουν ὅτι ὁ κατακλισμὸς κάλυψε τὴν Συρία καὶ τὴν Μεσοποταμία καὶ τὶς γειτονικὲς χῶρες, ἀλλὰ δὲν ξαπλώθηκε σὲ περιοχὲς ἀκατοίκητες ἀκόμα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο.

Στίχ. 20. Πεντεκαίδεκα πῆχεις. Τὸ μισὸ ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς κιβωτοῦ. Ἡ ἔννοια φαίνεται νὰ εἶναι ὅτι ἡ κιβωτὸς ἦταν σὲ ὕψος δεκαπέντε πῆχεων πάνω ἀπὸ τὶς κορυφὲς τῶν ὀρέων.

Στίχ. 23. Καὶ κατελείφθη μόνος Νῶε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ. Ἡ κιβωτὸς ἦταν τὸ μόνο μέσον σωτηρίας ἀπὸ τὸν κατακλισμὸ· ἔτσι καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι τὸ μόνο μέσον σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἁμαρτία· αὐτὴ εἶναι ἡ «κιβωτὸς σωτηρίας». Ὁ Νῶε ἔκανε τὴν κιβωτὸν γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ οἴκου του· ἔτσι καὶ ὁ Χριστὸς θεμελίωσε τὴν Ἐκκλησίαν Του, γιὰ νὰ μᾶς διαπεράσει ἀπὸ τὰ κύματα τῆς ἁμαρτίας αὐτοῦ τοῦ παραχῶδους κόσμου στὴν χώρα τῆς αἰώνιας ζωῆς.

Στίχ. 24. Ἡμέρας ἑκατὸν πενήκοντα, ἢ πέντε μῆνες· ἀπὸ τὴν δεκάτη ἑβδόμη μέρα, κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν, τοῦ δευτέρου μηνῆ (7, 11) μέχρι τὴν δεκάτη ἑβδόμη μέρα, πάλι κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν, τοῦ ἑβδόμου μηνῆ (8, 4).

**3ο Ἐλάττωση καὶ τέλος τοῦ κατακλισμοῦ
(8, 1-19)**

8, 1 Καὶ ἀνεμνήσθη ὁ Θεὸς τοῦ Νῶε καὶ πάντων τῶν θηρίων καὶ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ πάντων τῶν πετεινῶν καὶ πάντων τῶν ἔρπετῶν τῶν ἐρπόντων, ὅσα ἦν μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ κιβωτῷ, καὶ ἐπήγαγεν ὁ Θεὸς πνεῦμα ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐκόπασε τὸ ὕδωρ,

² καὶ ἐπεκαλύφθησαν αἱ πηγαὶ τῆς ἀβύσσου καὶ οἱ καταρράκται τοῦ οὐρανοῦ, καὶ συνεσχέθη ὁ ὕετος ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ.

³ καὶ ἐνεδίδου τὸ ὕδωρ πορευόμενον ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἡλαττονοῦτο τὸ ὕδωρ μετὰ πενήκοντα καὶ ἑκατὸν ἡμέρας.

⁴ καὶ ἐκάθισεν ἡ κιβωτὸς ἐν μηνὶ τῷ ἑβδόμῳ, ἑβδόμη καὶ εἰκάδι τοῦ μηνός, ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ Ἄραράτ.

⁵ τὸ δὲ ὕδωρ ἡλαττονοῦτο ἕως τοῦ δεκάτου μηνός· καὶ ἐν τῷ δεκάτῳ μηνί, τῇ πρώτῃ τοῦ μηνός,

8,1 «Θυμήθηκε» ὁ Θεὸς τὸν Νῶε καὶ ὅλα τὰ θηρία καὶ ὅλα τὰ κτήνη καὶ ὅλα τὰ πετεινὰ καὶ ἔρπετά, ὅσα ἦταν μαζί του στὴν κιβωτό· καὶ ἔκανε ὁ Θεὸς νὰ πνεύσει ἄνεμος στὴν γῆ καὶ κόπασαν τὰ νερά.

² Κλείστηκαν οἱ πηγὲς τῆς ἀβύσσου καὶ οἱ καταρράκτες τοῦ οὐρανοῦ καὶ σταμάτησε ἡ βροχὴ ἀπὸ τὸν οὐρανό.

³ Καὶ συνεχῶς ἐπέστρεφαν τὰ νερὰ ἀπὸ τὴν γῆ καὶ ὅλο λιγότευαν τὰ νερὰ ὕστερα ἀπὸ τὶς ἑκατὸν πενήντα μέρες.

⁴ Καὶ κάθισε ἡ κιβωτὸς τὸν ἑβδομο μῆνα, τὴν 27ῃ αὐτοῦ τοῦ μηνός, στὰ ὄρη Ἄραράτ·

⁵ τὰ δὲ νερὰ ὅλο καὶ λιγότευαν μέχρι τὸν δέκατο μῆνα. Καὶ τὸν δέκατο μῆνα, τὴν 1ῃ τοῦ μηνός, φά-

ὤφθησαν αἱ κεφαλαὶ τῶν ὀρέων.

⁶ καὶ ἐγένετο μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἠνέωξε Νῶε τὴν θυρίδα τῆς κιβωτοῦ, ἣν ἐποίησε, καὶ ἀπέστειλε τὸν κόρακα τοῦ ἰδεῖν, εἰ κεκόπακε τὸ ὕδωρ·

⁷ καὶ ἐξελθὼν, οὐκ ἀνέστρεψεν ἕως τοῦ ξηρανθῆναι τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς γῆς.

⁸ καὶ ἀπέστειλε τὴν περιστερὰν ὀπίσω αὐτοῦ ἰδεῖν, εἰ κεκόπακε τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς γῆς·

⁹ καὶ οὐχ εὐρούσα ἦ περιστερὰ ἀνάπαυσιν τοῖς ποσὶν αὐτῆς, ἀνέστρεψε πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν κιβωτὸν, ὅτι ὕδωρ ἦν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἔλαβεν αὐτήν, καὶ εἰσήγαγεν αὐτὴν πρὸς ἑαυτὸν εἰς τὴν κιβωτὸν.

¹⁰ καὶ ἐπισχὼν ἕτι ἡμέρας ἑπτὰ ἑτέρας, πάλιν ἐξαπέστειλε τὴν περιστερὰν ἐκ τῆς κιβωτοῦ·

¹¹ καὶ ἀνέστρεψε πρὸς

νηκαν οἱ κορυφῆς τῶν βουνῶν.

⁶ Ὑστερα ἀπὸ σαράντα μέρες ὁ Νῶε, γιὰ νὰ δεῖ ἂν κόπασε τὸ νερό, ἄνοιξε τὸ παράθυρο, ποῦ ἔκανε στὴν κιβωτό, καὶ ἄφησε νὰ φύγει ὁ κόρακας.

⁷ Πετώντας ὁ κόρακας ἀπὸ τὴν κιβωτό δὲν ξαναγύρισε σ' αὐτήν, οὔτε κι' ὅταν ζηράθηκε τὸ νερό ἀπὸ τὴν γῆ.

⁸ Ἐπειτα ὁ Νῶε, γιὰ νὰ δεῖ ἂν κόπασε τὸ νερό ἀπὸ τὴν γῆ, ἄφησε νὰ φύγει ἡ περιστερὰ·

⁹ καὶ ἡ περιστερὰ μὴ βρίσκοντας ἀνάπαυση τῶν ποδῶν της, ξαναγύρισε στὸν Νῶε, στὴν κιβωτό, γιὰτὶ ὑπῆρχε νερό σ' ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς. Ἀπλώνοντας τὸ χέρι του ὁ Νῶε τὴν πῆρε καὶ τὴν ἔφερε κοντά του, μέσα στὴν κιβωτό.

¹⁰ Ἀφοῦ περίμενε ἀκόμα ἑπτὰ μέρες ὁ Νῶε, ξανάστειλε τὴν περιστερὰ ἀπὸ τὴν κιβωτό·

¹¹ καὶ γύρισε σ' αὐτὸν ἡ

αὐτόν ἢ περιστερὰ τὸ πρὸς ἐσπέραν, καὶ εἶχε φύλλον ἐλαίας κάρφος ἐν τῷ στόματι αὐτῆς, καὶ ἔγνω Νῶε ὅτι κεκόπακε τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς γῆς.

¹² καὶ ἐπισχῶν ἔτι ἡμέρας ἑπτὰ ἐτέρας, πάλιν ἐξαπέστειλε τὴν περιστερὰν, καὶ οὐ προσέθετο τοῦ ἐπιστρέψαι πρὸς αὐτόν ἔτι.

¹³ καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐνὶ καὶ ἑξακοσιοστῷ ἔτει ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Νῶε, τοῦ πρώτου μηνός, μιᾶ τοῦ μηνός, ἐξέλιπε τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς γῆς· καὶ ἀπεκάλυψε Νῶε τὴν στέγην τῆς κιβωτοῦ, ἣν ἐποίησε, καὶ εἶδεν ὅτι ἐξέλιπε τὸ ὕδωρ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.

¹⁴ ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μηνὶ ἐξηράνθη ἡ γῆ, ἐβδόμη καὶ εἰκάδι τοῦ μηνός.

¹⁵ Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς πρὸς Νῶε λέγων·

¹⁶ Ἐξελθε ἐκ τῆς κιβωτοῦ, σὺ καὶ ἡ γυνὴ σου καὶ οἱ υἱοὶ σου καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν σου μετὰ σοῦ

περιστερὰ τὸ βράδυ καὶ στὸ ράμφος τῆς εἶχε ἓνα κλωνάκι μὲ φύλλο ἐλιάς. Ἀπὸ αὐτὸ ὁ Νῶε κατάλαβε ὅτι ἔφυγαν τὰ νερὰ ἀπὸ τὴν γῆ.

¹² Περίμενε ἀκόμα ἄλλες ἑπτὰ μέρες καὶ ξανάστειλε πάλι τὴν περιστερὰ· ἀλλὰ αὐτὴ δὲν ξαναγύρισε πιά σ' αὐτόν.

¹³ Κατὰ τὸν ἑκατοστὸ πρῶτο χρόνο τῆς ζωῆς τοῦ Νῶε, τὸν πρῶτο μῆνα, τὴν 1η τοῦ μηνός, ἔφυγαν τὰ νερὰ ἀπὸ τὴν γῆ. Σήκωσε ὁ Νῶε τὴν στέγη τῆς κιβωτοῦ, πού ἔκανε, καὶ εἶδε ὅτι ἔφυγαν τὰ νερὰ ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς.

¹⁴ Τὸν δὲ δεῦτερο μῆνα, 27η τοῦ μηνός, ξηράθηκε ἡ γῆ.

¹⁵ Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς στὸν Νῶε:

¹⁶ «Ἔβγα ἀπὸ τὴν κιβωτὸ ἐσὺ καὶ ἡ γυναῖκα σου καὶ τὰ παιδιὰ σου καὶ οἱ γυναῖκες τῶν παιδιῶν σου, πὺ εἶναι μαζί σου·

17 και πάντα τὰ θηρία, ὅσα ἐστὶ μετὰ σοῦ, και πᾶσα σὰρξ ἀπὸ πετεινῶν ἕως κτηνῶν, και πᾶν ἔρπετόν κινούμενον ἐπὶ τῆς γῆς ἐξάγαγε μετὰ σεαυτοῦ· και ἀύξάνεσθε και πληθύνεσθε ἐπὶ τῆς γῆς.

18 και ἐξήλαθε Νῶε και ἡ γυνὴ αὐτοῦ και οἱ υἱοὶ αὐτοῦ και αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ.

19 και πάντα τὰ θηρία, και πάντα τὰ κτήνη, και πᾶν πετεινόν, και πᾶν ἔρπετόν κινούμενον ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ γένος αὐτῶν, ἐξήλαθσαν ἐκ τῆς κιβωτοῦ.

17 και ὅλα τὰ θηρία, ποὺ εἶναι μαζί σου, και ὅλα τὰ ζῶα, πετεινὰ και κτήνη και κάθε ἔρπετό ποὺ σέρνεται στὴν γῆ, βγάλε μαζί σου. Και ἀύξηθεῖτε και πληθυνθεῖτε στὴν γῆ».

18 Βγήκε ὁ Νῶε ἀπὸ τὴν κιβωτὸ και μαζί του ἡ γυναῖκα του και τὰ παιδιά του και οἱ γυναῖκες τῶν παιδιῶν του·

19 και ὅλα τὰ θηρία και τὰ κτήνη και τὰ πετεινὰ και κάθε ἔρπετό, ποὺ σέρνεται στὴν γῆ, χωριστὰ κατὰ τὸ εἶδος τους· (ὅλα) βγήκαν ἀπὸ τὴν κιβωτό.

Στίχ. 2. Καταρράκτες τοῦ οὐρανοῦ. 7,11. — **Στίχ. 17.** «Αύξάνεσθε και πληθύνεσθε ἐπὶ τῆς γῆς». 1,28.

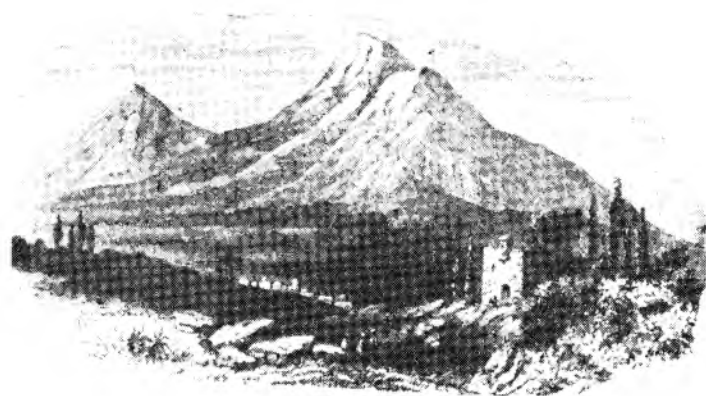
Στίχ. 1. Ἄνεμνήσθη ὁ Θεὸς τοῦ Νῶε. Ὁ Θεὸς «θυμήθη-κε» τὴν πίστη και ὑπομονὴ τοῦ Νῶε και τὴν μαρτυρία του γι' Αὐτὸν σ' ἓνα ἁμαρτωλὸ κόσμο. Λέγεται ἐπίσης ἐδῶ ὅτι ὁ Θεὸς «ἀνεμνήσθη» και ὅσα ζωντανὰ ἦταν μαζί με αὐτὸν στὴν κιβωτό. Τὸ «ἀνεμνήσθη» εἶναι ἀνθρωπομορφισμὸς και ἐκφράζει τὴν συμπάθεια τοῦ Θεοῦ στὰ ἔργα Του και γι' αὐτὸ συντομεύει τὸν χρόνο τῆς θλίψης τους. Ὁ Θεὸς «θυμάται» τοὺς δούλους Του, ὅταν ἐκπληρώνει τὴν ὑπόσχεση τοῦ ἐλέους Του σ' αὐτὸς ἕως (Γέν. 19, 29. Ἔξοδ. 2, 24. 32, 13.

Ψαλμ. 131, 1). «Θυμάται» τὴν Ἐκκλησία Του, ὅταν θλίβεται ἢ κατακλύζεται ἀπὸ τὰ ρεύματα τῶν διωγμῶν, καὶ τὴν σώζει καὶ θὰ τὴν παραλάβει μαζί Του στοὺς οὐρανοὺς, γιὰ νὰ τὴν ἀναπαύσει καὶ δοξάσει (Ἐβρ. 4, 1.9. Ἀποκ. 21, 4.5). — **Πνεῦμα.** Αὐτὸ εἶναι τύπος τῆς ζωτικῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ποὺ ἐπαναφέρει τὴν ζωὴ, ὅπου πρῶτα ἦταν θάνατος καὶ ἐρήμωση (Ἰωάν. 3, 8. Ἰεζ. 37, 9. 10).

Στίχ. 2. Συνεσχέθη ὁ ὑέτος ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ. Πρῶτα ἦταν σαράντα μέρες ἄγριας βροχῆς· μετὰ μιὰ συνεχῆς βροχῆ γιὰ πέντε μῆνες καὶ στὸ τέλος τοῦ πέμπτου μήνα ἔπαυσε ἐντελῶς.

Στίχ. 3. Βαθμηδὸν τὰ νερὰ ὑποχωροῦσαν καὶ ἐπέστρεφαν στὴν θάλασσα (βλ. Ψαλμ. 103, 6-8).

Στίχ. 4. Καὶ ἐκάθισεν ἡ κιβωτὸς. Ἡ κιβωτὸς μέχρι τώρα ἔπλεε· ἀλλὰ τώρα ἄγγιξε ἓνα τμῆμα ξηρᾶς γῆς στὴν ὀρεινὴ περιοχὴ τῆς Ἀρμενίας ἢ **Ἀραράτ.** Ὁ Ἰώσηπος λέει ὅτι οἱ

*Τὸ ὄρος Ἀραράτ.
(κατὰ μίαν φωτογραφίαν)*

Ἄρμενιοι ὀνόμασαν τὸν τόπο αὐτὸ «τόπο ἀποβίβασης» καὶ ἰσχυρίζονται ὅτι κατέχουν τὰ λείψανα τῆς ἴδιας τῆς κιβωτοῦ. Ὁ χρόνος ποῦ στάθηκε ἡ κιβωτὸς ἦταν ἡ ἀνοιξη, πιθανῶς τὸν μῆνα Νισάν, κατὰ τὸν ὁποῖο ἀργότερα ἐορταζόταν τὸ Πάσχα· καὶ ἡ δεκάτη ἐβδόμη μέρα αὐτοῦ τοῦ μῆνα (μέρα ποῦ κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν στάθηκε ἡ κιβωτὸς) εἶναι ἡ τρίτη μέρα μετὰ τὴν δεκάτη τετάρτη, ὅταν οἱ Ἰουδαῖοι ἔσφαζαν τὸν ἀμνὸν γιὰ νὰ ἐορτάσουν τὸ Πάσχα. Τὸ σταμάτημα τῆς κιβωτοῦ στὰ ὄρη Ἄραράτ εἶναι ἕνας τύπος τῆς Ἀνάστασης τοῦ Κυρίου μας, γιατί ἦταν ἡ ἀρχὴ ἑνὸς νέου κόσμου, ποῦ ἐγένεθη ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ παλαιοῦ, ὅπως τὸ ἀναστημένο Σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἦταν ὁ πρῶτος καρπὸς τῆς νέας δημιουργίας (Α΄ Κορ. 15, 20.22. 23). Στὴν κιβωτὸ σώθηκε ἡ ἀνθρωπίνη φύση· ὅπως στὸν Ἀδὰμ ὅλοι ἀπέθαναν, ἔτσι καὶ μετὰ τὸν Νῶε, ποῦ εἶναι ἕνας δεῦτερος Ἀδὰμ ἢ δεῦτερος πατέρας τῆς ἀνθρωπότητος, διατηρήθηκε ἡ ἀνθρωπότητα. Ἔτσι ἡ σωτηρία τοῦ Νῶε ἦταν ἕνας τύπος τῆς νίκης τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ θανάτου (Α΄ Πέτρ. 3, 20. 21). Τὸ σταμάτημα τῆς κιβωτοῦ εἶναι ἐπίσης ἕνας τύπος τῆς ἀνάπαυσης τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας, ὅταν θὰ τελειώσουν οἱ ἀγῶνες της. Ἡ ὑποχώρηση τοῦ κατακλυσμοῦ εἶναι ἕνας τύπος τῆς ἦπτας τῆς δυνάμεως τοῦ θανάτου καὶ ἡ ἐπιστροφή τῆς γῆς στὴν πρώτη της κατάστασι προτυπώνει τοὺς νέους οὐρανοὺς καὶ τὴν νέα γῆ (Ἄποκ. 21, 1.4.5. Ἡσ. 65, 17.19).

Στίχ. 5. Ἐν τῷ δεκάτῳ μηνί. Ἀπὸ τὸν ἑβδομο ἕως τὸν δέκατο μῆνα ἦταν περίπου τὸ δικό μας καλοκαίρι, καὶ ἔτσι ὁ καιρὸς θὰ ἦταν πιὸ εὐνοϊκὸς γιὰ τὴν ἀποξήρανση τῶν ὑδάτων. Ἔτσι ἡ ὑπομονὴ τοῦ Νῶε θὰ δοκιμάστηκε μετὰ μιὰ μεγάλη καθυστέρηση (Ἰακ. 5, 7.8).

Στίχ. 6. Θυρίδα τῆς κιβωτοῦ. Αὐτὴ ἦταν πιθανῶς ἕνα ἀνοιγμα στὴν πλευρὰ τῆς κιβωτοῦ, τὸ ὁποῖο μέχρι τώρα ἦταν κλειστὸ λόγω τῆς βροχῆς. — **Κόραξ.** Ἀρπακτικὸ πτηνὸ, ποῦ θὰ προσελκύστηκε ἀπὸ τὰ πτώματα τῶν ζώων, ποῦ πνίγηκαν στὸν κατακλυσμό.

Στίχ. 7. Καὶ ἐξελεθῶν οὐκ ἀνέστρεψεν. Τὸ Ἑβραϊκὸ λέει: «Καὶ ἔστειλε τὸν κόρακα, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ βγῆκε, πήγαινε καὶ ἐρχόταν»· αὐτὸ οἱ Ο΄ τὸ ἀποδίδουν «οὐκ ἀνέστρεψεν». Ὁ κόρακας πήγαινε πρὸς τὴν κιβωτὸ καὶ ἔφευγε ἀπ' αὐτήν· δὲν ἔμπαινε στὴν κιβωτό, γιατί βρῆκε ἄλλοῦ τροφῆ καὶ ἀνάπαυση...

Στίχ. 8. Περιστερά. Ἐνα πτηνὸ περισσότερο δεμένο μετὴν φωλιά του καὶ τὸ ταίρι του καὶ λιγώτερο πλανώδιο ἀπὸ τὸν κόρακα. Ἔτσι ἔκανε κοντινότερες πτήσεις καὶ πέταξε σὲ μικρότερη ἀπόσταση· δὲν βρῆκε παρὰ μόνο λάσπη καὶ νερό.

Στίχ. 11. Εἶχε φύλλον ἐλαίας. Αὐτὸ ἦταν ἓνα σημεῖο περισσότερης ὑποχώρησης τῶν ὑδάτων ἀπὸ τὶς κοιλάδες, ὅπου φύονταν οἱ ἐλιές, ὅπως ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὶς ψηλές κορυφές. — **Κεκόπακε τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς γῆς.** Αὐτὸ ἦταν ἓνα σημεῖο τῆς συμφιλίωσης τοῦ ἀνθρώπου μετὸν Θεὸ καὶ τῆς ἀποκατάστασης τῆς θείας εὐνοίας σ' αὐτόν. Ἔτσι καὶ τὸ Ἄγιο Πνεῦμα ἐμφανίστηκε μετὰ μορφὴν περιστερᾶς, ὅταν δηλωνόταν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ στὸν ἀνθρώπο διὰ μέσου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν Ὅποιο ὁ Πατὴρ εὐαρεστήθηκε πλήρως (Λουκ. 3, 22. Ἰωάν. 1, 32. Ἐφεσ. 2, 17. Κολ. 1, 20).

Στίχ. 13. Ἐν τῷ ἐνὶ καὶ ἑξακοσιοστῷ ἔτει τῆς ζωῆς τοῦ Νῶε καὶ **τοῦ πρώτου μηνός, μιᾶ τοῦ μηνός,** ἤτοι δέκα μῆνες καὶ μισὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κατακλισμοῦ (7, 11).

Στίχ. 14. Ἐβδόμη καὶ εἰκάδι τοῦ μηνός. Ἐνα ἔτος καὶ δέκα μέρες ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κατακλισμοῦ ἡ γῆ ἦταν πάλι κατάλληλη γιὰ τὴν κατοικία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ζώων.

Στίχ. 17. Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε. Αὐτὸ εἶναι μιὰ ἀνανέωση τῆς ἀρχικῆς εὐλογίας τοῦ Δημιουργοῦ, ποὺ δόθηκε στὸ Γέν. 1, 28· καὶ ἔτσι ὁ Νῶε ἔγινε ἓνας δεῦτερος Ἀδὰμ ἢ πατέρας τοῦ ἀνθρώπινου γένους, τὸ ὁποῖο μετὴν ὑπακοῆ τοῦ Νῶε ἐπανέκτησε κάποιες ἀπὸ τὶς εὐλογίες ποὺ εἶχε στερηθεῖ μετὴν ἀνυπακοῆ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου. Ὅπως ὁ Νῶε βγῆκε ἀπὸ τὴν κιβωτὸ νὰ ὑποτάξει τὴν γῆ, ἔτσι ὁ Χριστὸς βγῆκε ἀπὸ τὸ μνημα νὰ ἰδρῦσει ἓνα παγκόσμιο

Βασίλειο, στο οποίο όλα τὰ πράγματα θὰ ὑποταχθοῦν ὑπὸ τοὺς πόδας Του (Ματθ. 28, 18. Ἑβρ. 2, 8.9).

3. Ὁ Νῶε μετὰ τὸν κατακλυσμὸ (8, 20 — 9, 29)

1ο Ἡ θυσία τοῦ Νῶε (8, 20-22)

8, 20 Καὶ ᾠκοδόμησε Νῶε θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἔλαβεν ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν τῶν καθαρῶν καὶ ἀπὸ πάντων τῶν πετεινῶν τῶν καθαρῶν καὶ ἀνήνεγκεν εἰς ὀλοκάρπωσιν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον.

²¹ καὶ ᾠσφράνθη Κύριος ὁ Θεὸς ὀσμὴν εὐωδίας, καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς διανοηθεὶς· οὐ προσθήσω ἔτι καταράσασθαι τὴν γῆν διὰ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, ὅτι ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος αὐτοῦ· οὐ προσθήσω οὖν ἔτι πατᾶσαι πᾶσαν σάρκα ζῶσαν, καθὼς ἐποίησα.

8, 20 Ὁ Νῶε ἔφτιαξε ἕνα θυσιαστήριο στὸν Κύριο· ἔπειτα πῆρε ἀπὸ ὅλα τὰ καθαρὰ κτήνη καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ καθαρὰ πτηνὰ καὶ τὰ πρόσφερε θυσία ὀλοκαύτωμα στὸ θυσιαστήριο.

²¹ Καὶ ἦταν ἡ θυσία στὸν Κύριο τὸν Θεὸ ὀσμὴ εὐωδίας· καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς στὴν καρδιά του: «Δὲν θὰ καταραστῶ πιά τὴν γῆ ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνθρώπου, γιατί ὁ λογισμὸς του εἶναι συνέχεια κακὸς ἀπὸ τὴν νηπιότητά του· δὲν θὰ καταστρέψω πιά ὅλες τὶς ζωντανὲς ὑάρξεις, ὅπως ἔκανα.

22 *πάσας τὰς ἡμέρας τῆς γῆς σπέρμα καὶ θερισμός, ψῦχος καὶ καύμα, θέρος καὶ ἔαρ, ἡμέραν καὶ νύκτα οὐ καταπαύσουσι.*

22 Ἐφ' ὅσον θὰ παραμένει ἡ γῆ, σπορὰ καὶ θερισμός, κρύο καὶ ζέστη, θέρος καὶ ἄνοιξη, μέρα καὶ νύχτα δὲν θὰ πάψουν ποτέ».

Στίχ. 20. Θυσιαστήριο. Ἐξοδ. 20,24. — **Στίχ. 21.** «Οὐ μὴ προσθήσω ἔτι καταράσασθαι τὴν γῆν». Βλ. 3,17. — **Στίχ. 22.** «Οὐ καταπαύσουσι». Ἱερ. 31,35-36. Ματθ. 5,45.

Στίχ. 20. «Ὁ Νῶε, φοβούμενος μιὰ ἐπανάληψη τοῦ κατακλισμοῦ, προσευχήθηκε στὸν Θεὸ νὰ ἐπαναφέρει τὴν πρώτη τάξη τῶν πραγμάτων καὶ νὰ φεισθεῖ τὸν δίκαιο, ὅταν Αὐτὸς τιμωροῦσε τὸν ἀσεβῆ» (Ἰώσηπος). Ἡ Θυσία τοῦ Νῶε ἦταν μιὰ πράξη μετανόιας γιὰ περασμένα ἁμαρτήματα, ἰδιαίτερα γιὰ ἐκείνα τὰ ἁμαρτήματα, ποὺ προκάλεσαν τὸν κατακλισμό· ἦταν μιὰ πράξη εὐγνωμοσύνης γιὰ τὴν σωτηρία ἀπὸ τὴν καταστροφή τοῦ κατακλισμοῦ καὶ μιὰ πράξη ὑπακοῆς καὶ ὑποταγῆς στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. — **Ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν τῶν καθαρῶν...** Ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἦταν στὴν κιβωτὸ (Γέν. 7, 2).

Στίχ. 21. Ὁσμὴ εὐωδίας, ἢ μιὰ «γεύση ἀνάπαυσης» κατὰ ἀναφορὰ στὸ ὄνομα «Νῶε» (= ἀνάπαυση). Ἔτσι ἡ Θυσία τοῦ Χριστοῦ πάνω στὸν Σταυρὸ ἦταν καὶ μιὰ ὀσμὴ εὐωδίας τῆς τέλει ἀγάπης, τῆς αὐτοθυσίας καὶ τῆς ὑπακοῆς καὶ μιὰ εὐωδία ἀνάπαυσης, γιατί ἔφερε ἀνάπαυση σὲ μᾶς, λύτρωση ἀπὸ τὴν καταδίκη γιὰ τὴν ἁμαρτία μας (Ἐφεσ. 5, 1.2). — Ἡ ὀσμὴ εὐωδίας, ποὺ λέει ὁ στίχος μας, προήλθε ὄχι ἀπὸ τὴν ὕλη τῆς θυσίας, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν εὐγνώμονα καρδιά αὐτοῦ τοῦ ἰσχυροῦ τὴν πρόσφερε, ἀπὸ τὴν πίστη του, τὴν εὐλάβειά του καὶ τὴν ὑποταγή του στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Κύριος «ὠοφράνθη ὀσμὴν εὐωδίας», δηλαδή «δέχτηκε εὐμενῶς τὴν

προσφορά του) (Ταργκούμ). Ἔτσι οἱ προσευχῆς καὶ οἱ ἐλεημοσύνες τοῦ πιστοῦ λέγεται ὅτι γίνονται ὁσμὴ εὐωδίας (Φίλιπ. 4, 18. Ἀποκ. 5, 8. 8, 3.4. Ψαλμ. 140, 2. Β' Ἐσδρ. 6, 10).

Στίχ. 21. Τὸ ὅτι «ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ» ἦταν ἡ αἰτία τοῦ κατακλυσμοῦ (βλ. 6, 5). Τὸ ἴδιο λέγεται ὁμως τώρα σὰν αἰτία γιὰ νὰ μὴν ξαναγίνει κατακλυσμός. Πῶς ὁ ἴδιος λόγος χρησιμοποιεῖται γιὰ ἀντίθετες περιπτώσεις; Πρὶν ἀπὸ τὸν κατακλυσμό ὁ ἄνθρωπος ἐργαζόταν τὸ κακὸ **ἐπιμελῶς**, χωρὶς καμμιά ἀντίσταση ἐναντίον του· γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἄξιος τιμωρίας, ἀφοῦ «διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ **ἐπιμελῶς** ἐπὶ τὰ πονηρὰ» (6, 5). Τώρα ὁμως, μετὰ τὸν κατακλυσμό, ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀρχίσει ἀγώνα κατὰ τῆς ἀμαρτίας· ἂν πολλὲς φορὲς ἀμαρτάνει, δὲν θὰ τιμωρηθεῖ διὰ κατακλυσμοῦ, γιατί ἀπὸ ἀδυναμία ἀμαρτάνει· τὸν παρασύρει ἡ ροπή στὸ κακὸ καὶ ἀμαρτάνει: «Ἐγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ **ἐκ νεότητος αὐτοῦ**», λέει ὁ στίχος μας. Ἐδῶ προστίθεται τὸ **ἐκ νεότητος αὐτοῦ**, ποῦ δηλώνει τὴν ἀπὸ μικρῆ ἡλικίας ροπή του στὸ κακὸ· ἀξίζει, λοιπόν, ἔλεος σ' αὐτὸν καὶ συμπάθεια. Γιὰ τὴν θεραπεία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀμαρτία ἀπαιεῖται ἓνα ἄλλο φάρμακο, Αὐτὸ ποῦ ἔχουμε ἐμεῖς στὴν διαθήκη τῆς Χάριτος (Ἱερ. 38, 31. ἐξ. Ἱεζ. 11, 19.20). Ἔτσι ὁ Θεὸς ὑπόσχεται ὅτι δὲν θὰ ξανακάνει παρόμοιο κατακλυσμό. Θὰ γίνονται, βέβαια, τιμωρίες, ὅπως ἡ καταστροφή τῶν Σοδόμων, ὁ καταποντισμὸς στὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα τοῦ Φαραῶ καὶ τῆς στρατιᾶς του, οἱ πληγὲς τῆς Αἰγύπτου, οἱ μάστιγες τοῦ πολέμου, τῆς πείνας, τῶν ἀσθενειῶν, ἀλλὰ ὄχι δεῦτερος κατακλυσμός (Ἦσ. 54, 9). — **Ἐκ νεότητος αὐτοῦ.** Δηλαδή, εἶναι διεφθαρμένη ἡ καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἄνθρωπος ἐσωτερικὰ νοιώθει ροπή στὸ κακὸ. Καὶ ὁ δίκαιος φωνάζει, «*Ἰδοὺ ἐν ἀνομίαις συνελήφθην καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου*» καὶ αὐτοῦ ἀκόμα τὸ αἴτημα εἶναι «*Καρδιὰν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεὸς*» (Ψαλμ. 50, 7. 12, Ψαλμ. 57, 3. Ἦσ. 48, 8. Ἱερ. 17, 9. Ἰὼβ 14, 4. 15, 14. Ρωμ.

3, 23). Δὲν εἶναι μολυσμένη μόνο ἡ γῆ μετὰ τὰ κακὰ παραδείγματα τῶν ἀσεβῶν, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ πλυθεῖ μετὰ ἕνα κατακλυσμὸ αὐτῶν τῶν ἀσεβῶν· ἡ διαφθορὰ εἶναι στὸ βάθος τῆς καρδιάς τοῦ ἀνθρώπου.

Στίχ. 22. Πάσας τὰς ἡμέρας τῆς γῆς. Μέχρι τὸ τέλος τοῦ χρόνου, ὅποτε «οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται» (Ματθ. 24, 35), θὰ ὑπάρχει μιὰ συνεχῆς ἐναλλαγὴ τῶν ἐποχῶν καὶ τῶν μεταστροφῶν κρύου καὶ ζέστης, φωτὸς καὶ σκότους, ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, τῶν ζώων καὶ τῶν χόρτων. Αὐτὲς τίς εὐλογίες θὰ τίς ἀπολαμβάνουν ὅλοι, καλοὶ καὶ κακοί, δίκαιοι καὶ ἀμαρτωλοὶ (Ματθ. 5, 45. Λουκ. 6, 35). — **Οὐ καταπαύσουσι.** Αὐτὸ εἶναι ἕνας τύπος τῆς ὑπεσχημένης ἀνάπαυσης στὸν οὐρανὸ καὶ τῆς ἀτελεύτητης ζωῆς τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅταν ὁ θάνατος θὰ καταργηθεῖ, γιὰτὶ τότε δὲν θὰ ὑπάρχει καμμιά κατάρρα πιά (Ἄποκ. 22, 3. Ζαχ. 14, 11. Ἰεζ. 37, 26. 34, 25-28).

2ο Ἡ ἀνανέωση τῆς διαθήκης καὶ τὸ σύμβολό της (9, 1-17)

9, 1 Καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὸν Νῶε καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ εἶπεν αὐτοῖς· ἀξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς.

Ἔκαὶ ὁ τρόμος καὶ ὁ φόβος ὑμῶν ἔσται ἐπὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, ἐπὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐ-

9, 1 Ὁ Θεὸς εὐλόγησε τὸν Νῶε καὶ τοὺς υἱοὺς του καὶ τοὺς εἶπε: «Ἀύξηθε καὶ πληθυνθεῖτε, γεμίστε καὶ κυριέψτε τὴν γῆ·

² καὶ ὁ τρόμος σας καὶ ὁ φόβος σας νὰ εἶναι σ' ὅλα τὰ θηρία τῆς γῆς καὶ σ' ὅλα τὰ πτηνὰ τοῦ οὐρανοῦ·

ρανού και ἐπὶ πάντα τὰ κινούμενα ἐπὶ τῆς γῆς και ἐπὶ πάντας τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης· ὑπὸ χειρᾶς ὑμῖν δέδωκα.

³ **καὶ πᾶν ἔρπετόν, ὃ ἐστὶ ζῶν, ὑμῖν ἔσται εἰς βρώσιν· ὡς λάχανα χόρτου δέδωκα ὑμῖν τὰ πάντα.**

⁴ **πλὴν κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς οὐ φάγεσθε·**

⁵ **καὶ γὰρ τὸ ὑμέτερον αἷμα τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θηρίων ἐκζητήσω αὐτὸ και ἐκ χειρὸς ἀνθρώπου ἀδελφοῦ ἐκζητήσω τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.**

⁶ **ὃ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται, ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον.**

⁷ **ὑμεῖς δὲ αὐξάνεσθε και πληθύνεσθε και πληρώσατε τὴν γῆν, και κατακυριεύσατε αὐτῆς.**

⁸ **Και εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Νῶε και τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ**

στὰ ἔρπετὰ τῆς γῆς και σ' ὄλους τοὺς ἰχθύς τῆς θάλασσης. Σᾶς τᾶδωσα στὴν ἐξουσία σας.

³ Κάθε τι ποὺ ζεῖ και κινεῖται στὴν γῆ θὰ εἶναι γιὰ τροφή σας. Σᾶς τὰ ἔδωσα ὅλα γιὰ διατροφή σας, ὅπως (ἄλλοτε σᾶς ἔδωσα) τὸ χλωρὸ χόρτο.

⁴ Κρέας ὅμως μὲ τὴν ζωὴ του, ποὺ εἶναι τὸ αἷμα του, δὲν θὰ φάτε.

⁵ Και ἐξάπαντος τὸ αἷμα σας, τὴν ζωὴ σας, θὰ ζητήσω ἀπὸ κάθε ζῶο και ἄνθρωπο. Θὰ ζητήσω τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ κάθε φονιὰ συγγενῆ.

⁶ Ὅποιος χύσει αἷμα ἀνθρώπου θὰ τοῦ χυθεῖ τὸ αἷμα· γιὰτὶ κατὰ τὴν εἰκόνα Θεοῦ δημιούργησα τὸν ἄνθρωπο.

⁷ Ἔσεῖς δὲ αὐξηθεῖτε και πληθυνθεῖτε, γεμίστε και κυριέψτε τὴν γῆ».

⁸ Και εἶπε ὁ Θεὸς στὸν Νῶε και στοὺς υἱοὺς του,

μετ' αὐτοῦ λέγων·

⁹ καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀνίστημι τὴν διαθήκην μου ὑμῖν καὶ τῷ σπέρματι ὑμῶν μεθ' ὑμᾶς

¹⁰ καὶ πάση ψυχῇ ζώση μεθ' ὑμῶν, ἀπὸ ὀρνέων καὶ ἀπὸ κτηνῶν, καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, ὅσα ἐστὶ μεθ' ὑμῶν ἀπὸ πάντων τῶν ἐξεληθόντων ἐκ τῆς κιβωτοῦ.

¹¹ καὶ στήσω τὴν διαθήκην μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐκ ἀποθανεῖται πᾶσα σὰρξ ἔτι ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ οὐκ ἔτι ἔσται κατακλυσμός ὕδατος τοῦ καταφθεῖραι πᾶσαν τὴν γῆν.

¹² καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς πρὸς Νῶε· τοῦτο τὸ σημεῖον τῆς διαθήκης, ὃ ἐγὼ δίδωμι ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν καὶ ἀνὰ μέσον πάσης ψυχῆς ζώσης, ἢ ἐστὶ μεθ' ὑμῶν εἰς γενεὰς αἰωνίους·

¹³ τὸ τόξον μου τίθημι ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἔσται εἰς σημεῖον διαθήκης ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ τῆς γῆς.

ποῦ ἦταν μαζί του:

⁹ «Θὰ συνάψω τὴν διαθήκην μου μετὰ σᾶς καὶ μετὰ τοὺς μελλοντικούς ἀπογόνους σας·

¹⁰ καὶ μετὰ ὅλες τὶς ζωντανές ὑπάρξεις ποῦ εἶναι μαζί σας: Μετὰ τὰ πτηνὰ, τὰ κτήνη καὶ μετὰ ὅλα τὰ ζῶα τῆς γῆς, ποῦ εἶναι μαζί σας· μετὰ ὅλα ὅσα βγήκαν ἀπὸ τὴν κιβωτό.

¹¹ Θὰ συνάψω τὴν διαθήκην μου μετὰ σᾶς· δὲν θὰ καταστραφοῦν πιά ὅλα τὰ πλάσματα ἀπὸ κατακλυσμὸ· δὲν θὰ ξανασυμβεῖ πιά κατακλυσμός νεροῦ, γιὰ νὰ καταστρέψει ὅλη τὴν γῆ».

¹² Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς ἀκόμα στὸν Νῶε: «Αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ σημεῖο τῆς διαθήκης σὲ αἰώνιες γενεές, ποῦ συνάπτω μετὰ σᾶς καὶ μετὰ ὅλες τὶς ζωντανές ὑπάρξεις, ποῦ εἶναι μαζί σας:

¹³ Θέτω τὸ τόξο μου στὴν νεφέλη! Αὐτὸ θὰ εἶναι σημεῖο διαθήκης μεταξύ Ἐμοῦ καὶ τῆς γῆς.

14 καὶ ἔσται ἐν τῷ συννεφεῖν με νεφέλας ἐπὶ τὴν γῆν, ὀφθήσεται τὸ τόξον ἐν τῇ νεφέλῃ,

15 καὶ μνησθήσομαι τῆς διαθήκης μου, ἣ ἐστὶν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν, καὶ ἀνὰ μέσον πάσης ψυχῆς ζώσης ἐν πάσι σαρκί, καὶ οὐκ ἔσται ἔτι τὸ ὕδωρ εἰς κατακλυσμόν, ὥστε ἐξαλεῖψαι πᾶσαν σάρκα.

16 καὶ ἔσται τὸ τόξον μου ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ὄψομαι τοῦ μνησθῆναι διαθήκην αἰώνιον ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ ἀνὰ μέσον ψυχῆς ζώσης ἐν πάσῃ σαρκί, ἣ ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς.

17 καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Νῶε· τοῦτο τὸ σημεῖον τῆς διαθήκης, ἣς διεθέμην ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ἀνὰ μέσον πάσης σαρκός, ἣ ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς.

14 Ὄταν συνάζω νέφη στὴν γῆ, θὰ φαίνεται τὸ (οὐράνιο) τόξο στὰ νέφη·

15 καὶ τότε θὰ θυμᾶμαι τὴν διαθήκη μου ποὺ ἔχω μὲ σᾶς καὶ μὲ ὅλες τὶς ζωντανές ὑπάρξεις. Τὰ νερὰ δὲν θὰ κάνουν πιά κατακλυσμό, γιὰ νὰ καταστρέψουν ὅλες τὶς ὑπάρξεις.

16 Τὸ τόξο μου θὰ βρίσκεται στὴν νεφέλη· θὰ τὸ βλέπω, γιὰ νὰ θυμᾶμαι τὴν αἰώνια διαθήκη ποὺ ἔχω μὲ τὴν γῆ, μὲ ὅλες τὶς ζωντανές ὑπάρξεις τῆς γῆς ὅλων τῶν εἰδῶν.

17 «Αὐτὸ εἶναι τὸ σημεῖο τῆς διαθήκης, ποὺ ἔκανα μὲ κάθε ὑπαρξη ποὺ βρίσκεται στὴν γῆ», εἶπε ὁ Θεὸς στὸν Νῶε.

Στίχ. 1. «Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε» 1, 28. — **Στίχ. 2.** «Ὑπὸ χειρᾶς ὑμῖν δέδωκα». 1, 28. — **Στίχ. 4.** Δὲν θὰ φάγετε αἷμα. Λευϊτ. 3, 17. 7, 26. 17, 10-14. Δευτ. 12, 16. 23. 15, 23. Πράξ. 15, 20. 29. — **Στίχ. 6.** «Ὁ ἐκχέων αἷμα... ἐκχυθήσεται». Λευϊτ. 24, 19. — «Ἐν εἰκόني Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον». 1, 26. — **Στίχ. 9-10.** «Ἀνίστη-

μι τὴν διαθήκην μου ὑμῖν». 6, 18. Σοφ. Σειρ. 44, 18. — Μετὰ τῶν ζώων. Ἰεζ. 34, 25. Ὡσ. 2, 20. Ἰώβ 5, 23. — **Στίχ. 12.** Σημεῖον τῆς διαθήκης. 17, 11. Ἀριθμ. 17, 25. — **Στίχ. 13.** Τόξον. Ἰεζ. 1, 28. Σοφ. Σειρ. 43, 11-12. 50, 7. Ἀποκ. 4, 3. — **Στίχ. 15.** Δὲν θὰ γίνεαι πλέον κατακλυσμός. Ἦσ. 54, 9.

Ἐδῶ ἔχουμε μιά διαθήκη τοῦ Θεοῦ μετὰ τὸν Νῶε· εἶναι ἡ δεύτερη διαθήκη τοῦ Θεοῦ μετὰ τὴν διαθήκη Του πρὸς τὸν Ἀδάμ. Ὁ Νῶε εἶναι γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἕνας ἄλλος Ἀδάμ, ἀφοῦ καταγόμαστε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀπ' αὐτόν. Ἡ δεύτερη αὐτὴ διαθήκη περιέχει δυὸ εὐλογίες τοῦ Θεοῦ στοὺς ἀνθρώπους, δυὸ ἐντολές καὶ μία ὑπόσχεση. Οἱ εὐλογίες εἶναι στοὺς στίχ. 1-2. Οἱ ἐντολές στοὺς στίχ. 3-6 καὶ ἡ ὑπόσχεση στοὺς στίχ. 11-16. Ἄν καὶ ἔμεῖς παραβῆκαμε τὶς ἐντολές τῆς διαθήκης αὐτῆς, ὅμως ὁ Θεὸς μένει πιστὸς στὴν διαθήκη Του καὶ δὲν μᾶς ἐξοντώνει, οὔτε μᾶς καθαιρεῖ ἀπὸ τὸ ἀξίωμά μας. *«Εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει· ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται»* (Β' Τιμ. 2, 13).

Στίχ. 1. Καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὸν Νῶε, δηλαδὴ ὑποσχέθηκε ζωὴ σ' αὐτόν, εὐτυχία καὶ ἀπόλαυση τῶν καρπῶν τῶν κόπων του· μὴ ἔχοντας πιά σκοπὸ ὁ Θεὸς νὰ καταστρέψει τὴν ἀνθρωπότητα μετὰ κατακλυσμό, εὐλόγησε τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἔκανε πιὸ πολλοὺς ἀπὸ πρῶτα. — **Καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ.** Τὸν Σὴμ, τὸν Χάμ καὶ τὸν Ἰάφεθ· εὐλογήθηκαν καὶ οἱ τρεῖς. Γι' αὐτὸ ὅταν ἀμάρτησε ὁ Χάμ (στίχ. 22) ἡ εὐλογία του παρέμεινε καὶ ἔλαβε ὁ υἱὸς του Χαναάν τὴν κατάρα. — Ἡ ἐντολὴ νὰ «πληρώσουν τὴν γῆ» εἶναι ἕνας τύπος τῆς ὑπόσχεσης τοῦ Θεοῦ στὴν Ἐκκλησία Του (Ἦσ. 11, 9. Ψαλμ. 79, 10. Δαν. 2, 35. Ἦσ. 9, 7. Λουκ. 1, 33).

Στίχ. 2. Ὁ τρῶμος καὶ ὁ φόβος ὑμῶν... Ἡ κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου στὰ ζῶα χάθηκε μετὰ τὴν ἀμαρτία. Ὅταν αὐτὸς ἐπαναστάτησε κατὰ τοῦ Δημιουργοῦ του, καὶ τὰ ὑποτασσόμενα σ' αὐτόν ἀρνήθηκαν πιά νὰ τὸν ὑπακούουν. Ἀλλὰ ὁ Νῶε ἐπανεκτήσε κατὰ ἕνα μέρος ὅ,τι ἔχασε ὁ Ἀδάμ (βλ.

Ψαλμ. 8, 6 ἐξ.). Ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα οἱ ἄνθρωποι ἐπιτρέπεται νὰ σφάζουν ζῶα γιὰ τροφή τους, νὰ κυνηγοῦν καὶ νὰ φονεύουν ἄγρια θηρία ἢ ἐπιβλαβῆ ἔντομα καὶ ἐρπετά· νὰ πιάνουν ψάρια στὴν θάλασσα ἢ στὰ ποτάμια· νὰ χρησιμοποιοῦν ζῶα γιὰ φόρτωμα ἢ γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς. Παρὰ ταῦτα οἱ ἄνθρωποι θὰ λογοδοτήσουν γιὰ τὸ πῶς χρησιμοποιοῦν τὴν ἐξουσία τους αὐτή, ὅπως καὶ γιὰ τὰ ἄλλα πράγματα ποὺ τοὺς ἔδωσε ὁ Δημιουργός. Ὁ Θεὸς θέλει οἱ ἄνθρωποι νὰ εἶναι σπλαγχνικοὶ καὶ νὰ φροντίζουν ἰδιαίτερως γιὰ τὰ ζῶα, ποὺ τοὺς εἶναι πιὸ ἀναγκαῖα (βλ. Ἔξοδ. 23, 4. 5. 12. Δευτ. 5, 14. 22, 4.6.7. Λευϊτ. 22, 28. Παρ. 12, 10). Ἄς συγκρίνουμε τὴν δύναμη ποὺ δίνεται ἐδῶ στὸν στίχο μας μὲ τὴν νέα δύναμη ποὺ δόθηκε ἀπὸ τὸν Κύριό μας στοὺς μαθητὲς Του (Λουκ. 10, 19).

Στίχ. 3. Πάν ἐρπετόν... Πρῶτα δόθηκε μιὰ γενικὴ ἄδεια στὸν ἄνθρωπο νὰ τρέφεται μὲ τὸ κρέας τῶν ζώων, ὄχι ὁμως μὲ τὸ αἷμα τους, γιατί τὸ αἷμα θεωρεῖται ἱερό· στὴν γλώσσα τῆς θυσίας τὸ αἷμα ἦταν ἡ ζωὴ τοῦ ζώου. Δὲν ὑπῆρχε στὴν ἀρχὴ καμμιά διαφορὰ καθαροῦ καὶ μὴ καθαροῦ κρέατος.—**Ὡς λάχανα χόρτου** μποροῦν νὰ φαγωθοῦν ὅλα τὰ εἶδη τοῦ κρέατος. Τὰ χορτάρια ἀπορρίφθηκαν ὡς πικρὰ ἢ ἀνθυγιεινά, ὄχι ὡς ἀκάθαρτα. Τὰ ἀκάθαρτα ζῶα ἀποκλείονται μόνο ἀπὸ τὴν θυσία, ὄχι ἀπὸ τὸ φαγητό. Ἄφοῦ οἱ τελετουργικὲς διατάξεις τοῦ Λευϊτ. κεφ. 11 δὲν ἴσχυαν ἀπὸ τὴν ἀρχή, οἱ ἐξ ἔθνῶν Χριστιανοὶ δὲν πρέπει νὰ ἀπαιτεῖται νὰ τὶς τηροῦν (βλ. Πράξ. 10, 12-15; 15, 19. 20. Ρωμ. 14, 14. 20. Α' Τιμ. 4, 4).

Στίχ. 4. Κρέας ἐν αἵματι... Δηλαδή κρέας ἐνὸς ζώου ποὺ ἔχει στραγγαλιστεῖ καὶ δὲν ἔχει χυθεῖ τὸ αἷμα του στὸ ἔδαφος (βλ. Λευϊτ. 17, 10. 11. 14. 19, 26. Δευτ. 12, 23. Α' Βασ. 14, 33). Τὸ αἷμα ἔπρεπε νὰ θεωρεῖται ἱερό καὶ τὸ χύσιμο τοῦ αἵματος ἐνὸς ζώου σὰν μιὰ πράξη θυσίας· σὰν ἐπιστροφή τῆς ζωῆς στὸν Θεό, ἀπ' ὅπου καὶ προῆλθε. Ἡ ἀπαγόρευση τοῦ Θεοῦ νὰ πίνουν αἷμα ζώου ἀπέβλεπε στὸ νὰ προφυλάξει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν καννιβαλικὴ ἀγριότητα.

τα νὰ τρῶνε ζωντανὰ τὰ ζῶα. Οἱ Χιλιαστὲς στηριζόμενοι στὴν ἀπαγόρευση αὐτὴ δὲν ἐπιτρέπουν τὴν μετάγγιση αἵματος στοὺς ἀσθενεῖς μὲ συνέπεια πολλοὶ ἀσθενεῖς νὰ πεθαίνουν. Ἄλλ' αὐτὸ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ χωρίου, ποῦ μὲ τὴν ἀπαγόρευση νὰ τρώγεται τὸ αἷμα ἤθελε ὁ Θεὸς νὰ δημιουργήσῃ τὸν σεβασμὸ πρὸς τὴν ζωὴ, γιατί τὸ αἷμα εἶναι ἡ ἕδρα τῆς ζωῆς· οἱ Χιλιαστὲς παρερμηνεύοντας αὐτὸ συνηγοροῦν γιὰ τὸν θάνατο τοῦ ἀνθρώπου. — Τὸ χωρίο μας ἐρμηνεύεται καλύτερα χριστολογικά: Τὸ αἷμα στὴν Π.Δ. δὲν πρέπει νὰ τρώγεται, ἀλλὰ νὰ προσφέρεται στὸν Θεὸ κατὰ τὶς θυσίες γιὰ ἐξιλασμὸ. Εἶναι ἱερό. Αὐτὸ τὸ δέος, αὐτὸν τὸν σεβασμὸ ἤθελε νὰ δημιουργήσῃ ἡ ἀπαγόρευση τοῦ στίχου μας στοὺς ἀνθρώπους τῆς Π.Δ. Καὶ αὐτὸ μυστικά — μυστικὰ ἀπέβλεπε στὴν ἐξιλαστήρια θυσία τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Κύριος θὰ πρόσφερε τὸ Αἷμα Του γιὰ τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν μας. Ἡ ἐντολὴ, λοιπόν, νὰ μὴν πίνεται τὸ αἷμα, ποῦ λέει ὁ στίχος μας, κατὰ τὴν παραπάνω ἐρμηνεία, εἶναι συμβολικὴ. Ἡ πραγματικότητα εἶναι ἡ θυσία τοῦ Χριστοῦ. Ἡ πραγματικότητά ἦρθε καὶ τὸ σύμβολο, ἡ ἐντολὴ δηλαδὴ νὰ μὴν τρῶμε αἷμα, δὲν ἔχει πιά ἀπόλυτη ἰσχύ. Ἡ Κ.Δ. ποῦ εἶναι ἡ ἐκπλήρωση τῶν τύπων τῆς Π.Δ. μᾶς λέει νὰ τρῶμε τὴν Σάρκα τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ πίνουμε τὸ Αἷμα Του, γιὰ νὰ ζήσουμε (Ἰωάν. 6, 53-56). — Ἡ ἀπαγόρευση νὰ μὴν τρώγεται τὸ κρέας μὲ τὸ αἷμα του δίνεται ὡς ἐντολὴ καὶ στοὺς χριστιανοὺς ποῦ προέρχονταν ἀπὸ εἰδωλολάτρες, γιατί αὐτοὶ οἱ νέοι πιστοί, πρὶν γίνουν χριστιανοί, θὰ εἶχαν ὡς εἰδωλολάτρες τὴν συνήθεια νὰ τρῶνε τὸ κρέας μὲ τὸ αἷμα του (Πράξ. 15, 20-29. Βλέπε περισσότερα σχετικά μὲ τὸ νόημα τοῦ στίχου ποῦ ἐρμηνεύουμε στὸ περιοδικό μας «ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΖΩΗ», Ἀπρίλιος 1980, ἀρ. φύλ. 4, ἐπιστολὴ 3η πρὸς τοὺς Χιλιαστὲς «Περὶ μεταγγίσεως αἵματος»). Ὁ καθηγητὴς κ. Σάκκος λέει τὰ ἐξῆς σπουδαῖα σχετικά μὲ τὴν ἐντολὴ τοῦ στίχου μας: «Παράξενη φαίνεται ἡ μία ἀπὸ τὶς δύο ἐντολές. Καὶ οἱ δύο εἶνε: α') Δὲν θὰ φᾶς αἷμα. β') Δὲν θὰ φονεύσης. Ἡ δεύτερη εἶνε

γνωστή κι από τή διαθήκη τοῦ Μωϋσέως, ὅπου εἶνε ανάμεσα στίς δέκα ἐντολές, κι από τήν Κ. Διαθήκη μας, ὅπου ἐξακολουθεῖ νά ἰσχύη. Ἡ πρώτη; Τί νόημα νά ἔχη ἄραγε; Γιατί ἀπαγορεύεται στόν ἄνθρωπο νά φάη τὸ αἷμα ζώου ἢ τὸ κρέας ποῦ ἔχει ὅλο τὸ αἷμα, καί ποῦ τέτοιο κρέας εἶνε τὸ στραγγαλισμένο ζῶο τὸ λεγόμενο «πνικτόν»; Ὅποιος διάβασε ξέρει ὅτι αὐτὸ ἀπαγορεύεται καί στὴ διαθήκη τοῦ Μωϋσέως, ἀλλὰ καί στίς Πράξεις τῶν ἀποστόλων, ὅπου οἱ ἀπόστολοι σὲ μιὰ κοινὴ συνοδικὴ ἐπιστολὴ γράφουν στοὺς Χριστιανοὺς ὅλης τῆς οἰκουμένης, ὅτι εἶνε ἀδέσμευτοι ἀπὸ κάθε μὴ ἠθικὴ διάταξι τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου ἐκτὸς ἀπ' αὐτὴ (Πράξ. 15, 20). Τί σημαίνει, λοιπὸν, αὐτὴ ἡ τόσο σπουδαία καί τόσο παράξενη ἐντολή; Οἱ ἐρμηνευταὶ λένε ὅτι τὸ αἷμα εἶνε ἀνθυγιεινὸ καί ὅτι ἡ ἐντολὴ ἔχει πρακτικὸ σκοπὸ. Δὲν εἶνε αὐτό. Νομίζω ὅτι τὸ νόημα τῆς ἐντολῆς εἶνε τὸ ἑξῆς.

Ἄν θυμᾶστε, οἱ δέκα ἐντολές τοῦ Μωϋσέως χωρίζονται σὲ δύο κατηγορίες, τέσσερις καί ἕξι, τέσσερις γιὰ τίς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Θεὸ καί ἕξι γιὰ τίς σχέσεις του πρὸς τὸ συνάνθρωπο. Ἦταν δηλαδὴ θρησκευτικὲς καί ἠθικὲς ἐντολές. Αὐτὲς τίς δύο κατηγορίες ἐκπροσωποῦν καί οἱ ἐντολές πρὸς τὸ Νῶε. Τὸ «οὐ φονεύσεις» εἶνε ἡ πιὸ ἐπείγουσα καί ἀναγκαία καί χοντρὴ ἠθικὴ ἐντολή. Τὸ «δὲν θὰ φᾶς αἷμα» κρίθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ σὰν ἡ πιὸ ἐπείγουσα θρησκευτικὴ ἐντολή. Γιατί; Ἄν θυμᾶστε πάλι, ὁ Θεὸς εἶχε στόν παράδεισο καί τὸ δέντρο τῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖο ἂν ἔτρωγε ὁ ἄνθρωπος θὰ κέρδιζε τὴν αἰώνια ζωὴ, τὴν ἀθανασία. Ἄλλὰ τότε προτίμησε νά φάη ἀπ' τὸ ἄλλο. Τότε ἔχασε τὴν τροφὴ τῆς αἰώνιας ζωῆς· τὴν πήραμε ὁμως ἀργότερα ἀπὸ τὸ Χριστό. Εἶναι τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Πίνοντας τὸ αἷμα του καί τρώγοντας τὴ σάρκα του παίρνουμε μέσα μας ὅλο τὸ Χριστό, προσθέτουμε τὴ ζωὴ του στὴ ζωὴ μας καί τὴν κάνουμε ἀθάνατη, αἰώνια, πνευματικὴ, ἐμβολιασμένη ζωὴ, ἐν Χριστῷ ζωὴ.

Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ὑπῆρχε σ' ὅλους τοὺς αἰῶνες σὰν μιὰ πανανθρώπινη ἀνάμνησι. Ἄπὸ τοὺς πρωτοπλάστους ἔμεινε

ή ανάμνησι, ότι χάσαμε την άθανασία που θα την κερδίζαμε τρώγοντας κάτι. Και οι μὲν άνθρωποι του Θεοῦ διατηροῦσαν την ανάμνησι άγνή και δὲν άντικατέστησαν τὸ δέντρο τῆς ζωῆς με κανένα ψεύτικο ὑποκατάστατο, αλλά προσδοκοῦσαν νὰ τὸ ξαναπάρουν στο μέλλον. Και ή προσδοκία ἐκπληρώθηκε ἀπὸ τὸ Χριστό. Οι άνθρωποι όμως που ἐγκατέλειψαν τὸ Θεὸ και ὑποτάχθηκαν στὰ πάθη τους κι ἔκαναν αὐτὰ θεοὺς και δημιούργησαν τὰ εἰδωλολατρικά θρησκευματα, αὐτοὶ οἱ άνθρωποι μαγάρισαν αὐτὴ τὴν ἀνεξάλειπτη ἀνάμνησι, τὴ στράβωσαν, τὴν ἀλλοίωσαν, τὴν ἔκαναν κίβδηλη, και βρῆκαν ὑποκατάστατο τοῦ ζωηφόρου δέντρου τῆς ζωῆς. Αὐτὸ τὸ ὑποκατάστατο ἦταν τὸ αἷμα τῶν ζῶων, ἀκόμη δὲ και τῶν ἀνθρώπων, γιατί νόμιζαν ὅτι στο αἷμα ἐδράζει ή ζωή. Τὸ αἷμα ἄλλωστε εἶνε τὸ μέλος ἐκεῖνο τοῦ σώματος που ἂν τὸ ἀφαιρέσης ἀφαιρεῖς και τὴ ζωὴ τοῦ ζῶου ή τοῦ ἀνθρώπου, πράγμα που δὲν συμβαίνει με πολλὰ ἄλλα σπουδαῖα μέλη. Ἔτσι οἱ άνθρωποι, ἐνῶ ἔτρωγαν τὰ κρέατα ἀπὸ βιολογικὴ ἀνάγκη, δηλαδὴ γιὰ νὰ ζήσουν, ἔτρωγαν τὸ αἷμα ἀπὸ θρησκευτικὴ ἀνάγκη, δηλαδὴ γιὰ νὰ προσθέτουν ζωὴ στὴ ζωὴ τους, νὰ κερδίσουν ἐπέκτασι ζωῆς ή ἀθανασία. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο και σήμερα ἀκόμη μερικοὶ ἀφρικανικοὶ λαοί, που ἦταν μέχρι χθὲς πρωτόγονοι, παρ ὄλο που ἐκπολιτίστηκαν, ἔξακολουθοῦν νὰ τρῶνε ἀνθρώπους. Τὸ κάνουν ἀπὸ θρησκευτικὴ ὄρμη, κι ὄχι ἀπὸ βιολογικὴ. Ἡ ἀνθρωποφαγία εἶνε θρησκευτικὴ τελετὴ τους και ὄχι βιολογικὴ ἀνάγκη τους. Πολλοὶ λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος κοινωνοῦσαν αἷμα ζῶων σὲ θρησκευτικὲς τελετές, και μάλιστα ζῶων με ἰσχυρὴ γενετήσια ὄρμη, ὅπως τοῦ ταύρου. Γιατὶ πίστευαν ὅτι τὸ κύριο ἐκδήλωμα τῆς ζωῆς εἶνε ή γενετήσια ὄρμη, ή ὁποία κατὰ κάποιον τρόπο διαιωνίζει τὸ γένος.

Ὁ Θεὸς, λοιπὸν, ἀπαγορεύει στο Νῶε και στοὺς ἀπογόνους του νὰ τρῶνε αἷμα. Δὲν θέλει νὰ ἔχουν ὑποκατάστατα τοῦ δέντρου τῆς ζωῆς, που ὁ ἴδιος τοὺς τὸ στέρησε διώχνοντάς τους ἀπὸ τὸν παράδεισο και βάζοντας στὴν πόρτα του ἀπροσπέλαστη φρουρὰ ἀγγέλων. Δὲν θέλει με τὰ ὑπο-

κατάστατα νὰ αὐταπατῶνται οἱ ἄνθρωποι καὶ νὰ ἱκανοποιοῦν παρὰ φύσιν τὴν πείνα τους γιὰ ἀθανασία. Δὲν θέλει μὲ τὰ ὑποκατάστατα νὰ καταργῆται ἡ νοσταλγία τους γιὰ αἰώνια ζωὴ καὶ ἡ προσδοκία τους γιὰ τὴν ἀληθινὴ ἀθανασία, ποῦ θὰ τὴ φέρῃ ὁ Υἱὸς του. Δὲν θέλει νὰ ἐκτροχιαστοῦν οἱ ἄνθρωποι στὴν εἰδωλολατρία τρώγοντας αἷμα ζώων, στὸ φόνο τρώγοντας αἷμα ἀνθρώπων, στὸ σεξουαλικὸ ἐκφυλισμὸ ποῦ οἱ εἰδωλόλατρες συνδυάζουν μὲ τὴ λατρεία τοῦ θεοῦ καὶ τὴν προμήθεια τῆς ἀθανασίας. Αὐτὰ τὰ σιχαίνεται.

Ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς νεοφώτιστους Χριστιανοὺς, ποῦ μόλις ἀπαρνήθηκαν τὴν εἰδωλολατρικὴ τους θρησκεία καὶ ζοῦν σὰν μειονότης μέσα σὲ μιὰ θάλασσα εἰδωλολατρῶν, καὶ πολλοὶ ἀσθενεῖς στὴ συνείδησι ἔχουν ἀκόμη τὴν ἰδέα ὅτι μὲ τὸ φάγωμα τοῦ αἵματος προσθέτουν ζωὴ στὴ ζωὴ τους, δὲν θέλει ἀπὸ τὴ μιὰ νὰ κοινωνοῦν τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποῦ δίνει πραγματικὰ τὴν αἰώνια ζωὴ, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ τρέφονται ἀκόμη μὲ τὰ ὑποκατάστατα, καὶ νὰ συγχέουν τὴ βιολογικὴ μὲ τὴν αἰώνια ζωὴ, καὶ τὴν ἀλήθεια τοῦ κυριακοῦ αἵματος μὲ τὴν ἀπάτη τοῦ αἵματος τῶν κτηνῶν. Στὴν Κ. Διαθήκη δηλαδὴ τὸ φάγωμα τοῦ αἵματος ἀπαγορεύτηκε μόνο «διὰ τὴν συνείδησιν» ὅπως καὶ τὸ φάγωμα τῶν εἰδωλοθύτων. Ἀπαγορεύτηκε, γιὰ νὰ κοποῦν καλὰ ὅλες οἱ παγανιστικὲς τάσεις».

Στίχ. 5. Τὸ αἷμα τῶν ζώων ἐπιτρέπεται νὰ χύνεται, ὄχι ὁμως τὸ αἷμα τῶν ἀνθρώπων. Οἱ πόλεμοι καὶ οἱ ἀνθρωποκτονίες εἶναι ἀφύσικα καθ' ἑαυτά. — **Ἐκζητήσω.** Τὸ αἷμα πάντοτε ζητεῖται ὡς ἀνταπόδοση στὸ αἷμα, ἂν καὶ ἡ τιμωρία μὲ θάνατο δὲν δίνει στὸν ἔνοχο τὸν χρόνο γιὰ μετάνοια. Αὐτὸς ὁ νόμος ἦταν ἤδη χαραγμένος στὴν συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου (Γέν. 4, 14). — **Πάντων τῶν θηρίων.** Γι' αὐτὸ ταῦρος ποῦ θὰ σκότωνε ἄνθρωπο ἔπρεπε νὰ λιθοβοληθεῖ ("Ἐξοδ. 21, 28 ἔξ.)· ὁ φονιάς ἔπρεπε νὰ φονευθεῖ ("Ἐξοδ. 21, 12. 14. Λευϊτ. 24, 17. Ἀριθμ. 35, 30. 31). Δυὸ πράγματα λέγονται σὰν θεμελίωση τῆς ἐντολῆς τῶν στίχ. 5, 6: 1) "Ὅλοι

οί άνθρωποι είναι αδέρφια (βλ. Πράξ. 17, 26). 2) Ὁ ἄνθρωπος είναι εἰκόνα Θεοῦ· γι' αὐτὸ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπείρως πολυτιμότερη ἀπὸ τὴν ζωὴ τῶν ζώων.

Στίχ. 6. Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται. Ἔτσι ὁ νόμος, ποὺ ἀπαγορεύει τὴν ἀνθρωποκτονία περιλαμβάνει τὴν ἐξαιρέσή του. Ἐπιτρέπεται ἀπὸ τὴν ἐξουσία ἢ τιμωρία τοῦ φονιά ὡς δίκαια ἀνταπόδοση. Ἔτσι, ὅταν φονεύεται ἕνας φονιάς ἀπὸ τὴν ἔννομη ἐξουσία, εἶναι αὐτὸς ὁ φονιάς ἔνοχος γιὰ τὸ αἷμα του, γι' αὐτὴν του τὴν τιμωρία, καὶ ὄχι ἐκεῖνος ποὺ τὸν φονεύει (βλ. Β' Βασ. 1, 16, Γ' Βασ. 2, 37). Οἱ φόνοι ποὺ γίνονται στὸν πόλεμο γιὰ δίκαιη αἰτία, γιὰ ὑπακοή στὴν ἔννομη ἐξουσία, δὲν θὰ ἔχουν τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τῆς ἀνταπόδοσης, ποὺ ἀναφέρει ὁ στίχος μας ἐδῶ. Ἡ ἀπειλὴ αὐτὴ πρέπει νὰ ἔχει ἐφαρμογὴ ἐναντίον ἐκείνου ποὺ λαβαίνει μαχαίρι στὰ χέρια του γιὰ ἰδιωτικὴ ὑπόθεση, ἀπὸ αὐθαίρετη ἐπαναστατικότη-τα (Ματθ. 26, 52), χωρὶς νὰ τοῦ τὸ δίνει ἡ ἐξουσία, ποὺ φέρει τὴν μάχαιρα κατὰ διορισμὸ τοῦ Θεοῦ (Ρωμ. 13, 1 ἐξ.). Τὸ Ταργκοὺμ προσθέτει: «Κατὰ τὴν μαρτυρία, γιὰ ἐκτέλεση τῆς ἐντολῆς τῶν κριτῶν πρέπει νὰ χυθεῖ τὸ αἷμα του».

Στίχ. 9. Ἀνίστημι τὴν διαθήκην μου... Αὐτὴ εἶναι μιὰ νέα διαθήκη σωτηρίας ἀπὸ τὸν θάνατο καὶ τὴν καταστροφὴ καὶ εἶναι, λοιπόν, ἕνας ἐξαιρετικὸς τύπος τοῦ Εὐαγγελίου, ποὺ μιλάει γιὰ τὴν λύτρωση ἀπὸ τὸν αἰώνιο θάνατο, ὅπως αὐτὴ ἐδῶ ἡ διαθήκη βεβαίωσε τὸν Νῶε γιὰ τὴν ἀσφάλειά του ἀπὸ τὴν προσωρινὴ καταστροφὴ.

Στίχ. 11. Οὐκ ἀποθανεῖται πᾶσα σὰρξ ἔτι ἀπὸ τοῦ ὕδατος. Τότε, λέει εὐσεβῆς ἐρμηνευτής, ὁ Θεὸς ἔδωσε σημεῖο Του ἀπ' τὸν οὐρανό, ὅτι δὲν θὰ καταστραφεῖ ποτὲ πάλι ὁ κόσμος μὲ κατακλυσμό· ἀλλὰ ὑπεδέχλωσε ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἔπρεπε νὰ σωθοῦν μὲ νερό· γιὰ τὸ Βάπτισμα, ποὺ ὁ κατακλυσμὸς εἶναι εἰκόνα του, μᾶς σώζει μὲ τὴν Ἀνάστασι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (βλ. Α' Πέτρ. 3, 21. Ἦσ. 54, 9, 10). Ἔτσι ἡ διαθήκη τοῦ Νῶε εἶναι ἕνας τύπος τῆς διαθήκης τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς κατάστασης τῆς σωτηρίας, στὴν ὁποία αὐτὸ

μᾶς τοποθετεῖ. Εἶναι μιὰ διαθήκη εἰρήνης καὶ συμφιλίωσης μετὰ τὸν Θεὸ (βλ. Ἰεζ. 34, 25, 37, 26. Ἰερ. 39, 40).

Στίχ. 12. Ἐνὰ μέσον ἐμοῦ. Τὸ Ταρκοῦμ ἔχει: «Μεταξὺ τοῦ Λόγου μου καὶ ἐσᾶς».

Στίχ. 13. Τὸ τόξον μου. Ἡ ἐβραϊκὴ λέξη, ποὺ οἱ Ὁ μεταφράζουν «τόξον», συνήθως σημαίνει τόξο ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ πόλεμο· ἔτσι καὶ οἱ αἰφνίδιες καὶ τρομερὲς κρίσεις τοῦ Θεοῦ συγκρίνονται μετὰ βέλη στὸ Δευτ. 32, 23, 42. Ψαλμ. 17, 15. Ἐδῶ ὅμως ἡ λέξη καὶ στὸ Ἰεζ. 1, 28 σημαίνει τὴν «Ἰριν» ἢ τὴν ἀψίδα μετὰ τὰ πολλὰ χρώματα, ποὺ σχηματίζει τὸ φῶς τοῦ ἡλίου μετὰ τὴν βροχὴ καὶ ὀνομάζεται «οὐράνιο τόξο». Στὸ Σοφ. Σειρ. 43, 11, 12 διαβάζουμε τὰ ἐξῆς ὠραῖα γιὰ τὸ οὐράνιο τόξο: «*Ἰδέ τόξον καὶ εὐλόγησον τὸν ποιήσαντα αὐτό, σφόδρα ὠραῖον ἐν τῷ αὐγάσματι αὐτοῦ· ἐγύρωσεν οὐρανὸν ἐν κυκλώσει δόξης, χεῖρες Ὑψίστου ἐτάνυσαν αὐτό*». Στὸ Ἄποκ. 4, 3 καὶ 10, 1 εἶναι τύπος τῆς μεγαλειότητος καὶ ὠραιότητος τοῦ Ἰδιοῦ τοῦ Θεοῦ. Βλέποντας, λοιπὸν, ὁ Νῶε καὶ οἱ υἱοὶ του τὸ οὐράνιο τόξο τὸ θεωροῦσαν ἀπὸ δῶ καὶ πέρα σὰν ἐχέγγυο τῆς θείας εὐνοίας σ' αὐτοὺς καὶ παρηγοροῦνταν στὶς δυσκολίες καὶ ταραχὲς τῆς ζωῆς.

«Πολλοὶ νομίζουν ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἐννοεῖ, ὅτι ἐπὶ Νῶε γιὰ πρώτη φορὰ ἐμφανίστηκε τὸ οὐράνιο τόξο. Ὁχι. Τὸ πνεῦμα τῆς Γραφῆς εἶναι ὅτι τὸ οὐράνιο τόξο προϋπῆρχε, ἀφ' ὅτου ὑπῆρχε ὁ κόσμος, ἀλλὰ τότε τὸ χρησιμοποίησε ὁ Θεὸς γιὰ σημάδι τῆς διαθήκης του. Ὅπως δυὸ νοικοκυραῖοι κανονίζουν τὰ σύνορα τῶν χωραφιῶν τους καὶ βάζουν σημάδι μιὰ χαρακτηριστικὴ πέτρα ποὺ ἀσφαλῶς προϋπῆρχε ἀλλ' ἀπὸ κείνη τῇ στιγμῇ παίρνει ἰδιαίτερη σημασία, ὅπως ἓνας γιὰ νὰ θυμηθῆ κάτι κάνει ἓναν κόμπο στὸ μαντήλι του ποὺ ἀσφαλῶς προϋπῆρχε, ἔτσι κι ὁ Θεὸς γιὰ μιὰ αἰώνια διαθήκη πῆρε κι ἔβαλε σὰν σημάδι ἓνα αἰώνιο φυσικὸ φαινόμενο ποὺ προϋπῆρχε. Ἀργότερα, ὅταν ἔκανε ἄλλες διαθήκες, ἔβαλε πάλι τέτοια σημάδια. Στὴ διαθήκη μετὰ τὸν Ἰσραὴλ στὴν ἔρημο ἔβαλε μιὰ χρυσοῦ στάμνα μετὰ μάννα, τὴν ράβδο τοῦ

Ἄαρὼν ποὺ βλάστησε, τὶς δύο πλάκες μὲ τὶς δέκα ἐντολές, καὶ τὸ κείμενο τῆς Π. Διαθήκης, ποὺ φυλάγονταν ὅλα σὲ μία μικρὴ κιβωτό. Στὴ διαθήκη τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν Ἐκκλησία ἔβαλε τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ποὺ κοινωνοῦμε καὶ τὸ κείμενο τῆς Κ. Διαθήκης ποὺ μελετοῦμε. Ἄλλὰ τότε οἱ ἄνθρωποι ἦταν πρωτόγονοι καὶ πνευματικὰ νήπιοι καὶ τὰ γράμματα ἀνεξέλικτα· γι' αὐτὸ ἔβαλε γιὰ σημάδι ἕνα φυσικὸ φαινόμενο, τὸ οὐράνιο τόξο» (Σάκκος).

Στίχ. 16. Διαθήκην αἰώνιον. Ἦταν μιὰ ὑπόσχεση ποὺ βεβαιώνεται μὲ ὄρκο τοῦ Θεοῦ, καὶ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἀνακληθεῖ (Ἰησ. 54, 9).

3ο Προφητεία καὶ θάνατος τοῦ Νῶε (9, 18-29)

**9, ¹⁸ Ἦσαν δὲ οἱ υἱοὶ
Νῶε, οἱ ἐξεληθόντες ἐκ
τῆς κιβωτοῦ, Σήμ, Χάμ,
Ἰάφεθ· Χάμ δὲ ἦν πατὴρ
Χαναάν.**

**¹⁹ τρεῖς οὗτοι εἰσιν υἱοὶ
Νῶε· ἀπὸ τούτων διε-
σπάρησαν ἐπὶ πᾶσαν τὴν
γῆν.**

**²⁰ Καὶ ἤρξατο Νῶε ἄν-
θρωπος γεωργὸς γῆς καὶ
ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα.**

**²¹ καὶ ἔπιεν ἐκ τοῦ οἴνου
καὶ ἐμεθύσθη καὶ ἐγυ-
μνώθη ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.**

**²² καὶ εἶδε Χάμ ὁ πατὴρ
Χαναάν τὴν γύμνωσιν**

9, ¹⁸ Οἱ υἱοὶ τοῦ Νῶε
ποὺ βγήκαν ἀπὸ τὴν κι-
βωτό ἦταν ὁ Σήμ, ὁ Χάμ
καὶ ὁ Ἰάφεθ. Ὁ Χάμ δὲ ἦ-
ταν πατέρας τοῦ Χαναάν.

¹⁹ Αὐτοὶ οἱ τρεῖς ἦταν οἱ
υἱοὶ τοῦ Νῶε καὶ ἀπ' αὐ-
τοὺς προῆλθε ὁ πληθυ-
σμός ὅλης τῆς γῆς.

²⁰ Ὁ Νῶε ἄρχισε νὰ
γίνεται γεωργὸς καὶ φύ-
τεψε ἀμπέλι·

²¹ καὶ ἔπιε κρασί καὶ μέ-
θυσε καὶ γυμνώθηκε
στὴν σκηνή του.

²² Ὁ Χάμ, ὁ πατέρας τοῦ
Χαναάν, εἶδε τὴν γύμνω-
σιν

τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ ἐξελθὼν ἀνήγγειλε τοῖς δουσὶν ἀδελφοῖς αὐτοῦ ἕξω.

²³ καὶ λαβόντες Σὴμ καὶ Ἰάφεθ τὸ ἱμάτιον ἐπέθεντο ἐπὶ τὰ δύο νῶτα αὐτῶν καὶ ἐπορευέθησαν ὀπισθοφανῶς καὶ συνεκάλυψαν τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς αὐτῶν, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὀπισθοφανῶς, καὶ τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς αὐτῶν οὐκ εἶδον.

²⁴ ἐξένηψε δὲ Νῶε ἀπὸ τοῦ οἴνου καὶ ἔγνω ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος,

²⁵ καὶ εἶπεν· ἐπικατάρατος Χαναάν· παῖς οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.

²⁶ καὶ εἶπεν· εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Σὴμ, καὶ ἔσται Χαναάν παῖς οἰκέτης αὐτοῦ.

²⁷ πλατύναι ὁ Θεὸς τῷ Ἰάφεθ, καὶ κατοικήσάτω ἐν τοῖς οἴκοις τοῦ Σὴμ καὶ γεννηθήτω Χαναάν παῖς αὐτοῦ.

ση τοῦ πατέρα του καὶ τὸ εἶπε ἕξω στοὺς δύο ἀδελφούς του.

²³ Τότε ὁ Σὴμ καὶ ὁ Ἰάφεθ πῆραν τὸ ἔνδυμα (τοῦ πατέρα τους), τὸ ἔβαλαν στὴν πλάτη τους καὶ βαδίζοντας πρὸς τὰ πίσω σκέπασαν τὴν γύμνωσιν τοῦ πατέρα τους· τὰ πρόσωπά τους ἦταν στραμμένα πρὸς τὰ πίσω καὶ ἔτσι δὲν εἶδαν τὴν γύμνωσιν τοῦ πατέρα τους.

²⁴ Ὄταν ὁ Νῶε συνῆλθε ἀπὸ τὴν μέθη, ἔμαθε ὅσα τοῦ ἔκανε ὁ νεώτερος υἱὸς του·

²⁵ καὶ εἶπε: «Καταραμένος νὰ εἶναι ὁ παῖς Χαναάν· νὰ γίνῃ δοῦλος τῶν ἀδερφῶν τους».

²⁶ Καὶ εἶπε ἀκόμα: «Ἄς εἶναι εὐλογημένος Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Σὴμ· ὁ Χαναάν νὰ γίνῃ δοῦλος σ' αὐτόν.

²⁷ Ἄς αὐξήσῃ ὁ Θεὸς τὸν Ἰάφεθ καὶ νὰ κατοικήσῃ στὶς σκηνές τοῦ Σὴμ. Ὁ δὲ Χαναάν νὰ γίνῃ δοῦλος του».

²⁸ Ἐζησε δὲ Νῶε μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἔτη τριακόσια πενήκοντα.

²⁹ καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Νῶε ἑννακόσια πενήκοντα ἔτη, καὶ ἀπέθανεν.

²⁸ Ὁ Νῶε ἔζησε τριακόσια πενήντα χρόνια μετὰ τὸν κατακλυσμό.

²⁹ Συνολικὰ ὅλα τὰ χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Νῶε ἦταν ἑνιακόσια πενήντα. Μετά, πέθανε.

Στίχ. 18. Σήμ, Χάμ, Ἰάφεθ. 5, 32. — **Στίχ. 21.** Μέθη. Παροιμ. 23, 29-35. Ἰουδίθ. 13, 2. Σοφ. Σειρ. 31, 25-31. Ἐφεσ. 5, 18. — **Στίχ. 25.** «Ἐπικατάρατος Χαναάν». Ἔξοδ. 21, 17. Λευϊτ. 20, 9. Δευτ. 27, 16. — **Στίχ. 26.** «Χαναάν παῖς οἰκέτης αὐτοῦ». Ἰησ. Ν. 16, 10. Κριτ. 1, 28.

Στίχ. 18. Ὁ Χαναάν μνημονεύεται, γιατί αὐτὸς μετὰ δέχτηκε τὴν κατάρα· καὶ οἱ φυλὲς ποὺ προῆλθαν ἀπ' αὐτὸν θὰ καταστρέφονταν λόγω τῆς κακίας τους (βλ. Γέν. 12, 6).

Στίχ. 19. Διεσπάρησαν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Χάμ ξαπλώθηκαν στὴν ἠπειρο τῆς Ἀφρικῆς, ἐνῶ τὰ παιδιά τοῦ Σήθ ἔμειναν κοντὰ στὴν Ἀρμενία, ὅπου ἦταν ἡ κιβωτός, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ξαπλώθηκαν στὴν Συρία καὶ τὴν Ἀραβία. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰάφεθ ξαπλώθηκε πιὸ μακριά, ἔφτασε πρὸς τὸ βόρειο μέρος τῆς Ἀσίας, ἐπεκτεινόμενο μέχρι τὴν Ἰνδία ἀπὸ τὴν μιὰ μέρα καὶ μέχρι τὴν Εὐρώπη ἀπὸ τὴν ἄλλη (Πράξ. 17, 26).

Στίχ. 20. Ἄνθρωπος γεωργός. Καλλιεργητὴς τῆς γῆς, σάν τὸν Κάιν (Γέν. 4, 2).

Στίχ. 21. Ἐπιεν ἐκ τοῦ οἴνου. Ἐνα ἀπὸ τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο (Ψαλμ. 103, 15). Ἐπῆρχε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ φυτὸ τῆς ἀμπέλου καὶ ὁ Χρυσόστομος ὑποθέτει ὅτι οἱ περὶ τὸν Ἄβελ θὰ χρησιμοποιοῦσαν τὸν οἶνο καὶ γιὰ τὶς θυσίες· ἀγνοοῦσαν ὅμως αὐτοὶ τὴν χρῆση τοῦ καρποῦ. Ὁ Νῶε, λέει ὁ Χρυσόστομος, «φιλότεχνος ὦν περὶ τὴν γεωρ-

γίαν και πολλῆ τῆ ἐπιμελεία χρησάμενος, ἴσως και τοῦ καρποῦ ἐγεύσατο και τοὺς βότρυας ἀποθλίψας και τὸν οἶνον ποιήσας, μετέβαλε τῆς χρήσεως... Ἄλλως δέ, ἐπειδὴ ἡ κρεοφαγία εἰσηνέχθη εἰς τὸν βίον, λοιπὸν και ἡ οἰνοποσία». Ὑποθέτουν ὅτι τὴν χρῆση τοῦ οἴνου τὴν ἀνακάλυψε ὁ Νῶε στὴν μελαγχολικὴ γῆ ποὺ βρέθηκε, ὅταν βγῆκε ἀπὸ τὴν κιβωτό. ὄντας ἕνας δίκαιος ἄνθρωπος, ἡ ψυχὴ του πρέπει νὰ θλίβηκε στὸ θέαμα τῆς ἔρημης γῆς ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ και τὴν καταστροφὴ ποὺ ἔφερε ἡ ἁμαρτία σ' αὐτή. Ὑτσι ὁ Νῶε θὰ ὀδηγήθηκε στὴν ἀνακάλυψη τοῦ κρασιοῦ, ποὺ εὐφρανε τὴν καρδιά του και τοῦ ἔφερνε κάποια ἀνακούφιση. — **Ἐπιεν ἕκ τοῦ οἴνου.** Φαίνεται ὅτι ἁμάρτησε ἀπὸ ἄγνοια, μὴ ξέροντας τὴν μεθυστικὴ ἰδιότητα τοῦ οἴνου και ὅτι πρέπει κανεὶς νὰ κάνει μέτρια χρῆση αὐτοῦ. Οἱ πῶσεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ μᾶς εἶναι ἕνα καλὸ μάθημα στὸ νὰ μὴν ἔχουμε ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτὸ μας (Α' Κορ. 10, 12) και ἕνα φάρμακο κατὰ τῆς ἀπελπισίας, ὅταν πέφτουμε (Ἱερ. 8, 4). — **Ἐγυμνώθη.** ὄπως κοιμόταν στὴν σκηνὴ του καταβλήθηκε ἀπὸ τὸν κόπο τῆς δουλειᾶς, ὅπως ἐπίσης και ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ τοῦ οἴνου (βλ. Α' Θεσ. 5, 6, 7).

Στίχ. 22. Χάμ. Μπῆκε στὴν σκηνὴ τοῦ πατέρα του, ὅταν ἡ σεμνότητα και ὁ υἱκὸς σεβασμὸς ἔπρεπε νὰ τὸν εἶχαν συγκρατήσῃ νὰ μπεῖ. Στὸ Σοφ. Σειράχ 3, 10, 11 διαβάζουμε: «Μὴ δοξάζου ἐν ἀτιμίᾳ πατρός σου, οὐ γὰρ ἐστὶ σοὶ δόξα πατρός ἀτιμία· ἡ γὰρ δόξα ἀνθρώπου ἕκ τιμῆς πατρός αὐτοῦ» (Ὑτσι και εἰς Ὑξοδ. 21, 16. Λευϊτ. 19, 3. Ματθ. 25, 4. Παρ. 30, 17 κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν).

Στίχ. 23. Σῆμ. ὄ μεγαλύτερος ἀδελφὸς ἔγινε ὁ πρωτεργάτης τῆς πράξης τοῦ σεβασμοῦ και ὁ μικρότερος υἱός, ὁ Ἱάφεθ, τὸν βοήθησε. Ὑτσι ὁ Σῆμ κράτησε τὴν πρώτη εὐλογία και ὁ Χάμ, ἂν και μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν Ἱάφεθ, λέγεται μικρότερος υἱὸς στὸν στίχ. 24.

Στίχ. 24. Ἐγγω. Ἀπὸ τὸ ρούχο ποὺ τὸν σκέπαζε και ἀπὸ τῆς πληροφορίας τῶν ἄλλων του παιδιῶν.

Στίχ. 25. Ἐπικατάρατος Χαναάν. ὄ Χαναάν ἦταν υἱὸς

τοῦ Χάμ (στίχ. 18). Ὑπέθεσαν ὅτι ὁ Χαναάν θὰ συμμετεῖχε στήν πράξη τοῦ Χάμ, τοῦ ἐμπαιγμοῦ πρὸς τὸν πατέρα του. Τὰ ἁμαρτήματα τῶν γονέων μεταβιβάζονται στὰ τέκνα, ὅταν αὐτὰ ἀρνοῦνται νὰ ταπεινωθοῦν πρὸ τοῦ Θεοῦ γιὰ τὶς παραβάσεις τῶν γονέων τους καὶ ξεχνοῦν ὅτι ἡ ἁμαρτία τῶν γονέων εἶναι ὄνειδος ἐπίσης καὶ γιὰ τὰ τέκνα (Ἔξοδ. 20, 5). — **Παῖς οἰκέτης ἔσται.** Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Χαναάν ὑποδουλώθηκαν στοὺς Ἰσραηλίτες ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ὅταν αὐτὸς κατέκτησε τὴν Παλαιστίνη (Ἰησ. Ν. 9, 23 ἔξ.). Ἄλλοι ἀπόγονοι τοῦ Χάμ, ἰδιαίτερα οἱ μαῦρες φυλὲς τῆς Ἀφρικῆς, βυθίστηκαν σὲ μιὰ χαμηλὴ κατάστασι καὶ ὑποδουλώθηκαν ἀπὸ τὶς λευκὲς φυλὲς, ποὺ εἶχαν τὴν καταγωγὴ τους ἀπὸ τὸν Σὴμ καὶ τὸν Ἰάφεθ. Αὐτὴ ὅμως ἡ κατάρα δὲν ἐπρόκειτο νὰ εἶναι συνεχῆς. Ὅταν θὰ ἐρχόταν ὁ Χριστός, ὅλοι, δοῦλοι καὶ ἐλεύθεροι, θὰ γίνονταν ἕνα σ' Αὐτὸν καὶ τὰ πῖθ μακρυνὰ καὶ διεφθαρμένα ἔθνη θὰ καλοῦνταν στήν Ἐκκλησίαν Του. Τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου θὰ κηρυσσόταν σὲ κάθε πλάσμα ὑπὸ τὸν οὐρανὸ καλώντας ὅλους σὲ μετάνοια, εὐλογία καὶ ἐνότητα. Ἡ δουλεία (ὅπως ἐδῶ τῶν ἀπογόνων τοῦ Χάμ) ἤρθε ἀπὸ τὴν ἁμαρτία· μετὴν ἄφεσι τῶν ἁμαρτιῶν ἤρθε ἡ ἐλευθερία (Φιλήμ. 15. 16 Λουκ. 4, 18).

Στίχ. 26. Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Σὴμ. Ὁ Σὴμ θὰ εὐλογήσῃ τὸν Κύριον τὸν Θεὸν του, γιὰτὶ θὰ τὸν κάνει κύριον τοῦ Χαναάν. Ἐδῶ ἔχουμε μιὰ προφητεία ὅτι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ θὰ εὐλογήσουν τὸν Θεὸν γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Χαναάν καὶ γιὰ τὰ πνευματικὰ προνόμια καὶ εὐλογίες ποὺ θὰ δοθοῦν σ' αὐτοὺς (Γέν. 14, 19). Ὁ Θεὸς θὰ εἶναι ἰδιαίτερα **ὁ Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Σὴμ**, 1) γιὰτὶ στήν οἰκογένειάν του θὰ λατρεύεται ὡς Θεὸς καὶ 2) γιὰτὶ ἀπ' αὐτὸν θὰ προέλθῃ ἡ γραμμὴ τῶν Πατριαρχῶν καὶ τῶν Προφητῶν, ποὺ θὰ εἶναι μάρτυρες τοῦ Θεοῦ στήν γῆ, καὶ τελικὰ καὶ Αὐτὸς ὁ Ἰδιὸς ὁ Χριστός.

Στίχ. 27. Ἰάφεθ. Τὸ ὄνομα σημαίνει «εὐρέως ἐξαπλωμένος» καὶ αὐτὸ ἀπαντᾷ στήν ὑπόσχεσι ποὺ δόθηκε στήν φυ-

λή του 'Ιάφεθ ότι αυτή θα «πλατυνθει», θα ξαπλωθει σ' όλη την γη. Θα κατοικήσουν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς 'Ασίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Οἱ εὐλογίες τοῦ 'Ιάφεθ ἀκολούθησαν τὶς εὐλογίες τοῦ Σὴμ, γιὰ νὰ ὑποδηλωθεῖ ὅτι οἱ εὐλογίες τοῦ 'Αβραὰμ θὰ ἔρθουν στὰ ἔθνη διὰ τοῦ 'Ιησοῦ Χριστοῦ (Γαλ. 3, 14). 'Ο Σὴμ εὐλογεῖται πρῶτος, γιὰτὶ οἱ ἀπόγονοι τοῦ 'Αβραὰμ ἦταν οἱ πρῶτοι ποὺ θὰ λάβαιναν τὸ Εὐαγγέλιο τῆς σωτηρίας (Πράξ. 3, 25. 26). — **Κατοικησάτω ἐν τοῖς οἴκοις τοῦ Σὴμ.** Παλαιοὶ ἐρμηνευτὲς ἐνόησαν ὅτι ἐδῶ ὁ Νῶε μιλάει γιὰ τὸν 'Ιάφεθ: "Ἐτσι οἱ υἱοὶ τοῦ 'Ιάφεθ ἦταν οἱ κατακτητὲς τῶν 'Ιουδαίων, ὅταν ἡ 'Ιερουσαλὴμ κυριεύτηκε ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς καὶ ἔτσι αὐτοὶ ἔγιναν κάτοχοι τῶν οἴκων τοῦ Σὴμ ('Ιουστίνος ὁ μάρτυς). "Ἄλλοι ἐξηγοῦν τὴν ἔκφραση τοῦ στίχου μας σὰν μία προφητεία τῆς κλήσης τῶν ἐθνικῶν, ὅταν οἱ υἱοὶ τοῦ 'Ιάφεθ, ποὺ ἦταν «μακράν», ἔγιναν «ἐγγυς» μὲ τὴν θυσία τοῦ 'Ιησοῦ Χριστοῦ ('Εφ. 2, 12. 13) (Αὐγουστίνος). "Ἄλλη ἐρμηνεία τῆς φράσης εἶναι, «ὁ Θεὸς θὰ κατοικήσει στὶς σκηνές τοῦ Σὴμ», τὸ ὁποῖο θὰ ἐκπληρωθεῖ μὲ τὴν θεία Παρουσία στὴν Σκηνὴ τοῦ 'Ισραὴλ καὶ πιὸ ἐξαιρετικὰ μὲ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ('Ιωάν. 1, 14. 'Εβρ. 2, 14).

Στίχ. 29. 'Εννακόσια πενήκοντα ἔτη. 'Η πιὸ μακρὰ ἀναφερόμενη ζωὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ζωὴ τοῦ 'Ιάρεδ (5, 20) καὶ τοῦ Μαθουσάλα (5, 27). Κατὰ τὴν ἐβραϊκὴ χρονολογία, ἡ ζωὴ τοῦ Νῶε ἐπεκτεινόταν σὲ 58 χρόνια μετὰ τὴν γέννηση τοῦ 'Αβραὰμ.

Παραθέτουμε ἐδῶ στὸ τέλος τὶς γενικὲς παρατηρήσεις τοῦ καθηγητοῦ κ. Σάκκου στὸ ἐπεισόδιο τῆς παραγράφου μας: «Αὐτὸ μόνο τὸ ἐπεισόδιο μᾶς διηγεῖται ἡ Γραφὴ ἀπ' ὅλη τὴ ζωὴ τοῦ Νῶε μετὰ τὸν κατακλισμό. Καὶ εἶνε τὸ βασικώτερο γιὰ τὴ θεία ἀποκάλυψη καὶ τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος. Αὐτὸ ποὺ ἐνδιαφέρει πάνω ἀπ' ὅλα εἶνε ἡ εὐλογία καὶ ἡ κατάρα τοῦ Νῶε, οἱ ὁποῖες προκαθόρισαν μὲ δυὸ

ἀπλές γραμμές τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ ἐπεισόδιο τὸ ἀναφέρει ἡ Γραφή σὰν ἀφορμὴ αὐτῆς τῆς κοσμοϊστορικῆς προφητείας. Δὲν εἶνε δὲ κατὰρα μὲ τῆ σημερινῇ ἀντίληψι. Δὲν εἶνε δηλαδὴ μιὰ κακὴ εὐχὴ εἰς βάρος κάποιου, ἀλλὰ μιὰ πρόρρησι τοῦ τι μέλλει νὰ συμβῆ, μιὰ προφητεία. Ὁ Νῶε δὲν εἶπε «Εὐχομαι ὁ Χάμ καὶ ἡ γενιά του νὰ πάθουν αὐτὰ κι αὐτά»· ἀλλὰ «Βλέπω ὅτι ἡ γενιά τοῦ Χάμ θὰ πάθῃ αὐτὰ κι αὐτά».

Λέμε πολλές φορές κοσμοϊστορικὰ γεγονότα μερικὰ συνταρακτικὰ γεγονότα, ὅπως ἕναν παγκόσμιο πόλεμο· κι ὅμως μπορεῖ αὐτὸ νὰ μὴ φέρνῃ καμμιά βασικὴ κατεύθυνσι στὴ ροὴ τῆς ἱστορίας. Ἀπεναντίας μιὰ ἀσεβῆς ἐκδήλωσι τοῦ Χάμ καὶ μιὰ εὐσεβῆς τῶν ἄλλων δύο ἔκριναν τὸ μέλλον ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος. Ἔτσι ἀργότερα μιὰ στιγμιαία ἀκράτεια τοῦ πεινασμένου Ἡσαῦ ἔκρινε ποιὸς θὰ εἶνε ὁ περιούσιος λαὸς τοῦ Θεοῦ. Βέβαια δὲν εἶνε μόνο τὸ ἐκδήλωμα τῆς στιγμῆς ἐκείνης αὐτὸ ποὺ κρίνει τέτοιες μεγάλες ὑποθέσεις. Εἶναι ὁ χαρακτήρας, ἡ νοοτροπία καὶ ἡ μόνιμη διαγωγή τοῦ προσώπου, τὰ ὁποῖα ἐρμηνεύει καλὰ τὸ στιγμιαῖο ἐκδήλωμα ποὺ γίνεται ἀφορμὴ τῆς τροπῆς τῶν πραγμάτων. Ὁ Χάμ δηλαδὴ θὰ ἦταν πάντα τέτοιος, πάντα εἶχε τέτοια διάθεσι ἀπέναντι στὸν πατέρα, πάντα τὸν ἔβλεπε μὲ τὸ ἴδιο φρόνημα· κι ὄχι ὅτι «τὴν ἔπαθε» ἐκείνη τὴ φορά. Καὶ οἱ ἄλλοι δυὸ θὰ ἦταν πάντα τὸ ἴδιο εὐσεβεῖς καὶ στοργικοὶ στὸν πατέρα· κι ὄχι ὅτι «βρέθηκαν τυχεροὶ» ἐκείνη τὴ φορά.

Ἡ προφητεία ὄντως γεμάτη ἀλήθεια καὶ μεγαλεῖο. Προφητεία τοῦ Νῶε γιὰ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὰ σπλάχνα του. Γιὰ τὸ Μωϋσῆ τὸ μισὸ τῆς προφητείας ἔχει κιόλας πραγματοποιηθῆ, εἶνε πιά παρελθόν· ἡ ἄλλη μισὴ εἶνε μέλλον. Γιὰ μᾶς εἶνε ὅλη παρελθόν, καὶ μποροῦμε καλύτερα νὰ τὴν ἐρμηνεύσουμε. Ὅλη ἡ ἀνθρωπότης, ποὺ κατάγεται ἀπὸ τὸ Νῶε, διακρίνεται σὲ τρεῖς γενιές, τοῦ Σὴμ, τοῦ Χάμ, τοῦ Ἰάφεθ· οἱ Σημίτες, οἱ Χαμίτες, οἱ Ἰαφεθῖτες. Σημίτες εἶνε οἱ Χαλδαῖοι καὶ Βαβυλώνιοι, οἱ

Ἑβραῖοι, οἱ Ἄραβες, οἱ Ἀσσύριοι καὶ Σύροι, καὶ ἄλλοι. Χαμίτες εἶνε πολλοὶ ἄλλοι, κυρίως δὲ οἱ Χαναανῖτες, οἱ ἐντόπιοι Παλαιστινοὶ τοὺς ὁποίους ἐκτόπισαν ἢ ἐξόντωσαν ἢ ὑπέταξαν οἱ Ἑβραῖοι, ὅταν πρωτοῆρθαν στὴ χώρα αὐτή· εἶνε τὸ «σπέρμα Χαναάν», ὁ Θεομίσητος λαός. Ἰαφεθῖτες ἢ Ἰαπετῖτες εἶνε οἱ Ἰνδοευρωπαϊοί, ὅλοι δηλαδὴ οἱ Ἰνδοί, οἱ Πέρσες, οἱ Μῆδοι, οἱ Καυκάσιοι, κι ὅλοι οἱ Εὐρωπαϊοί, καὶ φυσικὰ οἱ ἀπόγονοι τῶν Εὐρωπαϊῶν (οἱ ἐκπολιτισμένοι Ἀμερικανοὶ καὶ Αὐστραλοί). Οἱ ἄλλες διαφορές, μαῦροι, λευκοί, κίτρινοι, ἐρυθροί, κ.λπ., δὲν ἀνταποκρίνονται στὴν καταγωγή, ἀλλ' ἐμφανίστηκαν ἔπειτα καὶ ὀφείλονται στὸ κλίμα τῶν τόπων καὶ σ' ὅλες τὶς συνθήκες διαβίωσης. Μπορεῖ οἱ μισοὶ λευκοὶ μὲ τοὺς μισοὺς μαῦρους νὰ εἶνε μιὰ γενιά, καὶ οἱ ἄλλοι μισοὶ μαῦροι μὲ τοὺς ἄλλους μισοὺς λευκοὺς νὰ ἀνήκουν στὴν ἄλλη γενιά.

Ὁ Χάμ ἔμαθε ἀπὸ τὴν προφητεία, ὅτι ἡ γενιά τοῦ γιοῦ τοῦ Χαναάν εἶνε καταραμένη νὰ μὴν παρουσιάσῃ ποτὲ τίποτε μεγάλο καὶ νὰ εἶνε αἰώνια ὑπόδουλη στοὺς λαοὺς τοῦ Σὴμ πρῶτα καὶ ἔπειτα τοῦ Ἰάφεθ. Πράγματι τὸ ἔθνος Χαναάν ἀπὸ τὴ βαβυλωνιακὴ (= σημιτικὴ) δουλεία πέρασε στὴν ἑβραϊκὴ, ἔπειτα στὴν ἀσσυριακὴ (= σημιτικὴ), ἔπειτα στὴν περσικὴ (= Ἰαφεθιτικὴ), κ.λπ.

Ὁ Ἰάφεθ ἔμαθε ὅτι ἡ εὐλογημένη γενιά τοῦ θὰ ξαπλώσῃ πιὸ πολὺ ἀπ' ὅλες πάνω στὴ γῆ· ἡ ἱστορία τὸ ἀπέδειξε. Ἔμαθε ἐπίσης ὅτι στὸ τέλος τὰ ἔθνη τὰ δικά του θὰ ὑποδουλώσουν τὰ ἔθνη τοῦ Σὴμ καὶ τοῦ Χαναάν. Πράγματι οἱ Ἰαφεθῖτες Μῆδοι, Πέρσες, Ἕλληνες, Ρωμαῖοι, κ.λπ., ἔβαλαν διαδοχικὰ τοὺς Σημίτες κάτω ἀπὸ τὸ πέλμα τους, καὶ μαζὶ μ' αὐτοὺς καὶ τοὺς Χαναανῖτες· ἀλλ' οἱ Σημίτες δὲν ἦταν πάντα ὑπόδουλοι· σ' ἓνα μεγάλο μέρος τῆς ἱστορίας ἦταν καὶ κύριοι.

Ὁ Σὴμ πῆρε τὴν καλύτερη εὐλογία, μὲ τὴν ὁποία δὲν συγκρίνεται οὔτε ἡ πολυανθρωπία οὔτε ἡ συνεχῆς κυριότης τοῦ Ἰάφεθ. Μισὴ ἐπίγεια καὶ μισὴ πνευματικὴ, τέτοια ποὺ δὲν πῆραν οἱ ἄλλοι. Καὶ σ' αὐτοῦ τὴν εὐλογία βρίσκεται

τὸ ἐπίκεντρο τῆς προφητείας, ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τῆς. Ὁ Σὴμ, ὅσο θὰ εἶνε κύριος, θὰ ἔχη κάτω ἀπὸ τὸ πέλαμα του τὸ ἔθνος Χαναάν· ἔτσι καὶ ἔγινε. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερο εἶνε ὅτι «εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Σὴμ». Τῶν ἄλλων ἔθνῶν, εὐλογημένων καὶ καταραμένων, οἱ θεοὶ εἶνε ὄλο ψεύτικοι, καταραμένες ἐπινοήσεις, ἐστίες πλάνης καὶ καταστροφῆς, εἰδῶλα ἁμαρτίας καὶ ἐκφυλισμοῦ, κατάρας μόνο ἄξια. Ἕνας Θεὸς εἶνε ὁ εὐλογητὸς, ὁ ἀληθινὸς καὶ ἀξιολόγιστος ἀπ' ὅλους· ἕνας εἶνε ὁ κύριος καὶ ἔγκυρος καὶ πραγματικός, ἕνας ὁ Κύριος καὶ ὁ Ἀφέντης ὅλου τοῦ κόσμου· ὁ Θεὸς τοῦ Σὴμ. Κύριος ὁ Θεὸς ἑνὸς σημιτικοῦ ἔθνους, τοῦ Ἰσραήλ, ὁ ὁποῖος Θεὸς καὶ προτοῦ νὰ δημιουργηθῆ ὁ Ἰσραήλ ἦταν ἀδιάκοπα καὶ ἀδιάλειπτα γνωστὸς καὶ λατρευτὸς σὲ μιὰ ἐλάχιστη μειονότητα, σὲ μιὰ φλέβα μόνο τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὸ Σὴμ μέχρι τὸν Ἀβραάμ. Ξέρουμε δὲ ὅτι καὶ ἀναδρομικὰ ἀπὸ τὸ Σὴμ μέχρι τὸν Ἀδὰμ ὁ Θεὸς αὐτὸς ὁ Κύριος ἦταν ἐπίσης ἀδιάκοπα γνωστὸς καὶ εὐλογητὸς σὲ μιὰ φλέβα τούλάχιστον. Ἀπὸ τῆ γενιά τοῦ Σὴμ λοιπὸν ἔγινε γνωστὸς ὁ τὸν κόσμον ὁ ἀληθινὸς Θεός· αὐτὸ εἶνε τὸ πρόνομι αὐτῆς τῆς γενιάς, τῆς ὁποίας ἀπόληξι εἶνε τὸ Ἰσραηλιτικὸ ἔθνος. Αὐτὸ θὰ πῆ «Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Σὴμ».

ΒΙΒΛΙΟ ΙV

Γενεαλογία τῶν υἱῶν τοῦ Νῶε (10, 1 – 11, 9)

1. Πίνακας τῶν λαῶν (10, 1-32)

10, 1 Αὐται δὲ αἱ γενέσεις τῶν υἱῶν Νῶε, Σήμ, Χάμ, Ἰάφεθ, καὶ ἐγεννήθησαν αὐτοῖς υἱοὶ μετὰ τὸν κατακλυσμόν.

² Υἱοὶ Ἰάφεθ· Γαμέρ καὶ Μαγῶγ καὶ Μαδοὶ καὶ Ἰωύαν καὶ Ἐλισὰ καὶ Θοβέλ καὶ Μοσόχ καὶ Θείρας.

³ καὶ υἱοὶ Γαμέρ· Ἀσχανὰζ καὶ Ριφάθ καὶ Θοργαμά.

⁴ καὶ υἱοὶ Ἰωύαν· Ἐλισὰ καὶ Θάρσεις, Κίτιοι, Ρόδιοι.

10, 1 Αὐτὴ εἶναι ἡ γενεαλογία τῶν υἱῶν τοῦ Νῶε, τοῦ Σήμ, τοῦ Χάμ καὶ τοῦ Ἰάφεθ· καὶ σ' αὐτούς γεννήθησαν υἱοὶ μετὰ τὸν κατακλυσμό.

² Υἱοὶ καὶ ἀπόγονοι τοῦ Ἰάφεθ ἦταν: Ὁ Γαμέρ, ὁ Μαγῶγ, οἱ Μαδοί, ὁ Ἰωύαν, ὁ Ἐλισὰ, ὁ Θοβέλ, ὁ Μοσόχ καὶ ὁ Θείρας.

³ Υἱοὶ καὶ ἀπόγονοι τοῦ Γαμέρ ἦταν: Ὁ Ἀσχανὰζ, ὁ Ριφάθ καὶ ὁ Θοργαμά.

⁴ Υἱοὶ καὶ ἀπόγονοι τοῦ Ἰωύαν ἦταν: Ὁ Ἐλισὰ, οἱ Θάρσεις, οἱ Κίτιοι καὶ οἱ

⁵ *ἐκ τούτων ἀφωρίσθησαν νῆσοι τῶν ἔθνων ἐν τῇ γῇ αὐτῶν, ἕκαστος κατὰ γλῶσσαν ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσιν αὐτῶν.*

⁶ *Υἱοὶ δὲ Χάμ· Χοὺς καὶ Μεσραΐν, Φοῦδ καὶ Χαναάν.*

⁷ *υἱοὶ δὲ Χοὺς· Σαβὰ καὶ Εὐϊλά καὶ Σαβαθά καὶ Ρεγμὰ καὶ Σαβαθακά. υἱοὶ δὲ Ρεγμὰ· Σαβὰ καὶ Δαδάν.*

⁸ *Χοὺς δὲ ἐγέννησε τὸν Νεβρώδ. οὗτος ἤρξατο εἶναι γίγας ἐπὶ τῆς γῆς·*

⁹ *οὗτος ἦν γίγας κυνηγὸς ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο ἐρουῖσιν, ὡς Νεβρώδ γίγας κυνηγὸς ἐναντίον Κυρίου.*

¹⁰ *καὶ ἐγένετο ἀρχὴ τῆς βασιλείας αὐτοῦ Βαβυλῶν καὶ Ὁρέχ καὶ Ἀρχάδ*

Ρόδιοι.

⁵ Μεταξὺ αὐτῶν μοιράστηκαν οἱ νῆσοι τῶν ἔθνων κατὰ χῶρες. Καθένας ἀνῆκε στὸ ἔθνος του σύμφωνα μὲ τὴν γλῶσσα του καὶ τὴν φυλὴ του.

⁶ Υἱοὶ καὶ ἀπόγονοι τοῦ Χάμ ἦταν: Ὁ Χοὺς, ὁ Μεσραΐν, ὁ Φοῦδ καὶ ὁ Χαναάν.

⁷ Υἱοὶ καὶ ἀπόγονοι τοῦ Χοὺς ἦταν: Ὁ Σαβὰ, ὁ Εὐϊλά, ὁ Σαβαθά, ὁ Ρεγμὰ καὶ ὁ Σαβαθακά. Υἱοὶ δὲ τοῦ Ρεγμὰ ἦταν ὁ Σαβὰ καὶ ὁ Δαδάν.

⁸ Ὁ Χοὺς γέννησε τὸν Νεβρώδ. Αὐτὸς ἄρχισε νὰ εἶναι ὁ πρῶτος ἰσχυρὸς στὴν γῆ·

⁹ αὐτὸς ἦταν πολεμιστῆς κυνηγὸς ἐνώπιον Κυρίου τοῦ Θεοῦ· γι' αὐτὸ λέγουν (γιὰ κάποιον δυνατὸ τὴν παροιμία: Εἶναι) «πολεμιστῆς κυνηγὸς σὰν τὸν Νεβρώδ».

¹⁰ Βάση τῆς βασιλείας του ἦταν ἡ Βαβυλῶν, ἡ Ὁρέχ, ἡ Ἀρχάδ καὶ ἡ Χαλάννη

καὶ Χαλάννη ἐν τῇ γῇ Σενναάρ.

¹¹ ἐκ τῆς γῆς ἐκείνης ἐξῆλθεν Ἄσσοῦρ καὶ ᾠκοδόμησε τὴν Νινευί καὶ τὴν Ροωβῶθ πόλιν καὶ τὴν Χαλάχ

¹² καὶ τὴν Δασὴ ἀνά μέσον Νινευί καὶ ἀνά μέσον Χαλάχ· αὕτη ἡ πόλις μεγάλη.

¹³ καὶ Μεσραΐν ἐγέννησε τοὺς Λουδιεὶμ καὶ τοὺς Ἐνεμετιεὶμ καὶ τοὺς Λαβιεὶμ καὶ τοὺς Νεφθαλιεὶμ καὶ τοὺς Πατροσωνιεὶμ

¹⁴ καὶ τοὺς Χασλωνιεὶμ, ὅθεν ἐξῆλθε Φυλιστιεὶμ, καὶ τοὺς Καφθοριεὶμ.

¹⁵ Χανσάν δὲ ἐγέννησε τὸν Σιδῶνα πρωτότοκον αὐτοῦ

¹⁶ καὶ τὸν Χετταῖον καὶ τὸν Ἰεβουσαῖον καὶ τὸν Ἄμορραῖον καὶ τὸν Γεργεσαῖον καὶ τὸν Εὐαῖον καὶ τὸν Ἄρουκαῖον

¹⁷ καὶ τὸν Ἄσενναῖον καὶ τὸν Ἀράδιον καὶ τὸν Σαμαραῖον καὶ τὸν Ἄμαθί.

¹⁸ καὶ μετὰ τοῦτο διεσπά-

στὴν γῇ Σενναάρ.

¹¹ Ἀπὸ τὴν περιοχὴ ἐκείνη βγήκε ὁ Ἄσσοῦρ καὶ ἔκτισε τὴν Νινευί καὶ τὴν πόλιν Ροωβῶθ καὶ τὴν Χαλάχ

¹² καὶ τὴν Δασή, τὴν μεγάλη πόλιν, μεταξύ τῆς Νινευί καὶ τῆς Χαλάχ.

¹³ Ἀπὸ τὸν Μεσραΐν προῆλθαν οἱ Λουδιεὶμ, οἱ Ἐνεμετιεὶμ, οἱ Λαβιεὶμ, οἱ Νεφθαλιεὶμ, οἱ Πατροσωνιεὶμ

¹⁴ καὶ οἱ Χασλωνιεὶμ, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προῆλθαν οἱ Φιλισταῖοι καὶ οἱ Κιαφθοριεὶμ.

¹⁵ Ὁ Χανσάν γέννησε τὸν Σιδῶνα, πρωτότοκο υἱό του,

¹⁶ καὶ τὸν Χετταῖο, τὸν Ἰεβουσαῖο, τὸν Ἄμορραῖο, τὸν Γεργεσαῖο, τὸν Εὐαῖο, τὸν Ἄρουκαῖο,

¹⁷ τὸν Ἄσενναῖο, τὸν Ἀράδιο, τὸν Σαμαραῖο καὶ τὸν Ἄμαθί.

¹⁸ Ἀργότερα διασπαρή-

ρησαν αἱ φυλαὶ τῶν Χανααναίων,

¹⁹ καὶ ἐγένετο τὰ ὄρια τῶν Χανααίων ἀπὸ Σιδῶνος ἕως ἐλθεῖν εἰς Γεραρά καὶ Γαζάν, ἕως ἐλθεῖν ἕως Σοδόμων καὶ Γομόρρας, Ἄδαμὰ καὶ Σεβωῖμ ἕως Δασά.

²⁰ οὗτοι υἱοὶ Χάμ, ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν, κατὰ γλώσσας αὐτῶν, ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσιν αὐτῶν.

²¹ Καὶ τῷ Σὴμ ἐγεννήθη καὶ αὐτῷ, πατρὶ πάντων τῶν υἱῶν Ἑβερ, ἀδελφῷ Ἰάφεθ τοῦ μείζονος.

²² υἱοὶ Σὴμ· Ἐλάμ καὶ Ἀσσοὺρ καὶ Ἀρφαξὰδ καὶ Λουδ καὶ Ἀράμ καὶ Καϊνᾶν.

²³ καὶ υἱοὶ Ἀράμ· Οὕζ καὶ Οὐλ καὶ Γατέρ καὶ Μοσόχ.

²⁴ καὶ Ἀρφαξὰδ ἐγέννησε τὸν Καϊνᾶν, καὶ Καϊνᾶν ἐγέννησε τὸν Σαλά, Σαλά

κανε οἱ φυλές τῶν Χανααναίων.

¹⁹ Καὶ ἦσαν τὰ ὄρια τῶν Χανααίων ἀπὸ τὴν Σιδῶνα μέχρι τὴν Γάζα πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς Γεραρά καὶ μέχρι τὴν Δασά πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν Σοδόμων, τῆς Γομόρρας, τῆς Ἄδαμὰ καὶ τῆς Σεβωῖμ.

²⁰ Αὐτοὶ ἦσαν οἱ υἱοὶ τοῦ Χάμ κατὰ τὶς φυλές τους, τὶς γλώσσες τους, τὶς χώρες τους καὶ τὰ ἔθνη τους.

²¹ Ὁ Σὴμ, ὁ πατέρας ὅλων τῶν υἱῶν τοῦ Ἑβερ, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰάφεθ, τοῦ μεγαλύτερου υἱοῦ, ἀπόκτησε καὶ αὐτὸς τέκνα.

²² Υἱοὶ τοῦ Σὴμ ἦσαν: Ὁ Ἐλάμ, ὁ Ἀσσοὺρ, ὁ Ἀρφαξὰδ, ὁ Λουδ, ὁ Ἀράμ καὶ ὁ Καϊνᾶν.

²³ Υἱοὶ τοῦ Ἀράμ ἦσαν: Ὁ Οὕζ, ὁ Οὐλ, ὁ Γατέρ καὶ ὁ Μοσόχ.

²⁴ Ὁ Ἀρφαξὰδ γέννησε τὸν Καϊνᾶν· ὁ Καϊνᾶν γέννησε τὸν Σαλά· ὁ Σαλά

δὲ ἐγέννησε τὸν Ἑβερ.

²⁵ **καὶ τῷ Ἑβερ ἐγεννήθησαν δύο υἱοί· ὄνομα τῷ ἐνὶ Φαλέγ, ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ διμερίσθη ἡ γῆ, καὶ ὄνομα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἴεκτάν.**

²⁶ **Ἴεκτάν δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλμωδάδ καὶ Σαλέθ καὶ τὸν Σαρμῶθ καὶ Ἰαράχ καὶ Ὀδορρά καὶ Αἰβήλ καὶ Δεκλά**

²⁷ **καὶ Εὐάλ καὶ Ἀβιμαέλ καὶ Σαβὰ**

²⁸ **καὶ Οὐφεῖρ καὶ Εὐειλά καὶ Ἴωβάβ.**

²⁹ **πάντες οὗτοι υἱοὶ Ἴεκτάν.**

³⁰ **καὶ ἐγένετο ἡ κατοίκησις αὐτῶν ἀπὸ Μασσῆ ἕως ἐλθεῖν εἰς Σαφηρά, ὄρος ἀνατολῶν.**

³¹ **οὗτοι υἱοὶ Σῆμ, ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν, κατὰ γλώσσας αὐτῶν, ἐν ταῖς χῶραις αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσιν αὐτῶν.**

³² **Αὗται αἱ φυλαὶ υἱῶν Νῶε κατὰ γενέσεις αὐτῶν, κατὰ ἔθνη αὐτῶν· ἀπὸ τούτων διεσπάρησαν νῆσοι τῶν ἐθνῶν ἐπὶ τῆς**

γέννησε τὸν Ἑβερ.

²⁵ Ὁ Ἑβερ γέννησε δύο υἱούς· τὸ ὄνομα τοῦ ἑνὸς ἦταν Φαλέγ —γιατὶ στὴν ἐποχὴ του διαμοιράστηκε ἡ γῆ— καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ του Ἴεκτάν.

²⁶ Ὁ Ἴεκτάν γέννησε τὸν Ἐλμωδάδ, τὸν Σαλέθ, τὸν Σαρμῶθ, τὸν Ἰαράχ, τὸν Ὀδορρά, τὸν Αἰβήλ, τὸν Δεκλά,

²⁷ τὸν Εὐάλ, τὸν Ἀβιμαέλ, τὸν Σαβὰ,

²⁸ τὸν Οὐφεῖρ, τὸν Εὐειλά καὶ τὸν Ἴωβάβ.

²⁹ Ὅλοι αὐτοὶ ἦταν υἱοὶ τοῦ Ἴεκτάν.

³⁰ Ἡ περιοχὴ δὲ ποὺ κατοίκησαν ἦταν ἀπὸ τὴν Μασσῆ μέχρι τὴν Σαφηρά, τὰ ὄρη τῆς Ἀνατολῆς.

³¹ Αὗτοὶ εἶναι οἱ υἱοὶ τοῦ Σῆμ κατὰ τὶς φυλές τους, τὶς γλώσσες τους, τὶς χῶρες τους καὶ τὰ ἔθνη τους.

³² Αὐτὲς εἶναι οἱ φυλές τῶν υἱῶν τοῦ Νῶε κατὰ τὶς γενεαλογίες τους καὶ τὰ ἔθνη τους· ἀπὸ αὐτοὺς διασκορπίστηκαν τὰ ἔθνη

γῆς μετὰ τὸν κατακλυσμὸν. *στην γῆ μετὰ τὸν κατακλυσμό.*

Στίχ. 2. Γαμέρ. Ἰεζ. 38, 6. — Ἰωύαν, Θοβέλ. Ἦσ. 66, 19. Ἰεζ. 27, 13. — **Στίχ. 8.** Νεβρώδ. Μιχ. 5, 5. — **Στίχ. 11.** Νινευί, Ἰωνᾶς, κεφ. 1-4. Ναοὺμ κεφ. 1-3. — **Στίχ. 19.** Σόδομα καὶ Γόμορρα. 18, 16. — **Στίχ. 32.** Διανομὴ τῶν ἐθνῶν. Δευτ. 32, 8. Πράξ. 17, 26.

Στίχ. 2 - 5. «Τὸ πρῶτο ἐρώτημα ποὺ γεννιέται στὴ σκέψι τοῦ ἀναγνώστου αὐτῆς τῆς γενεαλογίας, εἶνε ἂν τὰ ὄνόματα αὐτὰ εἶνε πρόσωπα ἢ ἔθνη. Τί εἶνε αὐτοὶ οἱ «υἱοί»; εἶνε ἄμεσοι υἱοί, δηλαδή τέκνα τῆς συζύγου τοῦ καθενός, ἢ εἶνε μακρινοὶ ἀπόγονοι; Καὶ τὸ κάθε ὄνομα δηλώνει ἕναν ἄνθρωπο ἢ ἕνα λαό; Καὶ τὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο. Στὰ πανάρχαια ἐκεῖνα χρόνια, ὅπου ἕνας ἄνθρωπος τεκνογονοῦσε σέ χρόνια πάνω ἀπὸ ἑκατό, καὶ εἶχε γυναῖκες πάνω ἀπὸ μία, ἦταν δυνατόν νὰ ζήση καὶ νὰ δῆ ὄχι μόνο ἑκατοντάδες ἀλλὰ καὶ χιλιάδες ἀπογόνους. Αὐτὴ ἡ οἰκογένεια ἢ φυλὴ, αὐτὸ τὸ μικρὸ ἔθνος, εἶχε τὸν πατέρα καὶ πάππο του, τὸν οἰκογενειάρχη του, βασιλιά. Καὶ ὁ βασιλιάς πατέρας καὶ τὸ ἔθνος οἰκογένεια εἶχαν τὸ ἴδιο ὄνομα, τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα, καὶ πολὺς φορὲς αὐτὸ τοὺς ἔμενε σὰν ἐθνικὸ ὄνομα. Ἔτσι ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο Ἰακώβ ἢ Ἰσραὴλ ὠνομάστηκε ὁ λαὸς Ἰσραήλ, ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο Ἡσαὺ ἢ Ἐδὼμ ὠνομάστηκε ὁ λαὸς Ἐδὼμ, ἀπὸ τὸ γυιὸ τοῦ Ἀβραὰμ Ἰσμαὴλ ὠνομάστηκε ὁ λαὸς Ἰσμαὴλ, ἀπὸ τοὺς γυιούς τοῦ Λῶτ Μωᾶβ καὶ Ἀμμάν οἱ λαοὶ Μωᾶβ καὶ Ἀμμάν. Καὶ αὐτοῦ λοιπὸν τοῦ καταλόγου τὰ ὄνόματα δὲν σημαίνουν παρὰ λαοὺς ποὺ προῆλθαν ἀπὸ ὁμώνυμους γενάρχες» (Σάκκος).

Στοὺς στίχους αὐτοὺς ἔχουμε τὴν ἀρίθμηση τῶν υἱῶν τοῦ Ἰάφεθ καὶ τῶν φυλῶν καὶ οἰκογενειῶν τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ἔλκουν τὴν καταγωγὴ τους ἀπ' αὐτόν. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἔθνη αὐτὰ κατοίκησαν «τὰς νήσους τῶν ἐθνῶν», δηλαδή τὴν «Δύσιν», ἢ τὴν Εὐρώπη, ποὺ οἱ Ἑβραῖοι κάλε-

σαν «νήσοι», γιατί ξφταναν σ' αὐτὴν διαπερνώντας τὴν θάλασσα μὲ πλοῖα (Ψαλμ. 71, 10. 96, 1. Ἦσ. 41, 5. 42, 4. 10. 49, 1. 51, 5. 60, 9. Ἱερ. 2, 10). Ἀπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰάφεθ ὀνομάστηκαν πολλὰ ἀπὸ τὰ παλαιὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης. — Στὸν **Γαμὲρ** μπορεῖ νὰ ἀναχθεῖ ἡ φυλὴ τῶν Κιμερίων, ποὺ κατοίκησαν στὶς ἀκτὲς τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς Κασπίας θάλασσας. Τὸ ὄνομα Γαμὲρ συνδέεται ἐπίσης μὲ τοὺς Κέλτες, ποὺ κατοίκησαν τὴν Βρεταννία, τὴν Γαλατία καὶ τὴν Δυτικὴ Εὐρώπη. — Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ **Ἰωῦαν** ἔδωσε τὸ ὄνομά του στὴν φυλὴ τῶν Ἰώνων, ποὺ κατοίκησαν τὶς νήσους τῆς Ἑλλάδας (Ἦσ. 66, 19. Ἱεζ. 27, 13. 18 ἔξ.).

«Ἀνάμεσα στὰ ἰαφεθιτικά, δηλαδὴ τὰ Ἰνδοευρωπαϊκὰ ἔθνη, ἀναφέρει καὶ τοὺς Ἕλληνες. Τοὺς λέει Ἰωῦαν. Πρέπει νὰ ξέρομε, ὅτι οἱ Ἕλληνες ὀνομάστηκαν Ἕλληνες πολὺ μετὰ τὰ χρόνια τοῦ Ἠσαίου, ποὺ εἶνε σύγχρονος μὲ τὸν Ὀμηρο. Στὰ χρόνια τοῦ Μωϋσέως οἱ Ἕλληνες ἔλεγαν τὸν ἑαυτὸ τους Ἀχαιοὺς καὶ Ἴωνας, ἐνῶ οἱ ξένοι τοὺς ἔλεγαν Ἀχιαῦα καὶ Ἴωνὰν ἢ Ἰωῦαν. Στὰ χρόνια τοῦ Ἠσαίου αὐτονομάζονται Δαναοί. Μόνο στὰ χρόνια τοῦ Δανιὴλ τοὺς βρίσκουμε νὰ ὀνομάζονται ὅλοι μαζὶ Ἕλληνες. Καὶ στοὺς τρεῖς πρὸ Χριστοῦ αἰῶνες οἱ Ἀσιάτες ὀνόμαζαν ὅλους τοὺς Ἕλληνες Μακεδόνες. (Στοὺς 15 μετὰ Χριστὸν αἰῶνες λέγονταν Ρωμαῖοι = Ρωμιοί, καὶ τέλος ξαναπῆραν τὸ ἀρχαῖο ὄνομα Ἕλληνες). Τὸ Ἰωνὰν ἢ Ἰωῦαν (= Ἴωνες) ἦταν πάντα τὸ ἐπικρατέστερο ὄνομα τῶν Ἑλλήνων γιὰ τοὺς Ἀσιάτες, ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι καὶ σήμερα ἀκόμη τοὺς λένε Ἰουνὰν ἢ Γιουνάν. Στὴν Εὐρώπη δὲ τοὺς ἔλεγαν πάντοτε Γκραίκους» (Σάκκος).

Τὸ ὄνομα **Θείρας** καθορίζει ἢ τὴν Θράκη ἢ τὸ ὄρος Ταῦρος. — Τὸ **Ἑλισά** τὴν Αἰολία ἢ τὴν ἄλλοτε ἑλληνικὴ χώρα Ἑλῖς. — **Ρόδιοι** κάτοικοι τῆς νήσου Ρόδου. — Ἐνα ἔθνος στὴν βόρεια Ἀρμενία κατάγεται ἀπὸ τὸν **Ἀσχανάζ**. — Οἱ **Κίτιοι** εἶναι ἓνα θαλάσσιο ἔθνος (Ἀριθμ. 24, 24), ποὺ λέγεται ὅτι ἀποίκισαν στὴν Κύπρο. — **Μαγῶγ**, κατὰ τὸν Ἰώσηπο εἶναι ὁ πρόγονος τῶν Σκυθῶν καὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ δηλοῦν-

ταν οί φυλές πού κατοίκησαν τήν χώρα τήν γνωστή τώρα ώς Ρωσία ή Γεωργία. — Οί υιοί τοῦ Ἰάφεθ ξαπλώθηκαν ἐπίσης στήν Ἀσία. — **Μαδοί.** Ἀπό συνδυναζόμενες μαρτυρίες τῶν ἱερῶν βιβλίων τῆς Περσίας καί Ἰνδίας, πού βεβαιώνονται καί ἀπό ἀσσυριακές ἐπιγραφές, συμπεραίνεται ὅτι ὁ ἀρχικός οἶκος τῶν Ἀριανῶν ἦταν δυτικά τῆς Ἀσίας, πιθανῶς στήν Μηδία, ἀπ' ὅπου διασπάρηκαν στοῦ Ἰνδοσταν. — **Θοβέλ** καί **Μοσὸχ** ὑποτίθεται ὅτι ἦταν φυλές μεταξύ τῶν Μήδων καί Σκυθῶν, πού κατοικοῦσαν τήν Κόλχιν καί τήν Ἰβηρία (βλ. Ἰεζ. 38, 2. 3. 15). Στοῦ Ἰεζ. 27, 13 ἀριθμοῦνται μεταξύ τῶν θαλασσίων λαῶν, πού ἐμπορεύτηκαν μέ τήν Τύρο. — Οἱ **Ριφάθ** ἔχουν συνδεθεῖ μέ τοὺς Ριφαίους τῆς Παφλαγονίας ἢ μέ τοὺς κατοίκους τῶν Ριφαίων ὁρέων τῆς Γεωργίας.

Στίχ. 6. 7. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Χάμ κατοίκησαν στήν Ἀφρική καί Δυτική Ἀσία. Ἡ οἰκογένεια τοῦ **Χοῦς** ξαπλώθηκε σέ μέρη καί τῶν δύο ἡπείρων, ἀπό τήν Βαβυλώνα στήν Ἀνατολή μέχρι τήν Αἰθιοπία καί τὸν ἄνω Νεῖλο στήν Δύση. — Ὁ **Εὐϊλά** ἔδωσε τὸ ὄνομά του σέ μιὰ εὐφορη περιοχή τῆς Ἀραβίας ἢ Ἰεμὲν (Γέν. 25, 18. Α' Βασ. 17, 7). — Ὁ **Μεσραίν** ἔδωσε τὸ ὄνομά του στήν Αἴγυπτο, ἡ ὁποία στήν Π.Δ. καλεῖται «Μεσραΐμ» ἢ «γῆ Χάμ» (Α' Παραλ. 1, 8. Ψαλμ. 104, 23). — Δυτικά τῆς Αἴγυπτου στα βόρεια τῆς Ἀφρικανικῆς ἡπείρου ἦταν ἡ **Φοῦδ** ἢ ἡ χώρα τῆς Λιβύης. — **Χαναάν** ἦταν ὁ πρόγονος τῶν Φοινίκων καί ἄλλων φυλῶν τῆς Παλαιστίνης, πού κατοικοῦσαν τήν χώρα μεταξύ τῆς παράλιας ἀκτῆς καί τοῦ Ἰορδάνου (Α' Παραλ. 1, 8. 13) — Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς τῆς Ἀραβίας πού καλεῖται **Σαβὰ** ἦταν ἀρχικά ἀπό τήν φυλὴ τοῦ Χάμ, ἀλλὰ αὐτοὶ ἀργότερα ἐκτοπίστηκαν ἀπὸ τοὺς Σαβὰ καί Δεδάν τῆς οἰκογένειας τοῦ Ἀβραάμ, πού μνημονεύονται στοῦ Γέν. 25, 3 ἢ ἀπὸ τὸν σημίτη Σαβὰ, πού μνημονεύεται πιδ κάτω στὸν στίχ. 28 (κατὰ τὸ Ἑβραϊκό).

Στίχ. 8. Νεβρώδ. Αὐτὸς ἦταν ἕνας ἰσχυρὸς κυνηγός, ἕνας καταδιώκτης ἀνθρώπων, ἕνας πολεμιστῆς καί κατακτητῆς. Ἰδρυσε τὸ πρῶτο μεγάλο κράτος, τὸ ὁποῖο ἀρχίζε ἀπὸ τήν Σενναάρ, τήν πεδιάδα τῆς Βαβυλώνας, πού ποτιζόταν ἀπὸ

τὸν Τίγρη καὶ τὸν Εὐφράτη. Ἐκ τῶν στίχ. 11 μερικοὶ ἔχουν ὑποθέσει ὅτι ὁ Νεβρώδ ἐπέκτεινε τὸ κράτος του πᾶν ὡς ἐπὶ τὴν Ἀσσυρία, τὴν χώρα τοῦ Ἀσσοῦρ. Ὁ Ἀσσοῦρ ἦταν υἱὸς τοῦ Σὴμ καὶ ἡ ἀσσυριακὴ δυναστεία τῶν μετέπειτα χρόνων ἦταν ἀπὸ τὴν φυλὴ τοῦ Σὴμ καὶ ὄχι τοῦ Χάμ· σύμφωνα ὅμως μὲ αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία, ὁ Χάμ ἐπεκράτησε πρῶτα καὶ κατέκτησε τὸν Σὴμ· ἔτσι ἡ προφητεία τοῦ Νῶε φαίνεται ὅτι ἀντιστρέφεται· γιὰ τὸ Χάμ εὐδοκίμησε ἐν ἀρχῇ καὶ ἀπέκτησε πλοῦτο καὶ δύναμη, ἐνῶ ὁ Σὴμ ἔγινε δούλος του· καὶ σὲ μετέπειτα περίοδο ὁ Ἰσραὴλ ἦταν σὲ δουλεία ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Χάμ, ἐνῶ οἱ Ἀμορρίτες κατεῖχαν τὴν ἀγία γῆ. Ἡ πίστη τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ δοκιμάζεται μὲ γεγονότα, ποὺ ἐν τῇ ἀρχῇ φαίνονται πολὺ ἀντίθετα πρὸς τὰς θείας ὑποσχέσεις.

Στίχ. 10. Βαβυλών. Ἐδῶ ὁ Νεβρώδ ἐλπιζε νὰ ἰδρύσῃ ἕνα παγκόσμιον βασίλειον, ποὺ νὰ ἀγκαλιάζῃ ὅλη τὴν ἀνθρώπινη φυλὴν. Αὐτὸ ὅμως τὸ ὑπερήφανο σχέδιον ματαιώθηκε μὲ τὴν σύγχυσιν τῶν γλωσσῶν, ὅπως ἀναφέρεται ἐν τῷ Γέν. 11, ἀπὸ τὴν ὁποία ἔχουμε τὸ ὄνομα Βαβέλ-Βαβυλών.

Στίχ. 11. Ἀσσοῦρ. Ἦταν ἕνας υἱὸς τοῦ Σὴμ (στίχ. 22), ὁ ὁποῖος ἔδωσε τὸ ὄνομά του ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Ἀσσυρίας, ἀνατολικά τοῦ ποταμοῦ Τίγρη ἢ Hiddekel. Κατὰ τὸν στίχον μας ὁ Ἀσσοῦρ ἀποσύρθηκε πρὶν ἀπὸ τὴν δύναμιν τοῦ Νεβρώδ ἀνατολικά τοῦ Τίγρη καὶ ἵδρυσε τὴν πόλιν τῆς Νινευί. Τὸ Ταργκοῦμ ὅμως κάνει τὸν Νεβρώδ ἰδρυτὴ τῆς Νινευί, ὥστε φαίνεται ὅτι ὁ Ἀσσοῦρ ὄχι μόνον ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὴν Σενναάρ, ἀλλὰ ὑποτάγηκε καὶ ἐν τῇ δικῇ του χώρᾳ, τῇ χώρᾳ τοῦ Ἀσσοῦρ: «Ὁ Νεβρώδ πῆγε ἀπὸ αὐτὴ τὴν χώρα ἐν τῇ Ἀσσυρία καὶ ἔκτισε τὴν Νινευί». Αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία γίνεται δεκτὴ ἀπὸ πολλοὺς καὶ προτιμᾶται ἀπὸ τὴν ἄλλη, γιὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ Βαβυλώνα ἦταν ἡ «ἀρχὴ τῆς Βασιλείας τοῦ Νεβρώδ» (στίχ. 10) καὶ ὅτι αὐτὸς ἔπρεπε, λοιπόν, νὰ ἐπεκταθῇ ἐν τῇ Ἀνατολή. Ἐκ παλαιᾶ μνημεῖα συμπεραίνεται ἐπίσης ὅτι ἡ δύναμις ποὺ ἐπικράτησε ἀρχικὰ ἐν τῇ Ἀνατολή ἦταν μιὰ Χουσιτικὴ δυναστεία (Χοῦς, πατὴρ τοῦ Νεβρώδ).

στίχ. 8), ή όποία άκολουθήθηκε άργότερα από την Σημική ή 'Ασσυριακή δυναστεία του Νίνου. Πιστεύεται ότι ο Νεβρώδ λατρεύτηκε μετά τον θάνατό του ως θεός με τo όνομα «Bel» και «Μεροδάχ». — Κατ' άλλη έρμηνεία τo «'Ασσοϋρ» του στίχου μας δέν αναφέρεται σε πρόσωπο, δέν δηλώνει τον υίο του Σήθ, αλλά είναι όνομα χώρας (βλέπε και τo άλλο μας υπόμνημα).

Στους στίχ. 9-11 ο καθηγητής κ. Σάκκος παρατηρεί:

«'Ανάμεσα στους καταλόγους μās έχει και δύο ιδιαίτερες σημειώσεις ιστορικές και γεωγραφικές. Πρώτος γίγας που έμφανίστηκε μετά τον κατακλυσμό ήταν ο Νεβρώδ, γυιός του Χούς, έγγονος του Χάμ. Να που ξαναπαρουσιάζεται πάλι τo φρούτο αυτό τo γνωστό και πριν από τον κατακλυσμό· ή άνθρωπότης κατακυλάει πάλι στα ίδια πάθη, στις ίδιες άμαρτίες. Έχει μέσα της σα σαράκι τo προπατορικό άμάρτημα του 'Αδάμ και της Εύας. Έξήγησα ότι γίγας δέν σημαίνει πελώριος άνθρωπος, αλλά πολεμιστής, ένοπλος άνθρωπος, που έπιβάλλει στους άλλους τή θέλησί του με ένοπλη βία. Πρώτος τέτοιος λοιπόν μετά τον κατακλυσμό παρουσιάζεται ο Χαμίτης Νεβρώδ στη γή Σενναάρ, τή Βαβυλωνία. Αύτός, λέει, είναι ο πρώτος βασιλιάς. Αυτό ήταν φυσικό. Όλοι οί γενάρχεις και φύλαρχοι βέβαια ήταν βασιλείς, αλλά με τήν έννοια του οικογενειάρχη και πατέρα όλων, του ειρηνικού και άοπλου βασιλιά. Η έννοια του βασιλιά με όπλα, στρατό, πολιτική δύναμη και σύνορα έμφανίζεται για πρώτη φορά στο Νεβρώδ. Και ή έπικράτείά του είχε μεγάλα κέντρα τή Βαβυλώνα, τήν Όρέχ, τήν Άρχάδ, και τή Χαλάνη. Όστε ή Βαβυλώνα είναι ή πρώτη πρωτεύουσα πολιτικού και στρατιωτικού κράτους. Γι' αυτό και καταστράφηκε για πάντα με θέλημα του Θεού, και έγινε τo αιώνιο παράδειγμα καταραμένης πόλεως, και χρησιμοποιείται σα σύμβολο κάθε σκοτεινής, αντίθετου, και άντιχρίστου δυνάμεως. Έκτός από γίγας ο Νεβρώδ λέγεται και κυνηγός· ή μάλλον οί Έβδομήκοντα τo γράφουν σα μιá σύνθετη λέξι «γίγας - κυνηγός». Αυτό διότι στα πανάρχαια εκείνα χρόνια ο ένοπλος ήταν και

τὰ δύο, δὲν ξεχώριζε ὁ πολεμιστὴς ἀπὸ τὸν κυνηγὸ· ὁ ὀπλισμὸς εἶχε διπλὴ χρῆσι, γιὰ ζῶα καὶ ἀνθρώπους. Ἔμεινε δὲ καὶ παροιμιώδης ἔκφρασι γνωστὴ μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Μωϋσέως· «Ὡς Νεβρώδ γίγας κυνηγὸς ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ». Ἔλεγαν δηλαδή· «Αὐτὸς εἶνε ἐνοπλος σὰν τὸ Νεβρώδ».

Ἡ δευτέρα παρατήρησι τοῦ Μωϋσέως εἶνε ὅτι ἀπὸ τὴν ἴδια χώρα Σενναάρ βγήκε καὶ ὁ Σημίτης Ἀσσούρ, ὁ γενάρχης τοῦ πρώτου μεγάλου ἔθνους τῆς γῆς, ποὺ ἴδρυσεν τὶς πόλεις Νινευί, Ροβώθ, Χαλάχ, καὶ Δασή. Νὰ καὶ τὸ δεύτερο κράτος. Στὴ Γραφὴ ἡ κρατικὴ ἐξουσία θεωρεῖται καρπὸς τῆς ἀνθρώπινης ἀμαρτίας, δηλαδή τῆς μοχθηρίας τοῦ λαοῦ καὶ τῆς βιαιότητος τοῦ δυνάστου. Ὁ Θεὸς ἤθελε τοὺς ἀνθρώπους ἀδέλφια καὶ πατέρες, ὄχι κυβερνήτες καὶ ὑπηκόους».

Στίχ. 13. 14. Οἱ υἱοὶ τοῦ Μεσραῖν ξαπλώθηκαν στὴν Ἀφρικὴ καὶ στὶς ἀκτὲς τῆς Ἀσίας. Τὸ ὄνομα Καφθοριεῖμ μερικὸι τὸ συνδέουν μὲ τὸ Copts, ἐνῶ οἱ Χασλωνιεῖμ καὶ Φυλιστιεῖμ ἦταν ἕνας θαλάσσιος λαός, ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν ἀρχὴ σὲ μέρη τῆς Ἀσίας (βλ. Δευτ. 2, 23).

Στίχ. 15. Οἱ υἱοὶ τοῦ Χαναὰν κατεῖχαν τὴν χώρα, ἡ ὁποία ἀργότερα δόθηκε στὸν ἐκλεκτὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ γιὰ κληρονομία τους. Ἐδῶ αὐτοὶ ἴδρυσαν τὴν Τύρο καὶ Σιδῶνα καὶ ἄλλες πόλεις φημισμένες γιὰ τὸν πλοῦτον τους καὶ τὴν εὐημερία τους· ἀλλὰ ὅσο αὐτοὶ αὔξαναν σὲ πλοῦτον καὶ δύναμιν, τόσο μεγάλωνε καὶ ἡ ἀσέβειά τους. Γι' αὐτό, ὅπως θὰ δοῦμε ἀργότερα, τιμωρήθηκαν πρῶτα οἱ πόλεις τῆς πεδιάδας· ἔπειτα, σιγά-σιγά μὲ τοὺς πολέμους τῶν Ἰσραηλιτῶν, διώχθηκαν τὰ ἑπτὰ ἔθνη· μετὰ καταδικάστηκε σὲ καταστροφὴ ἡ Τύρος καὶ Σιδῶνα. Τὰ πλούτη καὶ ἡ ὑλικὴ δύναμιν ἦταν πρῶτα μερίδα τοῦ Χάμ μᾶλλον παρὰ τοῦ Σὴμ, γιὰ νὰ φανεῖ ὅτι ἡ ἐπίγεια εὐτυχία δὲν εἶναι πάντοτε σημεῖο τῆς εὐνοίας τοῦ Θεοῦ.

Στίχ. 21. Οἱ υἱοὶ Ἐβερ. Ὁ Ἐβερ ἦταν ὁ μεγαλύτερος ἑγγονος τοῦ Σὴμ στὴν κατιοῦσα γραμμὴ ἀπὸ τὸν Σὴμ μέχρι

Γεωγραφικαί περιοχαί
 των νήων του Νότιου
 Αιγαίου το 1800 περίπου

τὸν Ἀβραὰμ (11, 14). Ὁ Ἀβραὰμ καλεῖται «περάτης» 14, 13, τὸ ὁποῖο λέγεται «έβραῖος» κατὰ τὴν συριακὴ διάλεκτο (ἐπειδὴ ὁ Ἀβραὰμ «πέρασε» τὸν Εὐφράτη ποταμὸ καὶ ἦρθε στὴν Παλαιστίνη). Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι γι' αὐτὸ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραὰμ λέγονται Ἑβραῖοι καὶ ὄχι γιατί κατάγονται ἀπὸ τὸν Ἑβερ. Ἡ ὀνομασία «έβραῖος» δηλώνει τοὺς λαοὺς τοὺς «πέραν τοῦ παταμοῦ», τοῦ Εὐφράτη ποταμοῦ. — **Ἄδελφῷ Ἰάφεθ τοῦ μείζονος.** Μερικοὶ τὸ διαβάζουν «ὁ μεγαλύτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἰάφεθ». Τὰ πρωτοτόκια καὶ οἱ πνευματικὲς εὐλογίαι φυλάχτηκαν γιὰ τὸν Σὴμ καὶ τὸ ὄνομά του τοποθετεῖται πρῶτο μεταξὺ τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Νῶε (5, 32).

Στίχ. 22. 23. Ἑλάμ, Ἀσσοῦρ, Λουδ καὶ Ἀράμ ἔδωσαν τὰ ὀνόματά τους στὰ κύρια ἔθνη ποὺ βγῆκαν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ Σὴμ. Ἀπὸ τὸν Ἑλάμ ὀνομάστηκαν οἱ Πέρσες (βλ. 14, 1. Πράξ. 2, 9). Ἀπὸ τὸν Ἀσσοῦρ προέρχεται τὸ μεγάλο Ἀσσυριακὸ βασίλειο. Ἀπὸ τὸν Λουδ ἢ Λυδία φυλὴ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἀπὸ τὸν Ἀράμ οἱ Σύριοι, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔζησαν γύρω ἀπὸ τὴν Δαμασκὸ καὶ ὀνομάστηκαν Aram-robah καὶ μερικοὶ στὴν Μεσοποταμία (ἢ τὴν Padan-aram) καὶ ὀνομάστηκαν Aram-naharaim. Μερικὰ ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν στίχ. 23. 26 ἔξ. ἀπαντῶνται καὶ στὰ κεφ. 22 καὶ 25 τῆς Γένεσης στὶς γενεαλογίαις τῶν συγγενῶν καὶ τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀβραὰμ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο συμπεραίνεται ὅτι ἔγινε μιὰ σύγχυση τῶν φυλῶν μεταγενέστερων καὶ παλαιότερων κλάδων τῆς φυλῆς τοῦ Σὴμ.

Στίχ. 24. «Ἐνῶ ὅλους τοὺς ἄλλους λαοὺς ὁ Μωϋσῆς τοὺς ἀραδιάζει ὅπως ἦταν στὶς μέρες του, ὅταν φτάνη στὴ γενιὰ τοῦ Ἀρφαξάδ, προσωπικοῦ γυιοῦ τοῦ Σὴμ, μᾶς ἀραδιάζει ὅλους τοὺς κατιόντες, ὅλη δηλαδὴ τὴ διαδοχὴ γυιῶν καὶ πατέρων χωρὶς διακοπὴ. Τὸ κάνει αὐτὸ μόνο ἐδῶ, γιατί ἐδῶ βρίσκεται ἡ ρίζα τοῦ Ἰσραήλ, τὸ σημεῖο ποὺ ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερα τοὺς Ἰσραηλίτες. Ὁ Σὴμ γέννησε ἄμεσα τὸν Ἀρφαξάδ, ὁ Ἀρφαξάδ τὸν Καϊνάν, ὁ Καϊνάν τὸν Σαλά, ὁ Σαλά τὸν Ἑβερ, καὶ ὁ Ἑβερ δύο, τὸν Φαλέκ καὶ τὸν Ἰεκτάν»

(Σάκκος).

Στίχ. 25. Φαλέγ. Τὸ ὄνομα σημαίνει «διαίρεσις» καὶ δόθηκε κατὰ ἀναφορὰ εἴτε στὴν σύγχυσι τῶν γλωσσῶν τῆς Βαβέλ, εἴτε στὸν χωρισμὸ τῶν φυλῶν τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἐβερ.

Στίχ. 26. «Ὅταν ὁ Μωϋσῆς φτάνη στοὺς δύο γιουοὺς τοῦ Ἐβερ, τὸν Φαλέκ καὶ τὸν Ἰεκτάν, μᾶς ἀραδιάζει μόνο τὸ ἔθνη ποὺ προῆλθαν ἀπὸ τὸν Ἰεκτάν· γιὰ τὸν Φαλέκ δὲν λέει τίποτε. Αὐτὸ τὸ κάνει, διότι ὅλο τὸ ὑπόλοιπο βιβλίον τῆς Γενέσεως θ' ἀσχοληθῆ λεπτομερῶς μὲ τὴ γενιὰ τοῦ Φαλέκ. Τελειώνει πρῶτα σύντομα μὲ τὸν Ἰεκτάν, ὅπως καὶ μὲ τοὺς ἄλλους, γιὰ ν' ἀσχοληθῆ πλατειά μὲ τὸν Φαλέκ, ἀπ' ὅπου κατάγονται οἱ Ἰσραηλῖτες» (Σάκκος).

Στίχ. 30. Μασσῆ ἦταν μιὰ πόλις τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης καὶ **Σαφηρὰ** ἦταν τὸ ὄνομα τοῦ πύργου ἢ τοῦ ὄρους ἀνατολικά αὐτῆς. Τὸ ὄριο τῶν Joktan Ἀράβων ἐκτεινόταν ἀπὸ τὴν Μασσῆ μέχρι τὴν Σαφηρὰ καὶ τὰ ὄρη τῆς Ἀνατολῆς.

2. Ὁ πύργος τῆς Βαβέλ καὶ ὁ διασκορπισμὸς τῶν λαῶν (11, 1-9)

Ἐφοῦ ὁ Μωυσῆς μᾶς ἀνέφερε τὰ ὀνόματα τῶν λαῶν, μᾶς ἀναφέρει τῶρα τὸ μέγα ἱστορικὸ γεγονός, τὸ ὁποῖο προκάλεσε τὸν χωρισμὸ τῆς ἀνθρωπότητος σὲ πολλές φυλὰς καὶ τὸν διασκορπισμὸ τους.

1ο Οἰκοδομὴ τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ (11, 1-4)

2247 **11, 1** Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ
π.χ. **χειλὸς ἓν, καὶ φωνὴ μία**
πᾶσι.

2 καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κινή-
σαι αὐτοὺς ἀπὸ ἀνατο-
λῶν, εὗρον πεδῖον ἐν γῆ
Σενναὰρ καὶ κατῴκησαν
ἐκεῖ.

3 καὶ εἶπεν ἀνθρώπος τῷ
πλησίον αὐτοῦ· δεῦτε
πλινθεύσωμεν πλίνθους
καὶ ὀπηθήσωμεν αὐτὰς πυ-
ρί. καὶ ἐγένετο αὐτοῖς ἡ
πλίνθος εἰς λίθον, καὶ ἁ-
σφαλτος ἦν αὐτοῖς ὁ πη-
λός.

4 καὶ εἶπαν· δεῦτε οἰκοδο-
μήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν
καὶ πύργον, οὐ ἔσται ἡ

11, 1 Ὀλόκληρη ἡ γῆ
εἶχε μιὰ γλῶσσα καὶ μιὰ
φωνή.

2 Ὄταν οἱ ἀπόγονοι τοῦ
Νῶε κίνησαν ἀπὸ τὴν
Ἀνατολή, βρῆκαν πεδιά-
δα στὴν γῆ Σενναὰρ καὶ
κατοίκησαν ἐκεῖ.

3 Τότε εἶπε ὁ ἕνας στὸν
ἄλλο: «Ἐλᾶτε νὰ κάνουμε
πλίνθους καὶ νὰ τοὺς ψή-
σουμε στὴν φωτιά». Ἔτσι
χρησιμοποίησαν πλίν-
θους ἀντὶ γιὰ λίθους καὶ
ἄσφαλτο ἀντὶ γιὰ πηλό.

4 «Μπρὸς —εἶπαν ἔπειτα—
νὰ χτίσουμε γιὰ ἡμᾶς μιὰ
πόλη καὶ ἕναν πύργο, ποὺ

**κεφαλή ξως τοῦ οὐρα-
νου, καὶ ποιήσωμεν ἑαυ-
τοῖς ὄνομα πρὸ τοῦ δια-
σπαρῆναι ἡμᾶς ἐπὶ προ-
σώπου πάσης τῆς γῆς.**

ἡ κορυφή του νὰ φτάνει
μέχρι τὸν οὐρανό, γιὰ νὰ
ἀφήσουμε ὄνομα προτοῦ
διασκορπιστοῦμε σ' ὅλη
τὴν γῆ.

Στίχ. 1. Ὁ πύργος τῆς Βαβέλ. Πράξ. 2, 1-11. — **Στίχ. 3.** Πλίνθος καὶ κονίαμα. Ἐξοδ. 1, 14. — **Στίχ. 4.** Νὰ ἐγγίξει τὸν οὐρανό. Ἦσ. 14, 12-14. Ἱερ. 28, 53.

Στίχ. 1. Πᾶσα ἡ γῆ. Δηλαδή ὅλη ἡ ἀνθρώπινη φυλὴ ἢ οἱ κάτοικοι ὅλης τῆς γῆς. — **Χεῖλος ἕν καὶ φωνὴ μία.** Λέει «χεῖλος ἕν» γιατί ἡ ὁμιλία συνίσταται στὴν ἄρθρωση τῶν λόγων ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴν «*θύραν τῶν χειλέων*» (Ψαλμ. 140, 3). Ὁ στίχ. 10, 20 εἶχε ἤδη μιλήσει προληπτικά γιὰ τὴν διαίρεση τῶν οἰκογενειῶν τοῦ Χάμ «κατὰ γλώσσας αὐτῶν». Ἀπὸ τὸν στίχ. 10, 25 ἔχει βγεῖ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ μιὰ γλώσσα συνεχίζοταν νὰ μιλεῖται στὰ χρόνια τοῦ Φαλέγ, δηλαδή τὴν τέταρτη γενεὰ ἀπὸ τὸν Σήθ. Ἀπὸ τὰ ἐβραϊκὰ ὀνόματα ποὺ ἀπαντῶνται στὰ κεφ. Γέν. 1-10 συμπέραναν πολλοὶ ὅτι ἡ πρώτη γλώσσα τῆς ἀνθρωπότητας ἦταν ἡ ἐβραϊκὴ, εἴτε ἕνας συνδυασμὸς ἐβραϊκῆς μὲ στοιχεῖα ἄλλων γλωσσῶν. Οἱ ἄνθρωποι ἦταν ἐνωμένοι στὴν ἀρχή, εἶχαν ἄρμονία καὶ ἀγάπη, μέχρις ὅτου ἡ ἔχθρα ἔφερε διαφωνίες μεταξὺ τους, ποὺ προξένησαν ἀγῶνες καὶ πολέμους· ἔτσι στὴν ἀρχὴ οἱ ἄνθρωποι εἶχαν «*φωνὴν μίαν*» (βλ. Α' Κορ. 1, 10).

Στίχ. 2. Ἀπὸ ἀνατολῶν. Δηλαδή ἀπὸ τὰ ὄρη Ἰαραράτ ἔ, τὴν Ἀρμενία, ὅπου στὴν ἀρχὴ κατοίκησαν οἱ ἀπόγονοι τοῦ Νῶε. Μετανάστευσαν ζητώντας περισσότερο χῶρο καὶ κατέβηκαν στὶς πεδιάδες τῆς Βαβυλωνίας. Αὐτὴ ἡ περιοχὴ καλεῖται Σενναάρ εἰς 10, 10, 14, 1.

Στίχ. 3. Ἡ πλίνθος εἰς λίθον. Πηλὸς γιὰ πλίνθους εἶναι ἀφθονος στὴν Βαβυλωνία. Πηλὸς πάλι κατάλληλος γιὰ ἀσβεστολίθο μποροῦσε νὰ ἀποκτηθεῖ ἀπὸ τὶς ἀσφαλτώδεις πη-

γές πού βράζουν σάν λάδι ἢ ζεστή πίσσα στήν ἴδια περιοχή. Τέτοιες ἦταν οἱ λάκκοι πηλοῦ τῶν Σοδόμων (βλ. 14, 10).

Στίχ. 4. Πόλιν καὶ πύργον. Παλαιοὶ ἱστορικοὶ ἀναφέρουν ὅτι ἕνας πύργος γιγαντιαίων ἀναλογιῶν στήθηκε στήν Βαβυλώνα. «Στήν βάση ἦταν ἕνα τετράγωνο, τὸ ὄγδοο τοῦ μιλίου ἀπὸ κάθε πλευρὰ καὶ ἀποτελεῖτο ἀπὸ ὀκτῶ πύργους, ὁ ἕνας χτισμένος πάνω στὸν ἄλλο. Λέγεται ὅτι εἶχε φτάσει τὸ ὕψος τῆς πιὸ μεγάλης πυραμίδας τῆς Αἰγύπτου, σὲ 600 πόδια. Ἡ ἀνάβαση σ' αὐτὸν γινόταν μὲ ἕνα εἶδος θρανιδίου, πού συρόταν ἀπὸ τὸ ἔδαφος μέχρι τὴν κορυφή μὲ σχοινί, εἰδικὰ κατασκευασμένο, ὀκτῶ φορὲς γύρω ἀπὸ αὐτό, καὶ ἔδινε τὴν ἐντύπωση ὀκτῶ πύργων, ὁ ἕνας πάνω στὸν ἄλλο. Ὁ πύργος εἶχε μεγάλα δωμάτια μὲ τοξοειδεῖς στέγες βασταζόμενες ἀπὸ στύλους, πού ἀργότερα χρησιμοποιήθηκαν ὡς κρόταφοὶ τοῦ εἰδώλου Βελ. Στὴν κορυφή ἦταν ἕνα ἀστεροσκοπεῖο, μὲ τὴν βοήθεια τοῦ ὁποῖου οἱ Βαβυλώνιοι προήγαγαν τὴν ἐπιδεξιότητά τους στήν ἀστρονομία περισσότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔθνη. Αὐτὴ ἡ πελώρια κατασκευὴ κατεδαφίστηκε ἀπὸ τὸν Πέρση βασιλιὰ Ξέρξη» (*Prideaux*). Ἡ παράδοση τῶν Βαβυλωνίων ἔδωσε μιὰ ἐκθεστὴς κατασκευὴς αὐτοῦ τοῦ πύργου, πού κάνει μιὰ νέα προσέγγιση στήν ἱστορία τοῦ Πύργου τῆς Βαβέλ κατὰ τὴν Γένεση. «Ἡ παλαιὰ φυλὴ τῶν ἀνθρώπων τόσο πολὺ ὑπερηφανεύτηκε γιὰ τὴν δύναμή της καὶ τὸ ὕψος τοῦ ἀναστήματός της, ὥστε ἄρχισε νὰ περιφρονεῖ τοὺς θεοὺς καὶ νὰ προσπαθεῖ νὰ στήσει αὐτὸν τὸν ὑψηλὸ πύργο, πού τώρα καλεῖται Βαβυλών, σκοπεύοντας ἀπὸ αὐτὸν νὰ σκαλώσουν στὸν οὐρανό» (Rawlinson). Ὁ σκοπὸς τῶν κτισμάτων τῆς πόλης καὶ τοῦ πύργου ἦταν νὰ συγκεντρώσει ὅλο τὸν κόσμον σὲ μιὰ αὐτοκρατορία, πιθανῶς ὑπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ Νεβρωδ (Γέν. 10, 9. 10. Α' Παραλ. 1, 10). Στὸ Σοφ. Σολ. 10, 5 αὐτὸ λέγεται «*ὁμονοία πονηρίας ἐθνῶν*» σὰν νὰ εἶναι μιὰ πράξη ἀντίθεσης στὸν πατριάρχη Νῶε καὶ στήν ἐξουσία πού δόθηκε σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν Θεό. Μιὰ παγκόσμια αὐτοκρατορία πρόκειται ἀργότερα νὰ θεμελιωθεῖ πάνω στήν γῆ (βλ. Δαν.

2, 44. 7, 13. 14), αλλά όχι με την φιλοδοξία του ανθρώπου και τὸν ἀγώνα γιὰ τὴν κυριαρχία του. Ἡ ἀνθρωπότητα ἔπρεπε νὰ γίνει ἓνα σῶμα ἐν Χριστῷ καὶ νὰ μιλήσει μιὰ γλώσσα, ἔχοντας μιὰ πίστη, ἀναγνωρίζοντας ἓνα Κύριο, Βασιλιά καὶ Λυτρωτὴ (βλ. Σοφον. 3, 9. Ἐφεσ. 1, 10). Αὐτὸς ὁ πύργος, ἀντίθετα, ἀντιπροσώπευε τὴν ὑπερηφάνεια τοῦ ἀνθρώπου· ἦταν ἓνα «ὑψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ».

«Αὐτὸ ἦταν ἀμάρτημα ἀπέναντι στοῦ Θεοῦ, προσβολὴ ἐναντίον του. Ἦταν ἔργο ἀλαζονικὸ καὶ καταφρονητικὸ κατὰ τοῦ Θεοῦ. Στὴν οὐσία του ἦταν ἀκριβῶς ὅ,τι ἦταν τὸ ἀμάρτημα τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς γυναίκός του, ποὺ ἔφαγαν τὸν καρπὸ γιὰ νὰ γίνουν Θεοί, νὰ μὴν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ τὸ Θεό. Τὸ προπατορικὸ, λοιπόν, ἀμάρτημα ἔζησε κι αὐτὸ μέσα στὴν κιβωτό, δὲν ἐξαφανίστηκε μὲ τὸν κατακλυσμό. Ἀφοῦ τὸ εἶχε κάθε ἀνθρώπος μέσα του, ἦταν ἐπόμενο πάντα νὰ λειτουργῆ, καὶ νὰ κληρονομηθῆ ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί, καὶ κάπου-κάπου νὰ ἐμφανίζεται μὲ ὄλο του τὸ ἀνάστημα, ὅπως στὴν ὑπερφίαλη αὐτὴ ἀπόφασι τῶν ἀνθρώπων» (Σάκκος).

Γι' αὐτό, λοιπόν, καὶ ὁ πύργος ἔπρεπε νὰ γκρεμιστεῖ καὶ στὴν θέση του νὰ ἐγερθεῖ ὁ Ναὸς τοῦ Θεοῦ, νὰ φυτευτεῖ ἡ φυτεία τῆς θείας γεωργίας, ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ (βλ. Β' Κορ. 10, 5).

2ο Σύγχυση τῶν γλωσσῶν (11, 5-9)

11, ⁵ Καὶ κατέβη Κύριος ἰδεῖν τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον, ὃν ᾠκοδόμησαν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων.

11, ⁵ Κατέβηκε δὲ ὁ Κύριος νὰ δεῖ τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργο ποὺ ἔφτιαναν οἱ ἄνθρωποι.

⁶ και εἶπε Κύριος· Ἰδοὺ γένος ἕν καὶ χεῖλος ἕν πάντων, καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι, καὶ νῦν οὐκ ἐκλείπει ἀπ' αὐτῶν πάντα, ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιεῖν.

⁷ δεῦτε καὶ καταβάντες συγχέωμεν αὐτῶν ἐκεῖ τὴν γλῶσσαν, ἵνα μὴ ἀκούσωσιν ἕκαστος τὴν φωνὴν τοῦ πλησίον.

⁸ καὶ διέσπειρεν αὐτοὺς Κύριος ἐκεῖθεν ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς, καὶ ἐπαύσαντο οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον.

⁹ διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτῆς Σύγχυσις, ὅτι ἐκεῖ συνέχεε Κύριος τὰ χεῖλη πάσης τῆς γῆς, καὶ ἐκεῖθεν διέσπειρεν αὐτοὺς Κύριος ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς.

⁶ Καὶ εἶπε: «Οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἕνας λαός καὶ ὅλοι ἔχουν τὴν ἴδια γλῶσσα, γι' αὐτὸ ἄρχισαν νὰ κάνουν αὐτὸ τὸ ἔργο. Καὶ τώρα τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς συγκρατῆσει ἀπ' αὐτὸ ποὺ φαντάστηκαν νὰ κάνουν.

⁷ Ἐλάτε νὰ κατεβοῦμε καὶ νὰ τοὺς συγχύσουμε τὴν γλῶσσα, γιὰ νὰ μὴ νοεῖ ὁ ἕνας τὴν γλῶσσα τοῦ ἄλλου».

⁸ Καὶ ὁ Κύριος τοὺς διασκόρπισε ἀπὸ ἐκεῖ σ' ὀλόκληρη τὴν γῆ. Καὶ τότε σταμάτησαν νὰ οἰκοδομοῦν τὴν πόλη καὶ τὸν πύργο.

⁹ Γι' αὐτὸ ὀνομάστηκε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου «Σύγχυση», γιὰ ἐκεῖ «σύγχυσε» ὁ Κύριος τὴν γλῶσσα ὀλόκληρης τῆς γῆς· καὶ ἀπὸ ἐκεῖ τοὺς διασκόρπισε ὁ Κύριος σ' ὀλόκληρη τὴν γῆ.

Στίχ. 9. Σύγχυσις. Σοφ. Σολ. 10, 5. — «Διέσπειρεν αὐτοὺς Κύριος». Ἰω. 11, 52.

Στίχ. 5. Κατέβη Κύριος. Αὐτὸς ποῦ πληροῖ τὸν οὐρανὸ καὶ τὴν γῆ λέγεται ὅτι «κατεβαίνει», ὅταν ἔρχεται νὰ ἐξετάσει τὰ ἀνθρώπινα ἔργα (Γέν. 18, 21. Ἔξοδ. 3, 8). «Κατεβαίνει», ὅταν φανερώνει τὴν παρουσία Του στὴν γῆ καὶ κάνει γνωστὸ τὸν Ἐαυτὸ Του στοὺς ἀνθρώπους μὲ τὶς ἐκδηλώσεις τῆς Δύναμής Του. — **Ἰδεῖν τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον.** Νὰ ἐπισκεφεῖ αὐτοὺς μὲ κρίση καὶ ἐκδίκηση (Ταρχοῦμ) (βλ. Γέν. 18, 21).

Στίχ. 6. Χεῖλος ἔν. Αὐτὸ ἦταν ἓνα καλὸ δῶρο τοῦ Θεοῦ ποῦ δόθηκε στὶς οἰκογένειες τῶν ἀνθρώπων, γιὰ νὰ προάγει τὴν ἀδελφосύνη καὶ ἀγάπη μεταξύ τῶν ἀνθρώπων. Ἦταν ὅμως ἀνάγκη νὰ τὸ πάρει τώρα ὁ Θεὸς ἀπ' αὐτοὺς, γιὰ νὰ ἐμποδίσει τὴν πρόοδο τῆς κακίας, ποῦ ἔφερε προηγουμένως τὴν καταστροφὴ στὸν κόσμο.

Στίχ. 7. Δεῦτε καταβάντες... Ὑποφώσκει τὸ δόγμα τῆς Ἀγίας Τριάδος. Ὅπως στὴν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, ὁ Υἱὸς εἶναι ὁ Σύμβουλος (Ἦσ. 9, 6) καὶ ἡ Σοφία τοῦ Πατέρα (Παρ. 8, 22. 29-31). Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐπίσης, ἀπὸ τὸ Ὅποιο τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου παίρνει ζωὴ, σοφία, σκέψη καὶ ἔκφραση, ἐπέτρεψε αὐτὴ τὴν σύγχυση τῶν γλωσσῶν. Αὐτὸ ἔχει τὴν δύναμη νὰ δώσει καὶ νὰ πάρει τὴν γνώση καὶ τὴν ὁμιλία καὶ μὲ τὴν δύναμη αὐτὴ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ματαίωσε τὸ σχέδιο αὐτῶν τῶν ὑπερήφανων καὶ φιλόδοξων ἀνθρώπων. Φαίνεται ὅτι ἄλλοι ἄνθρωποι ξέχασαν τὴν ἔννοια μερικῶν λέξεων καὶ ἄλλοι τὴν ἔννοια ἄλλων λέξεων. Ἔτσι λέξεις ποῦ πρῶτα ἦταν καταληπτές, ἔπαψαν τώρα νὰ δίνουν μιὰ ἔννοια σ' αὐτοὺς (Α' Κορ. 14, 10. 11). Ὅταν τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἀργότερα χάρισε στοὺς Ἀποστόλους καὶ σὲ ἄλλους τὸ δῶρο τῶν γλωσσῶν, ἀποκατάστησε ἐν μέρει στὸν ἄνθρωπο τὸ δῶρο τὸ ὁποῖο τώρα ἀφαιρεῖ· γιὰτί ὅπως οἱ γλῶσσες τῶν ἀνθρώπων μπερδεύτηκαν, γιὰ νὰ τοὺς ἐμποδίσουν νὰ σχηματίσουν ἓνα ἐγκόσμιο βασίλειο, ἔτσι μὲ τὸ δῶρο τῶν γλωσσῶν οἱ μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ βοηθήθηκαν στὴν στερέωση ἐνὸς πνευματικοῦ Βασιλείου, ποῦ θὰ πληρώσει ὅλη τὴν γῆ. Σ' αὐτὸ τὸ πνευματικὸ Βασίλειο κάθε

ἔθνος θὰ ἀκούσει στήν δική του γλώσσα τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ (Πράξ. 2, 11).

Στίχ. 8. Διέσπειρεν αὐτοὺς Κύριος. Διασπάρθηκαν πρῶτον, γιὰ νὰ ματαιωθοῦν τὰ φιλόδοξα σχέδιά τους· δεύτερον, γιὰ νὰ πληρωθεῖ πιό πλατιά ἡ γῆ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ ὑποταχθεῖ ἀπ' αὐτούς. Αὐτὸς εἶναι ὁ χωρισμὸς τῶν υἱῶν Ἀδάμ, γιὰ τὸν ὁποῖο μιλάει τὸ Δευτ. 32, 8, 9. Στὸ χωρίο αὐτὸ λέγεται ὅτι ὁ διαμερισμὸς ἐγίνε «*κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ*». Αὐτὸ δημιούργησε τὴν ὑπόθεση ὅτι οἱ διάφορες οἰκογένειες ὁδηγήθηκαν ἀπὸ ἀγγέλους στοὺς τόπους κατοικίας τους καὶ ὅτι οἱ ἄγγελοι ἔδωσαν στήν κάθε οἰκογένεια τὴν δική της διάλεκτο. Μερικοὶ ὁδηγήθηκαν σὲ ζεστὲς περιοχές, μερικοὶ σὲ κρύες, μερικοὶ σὲ ξηρὲς χώρες καὶ μερικοὶ σὲ εὐφοροὺς τόπους· ἄλλοι ὁδηγήθηκαν σὲ χώρες μὲ ἄγρια θηρία καὶ ἄλλοι σὲ περιοχὲς ἐλεύθερες ἀπ' αὐτά. — Ἔτσι τὸ βασίλειο τοῦ Νεβρώδ ἀντὶ νὰ περιλάβει ὅλη τὴν ἀνθρώπινη φυλὴ, ὅπως σχεδίαζε, περιέλαβε μόνον μιὰ περιοχὴ τῶν οἰκογενειῶν τοῦ Σῆθ καὶ τοῦ Χάμ. Οἱ ἀνθρώποι ἐξακολούθησαν νὰ ἀνήκουν στὸ ἔθνος τους, στὸ βασίλειό τους καὶ στὸ κράτος τους, ἀκόμα καὶ ὅταν πνευματικῶς ἐγίναν ἓνα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (Α΄ Κορ. 12, 13. Γαλ. 3, 28. Κολ. 3, 10, 11). Παρὰ τὴν διαίρεσή τους ὁμως σὲ διάφορα ἔθνη καὶ φυλὲς οἱ σκέψεις τους, τὰ αἰσθήματά τους, οἱ ἐπιθυμίες τους καὶ τὰ πάθη τους ἦταν τὰ ἴδια. Οἱ ψυχές τους θυμοῦνταν, ἀναπολοῦσαν τὰ περασμένα, σκέπτονταν τὸ μέλλον, προειδοποιοῦνταν στήν κάθε πράξη τους ἀπὸ τὴν φωνὴ τῆς συνειδήσεώς τους, φοβοῦνταν ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμοῦσαν τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ. Οἱ γλώσσες τῶν ἀνθρώπων ἦταν διάφορες, ἀλλὰ φρόντιζαν νὰ κοινοποιοῦν τὶς σκέψεις τους τὸ ἓνα ἔθνος στὸ ἄλλο.

Στίχ. 9. Σύγχυσις. Βαβέλ, ὅπως λέει τὸ Ἑβραϊκὸ κείμενο. «Νὰ ἄλλη μιὰ περίπτωσηι ποὺ ἓνας τόπος ἢ ἓνα ἀντικείμενο παίρνουν τὸ ὄνομα ἀπὸ κάποιο γεγονός. Θὰ θυμᾶστε βέβαια τὸ δένδρο τῆς γνώσεως καλοῦ καὶ πονηροῦ, ποὺ ὠνομάστηκε ἔτσι γιὰτὶ κάθε φορὰ ποὺ τὸ ἐβλεπε ἢ τὸ πλησίαζε

ἢ τὸ σκεφτόταν ὁ Ἀδάμ, θυμόταν τί εἶνε καλὸ καὶ τί πονηρό· ὅτι καλὸ ἦταν νὰ μὴ φάη καὶ κακὸ νὰ φάη. Ἔτσι κι ἐδῶ ὁ τόπος ὠνομάστηκε Σύγχυσις, γιατί ἔγινε μεγάλη σύγχυσις στὴ γλῶσσα καὶ στὴ συνεργασία τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἁμάρτημα αὐτὸ μοιάζει πολὺ μὲ τὸ ἁμάρτημα ποῦ ἔγινε στὸν παράδεισο. Ἐκεῖνο ἦταν ὁ πατέρας κι αὐτὸ ὁ γιός. Ὁ Θεὸς πῆγε νὰ ξανακαιουργίωσῃ τὴν ἀνθρωπότητα μὲ τὸν κατακλυσμό, ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης ὑπερηφανεύτηκε πάλι ἐναντίον του καὶ ξέπεσε στὴν παλαιὰ ἀθλιότητα. Γιατὶ εἶχε μέσα τῆς μαγιά τῆς ἁμαρτίας τοῦ Ἀδάμ» (Σάκκος).

«Σύγχυσις», τὸ ἀντίθετο τῆς Ἱερουσαλήμ, ποῦ σημαίνει «κατοικία εἰρήνης». Γι' αὐτὸ ἡ Βαβυλῶν εἶναι ὁ τύπος ὄλων ὄσων ἀντιτίθενται στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπαναστατοῦν ἐναντίον Του (βλ. Α' Κορ. 14, 33).

BIBΛΙΟ V

Ἡ γενεαλογία τοῦ Σὴμ (11, 10-26)

Ὁ πίνακας τῶν λαῶν στὸ 10, 21-31 μνημόνευσε ὅλους τοὺς Σημίτες. Ὁ ἐδῶ κατάλογος ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ Σὴμ ἐκείνους ποὺ δὲν συμμετέχουν στὴν ἐκλεκτὴ φυλὴ καὶ ἀκολουθεῖται μόνο ἡ γραμμὴ ποὺ ὀδηγεῖ ἀπὸ τὸν Σὴμ στὸν Ἀβραάμ.

11, ¹⁰ Καὶ αὐταὶ αἱ γενέσεις Σὴμ. καὶ ἦν Σὴμ υἱὸς ἑκατὸν ἐτῶν, ὅτε ἐγέννησε τὸν Ἀρφαζὰδ, δευτέρου ἔτους μετὰ τὸν κατακλισμόν.

¹¹ καὶ ἔζησε Σὴμ μετὰ τὸ γεννηῖσαι αὐτὸν τὸν Ἀρφαζὰδ ἔτη πεντακόσια καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ ἀπέθανε.

¹² Καὶ ἔζησεν Ἀρφαζὰδ ἑκατὸν τριάκοντα πέντε ἔτη καὶ ἐγέννησε τὸν Καϊνᾶν.

¹³ καὶ ἔζησεν Ἀρφαζὰδ μετὰ τὸ γεννηῖσαι αὐτὸν

11, ¹⁰ Αὐτὴ εἶναι ἡ γενεαλογία τοῦ Σὴμ: Ὁ Σὴμ ἦταν ἑκατὸ χρόνια, ὅταν γεννήσε τὸν Ἀρφαζὰδ, τὸ δεύτερο ἔτος μετὰ τὸν κατακλισμό.

¹¹ Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Ἀρφαζὰδ ὁ Σὴμ ἔζησε πεντακόσια χρόνια καὶ γεννήσε υἱοὺς καὶ θυγατέρες. Μετά, πέθανε!

¹² Ὁ Ἀρφαζὰδ ἔζησε ἑκατὸν τριάντα πέντε χρόνια καὶ γεννήσε τὸν Καϊνᾶν.

¹³ Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Καϊνᾶν ὁ Ἀρφαζὰδ ἔζησε

τὸν Καϊνᾶν ἔτη τετρακόσια καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ ἀπέθανε.

Καὶ ἔζησε Καϊνᾶν ἑκατὸν καὶ τριάκοντα ἔτη καὶ ἐγέννησε τὸν Σαλά. καὶ ἔζησε Καϊνᾶν μετὰ τὸ γεννηῆσαι αὐτὸν τὸν Σαλά ἔτη τριακόσια τριάκοντα καὶ ἐγέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ ἀπέθανε.

¹⁴ Καὶ ἔζησε Σαλά ἑκατὸν τριάκοντα ἔτη καὶ ἐγέννησε τὸν Ἐβερ.

¹⁵ καὶ ἔζησε Σαλά μετὰ τὸ γεννηῆσαι αὐτὸν τὸν Ἐβερ τριακόσια τριάκοντα ἔτη καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ ἀπέθανε.

¹⁶ Καὶ ἔζησεν Ἐβερ ἑκατὸν τριάκοντα τέσσαρα ἔτη καὶ ἐγέννησε τὸν Φαλέγ.

¹⁷ καὶ ἔζησεν Ἐβερ μετὰ τὸ γεννηῆσαι αὐτὸν τὸν Φαλέγ ἔτη διακόσια ἐβδομήκοντα καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ ἀπέθανε.

¹⁸ Καὶ ἔζησε Φαλέγ τριάκοντα καὶ ἑκατὸν ἔτη καὶ ἐγέννησε τὸν Ραγαῦ.

¹⁹ καὶ ἔζησε Φαλέγ μετὰ τὸ γεννηῆσαι αὐτὸν τὸν

τετρακόσια χρόνια καὶ γέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρες. Μετά, πέθανε!

Ὁ Καϊνᾶν ἔζησε ἑκατὸν τριάντα χρόνια καὶ γέννησε τὸν Σαλά. Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Σαλά ὁ Καϊνᾶν ἔζησε τριακόσια τριάντα χρόνια καὶ γέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρες. Μετά, πέθανε!

¹⁴ Ὁ Σαλά ἔζησε ἑκατὸν τριάντα χρόνια καὶ γέννησε τὸν Ἐβερ.

¹⁵ Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Ἐβερ ὁ Σαλά ἔζησε τριακόσια τριάντα χρόνια καὶ γέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρες. Μετά, πέθανε!

¹⁶ Ὁ Ἐβερ ἔζησε ἑκατὸν τριάντα τέσσαρα χρόνια καὶ γέννησε τὸν Φαλέγ.

¹⁷ Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Φαλέγ ὁ Ἐβερ ἔζησε διακόσια ἐβδομήκοντα χρόνια καὶ γέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρες. Μετά, πέθανε!

¹⁸ Ὁ Φαλέγ ἔζησε ἑκατὸν τριάντα χρόνια καὶ γέννησε τὸν Ραγαῦ.

¹⁹ Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Ραγαῦ ὁ Φαλέγ ἔζησε

Ραγαῦ ἑννέα καὶ διακόσια ἔτη καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ ἀπέθανε.

²⁰ **Καὶ ἔζησε Ραγαῦ ἑκατὸν τριάκοντα καὶ δύο ἔτη καὶ ἐγέννησε τὸν Σερούχ.**

²¹ **καὶ ἔζησε Ραγαῦ μετὰ τὸ γεννῆσαι αὐτὸν τὸν Σερούχ διακόσια ἑπτὰ ἔτη καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ ἀπέθανε.**

²² **καὶ ἔζησε Σερούχ ἑκατὸν τριάκοντα ἔτη καὶ ἐγέννησε τὸν Ναχώρ.**

²³ **Καὶ ἔζησε Σερούχ, μετὰ τὸ γεννῆσαι αὐτὸν τὸν Ναχώρ, ἔτη διακόσια καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ ἀπέθανε.**

²⁴ **Καὶ ἔζησε Ναχώρ ἔτη ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ἑννέα καὶ ἐγέννησε τὸν Θάρα.**

²⁵ **καὶ ἔζησε Ναχώρ, μετὰ τὸ γεννῆσαι αὐτὸν τὸν Θάρα, ἔτη ἑκατὸν εἰκοσιπέντε καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ ἀπέθανε.**

²⁶ **Καὶ ἔζησε Θάρα ἑβδομήκοντα ἔτη καὶ ἐγέννησε τὸν Ἄβραμ καὶ τὸν Ναχώρ καὶ τὸν Ἀρράν.**

διακόσια ἑννέα χρόνια καὶ γέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρες. Μετὰ, πέθανε!

²⁰ Ὁ Ραγαῦ ἔζησε ἑκατὸν τριάντα δύο χρόνια καὶ γέννησε τὸν Σερούχ.

²¹ Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Σερούχ ὁ Ραγαῦ ἔζησε διακόσια ἑπτὰ χρόνια καὶ γέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρες. Μετὰ, πέθανε!

²² Ὁ Σερούχ ἔζησε ἑκατὸν τριάντα χρόνια καὶ γέννησε τὸν Ναχώρ.

²³ Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Ναχώρ ὁ Σερούχ ἔζησε διακόσια χρόνια καὶ γέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρες. Μετὰ, πέθανε!

²⁴ Ὁ Ναχώρ ἔζησε ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ἑννέα χρόνια καὶ γέννησε τὸν Θάρα.

²⁵ Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Θάρα ὁ Ναχώρ ἔζησε ἑκατὸν εἰκοσιπέντε χρόνια καὶ γέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρες. Μετὰ, πέθανε!

²⁶ Ὁ Θάρα ἔζησε ἑβδομήκοντα χρόνια καὶ γέννησε τὸν Ἄβραμ, τὸν Ναχώρ καὶ τὸν Ἀρράν.

Στίχ. 10-32. Γενεαλογικός κατάλογος. Α' Παραλ. 1, 24 27. Λουκ. 3, 34 36.

Στίχ. 10. Αὐταὶ αἱ γενέσεις Σήμ. Ἡ γενεαλογία ἀπὸ τὸν Σήμ στὸν Ἀβραάμ. Αὐτὴ εἶναι γραμμὴ τῆς ἐκλεκτῆς φυλῆς, ποὺ κράτησε τὴν πίστη στὸν ἀληθινὸ Θεὸ καὶ ἦταν οἱ κληρονόμοι τῶν εὐλογιῶν τοῦ Σήμ. Δὲν μᾶς δίνει ὁ Μωυσῆς τὴν γενεαλογία τῶν ἄλλων δύο υἱῶν τοῦ Νῶε, ἀλλὰ μόνο τοῦ Σήμ, γιατί ἀπ' αὐτὸν κατάγεται τὸ ἔθνος τοῦ Ἰσραὴλ κι' ἀπ' αὐτὸν ἔμελλε νὰ γεννηθεῖ ὁ Χριστός.

Στίχ. 12. Στὸ Ἑβραϊκὸ κείμενο λέγεται ὅτι ὁ Ἀρφαξὰδ γέννησε τὸν Σαλὰ καὶ παραλείπεται ὁ Καϊνᾶν. Τὸ Λουκ. 3, 36 ὅμως δικαιώνει τοὺς Ο', γιατί λέγεται ὅτι ὁ Σαλὰ ἦταν υἱὸς τοῦ Καϊνᾶν καὶ ἔγγονος τοῦ Ἀρφαξὰδ. Φαίνεται ὅτι ἀπὸ ἑβραϊκὰ ἀντίγραφα παραλείφθηκε γιὰ κάποια αἰτία τὸ ὄνομα τοῦ Καϊνᾶν ἀπὸ τὴν γενεαλογία. Ἡ περίοδος ἀπὸ τὸν Νῶε μέχρι τὸν Θάρα μακρύνεται στοὺς Ο', ὅπως ἡ περίοδος ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ μέχρι τὸν Νῶε, μὲ τὴν πρόσθεση μιᾶς ἑκατοντάδας ἐτῶν σὲ κάθε γενεὰ (βλ. σχόλια στὸ 5, 3).

Στίχ. 26. Ὁ Ἄβραμ, κατὰ ἐρμηνεία μερικῶν, γεννήθηκε στὸ 130ό ἔτος τῆς ζωῆς τοῦ Θάρα, ὄντας 75 ἐτῶν (12, 4), ὅταν πέθανε ὁ Θάρα σὲ ἡλικία 205 ἐτῶν (στίχ. 32. 205-75 = 130). Θὰ πρέπει ὅμως ἔτσι νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Ἄβραμ ἦταν ὁ μικρότερος υἱὸς τοῦ Θάρα καὶ ὄχι ὁ μεγαλύτερος· μεγαλύτερος ἔτσι ὑπολογίζεται ὁ Ἀρρὰν καὶ ὁ Λῶτ ἔρχεται περίπου συνομηλικός τοῦ Ἄβραμ. Βλέπε καὶ τὸ μεγάλο μας ὑπόμνημα.

Σχετικὰ μὲ τὰ ἔτη τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ποὺ μνημονεύονται ἐδῶ καὶ γενικὰ στὶς γενεαλογίες τῆς Βίβλου παραθέτουμε τὸν σπουδαῖο σχολιασμό τοῦ καθηγητοῦ κ. Σάκκου: «Θὰ θυμᾶστε ἀσφαλῶς τὴ γενεαλογία τοῦ πέμπτου κεφαλαίου ποὺ ἔμοιαζε μ' αὐτὴν. Ἔχουν ὅμως μιὰ βασικὴ διαφορὰ. Σ' ἐκείνη τὴ γενιὰ οἱ ἄνθρωποι κόντευαν στὰ 1.000 χρόνια· σ' αὐτὴν ἀρχίζουν ἀπὸ τὰ 600 καὶ κατεβαί-

νουν συνεχῶς, ἕως ὅτου φτάνουν σέ μιὰ ἡλικία περίπου διπλάσια ἀπ' αὐτὴ πού ζοῦμε σήμερα. Αὐτὸ τὸ ὕψος ἡλικίας διατηρήθηκε μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Μωϋσέως περίπου. Γιατὶ πάλι κατέβηκε, ἕως ὅτου σταμάτησε στὸ μισό, δηλαδή 70-100 χρόνια. Ὡστε τὰ χρόνια τῆς ἡλικίας τῶν ἀνθρώπων πρὶν ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ ἦταν σπασμένη χιλιάδα, μετὰ τὸν κατακλυσμὸ ἔγιναν σπασμένο μισὸ τῆς χιλιάδας, στὰ χρόνια τοῦ Ἀβραὰμ ἔγιναν σπασμένο τέταρτο τῆς χιλιάδας, καὶ ἀνάμεσα στὸν Μωϋσῆ καὶ στὸ Δαυῖδ κατέβηκαν στὸ σημερινὸ ὄριο, τῆ σπασμένη ἑκατοντάδα. Εἶνε κι αὐτὸ ἕνας γράδος πού δείχνει τὸν ἐκφυλισμὸ τῆς ἀνθρωπίνης φυλῆς. Ὅσο περνοῦν οἱ αἰῶνες, οἱ ἄνθρωποι γίνονται ἁμαρτωλότεροι καὶ ἡ ζωὴ τους μικρότερη.

Ἄλλὰ γεννᾶται ἕνα θέμα. Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ πού δείχνουν τὴν ἡλικία αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων, καθὼς κι ἐκεῖνοι τῆς προηγούμενης γενεαλογίας, εἶνε σωστοί; Γιὰ τὸ ἂν ἦταν δυνατόν νὰ ζοῦν οἱ ἄνθρωποι τόσα χρόνια, δὲν γεννᾶται κανένα θέμα, καὶ μόνο μικρόμυαλοι ἄνθρωποι μποροῦν νὰ ἀμφιβάλλουν. Ἄν εἶχε μυαλὸ ὁ σκύλος πού ζῆ 20 χρόνια, θὰ ἀποροῦσε γιατί ὁ ἄνθρωπος ζῆ πενταπλάσια; Κι ἐμεῖς πού ἔχουμε μυαλὸ καὶ ζοῦμε 100 χρόνια, ἀποροῦμε πῶς ζῆ ὁ πλάτανος 2.000 χρόνια; Ἡ μήπως ἀποροῦμε ὅταν σὲ ἀνασκαφές βρίσκουμε σήμερα σκελετοὺς ζῶων πού εἶχαν ὄγκο 20 καὶ 30 φορές πιὸ μεγάλο ἀπὸ τὸν ὄγκο τῶν σημερινῶν μεγάλων ζῶων; Ὁ Θεὸς κάνει τὰ δημιουργήματά του ὅπως θέλει. Κι οὔτε ἦταν σημεῖα καὶ τέρατα καὶ ὑπερφυσικά γεγονότα οἱ ἡλικίες ἐκεῖνες. Ἦταν φυσιολογικὲς καταστάσεις πού ἀπλοῦστατα δὲν ὑπάρχουν σήμερα ὅπως καὶ τόσες ἄλλες.

Δὲν εἶνε λοιπὸν αὐτὸ τὸ ζήτημα. Ἄλλ' εἶνε ἂν ἀπὸ πλευρᾶς παραδόσεως κειμένου οἱ ἀριθμοὶ παραδόθηκαν σωστοί. Ἐνα σημεῖο τῆς προηγούμενης γενεαλογίας, ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Νῶε, μᾶς πείθει χωρὶς καμμιά ἀντίρρηση ὅτι στοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς ὑπάρχουν λάθη. Συγκεκριμένα ἂν λογαριάσουμε τὰ χρόνια πού ἔζησε ὁ Μαθουσάλα, πάππος

τοῦ Νῶε, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν κατακλυσμό, βγαίνει ὅτι ὁ Μαθουσάλα πέθανε 15 χρόνια μετὰ τὸν κατακλυσμό. Αὐτὸ ὁμως δὲν εἶνε σωστό. Ἡ Γραφή τὸ λέει καθαρὰ ὅτι στὴν κιβωτὸ μέσα ὀχτῶ μόνο ἄνθρωποι σώθηκαν· ὅλοι οἱ ἄλλοι πνίχτηκαν. Ἄπ' ἐδῶ καταλαβαίνουμε ὅτι στοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς μπήκαν καὶ λάθη, ὄχι ἀπὸ τὸ Μωϋσῆ βέβαια ἀλλὰ πολὺ ἀργότερα, ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἀντέγραφαν μὲ τὸ χέρι τὴν ἀγία Γραφή. Πότε ἔγιναν τὰ λάθη καὶ ἂν ὑπάρχουν σ' ὅλους τοὺς ἀριθμοὺς, κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ξέρη. Ὅσοι ξέρουν ἀπὸ ἀρχαῖα χειρόγραφα, ξέρουν ὅτι οἱ ἀριθμοὶ εἶνε τὰ πρὸ ἀδύνατα σημεῖα τοῦ γραπτοῦ λόγου· γίνονται σ' αὐτοὺς λάθη πολὺ εὐκόλα.

Ἄλλοι προτείνουν διάφορες ἄλλες λύσεις· μήπως αὐτὰ ποὺ λέγονται στὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἔτη εἶνε ἐξάμηνα ἢ τριμηνίες; μήπως αὐτοὶ οἱ γενάρχεις δὲν εἶνε ἄμεσα παιδιὰ ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου, ἀλλ' ἀπλῶς μακρινοὶ ἀπόγονοι; μήπως διαβάστηκαν ὅλοι οἱ ἀριθμοὶ λάθος; μήπως...; μήπως...; Ἀλλὰ λύσις ἰκανοποιητικὴ δὲν βρέθηκε. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐμεῖς δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ πάρουμε τοὺς ἀριθμοὺς κατὰ γράμμα. Ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ συμπεράνουμε μὲ σιγουριὰ εἶνε ὅτι οἱ ἄνθρωποι στὴν ἀρχὴ ζοῦσαν πολὺ περισσότερα χρόνια ἀπὸ σήμερα, κι ὅτι σιγὰ - σιγὰ οἱ ἡλικίαις μίκραιναν, μέχρι ποὺ ἔφταναν στὰ σημερινὰ ὄρια».

Β΄ ΜΕΡΟΣ

Ἐναρξη τῆς ἱστορίας τῶν Ἑβραίων
(11, 27-50, 26)

ΒΙΒΛΙΟ VI

Ἡ γενεαλογία
τοῦ Θάρα (11, 27-25, 11)

Τὸ βιβλίο τῆς Γένεσης περιορίζεται τώρα στοὺς ἐκλεκτοὺς ἀπὸ μιὰ οἰκογένεια μόνο. Αὐτὴ ἡ οἰκογένεια θὰ δοῦμε σὲ λίγο νὰ γίνηται τὸ στέλεχος τοῦ ἑβραϊκοῦ λαοῦ καὶ σ' αὐτὴ τὴν οἰκογένεια ἐπανασυνδέονται ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ οἱ θεῖες ἐπαγγελίαι. Ἀπὸ ἔδῳ ἀρχίζει ἡ ἱστορία τοῦ θεοκρατικοῦ ἔθνους.

**Α΄ ΤΜΗΜΑ – Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ
ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΤΟΥ ΘΑΡΑ
(11, 27-32)**

1921 11, ²⁷ *Αὗται αἱ γενέσεις* 11, ²⁷ *Αὐτὴ εἶναι ἡ γενεα-
π.Χ. Θάρα· Θάρα ἐγέννησε* *λογία τοῦ Θάρα: Ὁ Θάρα*

τὸν Ἄβραμ καὶ τὸν Ναχωρ καὶ τὸν Ἀρράν, καὶ Ἀρράν ἐγέννησε τὸν Λῶτ.

²⁸ καὶ ἀπέθανεν Ἀρράν ἐνώπιον Θάρα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐν τῇ γῆ, ἣ ἐγεννήθη, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Χαλδαίων.

²⁹ καὶ ἔλαβον Ἄβραμ καὶ Ναχωρ ἑαυτοῖς γυναῖκας· ὄνομα τῇ γυναικὶ Ἄβραμ Σάρα, καὶ ὄνομα τῇ γυναικὶ Ναχωρ Μελχά, θυγάτηρ Ἀρράν καὶ πατὴρ Μελχά καὶ πατὴρ Ἰεσχά.

³⁰ καὶ ἦν Σάρα στείρα καὶ οὐκ ἐτεκνοποίει.

³¹ καὶ ἔλαβε Θάρα τὸν Ἄβραμ υἱὸν αὐτοῦ καὶ τὸν Λῶτ υἱὸν Ἀρράν, υἱὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ τὴν Σάραν τὴν νύμφην αὐτοῦ, γυναῖκα Ἄβραμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐξήγαγεν αὐτούς ἐκ τῆς χώρας τῶν Χαλδαίων πορευθῆναι εἰς γῆν Χαναάν καὶ ἦλθον ἕως Χαρράν καὶ κατώκησεν ἐκεῖ.

γέννησε τὸν Ἄβραμ, τὸν Ναχωρ καὶ τὸν Ἀρράν· ὁ Ἀρράν γέννησε τὸν Λῶτ.

²⁸ Καὶ πέθανε ὁ Ἀρράν πρὶν ἀπὸ τὸν Θάρα, τὸν πατέρα του, στὸν τόπο ποὺ γεννήθηκε, στὴν χώρα τῶν Χαλδαίων.

²⁹ Ὁ Ἄβραμ καὶ ὁ Ναχωρ νυμφεύτηκαν. Τὴν γυναῖκα τοῦ Ἄβραμ τὴν ἔλεγε Σάρα καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ Ναχωρ Μελχά, ποὺ ἦταν θυγατέρα τοῦ Ἀρράν· αὐτὸς ἦταν πατέρας τῆς Μελχά καὶ τῆς Ἰεσχά.

³⁰ Ἡ Σάρα ἦταν στείρα· δὲν μπορούσε νὰ τεκνοποιήσει.

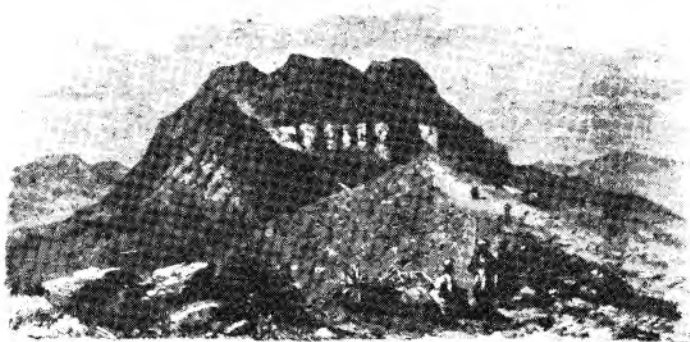
³¹ Καὶ ὁ Θάρα πῆρε τὸν Ἄβραμ, τὸν υἱὸ του, καὶ τὸν Λῶτ, τὸν υἱὸ τοῦ Ἀρράν, δηλαδὴ τὸ παιδί τοῦ παιδιοῦ του, καὶ τὴν νύφη του Σάρα, τὴν γυναῖκα τοῦ υἱοῦ του Ἄβραμ καὶ τοὺς ἔβγαλε ἀπὸ τὴν χώρα τῶν Χαλδαίων, γιὰ νὰ πᾶνε στὴν γῆ Χαναάν· καὶ ἔφτασαν μέχρι τὴν Χαρράν καὶ κατοίκησαν ἐκεῖ.

³² **καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Θάρα ἐν γῆ Χαρρὰν διακόσια πέντε ἔτη, καὶ ἀπέθανε Θάρα ἐν Χαρρὰν.**

³² Ὁ Θάρα ἐξῆσε στήν Χαρρὰν διακόσια πέντε ἔτη καὶ πέθανε ἐκεῖ.

Στίχ. 30. Σάρα στεῖρα. 16, 1. 17, 17.

Στίχ. 28. Ἀπέθανεν... ἐνώπιον Θάρα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. «Παρουσία τοῦ πατέρα του», λέει τὸ Ταργκούμ, ἔτσι ὥστε ὁ πατέρας του τὸν θρήνησε. Πέθανε, λοιπόν, πρὶν ἀπὸ τὸν πατέρα του. «Αὐτὸ τὸ λέει ἡ Γραφή γιὰ νὰ δείξη πῶς μῆκε κι ἄλλο ἓνα κακὸ στὸν κόσμο, ὁ πρόωρος θάνατος. Μέχρι τώρα μᾶς ἔδειξε γιὰ πρόωρους θανάτους μόνο φόνους· τώρα μᾶς δείχνει κι αὐτὸν ποὺ δὲν εἶνε φόνος. Βέβαια θὰ πέθαναν πρόωρα καὶ πολλοὶ ἄλλοι πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀρράν· ἀλλ' ἡ Γραφή ἐδῶ περιορίζεται στὴ γενιὰ τοῦ Θεοῦ, αὐτὴν ποὺ τὴν προσέχει ὁ Θεὸς ἰδιαίτερα, γιατί κάτι βρίσκει σ' αὐτήν, κάποιο σχέδιό του ἐξυπηρετεῖ» (Σάκκος). — **Ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Χαλδαίων.** «Στὴν Οὔρ τῶν Χαλδαίων», λέει τὸ Ἑβραϊκόν. Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀρχικὴ κατοικία τῆς ἐκλεκτῆς οἰκογένειας. Ὁ Θεὸς κάλεσε αὐτοὺς ἀπὸ ἐκεῖ γιὰ νὰ μὴ διαφθοροῦν ἀπὸ τὰ κακὰ παραδείγματα τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τὸν ξεχάσουν (Ἰησ. Ν. 24, 2.3). Ὁ Ἀβραμ ἦταν ἓνας δίκαιος ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ ποὺ ὁδηγήθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ σ' ἓναν ἄλλο τόπο τοῦ κόσμου, γιὰ νὰ δώσει μιὰ μαρτυρία γι' Αὐτόν. — Γιὰ τὴν εἰδωλολατρία καὶ διαφθορὰ τῆς Οὔρ ἡ ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Halley μᾶς πληροφορεῖ: «Ἡ Οὔρ βρισκόταν στὴ Βαβυλωνία καὶ οἱ Βαβυλώνιοι εἶχαν πολλοὺς θεοὺς καὶ θεές. Ἐλάτρευαν τὴ φωτιά, τὸν ἥλιο, τὴ σελήνη, τὰ ἄστρα, καὶ διάφορες φυσικὲς δυνάμεις. Ὁ Νεβρώδ, ποὺ εἶχε ὀρθωθῆ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν οἰκοδομὴ τοῦ Πύργου τῆς Βαβέλ, ἀναγνωριζόταν πάντα μετὰ ἀπὸ αὐτὸ σὰν ἡ κυρία βαβυλωνιακὴ θεότης. Ἐλέγετο κοινῶς Μαρδοῦκ καὶ ἀργότερα ἐταυτίσθηκε μὲ τὸν Βέλ. Σαμὰς ἦταν τὸ ὄνομα

Ἐρείμα τῆς ἀρχαίας Οὐρ.

τοῦ θεοῦ-ἡλίου. Ὁ Σίν, ὁ θεὸς-σελήνη, ἦταν ἡ κυρία θεό-της τῆς Οὐρ, τῆς πόλεως τοῦ Ἀβραάμ. Ἡ γυναῖκα τοῦ Σίν λεγόταν Νινγάλ, ἡ θεὰ σελήνη τῆς Οὐρ. Εἶχε πολλὰ ὀνόματα καὶ ἐλατρεύετο σὲ κάθε πόλι σὰν θεὰ-μητέρα. Ἐνα ἀπὸ τὰ πολλὰ αὐτὰ ὀνόματά της ἦταν καὶ τὸ Νινά, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐπήρε τὸ ὄνομά της ἡ Νινευῆ. Τὸ κοινότερό της ὄνομα στὴ Βαβυλωνία ἦταν Ἰστάρ. Ἦταν ἡ θεοποίησις τοῦ ἐρωτικοῦ πάθους. Ἡ λατρεία της ἀπαιτοῦσε τὴν ἀκολασία, καὶ ἕνα εἶδος ἱερῆς πορνείας σχετικῆς μὲ τὰ θυσιαστήριά της ἀπο-λοῦσε γενικὸ ἔθιμο μεταξὺ τῶν γυναικῶν τῆς Βαβυλωνίας. Οἱ ναοὶ οἱ ἀφιερωμένοι στὴ λατρεία της διέθεταν ἰδιαίτερα θελκτικὰ δωμάτια, ὅπου οἱ ἱερεῖς τῆς περιποιόνταν τοὺς ἄρρενες λατρευτὲς τῆς θεᾶς κατὰ τὴ διάρκειά ἐπονειδίστων τελετῶν. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὶς πόρνες αὐτὲς ἱέρειες, κάθε κοπέλλα, σύζυγος ἢ χήρα ὤφειλε μιὰ τουλάχιστον φορὰ στὴ ζωὴ της νὰ «ἱεουργήσῃ» σὲ αὐτὲς τὶς «ἱεροτελεστίες».

Στίχ. 29. Ἰεσχά. Μερικοὶ λένε ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ ἴδια ἡ Σάρα, ἡ ὁποία ἔτσι εἶναι ἀνεψιὰ τοῦ Ἀβραμ καὶ λοιπὸν μιὰ «ἀδελφὴ» ἢ μιὰ συγγενῆς του.

Οικίες τής παλαιᾶς Οὐρ.

Στίχ. 31. Ἐκ τῆς χώρας τῶν Χαλδαίων. «Ἀπὸ τὴν χώρα τῶν Χαλδαίων», λέει πάλι τὸ Ἑβραϊκόν. Ὁ Θάρα μετακινήθηκε ἀπὸ ἐδῶ κατὰ θεία διαταγὴ (βλ. Νεεμ. 9,7. Πράξ. 7,34)· γι' αὐτὸ στὸ 15,7 λέγεται ὅτι ὁ Θεὸς ἔβγαλε τὸν Ἄβραμ ἀπὸ τὴν «χώρα τῶν Χαλδαίων» (Ἑβραϊκόν: «Οὐρ τῶν Χαλδαίων»). Δυὸ φορές κλήθηκε ἀπὸ τὸν Θεόν: 1) Ἀπὸ τὴν χώρα του καὶ τοὺς συγγενεῖς του, καὶ 2) ἀπὸ τὸν οἶκο τοῦ πατέρα του. — **Πορευθῆναι εἰς γῆν Χαναάν.** Πρὸς τὰ ἐκεῖ ὁ Θεὸς διέταξε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸν Ἄβραμ νὰ πορευθεῖ, ἀλλ' αὐτὸς ἀργοπύρησε στὸν δρόμο προσκολλώμενος ἴσως στὸν ἡλικιωμένον πατέρα του. Στὴν **Χαρρὰν** φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε πολλὴ εἰδωλολατρία. Ὑπῆρχε ἐκεῖ ναὸς τῆς σελήνης. Γι' αὐτὸ ὁ Ἄβραμ διατάχθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ φύγει ἀπὸ ἐκεῖ.

Στὴν παραπάνω ἐνότητα ὁ κ. Σάκκος παρατηρεῖ: «Στὸ μικρὸ αὐτὸ κεφάλαιο ἡ Γραφὴ ἔχει δύο ὑπαινιγμοὺς-ποὺ παρακάτω γίνονται πιὸ σαφεῖς. Ἐννοεῖ ὅτι ὁ τόπος ὅπου κατοικοῦσαν, ἡ Μεσοποταμία, ἦταν πολὺ ἀμαρτωλός. Οἱ ἄν-

Θρωποι ζοῦσαν σὲ μεγάλη ὑλικὴ εὐχέρεια ἀλλὰ καὶ σὲ μεγάλο ἐκφυλισμό. Κι ὁ Θὰρα ἔφυγε ἀπ' ἐκεῖ σὲ μιὰ χώρα δυτικώτερη, λιγώτερο προοδευμένη στὰ ὑλικά καὶ λιγώτερο κυλισμένη στὴν ἀμαρτία. Ἦταν σὰ νὰ φεύγη ἓνας εὐσεβῆς ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ ἢ τὴ Σουηδία, γιὰ νὰ πάη σὲ μιὰ ὑποανάπτυκτη ἀλλὰ καθαρώτερη χώρα. Καὶ ὁ γυιὸς του Ἄβραμ καὶ ὁ ἔγγονός του Λῶτ ἦταν, καθὼς φαίνεται, τὰ καλύτερα παιδιά του. Ὁ δεῦτερος ὑπαιγιγμός τῆς Γραφῆς εἶνε σχετικὸς μὲ τὴν ἀγνότητά τοῦ Ἄβραμ. Οἱ ἄνθρωποι τότε ἦταν πολυγαμοί, ἔπαιρναν ὅσες γυναῖκες ἤθελαν. Αὐτὸ τὸ ἐπέτρεπε ὁ Θεός. Καὶ τὸ ἐπέτρεπε ὄχι γιὰτὶ ἤθελε τὴν πολυγαμία, ἀλλὰ γιὰτὶ τὴν ἀνεχόταν. Δὲν τιμωροῦσε οὔτε ἐμπόδιζε τοὺς πολυγάμους, ἀλλ' ἂν βρισκόταν κανεὶς ποὺ νὰ ἀρκῆται σὲ μιὰ μόνο γυναῖκα, αὐτὸν τὸν ἀγαποῦσε ἰδιαίτερα. Πολὺ δὲ περισσότερο ἀγάπησε τὸν Ἄβραμ, γιὰτὶ ἂν καὶ ἡ μοναδικὴ γυναῖκα του ἦταν στεῖρα, καὶ εἶχε τόσο καμὸ γιὰ παιδί, καὶ εἶχε κάθε δικαίωμα ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ πάρη καὶ δυὸ καὶ περισσότερες γυναῖκες, ὅμως ἀρκοῦνταν στὴ Σάρα τὴ στεῖρα. Αὐτὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἦταν κάτι καταπληκτικόν. Ὁ Ἄβραμ χωρὶς νὰ ὑπάρχη ἁγία Γραφή ἔκανε αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ ἀπόστολος Παῦλος: «Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει» (Α΄ Κορ. 6,12). Τόσο ἀγνὸς καὶ ἀθῶος ἦταν. Γι' αὐτὸ κι ὁ Θεὸς τὸν ἀγάπησε καὶ τὸν διάλεξε ἀπ' ὄλο τὸν κόσμον αὐτὸν μόνο, καὶ μερίμνησε νὰ τὸν βγάλῃ μ' ἓναν τρόπο ἀπὸ τὸ βρωμερὸ περιβάλλον τῆς πατρίδος του, νὰ τὸν ἀπομονώσῃ. Εἶχε γι' αὐτὸν ἓνα σχέδιο.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ Μωϋσῆς τελειώνει ὅσα ἔχει νὰ πῆ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Στὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς Γενέσεως μᾶς λέει γιὰ τὴν γένεσι τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Στὰ ἐπόμενα δέκα (2-11) λέει γιὰ τὴν γένεσι τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα μέχρι τὸ τέλος τοῦ βιβλίου λέει γιὰ τὴν γένεσι τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ ἔθνους. Γι' αὐτὸ τὸ βιβλίον τοῦτο λέγεται Γένεσις».

Β΄ ΤΜΗΜΑ — ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΑΒΡΑΜ (12, 1 — 14, 24)

Ἡ βιογραφία τοῦ Ἀβραάμ παρουσιάζει τέσσερα μεγάλα σημεῖα, πού τήν διαιροῦν σέ τέσσερις ξεχωριστές περιόδους. Οἱ περίοδοι αὐτές ἀρχίζουν μέ τὰ κεφάλαια 12.15.17.22. — Ὁ ἱερός συγγραφέας τοῦ βιβλίου τῆς Γένεσης τώρα προχωρεῖ στόν σκοπό τῆς παραπάνω γενεαλογίας τοῦ Θάρα (11, 27-32), πού εἶναι νά δείξει πῶς διὰ τοῦ Ἀβραάμ καί τοῦ ἔθνους του ὁ Θεός προπαρασκεύασε τήν ἐκπλήρωση τοῦ «πρωτο-ευαγγελίου» Του (3, 15).

1. Ὁ Ἀβραμ στήν Χαναὰν καί τήν Αἴγυπτο (12, 1-20)

1ο Ἡ κλήση τοῦ Ἀβραάμ (12, 1-3)

1921 12, ¹ Καί εἶπε Κύριος τῷ
π.Χ. Ἀβραμ· ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς
σου καί ἐκ τῆς συγγενείας
σου καί ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ
πατρὸς σου καί δεῦρο εἰς
τήν γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω·

² καί ποιήσω σε εἰς ἔθνος
μέγα καί εὐλογήσω σε
καί μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά
σου, καί ἔσῃ εὐλογημέ-
νος·

³ καί εὐλογήσω τοὺς
εὐλογοῦντάς σε καί τοὺς

12, ¹ Ὁ Κύριος εἶπε στόν
Ἀβραμ: «Φύγε ἀπό τήν
πατρίδα σου καί τοὺς
συγγενεῖς σου καί τὸν πα-
τρικό σου οἶκο καί πήγαι-
νε στήν γῆ πού θά σοῦ
δείξω.

² Θά σέ κάνω μέγα ἔθνος·
θά σέ εὐλογήσω καί θά
μεγαλύνω τὸ ὄνομά σου.
Θά εἶσαι μία εὐλογία.

³ Θά εὐλογήσω ὅσους σέ
εὐλογοῦν καί θά καταρα-

**καταρωμένους σε κατα-
ράσομαι· και ένευλογη-
θήσονται έν σοί πάσαι αί
φυλαί τής γής.**

στῶ ὅσους σέ καταριῶν-
ται. Καί θά εύλογηθοῦν
διὰ σοῦ ὅλες οἱ φυλές τῆς
γῆς».

Στίχ. 1. "Αβραμ. Ἰησ. Ν. 24, 3. Ἰησ. 51, 2. Σοφ. Σολ. 10, 5. Σοφ. Σειρ. 44, 19-21. Πράξ. 7, 2-4. Ἑβρ. 11, 8-10. — **Στίχ. 2.** Ἔθνος μέγα. 13, 16. 15, 5. 17, 4-5. 22, 17. 26, 4,24. 35, 11. 47, 27. 48, 4. Γαλάτ. 3, 16. Ἑβρ. 11, 12. — **Στίχ. 3.** «Εὐλογῆσω τοὺς εὐλογοῦν-
τάς σε...» 27, 29. Ἀριθμ. 24, 9. — «Ἐνευλογηθήσονται έν σοί πά-
σαι αί φυλαί τής γής». 18, 18. 22, 18. 26, 4. 28, 14. Πράξ. 3, 25.
Γαλάτ. 3, 8-9.

Στίχ. 1. Εἶπε Κύριος τῷ Ἄβραμ. Πρὶν ἀπὸ αὐτό, ὅταν ὁ Ἄβραμ ἦταν στὴν Οὔρ τῶν Χαλδαίων, ὁ Θεὸς τὸν κάλεσε (Γέν. 15,7. Πράξ. 7,2,3). Ὅταν ἦρθε στὴν Χαρρὰν τῆς Μεσοποταμίας δέχτηκε δεύτερη κλήση νὰ ξεχάσει τὸν οἶκο τοῦ πατέρα του καὶ νὰ μετακινηθεῖ μακρύτερα. — **Ἐξελαθε ἐκ τῆς γῆς σου.** Αὐτὸ ἦταν μιὰ μεγάλη δοκιμασία τῆς πίστεως τοῦ Ἄβραμ. Ὁ Θεὸς τὸν δοκίμαζε ἂν ἀγαπᾷ τὸ σπίτι του καὶ τοὺς συγγενεῖς του περισσότερο ἀπ' Αὐτόν. Ἔτσι καὶ ὁ Χριστὸς δοκίμαζε τὴν πίστη τῶν μαθητῶν Του καλώντας τους ἐκ τοῦ κόσμου καὶ ἀπαιτώντας ἀπ' αὐτοὺς ν' ἀφήσουν ὅλα ὅσα εἶχαν (Ματθ. 4,19,22. 10,37. Λουκ. 14,25,26. Ματθ. 8,21,22. Λουκ. 9,59,60. Ψαλμ. 44,10. Φίλιπ. 3,7,8). — Οἱ Χιλιастὲς δὲν ἀγαποῦν τὴν πατρίδα. Ἀλλὰ ἡ Θυσία τοῦ Ἄβραμ νὰ ἐγκαταλείψει τὴν πατρίδα του, γιὰ τὴν ὁποία καὶ ἐπαινεῖται, ὑποδεικνύει τὴν ἀξία τῆς πατρίδας. — **Εἰς τὴν γῆν.** Ὁ Θεὸς δοκίμαζε περισσότερο τὸν Ἄβραμ, ἀφήνοντας αὐτὸν σὲ ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὴν χώρα, στὴν ὁποία τὸν ὀδηγοῦσε (βλ. Ἑβρ. 11,8). Ὅπως ὁ Ἄβραμ πορευόταν μὲ ἀπλότητα ἔχοντας πλήρη ἐμπιστοσύνη στὸν Θεό, ἔτσι καὶ ἐμεῖς καλοῦμαστε νὰ ἀπαρνηθοῦμε τὶς ἐπίγειες ἀμαρτωλὲς ἀπολαύσεις καὶ νὰ στερεώσουμε τὶς ἐλπίδες μας στὴν βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ποὺ μᾶς ὑποσχέθηκε ὅτι θά μᾶς δοθεῖ

κληρονομία. — Είναι πολύ ώραϊα τὰ ὅσα γράφει ὁ καθηγητῆς κ. Σάκκος, σχετικά μὲ τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ στὸν Ἄβραμ νὰ πορευθεῖ μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα του, στὴν χώρα ποὺ Αὐτὸς θὰ τοῦ δείξει: «Ἄν ἕνας βοσκὸς ξυπνήσῃ μιὰ μέρα καὶ δῆ δέκα πρόβατα τοῦ κοπαδιοῦ του ψωριασμένα, τὰ παίρνει καὶ τὰ πετάει μακριὰ ἀπὸ τ' ἄλλα· κι ἂν τὴν ἄλλη μέρα δῆ ὅτι ψώριασαν τὰ μισά, πετάει κι ἐκεῖνα· κι ἂν ἀπὸ τὰ 50 ποὺ τοῦ ἔμειναν τὴν τρίτη μέρα δῆ ὅτι ψώριασαν τὰ 40, τὰ πετάει κι ἐκεῖνα, γιὰ νὰ γλυτώσῃ τὰ 10· κι ἂν πάλι ψωριάσουν τὰ 9 καὶ βρῆ ἕνα μόνο καθαρὸ, θ' ἀφήσῃ τὰ ἄλλα καὶ θὰ πάρῃ τὸ ἕνα καὶ θὰ σηκωθῆ νὰ πάῃ πολὺ μακριὰ, σ' ἕνα ἀπόμερο βουνό, γιὰ νὰ περισώσῃ ἐκεῖ τὸ ἕνα κι ἀπ' αὐτὸ νὰ ἀναστήσῃ πάλι ἕνα καθαρὸ κοπάδι. Κάτι τέτοιο ἔκανε καὶ μὲ τὴν ἀνθρωπότητα ὁ Θεός, μέχρις ὅτου γεννήθηκε ὁ Χριστός. Διαφθάρηκε ὁ Κάιν· πέταξε πέρα τὸν Κάιν κι ὅλη τὴ γενιά του· κράτησε τὴ γενιά τοῦ Σήθ. Διαφθάρηκε μαζί μὲ τὴν ἄλλη καὶ ἡ γενιά τοῦ Σήθ· τοὺς πετάει ὅλους καὶ κρατᾷ τὸ Νῶε, τὸ μόνο πρόβατο ποὺ δὲν ψώριασε. Κι ἀπ' τὰ παιδιά τοῦ Νῶε, ἄφησε τοὺς ἄλλους καὶ συγκέντρωσε τὴν προσοχή του στὴ γενιά τοῦ Σήμ. Κι ἀπ' τοὺς Σημίτες πέταξε τοὺς ἄλλους καὶ κράτησε μιὰ ρίζα μόνο. Κι ἀπ' τὴ ρίζα αὐτὴ πέταξε τοὺς μισοὺς καὶ κράτησε τοὺς ἄλλους μισοὺς ποὺ κατάγονταν ἀπὸ τὸ Φαλέκ. Κι αὐτοὺς τοὺς ἐγκατέλειψε ὅλους κι ἀπομόνωσε μόνο τὸ Θάρα μὲ τὰ μισὰ παιδιά του. Καὶ τώρα τοὺς πετάει ὅλους καὶ κρατᾷ δύο σπέρματα, τὸν Ἄβραμ καὶ τὸ Λῶτ. Καὶ τοὺς τραβάει ἐδῶ κι ἐκεῖ, τοὺς ἀπομονώνει ἀπ' ὅλο τὸν κόσμο, δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ κατακαθίσουν ἡσυχοὶ καὶ νὰ ριζώσουν σ' ἕναν τόπο. Καὶ στὰ ἐπόμενα θὰ δοῦμε πῶς πέταξε καὶ τὸν Λῶτ καὶ κράτησε μόνο τὸν Ἄβραμ, σὰν τὸ χειροῦργο, ποὺ ὅταν κόβῃ τὴ γάγγραινα, κόβει καὶ λίγο γερὸ μέρος γιὰ περισσότερη ἀσφάλεια. Σὰν τὸν εἰδικὸ μικροβιολόγο, ποὺ ἔχει μπροστά του ἕνα παρασκεύασμα καὶ προσπαθεῖ ν' ἀπομονώσῃ ἕνα κύτταρο μόνο, ἕνα ὑγιὲς κύτταρο, ἔτσι κι ὁ Θεὸς ἀπὸ τὴ σάπια ἀνθρωπότητα κόβει καὶ ξανακόβει κομμάτια καὶ τὰ πετάει, καὶ τὸ κρα-

τούμενο ὄλο καὶ μικραίνει, μέχρι νὰ φτάσῃ σ' ἓναν ἄνθρωπο. Καὶ πάλι τὸν αὐξάνει σὲ ἔθνος καὶ πάλι ξαναπελεκάει, καὶ πάλι ξανακαταλήγει σ' ἓναν ἄνθρωπο, καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς, μέχρις ὅτου γεννηθῆ ὁ Χριστός. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τὸ βλέπει κανεὶς συνεχῶς μέσα στὴν Π. Διαθήκη.

“Ὅταν ὁ Θεὸς ξεκόλλησε τὸν Ἄβραμ ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη ἀνθρωπότητα, κανεὶς δὲν ἀντιλήφθηκε τίποτε· ἡ ἀνθρωπότης κοιμόταν καὶ δὲν πῆρε εἶδηση τί ἔγινε. Ἔγινε κατακλυσμός. Ὅπως ἐπὶ Νῶε ὁ Θεὸς ἔπνιξε ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα καὶ διατήρησε μόνο τὸ Νῶε, ἔτσι καὶ τώρα τὴν πέταξε ὅλη καὶ κράτησε τὸν Ἄβραμ. Μυστικὸς κατακλυσμός, ποῦ ἡ ἀνθρωπότης δὲν τὸν πῆρε εἶδηση. Αὐτὸ τὸ κόψιμο καὶ τὸ πέταγμα ποῦ γίνεται ξανὰ καὶ ξανὰ εἶνε ἡ κρίσις ποῦ γίνεται στὸν κόσμος».

Στίχ. 2. Εἰς ἔθνος μέγα. Ὁ Ἄβραμ θὰ γινόταν ὁ πατέρας καὶ ἰδρυτὴς ὄχι μόνο τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν πιστῶν (Ρωμ. 4,11.12.16.17). — **Εὐλογῆσω σε.** Ὁ Θεὸς εὐλόγησε τὸν Ἄβραμ, ὅταν πλήθυνε τὸ σπέρμα του καὶ τὸν πλούτισε μὲ ἐπίγεια ἀγαθὰ. Αὐτὴ ὅμως ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ ἦταν μόνο ἓνα ἐχέγγυο ἑνὸς μεγαλύτερου δώρου, τὸ ὁποῖο ὑποσχέθηκε στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἀρχή: τὸ δῶρο τῆς αἰώνιας ζωῆς, τὸ ὁποῖο ἐπρόκειτο νὰ ἀποκτηθεῖ μὲ τὴν ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ (βλ. Τίτ. 1,2. Πράξ. 13,32.33). Ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ ἦταν ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ἐδῶ ὑπόσχεσης πρὸς τὸν Ἄβραμ, γιατί ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ ἦταν ἡ μετακίνησις τῆς κατάρτας, ἡ ὁποία κατέστησε τὸν ἄνθρωπο ὑποκείμενο στὴν θνητότητα (Α΄ Κορ. 6,14. Ἰωάν. 14,19). — **Μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου.** Ὁ Θεὸς τὸν ἔκανε «Ἄβραάμ», τὸν πατέρα πλήθους ἢ τὸν πατέρα τῶν πιστῶν. Θὰ γινόταν ἐπίσης «μιά εὐλογία», γιατί ἡ πίστις του ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ ὄργανο γιὰ τὴν μεταφορὰ τῶν πνευματικῶν εὐλογιῶν, ὄχι μόνο σ' ὅλη τὴν οἰκογένειά του καὶ τοὺς ἀπογόνους του, ἀλλὰ σ' ὄλο τὸν κόσμος.

Στίχ. 3. Εὐλογῆσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε... Ἔτσι ὁ Θεὸς συγκαταβαίνει νὰ συμβληθεῖ μὲ τὸν Ἄβραμ, ὅπως οἱ ἄν-

θρωποι συμβάλλονται με τοὺς ἴσους τους, ὅταν κάνουν ἓνα συνασπισμὸ μόνιμης φιλίας καὶ ὀρκίζονται νὰ μείνουν πιστοὶ ἢ ἓνας στὸν ἄλλο: «Θὰ εἶμαι φίλος στοὺς φίλους σου καὶ ἐχθρὸς στοὺς ἐχθροὺς σου». Ὁ λόγος στὸν στίχο μας ἐδῶ ἔχει στὸ βάθος του Χριστολογικὴ ἔννοια. Ὁ Θεὸς ἐγγυήθηκε ἔτσι τὸν ἑαυτὸ Του νὰ διαβεβαιώσῃ τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὡς τὸ Σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, ὅταν Αὐτὸς θὰ γινόταν ὁ Ἱερεὺς μας, γιὰ νὰ μὰς εὐλογῆσῃ, καὶ Βασιλιάς μας καὶ Κριτὴς μας νὰ καταδικάσῃ τοὺς ἐχθροὺς μας (βλ. Ἀριθμ. 22,6. Ματθ. 25,34). Μὲ τὴν ἰσχύ αὐτῆς τῆς ὑπόσχεσης οἱ Ἰουδαῖοι ἦταν ἀήττητοι ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τους, ὅσο παρέμειναν σταθεροὶ στὴν διαθήκη τοῦ Θεοῦ· καὶ μὲ τὴν ἴδια ὑπόσχεση ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ παραμένει αἰώνια, ἔτσι ὥστε οὔτε οἱ πύλες τοῦ Ἄδου δὲν θὰ μπορέσουν νὰ τὴν καταβάλουν (βλ. Ψαλμ. 117, 6.7. Ματθ. 16, 18). — **Ἐν σοί.** Δηλαδή ἐν τῷ Ἀβραμ διὰ τοῦ Σπέρματός του, τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Σωτῆρα τοῦ κόσμου, θὰ εὐλογηθοῦν ὅλες οἱ φυλὲς τῆς γῆς· γιατί δι' Αὐτοῦ θὰ ἔρθῃ ἡ Ἀνάσταση ἀπὸ τὸν θάνατο καὶ ἡ ἀπόκτηση τῆς ἀθανασίας (Ἐβρ. 2, 16. Πράξ. 3, 25. Γαλ. 3, 14 ἐξ.). — **Πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς.** Στὸ Γέν. 22, 18 λέγεται ὅτι θὰ εὐλογηθοῦν διὰ τοῦ Σπέρματός του «*πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς*». Καὶ οἱ δυὸ ἐκφράσεις φαίνεται νὰ περιλαμβάνουν ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ θὰ κατέβαινε πρῶτα στὸν Ἀβραμ καὶ τοὺς ἀπογόνους του καὶ μετὰ σ' ὅλες τὶς φυλὲς τῆς γῆς (Πράξ. 3, 25). Ἐτσι αὐτὸς θὰ γινόταν ὁ πατέρας πολλῶν ἐθνῶν, ὄχι μόνο τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Ἑδῶμ καὶ τῶν Ἀράβων καὶ Ἰσραηλιτῶν, ποὺ ἦταν οἱ φυσικοὶ του ἀπόγονοι, ἀλλὰ καὶ ὄλων ὄσων θὰ μιμοῦνταν τὴν πίστη του, θὰ συμμετεῖχαν στὴν δικαιοσύνη του καὶ θὰ ἐνώνονταν, λοιπόν, μὲ αὐτὸν στὴν κληρονομία τῶν οὐρανίων ὑποσχέσεων. Ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς διαθήκης ὁ Ἀβραμ ὀνομάστηκε «φίλος τοῦ Θεοῦ» (Β' Παραλ. 20, 7. Ἦσ. 41, 8. Ἰακ. 2, 23). «Αὐτὴ εἶνε ἡ πρώτη ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ στὸν Ἀβραμ, ἡ πρώτη δηλαδή ὑπόσχεσι. Αὐτὴ ἡ ἐπαγγελία σὰ σπέρμα περιέχει ὅλη τὴν ὑπόλοιπη Παλαιὰ Διαθήκη, ὅλο τὸ

νόμο του Μωϋσέως και τὰ ἄλλα βιβλία τῆς ἱερῆς ἱστορίας και ὄλους τοὺς προφῆτες. Και ὀλόκληρη ἡ Καινὴ Διαθήκη εἶνε ἐκπλήρωσι αὐτῆς τῆς ὑποσχέσεως. Γιατὶ στὴν Κ. Διαθήκη βλέπουμε νὰ δίνεται ἡ δυνατότητα τῆς σωτηρίας σ' ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, ἂν πιστέψουν στὸν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό, ποὺ σὰν ἀνθρώπος εἶνε ἀπόγονος τοῦ Ἄβραμ. Αὐτὸ εἶνε τὸ νόημα τῆς ἐπαγγελίας. Ὁ Θεὸς πιά κάνει τὸ κρυφὸ σχέδιο ποὺ ἔχει γιὰ τὴ βελτίωσι τῆς ἀνθρωπότητος πὸ φανερό· τὸ φανερώνει στὸν Ἄβραμ» (Σάκκος).

2ο Ὁ Ἄβραμ στὴν Χαναὰν (12, 4-9)

12, 4 *Καὶ ἐπορεύθη Ἄβραμ, καθάπερ ἐλάλησεν αὐτῷ Κύριος, καὶ ὤχετο μετ' αὐτοῦ Λῶτ. Ἄβραμ δὲ ἦν ἐτῶν ἑβδομηκονταπέντε, ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ Χαρρὰν.*

⁴ *καὶ ἔλαβεν Ἄβραμ Σάραν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὸν Λῶτ υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, ὅσα ἐκτήσαντο, καὶ πᾶσαν ψυχὴν, ἣν ἐκτήσαντο ἐκ Χαρρὰν, καὶ ἐξῆλθοσαν πορευθῆναι εἰς γῆν Χαναὰν.*

⁶ *καὶ διώδευσεν Ἄβραμ τὴν γῆν εἰς τὸ μῆκος αὐτῆς ἕως τοῦ τόπου Συχέμ,*

12, 4 *Ἐφυγε, λοιπόν, ὁ Ἄβραμ, ὅπως τοῦ εἶπε ὁ Κύριος· καὶ μαζί του ἔφυγε καὶ ὁ Λῶτ. Ὅταν ὁ Ἄβραμ ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν Χαρρὰν ἦταν ἑβδομήντα πέντε χρονῶν.*

⁵ *Πῆρε τὴν γυναῖκα του Σάρα, τὸν Λῶτ, τὸ παιδί τοῦ ἀδερφοῦ του καὶ ὅλα τὰ ὑπάρχοντά τους, ὅσα εἶχαν ἀποκτήσει, καὶ τοὺς ἀνθρώπους (τοὺς δούλους), ποὺ ἀπόκτησαν στὴν Χαρρὰν καὶ ἔφυγαν, γιὰ νὰ πᾶνε στὴν γῆ Χαναὰν.*

⁶ *Ὁ Ἄβραμ διαπέρασε τὴν χώρα κατὰ τὸ μῆκος τῆς μέχρι τὸν τόπο Συχέμ,*

ἐπὶ τὴν δρῦν τὴν ὑψηλὴν· οἱ δὲ Χαναναῖοι τότε κατώκουν τὴν γῆν.

⁷ καὶ ὤφθη Κύριος τῷ Ἄβραμ καὶ εἶπεν αὐτῷ· τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην. καὶ ὠκοδόμησεν ἐκεῖ Ἄβραμ θυσιαστήριον Κυρίῳ τῷ ὀφθέντι αὐτῷ.

⁸ καὶ ἀπέστη ἐκεῖθεν εἰς τὸ ὄρος κατὰ ἀνατολὰς Βαιθήλ καὶ ἔστησεν ἐκεῖ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, Βαιθήλ κατὰ θάλασσαν καὶ Ἄγγαι κατὰ ἀνατολὰς· καὶ ὠκοδόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ καὶ ἐπεκαλέσατο ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου.

⁹ καὶ ἀπῆρεν Ἄβραμ καὶ πορευθεὶς ἐστρατοπέδευσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ.

μέχρι τὴν τοποθεσία «ὑψηλὴ δρῦς» κατοικοῦσαν δὲ τότε τὴν γῆν οἱ Χαναναῖοι.

⁷ Καὶ φανερώθηκε ὁ Κύριος στὸν Ἄβραμ καὶ τοῦ εἶπε: «Τὴν γῆ αὐτῆ θὰ τὴν δώσω στὸ σπέρμα σου». Στὸν τόπο ἐκεῖνο ὁ Ἄβραμ ἔκτισε θυσιαστήριο στὸν Κύριο πού τοῦ φανερώθηκε.

⁸ Καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πῆγε στὸ ὄρος, πού βρίσκεται ἀνατολικά τῆς Βαιθήλ, καὶ ἔστησε ἐκεῖ τὴν σκηνή του, δυτικά τῆς Βαιθήλ καὶ ἀνατολικά τῆς Ἄγγαι. Ἐκεῖ ἔκτισε καὶ θυσιαστήριο στὸν Κύριο καὶ ἐπικαλέστηκε τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου.

⁹ Καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔφυγε ὁ Ἄβραμ, προχώρησε καὶ ἔστησε τὴν σκηνή του στὴν ἐρημο.

Στίχ. 6. Συχέμ. 33, 18-20. Ἰησ. Ν. κεφ. 24. Γ' Βασ. 12, 1-16. Ἰω. 4, 5. (Συχάρ). — **Στίχ. 7.** Ὑπόσχεση περὶ τῆς χώρας. 13, 15. 15, 18. 17, 8. 26, 3. 28, 13. 35, 12. 48, 4. Δευτ. 1, 8. 34, 4. Ψαλμ. 104, 11. Πράξ. 7, 5. — **Στίχ. 8.** Βαιθήλ. 28, 10-22. Κριτ. 1, 22-26. 20, 26-27. Γ' Βασ. 12, 29-13, 34. Ἄμ. 4, 4. 5, 5-6. 7, 10-13.

Στίχ. 4. Ἐπορεύθη Ἄβραμ. Ἐτσι αὐτὸς ἔδειξε τὴν πίστη του μὲ τὰ ἔργα του, μὲ τὴν συνεχῆ ὑπακοή του στὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ (Γέν. 26, 5. Ἰακ. 2, 22). — **Ῥαχτο μετ' αὐτοῦ Λῶτ.** Ἀπὸ ἀγάπη στὸν θεῖο του, τοῦ ὁποίου ἐπιθυμοῦσε νὰ μιμηθεῖ τὴν πίστη καὶ τὴν εὐσέβεια (βλ. Β' Πέτρ. 2, 7.8).

Στίχ. 5. Πᾶσαν ψυχὴν, ἣν ἐκτήσαντο ἐκ Χαρράν. Αὐτοὶ εἶναι οἱ «οἰκογενεῖς», ποὺ μνημονεύονται εἰς Γέν. 14, 14. Αὐτοὺς τοὺς ἀπόκτησε στὴν Χαρράν, ὅχι στὴν Οὐρ τῶν Χαλδαίων, ὅπου ὁ Ἄβραμ ἄφησε ὅλα ὅσα εἶχε. Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἄνθρωποι τοῦ οἴκου του, ποὺ τοὺς ἐδίδαξε τὴν γνώση τοῦ Θεοῦ (Γέν. 18, 19).

Στίχ. 6. Συχέμ. Εἶναι μιὰ πόλη στὴν χώρα τῆς Χαναάν, στὴν περιοχὴ ποὺ ἀργότερα ὀνομάστηκε «ὄρος Ἐφραΐμ» (Ἰησ. Ν. 20, 7). Στὸ Ἰωάν. 4, 5 καλεῖται Συχάρ. — **Δρυὶν τὴν ὑψηλὴν.** Τὸ Ἑβραϊκὸ λέει «Δρυὶς τοῦ Μορέχ»· πιθανῶς ἦταν ἓνα δάσος μὲ δέντρα, ποὺ ἀνήκαν σὲ κάποιον Χαναναῖο ὀνομαζόμενο «Μορέχ». Ὅταν ὁ Ἄβραμ κλήθηκε ἀπὸ τὸν Θεό, ἡ χώρα ἦταν στὴν κατοχὴ τῶν Χαναναίων, τῶν ἀσεβῶν ἀπογόνων τοῦ Χάμ. Ὁ Θεὸς δὲν τοῦ ἔδωσε κληρονομία σ' αὐτὴ, οὔτε «βῆμα ποδός»· κατοίκησε σ' αὐτὴ σὰν ξένος καὶ πάροικος καὶ πέθανε χωρὶς νὰ δεῖ τὴν ἐκπλήρωση τῆς ὑποσχέσεως τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ζωὴ τῆς πίστεως! (Πράξ. 7, 5. Ἐβρ. 11, 9).

Στίχ. 7. Ὦφθη Κύριος τῷ Ἄβραμ. Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη ἀπὸ τίς θεῖες ἐμφανίσεις στοὺς πατριάρχες. Ἡ Θεία Οὐσία εἶναι ἀόρατη· καθιστᾷ ὅμως ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ φανερό στὸν ἄνθρωπο διὰ τῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν, ὅπως διδάσκουν οἱ ἅγιοι Πατέρες (βλ. Ὦσ. 12, 11). — **Τῷ σπέρματί σου δώσω...** «Ἡ δευτέρα αὐτῆ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ εἶνε μιὰ λεπτομέρεια τῆς πρώτης καὶ μεγάλης. Ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα θὰ τοῦ δίνη πολλὲς λεπτομερεῖς καὶ δευτερεύουσες ἐπαγγελίες, ποὺ ὅλες μαζί συναρμολογοῦν τὴν πρώτη καὶ μεγάλη ἐπαγγελία, ὅτι ὁ Θεὸς μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἄβραμ θὰ κάνῃ εὐλογημένη ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα. Σ' αὐτὴ λοιπὸν τῇ δευτερεύουσα ἐπαγγελία τοῦ ὑπόσχεται, ὅτι αὐτὴ τῇ

χώρα που βλέπει, τὴν προορίζει γιὰ κατοικία τοῦ λαοῦ που θὰ προέλθῃ ἀπὸ τὰ σπλάχνα του· αὐτὸ εἶνε μόνο μιὰ παράγραφος τοῦ μεγάλου σχεδίου». (Σάκκος). Αὐτὴ ἡ υπόσχεση δόθηκε ὅταν ὁ Ἄβραμ δὲν εἶχε ἀκόμα παιδιά (Πράξ. 7, 5). Δοκιμαζόταν, λοιπόν, ἡ πίστη του γιὰ νὰ δυναμωθεῖ κατὰ τῶν δυσκολιῶν καὶ νὰ τὶς ὑπερνικήσῃ. Ὁ Θεὸς ἀνανέωσε τὶς υπόσχέσεις Του, ὅταν φαινόταν νὰ ὑπάρχουν πολὺ μικρὲς πιθανότητες γιὰ τὴν ἐκπλήρωσή τους. — **Ἐκδοόμεσεν... Θυσιαστήριον**, γιὰ νὰ σημειωθεῖ ὁ τόπος ὅπου εἶδε τὴν ὄραση καὶ νὰ τὸν καθιερώσῃ ὡς ἅγιο τόπο. Ἐδῶ ὁ Ἰακώβ ἀργότερα ἐχτίσῃ καὶ αὐτὸς ἓνα θυσιαστήριον (Γέν. 33, 18-20) ἀγοράζοντας τὸν τόπο. Στὸ Πράξ. 7, 16 λέγεται ὅτι καὶ ὁ Ἄβραμ ἐπίσης ἀγόρασε ἓναν τόπο γῆς στὴν Συχέμ. Ἦταν ἓνας τόπος που καθιερώθηκε ὡς τόπος ταφῆς τῶν πατριαρχῶν (Ἰησ. Ν. 24, 32).

Στίχ. 8. Βαιθήλ. Ὁ τόπος ὀνομάστηκε «Βαιθήλ» ἀργότερα ἀπὸ τὸν Ἰακώβ (Γέν. 28, 19). Ἐδῶ ὁ Ἄβραμ ἔστησε τὴν σκηνή του ὡς ἓνας πάροικος καὶ ξένος στὴν χώρα (Ἐβρ. 11, 9). — **Ἄγγαι ἢ Γαί.** Ἡ πόλη που πάρθηκε ἀργότερα ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ (Ἰησ. Ν. 8, 1-3). Τὸ ὄνομα τῆς πόλης λέγεται ὅτι σημαίνει «σωρὸς ἀπὸ ἐρείπια». — **Καὶ ἐπεκαλέσατο ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου**, διδάσκοντας σ' ὅλους τοὺς δικούς του νὰ τιμοῦν, νὰ προσεύχονται καὶ νὰ λατρεύουν τὸν Θεό. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἱστορία ὁ ἅγιος Στέφανος ἀπέδειξε ὅτι ὁ Θεὸς λατρευόταν ὄχι μόνο στὴν Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ καὶ στὴν Συχέμ, τὴν Αἴγυπτο, τὴν Χαλδαία καὶ γενικὰ παντοῦ, ὅπου κανεὶς τὸν ἐπικαλεσεῖ (βλ. ὁμιλία του στὸ Πράξ. κεφ. 7. Βλ. ἐπίσης Ἰωάν. 4, 21 ἔξ.).

Στίχ. 9. Ἐν τῇ ἐρήμῳ. Πρὸς νότον, πρὸς τὴν ἔρημο τῆς Πετραίας Ἀραβίας, «πρὸς τὴν Νέγεβ», που λέει τὸ Ἑβραϊκό.

3ο Ὁ Ἄβραμ στὴν Αἴγυπτο (12, 10-20)

12, 10 Καὶ ἐγένετο λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ κατέβη Ἄβραμ εἰς Αἴγυπτον παροικῆσαι ἐκεῖ, ὅτι ἐνίσχυσεν ὁ λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς.

11 ἐγένετο δέ, ἠνίκα ἤγγισεν Ἄβραμ εἰσελθεῖν εἰς Αἴγυπτον, εἶπεν Ἄβραμ Σάρα τῇ γυναικί· γινώσκω ἐγώ, ὅτι γυνὴ εὐπρόσωπος εἶ.

12 ἔσται οὖν, ὡς ἂν ἴδωσί σε οἱ Αἰγύπτιοι, ἐροῦσιν ὅτι γυνὴ αὐτοῦ ἐστὶν αὐτῇ, καὶ ἀποκτενοῦσί με, σὲ δὲ περιποιήσονται.

13 εἶπὸν οὖν, ὅτι ἀδελφὴ αὐτοῦ εἰμι, ὅπως ἂν εὖ μοι γένηται διὰ σέ, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου ἕνεκέν σου.

14 ἐγένετο δέ, ἠνίκα εἰσηλθεν Ἄβραμ εἰς Αἴγυπτον, ἰδόντες οἱ Αἰγύπτιοι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ὅτι

12, 10 Τότε ἐγινε πείνα στὴν γῆ αὐτή. Καὶ ὁ Ἄβραμ κατέβηκε στὴν Αἴγυπτο, γιὰ νὰ μείνει γιὰ λίγο καιρὸ ἐκεῖ, ἐπειδὴ ἡ πείνα ἦταν πολὺ μεγάλη στὴν γῆ (ποὺ ζοῦσε ὁ Ἄβραμ).

11 Ὄταν πλησίαζε ὁ Ἄβραμ νὰ φτάσει στὴν Αἴγυπτο εἶπε στὴν γυναῖκα του τὴν Σάρα: «Εἶσαι πολὺ ὠραία γυναῖκα!

12 Λοιπόν: (Φοβᾶμαι ὅτι) ὅταν θὰ σὲ δοῦν οἱ Αἰγύπτιοι θὰ ποῦν, «Αὐτὴ εἶναι γυναῖκα του». Τότε, ἐμένα μὲν θὰ μὲ σκοτώσουν, ἐσένα δὲ θὰ σὲ κρατήσουν ζωντανή.

13 Πές, λοιπόν, ὅτι εἶσαι ἀδερφή μου, γιὰ νὰ μὲ μεταχειριστοῦν καλὰ γιὰ χάρη σου καὶ νὰ σωθῶ γιὰ χατήρι σου».

14 Ὄταν ὁ Ἄβραμ ἔφτασε στὴν Αἴγυπτο, εἶδαν οἱ Αἰγύπτιοι τὴν γυναῖκα του ὅτι ἦταν πολὺ ὠραία.

καλή ἦν σφόδρα,

¹⁵ **καὶ εἶδον αὐτὴν οἱ ἄρχοντες Φαραῶ καὶ ἐπήνεσαν αὐτὴν πρὸς Φαραῶ καὶ εἰσήγαγον αὐτὴν εἰς τὸν οἶκον Φαραῶ·**

¹⁶ **καὶ τῷ Ἄβραμ εὐ ἐχρήσαντο δι' αὐτὴν, καὶ ἐγένοντο αὐτῷ πρόβατα καὶ μὸσχοι καὶ ὄνοι καὶ παῖδες καὶ παιδίσκαι καὶ ἡμίονοι καὶ κάμηλοι.**

¹⁷ **καὶ ἤτασεν ὁ Θεὸς τὸν Φαραῶ ἐτασμοῖς μεγάλους καὶ πονηροῖς καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ περὶ Σάρρας τῆς γυναικὸς Ἄβραμ.**

¹⁸ **καλέσας δὲ Φαραῶ τὸν Ἄβραμ εἶπε· τί τοῦτο ἐποίησάς μοι ὅτι οὐκ ἀπήγγειλάς μοι, ὅτι γυνὴ σου ἐστίν;**

¹⁹ **ἰνατί εἶπας ὅτι ἀδελφὴ μου ἐστί; καὶ ἔλαβον αὐτὴν ἐμαυτῷ γυναῖκα, καὶ νῦν ἰδοὺ ἡ γυνὴ σου ἔναντί σου· λαβὼν ἀπότρεχε.**

²⁰ **καὶ ἐνετείλατο Φαραῶ ἀνδράσι περὶ Ἄβραμ**

¹⁵ **τὴν εἶδαν καὶ οἱ ἄρχοντες τοῦ Φαραῶ καὶ τὴν ἐπαίνεσαν σ' αὐτὸν καὶ ἔφεραν τὴν γυναῖκα στὴν οἰκία τοῦ Φαραῶ.**

¹⁶ **Τὸν Ἄβραμ δὲ τὸν μεταχειρίστηκαν καλὰ γιὰ χάρη της καὶ τοῦ ἔδωσαν πρόβατα, μοσχάρια, ὄνους, δούλους, δοῦλες, μουλάρια καὶ καμηλές.**

¹⁷ **Ἐφερε ὁμοῦς ὁ Θεὸς ἐναντίον τοῦ Φαραῶ καὶ τοῦ οἴκου του, γιὰ τὴν Σάρρα τὴν γυναῖκα τοῦ Ἄβραμ, μεγάλες καὶ φοβερές πληγές.**

¹⁸ **Τότε κάλεσε ὁ Φαραῶ τὸν Ἄβραμ καὶ τοῦ εἶπε: «Γιατὶ μοῦ τὸ ἔκανες αὐτό; Γιατὶ δὲν μοῦ φανέρωσες ὅτι εἶναι γυναῖκα σου;**

¹⁹ **Γιατὶ μοῦ εἶπες ὅτι «εἶναι ἀδερφή μου», καὶ ἔτσι τὴν πῆρα γιὰ γυναῖκα μου; Καὶ τώρα, νὰ ἡ γυναῖκα σου· πάρε τὴν καὶ φύγε».**

²⁰ **Καὶ ὁ Φαραῶ διέταξε ἀνθρώπους του νὰ φρον-**

συμπροπέμψαι αὐτὸν καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ πάντα, ὅσα ἦν αὐτῷ.

τίσουν σχετικὰ μὲ τὸν Ἄβραμ· νὰ τὸν προπέμψουν, αὐτὸν καὶ τὴν γυναῖκα του καὶ ὅλα ὅσα τοῦ ἀνῆκαν.

Στίχ. 10-20. Ταξίδια στὴν Αἴγυπτο, κεφ. 20. 26, 1-11. Ψαλμ. 104, 13 15.

Στίχ. 10. Ἐγένετο λιμός. Ἔτσι ὁ Ἄβραμ κλήθηκε σὲ μιὰ ζωὴ σκληρότητας καὶ κινδύνου, ὅπως ἐπίσης νὰ περιπλανᾶται χωρὶς νὰ ἔχει μόνιμη ἐγκατάσταση. Ὁ Θεὸς τοῦ ὑποσχέθηκε ὅτι θὰ τὸν εὐλογήσει καὶ θὰ τὸν κάνει μέγαν· τὰ γεγονότα ὅμως φαίνονται νὰ ἔχουν μιὰ ἀντίθετη πορεία καὶ ὁ Ἄβραμ ταπεινώθηκε μὲ πείνα καὶ διήλθε μὲ κίνδυνο τὴν ζωὴ του (Ψαλμ. 104, 12-15).

Στίχ. 11. Ἡ ἡλικία τῆς Σάρας ἦταν τότε περίπου ἐξήντα ἔξι χρονῶν (στίχ. 4 ἐξ. 17, 1.17). Ἡ πίστη δυνάμωνε καὶ τὴν Σάρα καὶ ἔτσι αὐτὴ διατήρησε τὴν νεανικὴ τῆς δύναμη καὶ ὠραιότητα.

Στίχ. 12. Ἀποκτενοῦσί με. Πείνα ἦταν πίσω ἀπὸ αὐτὸν στὴν Χαναὰν καὶ ἐχθροὶ μπροστὰ ἀπὸ αὐτὸν στὴν Αἴγυπτο!

Σὲ δὲ περιποιήσονται. Ὁ Ἄβραμ θὰ νόμισε ὅτι θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ σωθεῖ αὐτός, ἀλλὰ σὲ καμμιά περίπτωσι δὲν θὰ μπορούσε νὰ σώσει τὴν Σάρα ἀπὸ τὸ νὰ πέσει στὰ χέρια τῶν Αἰγυπτίων. «Στὰ ἀρχαῖα χρόνια οἱ ἄνθρωποι ἦταν πολὺγαμοί. Ἀνάλογα μὲ τὶς οἰκονομικὲς τοὺς δυνατότητες εἶχαν καὶ γυναῖκες. Ἐνας ζάπλουτος ἢ ἕνας βασιλιάς εἶχε 100, 500, 1.000 γυναῖκες. Εἶχε ἕνα ἀνάκτορο, αὐτὸ πού οἱ μωαμεθανοὶ τὸ λένε χαρέμι, κι ἐκεῖ τὶς εἶχε νὰ περιποιοῦνται τὸν ἑαυτό τους καὶ τὰ παιδιὰ τους. Βέβαια ὁ ἄντρας αὐτῶν τῶν γυναικῶν δὲν συζοῦσε μὲ ὅλες συγχρόνως. Ἐλάχιστες ἦταν οἱ γυναῖκες πού μὲ τὴν ὁμορφιά τους ἢ τὴν ἐξυπνάδα τους ἢ τὴν ὑψηλὴ καταγωγή τους κατῶρθωναν νὰ συζοῦν ἀρκετὰ χρόνια μαζί του. Οἱ ἄλλες ὅλες συζοῦσαν

μαζί του για λίγον καιρό, ἢ ἓνα μῆνα ἢ καὶ μιά μέρα. Ἐπειτα ἔμεναν γιὰ ὅλη τους τὴ ζωὴ στὸ περιθώριο ἄγαμες, μέσα στὰ πλούτη τοῦ παλατιοῦ, καὶ πολὺ θὰ τοὺς ἦταν ἂν ἀποκτοῦσαν ἓνα παιδί στὸ ὁποῖο ἀφιέρωναν τὴ ζωὴ τους. Ὁ ἄντρας αὐτὸς ὁ ἄρχοντας εἶχε πολλοὺς ὑφισταμένους καὶ ὄργανα ποὺ κοντὰ στὶς ἄλλες ὑπηρεσίες τοὺς ἦσαν καὶ γυναικοθήρες γιὰ λογαριασμό τοῦ κυρίου τους. Ὅπου ἔβλεπαν ὁμορφες γυναῖκες, ἢ αἰχμαλώτιζαν σὲ πολέμους, τὶς μάζευαν καὶ τὶς ἔφερναν στὸν κύριο. Ἄν αὐτὲς οἱ ὁμορφες ἦταν παντρεμένες, οἱ ἄντρες των φονεύονταν κι αὐτὲς ὠδηγοῦνταν στὸ παλάτι. Βέβαια μόλις ἔμπαινε μιὰ στὸ παλάτι δὲν γινόταν ἀμέσως σύζυγος τοῦ ἄρχοντα. Ἐμενε γιὰ πολὺν καιρὸ ἔτσι, ἐτοιμαζόταν, καλλωπιζόταν, μάθαινε τρόπους ἴσως καὶ τὴ γλῶσσα, ἂν ἦταν μικρὴ μεγάλωνε, κι ἐπειτα παρουσιαζόταν στὸν ἄρχοντα. Κάτι παρόμοιο συνέβη μὲ τὴ Σάρα, χωρὶς νὰ φτάσῃ σὲ ἀνεπανόρθωτο σημεῖο» (Σάκος).

Στίχ. 13. Ἀδελφὴ αὐτοῦ εἰμι. Βλ. τὸ σχόλιο στὸν στίχ. 11, 29. Αὐτὸ ἦταν μιὰ ἀπόκρυψη μέρους τῆς ἀλήθειας· σκόπευε στὸ νὰ ἀπατήσῃ τὸν Φαραῶ καὶ προερχόταν ἀπὸ μιὰ ἀδύνατη πίστη στὴν προστασία τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἁγία Γραφὴ δὲν κρύβει τὰ λάθη καὶ τὶς ἀδυναμίες καὶ τῶν καλῶν ἀνθρώπων. Διαβάζουμε πρῶτα γιὰ τὴν μέθη τοῦ Νῶε καὶ ἔπειτα γιὰ τὴν ἀμφιλογία τοῦ Ἀβραμ. — Καὶ ὁ φόβος τοῦ θανάτου ἔκανε τὸν Ἠλῖα νὰ πετάξῃ στὴν ἔρημο, γιὰ νὰ διαφύγῃ τὴν ἐκδίκηση τῆς Ἰεζάβελ.

Στίχ. 14-16. Οἱ «ἄρχοντες Φαραῶ» πῆραν τὴν Σάρα, τὴν μόνη γυναῖκα τοῦ Ἀβραμ, καὶ τὴν ἔφεραν στὸ ἀνάκτορο τοῦ Φαραῶ. «Καὶ ἔτσι ὁ ἀγνὸς καὶ ἄδολος Ἀβραμ, ὁ πιστὸς σκύλος τοῦ Κυρίου, ἔμεινε μόνο μὲ τὴν ἐπαγγελία. Ὅχι παιδιά, ἀλλ' οὔτε στεῖρα γυναῖκα δὲν εἶχε πιά. Μιὰ στεῖρα εἶχε, κι αὐτὴ τοῦ τὴν πῆραν. Κι οὔτε πῆρε ἄλλη. Οὔτε πῆγε μὲ τὶς τόσες δοῦλες ποὺ εἶχε, ἓνα πράγμα ποὺ ἐπιτρεπόταν κι ἀπὸ τὸ Θεό. Σὲ μιὰ ἐποχὴ νόμιμης κι ἀπ' τὸ Θεὸ πολυγαμίας αὐτὸς ἔμενε ἔτσι μόνος, προσηλωμένος σὲ μιὰ στεῖρα γυναῖκα

πού τοῦ τὴν πήραν καὶ τὴν εἶχαν πιά μέσα σὲ ξένο χαρέμι. Καὶ αὐτὸς ἦταν ζάπλουτος! Αὐτὸ ἦταν κάτι πού ξεπερνάει τὰ ὅρια τῆς λογικῆς. Καὶ δὲν σήκωσε μιὰ φορὰ τὸ στόμα στὸ Θεὸ νὰ παραπονεθῆ ἢ ἔστω καὶ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀπορία του: «Κύριε, πού εἶνε οἱ ὑποσχέσεις σου; πού εἶνε τὸ ἔθνος πού θὰ βγάλῃς ἀπὸ τὰ σπλάχνα μου;». Τίποτε. Τὸ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· πάει καὶ τελείωσε» (Σάκκος).

Στίχ. 17. Ἦτασεν ὁ Θεὸς τὸν Φαραῶ. Ἔτσι ὁ Θεὸς «ἤλεγξεν ὑπὲρ αὐτῶν βασιλεῖς» (Ψαλμ. 104, 14). Οἱ πληγὲς ὁμῶς δὲν ἦταν τόσο ὡς τιμωρία στὸν Φαραῶ παρὰ ὡς συγκράτημα σ' αὐτόν, νὰ τὸν συγκρατήσουν ἀπὸ τὸ ἀμάρτημα τῆς μοιχείας καὶ νὰ τὸν κάνουν νὰ δώσει πάλι τὴν Σάρα στὸν Ἄβραμ.

Στίχ. 20. Ἐνετείλατο... συμπροπέμψαι αὐτόν... Νὰ τὸν ὀδηγήσουν μὲ τιμὴ καὶ μὲ δῶρα, γιατί ὁ Ἄβραμ λογιζόταν τώρα γιὰ φοβερός, ἀφοῦ ἦταν κάτω ἀπὸ εἰδικὴ προστασία τοῦ Θεοῦ (βλ. Ψαλμ. 104, 37. Γέν. 13, 2. Ψαλμ. 111, 3). Κατέβηκε στὴν Αἴγυπτο μὲ λύπη, φόβο καὶ τρόμο· καὶ ἐπιστρέφει θριαμβευτικά!

«Στὸν τάφο τοῦ Σενουσέρτ Β' στὴ Βενιχάσσην, πού ἀνῆκε στὴ 12η δυναστεία καὶ πού θεωρεῖται ὡς ὁ Φαραῶ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, ὑπάρχει ἕνα ἀνάγλυφο, πού εἰκονίζει τὴν ἐπίσκεψι μερικῶν Ἀσιατικῶν Σημιτῶν ταξιδιωτῶν στὴν αὐλή του, ὡς νὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἕνα γεγονός πού νὰ εἶχε κάποια σημασία. Πιθανὸν ἢ παράστασις τοῦ γλυπτοῦ αὐτοῦ νὰ ἀναφέρεται στὴν ἐπίσκεψι τοῦ Ἄβραμ στὴν Αἴγυπτο» (Ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Halley).

2. Ὁ Λὼτ διαγράφεται ἀπὸ τὸν περιούσιο λαὸ (13, 1-18)

1ο Ἐπιστροφή τοῦ Ἄβραμ στὴν Χαναὰν (13, 1-4)

13, 1 Ἀνέβη δὲ Ἄβραμ ἐξ Αἰγύπτου, αὐτὸς καὶ ἡ γυναῖκὴ αὐτοῦ καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ καὶ Λὼτ μετ' αὐτοῦ, εἰς τὴν ἔρημον.

² Ἄβραμ δὲ ἦν πλούσιος σφόδρα κτήνεσι καὶ ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ.

³ καὶ ἐπορεύθη ὄθεν ἤλθεν εἰς τὴν ἔρημον ἕως Βαιθίλ, ἕως τοῦ τόπου, οὗ ἦν ἡ σκηνὴ αὐτοῦ τὸ πρότερον, ἀνά μέσον Βαιθίλ καὶ ἀνά μέσον Ἄγγαί,

⁴ εἰς τὸν τόπον τοῦ θυσιαστηρίου, οὗ ἐποίησεν ἐκεῖ τὴν ἀρχὴν· καὶ ἐπεκαλέσατο ἐκεῖ Ἄβραμ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου.

13, 1 Ἀνέβηκε ὁ Ἄβραμ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο αὐτὸς καὶ ἡ γυναῖκα του με ὅλα τὰ ὑπάρχοντά του, μαζί του καὶ ὁ Λὼτ καὶ ἦρθαν στὴν ἔρημο.

² Ἦταν πάρα πολὺ πλούσιος ὁ Ἄβραμ σὲ κτήνη, σὲ ἀργύριο καὶ χρυσό.

³ Καὶ βάδισε ἀπὸ τὴν ἔρημο ποὺ ἦρθε μέχρι τὴν Βαιθίλ, μέχρι τὸν τόπο ποὺ ἦταν πρῶτα ἡ σκηνὴ του, μεταξὺ τῆς Βαιθίλ καὶ τῆς Ἄγγαί,

⁴ στὴν τοποθεσία τοῦ θυσιαστηρίου, ποὺ εἶχε κάνει ἐκεῖ προηγουμένως. Καὶ ἐπικαλέστηκε ἐκεῖ ὁ Ἄβραμ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου.

Στίχ. 2. «Πλούσιος σφόδρα». 24, 35. 30, 43. 32, 6. Ψαλμ. 111, 1-3. Ἰώβ. 1, 3.10. Παροιμ. 3, 9-10.

Στίχ. 1. Εἰς τὴν ἔρημον. «Εἰς τὴν Νέγεβ», λέει τὸ Ἑβραϊκόν. Εἶναι ἡ ἔρημη χώρα πρὸς νότον τῆς Χαναάν.

Στίχ. 2. Πλούσιος σφόδρα. Πλούτισε μὲ τὰ δῶρα ποῦ ἔλαβε ἀπὸ τὸν Φαραῶ καὶ τοὺς Αἴγυπτίους, ὅταν αὐτοὶ τὸν ἀπέπεμψαν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο.

Στίχ. 4. Τὸν τόπον τοῦ θυσιαστηρίου. Ὁ τόπος ἦταν ἅγιος, ἁγιασθεὶς ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Θεοῦ σ' αὐτόν. Ἐδῶ ὁ Ἄβραμ «ἐπεκαλέσατο τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου», καὶ δόξασε Αὐτὸν γιὰ τὴν διάσωσίν του ἀπὸ τοὺς κινδύνους τῆς Αἴγυπτου (βλ. Ψαλμ. 115, 7.8).

2ο Ὁ χωρισμὸς (13, 5-13)

1917 π.Χ. **13,⁵ Καὶ Λῶτ τῷ συμπορευομένῳ μετὰ Ἄβραμ ἦν πρόβατα καὶ βόες καὶ σκηναί.**

⁶ **καὶ οὐκ ἐχώρει αὐτοὺς ἡ γῆ κατοικεῖν ἅμα, ὅτι ἦν τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν πολλά, καὶ οὐκ ἐχώρει αὐτοὺς ἡ γῆ κατοικεῖν ἅμα.**

⁷ **καὶ ἐγένετο μάχη ἀνά μέσον τῶν ποιμένων τῶν κτηνῶν τοῦ Ἄβραμ καὶ ἀνά μέσον τῶν ποιμένων τῶν κτηνῶν τοῦ Λῶτ· οἱ δὲ Χανααῖοι καὶ οἱ Φερεζαῖοι τότε κατώκουν τὴν γῆν.**

13, ⁵ Ἀλλὰ καὶ ὁ Λῶτ, ποῦ ἀκολουθοῦσε τὸν Ἄβραμ, εἶχε πρόβατα καὶ βόδια καὶ σκηνές.

⁶ Καὶ δὲν τοὺς χωροῦσε ὁ τόπος νὰ κατοικήσουν μαζί, γιὰ τὴν τὰ ὑπάρχοντά τους ἦταν πολλὰ· δὲν τοὺς χωροῦσε ἡ γῆ νὰ κατοικήσουν μαζί.

⁷ Καὶ γινόταν φιλονικία τῶν ποιμένων τῶν κτηνῶν τοῦ Ἄβραμ μὲ τοὺς ποιμένες τῶν κτηνῶν τοῦ Λῶτ· καὶ μάλιστα τότε στὴν γῆ αὐτὴ κατοικοῦσαν οἱ Χανααῖοι καὶ οἱ Φερεζαῖοι.

⁸ εἶπε δὲ Ἄβραμ τῷ Λῶτ·
μὴ ἔστω μάχη ἀνὰ μέσον
ἐμοῦ καὶ σοῦ καὶ ἀνὰ μέ-
σον τῶν ποιμένων μου
καὶ ἀνὰ μέσον τῶν ποιμέ-
νων σου, ὅτι ἄνθρωποι
ἄδελφοὶ ἐσμεν ἡμεῖς.

⁹ οὐκ ἰδοὺ πᾶσα ἡ γῆ
ἐναντίον σου ἐστί· διαχω-
ρίσθητι ἀπ' ἐμοῦ· εἰ σὺ
εἰς ἀριστερά, ἐγὼ εἰς δε-
ξιὰ· εἰ δὲ σὺ εἰς δεξιὰ, ἐγὼ
εἰς ἀριστερά.

¹⁰ καὶ ἐπάρας Λῶτ τοὺς
ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ἐπεῖδε
πᾶσαν τὴν περὶχωρον τοῦ
Ἰορδάνου ὅτι πᾶσα ἦν
ποτιζομένη πρὸ τοῦ κατα-
στρέψαι τὸν Θεὸν Σόδο-
μα καὶ Γόμορρα, ὡς ὁ πα-
ράδεισος τοῦ Θεοῦ καὶ
ὡς ἡ γῆ Αἰγύπτου, ἕως
ἐλθεῖν εἰς Ζόγορα.

¹¹ καὶ ἐξελέξατο ἑαυτῷ
Λῶτ πᾶσαν τὴν περὶχω-
ρον τοῦ Ἰορδάνου, καὶ
ἀπῆρε Λῶτ ἀπὸ ἀνατο-
λῶν, καὶ διεχωρίσθησαν
ἕκαστος ἀπὸ τοῦ ἀδελ-
φοῦ αὐτοῦ.

¹² Ἄβραμ δὲ κατώκησεν

⁸ Εἶπε δὲ ὁ Ἄβραμ στὸν
Λῶτ: «Ἄς μὴ γίνεται φι-
λονικία μεταξύ μας καὶ με-
ταξὺ τῶν ποιμένων μας,
γιατὶ εἴμαστε ἀδερφοί.

⁹ Νά! Ὅλη ἡ γῆ εἶναι
μπροστά σου (ἐλεύθερη)·
χώρισε, λοιπόν, ἀπὸ ἐμέ-
να. Ἄν ἐσὺ πᾶς ἀριστερά,
ἐγὼ θὰ πάω δεξιὰ· κι ἂν
πᾶς ἐσὺ δεξιὰ, ἐγὼ θὰ
πάω ἀριστερά».

¹⁰ Τότε ὁ Λῶτ σήκωσε τὰ
μάτια του καὶ εἶδε ὅλη τὴν
κοιλιάδα τοῦ Ἰορδάνου
—προτοῦ νὰ καταστρέψει
ὁ Θεὸς τὰ Σόδομα καὶ τὰ
Γόμορρα— ὅτι ποτιζόταν
ὀλόκληρη, ὅπως ὁ παρά-
δεισος τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἡ
Αἴγυπτος μέχρι τὴν Ζόγο-
ρα.

¹¹ Καὶ προτίμησε ὁ Λῶτ
γιὰ τὸν ἑαυτό του ὅλη τὴν
κοιλιάδα τοῦ Ἰορδάνου
καὶ ἐσκήνωσε, λοιπόν,
πρὸς ἀνατολὰς· καὶ ἔτσι
χώρισε ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν
ἄλλο.

¹² Καὶ ὁ μὲν Ἄβραμ ἔμει-

έν γῆ Χαναάν, Λῶτ δὲ κατώκησεν έν πόλει τῶν περιχώρων καὶ ἐσκήνωσεν έν Σοδόμοις·

¹³ **οὶ δὲ ἄνθρωποι οἱ έν Σοδόμοις πονηροὶ καὶ ἁμαρτωλοὶ έναντίον τοῦ Θεοῦ σφόδρα.**

νε στήν γῆ Χαναάν, ὁ δὲ Λῶτ σὲ πόλη τῆς κοιλάδας· ἔστησε τὴν σκηνή του στὰ Σόδομα.

¹³ Οἱ ἄνθρωποι ὅμως τῶν Σοδόμων ἦταν πολὺ κακοὶ καὶ πολὺ ἁμαρτωλοὶ ἔναντι τοῦ Θεοῦ.

Στίχ. 7. Μάχη μεταξύ τῶν ποιμένων. 26, 20. — **Στίχ. 10.** Σόδομα, Γόμορρα. 18, 16. — **Στίχ. 13.** Ἄμαρτωλοὶ σφόδρα. 18, 20. 19, 4-11.

Στίχ. 6. Οὐκ ἔχώρει αὐτοὺς ἡ γῆ κατοικεῖν ἅμα. Δηλαδή δὲν ἔβγαζε ἡ γῆ ἀρκετὴ βοσκή γιὰ τὰ ποίμνιά τους.

Στίχ. 7. Ἐγένετο μάχη. Ἡ εὐημερία τοῦ Ἄβραμ ἄναψε τὸν φθόνο τῶν ποιμένων τοῦ Λῶτ καὶ αὐτοὶ ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν κατοχὴ τῶν πιὸ καλῶν βοσκοτόπων καὶ πηγῶν τοῦ νεροῦ, γιὰ νὰ κατάσχουν τὰ περισσότερα ἀπὸ ὅσα εἶχαν ἀφήσει σ' αὐτοὺς οἱ Χανααναῖοι.

Στίχ. 8. Μὴ ἔστω μάχη. Ὁ Ἄβραμ εἶπε παρακλητικὰ ὅτι ἀφοῦ αὐτοὶ ἦταν «ἀδελφοί», (δηλ. συγγενεῖς) ἔπρεπε νὰ ἔχουν κοινὰ ἐνδιαφέροντα καὶ ὁ καθένας ἔπρεπε νὰ εὐφραίνεται μὲ τὴν εὐημερία τοῦ ἄλλου (βλ. Ψαλμ. 132, 1.2. Ἐξοδ. 2, 13). Γιὰ χάρη τῆς εἰρήνης ὁ Ἄβραμ ὑποχωρεῖ στὸν Λῶτ, ἂν καὶ ἦταν ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς δυό, καὶ προσφέρει στὸν Λῶτ νὰ ἐκλέξει τὴν γῆ ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ λάβει (βλ. Ματθ. 20, 26. Α' Πέτρ. 5, 5. Ρωμ. 12, 10). Ὡραῖο μάθημα γιὰ ταπείνωση καὶ γιὰ νὰ μὴ ζητᾶμε τὸ δικό μας συμφέρον (βλ. Α' Κορ. 10, 33).

Στίχ. 10. Τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου. Εἶναι τὸ χαμηλότερο μέρος τῆς κοιλάδας τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ, ποὺ ἀργότερα καλύφθηκε ἀπὸ τὴν Νεκρὰ θάλασσα. Τότε ἦταν μιὰ

‘Ο ποταμός ‘Ιορδάνης, όπως φαίνεται από τὰ ὄρη Γιλεάδ.

γόνιμη περιοχή καὶ ποτιζόταν ἀπὸ καθαρὸ νερὸ ποταμῶν καὶ λιμνῶν (Ψαλμ. 106, 33 ἔξ.). Γι’ αὐτὸ καὶ συγκρίνεται μὲ τὸν κῆπο τῆς ‘Εδέμ, ὁ ὁποῖος ποτιζόταν μὲ τέσσερα ποτάμια, καὶ μὲ τὴν χώρα τῆς Αἰγύπτου· ἀλλὰ ἦταν καλύτερη ἀπὸ τὴν χώρα τῆς Αἰγύπτου, γιατί δὲν χρειαζόταν αὐτὴ ἡ περιοχή τεχνητὴ ἄρδευση (Δευτ. 11, 10.11). ‘Ο ‘Ιορδάνης, σὰν τὸν Νεῖλο, εἶχε τὶς ἐτήσιες πλημμύρες του (‘Ιησ. Ν. 3, 15. ‘Ιερ. 12, 5. 49, 19). — **Ζόγορα.** «Ζοάρ», λέει τὸ ‘Εβραϊκόν. Ἀρχικὰ ὀνομαζόταν «Βελλά»· ἐδῶ ὁ Μωυσῆς τὴν ὀνομάζει ἀπὸ τὴν ὀνομασία τῆς ἐποχῆς του (Γέν. 14, 2. 19, 22).

Στίχ. 11. ‘Η ἐκλογή τοῦ Λῶτ ἦταν λάθος του, γιατί τὸν ὀδήγησε σὲ κοινωνία ἀμαρτωλῶν καὶ τὸν περιέπλεξε σὲ θλιβερὲς συμφορές. Παρὰ ταῦτα ὁ Θεὸς τὸν διαφύλαξε ἀπὸ τὸν μολυσμὸ τοῦ κακοῦ καὶ τὸν ἔκανε δίκαιο μάρτυρά Του μέσα σὲ ἓνα διεφθαρμένο ἔθνος (βλ. Ψαλμ. 25, 4.5.9. Β’ Πέτρ. 2, 7). ‘Ο χωρισμὸς τοῦ Ἄβραμ καὶ τοῦ Λῶτ μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μὲ τὸν χωρισμὸ τῶν ἀποστόλων Παύλου καὶ Βαρνάβα (Πράξ. 15, 39.40), μὲ τὸν ὁποῖο γνωρίστηκε μακρύτερα τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας τοῦ Θεοῦ.

«‘Η Γραφὴ δὲν λέει τίποτε ἄλλο γιὰ τὸ Λῶτ, ἀλλ’ ἀφήνει νὰ ἐννοηθῆ, ὅτι ἡ ἐκλογή του δὲν ἦταν καλὴ. Βέβαια ὁ Λῶτ

ούτε ἦταν οὔτε ἔπειτα ἔγινε ἀμαρτωλός. Ἦταν ἀγνός ἄνθρωπος. Ἔκανε ὅμως ἓνα λάθος, ποῦ δὲν φαινόταν καθόλου, μὰ ποῦ ἦταν σοβαρό. Σὰν τοῦ ἄρесе ἡ περιοχὴ γιὰ τὰ κοπάδια, δὲν λογάρισε καθόλου τί πόλι ἦταν τὰ Σόδομα ὅπου θὰ κατοικοῦσε. Ἔτσι κάνουν καὶ σήμερα πολλοὶ εὐσεβεῖς ἄνθρωποι· βλέπουν ὅτι μιὰ μετοίκησι στὴν Α ἢ Β πόλι προωθεῖ τὶς δουλειές τους, τὶς σπουδές τῶν παιδιῶν τους κ.λπ., καὶ ἓνα μόνο δὲν λογαριάζουν· τί μέρος εἶνε αὐτὸ γι' αὐτοὺς καὶ τὰ παιδιά τους ἀπὸ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ πλευρά. Ἐπειτα ὁ Λῶτ ἐδειξε ὅτι δὲν εἶχε μέσα του τὴ σοφία τῆς πίστεως καὶ τὴ φλόγα ποῦ εἶχε στὴν καρδιά του ὁ Ἄβραμ. Ὁ Λῶτ ἦταν ἓνας καλὸς ἄνθρωπος· ὁ Ἄβραμ ἦταν ἓνας πιστὸς ἄνθρωπος. Ὁ Λῶτ δὲν πῆρε εἶδησι, γιατί ὁ Θεὸς τοὺς ξεσήκωσε μαζὶ μὲ τὸν πάππο του τὸ Θάρα ἀπὸ τὴν πατρίδα τους καὶ τοὺς ἔφερε στὴ Χαρράν, καὶ πάλι τοὺς ξεσήκωσε μαζὶ μὲ τὸ θεῖο του Ἄβραμ ἀπὸ τὴ Χαρράν καὶ τοὺς πῆγαινε μιὰ ἐδῶ καὶ μιὰ ἐκεῖ. Γι' αὐτὸ ἔκανε μιὰ ἐκλογή κατοικίας ποῦ ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸ σκοπὸ τοῦ Θεοῦ. Δὲν ἦταν αὐτὸ πονηριὰ καὶ ἀμάρτημα, ἀλλ' ἀπλῶς μιὰ ἀδυναμία νὰ συλλάβῃ τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ κι ὁ Θεὸς δὲν τὸν τιμώρησε, ἀλλ' ἀπλῶς τὸν ἄφησε νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ σχέδιό του». (Σάκκος).

Στίχ. 13. Ἄμαρτωλοί. Ἰδιαίτερα «στὰ σώματά τους», λέει τὸ Ταργκούμ· σὲ σαρκικὰ δηλαδὴ ἀμαρτήματα. Διέφθειραν τοὺς ἑαυτοὺς τους μὲ τὴν χλιδὴ καὶ τὰ ἀμαρτήματα τῆς σάρκα (Ἰεζ. 16, 49). — **Ἐναντίον τοῦ Θεοῦ.** Ἐνάντια πρὸς τὸν Κύριο, ἀντίθετα πρὸς τὸν ἠθικὸ νόμο, τὸν γραπτὸ στὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ τὸν διδάσκει ἡ ἴδια ἡ φύση.

3ο Νέα ὑπόσχεση σχετικὰ μὲ τὴν κατοχὴ τῆς ἱερῆς γῆς (13, 14-18)

13, 14 Ὁ δὲ Θεὸς εἶπε τῷ 13, 14 Καὶ ὁ Θεὸς εἶπε
Ἄβραμ μετὰ τὸ διαχωρι- στὸν Ἄβραμ μετὰ τὸν

σθῆναι τὸν Λῶτ ἀπ' αὐ-
του· ἀνάβλεψον τοῖς
ὀφθαλμοῖς σου καὶ ἴδε
ἀπὸ τοῦ τόπου, οὗ νῦν σύ
εἶ, πρὸς βορρᾶν καὶ λίβα
καὶ ἀνατολὰς καὶ θάλασ-
σαν·

¹⁵ ὅτι πᾶσαν τὴν γῆν, ἣν
σύ ὀρᾷς, σοὶ δώσω αὐτὴν
καὶ τῷ σπέρματί σου ἕως
αἰῶνος.

¹⁶ καὶ ποιήσω τὸ σπέρμα
σου ὡς τὴν ἄμμον τῆς
γῆς· εἰ δύναται τις ἐξαριθ-
μῆσαι τὴν ἄμμον τῆς γῆς,
καὶ τὸ σπέρμα σου ἐξα-
ριθμηθήσεται.

¹⁷ ἀναστὰς διόδευσον τὴν
γῆν εἰς τε τὸ μῆκος αὐτῆς
καὶ εἰς τὸ πλάτος, ὅτι σοὶ
δώσω αὐτὴν καὶ τῷ
σπέρματί σου εἰς τὸν
αἰῶνα.

¹⁸ καὶ ἀποσκηνώσας Ἄ-
βραμ, ἐλθὼν κατώκησε
παρὰ τὴν δρυὴν τὴν Μαρ-
βρῆ, ἣ ἦν ἐν Χεβρώμ, καὶ
ᾠκοδόμησεν ἐκεῖ θυσια-
στήριον τῷ Κυρίῳ.

ἀποχωρισμὸ τοῦ Λῶτ ἀπ'
αὐτόν: «Σήκωσε τὰ μάτια
σου καὶ κοίταξε ἀπὸ τὴν
θέση σου, ποῦ τώρα βρί-
σκεσαι, πρὸς βορρᾶ, νό-
το, ἀνατολὴ καὶ δύση·

¹⁵ ὅλη αὐτὴ τὴν γῆ, ποῦ
βλέπεις τώρα, θὰ τὴν δώ-
σω σὲ σένα καὶ τοὺς ἀπο-
γόνους σου μέχρι τὸν
αἰῶνα.

¹⁶ Καὶ θὰ κάνω τοὺς ἀπο-
γόνους σου σὰν τὴν ἄμμο
τῆς γῆς· ἂν εἶναι δυνατὸ
νὰ μετρήσει κανεὶς τὴν
ἄμμο τῆς γῆς, τόσο θᾶναι
δυνατὸ νὰ μετρηθοῦν οἱ
ἀπόγονοί σου.

¹⁷ Μπρός! Περπάτησε
τὴν γῆ στό μῆκος της καὶ
τὸ πλάτος της· γιατί θὰ
τὴν δώσω σὲ σένα καὶ
τοὺς ἀπογόνους σου στὸν
αἰῶνα.

¹⁸ Τότε ὁ Ἄβραμ σήκωσε
τὴν σκηνὴ του, προχώρη-
σε καὶ κατοίκησε στὴν
δρυὶ τοῦ Μαρβρῆ, ποῦ εἶναι
στὴν Χεβρών· καὶ ἐκεῖ ἔ-
κτισε θυσιαστήριον στὸν
Κύριο.

Στίχ. 15. Ὑπόσχεση περὶ τῆς χώρας. 12, 7. — **Στίχ. 18.** Μαμ-
βρή. 18, 1. 23, 17-19. 25, 9. 49, 30. 50, 13. — Χεβρών. Ἀριθμ. 13,
22. Β΄ Βασ. 2, 1. 3, 2-5. 5, 1-5. 15, 7-10. Α΄ Μακ. 5, 65.

Στίχ. 14. Ὁ χωρισμὸς τοῦ Ἄβραμ ἀπὸ τὸν Λῶτ ἐγίνε αἰ-
τία νέων σημείων εὐνοίας τοῦ Θεοῦ σ' αὐτόν. Ἔτσι ὁ Θεὸς
δίνει χάρις στὸν ταπεινὸ (Ματθ. 23, 11.12. Ἰακ. 4, 6). Ὁ Ἄ-
βραμ ἄφησε τὸν Λῶτ νὰ ἐκλέξει τὸ καλύτερο μέρος τῆς γῆς.
Ἄλλὰ ὁ Θεὸς ὑπόσχεται στὸν Ἄβραμ νὰ δώσει σ' αὐτόν καὶ
τὸ σπέρμα του ὅλη τὴν χώρα: Πρὸς τὰ βόρεια μέχρι τὸν Λί-
βανο καὶ τὸ Ἐρμών· πρὸς τὰ νότια μέχρι τὴν ἔρημο Κάδης·
ἀνατολικά μέχρι τὴν Γαλαὰδ καὶ τὴν Βασάν, πέραν τοῦ Ἰορ-
δάνου· καὶ δυτικά μέχρι τὴς ἀκτῆς τῆς Μεγάλης Θάλασσας.
Ἔτσι ὁ Μωυσεῖς ἀργότερα ἐπισκόπησε τὴν χώρα ἀπὸ τὴν
κορυφὴ Φασγὰ (Δευτ. 34, 1-4).

Στίχ. 15. Σοὶ δώσω αὐτήν. Ἡ ὑπόσχεση αὐτὴ, μὲ βαθύ-
τερη πνευματικὴ ἐρμηνεία, ἄρμοζε σὲ μιὰ ζωὴ μετὰ τὸν θά-
νατο, στὴν ὁποία ὁ Ἄβραμ θὰ λάμβανε τὴν ἀνταπόδοση, ἢ
ὁποία δὲν τοῦ παραχωρήθηκε στὴν ἐπίγεια ζωὴ του. Οἱ πα-
τριάρχες «πίστει ἀπέθανον πάντες, μὴ λαβόντες τὰς
ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς ἰδόντες καὶ ἀσπασάμε-
νοι, καὶ ὁμολογήσαντες ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοὶ εἰσιν ἐπὶ
τῆς γῆς» (Ἐβρ. 11, 13). Ἀπὸ τὸν στίχο μας ἔχουμε δυνατὸ
ἐπιχείρημα κατὰ τῶν χιλιαστῶν, ποὺ ἀρνοῦνται τὴν ἀθανα-
σία τῆς ψυχῆς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐξακολουθεῖ νὰ ζεῖ καὶ μετὰ
θάνατον: «Ὁ Θεὸς ὑπεσχέθη εἰς τὸν Ἄβραάμ, νὰ δώσῃ εἰς
αὐτόν καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους του τὴν Χαναάν. Ἄλλ' ἐνόσω
ἔζη ὁ πατριάρχης εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, δὲν ἔδωκεν εἰς
αὐτόν κληρονομίαν ἐν τῇ Χαναὰν οὔτε βῆμα ποδὸς (Πράξ.
ζ' 5). Ὁ Ἄβραάμ, ὁ ὁποῖος ἐμελλε νὰ λάβῃ τὴν Χαναάν ὡς
κληρονομίαν (Ἐβρ. ια' 8), καὶ ὁ Ἰσαὰκ καὶ ὁ Ἰακώβ, οἱ συγ-
κληρονόμοι τῆς αὐτῆς ἐπαγγελίας (Ἐβρ. ια' 9), ἀπέθανον
χωρὶς νὰ λάβουν τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλ' εἶδον αὐτήν, ὡς καὶ
ἄλλας ἐπαγγελίας, μακρόθεν, αἰῶνας πρὸ τῆς ἐκπληρώ-
σεως. Ἡ ὑπόσχεσις τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν Χαναὰν ἐπραγματο-

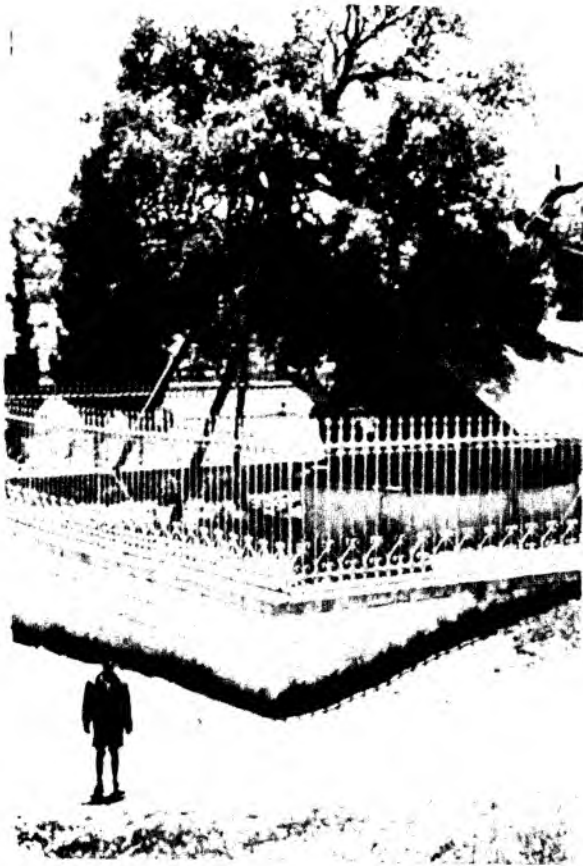
ποιήθη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Τότε οἱ Ἑβραῖοι κατέκτησαν τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, τότε καὶ ὁ Ἀβραὰμ ἔλαβεν αὐτὴν ὡς κληρονομίαν, συμφώνως πρὸς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν Γεν. ιγ' 15 καὶ τὴν φρασιολογίαν τοῦ Πράξ. ζ' 8. Ἄρα ὁ Ἀβραὰμ μετὰ τὸν θάνατόν του δὲν ἐξεμηδενίσθη, ἀλλ' ὡς ζῶν πνεῦμα μετέβη εἰς ἕνα ἄλλον κόσμον καὶ ἐκεῖθεν ἔγινε κληρονόμος τῆς Χαναάν, ὡς καὶ βραδύτερον κληρονόμος τοῦ κόσμου (Ρωμ. δ' 13), ἔστω καὶ ἂν δὲν εὐρίσκετο πλέον εἰς τὴν γῆν. Καὶ ὁ Χριστὸς ὡς ἄνθρωπος ἔλαβε κληρονομίαν τὰ πέρατα τῆς γῆς καὶ εἶνε κληρονόμος πάντων (Ψαλμ. β' 8. Ἑβρ. α' 2), ἂν καὶ τώρα εἶνε εἰς τὸν οὐρανόν. Καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς τόπου τῆς γῆς ὁ ἄνθρωπος καθίσταται κληρονόμος εἰς ἄλλον τόπον τῆς γῆς, χωρὶς νὰ μεταβῇ ἐκεῖ. Πρβλ. καὶ τὸ Ἰωάν. η' 56, κατὰ τὸ ὅποῖον ὁ Ἀβραὰμ (ἀφοῦ προεῖδε προφητικῶς) ἐπεπόθησε νὰ ἴδῃ (καὶ πραγματικῶς) τὴν μεσσιακὴν ἡμέραν, «καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη». Πόθεν εἶδεν; Ὅχι ἐκ τοῦ ἄλλου κόσμου;» (Σωτηρόπουλος, Ἀντιχιλιαστικὸν Ἐγχειρίδιον σ. 125-6).

Στίχ. 16. Ὡς τὴν ἄμμον τῆς γῆς. Μέγα καὶ ἀναρίθμητο πλήθος. Ἔτσι τὸ ἔθνος αὐξήθηκε στίς ἡμέρας τοῦ Σολομώντα (Γ' Βασ. 4, 20). Ἡ ὑπόσχεση αὐτὴ ἀρμόζει περισσότερο στὴν θαυμαστὴ αὐξηση τῆς Ἐκκλησίας, ποῦ ποτὲ δὲν θὰ πάψει μέχρι τὸ τέλος τοῦ κόσμου· γιατί ὁ Ἀβραὰμ ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ὁ κληρονόμος τοῦ κόσμου καὶ ὄχι τῆς Χαναάν μόνο καὶ ὁ πατέρας ὄλων τῶν πιστῶν, ὅπως ἔγινε ὁ πατέρας τῆς ἐκλεκτῆς φυλῆς τοῦ Ἰσραὴλ (Ἦσ. 9, 7. Ρωμ. 4, 13).

Στίχ. 17. Διόδουσον τὴν γῆν. Δηλαδὴ λάβε τὴν κατοχὴ τῆς, σὰν νὰ εἶναι ἤδη δική σου, γιὰ βεβαίωση τῆς ἀλήθειας τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι καὶ ἐμεῖς, ἂν εἴμαστε ἐνωμένοι ἐν Χριστῷ, πρέπει νὰ εἴμαστε ἀπὸ τώρα βέβαιοι γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς οὐράνιας κληρονομίας, σὰν νὰ μᾶς ἔχει ἤδη δοθεῖ αὐτή, γιατί ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν Ἀνάληψή Του πῆγε πρῶτος στοὺς οὐρανοὺς καὶ ἔλαβε τὴν κληρονομία αὐτὴ γιὰ μᾶς (Ρωμ. 8, 17. Γαλ. 4, 7. Ἐφεσ. 2, 4-6. Ἰωάν. 12, 26).

Στίχ. 18. Μαμβρῆ. Πιθανῶς τὸ ὄνομα κάποιου Ἀμορί-

του, στήν δρυ τοῦ ὁποῖου ἐγκαταστάθηκε ὁ Ἄβραμ. Ἐδῶ πάλι βλέπουμε ὅτι: ὁ Ἄβραμ στήνει θυσιαστήριο στὸν Κύριο γιὰ τὴν οἰκογενειακὴ του λατρεία καὶ ὡς ἀνάμνηση τῶν εὐλογιῶν τοῦ Θεοῦ σ' αὐτόν. — **Χαβρώμ.** Εἶναι ἡ Kirjath-Arba στοὺς χρόνους τῶν πατριαρχῶν. Χεβρών ὀνομάστηκε ἄργότερα.

Ἡ δρυς τοῦ Μαμβριῆ φυλασσομένη ἀπὸ Ρώσους μοναχοῦς.

Μία άποψη τής Χεβρών.

3. Ἄβραμ καὶ Μελχισεδέκ (14, 1-24)

Τὰ διηγούμενα στὴν περικοπὴ αὐτὴ εἶναι πραγματικὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἀπὸ τὰ πιὸ πολύτιμα πού μᾶς διατήρησε ἡ ἀρχαιότητα. Οἱ ἀνακαλύψεις βεβαίωσαν τὴν ἱστορικότητα αὐτοῦ τοῦ 14ου κεφαλαίου τῆς Γένεσης.

1ο Ἐπιδρομὴ τῆς Πεντάπολης (14, 1-12)

1913 π.Χ. **14, 1** Ἐγένετο δὲ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῇ Ἀμαρφάλ βασιλέως Σενναάρ, καὶ Ἀριῶχ βασιλέως Ἑλλάσάρ, Χοδολλογομὸρ βασιλεὺς Ἐλὰμ καὶ Θαργάλ βασιλεὺς ἐθνῶν
² ἐποίησαν πόλεμον μετὰ Βαλλὰ βασιλέως Σοδό-

14, 1 Στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀμαρφάλ, βασιλιᾶ τῆς Σενναάρ, τοῦ Ἀριῶχ, βασιλιᾶ τῆς Ἑλλάσάρ, τοῦ Χοδολλογομὸρ, βασιλιᾶ τῆς Ἐλὰμ καὶ τοῦ Θαργάλ, βασιλιᾶ τῶν ἐθνῶν,
² ἔγινε πόλεμος αὐτῶν ἐναντίον τοῦ Βαλλὰ, τοῦ

μων και μετὰ Βαρσά βασιλέως Γομόρρας και μετὰ Σενναάρ βασιλέως Ἄδαμὰ και μετὰ Συμοβόρ βασιλέως Σεβωείμ, και βασιλέως Βαλάκ (αὕτη ἐστὶ Σηγῶρ).

³ πάντες οὗτοι συνεφώνησαν ἐπὶ τὴν φάραγγα τὴν ἀλυκὴν (αὕτη ἢ θάλασσα τῶν ἀλῶν).

⁴ δώδεκα ἔτη αὐτοὶ ἐδουλεύσαν τῷ Χοδολλογομόρ, τῷ δὲ τρισκαιδεκάτῳ ἔτει ἀπέστησαν.

⁵ ἐν δὲ τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ ἔτει ἦλθε Χοδολλογομόρ και οἱ βασιλεῖς μετ' αὐτοῦ και κατέκοψαν τοὺς γίγαντας τοὺς ἐν Ἄσταρῶθ και Καρναῖν, και ἔθνη ἰσχυρὰ ἅμα αὐτοῖς και τοὺς Ὀμμαίους τοὺς ἐν Σαυῆ τῇ πόλει

⁶ και τοὺς Χορραίους τοὺς ἐν τοῖς ὄρεσι Σηείρ, ἕως τῆς τερεβίνθου τῆς Φα-

βασιλιᾶ τῶν Σοδόμων και τοῦ Βαρσά, τοῦ βασιλιᾶ τῶν Γομόρρων και τοῦ Σενναάρ, τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἄδαμὰ και τοῦ Συμοβόρ, τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σεβωείμ και τοῦ βασιλιᾶ τῆς Βαλάκ, δηλαδὴ τῆς Σηγῶρ.

³ Ὅλοι αὐτοὶ (οἱ τελευταῖοι βασιλιάδες) ἐνώθησαν στὴν κοιλάδα τὴν «ἀλμυρά»: αὕτη εἶναι ἢ θάλασσα τοῦ «ἀλατιοῦ» (ἢ Νεκρὰ Θάλασσα).

⁴ Γιὰ δώδεκα χρόνια αὐτοὶ ἦταν ὑποτελεῖς στὸν Χοδολλογομόρ: τὸν δέκατο τρίτο ὅμως χρόνο ἐπαναστάτησαν.

⁵ Κατὰ τὸν δέκατο τέταρτο χρόνο κατέφθασε ὁ Χοδολλογομόρ και οἱ σύμμαχοί του βασιλιάδες και κατέκοψαν τοὺς γίγαντες τῆς Ἄσταρῶθ και Καρναῖν και ἄλλα ἰσχυρὰ ἔθνη μαζί μ' αὐτοὺς και τοὺς Ὀμμαίους τῆς πόλης Σαυῆ

⁶ και τοὺς Χορραίους ποὺ ἦταν στὰ ὄρη τοῦ Σηείρ μέχρι τὴν τερέβινθο τῆς

ράν, ἡ ἐστὶν ἐν τῇ ἐρήμῳ.

⁷ καὶ ἀναστρέψαντες ἤλ-
θον ἐπὶ τὴν πηγὴν τῆς
κρίσεως (αὕτη ἐστὶ Κά-
δης) καὶ κατέκοψαν πάν-
τας τοὺς ἄρχοντας Ἀμα-
λήκ καὶ τοὺς Ἀμορραίους
τοὺς κατοικοῦντας ἐν
Ἀσασονθαμάρ.

⁸ ἐξῆλθε δὲ βασιλεὺς Σο-
δόμων καὶ βασιλεὺς Γο-
μόρρας καὶ βασιλεὺς
Ἄδαμὰ καὶ βασιλεὺς Σε-
βωεῖμ καὶ βασιλεὺς Βα-
λὰκ (αὕτη ἐστὶ Σηγῶρ) καὶ
παρετάξαντο αὐτοῖς εἰς
πόλεμον ἐν τῇ κοιλάδι τῇ
ἀλυκῆ,

⁹ πρὸς Χοδολλογομόρ βα-
σιλέα Ἐλάμ καὶ Θαργάλ
βασιλέα ἐθνῶν καὶ
Ἀμαρφάλ βασιλέα Σεν-
ναάρ καὶ Ἀριῶχ βασιλέα
Ἑλλασάρ, οἱ τέσσαρες
βασιλεῖς πρὸς τοὺς πέντε.

¹⁰ ἡ δὲ κοιλὰς ἡ ἀλυκῆ,
φρέατα ἀσφάλτου. ἔφυγε

Φαράν, ποὺ εἶναι στὴν ἔ-
ρημο.

⁷ Ἐπέστρεψαν δὲ καὶ ἤρ-
θαν στὴν «Πηγὴ τῆς κρί-
σεως» (δηλαδὴ τὴν Κά-
δης)· καὶ κατέκοψαν ὅ-
λους τοὺς ἄρχοντες τῶν
Ἀμαληκῶν καὶ τοὺς
Ἀμορραίους ποὺ κατοι-
κοῦσαν στὴν Ἀσασονθα-
μάρ.

⁸ Τότε βγήκε ὁ βασιλιάς
τῶν Σοδόμων καὶ ὁ βασι-
λιάς τῶν Γομόρρων καὶ ὁ
βασιλιάς τῆς Ἄδαμὰ καὶ ὁ
βασιλιάς τῶν Σεβωεῖμ καὶ
ὁ βασιλιάς τῆς Βαλὰκ (δη-
λαδὴ τῆς Σηγῶρ) καὶ πα-
ρατάχθηκαν σὲ μάχη
ἐναντίον τους στὴν «ἀλ-
μυρὰ» κοιλάδα.

⁹ ἐναντίον τοῦ Χοδολλο-
γομόρ, βασιλιᾶ τῆς Ἐλάμ
καὶ τοῦ Θαργάλ, βασιλιᾶ
τῶν ἐθνῶν, καὶ τοῦ
Ἀμαρφάλ, βασιλιᾶ τῆς
Σενναάρ καὶ τοῦ Ἀριῶχ,
βασιλιᾶ τῆς Ἑλλασάρ.
Τέσσερις βασιλιάδες ἐ-
ναντίον πέντε.

¹⁰ Ἡ δὲ κοιλάδα ἡ «ἀλμυ-
ρὰ» ἦταν γεμάτη ἀπὸ πη-

δὲ βασιλεὺς Σοδόμων καὶ βασιλεὺς Γομόρρας καὶ ἐνέπεσαν ἐκεῖ, οἱ δὲ καταλειφθέντες εἰς τὴν ὄρεινὴν ἔφυγον.

¹¹ **ἔλαβον δὲ τὴν ἵππον πᾶσαν τὴν Σοδόμων καὶ Γομόρρας καὶ πάντα τὰ βρώματα αὐτῶν καὶ ἀπήλθον.**

¹² **ἔλαβον δὲ καὶ τὸν Λῶτ, τὸν υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ Ἄβραμ καὶ τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ καὶ ἀπόχοντο· ἦν γὰρ κατοικῶν ἐν Σοδόμοις.**

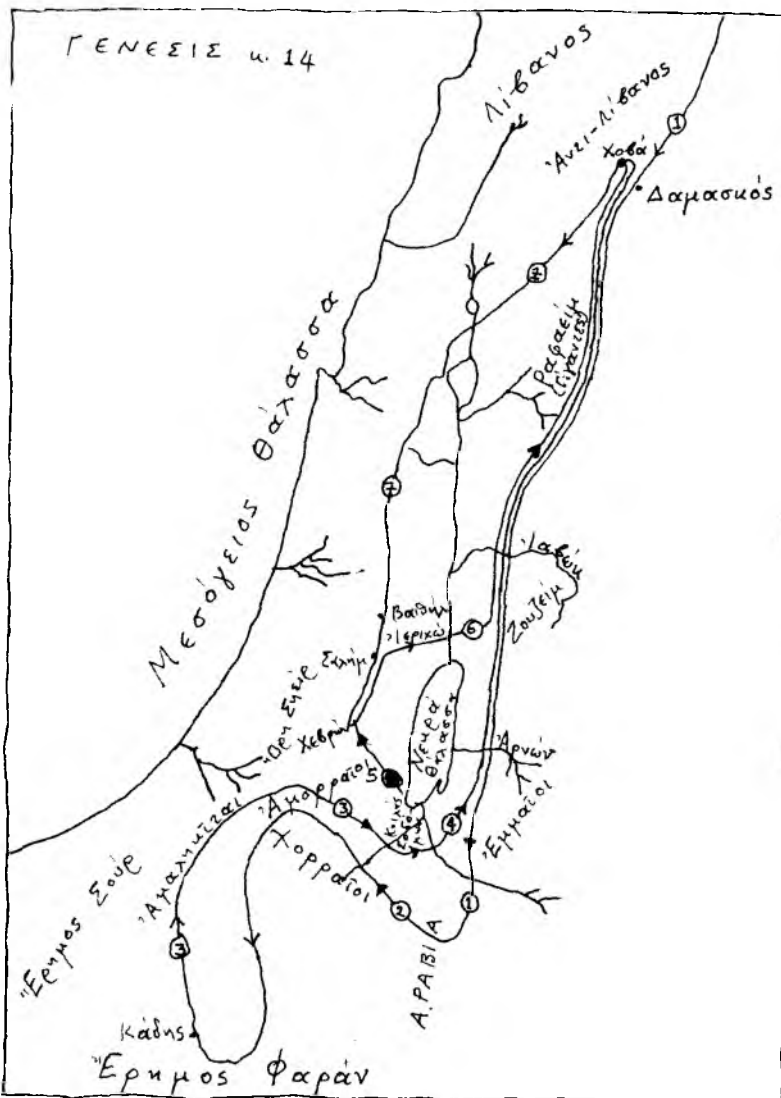
γάδια με ἄσφαλο. Οἱ βασιλιάδες τῶν Σοδόμων καὶ τῶν Γομόρρων τράπηκαν σὲ φυγὴ καὶ ἔπεσαν ἐκεῖ· ὅσοι ἀπόμειναν ἔφυγαν στὴν ὄρεινὴ περιοχὴ.

¹¹ Καὶ ἄρπαξαν ὅλο τὸ ἵππικὸ τῶν Σοδόμων καὶ Γομόρρων καὶ ὅλες τὶς τροφές τῶν ζώων καὶ ἔφυγαν.

¹² Πῆραν δὲ καὶ τὸν Λῶτ, ποὺ κατοικοῦσε στὰ Σόδομα, τὸν υἱὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἄβραμ, καὶ τὰ ὑπάρχοντά του καὶ ἔφυγαν.

Στίχ. 2. Σόδομα, Γόμορρα. 18, 16. — **Στίχ. 7.** Ἀμαληκίτες. 36, 12. 16. Ἐξοδ. 18, 8.

Στίχ. 1. Ἐγένετο δὲ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῇ Ἀμαρφάλ, βασιλέως Σενναάρ. «Τὸν καιρὸ ποὺ ὁ Ἄβραμ πῆρε ἀπὸ τὸ Θεὸ τὴν ἐπαγγελία ποὺ εἶδαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, βασίλευε στὴ Σενναάρ ὁ Ἀμαρφάλ. Αὐτὸ τὸ σημειώνει ἡ Γραφὴ σὰ μιὰ χρονολογία. Ἔτσι χρονολογοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ τάδε ἢ ἐπὶ τῆς ἱερατείας τοῦ τάδε. Θὰ θυμᾶστε βέβαια ὅτι Σενναάρ λέγεται ἡ χῶρα ποὺ κατοικοῦσαν οἱ πρῶτοι ἀπόγονοι τοῦ Νῶε, ἡ χῶρα ὅπου κτίστηκε ἡ πόλι καὶ ὁ πύργος τῆς Συγχύσεως. Ἐκεῖ ἦταν τὸ κράτος ποὺ ἵδρυσε ὁ Νεβρώδ, ὁ πρῶτος ἐνοπλος βασιλιάς τῆς ἱστορίας. Ἦταν τότε τὸ ἰσχυρότερο κράτος τῆς γῆς. Τώρα ἐπὶ Ἄβραμ,

Ὁ Χοδολογομὸρ μετὰ τοὺς βασιλεῖς τοῦ ἐρχόμενου ἐκ βορρᾶ (1) ἐνίκησε τοὺς Ῥαφασείμ, τοὺς Ζουζείμ, τοὺς Ἐμμαίους, ἔσυρε τοὺς Χορραίους (2) ἕως τῆς Κάδης καὶ ἔστρεψε διὰ τὴν ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν Ἀμαληκίτων καὶ Ἀμορραίων (3). Αὐτοὶ ἐνίκησαν τοὺς πέντε βασιλεῖς σύροντες μεθ' ἐαυτῶν αἰχμαλώτους μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸν Λῶτ. Εἷς φυγὰς ἔφθασεν εἰς Χεβρών (5) καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς Ἄβραμ τὸ γεγονός. Ὁ Ἄβραμ κατεδίωξε τοὺς εἰσβολεῖς ἕως Χοβά (6) ἀπελευθερώσας ὅλους καὶ ἐπέστρεψε διὰ τῆς Σαλήμ (7) ὅπου εὐλογήθη ὑπὸ τοῦ Μελχισεδέκ.

τὸ 2.000 π.Χ. περίπου, τὸ κράτος ἐκεῖνο ἔχει παρακμάσει καὶ ἔχει ἐξασθενήσει. Ἄλλα κράτη ἰσχυρὰ ξεφύτρωσαν. Ἐν τούτοις οἱ βασιλεῖς τῶν βασιλέων ἐκείνου τοῦ ἐξασθενημένου κράτους χρησιμοποιοῦνται γιὰ χρονολογίες, γιατί ἦταν πανάρχαιο. Αὐτὸ γι' αὐτοὺς ποὺ ξέρουν ἀπὸ πηγές τῆς ἱστορίας λέει πολλά. Ἔτσι γινόταν πάντα στὴν ἀρχαιότητα. Τὸν 5^ο π.Χ. αἰῶνα στὴ νότια Ἑλλάδα ἡ χρονολογία ὠριζόταν μὲ μιὰ ἱέρεια τοῦ Ἄργους ποὺ ἦταν μιὰ ἄσημη μάγισσα. Στὰ χρόνια ποὺ βασίλευαν στὸ Ρωμαϊκὸ κράτος οἱ πανίσχυροι αὐτοκράτορες, ἡ χρονολογία ὠριζόταν μὲ τις θετεῖες τῶν ὑπάτων ποὺ ἦταν δευτερεύοντα καὶ τριτεύοντα πρόσωπα τοῦ κράτους. Αὐτὸ συνέβαινε, διότι αὐτές οἱ βασιλικές καὶ ἱερατικές δυναστεῖες ἦταν κάποτε πανίσχυρες καὶ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴ διεθνή χρονολογία· ἔπειτα παρήκμασαν, ἀδυνάτισαν, σχεδὸν ἔσβησαν· ἡ χρονολογία ὅμως ἐξακολουθοῦσε νὰ ὀρίζεται μ' αὐτές. Γιὰ τὴν περικοπὴ μας ἐδῶ αὐτὴ ἡ χρονολογία «ἐν τῇ βασιλείᾳ τῇ Ἀμαρφὰλ βασιλέως Σενναάρ» μᾶς δείχνει πόσο ἱστορικὸ καὶ ἀληθινὸ βιβλίον εἶνε ἡ πανάρχαια Πεντάτευχος καὶ πόσο ἀρχαιότερες καὶ ἔγκυρες πηγές ἔχει, καὶ πόσο ἱστορικὰ εἶνε αὐτὰ ποὺ μᾶς ἱστορεῖ ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἄβραμ, ἀλλὰ γιὰ τὸ 3.000 καὶ 4.000 π.Χ. καὶ μέχρι τὶς ἡμέρες τοῦ Ἀδάμ» (Σάκκος). — Ἡ γῆ τῆς Χαναάν, στὴν ὁποία ὁ Θεὸς ὁδήγησε τὸν Ἄβραμ, χτυπήθηκε πρῶτα ἀπὸ πείνα (12, 10) καὶ μετὰ ἀπὸ πόλεμο. Οἱ πέντε μικροὶ βασιλεῖς ἢ ἡγεμόνες ποὺ κυβέρνησαν τὶς πόλεις τῆς πεδιάδας πλήρωναν γιὰ δώδεκα χρόνια φόρο στὸν **Χοδολλογομόρ**, τὸν πιὸ ἰσχυρὸ βασιλιὰ τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἐπαναστάτησαν καὶ ἔτσι προκάλεσαν μιὰ ἐπιδρομὴ ἀπὸ τὸν Χοδολλογομόρ, τὸν βασιλιὰ τῆς Ἑλὰμ ἢ τῆς Περσίας, καὶ τῶν τριῶν ἄλλων βασιλιάδων ποὺ ἦταν ὁμόσπονδοι μὲ αὐτόν. Αὐτοὶ ἦταν ὁ **Ἀμαρφάλ**, βασιλιὰς Σενναάρ, ἢ τῆς χώρας τῆς περὶ τὴν Βαβυλώνα· (ὁ Halley λέει: «Ὁ Χαμμουραμπὶ ταυτίζεται συνήθως μὲ τὸν Ἀμαρφάλ. Ἦταν ὁ περιφημότερος ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Βαβυλώνιους βασιλεῖς καὶ ἡ ἀνακάλυψις τοῦ γνωστοῦ κώδικος

νόμων του ἔκανε τὸ ὄνομά του λέξι τῆς καθημερινῆς χρήσεως. Εἶναι πιθανὸν ὃ Ἄβραάμ νὰ εἶχε γνωρίσει προσωπικῶς τὸ Χαμμουραμί, ὅταν ἦταν ἀκόμη στὴν Οὐρ. Καὶ ὃ Κῶδιξ τοῦ Χαμμουραμί εἶναι γιὰ μᾶς σήμερα μιὰ φωνὴ ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ Ἄβραάμ). Ὁ Ἄριώχ, βασιλιὰς μιᾶς γειτονικῆς χώρας ποὺ ὀνομαζόταν Ἑλλασάρ· καὶ ὃ **Θαργάλ**, βασιλιὰς «ἔθνῶν» ἢ μερικῶν φυλῶν, ποὺ ἀπὸ τοὺς Ἑλαμίτες θεωροῦνταν ξένοι ἢ βάρβαροι. Αὐτοὶ οἱ τέσσερις βασιλιάδες ἦταν ἀπὸ τὴν φυλὴ τοῦ Σῆμ. Οἱ πέντε βασιλιάδες τῆς πεδιάδας ἦταν ἀπόγονοι τοῦ Χάμ. Ἔτσι, ὅταν αὐτοὶ ἦταν ὑποτελεῖς στὸν Χοδολλογομόρ, ἢ Χανσάν ἐγινε ὑποτελῆς τοῦ Σῆμ (βλ. Γέν. 9, 26).

Στίχ. 3. Φάραγμα τὴν ἀλυκὴν. «Κοιλὰς Σιδδὶμ», λέει τὸ Ἑβραϊκόν. Τὸ χαμηλότερον μέρος τῆς πεδιάδας τοῦ Ἰορδάνου συνδεόμενον μὲ τὴν γῆ τῆς Ἑδῶμ, μὲ τὴν κοιλάδα τὴν ἀλυκὴν (βλ. Δευτ. 3, 17. 29, 23).

Στίχ. 5. Τοὺς γίγαντας. Ἑβρ. «Ραφαεῖμ». Αὐτοὶ ἦταν οἱ γίγαντες ἢ λαὸς πολεμικὸς ποὺ ζοῦσε στὴν Βασάν, τὴν χώρα τῶν γιγάντων (Δευτ. 3, 11.13). Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς γίγαντες ἐξακολούθησαν νὰ ὑπάρχουν μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Δαυὶδ (Β΄ Βασ. 21, 16.18). Αὐτοὶ λάτρευαν τὴν Ἀσταρώθ, ἓνα κερασφόρον εἶδωλον, ποὺ ἡ πόλη του καὶ ὃ ναὸς λεγόταν Ἀσταρώθ Καρνάιν (βλ. Δευτ. 1, 4. Ἰησ. Ν. 13, 12). — **Ἐθνη ἰσχυρὰ ἅμα αὐτοῖς.** Τὸ Ἑβραϊκόν λέει «Τοὺς Ζουζεῖμ στὴν Ἄμ». Οἱ Ζουζεῖμ καὶ οἱ Ὀμμαῖοι κατοικοῦσαν στὶς περιοχὰς ποὺ κατακτήθηκαν ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Ἀμμωνίτες καὶ Μωαβίτες, τοὺς ἀπογόνους τοῦ Λῶτ (Δευτ. 2, 9-11). — **Τοὺς ἐν Σαυῆ τῇ πόλει.** Τὸ Ἑβραϊκόν λέει «Ἐν Σανῆ-Κιριαθαῖμ». Ἦταν ἡ πεδιάδα τῶν δυὸ πόλεων (Ἀριθμ. 32, 37. Ἱερ. 31 (Ἑβρ. 48), 1.23).

Στίχ. 6. Ὅρεσι Σηεῖρ. Ἀνώματα καὶ θαμνώδη ὄρη, μιὰ σειρὰ ποὺ ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν Νεκρὰ θάλασσα μέχρι τὸν ἀνατολικὸν κόλπον τῆς Ἑρυθρᾶς θάλασσας. Οἱ Χορραῖοι ἀργότερα ἐξεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑδωμιτῶν (Δευτ. 2, 4 ἐξ.). — **Ἔως τῆς τερεβίνθου τῆς Φαράν.** «Ἔως τῆς πεδιάδος τῆς

Φαράν», κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸ. Εἶναι ἡ ἔρημος τῆς Φαράν, ποὺ καλεῖται ἔτσι ἀπὸ τὰ σπήλαιά της. Βρίσκεται δυτικὰ τῆς χώρας τῆς Ἐδῶμ. Μέρος ἀπ' αὐτὴ ὀνομάστηκε «ἔρημος Κάδης» (Γέν. 21, 21. Δευτ. 1, 1).

Στίχ. 7. Καὶ ἀναστρέψαντες. Ἡ Ἑλ-Φαράν ἦταν τὸ τελευταῖο σημεῖο ποὺ ἔφτασαν οἱ βασιλιάδες τῆς Ἀνατολῆς στὶς κατακτήσεις τους. Ἀπὸ ἐκεῖ αὐτοὶ ἐπέστρεψαν στὴν Ἀνατολὴ μὲ τοὺς αἰχμαλώτους τους καὶ τὰ λάφυρά τους. — **Πηγὴν τῆς κρίσεως.** Ἑβρ. «Ἐν-Μισπάτ». Ἀργότερα ὀνομάστηκε «Κάδης» ἢ «Κάδης Βαράδ» (βλ. Γέν. 16, 14. Ἀριθμ. 34, 4). — **Ἀσασονθαμάρ.** Ἦταν μιὰ πόλη κοντὰ στὴν ἔρημο φημισμένη γιὰ τὰ δέντρα τῶν φοινίκων σ' αὐτή. Ἀργότερα ὀνομάστηκε Ἐγγαδί (Β' Παραλ. 20, 2).

«Οἱ τοποθεσίες, ποὺ ἀναφέρονται στὰ ἐδάφια 5 καὶ 6, καὶ ἀπὸ τίς ὁποῖες πέρασαν οἱ τέσσερις ἀνατολίτες βασιλεῖς κατὰ τὴν ἐκστρατεία τους ἐναντίον τῶν Σοδόμων, βρίσκονταν τόσο μακριὰ, πρὸς τὰ ἀνατολικά, ἀπὸ τὸν κανονικὸ ἐμπορικὸ δρόμο, ποὺ ὁ Albright ἔγραφε κάποτε, ὅτι τὴ μνεῖα τῶν τοποθεσιῶν αὐτῶν τὴ θεωροῦσε ἄλλοτε σὰν ἀπόδειξι τοῦ μυθικοῦ χαρακτήρος τοῦ περιεχομένου τοῦ 14ου κεφαλαίου τῆς Γενέσεως. Τὸ 1929 ὅμως, ἀνακάλυψε στὴν Αὐράν καὶ στὴν ἀνατολικὴ ἄκρη τῆς Γιλεὰδ καὶ τῆς Μωάβ, πόλεις ποὺ ἦκμασαν γύρω ἀπὸ τὸ 2000 π.Χ., μιὰ μεγάλη σειρὰ ἑλπίδων, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ περιοχὴ ἐκείνη πάνω στὴν ἐμπορικὴ ὁδὸ ποὺ ἔκωνε τὴ Δαμασκὸ μὲ τὴν παραγωγικὴ χρυσοῦ, χαλκοῦ καὶ μαγνησίου περιφέρεια τῶν Ἐδῶμ καὶ Σινᾶ, ἦταν μιὰ πολυκατωκημένη χώρα» (Halley).

Στίχ. 10. Φρέατα ἰσφάλτου. Ἦταν λάκκοι, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἔβγαζαν ἄσφαλτο, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν νὰ ἰσβεστοκόλλημα σὲ κτήρια (Γέν. 11, 3). Οἱ πέντε βασιλιᾶδες τῆς πεδιάδας ὄντας κατώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς τους σὲ ἀριθμὸ καὶ σὲ ἐπιδεξιότητα στὸν πόλεμο, ἐπεχείρησαν νὰ τοὺς σύρουν στὴν κοιλάδα Σιδδὶμ (τὴν «κοιλάδα τὴν ἀλυκὴν»), ἐλπίζοντας ἔτσι νὰ κερδίσουν τὴν νίκη τους ἐναντίον τους,

ἐπειδὴ αὐτοὶ δὲν γινώριζαν τὸν τόπο. Ἔπασαν στὰ «φρέατα ἀσφάλτου», ἐπειδὴ ἔλπιζαν ὅτι ἐκεῖ θὰ παγίδευσαν τοὺς ἐχθροὺς τους.

Στίχ. 12. Ἔλαβον τὸν Λῶτ. Ἡ αἰχμαλωσία τοῦ Λῶτ ἦταν ἡ τιμωρία του γιὰ τὴν ἐκλογή τῆς κοιλάδας τῶν Σοδόμων γιὰ κατοικία του, χωρὶς νὰ λάβει ὑπόψη του τὴν ἀσέβεια τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Ἀντὶ τοῦ πλοῦτου ποὺ ἀναζητοῦσε σ' αὐτὸν τὸν εὐφορο τόπο, βρῆκε φτώχεια καὶ αἰχμαλωσία (Ψαλμ. 36, 16).

2ο Ἡ νίκη τοῦ Ἄβραμ (14, 13-16)

14, ¹³ Παραγενόμενος δὲ τῶν ἀνασωθέντων τις ἀπήγγειλεν Ἄβραμ τῷ περάτῃ· αὐτὸς δὲ κατῶκει παρὰ τῆ δρυΐ τῆ Μαμβρηῖ Ἀμορραίου τοῦ ἀδελφοῦ Ἐσχῶλ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ Αὐνάν, οἳ ἦσαν συνωμόται τοῦ Ἄβραμ.

¹⁴ ἀκούσας δὲ Ἄβραμ ὅτι ἠχμαλώτεται Λῶτ ὁ ἀδελφιδοῦς αὐτοῦ, ἠρίθμησε τοὺς ἰδίους οἰκογενεῖς αὐτοῦ, τριακοσίους ὀκτώ καὶ ὀκτώ, καὶ κατεδίωξεν ὀπίσω αὐτῶν ἕως Δάν.

¹⁵ καὶ ἐπέπεσεν ἐπ' αὐ-

14, ¹³ Κάποιος ἀπὸ ὅσους διασώθηκαν πῆγε καὶ ἀνάγγειλε τὸ γεγονός στὸν Ἄβραμ τὸν «περάτῃ», ποὺ κατοικοῦσε κοντὰ στὴν δρυΐ τοῦ Μαμβρηῖ, τοῦ Ἀμορραίου, ἀδελφοῦ τοῦ Ἐσχῶλ καὶ τοῦ Αὐνάν, ποὺ ἦταν σύμμαχοι μὲ τὸν Ἄβραμ.

¹⁴ Ὄταν δὲ ἄκουσε ὁ Ἄβραμ ὅτι αἰχμαλωτίστηκε ὁ ἀνεψιός του Λῶτ, ὅπλισε τριακόσιους δέκα ὀκτῶ ἀπὸ τοὺς δούλους του ποὺ γεννήθηκαν στὴν οἰκία του καὶ καταδίωξε τοὺς νικητὲς βασιλιάδες μέχρι τὴν Δάν.

¹⁵ Καὶ ὄρμησε ἐναντίον

τούς τὴν νύκτα αὐτὸς καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ, καὶ ἐπάταξαν αὐτούς καὶ κατέδιωξαν αὐτούς ἕως Χοβά, ἣ ἔστιν ἐν ἀριστερᾷ Δαμασκοῦ.

¹⁶ καὶ ἀπέστρεψε πᾶσαν τὴν ἵππον Σοδόμων, καὶ Λῶτ τὸν ἀδελφιδοῦν αὐτοῦ ἀπέστρεψε καὶ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὸν λαόν.

τούς τὴν νύκτα αὐτὸς καὶ οἱ δοῦλοι του καὶ τοὺς ἐπάταξαν καὶ τοὺς κατέδιωξαν μέχρι τὴν Χοβά, ποὺ βρίσκεται στὰ ἀριστερὰ τῆς Δαμασκοῦ.

¹⁶ Πῆρε δὲ πίσω ὅλο τὸ ἵππικό τῶν Σοδόμων καὶ ἀκόμα πῆρε πίσω τὸν ἀνεψιό του Λῶτ, ὅλα τὰ ὑπάρχοντά του, ὅπως καὶ τὶς γυναῖκες του καὶ τὸν λαό.

Στίχ. 13. Ἄβραμ τῷ περάτῃ. «Ἄβραμ τὸν ἑβραῖον», λέει τὸ Ἑβραϊκό. Ἡ λέξη «ἑβραῖος» εἶτε ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν Ἑβερ, τὸν μεγάλο ἕγγονο τοῦ Σήμ, εἶτε ἀναφέρεται στὸ πέραςμα τοῦ Ἄβραμ διὰ τοῦ ποταμοῦ Εὐφράτη· ἔτσι εἶναι συνώνυμη μὲ τὴν λ. «ξένος». Καὶ ὁ Ἰωσήφ καλεῖται «Ἑβραῖος» (39, 17). — **Ἦσαν συνωμόται τοῦ Ἄβραμ.** Ἀνθρωποὶ ποὺ σύναψαν μιὰ διαθήκη μὲ τὸν Ἄβραμ, μιὰ συμφωνία μαζί του ὅτι θὰ τὸν βοηθήσουν στὴν διάσωση τοῦ Λῶτ καὶ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων.

Στίχ. 14. Τοὺς ἰδίους οἰκογενεῖς αὐτοῦ, στῶν ὁποίων τὴν δύναμη καὶ τὴν πιστότητα σ' αὐτὸν μπορούσε νὰ βασιστεῖ ὁ Ἄβραμ. Αὐτὸς ὁ πόλεμος ἦταν δίκαιος, γιὰ νὰ διασωθεῖ ὁ ἀδύνατος ἀπὸ τὴν καταπίεση τοῦ ἰσχυροῦ. Ὁ Κύριος λέει: «Ἐξέλεσθε διερπασμένον ἐκ χειρὸς ἀδικοῦντος αὐτὸν» (Ἱερ. 21, 12. 22, 33). Ὁ πόλεμος ἔχει τὴν ἀρχή του στὴν κακία τοῦ ἀνθρώπου, στὰ πάθη τῆς ἐκδίκησης, τῆς ἀπληστίας, τῶν ἡδονῶν, «τῶν ἀντιστρατευομένων ἐν ταῖς μέλεσιν ὑμῶν» (Ἰακ. 4, 1). Ἄλλὰ δίκαιοι ἄνδρες, σὰν τὸν Ἄβραμ, παίρνουν τὰ ὄπλα, γιὰ νὰ ὑπερασπιστοῦν τὴν ζωὴ τῶν

άθώων, γιὰ νὰ ἐναντιωθοῦν στήν ἀδικη βία. Καί τέτοιους πολέμους ὁ Θεὸς τοὺς ἐπιδοκιμάζει. Οἱ Χιλιαστές, ἀντίθετα, τοὺς ἀποδοκιμάζουν. — **Τριακοσίους δέκα καὶ ὀκτώ.** Τόσοι ἦταν οἱ ἄρρενες δοῦλοι τοῦ Ἄβραμ, πού ἀργότερα συμπεριλήφθηκαν στήν διαθήκη μέ τὸν Θεὸ μέ τὴν τελετὴ τῆς περιτομῆς (17, 23): μνημονεύεται ἐδῶ ὁ ἀριθμὸς τῶν δούλων, γιὰ νὰ δειχτεῖ ὅτι μιὰ χούφτα ἀνθρώπων πέτυχαν τὴν νίκη σὲ τέσσερις βασιλιάδες τῆς Ἀνατολῆς, γιατί εἶχαν τὸν Θεὸ μαζί τους (βλ. Σοφ. Σειρ. 9, 11. Ψαλμ. 32, 16 ἐξ.). — **Δάν.** Τοποθεσία πού ἀργότερα ὀνομάστηκε Δάν. Στὰ χρόνια τοῦ Μωυσῆ ὀνομαζόταν Λαῖς.

Στίχ. 15. Ὁ Ἄβραμ τρόμαξε τὸν ἐχθρὸ μέ τὸ νὰ ἐπιτεθεῖ ἐναντίον του τὴν νύχτα, καί μέ τὸ νὰ διαιρέσει τὸν μικρὸ του ὄμιλο, ὥστε νὰ τὸν κάνει νὰ φαίνεται μεγαλύτερος. Χτύπησε τὸν ἐχθρὸ καί τὸν ἀνάγκασε νὰ φύγει καί ὅλα αὐτὰ γιατί ὁ Ἄβραμ εἶχε τὸν Θεὸ μαζί του. Ὁ Θεὸς τοῦ ὑποσχέθηκε ὅτι «θα καταραστεῖ ὅσους τὸν καταριῶνται» (12, 3) καί θὰ εἶναι ἐχθρὸς στοὺς ἐχθρούς του (Ἠσ. 41, 2.3).

3ο Ἡ εὐλογία τοῦ Μελχισεδέκ (14, 17-24)

14, 17 Ἐξήλαθε δὲ βασιλεὺς Σοδόμων εἰς συνάντησιν αὐτῷ, μετὰ τὸ ὑποστρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς κοπῆς τοῦ Χοδολλογομὸρ καὶ τῶν βασιλέων τῶν μετ' αὐτοῦ, εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Σαβὺ (τοῦτο ἦν τὸ πεδῖον τῶν βασιλέων).

14, 17 Ὅταν ὁ Ἄβραμ ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴν καταστροφή τοῦ Χοδολλογομὸρ καὶ τῶν συμμάχων του βασιλιάδων, βγήκε ὁ βασιλιάς τῶν Σοδόμων νὰ τὸν συναντήσῃ στὴν κοιλάδα τοῦ Σαυῆ, ἡ ὁποία εἶναι ἡ κοιλάδα τῶν βασιλιάδων.

¹⁸ *καὶ Μελχισεδέκ βασιλεὺς Σαλήμ ἐξήνεγκεν ἄρτους καὶ οἶνον· ἦν δὲ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου.*

¹⁹ *καὶ ἠὐλόγησε τὸν Ἄβραμ καὶ εἶπεν· εὐλογημένος Ἄβραμ τῷ Θεῷ τῷ ὑψίστῳ, ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.*

²⁰ *καὶ εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ ὑψιστος, ὃς παρέδωκε τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποχειρίους σοι. καὶ ἔδωκεν αὐτῷ Ἄβραμ δεκάτην ἀπὸ πάντων.*

²¹ *εἶπε δὲ βασιλεὺς Σοδόμων πρὸς Ἄβραμ· δὸς μοι τοὺς ἀνδρας, τὴν δὲ ἵππον λάβε σεαυτῷ.*

²² *εἶπε δὲ Ἄβραμ πρὸς τὸν βασιλέα Σοδόμων· ἐντενῶ τὴν χειρὰ μου πρὸς Κύριον τὸν Θεόν τὸν ὑψιστον, ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν,*

²³ *εἰ ἀπὸ σπαρτίου ἕως σφυρωτήρος ὑποδήματος*

¹⁸ *Καὶ ὁ Μελχισεδέκ, βασιλιάς τῆς Σαλήμ, πρόσφερε ἄρτους καὶ οἶνον· ἦταν δὲ αὐτὸς ἱερέας τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου.*

¹⁹ *Καὶ εὐλόγησε τὸν Ἄβραμ καὶ εἶπε· «Ἄς εἶναι εὐλογημένος ὁ Ἄβραμ ἀπὸ τὸν Ὑψιστο Θεό, ὁ Ὅποῖος ἔκτισε τὸν οὐρανὸ καὶ τὴν γῆ·*

²⁰ *καὶ ἄς εἶναι εὐλογημένος ὁ Θεὸς ὁ Ὑψιστος, ὁ Ὅποῖος παρέδωσε τοὺς ἐχθροὺς σου στὸ χέρι σου». Τότε ὁ Ἄβραμ πρόσφερε σ' αὐτὸν δέκατο ἀπὸ ὅσα εἶχε.*

²¹ *Ὁ βασιλιάς τῶν Σοδόμων εἶπε στὸν Ἄβραμ· «Δός μου τοὺς ἀνθρώπους, τὸ δὲ ἵππικὸ κράτησέ το ἐσύ».*

²² *Ἄλλὰ ὁ Ἄβραμ εἶπε στὸν βασιλιά τῶν Σοδόμων· «Ὑψώνω τὸ χέρι μου πρὸς τὸν Κύριο, τὸν Θεὸ τὸν Ὑψιστο, ὁ Ὅποῖος ἔκτισε τὸν οὐρανὸ καὶ τὴν γῆ·*

²³ *(ὀρκίστηκα) δὲν θὰ πάρω τίποτε ἀπὸ τὰ δικά*

**λήψομαι ἀπὸ πάντων τῶν
σῶν, ἵνα μὴ εἴπῃς, ὅτι ἐγὼ
ἐπλούτισα τὸν Ἄβραμ·**

²⁴ **πλὴν ὧν ἔφαγον οἱ
νεανίσκοι καὶ τῆς μερίδος
τῶν ἀνδρῶν τῶν συμπο-
ρευθέντων μετ' ἐμοῦ,
Ἑσχῶλ, Αὐνάν, Μαμβρῆ,
οὗτοι λήφονται μερίδα.**

σου, οὔτε κλωστή, οὔτε
λουρί ὑποδήματος, γὰρ νὰ
μὴν πεῖς « Ἐγὼ πλούτησα
τὸν Ἄβραμ »·

²⁴ θὰ πάρω ὅμως μόνο ὅ-
σα ἔφαγαν οἱ νέοι μου καὶ
τὴν μερίδα τῶν ἀνδρῶν,
ποὺ ἦρθαν μαζί μου, δη-
λαδῆ τοῦ Ἑσχῶλ, τοῦ
Αὐνάν καὶ τοῦ Μαμβρῆ.
Αὐτοὶ ἄς πάρουν τὴν με-
ρίδα τους».

Στίχ. 18. Μελχισεδέκ. Ψαλμ. 109, 4. Ἑβρ. 5, 5-10. 6, 20. 7, 1-17. — **Στίχ. 19.** « Ὅς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ». 1, 1. — **Στίχ. 20.** Δεκάτη. 28, 22. Λευϊτ. 27, 30-33. Ἀριθμ. 18, 21-32. Δευτ. 14, 22-29. Νεεμ. 19, 37-38. Λουκ. 18, 12.

Στίχ. 17. Ὁ βασιλεὺς Σοδόμων. Οἱ βασιλιάδες καὶ ἄρχοντες τῆς χώρας βγήκαν νὰ συναντήσουν τὸν Ἄβραμ καὶ νὰ δείξουν τὸν σεβασμὸ τους σ' αὐτόν, σὰν ἕνα πολὺ εὐλόγημένο ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ποὺ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴν δικὴ Του προστασία. — **Σαβύ.** Ὅχι ἡ Σαυῆ ποὺ μνημονεύεται στὸν στίχ. 5, ἀλλὰ μιὰ κοιλάδα πρὸς τὰ βόρεια τῆς Ἱερουσαλήμ, ὀνομασθεῖσα «κοιλὰς τοῦ βασιλέως», πιθανῶς ἀπὸ τὸν Μελχισεδέκ. Μνημονεύεται στὸ Β' Βασ. 18, 18.

Στίχ. 18. Μελχισεδέκ. Ὁ βασιλιάς τῆς δικαιοσύνης (βλ. Ἑβρ. 7, 1-3). Στὸ Ψαλμ. 109, 4 προφητεύτηκε ὅτι ὁ Χριστὸς θὰ εἶναι σὰν τὸν Μελχισεδέκ, βασιλιάς καὶ ἱερέας. Βλ. καὶ κεφ. 7 τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς. — **Βασιλεὺς Σαλήμ.** Δηλαδῆ βασιλιάς τῆς εἰρήνης (Ἑβρ. 7, 1). Ἔτσι καὶ ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ ἄρχοντας τῆς εἰρήνης καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἀπὸ τὸν Ὅποῖο ἐμεῖς θὰ παίρνουμε τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ (Ἦσ. 9, 6. Δαν. 9, 24. Ρωμ. 3, 26). — **Ἐξήνεγκεν ἄρτους καὶ οἶνον.**

Πολλοὶ παλαιοὶ ἑρμηνευτὲς λένε ὅτι ἀφοῦ ὁ Μελχισεδέκ ἦταν ἕνας ἱερεὺς, πρέπει νὰ ἔφερε τὸν ἄρτο καὶ τὸν οἶνο ὡς ὕλη προσφορᾶς καὶ θυσίας στὸν Θεό. Πιθανὴ εἶναι καὶ ἡ ἑρμηνεία ὅτι ὁ Μελχισεδέκ πρόσφερε ἄρτους καὶ οἶνο στὸν Ἄβραμ, γιὰ νὰ δυναμωθοῦν οἱ ἐξαντλημένοι ἄνδρες του. Πάντως ἡ πράξη αὐτὴ τοῦ Μελχισεδέκ δὲν εἶναι μόνο σημεῖο ἀπλῆς φιλοξενίας ἢ φιλίας, ἀλλὰ βεβαίωση εὐλογίας τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ καὶ μιὰ γεύση τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς Χαναάν, ποῦ τὸ σπέρμα του θὰ κληρονομήσει. Ὁ Μέγας Ἀρχιερεὺς μας Ἰησοῦς Χριστὸς μᾶς προσφέρει μὲ τὴν μορφὴ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου τὸ Σῶμα Του καὶ τὸ Αἷμα Του εἰς κληρονομία τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν, αὐτῆς τῆς οὐράνιας Χαναάν. Ὁ Κύριός μας θέλει νὰ φᾶμε καὶ νὰ πιοῦμε στὴν τράπεζά Του στὴν Βασιλεία Του (Λουκ. 22, 15-18.29.30)μ Αὐτὴ εἶναι ἡ οὐράνια ἑορτὴ στὴν ὁποία ὁ Ἄβραάμ, ὁ Ἰσαὰκ καὶ ὁ Ἰακώβ θὰ καθίσουν μὲ τοὺς πιστοὺς ὄλων τῶν γενεῶν (Ματθ. 8, 11). Ἡ προσφορὰ, λοιπόν, τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου ἀπὸ τὸν Μελχισεδέκ στὸν Ἄβραμ καὶ τὸν ὀμιλό του συμβολίζει τὴν θεία Κοινωνία τοῦ Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Κυρίου. (Βλ. καὶ τὸ μεγάλο μας ὑπόμνημα). — **Ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου.** Τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱερέα μνημονεύεται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά, ἂν καὶ τὴν πράξη τῆς θυσίας τὴν συναντήσαμε ἐπανειλημμένα στὰ προηγούμενα κεφάλαια. Στὸ Ἑβρ. 5, 1-4 λέγεται ὅτι ὁ ἱερέας στέκεται μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων νὰ παρακαλεῖ τὸν Θεὸ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ μεταφέρει στοὺς ἀνθρώπους εὐλογία ἐξ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ αὐτὰ τὰ καθήκοντα ἐκτελοῦνταν ἀρχικὰ ἀπὸ τοὺς πατριάρχες ἢ τοὺς ἀρχηγούς τῶν οἰκογενειῶν, οἱ Ἰουδαῖοι συμπέραναν ὅτι ὁ Μελχισεδέκ ἦταν ὁ Σῆμ, τὸ παιδί τοῦ Νῶε, καὶ ὁ πρόγονος τῆς φυλῆς τῆς ἀνθρώπινης οἰκογένειας στὴν ὁποία ἀνῆκε ὁ Ἄβραμ. Στὸ Ἑβρ. 7, 2 ὁ Μελχισεδέκ λέγεται ὅτι εἶναι χωρὶς πατέρα, χωρὶς μητέρα, χωρὶς ἀπογόνους, γιατί δὲν μνημονεύεται ἢ καταγωγή του στὴν ἀγία Γραφή. Ἔτσι ἡ ἱερωσύνη του διαφέρει ἀπὸ τὴν ἱερωσύνη τῶν Ἰουδαίων ἱερέων,

πού ἀξιοῦσαν τὴν ἱερωσύνη τους ὡς καταγόμενοι ἀπὸ τὸν Ἰακώβ. — **Τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου.** «ΕΙ-ΕΙΙΔΗ». Ὑψιστος στὴν ἐξουσία Του, γιατί κυβερνάει τὰ πάντα· κατευθύνει ὅλα τὰ πράγματα μὲ τὴν δύναμή Του· ὕψιστος, ἐπίσης, γιατί ὁ θρόνος Του εἶναι στὸν οὐρανὸ (Ἰησ. 55, 15. Ψαλμ. 82, 19. Ἐβρ. 1, 3).

Στίχ. 19. Ἡύλογησε τὸν Ἄβραμ. Ἄν καὶ ὁ Ἄβραμ ἦταν ἤδη εὐλογημένος (Γέν. 12, 2.3), ὅμως ἔπρεπε ἡ ὑπόσχεση εὐλογίας νὰ στερεωθεῖ σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν ἱερέα τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι καθιερώθηκαν μετὰ οἱ Λευῖτες, γιὰ νὰ εὐλογοῦν τὸν λαὸ ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ (Δευτ. 10, 8). Ἡ ἱερατικὴ πράξη τοῦ Μελχισεδέκ ἦταν ἐπίσης τύπος ἐκείνης τῆς εὐλογίας, πού ὁ Χριστὸς, ὡς Ὑψιστος Θεὸς καὶ Μέγας Ἀρχιερέας, δίνει στὸν λαὸ Του (βλ. Λουκ. 24, 50. Πράξ. 3, 26. Ἐφ. 1, 3). Ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστὸς μᾶς εὐλογεῖ ὅταν προσευχόμαστε σ' Αὐτὸν καὶ ἰδιαίτερα ὅταν συμμετέχουμε στὰ ἅγια Μυστήρια. — **Ὅς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.** Ὅλα τὰ πράγματα τοῦ σύμπαντος δὲν εἶναι μόνο ὑποκείμενα στὸν Θεό, ἀλλὰ εἶναι καὶ κατοχὴ Του, γιατί Αὐτὸς τὰ ἔκανε (Ψαλμ. 23, 1.2. Δευτ. 10, 14. Ματθ. 11, 25).

Στίχ. 20. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ ὕψιστος. Τὸ ἄλλο μέρος τοῦ καθήκοντος τοῦ ἱερέα εἶναι νὰ εὐλογεῖ τὸν Θεὸ ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν ὁ Θεὸς εὐλογεῖται ἀπὸ τὸν ἀνθρώπο τίποτα δὲν προστίθεται σ' Αὐτόν. Ὅταν ὅμως ὁ ἀνθρώπος εὐλογεῖται ἀπὸ τὸν Θεὸ ἔρχονται πλούσια ἀγαθὰ σ' αὐτόν, πνευματικὰ καὶ ὑλικά. — Ἡ πράξη τοῦ Μελχισεδέκ ὑποδηλώνει ὅτι θὰ εὐλογήσει ὁ Θεὸς τὸν Ἄβραμ καὶ τὸ σπέρμα του καὶ θὰ τοὺς δώσει τὴν κατοχὴ αὐτῆς τῆς γῆς. — **Δεκάτη.** Δηλαδή τὸ δέκατο μέρος ἀπὸ ὅλα τὰ λάφυρα (Ἐβρ. 7, 4). Τὴν δεκάτη αὐτὴ ὁ Ἄβραμ πρόσφερε στὸν Θεὸ ὡς τὸν δοτήρα τῆς νίκης· προσφέροντάς τιν στὸν Θεὸ τὴν πρόσφερε στὸν ἱερέα Του, πού ἦρθε πρὸς αὐτόν στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἄβραμ ἀκολουθήθηκε ἀργότερα ἀπὸ τὸν ἕγγονό του Ἰακώβ (Γέν. 28, 20-22)· καὶ τὸ τάμα τοῦ Ἰακώβ ἐγίνε νόμος γιὰ τὰ τέκνα του· ἡ δεκάτη

τῶν καρπῶν τῆς γῆς Χαναάν ξεχωρίζοταν γιὰ τὴν φυλὴ Λευί, ποὺ ἐκτελοῦσε τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κυρίου (Λευϊτ. 27, 30-32).

Στίχ. 21. Τοὺς ἄνδρας. Τοὺς αἰχμάλωτους, ποὺ διασώθηκαν ἀπὸ τοὺς τέσσερις βασιλιάδες καὶ ὅσους αἰχμάλωτους πάρθηκαν στὴν μάχη (βλ. στίχ. 11.12). — **Τὴν ἵππον.** «Τὰ ὑπάρχοντα», λέει τὸ Ἑβραϊκόν. Δηλαδή τὰ ποιμνία, τὶς ἀγέλες, τὶς προμήθειες καὶ τὰ ἄλλα λάφυρα, τὰ ὁποῖα ἀνάκτησε ὁ Ἄβραμ. Αὐτὰ προσφέρονται ἀπὸ τὸν βασιλιὰ τῶν Σοδόμων σὰν μιὰ ἀναγνώριση τῶν ὑπηρεσιῶν ποὺ πρόσφερε ὁ Ἄβραμ σ' αὐτόν.

Στίχ. 22. Ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου πρὸς Κύριον. Ἡ ὑψωση τῶν χεριῶν στὸν οὐρανὸ ἦταν ἓνα παλαιὸ σημεῖο ὄρκου. Αὐτὸ σήμαινε ὅτι ὁ ὀρκιζόμενος καλοῦσε τὸν Θεὸ νὰ γίνῃ μάρτυρας στὰ λόγια ποὺ ἔλεγε (βλ. Ἐξοδ. 6, 8. Δευτ. 32, 40.41. Ἰεζ. 20, 5.6). Ἡ ἐννοια, λοιπόν, εἶναι: «Κάλεσα τὸν Κύριο, τὸν Θεὸ τὸν Ὑψιστο, γιὰ μάρτυρα ὅτι ὑποσχέθηκα καὶ ὀρκίσθηκα νὰ μὴν πάρω τίποτα ἀπὸ τὰ λάφυρα» (βλ. Β' Κορ. 11, 31. Φιλιπ. 1, 8). — **Τὸν Θεὸν τὸν ὕψιστον.** Ἡ φράση αὐτὴ προστίθεται γιὰ νὰ δειχτεῖ ὅτι ὁ Γιαχβέ, ὁ Θεὸς τοῦ Ἄβραμ, ἦταν ὁ ἴδιος μὲ τὸν Εἰ Εἰῶν, τὸν Θεὸ τοῦ Μελχισεδέκ (στίχ. 18).

Στίχ. 23. Εἰ ἀπὸ σπαρτίου... Παροιμία, ποὺ θέλει νὰ πεῖ ὅτι δὲν πρόκειται νὰ πάρῃ τίποτα, οὔτε πράγμα τῆς πιὸ μικρῆς ἀξίας (βλ. Ματθ. 5, 18). — **Ἐγὼ ἐπλούτισα τὸν Ἄβραμ.** Ὁ Ἄβραμ ἤθελε νὰ δώσει ὅλη τὴν δόξα στὸν Θεόν, ποὺ ἔκανε τοὺς ἐχθρούς του νὰ τραποῦν σὲ φυγὴ· νὰ δοξάσει τὸν Θεὸ ὅχι ὅτι μπόρεσε νὰ πλουτήσῃ τὸν ἑαυτό του μὲ τὰ λάφυρα τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ ὅτι μπόρεσε νὰ διασώσει τὸν ἀδύνατο καὶ τὸν δυναστευόμενον ἀπ' αὐτοῦς. Δὲν ἤθελε, λοιπόν, νὰ δώσει εὐκαιρία στὸν βασιλιὰ τῶν Σοδόμων νὰ καυχηθεῖ. Ἡ γενναιοφροσύνη τοῦ Ἄβραμ δεῖχτηκε καὶ προηγουμένως μὲ τὸ ὅτι ἐπέτρεψε στὸν Λῶτ νὰ ἐκλέξει τὴν πλουσιότερη περιοχὴ τῆς Χαναάν (Γέν. 13, 9). Τὴν ἴδια ἀρετὴ δεῖχνει καὶ τώρα ἀρνούμενος τὰ λάφυρα ποὺ ἔλαβε αὐ-

τὸς μὲ τοὺς ἄνδρες του (Ἐβρ. 11, 9.10.16. Μαθ. 10, 8β).

Στίχ. 24. Μαμβρη. Οἱ ὁμόσπονδοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Ἀβραμ. Δὲν μπορούσε νὰ ἀρνηθεῖ σ' αὐτοὺς μιὰ μερίδα λαφύρων, γιατί «ἄξιος ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ» (Μαθ. 10, 10. Λουκ. 10, 7. βλ. καὶ Α' Βασ. 30, 24.25).

Παραθέτουμε ἐδῶ τὶς ὠραῖες παρατηρήσεις τοῦ καθηγητοῦ κ. Σάκκου σ' ὄλο τὸ κεφάλαιο: «Γεμᾶτο βαθειὰ νοήματα αὐτὸ τὸ κεφάλαιο. Μπροστὰ σ' αὐτὸ ὁ ἐρμηνευτὴς αἰσθάνεται σὰν ἕνας ποὺ τὸν ὑποχρέωσαν ν' ἀδειάση τὴ θάλασσα μ' ἕναν κουβᾶ. Ὅσο κι ἂν ἀντλή, ἡ περικοπὴ σὰν ἀχαμῆλωση θάλασσα κυματίζει πάλι τὰ νοήματά της, σὰ νὰ τὸν ἐμπαίξει· «Δὲν μπορεῖς νὰ μ' ἐξαντλήσης». Ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὁ θεόπνευστος συγγραφεὺς τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς λέει γιὰ τὸ Μιλχισεδὲκ ποὺ ἀναφέρεται σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο· «Περὶ οὗ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμήνευτος λέγειν, ἐπεὶ νωθοὶ γεγόνατε ταῖς ἀκοαῖς» (Ἐβρ. 5, 11). Κάποια ἄνεσι αἰσθάνεται ὁ ἐρμηνευτὴς, ὅταν ἔχη μπροστὰ του ἀνθρώπους μὲ ἀκοὴ ὄχι νωθρή, ἀνθρώπους δηλαδὴ ποὺ διάβασαν τὴ Γραφὴ καὶ τὴν πιστεύουν.

Ὁ βασιλιάς Μελχισεδὲκ ἀναφέρεται ἐδῶ «ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν μήτε ζωῆς τέλος ἔχων, ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές» (Ἐβρ. 7, 3). Εἶνε τύπος τοῦ Χριστοῦ ποὺ εἶνε ἀμήτωρ σὰ Θεός, ἀπάτωρ σὰν ἀνθρωπος, ἀναρχος καὶ ἀθάνατος, ἱερεὺς αἰώνιος. Βέβαια ὁ Μελχισεδὲκ εἶχε γονεῖς, καὶ πέθανε κάποτε, ἀλλ' ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἀναφέρεται στὴ Γραφὴ μιὰ φορὰ μόνο, χωρὶς πρόλογο, καὶ δὲν ξαναμνημονεύεται, τὸν κάνει τύπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Λέγεται Μελχισεδέκ· αὐτὸ τὸ ὄνομά του σημαίνει, λέει ὁ Παῦλος, «βασιλεὺς δικαιοσύνης», δηλαδὴ βασιλιάς τῆς ἱερατικῆς δικαιοσύνης, βασιλιάς ἁγιασμένος, βασιλιάς τέλειος γιὰ νὰ ἱερατεύη. Πράγματι μελχὶ στὴ γλῶσσα ἐκείνη εἶνε ὁ βασιλιάς (καὶ μελχίτης = βασιλικός), καὶ σεδὲκ ὁ ἱερεὺς (σεδέκ, σαδδώκ, σαδδουκαῖος), αὐτὸς ποὺ ἀγιάζει τὸ λαὸ καὶ τοῦ χαρίζει τὴ δικαίωσι, τὴ «δικαιοσύνη». Ἐπειτα εἶνε «βασι-

λεὺς Σαλήμ, ὃ ἐστὶ βασιλεὺς εἰρήνης», διότι σαλήμ λέγεται ἡ εἰρήνη. Τέτοιοι βασιλιάς καὶ ἱερεὺς, πού ἔφερε τὴ δικαίωσι (ἢ δικαιοσύνη) καὶ τὴν εἰρήνην μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ βασιλεύει μόνο εἰρηνικὰ καὶ μόνο γιὰ νὰ δικαιώνη, εἶνε ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς. Ἦταν δὲ ὁ Μελχισεδέκ «ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου».

Ἐπανελημμένως βλέπουμε ἐδῶ τὸ Θεὸ νὰ λέγεται «Θεὸς ὁ ὑψιστος», «ὁ Θεὸς ὁ ὑψιστος ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Αὐτὴ εἶνε ἡ ταυτότητά του. Οἱ ἄνθρωποι τότε εἶχαν πολλοὺς θεοὺς· αὐτοὶ τοὺς ἐπλαθαν, αὐτοὶ τοὺς ὀνομάτιζαν, αὐτοὶ τοὺς ἔδιναν ἐπαγγέλματα. Καὶ γιὰ νὰ τοὺς ξεχωρίζουν τοὺς ἔλεγαν μὲ τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐπάγγελμά τους, μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς ταυτότητός τους· ὁ θεὸς τῆς κλοπῆς Ἑρμῆς· ὁ θεὸς τοῦ πολέμου Ἄρης· ἡ θεὰ τῆς πορνείας Ἀφροδίτη· ὁ θεὸς Μυῖγα τῶν Ἀκκαρωνιτῶν· ὁ θεὸς Βόδι τῶν Αἰγυπτίων. Οἱ πιστοὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ βέβαια, ἀφοῦ πίστευαν ὅτι ἕνας μόνο Θεὸς ὑπάρχει, δὲν εἶχαν λόγους νὰ τοῦ δώσουν ὄνομα καὶ ἐπάγγελμα. Ἐνας εἶνε· μεταξύ τους ἔλεγαν «ὁ Θεὸς» καὶ καταλάβαιναν ποιός. Ἐπειδὴ ὅμως ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ συνεννοοῦνται καὶ μὲ εἰδωλολάτρες, ἀναγκάστηκαν νὰ ἐκδώσουν μιά ταυτότητα καὶ γιὰ τὸν ἀληθινὸ Θεό. Ὀνομάστηκε «ὁ Θεὸς ὁ ὑψιστος», ὁ «Θεὸς ὁ ὑψιστος ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν», καὶ ἀργότερα «Κύριος ὁ Θεός», «Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ», «ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ», «ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ», «ὁ Κύριος τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός». Ὁ Μελχισεδέκ λοιπὸν ἦταν «ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου», αὐτοῦ πού πίστευε καὶ ὁ Ἀβραμ.

Γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Γραφὴ συναντᾶται ἡ λέξι «ἱερεὺς» ἐδῶ. Στούς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ μέχρι τὸ Μωϋσῆ, ἡ ἱερωσύνη δὲν ἦταν προνόμιο μόνο μερικῶν. Ὁ κάθε πιστὸς ἦταν ἱερεὺς. Μόνος του πρόσφερε θυσίαις στὸ Θεό, μόνος του ἔκανε κάθε ἱεροπραξία· δὲν μεσολαβοῦσε τρίτος. Ἔτσι ὁ Ἀβελ, ὁ Νῶε, ὁ Ἀβραάμ, ὁ Ἰσαὰκ, ὁ Ἰακώβ, ὁ Ἰώβ. Ἔτσι κι ὁ Μελχισεδέκ. Ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψί-

στου ἦταν κάθε πιστὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου. Πρὶν ἀπὸ τὸ Μωϋσῆ ἱερεὺς σημαίνει πιστὸς, λάτρης, θρησκευτής. Ὅταν λοιπὸν ὁ Μωυσῆς λέη, ὅτι ὁ Μελχισεδέκ ἦταν «ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου», εἶνε τὸ ἴδιο σὰ νὰ λέη «πίστευε κι αὐτὸς στὸν ὑψίστο Θεό», «λάτρευε κι αὐτὸς τὸν ἴδιο Θεὸ μὲ τὸν Ἄβραμ». Μετὰ ἔγινε ἡ εἰδικὴ καὶ κληρονομικὴ ἱερωσύνη, ἀπὸ τὸν Ἄαρὼν μέχρι τὸν Χριστό· ὁ Χριστὸς, «ἱερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ», δηλαδὴ ἱερεὺς τοῦ τύπου Μελχισεδέκ, κατήργησε τὴ λευϊτικὴ ἱερωσύνη τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου. Ξανάφερε τὴν παλιά, ἀλλὰ τώρα πλέον πνευματικὴ. Γι' αὐτὸ ὁ Πέτρος ὀνομάζει τοὺς Χριστιανοὺς «ιεράτευμα ἅγιον» καὶ «βασιλεῖον ἱεράτευμα» (Α' Πέτρ. 2, β. 2, 9), καὶ ὁ Ἰωάννης τοὺς ὀνομάζει «βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς». Ἔγιναν ὅλοι «μελχί σεδέκ», «βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς»· διότι καὶ ὁ ἀρχηγὸς μας εἶνε «ἱερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ». Ἡ φράσι «βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς» εἶνε μετάφρασι τοῦ ὀνόματος Μελχισεδέκ· τὸ ἴδιο καὶ ἡ φράσι «βασιλεῖον ἱεράτευμα».

Ὁλόκληρος βασιλιάς ὁ Μελχισεδέκ, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ κἀνὲν στὸ νικητὴ Ἄβραμ ἓνα βασιλικὸ τραπέζι μὲ δεκάδες μοσχάρια καὶ πρόβατα, τοῦ προσέφερε μόνο «ἄρτον καὶ οἶνον». Θὰ ἦταν προσβολὴ αὐτό, ἂν δὲν εἶχε ἓνα μυστικὸ νόημα. Αὐτὸς ὁ Μελχισεδέκ, ὁ τύπος τοῦ Χριστοῦ, προσφέρει στὸν Ἄβραμ, τὸν ἀρχαῖο πνευματικὸ γενάρχη τῶν Χριστιανῶν, τὸν τύπο τοῦ μυστηρίου τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὴ εἶνε μιὰ βουβὴ προφητεία τοῦ Θεοῦ μυστηρίου, μιὰ προφητεία χωρὶς λόγια. Αὐτὸ θὰ τῆ τύπος. Κι εὐλόγησε ὁ Μελχισεδέκ τὸν Ἄβραμ, ὅπως εὐλόγησε ὁ Χριστὸς τοὺς Χριστιανοὺς. Κι ὁ Ἄβραμ ἔδωσε δεκάτη στὸ Μελχισεδέκ, σὰν νὰ ἦταν ἀνώτερός του, δειχνοντας ἔτσι ὅτι ἡ πνευματικὴ κατὰ Χριστὸν ἱερωσύνη, ἡ «κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ», εἶνε ἀνώτερη ἀπὸ τὴ νομικὴ λευϊτικὴ ἱερωσύνη ποὺ ἀνῆκε στὸ Λευῖ τὸ δισέγγονο τοῦ Ἄβραμ. Ὅποιος θέλει περισσότερα, νὰ μελετήσῃ τὴν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου.

Τῆ μέρα ἐκείνη ὁ Ἄβραμ ἦταν ὁ ἰσχυρὸς τῆς Παλαιστίνης. Ἦταν στὴ θέσι τοῦ Χοδολογομόρ, πού ὑπέταξε τοὺς βασιλεῖς, καὶ πιὸ καλύτερα, γιατί συνέτριψε καὶ τὸ Χοδολογομόρ. Εἶχε ὁ Ἄβραμ ὑπόσχεσι ἀπὸ τὸ Θεὸ ὅτι ἡ Παλαιστίνη τοῦ ἀνήκει καὶ μιὰ μέρα θὰ εἶνε δική του. Καὶ νά, ἔφτασε αὐτὴ ἡ ὄνειρευτὴ μέρα, θὰ ἔλεγε, ἂν δὲν εἶχε πίστι ἀγνή στὸ Θεό. Ἄλλὰ δὲν ἔκανε τὸ ἀμάρτημα πού ἔκανε μετὰ 2.000 χρόνια ὁ λαὸς του ὁ Ἰσραήλ· ὁ Ἰσραήλ στὰ χρόνια τοῦ Χριστοῦ, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ὑπόσχεσι τοῦ Θεοῦ γιὰ Μεσσία καὶ λυτρωτὴ, ζητοῦσε ἓνα Μεσσία μὲ σπαθιά, μὲ ψωμιά καὶ μὲ θεάματα. Ὁ Ἄβραμ ὅμως εἶχε πίστι καὶ δὲν γελάστηκε τῆ μέρα ἐκείνη πού μὲ τὸ σπαθί του ἐγίνε κύριος τῆς Παλαιστίνης. Τὰ παρέδωσε ἀμέσως ὅλα, δὲν κράτησε «οὔτε σπάγγο, οὔτε λουράκι παπουτισιοῦ». Αὐτὸς πίστευε ὅτι ὁ Θεὸς κάτι ἄλλο ἐννοεῖ μὲ τὴν ἐπαγγελία του, κάτι ἄλλο ἀσύγκριτα ἀνώτερο, εἰρηνικό, πνευματικό. Ἔκανε ὅ,τι ἔκανε ὁ εὐλογητὸς ἀπόγονός του, ὁ Ἰησοῦς στὴν ἔρημο, ὅπου ὁ σατανᾶς τοῦ παρέδιδε ὅλες τὶς βασιλεῖες τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἐκεῖνος δὲν τὶς δέχτηκε· καὶ εἶπε «ὑπάγε ὀπίσω μου, σατανᾶ». Διότι αὐτὸς ἦταν βασιλιάς μιᾶς ἄλλης βασιλείας, ἀσύγκριτα ἀνώτερης, πνευματικῆς, αἰωνίας. Ἡ βασιλεία ἢ κοσμικὴ ἀνήκε στὸ Σοδομίτη βασιλιά. Ὁ Ἄβραμ μὲ τὴν πίστι του ἔβλεπε μιὰ ἄλλη βασιλεία, ἓνα ἄλλο ἔθνος, εὐλογημένο».

Γ' ΤΜΗΜΑ. — ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΑΒΡΑΜ (15, 1-16, 16)

1. Ἡ μεταξὺ Θεοῦ καὶ Ἄβραμ διαθήκη (15, 1-16, 16)

Ἡ περικοπὴ αὐτὴ περιγράφει ἓνα ἱεροπρεπὲς γεγονός, πού ἔχει μεγάλῃ σπουδαιότητα.

1ο Ἡ πίστη τοῦ Ἄβραμ (15, 1-6)

15, ¹ Μετὰ δὲ τὰ ρήματα ταῦτα ἐγενήθη ρῆμα Κυρίου πρὸς Ἄβραμ ἐν ὄραματι, λέγων· μὴ φοβοῦ Ἄβραμ, ἐγὼ ὑπερασπίζω σου· ὁ μισθός σου πολὺς ἔσται σφόδρα.

² λέγει δὲ Ἄβραμ· δέσποτα Κύριε, τί μοι δώσεις; ἐγὼ δὲ ἀπολύομαι ἄτεκνος· ὁ δὲ υἱὸς Μασέκ τῆς οἰκογενοῦς μου, οὗτος Δαμασκός Ἐλιέζερ.

³ καὶ εἶπεν Ἄβραμ· ἐπειδὴ ἐμοὶ οὐκ ἔδωκας σπέρμα, ὁ δὲ οἰκογενῆς μου κληρονομήσει μοι.

⁴ καὶ εὐθύς φωνὴ Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν λέγουσα· οὐ κληρονομήσει σε οὗτος, ἀλλ' ὃς ἐξελεύσεται ἐκ σοῦ, οὗτος κληρονομήσει σε.

⁵ ἐξήγαγε δὲ αὐτὸν ἔξω καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἀνάβλε-

15, ¹ Ὑστερα ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτὰ ἦρθε ὁ ἐξῆς λόγος τοῦ Κυρίου στὸν Ἄβραμ σὲ ὄραμα: «Μὴ φοβᾶσαι Ἄβραμ. Ἐγὼ εἶμαι ὁ ὑπερασπιστὴς σου. Ἡ ἀμοιβὴ σου θὰ εἶναι πολὺ μεγάλη!»

² Εἶπε δὲ ὁ Ἄβραμ: «Δέσποτα, Κύριε, τί νὰ μοῦ δώσεις, ἀφοῦ θὰ πεθάνω ἄτεκνος; Καὶ ὁ υἱὸς τῆς Μασέκ, τῆς οἰκογενοῦς δούλης μου, αὐτὸς ὁ Ἐλιέζερ ἀπὸ τὴν Δαμασκός...»

³ Καὶ συνέχισε: «Ἀφοῦ δὲν μοῦ δώσες τέκνο, θὰ μὲ κληρονομήσει ὁ οἰκογενῆς δοῦλος μου».

⁴ Καὶ ἀμέσως ἦρθε σ' αὐτὸν λόγος Κυρίου ποῦ τοῦ ἔλεγε: «Δὲν θὰ σὲ κληρονομήσει αὐτός, ἀλλὰ ἐκεῖνος ποῦ θὰ βγεῖ ἀπὸ τὰ σπλάγχνα σου· αὐτὸς θὰ σὲ κληρονομήσει!»

⁵ Καὶ τὸν ἔφερε ἔξω καὶ τοῦ εἶπε: «Κοίταξε τώρα

φον δὴ εἰς τὸν οὐρανὸν
καὶ ἀρίθμησον τοὺς ἀστέ-
ρας, εἰ δυνήσῃ ἐξαριθμη-
σαι αὐτούς. καὶ εἶπεν· οὐ-
τως ἔσται τὸ σπέρμα σου.
⁶ καὶ ἐπίστευσεν Ἄβραμ
τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη
αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

στὸν οὐρανὸ καὶ μέτρησε
τ' ἀστέρια, ἂν μπορεῖς νὰ
τὰ μετρήσεις! «Τόσοι
θάνατοι οἱ ἀπόγονοί σου»,
τοῦ εἶπε.

⁶ Καὶ πίστεψε ὁ Ἄβραμ
στὸν Θεὸ καὶ τοῦ ὑπολο-
γίστηκε γιὰ δικαίωση.

Στίχ. 1. Ὁ Θεὸς ὡς ἀσπίδα. Ψαλμ. 3, 4. — **Στίχ. 2.** Χωρὶς τέκνον. 16, 1. Πράξ. 7, 5. — **Στίχ. 5.** Ἀρίθμησον τοὺς ἀστέρας. 22, 17. 24, 4. Δευτ. 1, 10. Ἑβρ. 11, 12. — Τὸ σπέρμα σου, οἱ ἀπόγονοί σου. 12, 2. Ρωμ. 4, 18. — **Στίχ. 6.** Ἡ πίστη τοῦ Ἄβραμ. Ρωμ. 4, 3.

Στίχ. 1. Ἐν ὄραματι. Ἐδῶ χρησιμοποιεῖται γιὰ πρώτη φορά ἢ λ. «ὄραμα». Ὅχι σὲ ὄνειρο («bahalom»), ἀλλὰ σὲ ὄραμα («bahareh»). Καὶ τὸ ὄνειρο ὁμῶς εἶναι καὶ αὐτὸ συνηθισμένος τρόπος προφητικῆς ἀποκάλυψης (Δαν. 7, 1.2). — **Ἐγὼ ὑπερασπίζω σου.** Ὁ Θεὸς ὑπόσχεταὶ νὰ προστατεύσει τὸν Ἄβραμ στὴν χώρα ποὺ αὐτὸς ἦταν ὡς ξένος, καὶ δὲν χρειαζόταν, λοιπόν, νὰ φοβᾶται ὅτι θὰ προέκυπταν κίνδυνοι ἀπὸ τὸν πόλεμο ποὺ εἶχε κάνει, γιὰ νὰ διασώσει τὸν Λῶτ (βλ. Γέν. 26, 24. Ἑβρ. 13, 5.6). — **Ὁ μισθός σου πολὺς ἔσται σφόδρα.** Ὁ Θεὸς δὲν θᾶ προστάτευε τὸν Ἄβραμ μόνο στὴν ζωὴ του, ἀλλὰ καὶ θὰ ἄμβειβε τὴν πίστη του καὶ τὴν ὑπακοή του μετὰ θάνατο. Ὁ Ἄβραμ ἦταν τώρα ἓνας γέροντας ἄνθρωπος καὶ δὲν θὰ περίμενε νὰ λάβει καμμιά μεγάλη ἀμοιβὴ στὴν παρούσα ζωὴ. Ἐπρεπε νὰ πέθαινε εὐχαριστημένος μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ λάβαινε τὴν ἀμοιβή του μετὰ τὸν θάνατό του. Ὁ Θεὸς ὁ ἴδιος εἶναι ἢ μερίδα καὶ ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἀγίων Του (Ψαλμ. 15, 5. Παροιμ. 11, 18). Αὐτὸς εἶναι ὁ Θεὸς τους καὶ αὐτοὶ εἶναι δικοί Του (Ῥασμ. 2, 16. Ἱερ. 24, 7. 30, 22 κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν). Καὶ ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἐ-

χουν τὸν Θεὸ εἶναι οἱ «τὰ πάντα κατέχοντες», ἔστω καὶ ἂν εἶναι οἱ «μηδὲν ἔχοντες» (Β΄ Κορ. 6, 10). Ὁ Θεὸς δὲν ντρέπεται νὰ καλεῖται Θεὸς τους (Ἐβρ. 11, 16). Ἦταν ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ, γιατί ἦταν ἡ «ἀσπίδα» του, ὅπως λέει τὸ Ἑβραϊκό, στήν παρούσα ζωὴ καὶ ἡ ἀμοιβή του μετὰ θάνατο (Λουκ. 20, 38. Ψαλμ. 15, 11. 16, 15. 118, 57).

Στίχ. 2. Δέσποτα Κύριε. «Ἀδωναΐ Γιαχβέ», λέει τὸ Ἑβραϊκό. Μὲ τὴν δευτέρη λέξη φαίνεται ὅτι ὁ Ἀβραμ ἀπευθύνεται στὸν Θεὸ Πατέρα. Ἡ πρώτη λέξη «Ἀδωναΐ» εἶναι τίτλος ποῦ ἀνήκει ἰδιαίτερα στὸ δεύτερο Πρόσωπο τῆς Ἀγίας Τριάδας, τὸν μονογενῆ Υἱὸ τοῦ Πατέρα. Ἔτσι καὶ στὸ Ψαλμ. 109, 1. — **Τί μοι δώσεις;** Μιλάει ἔτσι ὄχι ἀμφιβάλλοντας στὸν λόγο τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπορώντας ποῖα μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ ἀμοιβή ποῦ ὁ Θεὸς φυλάει γι' αὐτόν. — **Ἀπολύομαι ἄτεκνος.** Μὲ τὸ «ἀπολύομαι» μίλησε καὶ ὁ Συμεὼν γιὰ τὸν θάνατό του (Λουκ. 2, 29). Καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος παρέστησε τὸν θάνατό του σὰν μιὰ ἀναχώρηση, «ἀνάλυση» (Φιλιπ. 1, 23). Ἐδῶ ἔχουμε ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ποῦ τὴν ἀρνοῦνται οἱ Χιλιαστές: «Ἀποθνήσκων ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐκμηδενίζεται, ἀλλὰ ἀπολύεται ὡς ἄλλος δέσμιος ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος καὶ τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἀπέρχεται εἰς ἄλλον κόσμον» (Σωτηρόπουλος, Ἀντιχιλιαστικὸν Ἐγχειρίδιον σ. 126). — **Ὁ δὲ υἱὸς Μασῆκ τῆς οἰκογενοῦς μου.** «Ὁ κληρονόμος τῆς οἰκίας μου», λέει τὸ Ἑβραϊκό. Μὴ ἔχοντας ὁ Ἀβραμ υἱὸ ἀπὸ τὴν γυναῖκα του Σάρα ἀναγκάζεται νὰ υἰοθετήσῃ τὸν **Ἐλιέξερ Δαμασκό**, ἀπὸ τὸν ὁποῖο, ὅπως ὑποθέτουν μερικοί, ὀνομάστηκε ἀργότερα ἡ πόλη Δαμασκός. Ἡ ἔννοια τοῦ ὀνόματος «Ἐλιέξερ» εἶναι, «Αὐτὸς στὸν ὁποῖο ὁ Θεὸς δίνει βοήθεια».

Στίχ. 3. Ὁ οἰκογενῆς μου, ὁ ὁποῖος εἶναι δοῦλος μου. Αὐτὸς θὰ πρέπει νὰ κληρονομήσῃ τίς ἐπίγειες κατοχές μου. Ἀλλὰ αὐτὸς θὰ εἶναι καὶ ὁ κληρονόμος τῆς ὑπόσχεσης, «*Τὸ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην*» (12, 7). — «Οἰκογενῆς» λεγόταν ὁ δοῦλος ποῦ δὲν προερχόταν ἀπὸ ἀγορὰ ἢ ἀπὸ αἰχμαλωσία, ἀλλὰ ἦταν παιδί δοῦλου πατέρα καὶ δού-

λης μάνας, γεννημένο μέσα στο ίδιο το σπίτι του άφεντικοῦ. Τέτοιοι «οικογενεῖς» δοῦλοι θεωροῦνταν πιὸ δοῦλοι (δοῦλοι ἀπὸ δούλους), ἀλλὰ ἦταν καὶ πιὸ ἐμπιστοὶ στὸ σπίτι.

Στίχ. 4. Οὐ κληρονομήσει σε οὗτος. Ἡ ὑπόσχεση τῆς χώρας τῆς Χαναὰν ἐπιφυλάσσεται γιὰ φυσικὸ ἀπόγονο τοῦ Ἄβραμ. Ἡ πνευματικὴ ὅμως εὐλογία τοῦ Ἄβραμ θὰ ἐπεκταθεῖ καὶ σὲ ξένους, ποὺ συνδέονται μαζί του μὲ υἰοθεσία καὶ μίμησή του. Γι' αὐτὸ καὶ ἀργότερα οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἄβραμ προτρέπονται νὰ μὴν ἐμπιστεύονται πολὺ στὴν σαρκικὴ τους καταγωγή ἀπὸ αὐτὸν (Ματθ. 3, 9. Ἰωάν. 8, 33.39).

Στίχ. 5. Ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀρίθμησον... Ἔτσι ἡ ἀποκάλυψη ἐγίνε τὴν νύχτα. Στὸ πλῆθος τῶν ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἄβραμ μπορούσε νὰ νοήσῃ τὸ μεγαλεῖο τοῦ Δημιουργοῦ καὶ νὰ σκεφτεῖ, ὅτι Αὐτὸς μπορούσε ἀσφαλῶς νὰ ἐκτελέσει ὅ,τι εἶχε ὑποσχεθεῖ (Ἦσ. 40, 26. Ψαλμ. 146, 4. Ρωμ. 4, 21). — **Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου.** Ἡ προφητεία αὐτὴ δὲν ὑποδεικνύει μόνο τὴν φυσικὴ αὔξηση τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἄβραμ, ἀλλὰ καὶ τὴν οὐράνια ἀμοιβὴ (οἱ ἀστέρες εἶναι στὸν οὐρανὸ) ἐκείνων ποὺ θὰ μιμοῦνταν τὴν πίστη τοῦ Ἄβραμ (βλ. Δαν. 12, 3. Α' Κορ. 15, 41.42). Ἦταν μιὰ ὄραση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σεσωσμένων (Ἀποκ. 7, 9).

Στίχ. 6. Ἐπίστευσεν Ἄβραμ τῷ Θεῷ. Δηλαδὴ πίστεψε στὸν λόγο τοῦ Θεοῦ, στὴν ὑπόσχεσή Του. Ἦταν μιὰ ἐλπίδα παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα, μιὰ πίστη ποὺ φαινόταν ὅτι εἶχε ἐναντία τὶς μεγαλύτερες δυσκολίες. Ἀλλὰ ὁ Ἄβραμ πίστεψε ὅτι τίποτα δὲν ἦταν ἀδύνατο στὸν Θεό· ἦταν βέβαιος ὅτι ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ ἐκτελέσει ὅ,τι ἔχει ὑποσχεθεῖ. Ἦταν μιὰ πίστη ποὺ δέχτηκε τὴν ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ χωρὶς ἀμφιβολία καὶ περιέργεια, πῶς αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνεῖ. Τέτοια πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ δικὴ μας πίστη στὶς βεβαιώσεις τοῦ Θεοῦ, ὅπως π.χ. τὴν νέα γέννηση στὸ Βάπτισμα καὶ τὴν ἀνάσταση τῶν σωμάτων (βλ. Ρωμ. 4, 2-5. Γαλ. 3, 6.7. Ἰακ. 2, 23. Μάρκ. 11, 22.23. Ἰωάν. 3, 9-11). — **Ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.** Ὁ Ἄβραμ δικαιώθηκε μὲ τὴν πίστη. Ἦταν «φίλος τοῦ Θεοῦ», ἐγίνε δεκτὸς ἀπ' Αὐτὸν προτοῦ περιτμηθεῖ καὶ προτοῦ δώ-

σει τὴν κύρια ἀπόδειξη τῆς ὑπακοῆς του μὲ τὴν προσφορά τοῦ υἱοῦ του Ἰσαάκ. Ἔτσι ὁ ἀπόστολος Παῦλος διακρίνει τὴν δικαιοσύνη τοῦ Ἀβραμ ἀπὸ τὴν δικαιοσύνη τοῦ νόμου. Ἡ μία εἶναι τῆς πίστεως, ἡ ἄλλη τῶν ἔργων. Ὁ Ἀβραμ δικαιώθηκε πρὶν ἀπὸ τὴν περιτομὴ καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν νόμο, γιὰ νὰ δειχτεῖ ὅτι ὅσοι θὰ πιστέψουν στὸν Ἰησοῦ Χριστό, θὰ δικαιωθοῦν χωρὶς τὴν περιτομὴ καὶ χωρὶς τὴν τήρηση τοῦ Λευιτικῆ νόμου (βλ. Ρωμ. 4, 6-9.20-25. Γαλ. 3, 9-12. Τίτ. 3, 5-7). Ὅπως ὁ Ἀβραμ δικαιώθηκε χωρὶς νὰ περιτμηθεῖ σωματικά, ἔτσι θὰ δικαιωθοῦμε καὶ ἡμεῖς, ἂν πιστέψουμε στὸν Ἰησοῦ Χριστό καὶ κάνουμε τὴν πνευματικὴ περιτομὴ, τὴν περιτομὴ τῆς καρδιάς. Ὁ Ἀβραμ δικαιώθηκε ἀπὸ πρὶν, ὅταν ὑπήκουσε στὴν κλήση τοῦ Θεοῦ. Παρὰ ταῦτα αὐτὴ ἡ δικαίωση βεβαιώθηκε ἀργότερα μὲ τὸ μεγάλο ἔργο τῆς θυσίας τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰσαάκ. Βλ. Ἰακ. 2, 21-23.

2ο Ἡ διαθήκη (15, 7-20)

15, ⁷ Εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν· ἐγὼ ὁ Θεὸς ὁ ἐξαγαγὼν σε ἐκ χώρας Χαλδαίων, ὥστε δοῦναί σοι τὴν γῆν ταύτην κληρονομήσαι.

⁸ εἶπε δέ, Δέσποτα Κύριε, κατὰ τί γινώσσομαι ὅτι κληρονομήσω αὐτήν;

⁹ εἶπε δέ αὐτῷ· λάβε μοι δάμαλιν τριετίζουσας καὶ αἶγα τριετίζουσας καὶ κριὸν τριετίζοντα καὶ τρυ-

15, ⁷ Καὶ εἶπε σ' αὐτόν: «Ἐγὼ εἶμαι ὁ Θεός, ποὺ σὲ ἔβγαλα ἀπὸ τὴν χώρα τῶν Χαλδαίων, γιὰ νὰ σοῦ δώσω τὴν γῆ αὐτῇ γιὰ κληρονομία».

⁸ Καὶ αὐτὸς εἶπε: «Δέσποτα Κύριε, πῶς θὰ γνωρίσω ὅτι θὰ τὴν κληρονομήσω;»

⁹ «Πάρε μου —τοῦ εἶπε (ὁ Θεός)— μιὰ δάμαλη τριῶν ἐτῶν καὶ μιὰ αἶγα τριῶν ἐτῶν καὶ ἓνα κριὸ τριῶν

γόνα και περιστεράν.

¹⁰ ἔλαβε δὲ αὐτῷ πάντα ταῦτα καὶ διεΐλεν αὐτὰ μέσα καὶ ἔθηκεν αὐτὰ ἀντιπρόσωπα ἀλλήλοις, τὰ δὲ ὄρνεα οὐ διεΐλε.

¹¹ κατέβη δὲ ὄρνεα ἐπὶ τὰ σώματα, ἐπὶ τὰ διχοτομήματα αὐτῶν, καὶ συνεκάθησεν αὐτοῖς Ἄβραμ.

¹² περὶ δὲ ἡλίου δυσμὰς ἔκστασις ἐπέπεσε τῷ Ἄβραμ, καὶ ἰδοὺ φόβος σκοτεινὸς μέγας ἐπιπίπτει αὐτῷ.

¹³ καὶ ἐρρέθη πρὸς Ἄβραμ· γινώσκων γνώση ὅτι παροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῆ οὐκ ἰδία, καὶ δουλώσουσιν αὐτούς καὶ κακώσουσιν αὐτούς καὶ ταπεινώσουσιν αὐτούς τετρακόσια ἔτη.

¹⁴ τὸ δὲ ἔθνος, ᾧ ἐὰν δουλεύσωσι, κρινῶ ἐγώ· μετὰ δὲ ταῦτα ἐξελεύσονται ὧδε μετὰ ἀποσκευῆς πολλῆς.

ἐτῶν, μιὰ τρυγόνα καὶ μιὰ περιστεράν».

¹⁰ Τὰ βρήκε ὅλα αὐτὰ (ὁ Ἄβραμ), τὰ ἔσχισε στὸ μέσο καὶ τοποθέτησε κάθε τεμάχιο ἀπέναντι στὸ ὄμοιό του· τὰ πτηνὰ ὅμως δὲν τὰ ἔσχισε.

¹¹ Στὰ σώματα τῶν ζώων, στὰ τεμάχιά τους κατέβηκαν ὄρνεα καὶ ὁ Ἄβραμ καθόταν ἐκεῖ (γιὰ νὰ διώχνει τὰ ὄρνεα).

¹² Κατὰ τὴν δύση ὅμως τοῦ ἡλίου ἦρθε ἔκσταση στὸν Ἄβραμ καὶ ἔπεσε πάνω του φόβος καὶ βαθύ σκοτάδι.

¹³ Καὶ εἶπε ὁ Κύριος στὸν Ἄβραμ: «Μάθε ὅτι οἱ ἀπόγονοί σου θὰ παροικήσουν σὲ ξένη γῆ, ὅπου θὰ γίνουν δοῦλοι καὶ θὰ τοὺς τυραννήσουν τετρακόσια χρόνια.

¹⁴ Τὸ ἔθνος ὅμως στὸ ὁποῖο θὰ ὑποδουλωθοῦν θὰ τὸ κρίνω ἐγώ. Ἐπειτα δὲ (οἱ ἀπόγονοί σου) θὰ φύγουν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ θὰ

15 σὺ δὲ ἀπελεύση πρὸς τοὺς πατέρας σου ἐν εἰρήνῃ, τραφεῖς ἐν γήρῃ καλῶ.

16 τετάρτη δὲ γενεᾷ ἀποστραφησονται ὧδε· οὐπω γὰρ ἀναπεπλήρωνται αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων ἕως τοῦ νῦν.

17 ἐπεὶ δὲ ὁ ἥλιος ἐγένετο πρὸς δυσμᾶς, φλόξ ἐγένετο, καὶ ἰδοὺ κλίβανος καπνιζόμενος καὶ λαμπάδες πυρός, αἱ διήλθον ἀνὰ μέσον τῶν διχοτομημάτων τούτων.

18 ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ διέθετο Κύριος τῷ Ἀβραμ διαθήκην λέγων· τῷ σπέρματί σου δῶσω τὴν γῆν ταύτην, ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Αἰγύπτου ἕως τοῦ ποταμοῦ τοῦ μεγάλου, ποταμοῦ Εὐφράτου,

19 τοὺς Κεναίους καὶ τοὺς Κενεζαίους καὶ τοὺς Κεδμωναίους

20 καὶ τοὺς Χετταίους καὶ

ῥθοῦν ἐδῶ μὲ πολλὰ πλοῦτη.

15 Καὶ ἐσὺ θὰ πᾶς στοὺς πατέρες σου μὲ εἰρήνῃ, ἀφοῦ θὰ φτάσεις σὲ εὐτυχισμένα γεράματα.

16 Κατὰ τὴν τέταρτη δὲ γενεὰ θὰ ἐπιστρέφουν ἐδῶ, γιατί δὲν θὰ ἔχει ὠριμάσει νωρίτερα ἢ ἁμαρτία τῶν Ἀμορραίων».

17 Ὄταν ἔδυσσε ὁ ἥλιος φάνηκε μιὰ φλόγα καὶ ἓνα καμίνι νὰ καπνίζει καὶ ἀναμμένες λαμπάδες, ποὺ πέρασαν ἀνάμεσα στὰ τεμαχισμένα ζῶα.

18 Ἐκείνη τὴν ἡμέρα ὁ Κύριος ἔκανε διαθήκη μὲ τὸν Ἀβραμ καὶ τοῦ εἶπε: «Τὴν γῆ αὐτὴ θὰ τὴν δώσω στοὺς ἀπογόνους σου, ἀπὸ τὸν ποταμὸ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τὸ μεγάλο ποταμὸ, τὸν ποταμὸ Εὐφράτη.

19 Τοὺς Κεναίους καὶ τοὺς Κενεζαίους καὶ τοὺς Κεδμωναίους

20 καὶ τοὺς Χετταίους καὶ

τούς Φερεζαίους και Ραφασείν και τούς Άμορραίους και τούς Χαναναίους και τούς Εύαίους και τούς Γεργεσαίους και τούς Ίεβουσαίους.

τούς Φερεζαίους και τούς Ραφασείν και τούς Άμορραίους και τούς Χαναναίους και τούς Εύαίους και τούς Γεργεσαίους και τούς Ίεβουσαίους (θα δώσω στήν έξουσίαν σου)».

Στίχ. 7. Ὑπόσχεση περί τῆς χώρας. 12, 7. — **Στίχ. 12.** Ἑκτασίς 2, 21. — **Στίχ. 13.** Δουῖλοι. Ἐξοδ. 1, 11-14. Κριτ. 5, 10-11. Ἰουδιθ 5, 10-11. Πράξ. 7, 6-7. — **Στίχ. 14.** Θά ἐξέλθουν. Ἐξοδ. 12, 40-41. Πράξ. 7, 7. — «Μετά ἀποσκευῆς πολλῆς». Ἐξοδ. 3, 22. — **Στίχ. 18.** Διαθήκη. 6, 18. — Ὑπόσχεση περί τῆς χώρας. 12, 7.

Στίχ. 7. Ὁ έξαγαγών σε ἐκ χώρας Χαλδαίων. Αὐτό ἀναφέρειται στήν πρώτη κλήση πρὸς τὸν Ἄβραμ νὰ ἀφήσει τὴν πατρίδα του καὶ τούς συγγενεὶς του (βλ. Πράξ. 7, 2-3).

Στίχ. 8. Κατὰ τί γινώσσομαι...; Αὐτὸ εἶναι ἓνα ἐρώτημα περιέργειας καὶ θαυμασμοῦ, ὄχι ἀμφιβολίας καὶ ἀπιστίας (βλ. Λουκ. 1, 18. Κριτ. 6, 17.36.37. Δ΄ Βασ. 20, 8).

Στίχ. 9. Λάβε μοι δάμαλιν... Ἡ θυσία αὐτὴ ἐπρόκειτο νὰ εἶναι ἓνα ἐχέγγυο τῆς διαθήκης μεταξύ Θεοῦ καὶ Ἄβραμ. Ἐτσι στὸ Γέν. 8, 21 καὶ 9, 8,9 ἡ θυσία τοῦ Νῶε ὑπῆρξε ἡ σφραγίδα τῆς διαθήκης τοῦ Θεοῦ μετ' αὐτὸν. Στους παλαιοὺς χρόνους, ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἔκαναν συμφωνίες, συνθήκες ἢ διαθήκες, τίς ἐπικύρωναν μετ' τὸ χύσιμο αἵματος ζῶων προσφέροντάς τα θυσία καὶ μερικὲς φορὲς μετ' τὸ χύσιμο τοῦ δικοῦ τους αἵματος. Ἡ διαθήκη μεταξύ Θεοῦ καὶ Ἄβραμ ἐπρόκειτο νὰ ἔχει τρεῖς βαθμοὺς ἐπικύρωσης: α) Στὸ κεφ. 15 ἐπικυρώνεται μετ' τὸ αἷμα ζῶων· β) στὸ κεφ. 17 μετ' τὴν περιτομὴν, στήν ὁποία ὁ Ἄβραμ ἔχυσε τὸ δικό του αἷμα· καὶ ὁ Θεὸς ἀργότερα πρόσθεσε τὸ Αἷμα τοῦ Υἱοῦ Του, ὅταν καὶ Αὐτὸς περιτμήθηκε τὴν ὄγδοη μέρα· γ) στὸ κεφ. 22 ἐπι-

κυρώνεται τελικά καὶ καθίσταται ἀμετάβλητη μὲ τὴν τυπικὴ θυσία τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τὸν ὄρκο τοῦ Θεοῦ. Στερεωμένη ἔτσι ἡ διαθήκη δὲν μπορεῖ νὰ ἀκυρωθεῖ καὶ νὰ προστεθεῖ τίποτε σ' αὐτὴ (Γαλ. 3, 15-17. Ἐβρ. 9, 18-20. Γέν. 31, 44.54).

Στίχ. 10. Διεῖλεν αὐτά. Τὰ ἔκοψε σὲ δυὸ ἴσα μέρη, γιὰτι αὐτὸς ἦταν ὁ τύπος, ὅταν ἔκαναν μιὰ συνθήκη ἢ μιὰ διαθήκη: Τὰ πρόσωπα, ποὺ ἔκαναν αὐτὸν τὸν ὄρκο, συνήθιζαν νὰ περνοῦν ἀνάμεσα στὰ δυὸ μισὰ μέρη τοῦ τεμαχισμένου θύματος (βλ. Ἱερ. 41, 18-20). Μεταξὺ τῶν δύο τεμαχίων δινόταν ἓνα σημεῖο τῆς διέλευσης τοῦ Θεοῦ ἀνάμεσά τους (βλέπε παρακάτω στίχ. 17). Τὰ πτηνὰ (ὅπως στὸ Λευϊτ. 1, 17) δὲν τεμαχίστηκαν, ἀφοῦ αὐτὰ φέρθηκαν γιὰ θυσία καὶ ὄχι γιὰ σημεῖο διαθήκης (βλ. ἐπίσης Α' Βασ. 11, 7).

Στίχ. 11. Καὶ συνεκάθησεν αὐτοῖς Ἄβραμ, γιὰ νὰ τὰ προσέχει, γιὰ νὰ διώχνει τὰ ὄρνεα ἀπὸ τὰ τεμάχια τῶν ζώων, ὅπως λέει ἐδῶ τὸ Ἑβραϊκόν, ἀπὸ τὸ ὁποῖο διδασκόμαστε νὰ διώχνουμε τὶς σκέψεις ποὺ μᾶς διακόπτουν κατὰ τὴν λατρεία τῆς προσευχῆς μας πρὸς τὸν Θεό.

Στίχ. 12. Περὶ δὲ ἡλίου δυσμᾶς. Ἡ ὄραση τοῦ μεγάλο σκοτεινοῦ φόβου ἤρθε στὸν Ἄβραμ κατὰ τὴν δύση τοῦ ἡλίου, γιὰτι ὁ ἐρχομὸς τῆς θλίψης, ποὺ ὑποδηλώνει αὐτὴ, πρόκειται νὰ γίνῃ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἄβραμ. Αὐτὸ πάλι ὑποδηλώνει ὅτι τὴν νύχτα αὐτοῦ τοῦ κόσμου, πρὶν ἀπὸ τὴν τελικὴ κρίση, θὰ ὑπάρξει ἓνας χρόνος μεγάλης δοκιμασίας καὶ θλίψης στὴν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ (Ματθ. 24, 21.22). — **Ἑκοτασις** μία βαθειὰ ὑπνωση, ὅπως στὸ Γέν. 2, 21. — **Φόβος σκοτεινὸς μέγας ἐπιπίπτει αὐτῷ.** Αὐτὸ ἐγίνε νὰ προδηλωθοῦν οἱ θλίψεις τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἄβραμ στὴν Αἴγυπτο. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωση τῆς ὑπόσχεσης τοῦ Θεοῦ, τὰ συμβαίνοντα γεγονότα θὰ φαίνονται ὅτι ἔχουν μιὰ ἀντίθετη πορεία: οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἄβραμ θὰ ταπεινωθοῦν, θὰ ὑποφέρουν βαρεῖα δουλεία (βλ. στίχ. 13). Αὐτὴ ἡ μεγάλη θλίψη, μακριὰ ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι ἓνα σημεῖο ὅτι ὁ Θεὸς τοὺς ξέχασε, θὰ σημαίνει τὸ πλησίασμα τοῦ χρόνου νὰ ἐκπληρωθεῖ ἡ θεία ὑπόσχεση (Πράξ. 7, 17 ἐξ.). Ὁ Θεὸς δόξασε τὸν

λαό Του διὰ παθημάτων. Ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ προτύπωσε σ' αὐτὸ τὸν Ἰησοῦ Χριστό, ὁ Ὅποιος δοξάστηκε διὰ θανάτου καὶ ταπεινώσεως (Λουκ. 17, 25. Ἑβρ. 2, 10).

Στίχ. 13. Ἐν γῆ οὐκ ἰδία. Ἡ χώρα τῆς Γῶσεν στὴν Αἴγυπτο ἦταν μόνο μιὰ προσωρινή κατοικία τῶν Ἰσραηλιτῶν. Δὲν ἦταν ἡ χώρα ποὺ ὑποσχέθηκε ὁ Θεὸς νὰ δώσει σ' αὐτοὺς γιὰ μόνιμη κατοχή. Τὰ τετρακόσια χρόνια λογαριάστηκαν ἀπὸ τὴν γέννηση τοῦ Ἰσαάκ. Ἡ πλήρης περίοδος ἀπὸ αὐτὴ τὴν χρονολογία μέχρι τὴν Ἔξοδο τῶν Ἰσραηλιτῶν ἦταν τετρακόσια καὶ τριάντα χρόνια (βλ. Ἐξοδ. 12, 40.41. Γαλ. 3, 17). Ἔτσι γιὰ τετρακόσια χρόνια, μετὰ ἀπὸ τότε ποὺ δόθηκε ἡ ὑπόσχεση, ἡ ἐκλεκτὴ φυλὴ ἀναγκάστηκε νὰ ζεῖ ὡς ξένη καὶ ἐξόριστη καὶ νὰ ὑποφέρει θλίψεις καὶ ἀποκλεισμό ἀπὸ τὴν κληρονομία τῆς (Ἑβρ. 11, 13.14).

Στίχ. 14. Κρινῶ ἐγώ. Ὁ Θεὸς θὰ ἀνταπόδιδε σ' αὐτοὺς τὴν σκληρότητά τους πρὸς τοὺς Ἰσραηλιτῆς μὲ πληγὲς καὶ ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς ὀργῆς Του (βλ. Ἐξοδ. 3, 19.20. 6, 6).

Στίχ. 15. Σὺ δὲ ἀπελεύση πρὸς τοὺς πατέρας σου. Ὅταν θὰ πέθαινε ὁ Ἄβραμ, ἡ ψυχὴ του θὰ συγκαταλεγόταν μεταξὺ τῶν δικαίων, ποὺ ἐξῆσαν καὶ πέθαναν πρὶν ἀπ' αὐτόν, ὅπως ὁ Ἄβελ, ὁ Ἐνῶχ καὶ ὁ Νῶε. Ἡ ἐπιθυμία τῶν πιστῶν Ἰσραηλιτῶν ἀργότερα ἦταν νὰ μπορέσουν οἱ ψυχές τους νὰ εἶναι μὲ τὸν Ἄβραμ (βλ. Λουκ. 16, 22.23). Οἱ πρόγονοι τοῦ Ἄβραμ πέθαναν στὴν Βαβυλώνα, ἀλλὰ ἡ φράση αὐτὴ τοῦ στίχου μας, χρησιμοποιούμενη ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά, σημαίνει καθαρὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Τὸ σῶμα μπορεῖ νὰ θάπτοταν μακριά, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ του θὰ συναντοῦσε τὴν συνοδεία τῶν πατέρων του σὲ κάποιο χωριστὸ τόπο ὄχι νὰ ἀπορροφηθεῖ, ἀλλὰ νὰ ἔχει καὶ ἐκεῖ τὴν προσωπικὴ τῆς ὕπαρξη (βλ. 25, 8). Μιὰ ὅμοια καὶ περισσότερο ἀκριβῆς διάκριση μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς ὑπάρχει στὸ Ἑκκλ. 12, 7. Ἡ ἔκφραση τοῦ στίχου μας στρέφεται κατὰ τῶν Χιλιαστῶν, οἱ ὁποῖοι ἀρνοῦνται τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς: «Ὁ Θεὸς λέγει εἰς τὸν Ἄβραμ, ὅτι ἀποθνήσκων θὰ ἀπῆρχετο πρὸς τοὺς πατέρας του. Ὁ λόγος αὐτὸς δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ

σῶμα τοῦ Ἀβραάμ. Διότι ὁ Ἀβραάμ δὲν ἐτάφη μετὰ τῶν πατέρων του. Οἱ πατέρες του ἐτάφησαν ἄλλοῦ. Ὁ λόγος αὐτὸς ἀναφέρεται εἰς τὴν ψυχὴν. Ὅταν ἀπέθανεν ὁ Ἀβραάμ, πρῶτον ἀπῆλθε πρὸς τοὺς πατέρας του ὡς ἀθάνατος ψυχὴ, καὶ ἔπειτα ἐτάφη ὡς σῶμα. Διὰ ζῶον, τὸ ὁποῖον ἀποθνήσκει καὶ ὄντως ἐκμηδενίζεται, οὐδέποτε λέγομεν ὅτι ἀπέρχεται. Ἰδὲ καὶ Ψαλμ. μὴ 20 (μθ' 19): Β' Βασ. (Β' Σαμ.) ιβ' 23· Ἰὼβ α' 21· Ψαλμ λη' 14 (λθ' 13). Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον δὲ χωρίον ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἀπερχόμενος καὶ ἀποδημῶν ὁ ἄνθρωπος δὲν ὑπάρχει πλέον εἰς τὴν γῆν· ἄλλοῦ, ὅπου μεταβαίνει, ἀσφαλῶς ὑπάρχει. Ἰδὲ ἐπίσης Ἰησ. κγ' 14· Γ' Βασ. β' 2· Ἰὼβ ιστ' 22, ὅπου ὁ θάνατος παραβάλλεται πρὸς ταξειδίον. Ὁ ἀποθνήσκων ταξειδεύει καὶ ἔρχεται εἰς τὴν αἰωνιότητα» (Σωτηρόπουλος, Ἀντιχιλιαστικὸν Ἐγχειρίδιον σ. 126.7). — **Ἐν εἰρήνῃ.** Θὰ πέθαινε μὲ εἰρήνῃ: α) Ὡς ὄντας ἀσφαλῆς ἀπὸ ἐπίγειας ταραχῆς καὶ μὴ ζῶν νὰ βλέπει τὴν θλίψη πού θὰ ἐρχόταν στοὺς ἀπογόνους του· καὶ β) μὲ τὴν εἰρήνῃ τῆς στενῆς κοινωνίας μὲ τὸν Θεό, ὡς φίλος Του. Αὐτὸς εἶναι ὁ εὐλογημένος θάνατος τῶν δικαίων (Ἀριθμ. 23, 10. Ψαλμ. 36, 37. Ἰησ. 32, 17. 57, 1.2. Ἀποκ. 14, 13. Λουκ. 2, 29). — **Ἐν γῆρᾳ καλῷ.** Μιὰ ἡσυχὴ καὶ εἰρηνικὴ φθορὰ (γῆρας), κατὰ τὴν ὁποία ὅσο ὁ ἔξω ἄνθρωπος φθείρεται ὁ ἔσω ἄνθρωπος ἀνανεοῦται μέρα μὲ τὴν ἡμέρα (Παροιμ. 3, 16. 16, 31. Δευτ. 4, 40. 5, 16).

Στίχ. 16. Τετάρτη γενεᾶ. Δηλαδή τὴν τέταρτη γενεᾶ τῆς δουλείας τους στὴν Αἴγυπτο. Ἡ παραμονὴ τῶν Ἰσραηλιτῶν στὴν Αἴγυπτο ἦταν περίπου τέσσερις γενεές. Τότε οἱ Ἰσραηλιτῆς θὰ ξανάρθουν πάλι στὴν γῆ τῆς Χαναάν. Ἡ καθυστέρηση τῆς ἐκπλήρωσης τῆς ὑπόσχεσης ἦταν ἀπὸ τὴν μακροθυμία τοῦ Θεοῦ στὸ ἁμαρτωλὸ ἔθνος τῶν Ἀμορραίων. Ἄν καὶ αὐτοὶ τὸν προκαλοῦσαν μὲ τὶς μεγάλες ἀσέβειές τους, ὁ Θεὸς τοὺς ἀνέχτηκε γιὰ πολλὰς γενεές καὶ τοὺς προειδοποίησε μάλιστα μὲ τὴν καταστροφὴ τῶν Σοδόμων καὶ τῆς Γομόρρας. Τελικὰ κατὰστρεψε καὶ αὐτούς, ὅταν

πιά ή περισσότερη παραμονή τους στην γη θά τους ἔφερνε μόνο περισσότερη ἄμαρτία στους ἑαυτούς τους καί στους ἄλλους.

Στίχ. 17. Ἐπει ὁ ἥλιος ἐγένετο πρὸς δυσμᾶς. Τότε ὁ Ἄβραμ ἐγέρθηκε ἀπὸ τὸν βαθὺ ὕπνο καὶ εἶδε μιὰ φλόγα (**φλόξ ἐγένετο**) νὰ ἐγείρεται ἀπὸ τὸ πυκνὸ σκοτάδι. Ἡ φλόγα αὐτὴ δήλωνε τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ, κατὰ πρῶτο προσφέροντας ἄνεση στὸν λαὸ Του στὴν σκοτεινιά τῆς θλίψης του καὶ μετὰ δίνοντας σ' αὐτὸν τὴν νίκη ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν του. Γι' αὐτὸ τὸ φῶς φάνηκε πρῶτα σὰν ἓνα καμίνι ποὺ κάπνιζε καὶ ἔπειτα σὰν μιὰ φλόγα φωτιάς. Ἡ φλόγα πέρασε ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ τεμαχισμένα, ὅπως εἶχε περάσει ἐνωρίτερα ὁ Ἄβραμ, γιὰ νὰ ἐπικυρωθεῖ ἡ διαθήκη κατὰ τὸν συνηθιζόμενο τρόπο (Ἱερ. 41, 18.19).

Στίχ. 18. Ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Αἰγύπτου. Κατὰ μερικοὺς ἐρμηνευτὲς πρόκειται περὶ τοῦ μεγάλου ποταμοῦ, τοῦ Νείλου· κατ' ἄλλους ὅμως πρόκειται περὶ τοῦ μικρότερου ποταμοῦ, τοῦ Σιχώρ, ὁ ὁποῖος διαιρεῖ τὴν Αἴγυπτο ἀπὸ τὴν Παλαιστίνη, καὶ στὸν ὁποῖο βρίσκεται ἡ πόλη Ρινοκοροῦρα· εἶναι ὁ ποταμὸς στὸ Ἄμωσ 8, 8. — **Ποταμοῦ Εὐφράτου.** Αὐτὴ ἡ ὑπόσχεση ἐκπληρώθηκε στὰ χρόνια τοῦ Σολομώντα (βλ. Γ' Βασ. 4, 21. Β' Παραλ. 9, 26. Ψαλμ. 71, 8. 79, 8-11. Β' Βασ. 8, 3).

Στίχ. 19-21. Δέκα ἔθνη μνημονεύονται ἐδῶ, ἀλλὰ στὸ Δευτ. 7, 1 καὶ ἄλλοῦ λέγεται γιὰ ἑπτὰ ἔθνη ὅτι ξεριζώθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἰσραηλίτες. Τὰ τρία περισσότερα ἔθνη τὰ μνημονευόμενα στὸν στίχ. 19 ἦταν φυλὲς τῆς Ἀραβίας. Οἱ Ραφαεῖν ἦταν οἱ γίγαντες τῆς Βασάν, ποὺ μνημονεύονται στὸ 14, 5. — «Ἦταν σὰ νὰ τοῦ ἔλεγε, ὅτι ὁ λαὸς τοῦ Ἄβραμ θά εἶνε ὁ ἐκτελεστής αὐτοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ λαοῦ. Πράγματι ἀπὸ τὸ λαὸ αὐτὸ τῶν Ἀμοραίων δὲν ἔμεινε οὔτε ψυχὴ. Τοὺς ξεπάστρεψαν ὅλους, μαζί καὶ μὲ τὰ βρέφη τους καὶ μὲ τὰ ζῶα τους, οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἄβραμ. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἐξιστορεῖται στὸ ἕκτο βιβλίον τῆς Π. Διαθήκης, ποὺ ἐπιγράφεται Ἰησοῦς Ναυή» (Σάκκος).

σῶμα τοῦ Ἀβραάμ. Διότι ὁ Ἀβραάμ δὲν ἐτάφη μετὰ τῶν πατέρων του. Οἱ πατέρες του ἐτάφησαν ἀλλοῦ. Ὁ λόγος αὐτὸς ἀναφέρεται εἰς τὴν ψυχὴν. Ὅταν ἀπέθανεν ὁ Ἀβραάμ, πρῶτον ἀπῆλθε πρὸς τοὺς πατέρας του ὡς ἀθάνατος ψυχὴ, καὶ ἔπειτα ἐτάφη ὡς σῶμα. Διὰ ζῶον, τὸ ὁποῖον ἀποθνήσκει καὶ ὄντως ἐκμηδενίζεται, οὐδέποτε λέγομεν ὅτι ἀπέρχεται. Ἴδὲ καὶ Ψαλμ. μὴ 20 (μθ' 19)· Β' Βασ. (Β' Σαμ.) ἰβ' 23· Ἰὼβ α' 21· Ψαλμ λη' 14 (λθ' 13). Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον δὲ χωρίον ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἀπερχόμενος καὶ ἀποδημῶν ὁ ἄνθρωπος δὲν ὑπάρχει πλέον εἰς τὴν γῆν· ἀλλοῦ, ὅπου μεταβαίνει, ἀσφαλῶς ὑπάρχει. Ἴδὲ ἐπίσης Ἰησ. κγ' 14· Γ' Βασ. β' 2· Ἰὼβ ἰστ' 22, ὅπου ὁ θάνατος παραβάλλεται πρὸς ταξίδιον. Ὁ ἀποθνήσκων ταξιδεύει καὶ ἔρχεται εἰς τὴν αἰωνιότητα» (Σωτηρόπουλος, Ἀντιχιλιαστικὸν Ἐγχειρίδιον σ. 126.7). — **Ἐν εἰρήνῃ.** Θὰ πέθαινε μὲ εἰρήνῃ: α) Ὡς ὄντας ἀσφαλῆς ἀπὸ ἐπίγειες ταραχὰς καὶ μὴ ζῶν νὰ βλέπει τὴν θλίψη πού θὰ ἐρχόταν στοὺς ἀπογόνους του· καὶ β) μὲ τὴν εἰρήνῃ τῆς στενῆς κοινωνίας μὲ τὸν Θεό, ὡς φίλος Του. Αὐτὸς εἶναι ὁ εὐλογημένος θάνατος τῶν δικαίων (Ἀριθμ. 23, 10. Ψαλμ. 36, 37. Ἰησ. 32, 17. 57, 1.2. Ἀποκ. 14, 13. Λουκ. 2, 29). — **Ἐν γῆρᾳ καλῷ.** Μιά ἡσυχὴ καὶ εἰρηνικὴ φθορὰ (γῆρας), κατὰ τὴν ὁποία ὅσο ὁ ἔξω ἄνθρωπος φθείρεται ὁ ἔσω ἄνθρωπος ἀνανεοῦται μέρα μὲ τὴν ἡμέρα (Παροιμ. 3, 16. 16, 31. Δευτ. 4, 40. 5, 16).

Στίχ. 16. Τετάρτη γενεᾶ. Δηλαδή τὴν τέταρτη γενεὰ τῆς δουλείας τους στὴν Αἴγυπτο. Ἡ παραμονὴ τῶν Ἰσραηλιτῶν στὴν Αἴγυπτο ἦταν περίπου τέσσερις γενεές. Τότε οἱ Ἰσραηλιτεὶς θὰ ξανάρθουν πάλι στὴν γῆ τῆς Χαναάν. Ἡ καθυστέρηση τῆς ἐκπλήρωσης τῆς ὑπόσχεσης ἦταν ἀπὸ τὴν μακροθυμία τοῦ Θεοῦ στὸ ἀμαρτωλὸ ἔθνος τῶν Ἀμορραίων. Ἄν καὶ αὐτοὶ τὸν προκαλοῦσαν μὲ τῆς μεγάλης ἀσέβειές τους, ὁ Θεὸς τοὺς ἀνέχτηκε γιὰ πολλὰς γενεές καὶ τοὺς προειδοποίησε μάλιστα μὲ τὴν καταστροφὴ τῶν Σοδόμων καὶ τῆς Γομόρρας. Τελικὰ κατὰστρεψε καὶ αὐτούς, ὅταν

πιὰ ἡ περισσότερὴ παραμονὴ τοὺς στὴν γῆ θὰ τοὺς ἔφερνε μόνο περισσότερὴ ἁμαρτία στοὺς ἑαυτοὺς τοὺς καὶ στοὺς ἄλλους.

Στίχ. 17. Ἐπεὶ ὁ ἥλιος ἐγένετο πρὸς δυσμᾶς. Τότε ὁ Ἄβραμ ἐγέρθηκε ἀπὸ τὸν βαθὺ ὕπνο καὶ εἶδε μιὰ φλόγα (φλόξ ἐγένετο) νὰ ἐγείρεται ἀπὸ τὸ πυκνὸ σκοτάδι. Ἡ φλόγα αὐτὴ δῆλωνε τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ, κατὰ πρῶτον προσφέροντας ἄνεση στὸν λαὸ Του στὴν σκοτεινιά τῆς θλίψης του καὶ μετὰ δίνοντας σ' αὐτὸν τὴν νίκη ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν του. Γι' αὐτὸ τὸ φῶς φάνηκε πρῶτα σὰν ἓνα καμίνι ποὺ κάπνιζε καὶ ἔπειτα σὰν μιὰ φλόγα φωτιᾶς. Ἡ φλόγα πέρασε ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ τεμαχισμένα, ὅπως εἶχε περάσει ἐνωρίτερα ὁ Ἄβραμ, γιὰ νὰ ἐπικυρωθεῖ ἡ διαθήκη κατὰ τὸν συνηθιζόμενον τρόπο (Ἰερ. 41, 18.19).

Στίχ. 18. Ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Αἰγύπτου. Κατὰ μερικοὺς ἐρμηνευτὲς πρόκειται περὶ τοῦ μεγάλου ποταμοῦ, τοῦ Νείλου· κατ' ἄλλους ὁμοίως πρόκειται περὶ τοῦ μικρότερου ποταμοῦ, τοῦ Σιχώρ, ὁ ὁποῖος διαιρεῖ τὴν Αἴγυπτο ἀπὸ τὴν Παλαιστίνην, καὶ στὸν ὁποῖο βρίσκεται ἡ πόλις Ρινοκορούρα· εἶναι ὁ ποταμὸς στὸ Ἄμωσ 8, 8. — Ποταμοῦ Εὐφράτου. Αὐτὴ ἡ ὑπόσχεση ἐκπληρώθηκε στὰ χρόνια τοῦ Σολομώντα (βλ. Γ' Βασ. 4, 21. Β' Παραλ. 9, 26. Ψαλμ. 71, 8. 79, 8-11. Β' Βασ. 8, 3).

Στίχ. 19-21. Δέκα ἔθνη μνημονεύονται ἐδῶ, ἀλλὰ στὸ Δευτ. 7, 1 καὶ ἄλλοι λέγεται γιὰ ἑπτὰ ἔθνη ὅτι ξερριζώθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἰσραηλῖτες. Τὰ τρία περισσότερα ἔθνη τὰ μνημονεύόμενα στὸν στίχ. 19 ἦταν φυλὲς τῆς Ἀραβίας. Οἱ Ραφαεῖν ἦταν οἱ γίγαντες τῆς Βασάν, ποὺ μνημονεύονται στὸ 14, 5. — «Ἦταν σὰ νὰ τοῦ ἔλεγε, ὅτι ὁ λαὸς τοῦ Ἄβραμ θὰ εἶνε ὁ ἐκτελεστής αὐτοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ λαοῦ. Πράγματι ἀπὸ τὸ λαὸ αὐτὸ τῶν Ἀμοραίων δὲν ἔμεινε οὔτε ψυχὴ. Τοὺς ξεπάστρεψαν ὅλους, μαζί καὶ μετὰ τὰ βρέφη τοὺς καὶ μετὰ τὰ ζῶα τοὺς, οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἄβραμ. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἐξιστορεῖται στὸ ἕκτο βιβλίον τῆς Π. Διαθήκης, ποὺ ἐπιγράφεται Ἰησοῦς Ναυῆ» (Σάκκος).

2. Γέννηση τοῦ Ἰσαήλ (16, 1-16)

1ο Ὁ Ἄβραμ παίρνει ὡς γυναίκα του τὴν Ἄγαρ (16, 1-4)

1911 16, ¹ Σάρα δὲ γυνὴ Ἄ-
π.Χ. βραμ οὐκ ἔτικτεν αὐτῷ.
ἦν δὲ αὐτῇ παιδίσκη Αἰ-
γυπτία, ἣ ὄνομα Ἄγαρ.

² εἶπε δὲ Σάρα πρὸς Ἄ-
βραμ· ἰδοὺ συνέκλεισέ με
Κύριος τοῦ μὴ τίκτειν·
εἴσελθε οὖν πρὸς τὴν
παιδίσκην μου, ἵνα τεκνο-
ποιήσωμαι ἐξ αὐτῆς. ὑπή-
κουσε δὲ Ἄβραμ τῆς φω-
νῆς Σάρας.

³ καὶ λαβοῦσα Σάρα ἡ γυ-
νὴ Ἄβραμ Ἄγαρ τὴν Αἰ-
γυπτίαν τὴν ἑαυτῆς παιδί-
σκην, μετὰ δέκα ἔτη τοῦ
οἰκῆσαι Ἄβραμ ἐν γῆ Χα-
ναάν, ἔδωκεν αὐτὴν τῷ
Ἄβραμ ἀνδρὶ αὐτῆς αὐτῷ
γυναίκα.

⁴ καὶ εἰσηλθε πρὸς Ἄγαρ,
καὶ συνέλαβε, καὶ εἶδεν ὅ-
τι ἐν γαστρὶ ἔχει, καὶ ἠτι-

16, ¹ Ἡ Σάρα, ἡ γυναίκα
τοῦ Ἄβραμ, δὲν τοῦ τε-
κνοποιοῦσε· εἶχε ὅμως
μιὰ Αἰγύπτια δούλη, ποὺ
ὀνομαζόταν Ἄγαρ.

² Καὶ εἶπε ἡ Σάρα στὸν Ἄ-
βραμ: «Βλέπω ὅτι ὁ Κύ-
ριος δὲν μοῦ ἐπέτρεψε νὰ
τεκνοποιήσω. Πήγαινε,
λοιπόν, στὴν δούλη μου,
γιὰ νὰ ἀποκτήσω ἀπὸ αὐ-
τὴ τέκνο». Ὁ Ἄβραμ
δέχτηκε τὴν πρόταση τῆς
Σάρας.

³ Δέκα χρόνια, λοιπόν, με-
τὰ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ
Ἄβραμ στὴ γῆ Χαναὰν ἔ-
λαβε ἡ Σάρα, ἡ γυναίκα
τοῦ Ἄβραμ, τὴν Ἄγαρ,
τὴν Αἰγύπτια δούλη της,
καὶ τὴν ἔδωσε στὸν Ἄ-
βραμ, τὸν ἄνδρα της, γιὰ
νὰ γίνει γυναίκα του.

⁴ Συνῆλθε δὲ αὐτὸς μὲ
τὴν Ἄγαρ καὶ αὐτὴ συνέ-
λαβε. Ὅταν δὲ εἶδε ὅτι

μάσθη ή κυρία έναντίον *συνέλαβε, έβλεπε τήν κυρία της με περιφρόνηση.*

Στίχ. 1. "Ανευ τέκνου. 15, 2. Σάρα, "Αγαρ. 21, 9-21. Γαλ. 4, 21-31.

Στίχ. 1. "Αγαρ. Το όνομα σημαίνει «φυγή» και ανταποκρίνεται στην ιστορία της, γιατί δραπετεύσε δυο φορές από την κυρία της Σάρα (16, 6. 21, 14). Ήταν Αιγύπτια και πιθανόν προστέθηκε στους ανθρώπους του οίκου του "Αβραμ, όταν αυτός ήταν στην Αίγυπτο (12, 10). Η Αίγυπτος ήταν ή χώρα του σκότους και της δουλείας (15, 12.13). Έντεϋθεν ή "Αγαρ ήταν ένας τύπος του Νόμου του Μωυση και της επίγειας Ίερουσαλήμ, που είναι σε δουλεία με τα τέκνα της (Γαλ. 4, 24.25).

Στίχ. 2. **Ίδου συνέκλεισέ με Κύριος..** Η στειρότητα της Σάρας ήταν από τον Θεό, για να δοκιμάζεται ή πίστη του "Αβραμ και να είναι ένας τύπος της μελλοντικής σχέσης του Θεού με τον λαό Του. Ο Θεός άφησε τον "Αβραμ άτεκνο μέχρις ότου έγινε εκατό έτων. Δεν έδειξε μέχρι τότε κανένα σημάδι έκπλήρωσης της υπόσχεσής Του ότι θα τον κάνει μεγάλο έθνος· γιατί μέχρι την τρίτη γενεά ο αριθμός του έκλεκτου λαού ήταν πολύ μικρός, αλλά έπειτα ή εύλογία του Θεού τον αύξησε με θαυμαστό τρόπο. Έτσι ήταν ο σκοπός του Θεού, να δείξει πως μπορούσε να φέρει ζωή από τον θάνατο, πολυτεκνία από την στείρωση και δύναμη από την αδυναμία (βλ. Ψαλμ. 112, 9. "Ησ. 54, 1. 51, 1-3. Γαλ. 4, 27. Δευτ. 10, 22). Η καθυστέρηση της έκπλήρωσης των υποσχέσεων του Θεού ακολουθείται από μία ξαφνική και θαυμαστή έκπλήρωση. — **Ίνα τεκνοποιήσωμαι έξ αυτής,** για να διατηρείται το όνομά μου μετά τον θάνατό μου (Β΄ Βασ. 18, 18)· για να μη χαθεί το όνομά μου και ο οίκος μου, όταν πεθάνω. — **Υπήκουσε δε "Αβραμ τής φωνής Σάρας.** Έτσι για δεύτερη φορά ο "Αβραμ έσφαλε στην έννοια της

υπόσχεσης του Θεού. Πρώτα νόμισε ότι πρέπει να υιοθετήσει τον δούλο του και να τον κάνει κληρονόμο του· έπειτα υπόθεσε ότι το παιδί που θα του γίνει κληρονόμος μπορεί να μη γεννηθεί από την Σάρα. Ο Θεός όμως του έδειξε το λάθος του και στις δυο περιπτώσεις, για να διδάξει τους απογόνους του να μη βασίζονται στο θέλημα του ανθρώπου, στην σάρκα και το αίμα, αλλά να εμπιστεύονται με απλότητα στις θείες υποσχέσεις, να εμπιστεύονται σε Έκείνον, στον Όποιο τίποτα δεν είναι αδύνατο (Μαθ. 3, 9).

Στίχ. 3. Έδωκεν αυτήν τῷ Ἄβραμ... αὐτῷ γυναίκα. «Αὐτὸ ἦταν τότε συνήθεια· ὅταν μιὰ κυρία δὲν ἀποκοῦσε παιδιά, ἔβαζε μιὰ φορὰ τὸν ἄντρα της μὲ μιὰ δούλη της, καὶ τὸ παιδί που γεννοῦσε ἡ δούλη τὸ ἔπαιρνε ἀμέσως ἡ κυρία γιὰ δικό της. Αὐτὸ θὰ δοῦμε παρακάτω νὰ τὸ κάνουν κι ἄλλες γυναῖκες. Καὶ ὁ Ἄβραμ ὑπήκουσε στὴ Σάρα. Εἶδαμε ὅτι τότε καὶ ἡ πολυγαμία καὶ ἡ παλλακεία ἐπιτρεπόταν ἀπὸ τὸ Θεό. Κι αὐτὰ ἂν τὰ ἔκανε ὁ Ἄβραμ, θὰ ἦταν ἀθῶος. Ἄλλ' αὐτὸ που ἔκανε δὲν ἦταν οὔτε πολυγαμία οὔτε παλλακεία. Ὁ Ἄβραμ δὲν ἦταν ποτὲ πολύγαμος. Μιὰ φορὰ μόνο μὲ ἐντολὴ τῆς γυναικὸς του πῆγε στὴ δούλη· ἦταν ἓνα περιστατικό καὶ ὄχι μιὰ κατάσταση. Ἐνας νοήμων καταλαβαίνει, ὅτι καὶ σ' αὐτὸ ἀκόμη τὸ περιστατικό φαίνεται ἡ ἐγκράτεια, ἡ ἀγνότης, ἡ ἀπλότης καὶ ἡ συζυγικὴ πίστι τοῦ Ἄβραμ» (Σάκκος). — Ὁ ἀρχικὸς νόμος τοῦ γάμου καθόριζε τὴν ἔνωση μιᾶς γυναίκας καὶ ἑνὸς ἀνδρα. Τὸ διαζύγιο καὶ ἡ πολυγαμία ἦταν ἀντίθετα σ' αὐτὸν τὸν θεσμό (βλ. Μαθ. 19, 4-9). Τὰ κακὰ αὐτὰ ἄρχισαν στὴν ἀμαρτωλὴ φυλὴ τοῦ Κάιν. Ἡ πράξη τοῦ Ἄβραμ ἔδειξε μιὰ ἀτέλεια τῆς πίστεως του καὶ ἓνα λάθος τῆς κρίσης του. Πρέπει ὅμως νὰ λάβουμε ὑπόψη ὅτι αὐτὸς ἔζησε μὲ μιὰ γυναίκα μέχρι ἡλικία περισσότερο ἀπὸ ὀγδόντα χρονῶν καὶ ὅτι τώρα ὁ μεγάλος του φόβος ἦταν μήπως πεθάνει ἄτεκνος καὶ στερηθεῖ ἔτσι τὴν ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ.

Στίχ. 4. Ἠτιμάσθη ἡ κυρία ἐναντίον αὐτῆς. Ἡ Ἄγαρ νό-

μισε ότι τὸ ἐκλεκτὸ σπέρμα, ὁ υἱὸς τῆς ὑπόσχεσης, θὰ εἶναι ἀπ' αὐτὴν, καὶ ὅτι ἔτσι αὐτὴ θὰ ἐξυψωθεῖ παραπάνω ἀπὸ τὴν κυρία τῆς. Σ' αὐτὸ ἐμεῖς βλέπουμε ἓνα τύπο τῆς ὑπερφάνειας τῶν Ἰουδαίων, ποὺ καυχῆθηκαν ὅτι αὐτοὶ ἦταν τὸ σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ (Ἰωάν. 8, 33.39. Ματθ. 3, 9. Ρωμ. 2, 17-19).

2ο Ἡ Ἔγγραφο στὴν ἔρημο (16, 5-14)

16, 5 *Εἶπε δὲ Σάρα πρὸς Ἀβραμ· ἀδικοῦμαι ἐκ σου· ἐγὼ δέδωκα τὴν παιδίσκη μου εἰς τὸν κόλπον σου, ἰδοῦσα δὲ ὅτι ἐν γαστρὶ ἔχει, ἠτιμάσθην ἐναντίον αὐτῆς· κρίναι ὁ Θεὸς ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σου.*

6 *εἶπε δὲ Ἀβραμ πρὸς Σάραν· ἰδοὺ ἡ παιδίσκη σου ἐν ταῖς χερσὶ σου· χρῶ αὐτῇ ὡς ἂν σοι ἀρεστὸν ᾖ· καὶ ἐκάκωσεν αὐτὴν Σάρα, καὶ ἀπέδρα ἀπὸ προσώπου αὐτῆς.*

7 *Εὔρε δὲ αὐτὴν ἄγγελος Κυρίου ἐπὶ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐπὶ τῆς πηγῆς ἐν τῇ ὁδῷ Σούρ.*

8 *καὶ εἶπεν αὐτῇ ὁ ἄγγε-*

16, 5 *Καὶ εἶπε ἡ Σάρα στὸν Ἀβραμ· «Ἀδικοῦμαι ἀπὸ σένα. Ἐγὼ ἔδωσα τὴν δούλη μου στὸν κόλπο σου, ἀλλὰ αὐτῇ, ὅταν εἶδε ὅτι συνέλαβε, μὲ περιφρόνησε. Ἄς κρίνει ὁ Θεὸς μεταξύ ἐμοῦ καὶ σου».*

6 *Εἶπε δὲ ὁ Ἀβραμ στὴν Σάρα· «Νά, ἡ δούλη σου εἶναι στὴν ἐξουσία σου. Μεταχειρίσου τὴν, ὅπως σοῦ ἀρέσει». Τότε ἡ Σάρα τὴν μεταχειρίστηκε μὲ σκληρότητα, ὥστε ἐκείνη δραπέτευσε ἀπὸ αὐτῆς.*

7 *Τὴν βρῆκε δὲ αὐτὴν ὁ ἄγγελος Κυρίου στὴν ἔρημο σὲ μιὰ πηγὴ νεροῦ, στὴν πηγὴ τοῦ δρόμου πρὸς τὴν Σούρ.*

8 *Καὶ τῆς εἶπε ὁ ἄγγελος*

λος Κυρίου. Ἄγαρ, παιδί-
σκη Σάρας, πόθεν ἔρχη
καὶ ποῦ πορεύη; καὶ εἶ-
πεν· ἀπὸ προσώπου Σά-
ρας τῆς κυρίας μου ἐγὼ
ἀποδιδράσκω.

⁹ εἶπε δὲ αὐτῇ ὁ ἄγγελος
Κυρίου· ἀποστράφηθι
πρὸς τὴν κυρίαν σου καὶ
ταπεινώθητι ὑπὸ τὰς χει-
ρας αὐτῆς.

¹⁰ καὶ εἶπεν αὐτῇ ὁ ἄγγε-
λος Κυρίου· πληθύνων
πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου,
καὶ οὐκ ἀριθμηθήσεται
ὑπὸ τοῦ πλήθους.

¹¹ καὶ εἶπεν αὐτῇ ὁ ἄγγε-
λος Κυρίου· ἰδοὺ, σὺ ἐν
γαστρὶ ἔχεις καὶ τέξῃ υἱὸν
καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐ-
τοῦ Ἰσμαήλ, ὅτι ἐπήκου-
σε Κύριος τῇ ταπεινώσει
σου.

¹² οὗτος ἔσται ἀγροικὸς
ἄνθρωπος αἱ χεῖρες αὐ-
τοῦ ἐπὶ πάντα, καὶ αἱ χεῖ-
ρες πάντων ἐπ' αὐτόν, καὶ
κατὰ πρόσωπον πάντων
τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ κα-
τοικήσει.

Κυρίου: «Ἄγαρ, δούλη
τῆς Σάρας, ἀπὸ ποῦ ἔρχε-
σαι καὶ ποῦ πηγαίνεις;»
Καὶ αὐτὴ ἀπάντησε:
«Φεύγω μακριὰ ἀπὸ τὴν
κυρία μου».

⁹ «Πήγαινε πίσω στὴν κυ-
ρία σου —τῆς εἶπε ὁ
Ἄγγελος Κυρίου— καὶ
ὑποτάξου στὴν ἐξουσία
της».

¹⁰ Καὶ ἀκόμα τῆς εἶπε:
«Θὰ κάνω τοὺς ἀπογόν-
ους σου τόσους πολ-
λούς, ὥστε νὰ μὴ μπο-
ροῦν νὰ μετρηθοῦν ἀπὸ
τὸ πλῆθος τους».

¹¹ «Νά, εἶσαι ἐγκυὸς —τῆς
εἶπε ὁ Ἄγγελος Κυρίου—
θὰ γεννήσεις υἱὸ καὶ θὰ
τόν ὀνομάσεις Ἰσμαήλ,
γιατὶ ἄκουσε ὁ Κύριος τὴν
θλίψη σου.

¹² Αὐτὸς θὰ εἶναι ἀγροϊ-
κὸς ἄνθρωπος· τὸ χέρι
του θὰ εἶναι ἐναντίον ὅ-
λων καὶ τὸ χέρι ὅλων τῶν
ἀνθρώπων θὰ εἶναι ἐναν-
τίον του. Καὶ θὰ κατοική-
σει ἀνατολικά ὅλων τῶν
συγγενῶν του».

¹³ *καὶ ἐκάλεσεν Ἄγαρ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ λαλοῦντος πρὸς αὐτήν· σὺ ὁ Θεὸς ὁ ἐπιδὼν με, ὅτι εἶπε· καὶ γὰρ ἐνώπιον εἶδον ὀφθέντα μοι.*

¹⁴ *ἔνεκεν τούτου ἐκάλεσε τὸ φρέαρ Φρέαρ οὐ ἐνώπιον εἶδον· ἰδοὺ ἀνά μέσον Κάδης καὶ ἀνά μέσον Βαράδ.*

¹³ *Καὶ κάλεσε ἢ Ἄγαρ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, πού μιλοῦσε σ' αὐτή, «Σὺ ὁ Θεός, πού μοῦ φανερώθηκες!» Γιατί, εἶπε: «Τὸν εἶδα μπροστά μου, πού μοῦ φανερώθηκε!»*

¹⁴ *Γι' αὐτὸ ὀνόμασε τὸ φρέαρ ἐκεῖνο «Φρέαρ, ὅπου εἶδα (τὸν Θεό)». Καὶ αὐτὸ βρίσκεται μεταξύ Κάδης καὶ Βαράδ.*

Στίχ 9. «Ἀποστράφηθι πρὸς τὴν κυρίαν σου». Φιλήμ. 8-21. Α' Πέτρ. 2, 18-20. — **Στίχ. 10.** Τὸ σπέρμα σου. 17, 20. 21, 13.18. 25, 12-18. 12, 2.

Στίχ. 5. Ἄδικοῦμαι ἐκ σοῦ. Τὸ Ἑβραϊκὸ ἔχει, «Τὸ ἄδίκό μου εἶναι πάνω σου» («My wrong be upon thee»). Δηλαδή ἔχω δίκαιη αἰτία νὰ παραπονοῦμαι ἐναντίον σου. Ἡ δούλη τῆς Ἄγαρ ἀπαίτησε ἐλευθερία σὰν γυναῖκα τοῦ Ἄβραμ καὶ ἀρνεῖται νὰ ὑπακούσει σ' αὐτήν, τὴν κυρία τῆς. — **Κρίναι ὁ Θεὸς ἀναμέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ.** Αὐτὸ εἶναι μιὰ κοινὴ μορφή ὄρκου ἢ ἐπίκλησης στὴν κρίση τοῦ Θεοῦ. Ἡ Σάρα διεκδικεῖ τὰ δικαιώματά τῆς ὡς γυναῖκα τοῦ Ἄβραμ καὶ τὴν ἀπαίτησή τῆς στὸν σύζυγό τῆς νὰ ὑποστηρίξει τὸ κύρος τῆς (βλ. Ἐξοδ. 5, 21. Κριτ. 11, 27). Ἄν ὁ Ἄβραμ ἀρνιόταν νὰ πάρει τὸ μέρος τῆς, ὁ Θεὸς θὰ ὑπερασπιζόταν τὴν κατηγορία τῆς.

Στίχ. 6. Ἴδου ἡ παιδίσκη σου... Διακηρύσσοντας ἔτσι τὴν Ἄγαρ ὅτι εἶναι ὑπηρέτρια τῆς Σάρας καὶ ὄχι γυναῖκα του. Στὴν Σάρα μόνο ὀφείλει αὐτὸς τὰ καθήκοντα τοῦ συζύγου, ὀφειλόμενη φιλανθρωπία καὶ ἀνοχὴ στὰ σφάλματά τῆς (βλ. Α' Κορ. 7, 3. Ἐφεσ. 5, 25. Α' Πέτρ. 3, 7). — **Ἐκάκωσεν αὐ-**

τὴν Σάρα. Χρησιμοποιώντας σκληρότητα ἢ αὐστηρότητα, ἀπαιτώντας σκληρὴ ὑπηρεσία ἀπ' αὐτὴ καὶ ἔτσι θλίβοντάς την. — **Ἀπέδρα ἀπὸ προσώπου αὐτῆς.** Ἐπειδὴ ἦταν πολὺ ὑπερήφανη καὶ δὲν μπορούσε νὰ ὑποταχτεῖ στὴν Σάρα. Γιὰ τὴν ὑπερηφάνειά της αὐτὴ ἐπιπλήχτηκε στὸν στίχ. 9.

Στίχ. 7. Εὗρε αὐτὴν ἄγγελος Κυρίου. Ἡ Ἄγαρ βάδιζε πιθανῶς πρὸς τὴν Αἴγυπτο, τὴν πατρίδα της, καὶ εἶχε φτάσει στὴν Σούρ, τὴν ἔρημο περιοχὴ μεταξὺ τῶν ὁρίων τῆς Χαναάν καὶ τῆς Νεκρᾶς Θάλασσας (Γέν. 25, 18. Ἐξοδ. 15, 22). Ἐδῶ ὁ Ἄγγελος στάθηκε στὸν δρόμο της καὶ σταμάτησε τὴν πορεία της (βλ. Ἀριθμ. 22, 22).

Στίχ. 8. Παιδίσκη Σάρας. Ἔτσι ὁ Ἄγγελος τῆς ὑπενθυμίζει τὴν κατάστασή της καὶ τὸ καθῆκον της στὴν κυρία της (Ἐφεσ. 6, 5-6). Ὁ Ἄγγελος τὴν δίδαξε ὅτι ἂν καὶ μπορούσε νὰ ἀποδράσει ἀπὸ τὸν Ἄβραμ, δὲν μπορούσε νὰ ἀποδράσει ἀπὸ τὸν Θεὸ τοῦ Ἄβραμ. — **Πόθεν ἔρχη;** Ἦρθες γιὰ καλὸ ἔργο ἐδῶ ἢ γιὰ νὰ φύγεις ἀπὸ τὴν κυρία σου; Στὴν ἀπάντησή της ἡ Ἄγαρ ἀναγνώρισε τὴν Σάρα ὡς κυρία της στὴν ὁποία ὄφειλε ὑπακοὴ καὶ εὐγνωμοσύνη γιὰ τὴν περασμένη καλωσύνη της.

Στίχ. 9. Ταπεινώθητι ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτῆς. Ἔτσι ἡ Ἄγαρ προτρέπεται νὰ ταπεινωθεῖ καὶ νὰ ἀναγνωρίσει τὸ σφάλμα της (Τίτ. 2, 9. Ἀ΄ Πέτρ. 2, 18. 5, 6).

Στίχ. 10. Εἶπεν αὐτῇ. Μόλις ἡ Ἄγαρ μετανόησε γιὰ τὴν ὑπερηφάνειά της καὶ ἀποφάσισε νὰ ὑπακούσει στὸν Θεό, ἐξαγγέλθηκε εὐλογία πάνω της. — **Πληθύνων πληθυνώ τό σπέρμα σου.** Αὐτὸ ἐκπληρώθηκε μὲ τὰ δώδεκα ἔθνη ἢ τις φυλές ποὺ προῆλθαν ἀπὸ τὸν Ἰσμαήλ, τὰ ὁποῖα ὀνομάστηκαν Ἀγαρηνοὶ ἢ Σαρακηνοί.

Στίχ. 11. Ἰσμαήλ. Τὸ ὄνομα σημαίνει «ὁ Θεὸς ἀκούει». Δίνεται αὐτὸ τὸ ὄνομα γιὰ νὰ δειχτεῖ ὅτι ὁ Θεὸς ἄκουσε τὶς προσευχὰς τοῦ Ἄβραμ καὶ ἔδωσε ἄνεση στὴν θλίψη τῆς Ἄγαρ (Ψαλμ. 144, 18.19).

Στίχ. 12. Ἄγροικος ἄνθρωπος. Τὸ Ἑβραϊκὸ λέει «ὄναγρος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων». Δηλαδή ὁ Ἰσμαήλ θὰ μοιάζει

μὲ τὸν ἄγριο ὄνο, ὁ ὁποῖος πλανᾶται στὴν ἔρημο ψάχνοντας
 γιὰ βοσκή, ἐλεύθερος καὶ ἄγριος καὶ ἀποφεύγοντας τὴν κοι-
 νωνία τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἄγριος ὄνος, μὲ τὸν ὁποῖο συγ-
 κρίνεται ἐδῶ ὁ Ἰσμαήλ, περιγράφεται στὸ βιβλίο τοῦ Ἰὼβ
 (39, 5-8) σὰν ἕνα ἄγριο, ἀνεξάρτητο καὶ ἀγέρωχο ζῶο ποῦ
 ζεῖ στὴν ἔρημο. Στὴν ζωολογία εἶναι γνωστὸ ὡς *Dsigaretai*.
 Εἶναι ἕνα ὠραῖο καὶ δυνατὸ ζῶο· εὐκίνητο καὶ λεπτό, μὲ λαι-
 μὸ ποῦ μοιάζει μὲ τὸν λαιμὸ τοῦ ἀρσενικοῦ ἐλαφιοῦ, ποῦ
 τὸν κρατάει πάντα ὄρθιο· τὸ μέτωπό του εἶναι ψηλό, τὰ αὐ-
 τιά του μακρὰ καὶ ὄρθια. Τὸ χρῶμα του εἶναι σκούρο, κρέμ
 ἢ γκριζο μὲ μιὰ μαύρη χαιτή καὶ μιὰ σταχτιά πυκνὴ λουρίδα
 μαλλιῶν πίσω στὴν πλάτη· τὰ μέλη του εἶναι εὐκίνητα καὶ οἱ
 κινήσεις του γρήγορες· τρέχει σὰν ἀστραπή, ἀετονύχης!
 (Ἰερ. 14, 6)· καὶ ἔτσι ξεφεύγει εὐκόλα τὸν κυνηγὸ του. Κα-
 νεῖς δὲν πέτυχε μέχρι τῶρα νὰ τὸ ἡμερώσει· καὶ ὅταν ἀκό-
 μα συλληφθεῖ νεαρό, προτιμᾶει νὰ πεθάνει στὰ δεσμά του
 παρά νὰ ὑποταγεῖ στὴν θέληση τοῦ ἀνθρώπου (Ἰὼβ 11, 12.
 24, 5). Οἱ ἄγριοι ὄνοι βρίσκονται μόνο σὲ ἄδεντρα μέρη καὶ
 σὲ πολὺ μεγάλες ἐρήμους, ἰδιαίτερα στὴν κεντρικὴ Ἀσία,
 ὅπου ζοῦν μαζὶ σὲ ἀγέλες πενήντα ἢ ἑκατὸ τὸν ἀριθμὸ. Τὸ
 πιὸ δυνατὸ ἀπὸ τὰ ἀρσενικὰ στὴν ἀγέλη ἔχει θέση ἀρχηγοῦ
 καὶ σὲ καιρὸ κινδύνου δίνει σημεῖο γιὰ φυγὴ, τρέχοντας
 γύρω-γύρω τρεῖς φορὲς σχηματίζοντας ἕνα κύκλο. Οἱ
 Βεδουῖνοι Ἄραβες φέρνουν ἀκριβῶς τὴν σφραγίδα τοῦ ἄ-
 γριου ὄνου, ποῦ περιγράφεται ἐδῶ. Ζοῦν κατὰ ὁμάδες καὶ
 φυλὲς καὶ φέρονται σὰν ἄγριοι. Οἱ Ἄραβες, σὰν τὸν ἄγριο
 ὄνο, περιφρονοῦν τὸ πλῆθος τῆς πόλης καὶ ἀποστρέφονται
 μιὰ πολιτισμένη ζωὴ μὲ τίς ἀνέσεις της. — **Αἱ χεῖρες αὐτοῦ
 ἐπὶ πάντα...** Ἡ προφητεία αὐτὴ ἀπαντᾷ στὸν χαρακτήρα
 τῶν Βεδουῖνων Ἀράβων, οἱ ὁποῖοι ἦταν ὄλο σὲ ἐμπόλεμη
 κατάσταση μὲ τὰ ἄλλα ἔθνη. Οἱ Ἀβησσουνοί, οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ
 Πέρσες, οἱ Ρωμαῖοι καὶ ἄλλα ἔθνη ἔκαναν πόλεμο μ' αὐ-
 τοὺς, ἀλλὰ κανένα ἔθνος, καὶ τὸ πιὸ ἰσχυρὸ ἀκόμα, δὲν μπό-
 ρεσε ποτὲ νὰ τοὺς ὑποτάξει γιὰ πάντα. Τὸ νὰ ληστέψουν
 ὅποιονδήποτε μποροῦσαν δὲν τὸ θεωροῦσαν κακό, γιὰτὶ

ισχυρίζονταν ότι ο Ίσμαήλ ἔφυγε ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ πατέρα του καὶ ἔλαβε γιὰ κληρονομία του τὴν ἔρημο μὲ τὴν ἄδεια νὰ ἀρπάξει ὅ,τι μπορεῖ. Σὰν τὸν ἄγριο ὄνο, κάθε φυλὴ διαλέγει ἕναν ἀρχηγό, ἕνα σέχη ἀπὸ τὸν δικό του λαό, καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἀρχηγία αὐτοῦ ληστεύει καὶ κινεῖται ἀπὸ τόπο σὲ τόπο. Μεταξύ τους λέγεται μιὰ παροιμία: «Στὴν ἔρημο καθένας εἶναι ἐχθρὸς τοῦ ἄλλου». Μιὰ παλαιὰ ἐπιγραφὴ τῶν Σαρακηνῶν ἢ Ἰσμηλιτῶν λέει ὅτι αὐτοὶ εἶναι σὰν γεράκια στὴν ἀρπακτικότητα, ποὺ τρέχουν πέρα δῶθε, σκορποῦν τὴν καταστροφὴ καὶ ἀρπάζουν ἀκαριαίᾳ ὅ,τι βροῦν. — **Κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ κατοικήσει.** Ἡ ἔννοια εἶναι ἢ ὅτι ὁ Ίσμαήλ θὰ εἶναι σταθερὸς ἐχθρὸς καὶ ἀντίπαλός τους ἢ ὅτι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ίσμαήλ θὰ κατοικήσουν χῶρες σύνορες μὲ τὴν κληρονομία τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἰσαάκ. Μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Ἑβραϊκοῦ τὸ ἐρμηνεύουμε «θὰ κατοικήσει ἀνατολικά ὄλων τῶν συγγενῶν του». Οἱ Μαδιανῖτες καὶ οἱ Ἰσμηλιτῆς συχνὰ λυμαίνονται τὴν χώρα τοῦ Ἰσραὴλ καὶ εἰσβάλλουν σ' αὐτὴ γιὰ λάφυρα καὶ αἰχμαλώτους.

Στίχ. 13. Σὺ ὁ Θεὸς ὁ ἐπιδῶν με. Δηλαδή «Θεός, ὁ Ὅποιος βλέπει ὅλα τὰ πράγματα» (Ταργκούμ) καὶ τὰ κυβερνάει ὅλα μὲ τὴν πρόνοιά Του. Ὁ Θεὸς ἀποκάλυψε τὸν ἑαυτό Του στὴν Ἄγαρ ὡς Παντεπόπη, ἀπὸ τὸν Ὅποιο δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ξεφύγει (Ψαλμ. 138, 11.12. Ἱερ. 23, 24. Βλ. ἐπίσης Ἰωβ 34, 21.22. Ψαλμ. 10, 4. 13, 2. 32, 13.14. Παροιμ. 15, 3. Ἄμ. 9, 2.3). — **Καὶ γὰρ ἐνώπιον εἶδον ὄφθέντα μοι.** Δηλαδή θὰ ζήσω, ἀφοῦ εἶδα τὸν Θεό; Γνώριζε ὅτι ὁ κύριός της Ἄβραμ εἶχε τὸ προνόμιο νὰ δεῖ τὸν Θεό, ἀλλὰ αὐτὴ ἀποροῦσε γιὰ τὴν ἴδια Χάρη ποῦ ἤρθε πάνω της: ἀποροῦσε ἂν θὰ ζήσει, ἀφοῦ εἶδε τὸν Θεό (βλ. Ἔξοδ. 24, 11. Γέν. 32, 30. Κριτ. 6, 22. Ἔξοδ. 33, 20). Τὸ νὰ λάβει κανεὶς ἕνα μῆνυμα ἀπὸ τὸν Θεὸ εἶναι τὸ ἴδιο ὡς νὰ δεῖ τὸν Θεὸ (ἹΩσ. 12, 10). — «Ὁ Ἄγγελος Κυρίου ἐν στίχ. 11 («ἐπήκουσε Κύριος») διακρίνει τὸν ἑαυτόν του ἀπὸ τοῦ «Κυρίου», προφανῶς τοῦ ἀποστείλαντος αὐτὸν Θεοῦ Πατρός:

έν στίχ. 10 («πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου») ταυτίζει τὸν ἑαυτὸν του με τὴν Θεότητα, ἀφοῦ ὀμιλεῖ ὡς Θεός· καὶ έν στίχ. 13 ρητῶς ὀνομάζεται «Θεός» καὶ «Κύριος» ἔβρ. Γιαχβέ». (Σωτηρόπουλος, Ἐντιχιλιαστικὸν Ἐγχειρίδιον σ. 40).

Στίχ. 14. Φρέαρ οὐ̄ ένώπιον εἶδον. Τὸ Ἑβραϊκὸ λέει «Φρέαρ τῆς ὄψης τοῦ Ζῶντος» (Θεοῦ). Δηλαδή φρέαρ στὸ ὁποῖο αὐτὴ εἶχε μιὰ ὄραση τοῦ Ζωντανοῦ Κυρίου καὶ ὅμως ἀκόμα ζεῖ. Ὁ Θεός ὁ ἴδιος εἶναι τὸ φρέαρ τῆς ζωῆς (Ψαλμ. 35, 9. Ἱερ. 2, 13). Τὸ φρέαρ ἦταν στὸ ἄκρο τῆς ἐρήμου τῆς Κάδης (βλ. Γέν. 24, 62. 25, 11). «Βλέπουμε στὸ κεφάλαιο αὐτό, ὅτι ἡ Αἴγυπτία Ἰαγάρ, μιὰ τιποτένια δούλη, βλέπει τὸ Θεὸ καὶ παίρνει ἀπ' αὐτὸν ὑποσχέσεις ὅπως ὁ Ἰαβραμ. Μὲ τὸ νὰ μῆ σὰ δούλη στὸ σπίτι τοῦ Ἰαβραμ καὶ μάλιστα με τὸ νὰ δεχθῆ τὸ σπέρμα τοῦ Ἰαβραμ, μῆκε μέσα στοὺς ἀγίους τοῦ Θεοῦ. Ἐδῶ κατὰ κάποιον τρόπο συνέβη ἐκεῖνο ποὺ λέει ὁ Παῦλος, ὅτι ἀπὸ τὸ Χριστιανὸ σύζυγο ἀγιάζεται καὶ ἡ μὴ Χριστιανὴ σύζυγος, καὶ ἀντιστρόφως (Α' Κορ. 7, 14). Κέρδι-σε δὲ ἡ Ἰαγάρ τὸν ἀγιασμὸ καὶ πῆρε καὶ τὴν ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ, διότι ἔκανε ἓνα ἔργο πίστεως. Πίστεψε στὰ λόγια τοῦ ἀγγέλου, ὑπάκουσε, ταπεινώθηκε, θυσίασε τὴν ἐλευ-θερία της καὶ ἐπέστρεψε στὴν κυρία της ποὺ τὴν κακο-ποιοῦσε» (Σάκκος).

3ο Γέννηση τοῦ Ἰσμαῆλ (16, 15-16)

16, ¹⁵ Καὶ ἔτεκεν Ἰαγάρ τῷ Ἰαβραμ υἱόν, καὶ ἐκά-λεσεν Ἰαβραμ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὃν ἔτεκεν αὐτῷ Ἰαγάρ, Ἰσμαῆλ.

¹⁶ Ἰαβραμ δὲ ἦν ἐτῶν ὀγδοηκονταεξ, ἠνίκα ἔτε-

16, ¹⁵ Καὶ γέννησε ἡ Ἰα-γάρ υἱὸ στὸν Ἰαβραμ. Καὶ ὁ Ἰαβραμ ὀνόμασε τὸν υἱὸ του, ποὺ τοῦ γέννησε ἡ Ἰαγάρ, Ἰσμαῆλ.

¹⁶ Ἦταν δὲ ὁ Ἰαβραμ ὀγδόντα ἕξι χρονῶν, ὅταν

Κεν Ἄγαρ τῷ Ἄβραμ τὸν Ἰσμαήλ. ἡ Ἄγαρ τοῦ γέννησε τὸν Ἰσμαήλ.

Στίχ. 15. Ἐνας υἱός. Γαλ. 4, 22.

Στίχ. 15. Υἱόν. Αὐτὸς γεννήθηκε μετὰ τὴν ἐπιστροφή τῆς Ἄγαρ στὸ σπίτι τῆς κυρίας της, ὥστε αὐτὸς, ὅπως λέει ὁ Χρυσόστομος, εἶναι ὁ μισθὸς τῆς ὑπακοῆς της στὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ καὶ μιὰ παρηγοριὰ στὸν Ἄβραμ γιὰ τὸν μακρὸ χρόνο τῆς ὑπομονῆς του καὶ τῆς ἀναμονῆς του. — Στὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ τῆς ἱερῆς ἱστορίας ἔχουμε ἓνα παράδειγμα ἀνοχῆς τοῦ Ἄβραμ στὴν ὑπερηφάνεια καὶ δυσαρέσκεια τῆς Σάρρας καὶ ἓνα παράδειγμα ταπείνωσης μὲ τὴν ὑποταγὴ τῆς Ἄγαρ καὶ τὴν συμφιλίωσή της μὲ τὴν κυρία της.

Δ΄ ΤΜΗΜΑ. — ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΑΒΡΑΜ (17, 1 - 21, 34)

1. Ἐπικύρωση τῆς θείας διαθήκης (17, 1-27)

1ο Συμβολικὴ μεταβολὴ
στὸ ὄνομα τοῦ Ἄβραμ (17, 1-8)

1898 π.Χ.
17, 1 Ἐγένετο δὲ Ἄβραμ ἑτῶν ἑνενηκονταεννέα, καὶ ὠφθη Κύριος τῷ Ἄβραμ καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἐγὼ εἶμι ὁ Θεός σου· εὐαρέ-

17, 1 Ὅταν ὁ Ἄβραμ ἦταν ἑνενηντα ἑννέα χρονῶν, τοῦ φανερώθηκε ὁ Κύριος καὶ τοῦ εἶπε: « Ἐγὼ εἶμαι ὁ Θεός σου· νὰ πο-

στει ἐνώπιον ἐμοῦ καὶ γίνου ἄμεμπτος,

² καὶ θήσομαι τὴν διαθήκην μου ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ἀνὰ μέσον σοῦ καὶ πληθυνῶ σε σφόδρα.

³ καὶ ἔπεσεν Ἄβραμ ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησεν αὐτῷ ὁ Θεὸς λέγων·

⁴ καὶ ἐγὼ ἰδοὺ ἡ διαθήκη μου μετὰ σοῦ, καὶ ἔση πατήρ πλήθους ἐθνῶν,

⁵ καὶ οὐ κληθήσεται ἔτι τὸ ὄνομά σου Ἄβραμ, ἀλλ' ἔσται τὸ ὄνομά σου Ἄβραάμ, ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε.

⁶ καὶ αὐξάνῳ σε σφόδρα σφόδρα καὶ θήσω σε εἰς ἔθνη, καὶ βασιλεῖς ἐκ σοῦ ἐξελεύσονται.

⁷ καὶ στήσω τὴν διαθήκην μου ἀνὰ μέσον σοῦ καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου μετὰ σέ, εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν, εἰς διαθήκην αἰώνιον, εἰναί σου Θεὸς καὶ τοῦ σπέρματός σου μετὰ σέ.

ρεύεσαι ἐνώπιόν μου καὶ νὰ εἶσαι τέλειος.

² Καὶ θὰ συνάψω τὴν διαθήκη μου μετὰξὺ Ἐμοῦ καὶ σοῦ καὶ θὰ σὲ πληθύνω πολὺ-πολύ·.

³ Τότε ὁ Ἄβραμ ἔπεσε μετὰ πρόσωπό του στὴν γῆ. Καὶ μίλησε σ' αὐτὸν ὁ Θεὸς καὶ τοῦ εἶπε:

⁴ «Ἐγώ, νά! Ἔκανα διαθήκη με σένα· θὰ γίνεις πατέρας πολυαρίθμων ἐθνῶν·

⁵ καὶ δὲν θὰ εἶναι πλέον τὸ ὄνομά σου Ἄβραμ, ἀλλὰ Ἄβραάμ θὰ εἶναι τὸ ὄνομά σου, γιατί σὲ ἔκανα πατέρα πολυαρίθμων ἐθνῶν.

⁶ Θὰ σὲ αὐξήσω πολὺ-πολὺ καὶ θὰ κάνω ἔθνη ἀπὸ σένα καὶ ἀπὸ σένα θὰ βγοῦν βασιλιάδες.

⁷ Καὶ θὰ στερεώσω τὴν διαθήκη μου μετὰ σοῦ καὶ τοὺς μετὰ ἀπὸ σένα ἀπογόνους σου διὰ μέσου τῶν γενεῶν τους εἰς αἰώνια διαθήκη, γιὰ νὰ εἶμαι Θεὸς σὲ σένα καὶ στοὺς ἔπειτα ἀπὸ σένα ἀπογόνους

⁸ καὶ δώσω σοι καὶ τῷ σπέρματί σου μετὰ σέ γῆν, ἣν παροικεῖς, πᾶσαν τὴν γῆν Χαναάν, εἰς κατάσχεσιν αἰώνιον καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν.

vous σου.

⁸ Καὶ θὰ δώσω σέ σένα καὶ τοὺς μετὰ ἀπὸ σένα ἀπογόνους τὴν γῆ, στὴν ὁποία τώρα βρίσκεσαι σὰν ξένος, ὀλόκληρη τὴ γῆ Χαναάν, σὲ αἰώνια κατοχή γιὰ νὰ εἶμαι Θεὸς τους».

Στίχ. 2. Διαθήκη. 6, 18. — **Στίχ. 4-5.** Πατὴρ πλήθους ἐθνῶν. 12, 2. Νεεμ 9, 7. Ρωμ. 4, 17. — Ἀλλαγὴ ὀνόματος. 17, 15. 32, 29. 35, 18. 41, 45. Δ' Βασ. 23, 34. 24, 17. Δαν. 1, 7. — **Στίχ. 8.** Ὑπόσχεση περὶ τῆς χώρας. 12, 7.

Στίχ. 1. Ἐτῶν ἐνενηκονταεννέα. Ἔτσι πέρασαν περισσότερο ἀπὸ δεκατρία χρόνια γιὰ νὰ λάβει ὁ Ἄβραμ ἄλλη ἀποκάλυψη, διαβεβαίωση τῆς πίστεως του στὴν ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ ἔγινε γιὰ νὰ δειχτεῖ ἡ πίστη καὶ ἡ ὑπομονὴ τοῦ Ἄβραμ. Στὸ μεταξὺ τὸ παιδί Ἰσμαὴλ μεγάλωνε· ἀλλ' αὐτὸς θὰ ἦταν μόνο μιὰ προσωρινὴ παρηγοριά στὸν Ἄβραμ. Δὲν ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ὁ κληρονόμος τῆς ὑπόσχεσης. — **Ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς σου.** «El Shaddai», λέει τὸ Ἑβραϊκὸ, ποὺ σημαίνει «Θεὸς Παντοδύναμος». Εἶναι Αὐτὸς στὸν Ὅποιο τίποτα δὲν εἶναι ἀδύνατο· Αὐτὸς ποὺ δίνει ζωὴ στὸν νεκρὸ νεανίσκο, σφρίγος στὸν γέροντα καὶ ὑπαρξὴ σὲ πράγματα ποὺ δὲν ὑπάρχουν (18, 14). Ὁ Θεὸς ἀποκάλυψε τὸν ἑαυτὸ Του ὡς Παντοδύναμο (El Shaddai) στὸν Ἄβραμ ὄχι μόνο μὲ λόγους ἀλλὰ μὲ ἔργο, πραγματοποιῶντας αὐτὸ ποὺ φαινόταν ἀδύνατο (Ἰὼβ 42, 2. Ρωμ. 4, 20.21. Ἐφεσ. 3, 20). — **Εὐαρέστετε ἐνώπιον ἐμοῦ.** «Περπάτησε ἐνώπιόν μου», λέει τὸ Ἑβραϊκὸ. Τὸ νὰ πορευθεῖ κανεὶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ νὰ Τὸν εὐαρεστήσῃ (βλ. Α' Θεσ. 4, 1), δηλαδὴ νὰ ζήσει κατὰ τὸ θέλημά Του. Ἔτσι ἡ πίστη μας στὸν Παντοδύναμο

Θεό, σὸν El Shaddai, πρέπει νὰ μᾶς κάνει νὰ Τὸν εὐαρεστοῦμε. — **Ἄμεμπτος.** Τέλειος, δίκαιος, ὅπως εἰπώθηκε ὅτι ἦταν ὁ Νῶε (6, 9).

Στίχ. 2. Θήσομαι τὴν διαθήκην μου. Δηλαδή θὰ στερεώσω ἢ θὰ ἐγγυηθῶ τὴν διαθήκη μου μὲ ἓνα νέο σημεῖο (βλ. παραπάνω 15, 17.18). Εἶναι ἡ τρίτη διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄνθρωπο. Ἡ μία ἦταν μὲ τοὺς πρωτοπλάστους, νὰ μὴ φᾶνε ἀπὸ τὸ ἀπαγορευμένο δέντρο κι' ὁ Θεὸς θὰ τοὺς ἔχει πάντα σὸν παράδεισο τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς μακαριότη-
τας. Δεύτερη διαθήκη ἦταν ἐκείνη μὲ τὸν Νῶε, νὰ μὴ φο-
νεύουν οἱ ἄνθρωποι ἄνθρώπους καὶ νὰ μὴν τρῶνε αἷμα ζώων καὶ ὁ Θεὸς δὲν θὰ τοὺς καταστρέψει πάλι μὲ κατα-
κλυσμό. Τρίτη διαθήκη εἶναι αὐτὴ ποὺ ἀναφέρεται ἐδῶ
στὴν περικοπὴ μας μὲ τὸν Ἄβραμ, ἡ διαθήκη τῆς περιτο-
μῆς, ποὺ ἴσχυε μέχρι τὸν Χριστό.

Στίχ. 4. Ἔση πατὴρ πλήθους ἐθνῶν. Στὸ Ρωμ. 4, 16 ὁ Ἄβραμ λέγεται «πατὴρ πάντων ἡμῶν». Ἦταν ὁ πατὴρ ὄχι μόνον τῶν Ἰσραηλιτῶν, τῶν Ἰδουμαίων, τῶν Μαδιανιτῶν καὶ τῶν Ἀγαρηνῶν, τῶν φυλῶν ποὺ ἔλκουν τὴν φυσικὴ τους καταγωγὴ ἀπὸ αὐτούς, ἀλλὰ ὄλων τῶν πιστῶν ποὺ μιμήθηκαν τὴν πίστη του καὶ βάδισαν κατὰ τὸ παράδειγμά του. Οἱ Ἰουδαῖοι, ἂν καὶ ἦταν περιτμημένοι καὶ φυσικοὶ ἀπόγονοι τοῦ Ἄβραμ, δὲν ἦταν ἀληθινὰ τέκνα τοῦ Ἄβραμ, ἀφοῦ καταδίωκαν τὸν Χριστὸ καὶ τοὺς Ἀποστόλους Του (Ἰωάν. 8, 39 ἔξ. Ματθ. 3, 9)· γιὰ τὸ Θεὸς ἔκανε τὸν Ἄβραμ «πατέρα τῶν πιστῶν» ἢ τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα, ἂν καὶ ἀπερίτμητα, θὰ πίστευαν σὸν Ἰησοῦ Χριστὸ (βλ. Ρωμ. 4, 11.12. 9, 7.8. Ματθ. 8, 11.12).

Στίχ. 5. Ἔσται τὸ ὄνομά σου Ἄβραάμ. Ὁ Ἄβραμ ἔλαβε ἓνα νέο ὄνομα μὲ τὴν τελετὴ τῆς περιτομῆς. Γι' αὐτὸ οἱ Ἰσραηλιτῆς ἀργότερα ὀνοματοδοτοῦν τὰ παιδιά τους ὅταν τὰ περιτέμνουν, σὰν ἓνα σημεῖο ὅτι κατατάσσονται σὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ. Στὴν Κ. Διαθήκη τὸ νέο ὄνομα εἶναι σημεῖο υἰοθεσίας καὶ ὅτι τὸ πρόσωπο ποὺ ὀνοματοδοτήθηκε προστέθηκε σὸν ἀριθμὸ τῶν ἐκλεκτῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ὄνομά

του γράφτηκε στο Βιβλίο τῆς ζωῆς (Λουκ. 10, 20. Ἀποκ. 2, 17). — **Ἀβραάμ.** Στὴν αὔξηση μιᾶς συλλαβῆς στὸ προηγούμενο ὄνομά του ὑποδηλοῦται ἡ αὔξηση τῶν ἀπογόνων του: **Ἔση πατὴρ πλήθους ἔθνῶν.** Ἀπὸ ὁῶ καὶ πέρα δὲν θὰ ὀνομάζεται πιά μὲ τὸ παλιό του ὄνομα. Ὁ Ἰακώβ ἀντίθετα κράτησε τὸ παλιό του ὄνομα (Γέν. 32, 28.30).

Στίχ. 6. Βασιλεῖς. Ὁ Δαυΐδ, ὁ Σολομών καὶ ἄλλοι βασιλιάδες βγήκαν ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀβραάμ. Ἡ ὑπόσχεση ὅμως αὐτὴ ἔχει τὴν κύρια ἐκπλήρωσή της στὸν Χριστὸ καὶ σ' ἐκείνους ποὺ θὰ βασιλεύσουν μαζί Του ἐν δόξῃ (Λουκ. 22, 29.30).

Στίχ. 7. Εἶναί σου Θεὸς καὶ τοῦ σπέρματός σου μετὰ σέ. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι θὰ λάβει τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸ σπέρμα του κάτω ἀπὸ μιὰ εἰδικὴ προστασία καὶ μέριμνα. Αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ μέρος τοῦ Θεοῦ στὴν διαθήκη. Αὐτὸ ὅμως συνεπάγεται τὴν ὑποχρέωση τῆς ὑπακοῆς, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης ἀπὸ μέρους τους. Ἔτσι ἀνανεώθηκε ἡ διαθήκη στὸ ὄρος Σινᾶ (βλ. Ἐξοδ. 19, 5.6. 20, 1.2) καὶ πάλι ἀπὸ τοὺς Προφῆτες (Ἰερ. 38, 33). Αὐτὴ ἡ σχέση μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ λαοῦ Του θὰ τελειωθεῖ στὸν οὐρανὸ (Ἀποκ. 21, 3).

Στίχ. 8. Εἰς κατ' ὄχθου αἰώνιον. Ἡ Χαναάν ἦταν μόνο μιὰ προσωρινὴ κατοχὴ, ἀλλὰ ἦταν τύπος τῆς πνευματικῆς κληρονομίας ποὺ εἶναι αἰώνια. Ἡ ἐδῶ ὑπόσχεση κατευθύνει τὶς ἐλπίδες τοῦ ἀνθρώπου πέρα ἀπὸ τὸν παρόντα κόσμον, στὴν χώρα τῆς αἰώνιας ζωῆς, ποὺ ἔχει ἐτοιμάσει ὁ Θεὸς γιὰ τὸν λαὸ Του (Ἐβρ. 4, 8.9). Ὁ ἴδιος ὁ Ἀβραάμ ἐπρόκειτο νὰ λάβει τὴν οὐράνια κληρονομία. Ἡ ἐπίγεια Χαναάν δὲν δόθηκε σ' αὐτόν, ἀλλὰ στοὺς ἀπογόνους του καὶ μάλιστα ὕστερα ἀπὸ μερικὲς γενεές.

2ο Ἡ ἐντολὴ τῆς περιτομῆς (17, 9-14)

17, 9 Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς Ἀβραάμ· σὺ δὲ τὴν 17, 9 Καὶ εἶπε ὁ Θεὸς πρὸς Ἀβραάμ· «Ἐσὺ νὰ

διαθήκην μου διατηρήσεις, σὺ καὶ τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν.

¹⁰ καὶ αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διατηρήσεις, ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν καὶ ἀνά μέσον τοῦ σπέρματός σου μετὰ σέ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν· περιτμηθήσεται ὑμῶν πᾶν ἄρσενικόν,

¹¹ καὶ περιτμηθήσεσθε τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας ὑμῶν, καὶ ἔσται εἰς σημεῖον διαθήκης ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν.

¹² καὶ παιδίον ὀκτῶ ἡμερῶν περιτμηθήσεται ὑμῖν, πᾶν ἄρσενικόν· εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν, ὁ οἰκογενής καὶ ὁ ἀργυρώνητος, ἀπὸ παντός υἱοῦ ἀλλοτρίου, ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σπέρματός σου.

¹³ περιτομῇ περιτμηθήσεται ὁ οἰκογενής τῆς οἰκίας σου καὶ ὁ ἀργυρώνητος, καὶ ἔσται ἡ διαθήκη μου ἐπὶ τῆς σαρκὸς ὑμῶν εἰς

φυλάξεις τὴν διαθήκη μου, ἐσὺ καὶ οἱ μετὰ ἀπὸ σένα ἀπόγονοί σου διὰ μέσου τῶν γενεῶν τους.

¹⁰ Ἡ διαθήκη μου μεταξύ Ἐμοῦ καὶ σοῦ καὶ τῶν ἀπογόνων σου μετὰ ἀπὸ σένα, διὰ μέσου τῶν γενεῶν τους, θὰ εἶναι ἡ ἐξῆς: Ὅλοι οἱ ἄρρενες ἀπὸ ἐσᾶς νὰ περιτέμνονται.

¹¹ Θὰ περιτέμνετε τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας σας καὶ αὐτὸ θὰ εἶναι σημεῖο τῆς διαθήκης μεταξύ Ἐμοῦ καὶ ἐσᾶς.

¹² Θὰ περιτέμνετε τὰ παιδιά σας σὲ ἡλικία ὀκτῶ ἡμερῶν, ὅλους τοὺς ἄρρενες ἀπὸ γενεὰ σέ γενεὰ, ὅπως καὶ ὅλους τοὺς δούλους σας, εἴτε γεννήθηκαν στὴν οἰκία σας, εἴτε ἀγοράστηκαν μὲ χρήματα καὶ μὴ καταγόμενοι ἀπὸ σᾶς.

¹³ Ὁ δοῦλος σας, εἴτε γεννήθηκε στὴν οἰκία σας, εἴτε ἀγοράστηκε ἀπὸ σᾶς μὲ χρήματα, πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ περιτέ-

διαθήκην αἰώνιον.

¹⁴ **καὶ ἀπερίτμητος ἄρσην, ὅς οὐ περιτμηθήσεται τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ γένους αὐτῆς, ὅτι τὴν διαθήκην μου διεσκέδασε.**

μνεται. Ἔτσι ἡ διαθήκη μου θὰ ἀποτυπωθεῖ στὴν σάρκα σας ὡς διαθήκη αἰώνιος.

¹⁴ Ἀπερίτμητος ἄρρην, ποὺ ἡ σάρκα τῆς ἀκροβυστίας του δὲν περιτμήθηκε τὴν ὀγδόῃ ἡμέρᾳ, τὸ πρόσωπο αὐτὸ θὰ ἐξολοθρευθεῖ ἀπὸ τὸν λαό του, γιατί παρέβηκε τὴν διαθήκην μου».

Στίχ. 10-14. Περιτομή. 17, 23-27. 34, 14-17. Ἔξοδ. 4, 24-26. 12, 48. Α΄ Μακ. 1, 60-61. Πράξ. 7, 8. Ρωμ. 4, 11. Α΄ Βασ. 14, 6. Ἱερ. 4, 4. 9, 25. Φιλιπ. 3, 2-3. Κολ. 2, 11-13. — **Στίχ. 11.** Σημεῖον διαθήκης. 9, 12. — **Στίχ. 12.** Παιδίον ὀκτῶ ἡμερῶν. 21, 4. Λευϊτ. 12, 3. Λουκ. 2, 21. — **Στίχ. 13.** Διαθήκη αἰώνιος. Ἱεζ. 37, 26. Ψαλμ. 104, 8-10. Λουκ. 1, 72-73.

Στίχ. 10. Περιτμηθήσεται πᾶν ἀρσενικόν. Ἡ αὐστηρὴ καὶ ὀδυνηρὴ τελετὴ τῆς περιτομῆς ὀρίστηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ εἶναι ἡ σφραγίδα τῆς πίστεως τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τὸ ἐξωτερικὸ σημάδι τῆς παραδοχῆς τοῦ λαοῦ Του στὴν διαθήκη του μὲ Αὐτὸν (βλ. Ρωμ. 4, 11). Αὐτὸ ἐπίσης σήμαινε ὅτι οἱ καρδιῆς τῶν ἀνθρώπων εἶχαν μολυνθεῖ ἀπὸ τὰ κακὰ πάθη, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε πρῶτα νὰ ἀποκοποῦν, γιὰ νὰ μπορέσουν αὐτοὶ νὰ προσληφθοῦν στὴν διαθήκη τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἀποκτήσουν τὴν Χάρη Του (Ρωμ. 2, 28.29. Φιλ. 3, 3. Κολ. 2, 11. Λευϊτ. 26, 41. Δευτ. 10, 16. Ἱερ. 4, 4. 6, 10. 9, 26. Ἱεζ. 44, 9. Πράξ. 7, 51). Ἡ περιτομὴ ἐπίσης δίδασκε τοὺς ἀνθρώπους ὅτι γεννήθηκαν στὴν ἁμαρτία καὶ ὅτι ἔκλιναν πρὸς τὴν ἁμαρτία ἀπὸ τὴν γέννησή τους, ἀφοῦ ἔπρεπε νὰ ὑποφέρουν γι' αὐτὴν ἀπὸ βρέφη ὀκτῶ μερῶν (βλ. Ψαλμ. 50, 7). Ἡ

διαθήκη τελειώθηκε πλήρως, όταν ο Θεός Πατέρας ξστείλε τὸν Υἱό Του νὰ λάβει ἀνθρώπινη σάρκα καὶ ἔχυσε τὸ Αἷμα Του στὴν περιτομὴ Του (Λουκ. 2, 21). "Ὅπως στὴν περίπτωση τῶν ἀνθρώπων διαθηκῶν, ἔτσι καὶ στὴν διαθήκη μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου καὶ τὰ δυὸ συμβαλλόμενα μέρη ἔχυσαν τὸ αἷμα τους.*

* Παραθέτουμε ὅλα ὅσα πολὺ διαφωτιστικὰ λέει γιὰ τὴν περιτομὴ ὁ καθηγητὴς κ. Σάκκος: «Τὸ ρῆμα «περιτέμνω» θὰ πῆ «κόβω γύρω-γύρω», καὶ «περιτομὴ» εἶνε τὸ «γύρω-γύρω κόψιμο», τὸ «κυκλικὸ ψαλίδισμα» (περὶ = γύρω - γύρω· τέμνω = κόβω). «Ἀκροβυστία» εἶνε τὸ κάλυμμα ἐνὸς ἄκρου (βύω = κλείνω, βουλώνω, καλύπτω· βύσμα = καλύπτρα, πώμα, κλειστρό). Ἐδῶ λέγεται «ἀκροβυστία» τὸ μικρὸ ἐλεύθερο δέρμα ποὺ σκεπάζει τὸ ἐμπρὸς ἄκρο τοῦ ἀνδρικοῦ γεννητικοῦ ὄργάνου. Ὁ Θεὸς διέταξε τὸν Ἀβραάμ νὰ ψαλιδίσῃ γύρω - γύρω ὅλο τὸ δέρμα αὐτὸ ποὺ λέγεται ἀκροβυστία. Αὐτὸ θὰ πῆ περιτομὴ. Πολλὲς φορὲς περιτομὴ λέγεται ὁ περιτετμημένος ἄνθρωπος ἢ τὸ ἔθνος ποὺ περιτέμνεται ἢ ὁ κατὰ σάρκα Ἰσραήλ· ἀκροβυστία πάλι λέγεται καὶ ὁ ἀπερίτμητος ἄνθρωπος ἢ τὸ σύνολο τῶν ἐθνῶν ποὺ δὲν περιτέμνονται.

Μεγάλια ζητήματα δημιουργήθηκαν, γιὰ νὰ ἐξηγηθῆ ποῖο σκοπὸ ἐξυπηρετοῦσε ἡ περιτομὴ· γιὰτὶ ὁ Θεὸς ζήτησε ἀπ' τοὺς πιστοὺς του ἕνα τὸσο παράξενο πρᾶγμα; Πολλοὶ λένε ὅτι αὐτὸ, ἂν καὶ φαινόταν σὰ θρησκευτικὸ πρᾶγμα, στὴν οὐσία ἐξυπηρετοῦσε σκοποὺς ἐντελῶς πρακτικούς· γινόταν δηλαδὴ γιὰ λόγους ὑγείας· γιὰ νὰ μὴ μαζεύωνται τάχα σκόνες καὶ ἀκαθαρσίες στὴν πτυχή τῆς ἀκροβυστίας. Αὐτὸ δὲν εἶνε σωστὸ. Ὑπάρχουν βέβαια στὴν Π. Διαθήκη ἐντολές, ποὺ ἀφοροῦν στὴν ὑγεία, ἀκόμη καὶ στὴν ἐθνικὴ οἰκονομία. Ἄλλ' ἡ ἐντολὴ τῆς περιτομῆς δὲν ἔχει σχέσι μ' αὐτές. Ὁ σκοπὸς τῆς περιτομῆς εἶνε, νομίζω, πολλαπλός· ἱστορικός, ἠθικός, θρησκευτικός, κοινωνικός, τυπικός καὶ προφητικός. Πολλῶν ψεύτικων θεῶν οἱ λάτρεις ἔκαναν στὸ κορμὶ τους σημάδια μὲ πληγὲς καὶ μὲ χρώματα, γιὰ νὰ δεῖξουν σὲ ποῖο θεὸ ἀνήκουν. Ζήτησε λοιπὸν κι ὁ ἀληθινὸς Θεὸς γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ἕνα σημάδι. "Ὅπως γίνεται καὶ μὲ τὶς θυσίες· ἐπειδὴ ὅλοι οἱ εἰδωλολάτρεις θυσίαζαν καὶ γενικὰ ὁ ἀτελής τότε ἄνθρωπος δὲν μπορούσε νὰ νιώσῃ ὅτι λατρεύει θεὸ χωρὶς τὶς θυσίες, διέταξε κι ὁ Θεὸς μὲ τὸ Μωϋσῆ νὰ τοῦ κάνουν οἱ πιστοὶ του μερικὲς καθωρισμένες θυσίες· τοῦ ἔκαναν ἄλλωστε καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ νόμο ὁ Ἄβελ, ὁ Νῶε, ὁ Ἀβραάμ καὶ ἄλλοι. Ὁ Θεὸς δηλαδὴ στὴν Π. Διαθήκη μερικὰ πανανθρώπινα ἐκδηλώματα τῆς ἐμφυτῆς ἀνθρωπίνης θρησκευτικότητος τὰ υιοθέτησε, ἀλλὰ καὶ τὰ καθώρισε ὅπως αὐτὸς ἤθελε. Αὐτὸς εἶνε καὶ ὁ ἱστορικός σκοπὸς τῆς περιτομῆς.

Στίχ. 12. Ὁκτώ ἡμερῶν. Μία βδομάδα ἀπὸ τῆν γέννηση. Ἡ ἑβδομάδα καὶ ὁ νόμος περὶ τοῦ Σαββάτου ἦταν, λοιπόν,

Μὲ τὴν περιτομὴ ἐξ ἄλλου ἀφαιροῦνται μερικὲς ἀπολήξεις νεύρων (δηλαδὴ ἄκρες νεύρων) καὶ λεπτὲς φλέβες, καὶ ἔτσι, καθὼς λένε οἱ γιατροί, μειώνεται ἡ αἴσθησις τῆς ἡδονῆς τῆς συνουσίας καὶ ἐξασθενίζεται τὸ θέλητρό της. Αὐτὸ ἦταν ἓνα μικρὸ κατασταλτικὸ τῆς φιληδονίας γιὰ τοὺς Ἰσραηλίτες. Βέβαια, θὰ πῆ κανεὶς, αὐτὸ εἶνε κάτι ἀνελεύθερο, μιὰ ἀνελεύθερη βοήθεια τοῦ Θεοῦ στοὺς ἀνθρώπους του, ποὺ γι' αὐτοὺς δὲν ἔχει ἠθικὴ ἀξία. Ἄλλὰ στὸ νόμο τοῦ Θεοῦ δὲν ὑπάρχει καμμία ἠθικὴ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· ἠθικὴ εἶνε ὅ,τι ζητεῖ ὁ Θεός. Ἄλλωστε μόνο ὁ νόμος τῆς Κ. Διαθήκης σέβεται ἀπόλυτα τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ νόμος τῆς Π. Διαθήκης εἶνε καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα σημεῖα του ἀνελεύθερος καὶ καταναγκαστικός. Ἐπειδὴ ἓνας γεννήθηκε Ἰσραηλίτης, εἴτε τὸ ἤθελε εἴτε ὄχι, ἦταν ἀναγκασμένος νὰ τηρῇ τὸ νόμο τοῦ Θεοῦ· ἀλλιῶς τὸν περιέμενε θάνατος ἢ πρόστιμο.

Πολὺ φανερώτερος εἶνε ὁ θρησκευτικὸς σκοπὸς τῆς περιτομῆς. Ὁ περιτετημένος ἄνθρωπος εἶνε ἓνας σηματομενός, σηματομενός τοῦ Θεοῦ. Σήμερα κάθε τσέλιγκας σηματομενεὶ τὰ γίδια του ἢ τὰ πρόβάτα του μὲ μιὰ κοψιὰ στὸ αὐτί· ἄλλος κάνει τὴν κοψιὰ κατακόρυφη, ἄλλος ὀριζόντια, ἄλλος λοξή, ἄλλος βαθειά, ἄλλος μικρῆ, ἄλλος στὸ δεξι αὐτί, ἄλλος στὸ ἀριστερό, ἄλλος πετᾷει κομμάτι, ἄλλος ὄχι. Καὶ οἱ νοικοκυρὲς συνηθίζουν νὰ κόβουν στὰ κοτόπουλά τους μόλις βγοῦν ἀπ' τὸ αὐγὸ, ἓνα δάχτυλο, ἄλλη τὸ μεσαῖο, ἄλλη ἓνα ἀκριανό, ἄλλη τὸ μεγάλο, ἄλλη στὸ δεξι πόδι, ἄλλη στ' ἀριστερό. Καὶ οἱ γεωργοὶ συνηθίζουν νὰ χαράζουν στὰ δέντρα τους, ἰδίως στὶς ἐλιές, τὸ οἰκόσημο ἢ τὰ ἀρχικὰ τοῦ ὀνόματός των. Ὅλα αὐτὰ γίνονται, γιὰ νὰ γνωρίζῃ ὁ καθένας τὰ δικά του, γιὰ νὰ μὴ τοῦ τὰ κλέβουν. Ἔτσι κι ὁ Θεός. Ἐβαλε στοὺς ἀνθρώπους του ἓνα σημάδι, τοὺς ἔκοψε τὴν ἀκροβυστία. Τοὺς σταμπάρισε μὲ σφραγίδα ἀνεξάλειπτη. Μποροῦσε νὰ τοὺς κάνῃ μιὰ χαραγματιὰ στὸ μέτωπο, ἢ νὰ τοὺς κόψῃ λίγο τὸ αὐτί, ἢ νὰ τοὺς κόψῃ τὸ μικρὸ δάχτυλο. Ἐπίσης στὰ διάφορα μηχανήματα σήμερα βλέπομε γραμμένο σὲ μιὰ γωνία: «Made in Germany», «Made in Japan», δηλαδὴ «Κατασκευάζεται στὴ Γερμανία», «Κατασκευάζεται στὴν Ἰαπωνία». Ἔτσι ἡ περιτομὴ ἔλεγε: «Αὐτὸς κατάγεται ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ», «Αὐτὸς εἶνε ἄνθρωπος τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ». Ἡ περιτομὴ δηλαδὴ εἶνε σημάδι τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ Θεοῦ, ἢ στάμπα τῆς παρουσίας του, τὸ σημά των ἀφιερωμένων στὸν ἀληθινὸ Θεό.

Καὶ γιὰτὸ ὁ Θεός προτίμησε τέτοιο σημάδι καὶ σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος, καὶ ὄχι ἀλλοῦ ἢ ἀλλιότιμο σημάδι; Πάλι γιὰ πολλοὺς λόγους. Πρῶτα πρῶτα γιὰ νὰ μὴ καταστρέφεται ἡ ἀρτιμέλεια τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ νὰ μὴ γίνετα ὁ ἄνθρωπος σακάτης, ὅπως θὰ γινόταν ἂν τοῦ ἔκοβε δάχτυλο. Ἐπειτα γιὰ

γνωστὰ στοὺς Πατριάρχες (8, 10). Ὁ νόμος τῆς περιτομῆς τὴν ὄγδοη μέρα ἦταν τόσο αὐστηρός, ὥστε τὸ ἴδιο τὸ

νὰ μὴν καταστρέφεται ἡ ὁμορφιά του καὶ ἡ ἀξιοπρέπεία του, νὰ μὴ γίνε-
ται ἀσχημος, ὅπως θὰ γινόταν ἂν τοῦ ἔκοβε ἡ τοῦ ἔσχιζε ἓνα αὐτὶ ἢ τὴ
μύτη, ἢ τοῦ ἔκανε μιὰ χαραγματιὰ στὸ μάγουλο. Βλέπετε ὅτι καὶ γι' αὐτὸ
ἀκόμη νοιάστηκε ὁ Θεός. Ὅχι μόνο στὴν ὑγεία καὶ τὴν ἀρτιμέλεια, ἀλλ'
οὔτε καὶ στὴν ὁμορφιά τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἀντιστρατεύεται ποτὲ ὁ Θεός
μὲ τὶς ἐντολές του. Πράγματα, πού τὰ ἔδωσε ὁ Θεός στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ
τὴν ἀρχὴ πού τὸν ἔπλασε, ποτὲ δὲν τὰ καταστρέφει, γιατί ποτὲ δὲ. εἶνε
κακά. Καὶ δὲν ἤθελε ὁ Θεός οἱ σημαδεμένοι ἄνθρωποι του νὰ φαίνονται
στοὺς ἄλλους εἴκολλα, οὔτε νὰ γίνονται γελοιοὶ καὶ νούμερα, οὔτε νὰ αἰ-
σθάνονται μειονεκτικά. Τοὺς ἤθελε ἐξωτερικῶς νὰ εἶναι ἀπαρτήρητοι
καὶ νὰ ἔχουν ὅλα τὰ προσόντα τῶν ἄλλων. Ἦθελε νὰ μὴ φαίνονται,
ὅποιοιδήποτε ροῦχο κι ἂν ἔβγαζαν μέχρι τὴν ἐπιτρεπτὴ γύμνωσι. Γιατὶ τὸ
τελευταῖο σημεῖο τοῦ σώματός του πού καλύπτει ὁ ἄνθρωπος εἶνε τὸ
σημεῖο τῆς περιτομῆς. Ὀλόγυμνο βέβαια ποτὲ δὲν τὸν θέλει ὁ Θεός τὸν
ἄνθρωπο. Σὲ περίπτωσι ὀλοκληρωτικῆς γυμνώσεως ἤθελε ὁ Θεός νὰ
φαίνεται ἡ περιτομή, καθὼς θὰ δοῦμε παρακάτω. Τὸ ἔκανε ἐπίσης ὁ
Θεός τὸ σημάδι του ἐκεῖ, γιὰ νὰ μὴν ἐξαλείφεται. Ἐνα σημάδι στὸ δέρμα
μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ μεγαλώσῃ καὶ νὰ τὸ χαλάσῃ, ὥστε νὰ φαίνεται σὰν
τυχαῖο τραῦμα. Ἐνα σημάδι στὸ αὐτὶ ἐξαλείφεται, ἂν κόψῃ κανεὶς ὄλο
τὸ αὐτὶ ἢ καὶ τὸ ἄλλο αὐτὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Κάθε σημάδι μπορεῖ νὰ τὸ
«θολώσῃ». Στὸ σημεῖο τῆς περιτομῆς ὅμως οὔτε νὰ τὸ μεγαλώσῃ μπο-
ρεῖ, οὔτε νὰ τὸ κἀνῃ καὶ σὲ ἄλλο ἀντίστοιχο μέλος, οὔτε εἶνε ποτὲ δυνα-
τὸν νὰ θεωρηθῇ ἡ περιτομὴ σὰν τυχαῖο τραῦμα, διότι ἓνα τραῦμα στὸ
σημεῖο ἐκεῖνο θὰ ἔκοβε πέρα ὡς πέρα τὸ μέλος, σ' ὅποια πλευρὰ κι ἂν
χτυποῦσε.

Τέλος, ἤθελε ὁ Θεός νὰ φαίνεται τὸ σημάδι του ὅπωςδὴποτε σὲ μιὰ
δεδομένη στιγμῇ. Ἔτσι πᾶμε στὸν κοινωνικὸ σκοπὸ τῆς περιτομῆς. Ἦθε-
λε νὰ φαίνεται τὸ σημάδι τὴν ὥρα τῆς συνουσίας, καὶ πιὸ συγκεκριμένα,
νὰ μὴ μπορεῖ ὁ Ἰσραηλίτης νὰ κρύψει ποτὲ τὴν περιτομὴ του ἀπὸ μιὰ γυ-
ναῖκα ἀλλόφυλη ἢ πόρνη. Αὐτὸ τὸ καταλαβαίνουν καλύτερα οἱ γνῶστες
τῆς Π. Διαθήκης. Ὁ Θεός, πού στὴν Κ. Διαθήκη ἀπαγορεύει τὶς φυλετι-
κὲς διακρίσεις καὶ τὶς θεωρεῖ μεγάλο ἀμάρτημα, στὴν Π. Διαθήκη τὶς εἶχε
γιὰ πρᾶγμα ὑποχρεωτικὸ καὶ θεάρεστο· καὶ εἶχε ἀμάρτημα πολὺ σοβαρὸ
τὸ νὰ μὴ κἀνῃ ὁ Ἰσραηλίτης φυλετικὲς διακρίσεις. Παράξενο βέβαια·
ἀλλὰ πολὺ εὐνόητο πάλι γιὰ τοὺς γνῶστες τῆς Π. Διαθήκης.

Ὁ Θεός τρόμαξε νὰ βρῇ ἓνα καθαρὸ κύτταρο μέσα στὴν ἔκφυλη καὶ
βιολογικὰ κατεστραμμένη ἀνθρωπότητα· καὶ τὸ κύτταρο αὐτὸ τὸ ἀπομό-
νωσε καὶ τὸ καλλιέργησε, γιὰ νὰ βγαλῇ μιὰ καθαρὴ ράτσα, μὲ τὴν ὁποία

Σάββατο δὲν ἐξαιρεῖτο ἀπὸ τὶς μέρες στὶς ὁποῖες τὸ βρέφος ἔπρεπε νὰ περιτμηθεῖ (Ίω. 7, 22.23). Ἡ πράξη τοῦ Χριστοῦ

ἤθελε νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σχέδιό του, τὸ σχέδιο ποῦ θὰ ἔσωζε ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ τὸ κύτταρο αὐτὸ ἦταν ὁ Ἄβραάμ, καὶ ἡ καθαρὴ ράτσα ὁ λαὸς τοῦ Ἄβραάμ. Θὰ ἦταν ἀνεπανόρθωτη καταστροφή τοῦ σχεδίου, ἂν ἡ ράτσα αὐτὴ χανόταν ἢ μολυνόταν μὲ ἀνάμιξι ἀπὸ τὶς ἄλλες ράτσες τῆς γῆς ποῦ ἦταν ὅλες βρώμικες. Γι' αὐτὸ ὁ Θεὸς ἔλαβε τὰ μέτρα του. Ἀπαγόρευσε τοὺς γάμους καὶ κάθε παράνομη συνουσία μὲ ἀλλοφύλους. Διέταξε πολλὲς φορές τὸ λαὸ τοῦ Ἄβραάμ νὰ ξεπαστρέψῃ τελείως μερικὲς φυλὲς ποῦ κατοικοῦσαν κοντὰ του· καὶ ἄλλα πολλὰ μέτρα ἔλαβε. Μέτρα ποῦ ἕνας σημερινὸς κοινωνιολόγος τὰ βρίσκει τρομακτικὰ ἀνήθικα.

Μέσα σ' αὐτὰ τὰ μέτρα ἦταν καὶ οἱ φυλετικὲς διακρίσεις. Ἦθελε ὁ λαὸς του νὰ σιχαίνεται ὅλους τοὺς ἄλλους λαοὺς, καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι λαοὶ νὰ σιχαίνονται τὸ λαὸ του. Οἱ περιτετμημένοι σιχαίνονταν πράγματι τοὺς ἀπεριτμητοὺς, καὶ οἱ ἀπερίτμητοι σιχαίνονταν τοὺς περιτετμημένους. Θεωροῦσαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο ἀκάθαρτα γουρούνια. Ἐκεῖ δὲ ποῦ κορυφωνόταν ἡ πρὸς ἀλλήλους σιχαμάρα ἦταν τὸ νὰ συντρώγουν καὶ πῖο πολὺ τὸ νὰ συνουσιάζωνται. Καὶ σὲ καιροὺς ποῦ οἱ ἀλλόφυλοι εἶχαν κυριαρχία στὸ λαὸ τοῦ Ἄβραάμ, οἱ ἀλλόφυλες γυναῖκες, εἴτε οἱ ἀγνές εἴτε οἱ πόρνες, σιχαίνονταν καὶ περιφρονοῦσαν πολὺ τοὺς περιτετμημένους, καὶ τοὺς ἀπωθοῦσαν. Καὶ οἱ ἀποστάτες Ἰσραηλῖτες γίνονταν κομπλεξικοὶ μπροστὰ σὲ τέτοια καταφρόνησι. Ἔτσι ἤθελε ὁ Θεός· οἱ μὲν ζηλωταὶ καὶ πιστοὶ του νᾶνε ἀκέραιοι καὶ μὲ αἴσθημα ὑπεροχῆς ἀπέναντι στοὺς ξένους, οἱ δὲ ξενομανεῖς καὶ ἀποστάτες νὰ γίνωνται κομπλεξικοὶ καὶ ἄθλιοι.

Ἐπίσης αἰσθάνονταν κομπλεξικοὶ οἱ Ἰσραηλῖτες στὸ γυμναστήριο. Οἱ ἀρχαῖοι ἀθλοῦνταν ὀλόγυμοι· γι' αὐτὸ τὰ γυμναστήρια ἦταν μία ἀπὸ τὶς ἀφετηρίες τῶν ἀνωμάτων πράξεων μεταξὺ ἀνδρῶν. Ὁ Θεὸς ἀπαγόρευε στὸν Ἰσραὴλ τὴν ἀθληση αὐτοῦ τοῦ εἶδους στὰ γυμναστήρια. Στὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων διαβάζουμε, ὅτι οἱ ἀποστάτες Ἰσραηλῖτες αἰσθάνονταν τόσο κομπλεξικά στὰ ἔκφυλα ὄργια καὶ στὰ γυμναστήρια τῶν ξένων κατακτητῶν, μὲ τοὺς ὁποίους ἤθελαν νὰ συμβιβαστοῦν καὶ νὰ ἐξομοιωθοῦν, ὥστε κατασκευάζαν τεχνητὲς ἀκροβυστίες! (Α' Μακκαβαίων 1, 14-15). Πῶς γινόταν αὐτὸ δὲν ξέρομε ἀκριβῶς. Καὶ στὶς Ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου ἀναφέρεται ἕνα παρόμοιο πρᾶγμα, ποῦ λέγεται «ἐπίσπασις» καὶ ἡ πρᾶξι ἐκφράζεται μὲ τὸ ρῆμα «ἐπισπῶμαι» (Α' Κορ. 7, 18). Ἡ λέξι σημαίνει κάτι σὰν τράβηγμα τοῦ δέρματος ἢ χειρουργικὴ ἐπέκτασί του, γιὰ νὰ σκεπαστῇ τὸ ἀκάλυπτο μέρος τοῦ περιτετμημένου.

Αὐτὴ λοιπὸν ἡ ἀναπόφευκτη ἀναγνώρισι τοῦ περιτετμημένου, τοῦ σιχαμεροῦ καὶ γελοίου γιὰ τοὺς ἀπεριτμητοὺς, ἦταν μιὰ μεγάλη τροχοπέδη

τῆς θεραπείας τοῦ παραλυτικοῦ τὸ Σάββατο συγκρίνεται μὲ τὴν τελετὴ τῆς περιτομῆς, ὡς ὄντας περισσότερο τέλεια θε-

στην ἀποστασία τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς εἶνε ὁ κοινωνικὸς σκοπὸς τῆς περιτομῆς.

Ἄνωτερος δὲ ὄλων τῶν σκοπῶν εἶνε ὁ τυπικὸς καὶ προφητικὸς σκοπός. Ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν πῶσι τῶν πρωτοπλάστων, ὅσο ἰσορροπημένος κι ἂν εἶνε, εἶνε μιὰ διχασμένη προσωπικότης, ἕνα εἶδος σχιζοφρενοῦς. Ἔχει μέσα του τάσεις θεῖες καὶ ὑψηλές, ἔχει καὶ ροπὲς κατώτερες καὶ ἀμαρτωλές. Εἶνε ὁ μισὸς ἀγαθὸς καὶ ὁ μισὸς κακός. Ὁραῖο πρᾶγμα θὰ ἦταν, νὰ μπορούσε νὰ κόψῃ τὸ κακὸ κομμάτι του, νὰ πετάξῃ τὸ ἀμαρτωλὸ στοιχεῖο του, ὅπως κόβει ἕνα πόδι μὲ γάγγραινα, καὶ νὰ γλυτώσῃ. Ἄλλὰ πῶς; Ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο κι ὄχι γιὰ τὸ κορμί του. Αὐτὴ τὴν ἀποκοπὴν τὴν ἔκανε ὁ Χριστός. Τὸ πῶς γίνεται αὐτὸ καὶ πότε ὁλοκληρώνεται, δὲν θὰ τὸ ἐξηγήσω ἐδῶ. Ἐκεῖνος ποῦ πρέπει νὰ πῶ ἐδῶ εἶνε, ὅτι αὐτὴ ἡ πνευματικὴ ἀποκοπὴ προφητεύεται στὴν Π. Διαθήκη μὲ ἕναν τύπο, μὲ τὴν περιτομὴ. Μὲ τὴν ἀβραμιαία περιτομὴ κόβεται, τυπικὰ καὶ ὄχι οὐσιαστικὰ, τὸ ἀμαρτωλὸ κομμάτι τοῦ ἀνθρώπου. Βέβαια ὅλα τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου εἶνε τὸ ἴδιο ἀγνά, ἂν εἶνε ἀγνός, καὶ τὸ ἴδιο ἀμαρτωλὰ, ἂν εἶνε ἀμαρτωλός. Δὲν διαφέρουν τὰ γεννητικὰ ὄργανα ἀπὸ τ' αὐτιὰ καὶ τὶς φτέρνες. Ἄλλ' ὅπως ἔχει ὁ ἄνθρωπος τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀγαπᾷ ἢ μισεῖ μὲ τὴν καρδιά του, ἔτσι ἔχει τὴν ἐντύπωση ὅτι πορνεύει μὲ τὸ μέλος ὅπου γίνεται ἡ περιτομὴ. Καὶ ἡ περιτομὴ ἀκριβῶς, ποῦ κόβει τὸν ἄνθρωπο σὲ δύο κομμάτια καὶ πετάει πέρα τὸ δῆθεν ἀμαρτωλὸ, προτυπώνει καὶ προφητεύει, ὅτι θὰ ἔρθῃ καιρὸς ποῦ τὸν ἄνθρωπο θὰ τὸν περιτάμῃ ὁ Κύριος πνευματικῶς, καὶ θὰ πετάξῃ καὶ θὰ νεκρώσῃ τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας, τὸ ἀμαρτωλὸ φρόνημα, καὶ θὰ οἰκοδομήσῃ τὸ σῶμα τὸ ἀγνὸ ποῦ θὰ εἶνε ναὸς τοῦ ἀγίου Πνεύματος (Ρωμ. 2, 29· Φιλίπ. 3, 3· Κολ. 2, 11).

Μιὰ ποῦ ἐδῶ εἶνε ἡ καλύτερη θέση γιὰ τὸ θέμα τῆς περιτομῆς, καλὸ εἶνε νὰ πῶ καὶ μερικὰ ἀκόμη γι' αὐτήν, ποῦ δὲν περιέχονται σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο, ἀλλὰ στὸ παρακάτω. Γι' αὐτοὺς ποῦ περιτέμονταν βρέφη ὄχτῳ ἡμερῶν, ὅπως ὁ Ἰσαάκ, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἡ περιτομὴ ἦταν σχετικὰ εὐκόλο πρᾶγμα. Γιὰ τοὺς μεγάλους ἦταν ἀρκετὰ δύσκολο. Διότι αἰμορραγοῦσαν, πρῆζονταν, πονοῦσαν περισσότερο, ἀργοῦσαν νὰ γίνουν καλά. Γιὰ πολὺ καιρὸ ἦταν ἀνίκανοι γιὰ δουλειὰ ἢ γιὰ πόλεμο. Συνέβη κι ἄλλες φορὲς στὴν ἱστορία τοῦ Ἰσραὴλ νὰ περιτμηθοῦν σὲ μεγάλη ἡλικία. Συνέβαινε δὲ αὐτὸ πάντοτε στοὺς προσηλύτους. Αὐτὰ γιὰ τὴν περιτομὴ.

Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἐπίσης βλέπουμε ὅτι δίνονται στὸν Ἀβραάμ δύο διαφορετικὲς ἐπαγγελίες: μία γιὰ τὸν Ἰσμαὴλ καὶ μία γιὰ τὸν Ἰσαάκ ποῦ

ραπεία τῆς ἀσθένειας ποῦ προξένησε ἡ ἁμαρτία (βλ. Ἰω. 7, 22.23). Ἡ ἐντολή τῆς περιτομῆς τὴν ὄγδοη μέρα εἶναι ἐπιχειρήμα ὑπὲρ τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ: «Ἡ περιτομὴ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἦτο τύπος τοῦ βαπτίσματος, τὸ ὁποῖον εἶναι περιτομὴ «ἀχειροποίητος», πνευματικὴ. Ἡ περιτομὴ ἐκείνη ἐγένετο τὴν ὄγδοη ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδίου (Γεν. ιζ' 12). Διατι ἡ νέα περιτομὴ, τὸ βάπτισμα δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ γίνεταί εἰς νηπιακὴν ἡλικίαν;» (Σωτηρόπουλος, Ἀντιχιλιαστικὸν Ἐγχειρίδιον σ. 155).

Στίχ. 13. Ὁ οἰκογενής. Ὁ δοῦλος ποῦ γεννήθηκε στὸν οἶκο. Ὁ κύριος τοῦ οἴκου ἔπρεπε νὰ φέρει ὅλα τὰ πρόσωπα τοῦ οἴκου μαζί του στὴν διαθήκη του μετὰ τὸν Θεὸ (βλ. Πράξ. 16, 14.15.33.34).

Στίχ. 14. Ἐξολοθρευθήσεται. Δηλαδὴ θὰ ἀποκλειστεῖ ἀπὸ τὴν διαθήκη τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ προνόμια τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ. Αὐτοὶ θὰ ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι κληρονόμοι τῆς κατάρτας τοῦ Ἀδάμ. Ὅταν ὁμως ἡ ὑποχρέωση τῆς περιτομῆς ἔπαυσε μετὰ τὸ Εὐαγγέλιο, ἡ ἀπειλὴ «ἐξολοθρευθήσε-

θὰ γεννηθῆ. Ἀλλὰ παράξενο πρᾶγμα· γιὰ τὸν Ἰσμαὴλ ὁ Θεὸς ὑπόσχεταί, ὅτι θὰ γεννήσῃ δώδεκα ἔθνη, καὶ τὸν εὐλογεῖ· γιὰ τὸν Ἰσαάκ ὅτι θὰ γεννήσῃ ἓνα ἔθνος, καὶ πάλι τὸν εὐλογεῖ. Κι ὁμως παρουσιάζει σὰν μέγα καὶ σπουδαῖο μόνο τὴν ἐπαγγελίαν γιὰ τὸν Ἰσαάκ, ἐνῶ τὴν ἐπαγγελίαν γιὰ τὸν Ἰσμαὴλ σὰν κάτι τὸ τιποτένιο. Κι ὁ Ἀβραὰμ ἐπίσης ἔτσι τὰ καταλαβαίνει. Ποῦ εἶνε λοιπὸν ἡ ἀνωτερότης τῆς ἐπαγγελίας γιὰ τὸν Ἰσαάκ; Ποῦ ἄλλου ἂν ὄχι στὸ ρόλο ποῦ θὰ παίξῃ ὁ λαὸς τοῦ Ἰσαάκ στὴ σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητος; Ποῦ ἄλλου ἂν ὄχι στὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ γεννηθῆ ἀπ' αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς Χριστός; Νὰ λοιπὸν ποῦ βρίσκεται τὸ κέντρο τοῦ βάρους στὴ διαθήκη τοῦ Θεοῦ μετὰ τὸν Ἀβραὰμ. Ὅχι στὴν ὕλη, στὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ καὶ στὴν ἐπίγεια ἐθνικὴ δόξα, ἀλλὰ στὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας, στὴν ἐλπίδα τῶν μελλόντων καὶ πνευματικῶν ἀγαθῶν. Πολὺ ζωηρὰ πλέον, ζωηρότερα ἀπὸ κάθε προηγούμενη φορά, καὶ πολὺ κατηγορηματικὰ καὶ ἀπερίφραστα ἐδῶ ὁ Θεὸς τὸ δηλώνει, ὅτι φροντίζει γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος τὸ ξεπεσομένο στὴν ἀποστασία, φροντίζει καὶ σχεδιάζει, κάτι καλὸ σχεδιάζει κάποιον καλὸ ἀλλὰ μυστικὸ σχέδιο ἔχει γι' αὐτό. Ποιὰ προφητεία γιὰ τὸ Χριστὸ εἶνε δυνατώτερη ἀπ' αὐτὴ τὴ μυστικὴ στὸ περιεχόμενό της, ἀλλὰ τὴν ὀλοφάνερη στὴν ἐκδήλωσί της φροντίδα τοῦ Θεοῦ;»

ται» μεταφέρθηκε σὲ ἑκείνους ποὺ τάρασσαν τὴν Ἐκκλησία μὲ τὸ νὰ ἐπιμένουν νὰ ἰσχύει ἡ περιτομὴ (Γαλ. 5, 12).

**3ο Ἄλλη ἀλλαγὴ ὀνόματος·
ὑπόσχεση υἱοῦ στὴν Σάρα
(17, 15-22)**

17, ¹⁵ Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ· Σάρα ἡ γυνὴ σου οὐ κληθήσεται τὸ ὄνομα αὐτῆς Σάρα, ἀλλὰ Σάρρα, ἔσται τὸ ὄνομα αὐτῆς.

¹⁶ εὐλογήσω δὲ αὐτήν, καὶ δώσω σοι ἐξ αὐτῆς τέκνον· καὶ εὐλογήσω αὐτό, καὶ ἔσται εἰς ἔθνη, καὶ βασιλεῖς ἐθνῶν ἐξ αὐτοῦ ἔσονται.

¹⁷ καὶ ἔπεσεν Ἀβραάμ ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ ἐγένετο καὶ εἶπεν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ λέγων· εἰ τῷ ἑκατονταετῷ γενήσεται υἱός; καὶ εἰ ἡ Σάρρα ἐνενήκοντα ἐτῶν τέξεται;

¹⁸ εἶπε δὲ Ἀβραάμ πρὸς τὸν Θεόν· Ἰσμαὴλ οὗτος

17, ¹⁵ Εἶπε ἐπίσης ὁ Θεὸς στὸν Ἀβραάμ: «Ἡ Σάρα ἡ γυναῖκα σου δὲν θὰ ὀνομάζεται Σάρα, ἀλλὰ Σάρρα θὰ εἶναι τὸ ὄνομά της.

¹⁶ Θὰ τὴν εὐλογήσω καὶ θὰ σοῦ δώσω τέκνο ἀπὸ αὐτῆ· καὶ θὰ εὐλογήσω τὸ τέκνο αὐτό, θὰ γίνει πατέρας ἐθνῶν καὶ βασιλιάδες λαῶν θὰ κατάγονται ἀπὸ αὐτό».

¹⁷ Τότε ὁ Ἀβραάμ ἔπεσε μὲ τὸ πρόσωπό του στὴν γῆ, χάρηκε, ἀλλὰ εἶπε μέσα του: «Μπορεῖ ἄνθρωπος ἑκατὸ χρονῶν νὰ γεννήσει υἱό; Καὶ ἡ Σάρρα, γυναῖκα ἐνενήκοντα χρονῶν μπορεῖ νὰ γεννήσει;»

¹⁸ «Εἶθε νὰ ζήσει ὁ Ἰσμαὴλ ἐνώπιόν σου!», εὐ-

ζήτω έναντίον σου.

¹⁹ εἶπε δὲ ὁ Θεὸς πρὸς Ἀβραάμ· ναί· ἰδοὺ Σάρρα ἡ γυνὴ σου τέξεται σοι υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσαάκ, καὶ στήσω τὴν διαθήκην μου πρὸς αὐτὸν εἰς διαθήκην αἰώνιον, εἶναι αὐτῷ Θεὸς καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτόν.

²⁰ περὶ δὲ Ἰσμαήλ ἰδοὺ ἐπήκουσά σου· καὶ ἰδοὺ εὐλόγηκα αὐτὸν καὶ αὐξάνω αὐτὸν καὶ πληθυνῶ αὐτὸν σφόδρα· δώδεκα ἔθνη γεννήσει καὶ δώσω αὐτὸν εἰς ἔθνος μέγα.

²¹ τὴν δὲ διαθήκην μου στήσω πρὸς Ἰσαάκ, ὃν τέξεται σοι Σάρρα εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον, ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῷ ἐτέρῳ.

²² συνετέλεσε δὲ λαλῶν πρὸς αὐτὸν καὶ ἀνέβη ὁ Θεὸς ἀπὸ Ἀβραάμ.

χήθηκε ὁ Ἀβραάμ στὸν Θεό.

¹⁹ Καὶ τοῦ εἶπε ὁ Θεός: «Ναί! Ἡ γυναίκα σου Σάρρα θὰ σοῦ γεννήσει υἱὸ καὶ θὰ τὸν ὀνομάσεις Ἰσαάκ· καὶ θὰ συνάψω τὴν διαθήκην μου μὲ αὐτόν, διαθήκη αἰώνια, γιὰ νὰ εἶμαι Θεὸς σ' αὐτόν καὶ τοὺς μετὰ ἀπὸ αὐτὸν ἀπογόνους του.

²⁰ Καὶ γιὰ τὸν Ἰσμαήλ σὲ εἰσήκουσα. Ἰδοὺ τὸν ἔχω εὐλογήσει· θὰ τὸν αὐξήσω καὶ θὰ τὸν πληθύνω πολὺ-πολύ· θὰ γίνῃ πρόγονος δώδεκα ἀρχόντων καὶ θὰ κάνω ἀπὸ αὐτὸν μέγα ἔθνος.

²¹ Τὴν διαθήκην ὅμως θὰ συνάψω μὲ τὸν Ἰσαάκ, ποὺ θὰ σοῦ γεννήσει ἡ Σάρρα τὸ ἐρχόμενο ἔτος τὴν ἴδια ἐποχὴν».

²² Ἀφοῦ δὲ τελείωσε νὰ λαλεῖ μὲ τὸν Ἀβραάμ ὁ Θεός, ἀνέβηκε ἀπὸ αὐτόν.

Στίχ. 18. Ἰσμαήλ. 16, 11. 15-16. — Στίχ. 20. Ἔθνος μέγα. 16, 10. — Στίχ. 21. «Ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῷ ἐτέρῳ». 18, 14.

Στίχ. 15. Ἡ ἔννοια τοῦ ὀνόματος Σάρα εἶναι ἀμφίβολη· τὸ ὄνομα ὁμως Σάρρα, ὅπως μεταλλάσσεται τὸ πρῶτο της ὄνομα σημαίνει «ἡγεμονίδα», «βασιλίσις». Ἡ Σάρρα ἔλαβε μιὰ ξεχωριστὴ εὐλογία ὡς ἡ μητέρα τῆς ἐκλεκτῆς φυλῆς. Ἡ εὐλογία της ἦταν νὰ προεικονίσει τὴν ὑψηλὴ τιμὴ πού θὰ ἀπονεμηθεῖ στὴν Παρθένο Μαρία, τὴν Κυρία καὶ Βασιλίσις, τὴν Μητέρα τοῦ Βασιλιᾶ τῶν Βασιλιάδων (Λουκ. 1, 30-33. Ἦσ. 51, 1.2).

Στίχ. 17. Ἐγέλασε. Γέλασε μὲ ἅγια χαρὰ καὶ ἀγαλλίαση καὶ ὁ Κύριός μας εἶπε γι' αὐτόν, «*Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν*» (Ἰω. 8, 56). Στὸ 18, 12 θὰ δοῦμε ὅτι ἡ Σάρρα γέλασε γιὰ τὴν ἀπιστία της· ἐδῶ ὁμως ὁ Ἀβραάμ χάρηκε, «ἐγέλασε», γιὰ τὴν ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ πού τοῦ δόθηκε. «*Ἐγέλασε ἀντὶ τοῦ περιχαρῆς ἐγένετο*» (Χρυσόστομος) «*διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ πρόσωπον ἔπεσεν*» (Ἀδῆλου).

Στίχ. 18. Ἰσμαὴλ οὗτος ζήτω ἐναντίον σου. Δηλαδή «ἄς ἀποκτήσει τὴν εὐνοιά σου καὶ τὴν εὐλογία σου». Ἡ χαρὰ τοῦ Ἀβραάμ γιὰ τὴν γέννηση υἱοῦ ἀπὸ τὴν Σάρρα ἀναμείχθηκε ἐδῶ μὲ πόνο, φυσικὸ γιὰ πατέρα, γνωρίζοντας ὅτι ὁ Ἰσμαὴλ θὰ στενοχωρηθεῖ, θὰ ἀπογοητευθεῖ, γιὰ τὰ δικαιώματά του, ὡς πρῶτου νομιζόμενου μέχρι τώρα κληρονόμου, θὰ μεταβιβαστοῦν σὲ ἄλλον, στὸ παιδί τῆς Σαρρας πού πρόκειται νὰ γεννηθεῖ.

Στίχ. 19. Καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσαάκ. Τὸ ὄνομα σημαίνει «γέλωτας», «ἀστεῖσμός» καὶ εἶναι προφητικὸ τῆς χαρᾶς πού θὰ ἔρθει μὲ τὴν γέννησή του (Γαλ. 4, 27.28). — **Στήσω τὴν διαθήκην μου πρὸς αὐτόν.** Ὅχι μὲ ὅλους τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀβραάμ, ἀν καὶ ὅλοι ἦταν περιτμημένοι, ἀλλὰ μόνο μὲ τὸν υἱὸ τῆς ὑπόσχεσης.

Στίχ. 20. Ἰσμαὴλ. Τὸ ὄνομα σημαίνει «Ὁ Θεὸς θὰ ἀκούσει». Ὀνομάστηκε ἔτσι, γιὰ τὸν Θεὸς ἄκουσε πρῶτα τὴν προσευχὴ τῆς μητέρας του Ἄγαρ καὶ ἔπειτα τοῦ πατέρα του Ἀβραάμ. Ὁ Ἰσμαὴλ πρόκειται νὰ ἔχει μιὰ εὐλογία, ἀν καὶ δὲν ἦταν ὁ κληρονόμος τῆς ὑπόσχεσης. Ὅπως θὰ εἶναι

δώδεκα φυλές τοῦ Ἰσραήλ, ἔτσι σὸ 25, 12-16 μνημονεύονται δώδεκα οἰκογένειες ἢ φυλές τῶν Ἰσραηλιτῶν. Ἡ ὑπόσχεση ἀνανεώθηκε ἀργότερα στὴν Ἄγαρ (Γέν. 21, 17.18.21). Ἡ συμμετοχὴ στὴν διαθήκη τῆς περιτομῆς ἦταν τὸ ἐχέγγυο καὶ ἡ βάση τῆς αὔξησής τοῦ Ἰσραήλ.

Στίχ. 21. Πρὸς Ἰσαάκ. Ἡ διαθήκη συνάφθηκε μὲ τὸν Ἰσαάκ μόνο κατὰ τύπο· στὴν πραγματικότητα συνάφθηκε μὲ τὸ σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ. Ἦταν μιὰ διαθήκη συγγνώμης, εἰρήνης καὶ αἰώνιας ζωῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Δαυῖδ.

Στίχ. 22. Ἀνέβη ὁ Θεός. Ἡ ὁρατὴ μορφή, μὲ τὴν ὁποία ὁ Θεὸς συνομίλησε μὲ τὸν Ἀβραάμ, ἐξαφανίστηκε ἀπὸ τὰ μάτια του.

4ο Ἡ περιτομὴ τοῦ Ἀβραάμ καὶ ὅλου τοῦ οἴκου του (17, 23-27)

17, ²³ Καὶ ἔλαβεν Ἀβραάμ Ἰσμαῆλ τὸν υἱὸν ἑαυτοῦ καὶ πάντας τοὺς οἰκογενεῖς αὐτοῦ καὶ πάντας τοὺς ἀργυρωνήτους καὶ πᾶν ἄρσεν τῶν ἀνδρῶν τῶν ἐν τῷ οἴκῳ Ἀβραάμ καὶ περιέτεμε τὰς ἀκροβυστίας αὐτῶν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθὰ ἐλάλησεν αὐτῷ ὁ Θεός.

²⁴ Ἀβραάμ δὲ ἐνενηκονταεννέα ἦν ἐτῶν, ἠνίκα

17, ²³ Τότε ὁ Ἀβραάμ ἔλαβε τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσμαῆλ καὶ ὅλους τοὺς δούλους, ποὺ εἶχαν γεννηθεῖ στὸν οἶκόν του, καὶ ὅλους ὄσους εἶχαν ἀγοραστεῖ ἀπὸ αὐτὸν μὲ χρήματα καὶ ὅλους τοὺς ἄρρενες, ποὺ ἦταν στὸν οἶκόν του, καὶ περιέτεμε τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας τους τὴν ἴδια μέρα, ὅπως τὸν διάταξε ὁ Θεός.

²⁴ Ἦταν δὲ ὁ Ἀβραάμ ἐνενηντα ἑννέα χρονῶν,

περιετέμετο τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ.

²⁵ Ἰσμαὴλ δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἦν ἐτῶν δεκατριῶν, ἠνίκα περιετέμετο τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ.

²⁶ Ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς ἡμέρας ἐκείνης περιετμήθη Ἀβραὰμ καὶ Ἰσμαὴλ ὁ υἱὸς αὐτοῦ·

²⁷ καὶ πάντες οἱ ἄνδρες τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ οἱ οἰκογενεῖς αὐτοῦ καὶ οἱ ἀργυρῶνητοι ἐξ ἀλλογενῶν ἔθνων, περιέτεμεν αὐτούς.

ὅταν περιτμήθηκε τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας του.

²⁵ Ὁ Ἰσμαὴλ δὲ ὁ υἱὸς του ἦταν δέκα τριῶν χρόνων, ὅταν περιτμήθηκε τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας του.

²⁶ Τὴν ἴδια ἐκείνη μέρα περιτμήθηκε ὁ Ἀβραὰμ, ὁ υἱὸς του Ἰσμαὴλ

²⁷ καὶ ὅλοι οἱ ἄνδρες τοῦ οἴκου του, ὅσοι δοῦλοι εἶχαν γεννηθεῖ στὸν οἶκο του καὶ ὅσοι εἶχαν ἀγοραστεῖ ἀπὸ ξένους μὲ χρήματα· ὅλους αὐτούς τοὺς περιέτεμε.

Στίχ. 23. Ἐλαβεν Ἀβραὰμ Ἰσμαὴλ... Μὲ τὴν γρήγορη αὐτὴ ὑπακοή στὴν ἐντολή τοῦ Θεοῦ ὁ Ἀβραὰμ ἀπόδειξε τὴν εἰλικρίνεια τῆς πίστεως του (Ἰακ. 2, 22-24). Ἐπειδὴ πείστηκε ὅτι ὁ Θεὸς θὰ ἐκπλήρωνε τὸ μέρος Του στὴν διαθήκη καὶ θὰ ἔδινε ἓνα υἱὸ τώρα καὶ ἓνα Σωτήρα ἀργότερα, ὑπόφερε τὴν αὐστηρὴ τελετὴ τῆς περιτομῆς, ὡς σφραγίδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως του (Ρωμ. 4, 11).

Στίχ. 25. Ἰσμαὴλ... ἦν ἐτῶν δεκατριῶν. Σ' αὐτὴν τὴν ἡλικία οἱ Σαρακηνοί, ποὺ κοτάγονταν ἀπὸ τὸν Ἰσμαὴλ, περιέτεμναν μετὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ παιδιά τους.

2. Ἐπίσκεψη τοῦ Θεοῦ στὸν Ἀβραάμ (18, 1-33)

1ο Οἱ Θεῖοι Ἐπισκέπτες (18, 1-8)

18, 1 Ὡφθη δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς πρὸς τῆ δρυΐ τῆ Μαμβρῆ, καθημένου αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ μεσημβρίας.

² ἀναβλέψας δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, εἶδε, καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες εἰστήκεισαν ἐπάνω αὐτοῦ· καὶ ἰδὼν προσέδραμεν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν.

³ καὶ εἶπε· κύριε, εἰ ἄρα εὖρον χάριν ἐναντίον σου, μὴ παρέλθῃς τὸν παῖδά σου·

⁴ ληφθήτω δὴ ὕδωρ, καὶ νιπάτωσαν τοὺς πόδας ὑμῶν, καὶ καταψύξατε ὑπὸ τὸ δένδρον·

⁵ καὶ ληψομαι ἄρτον, καὶ φάγεσθε, καὶ μετὰ τοῦτο παρελεύσεσθε εἰς τὴν ὁδὸν ὑμῶν, οὐ ἔνεκεν

18, 1 Ἐμφανίστηκε στὸν Ἀβραάμ ὁ Θεὸς στὴν δρυΐ τοῦ Μαμβρῆ, ἐνῶ καθόταν στὴν εἴσοδο τῆς σκηνῆς στὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας.

² Καὶ ἀφοῦ ὕψωσε τὰ μάτια του εἶδε — νά! Τρεῖς ἄνδρες, ποὺ στέκονταν κοντά του. Μόλις δὲ τοὺς εἶδε ἔτρεξε ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῆς σκηνῆς του (νὰ τοὺς προὔπαντήσει) καὶ τοὺς προσκύνησε μέχρι τὸ ἔδαφος.

³ Καὶ εἶπε: «Κύριε, ἂν ἔχω τὴν εὐνοιά σου, μὴ διαβεῖς (χωρὶς νὰ παραμείνεις) τὸν δοῦλο σου.

⁴ Ἄς φερθεῖ, παρακαλῶ, νερὸ γιὰ νὰ πλύνετε τὰ πόδια σας καὶ ἀναπαυθεῖτε κάτω ἀπὸ τὸ δέντρο.

⁵ Ἐγὼ δὲ θὰ φέρω ψωμί γιὰ νὰ φᾶτε. Ἐπειτα θὰ συνεχίσετε τὸν δρόμο σας ἀπὸ τὸν ὁποῖο παρε-

ἐξεκλίνετε πρὸς τὸν παῖδα ὑμῶν. καὶ εἶπαν· οὕτω ποίησον, καθὼς εἶρηκας.

⁶ καὶ ἔσπευσεν Ἄβραάμ ἐπὶ τὴν σκηνὴν πρὸς Σάρραν καὶ εἶπεν αὐτῇ· σπεῦσον καὶ φύρασον τρία μέτρα σεμίδαλεως καὶ ποίησον ἐγκρυφίας.

⁷ καὶ εἰς τὰς βόας ἔδραμεν Ἄβραάμ καὶ ἔλαβεν ἀπὸν μοσχάριον καὶ καλὸν καὶ ἔδωκε τῷ παιδί, καὶ ἐτάχυνε τοῦ ποιῆσαι αὐτό.

⁸ ἔλαβε δὲ βούτυρον, καὶ γάλα, καὶ τὸ μοσχάριον ὃ ἐποίησε, καὶ παρέθηκεν αὐτοῖς, καὶ ἔφαγον· αὐτὸς δὲ παρειστήκει αὐτοῖς ὑπὸ τὸ δένδρον.

κλίνετε, γιὰ νὰ μὲ ἐπισκεφθεῖτε». Καὶ αὐτοὶ εἶπαν: «Κάνε ὅπως πρότεινες».

⁶ Τότε ἔσπευσε ὁ Ἄβραάμ στὴν σκηνὴ πρὸς τὴν Σάρρα καὶ τῆς εἶπε: «Ζύμωσε γρήγορα τρία μέτρα σεμίδαλη καὶ κάνε πίττες».

⁷ Ἐπειτα ὁ Ἄβραάμ ἔτρεξε πρὸς τὰ βόδια καὶ πήρε ἓνα μοσχάρι τρυφερὸ καὶ καλὸ καὶ τὸ ἔδωσε στὸν ὑπηρέτη. Αὐτὸς δὲ ἔσπευσε νὰ τὸ ἐτοιμάσει.

⁸ Καὶ μετὰ πήρε βούτυρο καὶ γάλα καὶ τὸ μοσχάρι ποὺ ἐτοίμασε καὶ τὰ ἔφερε ἐνώπιόν τους. Καὶ αὐτοὶ τὰ ἔφαγαν. Αὐτὸς δὲ στεκόταν κοντὰ τους, κάτω ἀπὸ τὸ δέντρο.

Στίχ. 4-5. Φιλοξενία. 19, 2-3. 24, 31-33. 43, 24. Κριτ. 19, 20. Ρωμ. 12, 13. Ἐβρ. 13, 2. Α' Πέτρ. 4, 9.

Στίχ. 1. Ὁφθῆ αὐτῷ ὁ Θεός... Ἡ ἐμφάνιση ἦταν γιὰ τὸν σκοπὸ τῆς ἀνανέωσης τῆς ὑπόσχεσης, ποὺ δόθηκε στὸ κεφ. 17, καὶ τῆς ἀγγελίας ὅτι ἦρθε ὁ χρόνος γιὰ τὴν ἐκπλήρωσή της. Ὁ Ἄβραάμ τότε διέμενε στὴν Δρυ τοῦ Μαμβρῆ τοῦ Ἀμορραίου (13, 18). Κατὰ τὸ ἔθιμό του καθόταν στὴν πύλη τῆς σκηνῆς κοιτάζοντας νὰ δεῖ ὁδοιπόρους ἀνθρώ-

Ἄραβας καθήμενος εἰς τὴν θύραν τῆς σκινῆς του.

πους, γιὰ νὰ τοὺς προσκαλέσει νὰ ξεκουραστοῦν ἀπὸ τὴν ζέστη τῆς ἡμέρας. Ἡ φιλοξενία ἦταν μιὰ ἀρετὴ γιὰ τὴν ὁποία διακρίνονταν οἱ πατριάρχες καὶ γιὰ τὴν ὁποία ἔλαβαν πολλὲς θεῖες εὐλογίες (βλ. Ἑβρ. 13, 2. Γ' Ἰω. 5.6. Ματθ. 25, 35.38.40. Τίτ. 1, 8). Στὶς θερμὲς χώρες ἢ ὠρα τῆς ζέσης εἶναι ὁ συνηθισμένος χρόνος γιὰ ξεκούραση καὶ γιὰ ὕπνο, εἶναι ἡ ὠρα ποὺ οἱ κουρασμένοι ταξιδιωτὲς ζητοῦν ἓνα καταφύγιο.

Στίχ. 2. Τρεῖς ἄνδρες. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μας στὴν ἐμφάνιση τῶν τριῶν Ἀγγέλων στὸν Ἀβραάμ, μὲ τὴν σαφῆ μάλιστα δήλωση «ὦφθη αὐτῷ ὁ Θεός» (στίχ. 1), διείδε τὴν ἐμφάνιση τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδας καὶ ἔτσι εἰκονίζεται στὴν ἀγιογραφία. Κατὰ τὴν ωραία παρατήρηση τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, ἐνῶ ὁ Ἀβραάμ ἀπευθύνεται σὲ τρία πρόσωπα τὰ προσφωνεῖ ὡς ἓνα διὰ τοῦ «Κύριε» (στίχ. 3)· τὰ θεῖα πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδας εἶναι ὁμοούσια. Ὁ Ἀβραάμ μιλάει κατὰ θεῖα παρόρμηση. — Ὑπάρχει ἀπὸ παλαιὰ καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ἰουστίνου ὅτι ἀπὸ τοὺς τρεῖς θεῖους Ἐπισκέπτες ὁ ἓνας εἶναι Θεός, τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδας, ἐνῶ οἱ ἄλλοι δύο εἶναι συνοδοὶ ἄγγελοι. Δὲν δεχόμεστε αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία γιὰ τὸν στίχ. 21 λέγε-

ται ὅτι ὁ Κύριος, ὁ Γιεχωβά, θὰ κατεβεῖ στὰ Σόδομα· οἱ δυὸ ἄγγελοι, λοιπόν, πού κατέβηκαν ἐκεῖ δὲν ἦταν ἀπλοὶ ἄγγελοι. Ἐξάλλου Αὐτοῖ οἱ ἄγγελοι στὰ Σόδομα παρουσιάζονται δρώντες ὁ καθένας ὡς Κύριος, καὶ δέχονται τιμὲς καὶ προσφωνήσεις πού ἀρμόζουν στὸν Θεό. Στὸν στίχ. 19, 2 ὁ Λῶτ τὸς προσφωνεῖ σὲ πληθυντικὸ μὲ τὸ «Κύριοι», ἀλλὰ στὸν στίχ. 18 τοὺς προσφωνεῖ σὲ ἐνικὸ μὲ τὸ «Κύριε». Καὶ οἱ δύο, ὡς πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδας, ἔχουν τὴν ἴδια θεία οὐσία. (Βλέπε δυνατὰ ἐπιχειρήματα γιὰ στηριγμὸ τῆς παραπάνω ἐρμηνείας στὸ μνημονευθὲν βιβλίον τοῦ κ. Ν. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ «Ο ΙΗΣΟΥΣ ΓΙΑΧΒΕ» σ. 81 ἔξ. καὶ ἰδιαίτερα στὸ ἄλλο βιβλίον του, Ἐπιχειρηματικὸν Ἐγχειρίδιον σ. 31 ἔξ. «Τὰ μυστηριώδη κεφ. Γεν. ιη'-ιθ'». Συνιστοῦμε ἰδιαίτερα τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ κεφαλαίου τούτου, σ. 31-34. — Μᾶς κάνει ἐντύπωση ὅτι τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ δέχονται καὶ ξένοι ἐρμηνευτές).*

* Ὁ κ. Σάκκος ὑποστηρίζει ὅτι οἱ ἐδῶ τρεῖς Ἐπισκέπτες στὸν Ἀβραάμ ἦσαν ἄγγελοι, ὅχι τὰ Πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδας. Καὶ λέει: «Τί ἦταν αὐτοὶ οἱ τρεῖς πού φιλοξένησε ὁ Ἀβραάμ, καὶ σὰν τί τοὺς πέρασε ὁ Ἀβραάμ, καὶ σὰν ποῖος μιλοῦσαν; Ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὁ Ἀβραάμ τοὺς πέρασε γιὰ τρεῖς ἄντρες, τρεῖς ἀπλοῦς ἀνθρώπους, ἀφοῦ νόμισε πὼς εἶχαν ἀνάγκη νὰ φάνε, νὰ πλυθοῦν, νὰ ξεκουραστοῦν. Ἄν ἤξερε ὅτι ἦταν ἄγγελοι, δὲν θὰ τοὺς πρόσφερε τέτοια πράγματα. Αὐτοὶ ὅμως ἦταν ἄγγελοι. Αὐτὸ τὸ λέει πρὸ καθαρὰ στὰ παρακάτω, ὅταν λέη ὅτι οἱ δυὸ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τρεῖς ἦταν ἐκεῖνοι πού ὑπέστησαν τὴν ἐπίθεσιν τῶν Σοδομιτῶν. Τὸ λέει δὲ κι ὁ Παῦλος στὸ χωρίον πού ἀνέφερα. Ἡ ἐμφάνισίς τους δὲν ἦταν σὰν ἓνα ἐκστατικὸ ὄραμα. Παρουσιάστηκαν σὰν τρεῖς ὁδοιπόροι, πού μπορούσε νὰ τοὺς δῇ ὁ καθένας, ἀκόμη καὶ οἱ πονηροὶ Σοδομίτες. Κάθησαν μαζὶ μὲ τὸν Ἀβραάμ ὥρες πολλὰς, ἔφαγαν, κουβέντιασαν, συνοδοιπόρησαν, πῆγαν σ' ἄλλη πόλιν, φιλοξενήθηκαν, ὅπως θὰ δοῦμε, κι ἐκεῖ. Καὶ ἡ φυγὴ τους ἦταν φαινομενικὰ φυσιολογικὴ ὅπως ὁ ἐρχομὸς τους. Κι ὁ Ἀβραάμ μέχρι τέλους τῆς συναναστροφῆς του μαζὶ τους δὲν ἤξερε ὅτι ἦταν ἄγγελοι, τοὺς περνοῦσε γι' ἀνθρώπους. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ διήγησις μέχρι τέλους τοὺς λέει «ἄνδρες», ὅχι ἀγγέλους. Πολὺ παρακάτω, σὲ ἐπόμενο κεφάλαιον, ἀποκαλύπτεται ὅτι ἦταν ἄγγελοι. Κι ὁ Παῦλος ἐξηγεῖ ἐπίσης «Ἐλαθὸν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους», δηλαδὴ φιλοξένησαν ἀγγέλους χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουν.

Ἐνῶ ὅμως ὁ Ἀβραάμ δὲν κατάλαβε αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, κατάλαβε τὸ

— Προσέδραμεν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς. Ὁ Ἄβραάμ ἄν και ἠλικιωμένος ἄνθρωπος, ἑκατὸ ἐτῶν τῶρα, βιάστηκε νὰ προλάβει τοὺς ξένους, γιὰ νὰ μὴν προσπεράσουν τὸν δρόμο και δὲν ἐπισκεφτοῦν τὴν σκηνή του. Γιὰ τὴν ἀρετὴ τῆς

σπουδαιότερο, ὅτι οἱ τρεῖς αὐτοὶ εἶνε ἐκπρόσωποι τοῦ Θεοῦ, ὅτι μιλώντας μ' αὐτοὺς μιλάει μὲ τὸ Θεό. Γι' αὐτὸ και ὁ Μωϋσῆς ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας φράση τῆς διηγήσεως λέει: «᾿Ωφθη δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς πρὸς τῆ δρυὶ τῆ Μαμβρῆ...». Και ὁ Ἄβραάμ, ξέροντάς τους μέχρι τέλους γιὰ ἀνθρώπους, τοὺς μιλάει και τοὺς πιστεύει και τοὺς ἰκετεύει, σὰν νὰ μιλή και πιστεῦη και ἰκετεῦη τὸ Θεό, τὸν Κύριό του. Ὅπως δέχτηκε τὴν εὐλογία τοῦ Μελαχσεδεκ και τοῦ ἀφιέρωσε τὸ δέκατο τῶν λαφύρων του. Πολὺ περισσότερες φορὲς στὰ κατοπινα βιβλία τῆς Π. Διαθήκης βλέπουμε τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ νὰ μιλή μὲ τὸ Θεό του διὰ μέσου ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ, τῶν προφητῶν. Και οἱ προφῆτες οὔτε κἀν ἀναφέρονται. Ρώτησαν, λέει, τὸν Κύριο, και ὁ Κύριος τοὺς ἀπάντησε ἔτσι κι ἔτσι. Πῶς τὸν ρώτησαν; ποῖον εἶχαν μπροστά τους; Ἐναν ἄνθρωπο ποῦ ἦταν γνήσιος ἐκπρόσωπος τοῦ Θεοῦ. Κάπως ἔτσι τοὺς ἀντιμετώπισε και ὁ Ἄβραάμ αὐτοὺς τοὺς τρεῖς «ἄνδρες».

Ἐπάρχει μέσα στὸ κείμενο μιὰ παράξενη ἐναλλαγή ἐνικοῦ και πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ, ποῦ ἐπίτηδες τὴν ἄφησα νὰ φαίνεται και σ' αὐτὴ τὴν ἐξήγησι, και ἄς εἶνε ἔξω ἀπὸ τοὺς συντακτικούς κανόνες. Ὁ Ἄβραάμ ἀρχίζει μὲ τὸ «Ἄν μ' ἀγαπᾶς, κύριε, μὴν προσπεράσης τὸ δοῦλο σου, χωρὶς νὰ φιλοξενηθῆς...», και συνεχίζει «...νὰ σᾶς πλύνουν τὰ πόδια σας, νὰ δροσιστῆτε, νὰ ξεκουραστῆτε,... νὰ φάτε,... νὰ πηγαίνετε...». Τὴ στιγμὴ αὐτὴ ὁ Ἄβραάμ ἀκόμη δὲν τοὺς ξέρει γιὰ ἀντιπροσωπεῖα τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ ἡ ἐναλλαγὴ τοῦ ἀριθμοῦ δὲν κρύβει κανένα πνευματικὸ μυστήριον, ἀλλ' εἶνε ἓνα ζήτημα γλωσσικό.

Τὰ πανάρχαια χρόνια οἱ γλώσσες ἦταν ἀτελεῖς, και πολλὰ πράγματα στὴ γραμματικὴ και στὴ σύνταξη δὲν εἶχαν ξεκαθαριστῆ. Τὸ πόσα εἶνε τὰ πρόσωπα τοῦ ρήματος, οἱ πτώσεις, οἱ ἀριθμοὶ κλίσεως ἦταν ἀκαθόριστα. Αὐτὸ φαίνεται και στὰ ἀρχαιότατα κείμενα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅπου ὁ δυϊκὸς ἀριθμὸς χρησιμοποιεῖται γιὰ πολλὰ πρόσωπα. Κατάλοιπο αὐτῆς τῆς καταστάσεως εἶνε και ἡ πασίγνωστη ἀπτική σύνταξι, ὅπου ὁ ἐνικὸς χρησιμοποιεῖται γιὰ πολλὰ ἢ ἄπειρα πρόσωπα. Κάτι τέτοιο συνέβαινε και στὴ γλώσσα στὴν ὁποία πρωτογράφηκε αὐτὴ ἡ διήγησι. Οἱ μεταφρασταὶ τῆς μεταφράσεως τῶν Ἐβδομήκοντα ἀντιμετωπίζοντας τὸ δίλημμα νὰ θυσιάσουν ἢ τὴν ἀκρίβεια γιὰ χάρι τῆς συντάξεως ἢ τὴ σύνταξι γιὰ χάρι τῆς ἀκρίβειας προτίμησαν τὸ δεῦτερο. Ἄλλιῶς ἔχει τὸ ζήτημα λίγο παρακάτω, ὅταν ὁ ἓνας φυσικὰ ἀπ' τοὺς ἀγγέλους λήη στὸν Ἄβραάμ: «Ἐπαναστρέφων ἤξω πρὸς σέ...». Αὐτοῦ μιλάει ὁ Θεός· δηλαδὴ ὁ «ἀνήρ» αὐτὸς παίξει τὸ ρόλο τοῦ «λαλοῦντος προφήτου». Ὅχι μόνο ὁ

φιλοξενίας του και τήν καταδεκτικότητά του σέ φτωχοὺς ὁδοιπόρους, ἀνταμφέφθηκε μὲ μιὰ θεία ἐπίσκεψη. Ὁ Κύριος ποὺ ἐμφανίστηκε στὴν γῆ ὡς ξένος, εἶναι ὁ μέγας Κριτής, ποὺ θὰ μᾶς πεῖ τὴν τελευταία μέρα, «Ξένος ἦμην και

ἄγγελος αὐτὸς ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι προφῆτες ἔτσι μιλοῦσαν, ὅταν ἀπὸ τὸ στόμα τους ἔβγαινε ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ.

Ἦταν λοιπὸν αὐτὴ ἡ τριάδα τῶν ὁδοιπόρων σὰν ἐμφάνισι τρεῖς ἄνθρωποι, σὰν πραγματικὲς ὑποστάσεις τρεῖς ἄγγελοι, σὰν ἐκπροσώπηση ὁ Θεός. Τὸ πῶς ἔφαγαν οἱ ἄγγελοι εἶνε σὰν τὸ πῶς ἔφαγε ὁ ἀναστημένος Χριστός· εἶνε μιὰ συγκατάβαση τοῦ Θεοῦ. Δὲν σηκώνει περιέργεια.

Ἄλλὰ πῶς ὁ Ἄβραάμ ἀντιλήφθηκε καὶ πίστεψε, ἀκράδαντα μάλιστα, ὅτι αὐτοὶ οἱ τρεῖς «ἄνδρες» εἶνε ἐκπρόσωποι τοῦ Θεοῦ; Ἀπλούστατα αὐτὸς ποὺ τοῦ μιλοῦσε μπῆκε μὲς στὰ μυστικὰ τῆς καρδιάς του σὰ νοικοκύρη, σὰν κηπουρὸς στὸν κῆπο του. Χρόνια τώρα ὁ Ἄβραάμ, σχεδὸν σ' ὅλη τὴ ζωὴ του, ζοῦσε μ' ἓναν πλοῦτο μυστικῶν πόθων, ὑποσχέσεων τοῦ Θεοῦ, ἐλπίδων· αὐτὰ ἦταν μυστικὰ ἀπ' ὅλους, ἴσως κι ἀπὸ τὴ Σάρρα ἀκόμη. Ὁ συνομιλητὴς του μπαίνει ἀπότομα μέσα στὴν καρδιά του· δὲν μπορεῖ λοιπὸν νὰ εἶνε ἄλλος παρὰ ὁ νοικοκύρης, ὁ κηπουρὸς αὐτῶν τῶν μυστικῶν, ἐκεῖνος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Ἄβραάμ εἶχε ἀνοιχτοὺς αὐτοὺς τοὺς λογαριασμούς. Καὶ στὰ παρακάτω θὰ δοῦμε ὅτι ὁ συνομιλητὴς αὐτὸς ξέρει καλὰ τίς μυστικὲς ὑποσχέσεις τοῦ Θεοῦ στὸν Ἄβραάμ, καὶ μ' ἓνα νοικοκυρίσιο κύρος τίς ἐπαναλαμβάνει. Καὶ μάλιστα γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν ὑποσχέσεων τὴν καρφώνει σ' ἓνα καθορισμένο χρονικὸ σημεῖο· «Τοῦ χρόνου τέτοιον καιρὸ», μετὰ ἓνα χρόνο. Ἀρχίζει νὰ χαράζει ἡ αὐγὴ τῆς ἐκπληρώσεως. Ὁ Ἄβραάμ αἰσθάνεται πλέον αὐτὸ ποὺ αἰσθανόμαστε ἡμεῖς, ὅταν παρακολουθοῦμε μιὰ ἀνάστροφη χρονομέτρηση στὸ τέλος τῆς ὁποίας περιμένουμε ἓνα μεγάλο γεγονός· ἀκόμη δώδεκα μῆνες, ἔντεκα, δέκα, ... τρεῖς, δύο, ἓνας μῆνας, καὶ νὰ ἔφτασε ὁ πολυπόθητος Ἰσαάκ». Καὶ ἄλλοῦ πάλι ὁ ἴδιος λέει: «Σήμερα μερικοὶ λένε ὅτι οἱ τρεῖς ἄντρες ἦταν τὰ τρία πρόσωπα τῆς τριαδικῆς Θεότητος. Ὅχι ἀκριβῶς. Ἦταν ἄγγελοι· τὸ εἶπε καθαρὰ ὁ Παῦλος. Οὔτε μποροῦμε νὰ χρησιμοποιήσουμε τὸ κεφάλαιο αὐτὸ σὰν ἀπόδειξι ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε τριαδικὸς σ' ἓναν αἰρετικὸ. Ἔνα πρῶγμα ποὺ δὲν τὸ ἐρμήνευαν ἔτσι ἐξ ἀρχῆς οὔτε οἱ προφῆτες οὔτε ὁ σατανᾶς οὔτε οἱ ἀγαθοὶ ἄγγελοι, γιατί ὅλοι ἀγνοοῦσαν τὸ μυστήριον τῶν τριῶν προσώπων τῆς Θεότητος, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ τὸ χρησιμοποιοῦμε σήμερα σὰν ἀπόδειξι σ' ἓναν αἰρετικὸ. Εἶνε ὅμως οἱ τρεῖς ἄγγελοι ὑπαινιγμὸς τῆς τριαδικῆς Θεότητος. Ὑπαινιγμὸς ἀρκετός, χορταστικὸς, βέβαιος γιὰ τὸν πιστό. Γιὰ τὸν ἄπιστο δὲν εἶνε ἀπόδειξι. Ἀποδείξεις ὑπάρχουν γιὰ τοὺς ἀπίστους στὴν Κ. Διαθήκη. Στὴν Π. Διαθήκη μόνο ὑπαινιγμοὶ γιὰ τοὺς πιστοὺς».

συνηγάγετέ με» (Ματθ. 25, 40. 10, 40-42. 18, 5. Λουκ. 14, 13.14. 24, 28.29). — **Προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν.** Ὅχι περιμέ-
νοντας νὰ τὸν παρακαλέσουν αὐτοὶ νὰ τοὺς δεχτεῖ στὴν
σκηνή του, ἀλλὰ ἵκετεύοντας αὐτὸς αὐτοὺς νὰ δεχτοῦν τὴν
φιλοξενία του (βλ. Κριτ. 4, 18.19).

Στίχ. 5. Ἄρτον. Ὁ Ἀβραάμ τοὺς πρόσφερε ψωμί, καὶ ἡ
γενναιοδωρία του προμήθευσε τὸ καλύτερο γιὰ νὰ τοὺς
δώσει. Τοὺς παρακάλεσε νὰ φᾶνε τὸ ψωμί του, γιὰ νὰ ἀνα-
νεώσουν, ὅπως νόμιζε, τὴν ἐξαντλημένη δύναμή τους ἀπὸ
τὸ ταξίδι (βλ. Κριτ. 19, 5.8. Ψαλμ. 103, 15).

Στίχ. 6. Ἐσπευσεν Ἀβραάμ. Μὲ δύναμη καὶ δραστηριό-
τητα, ἀκόμα καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία του. — **Τρία μέτρα.** «Τρία
sa' 'ah», λέει τὸ Ἑβραϊκὸ, τὸ τρίτον τοῦ ἑβραϊκοῦ μέτρου
ephah (1 οἰφί 40,86 κιλά). Ἡ λέξη sa' 'ah χρησιμοποιεῖται
στὴν παραβολὴ τῆς ζύμης (Ματθ. 13, 33. «Σάτα»)· ἀπαντᾶ-
ται ἐπίσης στὸ Α' Βασ. 25, 18. — **Σεμιδάλεως.** «Λεπτὸ ἄλευ-
ρο», λέει τὸ Ἑβραϊκὸ, καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι ἢ σταρένιο ἢ κρι-
θαρένιο ἀλεύρι (βλ. Ἐξοδ. 29, 2. Ἰεζ. 16, 13.19). — **Ἐγκρυ-
φίας.** Αὐτὸς ἦταν ἕνας γρήγορος τρόπος νὰ ἐτοιμαστεῖ φα-
γητὸ γιὰ ξένους: Ἐβαζαν τὸ ἀλεύρι σὲ πῆλινα δοχεῖα καὶ
ψηνόταν εἴτε κάτω εἴτε πάνω ἀπὸ ζεστὰ κάρβουνα στὸ τζά-
κι (βλ. Ἀριθμ. 11, 8. Α' Βασ. 19, 6). Τὰ τρία μέτρα ἦταν ἀν-
τίστοιχα στὸν ἀριθμὸ τῶν ξένων.

Στίχ. 7. Ἐδραμεν Ἀβραάμ. Γιὰ νὰ δείξει περισσότερη τι-
μὴ στοὺς ξένους του ὁ Ἀβραάμ ἐκπλήρωσε ὁ ἴδιος αὐτὲς
τὶς ὑπηρεσίες, ἂν καὶ εἶχε 318 ὑπηρέτες. Ἔτσι, ὅταν ὁ Κύ-
ριός μας θὰ φερόταν στοὺς μαθητὲς Του σὰν σὲ φιλοξε-
νουμένους Του, («Ξενίας δεσποτικῆς») θέλοντας νὰ τοὺς τι-
μήσει, τοὺς ἔπλυνε τὰ πόδια τους (Ἰω. 13, 5.14). Ὁ Σίμων ὁ
Φαρισαῖος δὲν ἔδειξε ἕνα τέτοιο σεβασμὸ στὸν Χριστὸ
(Λουκ. 7, 44-46. Βλ. ἐπίσης Γαλ. 5, 13. Α' Τιμ. 5, 10). —
Μοσχάριον. Πιθανῶς κάτω τῶν τριῶν ἐτῶν (15, 9).

Στίχ. 8. Αὐτὸς δὲ παρειατῆκει αὐτοῖς ὑπὸ τὸ δένδρον, γιὰ
νὰ τοὺς ὑπηρετεῖ, νὰ φροντίζει γι' αὐτοὺς. Ἡ ἴδια φράση
χρησιμοποιεῖται γιὰ τοὺς Λευῖτες στο Νεεμ. 12, 14 καὶ γιὰ

τοὺς αἰχμάλωτους ἀρχοντικούς νεανίες στὸ Δαν. 1, 5.19. "Ε-
να ἀπὸ τὰ θεῖα πρόσωπα ποὺ ἦταν τότε, μὲ μορφὴ ἀνθρώ-
που, φιλοξενούμενοι τοῦ Ἀβραάμ, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐγίνε
φιλοξενούμενος τοῦ Ζακχαίου καὶ ἔφερε σωτηρία στὸ σπίτι
του, γιὰτὶ καὶ αὐτὸς ἦταν υἱὸς τοῦ Ἀβραάμ (Λουκ. 19, 5.6.9).
Καὶ ἡ Μάρθα ἐπίσης στεκόταν κοντὰ στὸν Χριστὸ καὶ τὸν
διακονοῦσε στὸ σπίτι της (Λουκ. 10, 40. Ἰω. 12, 2). — **Καὶ
ἔφαγον.** Κατὰ τὸ ἀνθρώπινο, γιὰτὶ αὐτοὶ δὲν εἶχαν πραγμα-
τικά σῶμα, γιὰ νὰ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ τροφή (βλ. καὶ Λουκ.
24, 42.43). Καὶ ὁ ἄγγελος εἶπε στὸν Τωβία: «Πάσας τὰς ἡμέ-
ρας ὠπτανόμην ὑμῖν, καὶ οὐκ ἔφαγον οὐδὲ ἔπιον, ἀλλ' ὄρα-
σιν ὑμεῖς ἐθεωρεῖτε» (Τωβ. 12, 19).

2ο Ἐπανάληψη τῆς ὑπόσχεσης ποὺ δόθηκε στὴν Σάρρα (18, 9-15)

**18, ⁹ Εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν·
ποῦ Σάρρα ἡ γυνὴ σου; ὁ
δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν· ἰδοὺ
ἐν τῇ σκηνῇ.**

¹⁰ **εἶπε δέ· ἐπαναστρέφων
ἦξω πρὸς σέ κατὰ τὸν
καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας,
καὶ ἔξει υἱὸν Σάρρα ἡ γυ-
νὴ σου. Σάρρα δὲ ἤκουσε
πρὸς τῇ θύρᾳ τῆς σκηνῆς,
οὐσα ὀπισθεν αὐτοῦ.**

¹¹ **Ἀβραάμ δὲ καὶ Σάρρα
πρεσβύτεροι προβεβηκό-
τες ἡμερῶν, ἐξέλιπε δὲ τῇ
Σάρρα γίνεσθαι τὰ γυναι-
κεῖα.**

18, ⁹ **Καὶ εἶπε σ' αὐτόν:**
«Ποῦ εἶναι ἡ Σάρρα ἡ γυ-
ναίκα σου;» — «Ἐκεῖ στὴν
σκηνή», ἀπάντησε ἐκεῖ-
νος.

¹⁰ **Καὶ εἶπε (ὁ Κύριος):**
«Θὰ ξανάρθω σέ σένα σ'
ἓνα χρόνο τὴν ἴδια ἐποχὴ
καὶ ἡ γυναίκα σου Σάρρα
θὰ ἔχει υἱό». Ἡ δὲ Σάρρα
ἦταν πίσω ἀπὸ τὴν θύρα
τῆς σκηνῆς καὶ ἄκουσε.

¹¹ **Ὁ Ἀβραάμ καὶ ἡ Σάρρα
ἦταν γέροντες σέ πολὺ
προχωρημένη ἡλικία.
Στὴν Σάρρα εἶχαν παύσει
(πιά) νὰ συμβαίνουν τὰ**

¹² **ἐγέλασε δὲ Σάρρα ἐν ἑαυτῇ, λέγουσα· οὐπω μὲν μοι γέγονεν ἕως τοῦ νῦν, ὁ δὲ κύριός μου πρεσβύτερος.**

¹³ **καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Ἀβραάμ· τί ὅτι ἐγέλασε Σάρρα ἐν ἑαυτῇ, λέγουσα· ἄρα γε ἀληθῶς τέξομαι; ἐγὼ δὲ γεγήρακα.**

¹⁴ **μὴ ἀδυνατήσῃ παρὰ τῷ Θεῷ ῥῆμα; εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον ἀναστρέψω πρὸς σέ εἰς ὥρας· καὶ ἔσται τῇ Σάρρα υἴός.**

¹⁵ **ἤρνήσατο δὲ Σάρρα λέγουσα· οὐκ ἐγέλασα· ἐφοβήθη γάρ. καὶ εἶπεν αὐτῇ· οὐχί, ἀλλὰ ἐγέλασας.**

συμβαίνοντα στὶς γυναῖκες.

¹² Γέλασε, λοιπόν, ἡ Σάρρα μόνη τῆς καὶ εἶπε: «Δὲν μοῦ ἐγίνε αὐτὸ (δηλ. τὸ νὰ ἀποκτήσῃ παιδί) μέχρι τώρα· καὶ ὁ κύριός μου (τώρα) εἶναι γέροντας».

¹³ Καὶ εἶπε ὁ Κύριος στὸν Ἀβραάμ: «Γιατὶ γέλασε ἡ Σάρρα καὶ εἶπε μέσα τῆς: «Μπορῶ, πραγματικά, νὰ γεννήσω; Εἶμαι γριὰ»;

¹⁴ Εἶναι τίποτα ἀδύνατο στὸν Θεό; Θὰ ἐπιστρέψω σὲ σένα τὴν ἴδια ἐποχὴ σὲ ἕνα χρόνο καὶ ἡ Σάρρα θὰ ἔχει υἴό».

¹⁵ Τότε ἡ Σάρρα, ἐπειδὴ φοβήθηκε, ἀρνήθηκε καὶ εἶπε: «Δὲν γέλασα». Ἀλλὰ (ὁ Κύριος) τῆς εἶπε: «Ὅχι! Γέλασες».

Στίχ. 10. Ἡ Σάρρα θὰ ἔχει υἴόν. 15, 4. 17, 16-21. Ρωμ. 9, 9. — **Στίχ. 12.** Ὁ Κύριός μου. Α΄ Πέτρ. 3, 6. — **Στίχ. 14.** «Μὴ ἀδυνατήσῃ παρὰ τῷ Θεῷ ῥῆμα;». Ἱερ. 39, 17, 27. Ἰώβ. 42, 2. Ματθ. 19, 26. Λουκ. 1, 36-37. Ἐβρ. 11, 11-12.

Στίχ. 9. Ποῦ Σάρρα ἡ γυνὴ σου; Ὁ Ὅμιλῶν ἔδειξε μὲ αὐτὸ ὅτι γινώριζε τὸν Ἀβραάμ καὶ τὴν Σάρρα, ἂν καὶ φαινόταν

ὅτι εἶναι ἕνας ξένος. Γνώριζε αὐτὴν ποῦ τὴν ὀνόμασε «Σάρρα», δηλ. πριγκίπισσα. Εἶχε ἀκολουθήσει τὴν Ἄγαρ στὴν ἐρημο, καὶ τὴν εἶχε καλέσει μὲ τὸ ὄνομά της (16, 7.8). Ἡ Σάρρα ἦταν στὴν σκηνή της (βλ. 24, 67).

Στίχ. 10. Ἐξεί υἱὸν Σάρρα. Αὐτὸς ἦταν ὁ «λόγος τῆς ἐπαγγελίας» (Ρωμ. 9, 9). Ἡ φράση **κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας** σημαίνει ἐδῶ «αὐτὴν τὴν ἐποχὴ τοῦ ἔτους» ἢ «σ' ἕνα χρόνο ἀπ' αὐτὸν τὸν καιρὸ». («The time of life» ἔχει ἡ πιστὴ ἀγγλικὴ μετάφραση τοῦ Ἑβραϊκοῦ κειμένου).

Στίχ. 11. Πρεσβύτεροι προβεβηκότες ἡμερῶν. Τὰ γεράματα εἶχαν φθειρεῖ τὸν Ἀβραὰμ καὶ τὴν Σάρρα, ἀλλὰ ὁ Θεὸς μποροῦσε νὰ τοὺς ἀνανεώσει. Ὁ Θεὸς ζωντανεύει καὶ τὸν νεκρό. Ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ ἀναδεικνύεται ἰδιαίτερα βγάζοντας δύναμη ἀπὸ τὴν ἀδυναμία, ρωμαλαιότητα ἀπὸ τὴν φθορά, ζωὴ ἀπὸ τὸν θάνατο. Ὁ Θεὸς μπορεῖ τὰ πάντα, γιατί Αὐτὸς εἶναι ὁ Δημιουργός, ὁ Δοτήρας τῆς ζωῆς, καὶ σ' Αὐτὸν ἀνήκουν ὅλα. Ἀνάστησε ἕνα ἰσχυρὸ ἔθνος ἀπὸ γονεῖς ποῦ ἦταν τόσο γηρασμένοι ὅσο καὶ καλοί, γιὰ νὰ δείξει ὅτι ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ νὰ ἀναστήσει ἕνα λαὸ γιὰ τὸ ὄνομά Του ἀπὸ τὰ ἔθνη ποῦ ἦταν νεκρά μὲ τίς παραβάσεις τους καὶ τίς ἀμαρτίες τους. Οἱ Ἰουδαῖοι ἔπρεπε πάντοτε νὰ θυμοῦνται τὴν θαυμαστὴ ἀρχὴ τους, ποῦ δὲν ἐρμηνεύεται φυσικά, γιὰ νὰ ἀνανεώνουν τίς ἐλπίδες τους σὲ μέρες ταλαιπωρίας τοῦ ἔθνους τους καὶ γιὰ νὰ καταλάβουν τὴν ματαιότητα τῆς ἐμπιστοσύνης τους στὴν κατὰ σάρκα καταγωγή τους ἀπὸ τὸν Ἀβραὰμ (βλ. Ρωμ. 4, 17-19. Μαθ. 3, 9. Ἦσ. 51, 12. Γαλ. 4, 27. Ἑβρ. 11, 12. Ἦσ. 54, 1). Ἔτσι ἐπίσης ἡ νέα γέννηση τῶν ψυχῶν δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ θέλημα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ εἶναι ἕνα οὐράνιο καὶ ὑπερφυσικὸ δῶρο (Ἰω. 1, 12.13).

Στίχ. 12. Ἐγέλασε Σάρρα. Γέλασε γιὰ τὸ περίεργο τῆς ἀγγελίας, γιατί ἦταν πολὺ θαυμαστὴ νὰ τὴν πιστέψει κανεὶς. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ Σάρρα μὲ τὸ γέλιο της ἔδειξε πόσο χαρούμενη θὰ ἦταν, ἂν μποροῦσε νὰ γίνεῖ μητέρα. Ἦταν πίστη μεμιγμένη μὲ χαρὰ καὶ ἀρνητικὸ γέλιο. Κατὰ τὸ Ἑβρ.

11, 11 «πίστει Σάρρα δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλαβε καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν» ('Εβρ. 11, 11). Βλέπε καὶ τὸ μεγάλο μας ὑπόμνημα. — **Ὁ δὲ κύριός μου.** Γιὰ τὸν σεβασμὸ τῆς αὐτὸν στὸν σύζυγό τῆς ἐπαινεῖται στὴν Κ. Διαθήκη (βλ. Α' Πέτρ. 3, 6. Α' Κορ. 11, 3. 14, 35).

Στίχ. 13. Τί ὅτι ἐγέλασε Σάρρα ἐν ἑαυτῇ; Τὸ πρόσωπο ποῦ μιλάει ἐδῶ φανερώνει ὅτι γνωρίζει τὰ μυστικὰ τῆς καρδιάς. Ἡ Σάρρα διορθώθηκε μὲ ἓνα ἥπιο ἔλεγχο καὶ διδάχθηκε τὴν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ.

Στίχ. 14. Μὴ ἀδυνατήσῃ παρὰ τῷ Θεῷ ῥῆμα; Βλ. καὶ Λουκ. 1, 37. Τὸ Ταργκούμ λέει: «Μπορεῖ νὰ κρυβεῖ ἀπὸ τὸν Κύριο κανένας λόγος;» Ὁ Θεὸς ἀποκάλυψε τὸν ἑαυτό Του στὸν Ἀβραάμ ὡς τὸν El Shaddai, ὡς τὸν Παντοδύναμο, γιὰ νὰ στερεώσῃ τὴν πίστη Του στὴν ὑπόσχεσή Του (βλ. Ἰώβ 42, 2. Ματθ. 19, 26).

Στίχ. 15. Οὐχί, ἀλλὰ ἐγέλασας. Ἡ Σάρρα δὲν ἀκούστηκε ἀπὸ ἄνθρωπο, δὲν μπορούσε ὁμως νὰ ξεφύγῃ τὴν παγγνωσία τοῦ Θεοῦ. Τὸ ὄνομα Ἰσαάκ, ποῦ ἐρμηνεύεται «γέλωτας», μπορεῖ νὰ ὑπενθύμιζε σ' αὐτὴν τακτικὰ τὸ γεγονός τῆς περικοπῆς μας (βλ. 21, 6).

«Πάνω ἀπ' ὅλα αὐτὰ φαίνεται καὶ ὅτι ἡ παροιμιώδης πίστι τοῦ Ἀβραάμ ὑφίσταται μιὰ ἀγωγή καὶ δείχνει μιὰ προκοπή. Γιατὶ ἄραγε ὁ Θεὸς τὸσες δεκαετίες παίδευε τὸν Ἀβραάμ, καὶ τοῦ ἔδινε καὶ τοῦ ξανάδινε ὑποσχέσεις, καὶ εἶχε μαζί του συναντήσεις καὶ κόντρα συναντήσεις, καὶ δὲν τοῦ ἔδινε μιὰ καλὴ τὸν Ἰσαάκ; Ἡ γιατί ἀφοῦ ἤθελε νὰ τοῦ δώσῃ τὸν Ἰσαάκ στὰ γεράματα, γιατί τὸν παίδευε ἀπὸ νεό, καὶ δὲν τοῦ τῶπε λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ γέννησι τοῦ παιδιοῦ; Δὲν μπορούσε νὰ τοῦ λῆθ' ἄλλα ὠφέλιμα πράγματα στὶς συναντήσεις τους, καὶ νὰ μὴ τὸν τυραννάῃ μιὰ ζωὴ ὀλόκληρη μ' αὐτὴ τὴν ὑπόσχεσι; Ὁ Θεὸς ἤθελε νὰ προπονήσῃ τὴν πίστι τοῦ Ἀβραάμ. Ἦθελε νὰ τὴν κἀνῃ μιὰ πίστι αὐθόρμητη, ἀπόλυτη, μεγάλη. Εἶδατε καμμιά φορὰ πῶς κρεμοῦμε ἓνα κρέας πάνω ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ γάτου, καὶ καθὼς ἐκείνος πηδάει νὰ τὸ ἀρπάξῃ, ἐμεῖς τὸ σηκώνουμε, καὶ πάλι πηδάει,

καί πάλι τὸ σηκώνουμε, καί ἀρνούμαστε νὰ τοῦ τὸ δώσου-
με εὐκόλα, ὥσπου σὲ μιὰ στιγμή ὁ γάτος δίνει ἓνα σάλτο
καταπληκτικὸ καί τότε τὸν ἀφήνουμε ν' ἀρπάξῃ τὸ ποθητό
του κρέας; Κάτι τέτοιο ἐπιδίωκε κι ὁ Θεὸς μ' αὐτὴ τὴν
ὑπόσχεσι στὸν Ἀβραάμ. Τὸν παίδεψε, τὸν παίδεψε, ὥσπου
ὁ Ἀβραάμ ἔκανε τὸ μεγάλο σάλτο τῆς πίστεως. Καί τὸ σάλ-
το αὐτὸ τὸ ἔκανε σ' αὐτὸ τὸ περιστατικὸ τῆς φιλοξενίας ἐν-
τελῶς ἀπρόβλεπτα καί ἀνεπιτήδευτα, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ
κι ὁ ἴδιος.

Καί νὰ πῶς. Πίστευε ἀνέκαθεν στὸ Θεὸ ὁ Ἀβραάμ. Δὲν
ὑπῆρχε περίπτωση νὰ τοῦ πῆ κάτι ὁ Θεὸς κι αὐτὸς ἐν τέλει
νὰ μὴν τὸ δεχτῆ. Ἄλλ' ὁ Θεὸς ἤθελε καὶ τὸ πῶς θὰ τὸ
δεχτῆ. Ἦθελε καὶ ἡ πίστι νὰ εἶνε 100% πίστι καὶ ὄχι ἐν μέ-
ρει πιθανότης. Ἦθελε νὰ περάσῃ ἡ νεότης τοῦ Ἀβραάμ, νὰ
γεράσῃ ὁ Ἀβραάμ, νὰ ξηραθῆ καὶ ἡ μήτρα τῆς Σάρρας, νὰ
εἶνε ἀδύνατη πιά ἡ γέννησι παιδιοῦ, καί τότε νὰ δειχτῆ ἡ πί-
στι τοῦ Ἀβραάμ. Ὁ Ἀβραάμ πάλι, παρ' ὅλο ποῦ πάντα πί-
στευε ἀπόλυτα στὸ Θεό, εἶνε ἀλήθεια ὅτι δὲν πίστευε πάν-
τα κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Στὴν ἀρχὴ ἀγωνιοῦσε κάπως καὶ
παραπονιόταν. «Κύριε, τί νὰ τὰ κάνω αὐτὰ ποῦ μοῦ δίνεις;
ἐγὼ πεθαίνω ἄτεκνος. Θὰ μὲ κληρονομήσῃ ὁ δοῦλος μου;».
Κι ὁ Θεὸς τὸν καθησύχαζε, καὶ πίστευε. Πολὺ ἀργότερα, ὅ-
ταν ὁ Θεὸς ἐπανελάβε τὴν ὑπόσχεσι, ὁ Ἀβραάμ γέλασε
ἀπὸ μέσα του καὶ εἶπε: «Ἄς εἶνε καλὰ ὁ γυιὸς μου ὁ
Ἰσμαήλ». Κι ὁ Θεὸς σχεδὸν θυμωμένα τοῦ ἀπάντησε· «Αὐ-
τὸ ποῦ λέω ἐγὼ· ἡ Σάρρα θὰ γεννήσῃ». Δηλαδή πίστευε ὁ
Ἀβραάμ μὲ τὸ νὰ μὴ γογγύζῃ, μήτε νὰ παραπονιέται· ἀλλ'
ἔρριχνε τὴν ἐλπίδα του ἔξω ἀπὸ τὸ κέντρο· «Ἄς εἶνε καλὰ ὁ
γυιὸς μου ὁ Ἰσμαήλ». Αὐτὴ τὴ φορὰ μὲ τὴ φιλοξενία ὁ Θεὸς
τοῦ εἶπε καὶ «σ' ἓνα χρόνο». Ὁ Ἀβραάμ οὔτε ἀντίρρησι ἔ-
φερε, οὔτε γέλασε, οὔτε ἔρριξε ἀλλοῦ τὴν ἐλπίδα του, ἀλλ'
οὔτε καὶ σιώπησε. Γέλασε ἡ Σάρρα. Βέβαια τὸ Θεὸ δὲν τὸν
ἐνοιαζε καθόλου, ἂν ἡ Σάρρα γέλασε ἢ δὲν γέλασε. Στὴν
πίστι τοῦ Ἀβραάμ στήριξε τὴν ἐκπλήρωσι τῆς ἐπαγγελίας· ἡ
Σάρρα θ' ἀκολουθοῦσε τὸν ἄντρα της. Κι ὅταν ἔκανε τὴν

αύστηρή παρατήρησι, «γιατί γέλασε ἡ Σάρρα», δὲν τὸν ἐνοιαζε τόσο γιὰ τὴ Σάρρα, ὅπως θὰ νόμισε κι ὁ ἀφελῆς Ἀβραάμ, κι ὅπως νομίζει ἐκ πρώτης ὄψεως κάθε ἀναγνώστης τῆς διηγήσεως· ἀλλ' ἡ προσοχή του ἦταν στὸν Ἀβραάμ, νὰ δῆ πῶς θ' ἀντιδράσῃ ὁ Ἀβραάμ. Κι ὁ Ἀβραάμ ὄχι μόνο δὲν γέλασε, ἀλλὰ ρώτησε κι αὐτὸς αὐστηρὰ τὴ Σάρρα· «Γιατί γέλασες;». Κι ὅταν ἡ Σάρρα, ποὺ φανερὰ δὲν ἔδειξε τίποτε, διαμαρτυρήθηκε ὅτι δὲν γέλασε, τῆς λέει· «Ὅχι· γέλασες». Αὐτὸ ἦταν τὸ σάλτο τῆς πίστεως. Πίστεψε ὄχι ἀπλῶς «ἀπόλυτα» ἀλλὰ καὶ «ἐξ ἀρχῆς ἀπόλυτα» στὸ λόγο τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ· μάλωσε τὴ Σάρρα· δὲν πίστεψε στὴ διαμαρτυρία τῆς Σάρρας κι ἐπέμεινε στὴν ἐπιβεβαίωσι τῆς καρδιογνώσις τοῦ ἀγγέλου· καὶ πάνω ἀπ' ὅλα μὲ πολλὴ ἀπλότητα ἔδειξε σὰ νὰ ἔλεγε· «Γιὰ γέλια εἶνε ἡ ὑπόθεσι; Δὲν ντρέπεσαι ποὺ γελᾷς; δὲν ντρέπεσαι ποὺ ἀμφιβάλλεις;». Καὶ ἀκριβῶς πάνω σ' αὐτὸ τὸ σάλτο τῆς πίστεως ἄρπαξε καὶ τὸ ποθούμενο, τὸ χρονικὸ καθορισμὸ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ὑποσχέσεων· «Ἀκόμη ἓνα χρόνον» (Σάκκος).

3ο Προφητεία περὶ καταστροφῆς τῶν Σοδόμων (18, 16-33)

18, ¹⁶ Ἐξαναστάντες δὲ ἐκεῖθεν οἱ ἄνδρες κατέβλεψαν ἐπὶ πρόσωπον Σοδόμων καὶ Γομόρρας. Ἀβραάμ δὲ συνεπορεύετο μετ' αὐτῶν συμπροπέμπων αὐτούς.

¹⁷ ὁ δὲ Κύριος εἶπεν· οὐ μὴ κρύψω ἐγὼ ἀπὸ Ἀβραάμ τοῦ παιδός μου,

18, ¹⁶ Ἀφοῦ ἀναχώρησαν ἀπὸ ἐκεῖ οἱ ἄνδρες κατευθύνθηκαν πρὸς τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα· καὶ ὁ Ἀβραάμ πορευόταν μαζί τους γιὰ νὰ τοὺς προπέμψῃ.

¹⁷ Καὶ εἶπε ὁ Κύριος (μόνος Του): «Δὲν θὰ κρύψω Ἐγὼ ἀπὸ τὸν δοῦλο μου Ἀβραάμ ὅ,τι πρόκειται νὰ

ἃ ἐγὼ ποιῶ.

¹⁸ Ἄβραᾶμ δὲ γινόμενος ἔσται εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.

¹⁹ ἦδειν γὰρ ὅτι συντάξει τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ καὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ μετ' αὐτόν, καὶ φυλάξουσι τὰς ὁδοὺς Κυρίου ποιεῖν δικαιοσύνην καὶ κρίσιν, ὅπως ἂν ἐπαγάγη Κύριος ἐπὶ Ἄβραᾶμ πάντα, ὅσα ἐλάλησε πρὸς αὐτόν.

²⁰ εἶπε δὲ Κύριος· κραυγὴ Σοδόμων καὶ Γομόρρας πεπληθύνεται πρὸς με, καὶ αἱ ἁμαρτίαι αὐτῶν μεγάλαι σφόδρα.

²¹ καταβάς οὖν ὄψομαι, εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρὸς με συντελοῦνται, εἰ δὲ μὴ, ἴνα γινῶ.

²² καὶ ἀποστρέψαντες ἐκείθεν οἱ ἄνδρες ἦλθον εἰς Σόδομα. Ἄβραᾶμ δὲ ἔτι ἦν ἐστηκώς ἐναντίον Κυρίου.

κάνω.

¹⁸ Ὁ Ἄβραᾶμ θὰ γίνει μέγα καὶ δυνατὸ ἔθνος καὶ θὰ εὐλογηθοῦν δι' αὐτοῦ ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς·

¹⁹ γιατί γνωρίζω ὅτι θὰ καθοδηγήσει τοὺς υἱοὺς του καὶ τοὺς ἀπογόνους του καὶ θὰ φυλάξουν τὴν ὁδὸ τοῦ Κυρίου πράττοντες τὸ ὀρθὸ καὶ δίκαιο, γιὰ νὰ ἐκπληρώσει ὁ Κύριος στὸν Ἄβραᾶμ τὰ ὅσα λάλησε σ' αὐτόν».

²⁰ Εἶπε δὲ ὁ Κύριος: «Ἡ κραυγὴ τῶν Σοδόμων καὶ τῶν Γομόρρων εἶναι πολὺ μεγάλη καὶ ἡ ἁμαρτία τους πολὺ βαρειά.

²¹ Θέλω, λοιπόν, νὰ κατεβῶ καὶ νὰ δῶ, ἂν οἱ πράξεις τους εἶναι σύμφωνες μὲ τὴν (ἐναντίον τους) κραυγὴ, ποὺ φτάνει σὲ Μένα. Καὶ ἂν ὄχι, θέλω νὰ γνωρίσω.

²² Ἀναχώρησαν, λοιπόν, ἀπὸ ἐκεῖ οἱ ἄνδρες καὶ ἦρθαν εἰς Σόδομα. Ὁ δὲ Ἄβραᾶμ στεκόταν ἀκόμα ἐνώπιον τοῦ Κυρίου.

²³ *καὶ ἐγγίσας Ἀβραὰμ εἶπε· μὴ συναπολέσης δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς καὶ ἔσται ὁ δίκαιος ὡς ὁ ἀσεβής;*

²⁴ *ἐὰν ὧσι πενήκοντα δίκαιοι ἐν τῇ πόλει, ἀπολεῖς αὐτούς; οὐκ ἀνήσεις πάντα τὸν τόπον ἕνεκεν τῶν πενήκοντα δικαίων, ἐὰν ὧσιν ἐν αὐτῇ;*

²⁵ *μηδαμῶς σὺ ποιήσεις ὡς τὸ ρῆμα τοῦτο, τοῦ ἀποκτεῖναι δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς, καὶ ἔσται ὁ δίκαιος ὡς ὁ ἀσεβής. μηδαμῶς· ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, οὐ ποιήσεις κρίσιν;*

²⁶ *εἶπε δὲ Κύριος· ἐὰν ὧσιν ἐν Σοδόμοις πενήκοντα δίκαιοι ἐν τῇ πόλει, ἀφήσω ὅλην τὴν πόλιν καὶ πάντα τὸν τόπον δι' αὐτούς.*

²⁷ *καὶ ἀποκριθεὶς Ἀβραὰμ εἶπε· νῦν ἠρξάμην λαλήσαι πρὸς τὸν Κύριόν μου, ἐγὼ δὲ εἶμι γῆ καὶ σποδός·*

²³ Τότε πλησίασε ὁ Ἀβραὰμ καὶ εἶπε: «Θὰ καταστρέψεις τὸν δίκαιο μετὰ τὸν ἀσεβῆ; Καὶ θὰ βρεθεῖ ὁ δίκαιος στὴν ἴδια θέση μετὰ τὸν ἀσεβῆ;

²⁴ Ἄν βρίσκονται πενήντα δίκαιοι στὴν πόλη, θὰ τοὺς καταστρέψεις; Δὲν θὰ σπλαγχνιστεῖς τὸν τόπο αὐτὸ γιὰ χάρη τῶν πενήντα δικαίων, ποὺ βρίσκονται ἐκεῖ;

²⁵ Δὲν μπορεῖ ποτὲ Ἐσὺ νὰ κάνεις τέτοιο πράγμα, νὰ καταστρέψεις τὸν δίκαιο μετὰ τὸν ἀσεβῆ καὶ ὁ δίκαιος νὰ μὴ διακρίνεται ἀπὸ τὸν ἀσεβῆ. Δὲν μπορεῖ! Ὁ Κριτὴς ὅλης τῆς γῆς δὲν θὰ ἐνεργήσῃς δίκαια;»

²⁶ Καὶ ὁ Κύριος εἶπε: «Ἄν βρίσκονται στὴν πόλη Σόδομα πενήντα δίκαιοι, θὰ σπλαγχνιστῶ γιὰ χάρη τους ὁλόκληρο τὸν τόπο».

²⁷ Καὶ ὁ Ἀβραὰμ εἶπε πάλι: «Θὰ τολμήσω νὰ λαλήσω πάλι πρὸς τὸν Κύριόν μου, ἐνῶ εἶμαι γῆ καὶ σποδός!

²⁸ **ἐὰν δὲ ἐλαττονωθῶσιν οἱ πενήκοντα δίκαιοι εἰς τεσσαρακονταπέντε, ἀπολείψῃ ἕνεκεν τῶν πέντε πᾶσαν τὴν πόλιν; καὶ εἶπεν· οὐ μὴ ἀπολέσω, ἐὰν εὕρω ἐκεῖ τεσσαρακονταπέντε.**

²⁹ **καὶ προσέθηκεν ἔτι λαλήσαι πρὸς αὐτόν, καὶ εἶπεν· ἐὰν δὲ εὐρεθῶσιν ἐκεῖ τεσσαράκοντα; καὶ εἶπεν· οὐ μὴ ἀπολέσω ἕνεκεν τῶν τεσσαράκοντα.**

³⁰ **καὶ εἶπε· μὴ τι κύριε, ἐὰν λαλήσω; ἐὰν δὲ εὐρεθῶσιν ἐκεῖ τριάκοντα; καὶ εἶπεν· οὐ μὴ ἀπολέσω ἕνεκεν τῶν τριάκοντα.**

³¹ **καὶ εἶπεν· ἐπειδὴ ἔχω λαλήσαι πρὸς τὸν κύριον· ἐὰν δὲ εὐρεθῶσιν ἐκεῖ εἴκοσι; καὶ εἶπεν· οὐ μὴ ἀπολέσω, ἐὰν εὕρω ἐκεῖ εἴκοσι.**

³² **καὶ εἶπε· μὴτι κύριε, ἐὰν λαλήσω ἔτι ἅπαξ· ἐὰν δὲ εὐρεθῶσιν ἐκεῖ δέκα; καὶ**

²⁸ Ἄν λιγοστέψουν οἱ πενήκοντα δίκαιοι σὲ σαράντα πέντε, θὰ καταστρέψεις ὁλόκληρη τὴν πόλη γιὰ πέντε;». Καὶ (ὁ Κύριος) εἶπε: «Δὲν θὰ τὴν καταστρέψω, ἂν βρῶ σ' αὐτὴν σαράντα πέντε».

²⁹ Καὶ συνέχισε ἀκόμα ὁ Ἄβραάμ νὰ μιλάει στὸν Κύριο καὶ εἶπε: «Ἄν βρεθοῦν ἐκεῖ σαράντα;». -- «Δὲν θὰ τὴν καταστρέψω γιὰ χάρι τῶν σαράντα», εἶπε ὁ Κύριος.

³⁰ Καὶ εἶπε ὁ Ἄβραάμ: «Μὴν ὀργισθεῖς, Κύριε, ἂν πάλι μιλήσω· Ἄν βρεθοῦν ἐκεῖ τριάντα;». -- «Δὲν θὰ τὴν καταστρέψω γιὰ χάρι τῶν τριάντα», εἶπε ὁ Κύριος.

³¹ Καὶ εἶπε ὁ Ἄβραάμ: «Τολμάω πάλι νὰ λαλήσω πρὸς τὸν Κύριο· Ἄν βρεθοῦν ἐκεῖ εἴκοσι;». -- «Δὲν θὰ τὴν καταστρέψω, ἂν βρῶ ἐκεῖ εἴκοσι», εἶπε ὁ Κύριος.

³² Καὶ εἶπε ὁ Ἄβραάμ: «Μὴν ὀργισθεῖς, Κύριε, ἂν μιλήσω ἀκόμα μιὰ φο

εἶπεν· οὐ μὴ ἀπολέσω ἕνεκεν τῶν δέκα.

³³ ἀπήλθε δὲ ὁ Κύριος, ὡς ἐπαύσατο λαλῶν τῷ Ἀβραάμ, καὶ Ἀβραάμ ἀπέστρεψεν εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ.

ρά· Ἄν βρεθοῦν ἐκεῖ δέκα;» Καὶ ὁ Κύριος εἶπε: «Δὲν θὰ τὴν καταστρέψω γιὰ χάρη τῶν δέκα».

³³ Ἀνεχώρησε ὁ Κύριος, μόλις ἔπαυσε νὰ μιλάει στὸν Ἀβραάμ. Καὶ ὁ Ἀβραάμ ἐπέστρεψε στὸν τόπο του.

Στίχ. 16-33. Μεσιτεία τοῦ Ἀβραάμ. Ἔξοδ. 32, 11-14. Ἀριθμ. 11, 2. Α΄ Βασ. 7, 7-10. 12, 19-25. Ἱερ. 15, 1. Ἀμ. 7, 1-6. Ψαλμ. 105, 23. Β΄ Μακ. 15, 12-14. Ἰω. 17, 20. Ἰακ. 5, 16. — **Στίχ. 16.** Σόδομα καὶ Γόμορρα. 10, 19. 13, 10.14. 19, 1-29. Δευτ. 29, 22. Ἡσ. 13, 19. Ἱεζ. 16, 46. 53-58. Θρην. 4, 6. Ματθ. 10, 15. 11, 23-24. Ἰουδ. 7. Ἀποκ. 11, 8. — **Στίχ. 17.** «Οὐ μὴ κρύψω ἐγὼ ἀπὸ Ἀβραάμ». Ἀμ. 3, 7. Ἰω. 15, 15. — **Στίχ. 18.** Θὰ εὐλογηθοῦν ὅλα τὰ ἔθνη... 12, 3. — **Στίχ. 19.** Δικαιοσύνην καὶ κρίσιν. Β΄ Βασ. 8, 15. Ἡσ. 9, 6. Ἱερ. 22, 3.15. Ψαλμ. 88, 15. Παροιμ. 16, 12. — **Στίχ. 25.** «Ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν». Α΄ Βασ. 2, 10. Ἡσ. 2, 4. Ψαλμ. 93, 2. — **Στίχ. 32.** Μόνον δέκα. Ἱερ. 5, 1. Ἱεζ. 22, 30. Μιχ. 7, 2. Ψαλμ. 13, 2.3. Λουκ. 18,8.

Στίχ. 16. Συνεπορευέτο μετ' αὐτῶν... Αὐτὸ ἦταν ἡ τελευταία πράξη φιλοξενίας, μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἀβραάμ ἤθελε νὰ τιμήσει τοὺς ξένους του (βλ. Πράξ. 20, 38. 21, 5. Ρωμ. 15, 24. Α΄ Κορ. 16, 11. Τίτ. 3, 13. Γ΄ Ἰω. στίχ. 6).

Στίχ. 17. Οὐ μὴ κρύψω ἐγὼ... Αὐτὸ εἶναι μιὰ περισσότερη ἀπόδειξη ὅτι ὁ Ἀβραάμ ἦταν «φίλος τοῦ Θεοῦ». Ὁ Κύριός μας φέρθηκε στοὺς μαθητές Του σὰν φίλους Του μὴ κρύπτοντας τίποτα ἀπ' αὐτοὺς (Ἰω. 15, 15. Βλ. Ἡσ. 41, 8. Β΄ Παραλ. 20, 7. Ἰακ. 2, 23. Ἔξοδ. 33, 11. Βλ. καὶ Ἀμ. 3, 7).

Στίχ. 18. Ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη. Διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Θὰ περίμενε κανεὶς μετὰ τὸν λόγο

του Θεοῦ «οὐ μὴ κρύψω ἐγὼ ἀπὸ Ἀβραάμ...» (στίχ. 17) ν' ἀκούσει τὴν ἀπόφασή Του περὶ καταστροφῆς τῶν Σοδόμων. Γιὰ νὰ παρηγορήσει ὁμως ὁ Θεὸς τὸν Πατριάρχη στὴν θλίψη του γιὰ τὴν καταστροφή τῶν Σοδόμων, ποὺ πρόκειται ν' ἀκούσει, προλαμβάνει καὶ τὸν ἐνθαρρύνει δίνοντάς του τὴν μεγάλη αὐτῆ ἐπαγγελία.

Στίχ. 19. Ἦδειν γάρ... Ὁ Θεὸς γνῶριζε τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν ἀναγνώριζε γιὰ δικό Του, ἕνα ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτούς Του, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα εἶναι στὸ Βιβλίον τῆς ζωῆς (βλ. Ναοὺμ 1, 7. Β' Τιμ. 2, 19. Α' Κορ. 8, 3). — **Συντάξει τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ καὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ...** Ὁ Ἀβραάμ πέρα ἀπὸ τὸ ὅτι ἦταν ἕνας ἅγιος ἄνθρωπος μὲ φόβο Θεοῦ καὶ μὲ καλωσύνη στοὺς ξένους, ἦταν ἕνας εὐσεβῆς οἰκοδεσπότης παιδαγωγώντας ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοῦ οἴκου του νὰ γνωρίζουν τὸν Θεό, νὰ Τὸν ἀγαποῦν καὶ νὰ προσεύχονται σ' Αὐτόν. Τέτοια ἦταν ἡ φροντίδα τοῦ Ἰώβ γιὰ τοὺς υἱοὺς του καὶ τὶς θυγατέρες του (Ἰώβ 1, 5): ἔτσι καὶ ὁ Δαυῖδ ἤθελε νὰ διδάξει τὸν υἱό του Σολομῶντα· καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος συμβουλεύει τοὺς γονεῖς νὰ μὴν παραμελοῦν αὐτὸ τὸ καθήκον πρὸς τὰ τέκνα τους (Ἐφεσ. 6, 4). — **Ποιεῖν δικαιοσύνην καὶ κρίσιν.** Διασώζοντας τὸν καταπιεζόμενο ἢ βοηθώντας τὸν ἀδύνατο ἢ φιλοξενώντας τὸν ξένο.

Στίχ. 20. Κραυγὴ Σοδόμων καὶ Γομόρρας. Τὰ βάσανα τῶν φτωχῶν καὶ τῶν ἀδύνατων, ποὺ ὑπόφεραν ἀπὸ τοὺς πλούσιους καὶ τοὺς ἰσχυροὺς, ἔκραζαν στὸν Θεὸ γιὰ ἀνακούφιση καὶ ἐκδίκηση. Αὐτὸ λέγεται ὅτι εἶναι ἡ ἁμαρτία τῶν Σοδόμων στὸ Ἰεζ. 16, 49.50 (βλ. ἐπίσης Γέν. 6, 13. Ἔξοδ. 3, 7. Ἐκκλ. 4, 1. Ἦσ. 5, 7). Τέτοια ἦταν ἡ κραυγὴ τοῦ αἵματος τοῦ Ἀβελ, φωνάζοντας ἐναντίον τοῦ δολοφόνου του (Γέν. 4, 10). Ἡ καταπίεση τῶν φτωχῶν εἶναι «*κραυγάζουσα ἁμαρτία*» (βλ. Δευτ. 24, 14.15. Ἰακ. 5, 4).

Στίχ. 21. Καταβὰς οὖν ὄψομαι. Τὰ λόγια αὐτὰ εἶναι μιὰ συγκατάβαση στὴν ἀδυναμία τῆς νόησής μας καὶ μᾶς διδάσκουν τὴν ἀλάθητη δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι οἱ καταδικαστικές Του ἀποφάσεις στηρίζονται σὲ μιὰ τέλεια γνώση

ὄλων τῶν πραγμάτων καὶ μοιάζουν μὲ τὶς ἀποφάσεις τοῦ κριτοῦ ἐκείνου ποὺ ἀρνεῖται νὰ καταδικάσει κάποιον ἀπὸ ἕνα ἀπλὸ ἄκουσμα ἐναντίον του, ἀλλὰ κάνει πρῶτα μιὰ ἀκριβῆ ἐξέταση τῆς κατηγορίας ποὺ ἀκούστηκε (βλ. Ἦσ. 11, 3. Ψαλμ. 71, 2). Ὁ Θεὸς συχνὰ ἀποκαλύπτει τὸν ἑαυτοῦ Του ὡς ἔχοντα ἐκεῖνες τὶς διαθέσεις ποὺ θέλει νὰ βλέπει σὲ μᾶς· καὶ ἔτσι, λοιπόν, μαθαίνουμε ἀπὸ αὐτὴ τὴν συμπεριφορὰ τοῦ Θεοῦ νὰ μὴν καταδικάζουμε τοὺς ἄλλους βεβιασμένα καὶ ἐπιπόλαια (Ματθ. 7, 1. Παροιμ. 18, 13). Ἔτσι στὸ Ἦσ. 5, 2.7 ὁ Θεὸς παραβάλλεται μὲ ἕνα ἀμπελουργὸ ποὺ περιμένει μὲ ὑπομονὴ νὰ δεῖ τί καρποὺς θὰ τοῦ δώσει ὁ ἀμπελώνας του. — **Εἰ δὲ μὴ, ἵνα γνῶ.** Τὸ Ταργκουμ ἔχει: «Θὰ δώσω τέλος σ' αὐτοὺς, ἂν δὲν μετανόησαν, ἀλλὰ, ἂν μετανόησαν, δὲν θὰ τοὺς τιμωρῶσω». Ἡ κρίση τῶν Σοδόμων, λέει ἕνας ξένος ἐρμηνευτῆς, δὲν ἦταν παρὰ μιὰ μικρὴ εἰδικὴ τιμωρία, γιὰ νὰ δοθεῖ στὸν κόσμον ἕνα ἀναμφίβολο ἐχέγγυο τῆς γενικῆς καὶ φοβερῆς κρίσης, ποὺ θὰ δοθεῖ σ' ὅλους ὅσους θὰ εἶναι παρόμοιοί τους, μὲ τὴν ἴδια ὀρατὴ ἐμφάνιση τοῦ Κυρίου, μπροστὰ στὸν Ὅποιο ἐφανίστηκε ὁ Ἀβραὰμ ὡς ἕνας μεσίτης γιὰ κείνους τοὺς ἄνδρες τῶν Σοδόμων.

Στίχ. 22. Ἀβραὰμ ἦν ἐστηκὼς ἐναντίον Κυρίου. Ὁ Ἀβραὰμ στάθηκε μπροστὰ στὸν Κύριο γιὰ νὰ μεσιτεύσει, νὰ προσευχηθεῖ γιὰ τὰ Σόδομα καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὸν ἀνεψιὸ του τὸν Λῶτ, ἐλπίζοντας ὅτι, ὅταν θὰ καταστραφοῦν οἱ ἄλλες πόλεις, τὰ Σόδομα μπορεῖ νὰ σωθοῦν γιὰ χάρη τοῦ Λῶτ. Βλέπε καὶ Ἱερ. 15, 1, ὅπου λέγεται ὅτι ὁ Μωυσῆς καὶ ὁ Σαμουὴλ μπορεῖ νὰ σταθοῦν μπροστὰ στὸν Κύριο, γιὰτὶ αὐτοὶ ἦταν οἱ μεσίτες γιὰ τὸν λαό, γιὰ νὰ ἀποτρέψουν τὴν ὀργὴν τοῦ Κυρίου σ' αὐτοὺς. (Ψαλμ. 105, 23. Α' Βασ. 7, 9).

Στίχ. 23. Ἐγγίσας Ἀβραὰμ. Λέγεται ὅτι οἱ ἄνθρωποι «ἐγγίζου» τὸν Θεὸ μὲ τὴν προσευχὴ καὶ τὴν θυσία (Ἐβρ. 10, 22. Ἱακ. 4, 8). — **Δίκαιον.** Ἴσως ἐννοεῖ τὸν Λῶτ, ἂν καὶ δὲν τὸν ὀνομάζει. Στὸν κατακλυσμὸ ὁ Θεὸς ἔσωσε τὸν Νῶε, γιὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν ἦταν θέλημά Του νὰ καταστρέψει τὸν δίκαιο μὲ τὸν ἀμαρτωλό. Καὶ ἂν σ' αὐτὸν τὸν κόσμον

φαίνεται μερικές φορές ὁ δίκαιος νὰ συγκαταστρέφεται μὲ τὴν τιμωρία τοῦ ἁμαρτωλοῦ, αὐτὸ πρέπει νὰ μᾶς στερεώνει τὴν πίστη μας σὲ μιὰ ἐρχόμενη κρίση, τὴν Δευτέρα παρουσία τοῦ Κυρίου μας, στὴν ὁποία καθένας θὰ λάβει κατὰ τὰ ἔργα του.

Στίχ. 25. Μηδαμῶς. «Εἶναι μακριὰ ἀπὸ Σένα», λέει τὸ Ἑβραϊκὸ κατὰ λέξη, εἶναι βεβήλωση γιὰ Σένα. Οἱ πράξεις τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι αὐθαίρετες ἀλλὰ πάντα δίκαιες. — **Ἔσται δίκαιος ὡς ὁ ἀσεβής.** Ὁ Θεὸς δὲν τιμωρεῖ ἀδιάκριτα καὶ δὲν συμπλέκει τὸν ἄθῳ μετὰ τὴν τύχη τοῦ ἀσεβοῦς (βλ. Ματθ. 13, 28.29. Ἰεζ. 18, 4 20.29. Ἱερ. 38, 29.30). Ὅλες οἱ ὁδοὶ Κυρίου εἶναι τέλεια δίκαιες, πρέπει δὲ νὰ μὴν ξεχνᾶμε ὅτι εἶναι ἀνεξιχνίαστες σὲ μᾶς (Ρωμ. 11, 33.34. Ψαλμ. 93, 9.10).

Στίχ. 26. Ἀφήσω... δι' αὐτούς. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ «*ἄλας τῆς γῆς*», μὲ τὸ ὁποῖο αὐτὴ διατηρεῖται (Ματθ. 5, 13. 24, 22. Παρ. 11, 11. 29, 8. Ἱσ. 37, 35). Ἡ εὐσέβεια τοῦ βασιλιᾶ Ἐζεκία ἔδωσε ζωὴ στὴν Ἰουδαία καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα· ἡ εὐσέβεια τῶν ἐκλεκτῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ θὰ συντομεύσει τὶς ἡμέρες τῆς θλίψης ὅλης τῆς γῆς (Ματθ. 24, 22). Ὁ ζῆλος καὶ ἡ σταθερότητα τοῦ προφήτη Ἡλία ἔσωσαν τὸ Ἰσραὴλ στὶς ἡμέρες τοῦ Ἀχαάβ. Ὅλες οἱ πόλεις τῆς πεδιάδας καταδικάστηκαν νὰ καταστραφοῦν, ἀλλὰ ὁ Ἀβραὰμ μεσίτευσε εἰδικὰ γιὰ τὰ Σόδομα, γιὰτὶ ἐκεῖ ζοῦσε ὁ Λῶτ.

Στίχ. 27. Λαλήσαι πρὸς τὸν Κύριόν μου, δηλαδὴ νὰ μιλήσει πολὺ, νὰ ἐπαναλάβει πάλι καὶ πάλι τὴν αἴτησή του. — **Γῆ καὶ σποδός.** Ὁ Ἀβραὰμ ἔδω εἶναι ἓνα παράδειγμα μεγάλου ζήλου καὶ ἐπιμονῆς στὴν προσευχή, ταπεινούμενος ὁ ἴδιος μὲ τὶς καταφρονητικὲς φράσεις ποὺ λέει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ διδάσκοντας ἔτσι σὲ μᾶς πῶς πρέπει νὰ αἰσθανόμαστε, ὅταν πλησιάζουμε τὸν Θεό. «*Τί ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός;*» (Σοφ. Σειρ. 10, 9). Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πραγματικὰ γῆ καὶ σποδός, ἀκόμα καὶ ὅταν οἱ σωματικὲς του ἀδυναμίες κρύβονται κάτω ἀπὸ μιὰ ἐξωτερικὴ πομπώδη ἐμφάνιση

(Ψαλμ. 8, 5 ἐξ. 38, 6. 143, 3, 4). Παρά ταῦτα ὁμως ὁ ἄνθρωπος εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ ἔχει τὸ προνόμιο τῶν καθαρῶν πνευμάτων, τῶν Ἀγγέλων τοῦ οὐρανοῦ, νὰ μιλάει καὶ νὰ δοξάζει τὸν Θεό. Στὴν αἴτηση τοῦ Ἀβραὰμ ἐδῶ βλέπουμε τὸν χαρακτήρα ἐνὸς ἀληθινοῦ φίλου τοῦ Θεοῦ· βλέπουμε τὴν ταπείνωσίν του, τὴν ὑπομονή του καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν στὴν προσευχή, τὸν πόθο του νὰ σώσει καὶ τοὺς χειρότερους ἁμαρτωλοὺς ἀπὸ τὴν καταστροφή, τὴν ἀγάπη του σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ ἅγιος Κλήμης παραβάλλει τὸν Ἀβραὰμ ὡς φέρεται ἐδῶ, μὲ τὸν Ἰώβ, ποὺ ταπείνωσε τὸν ἑαυτό του μπροστὰ στὸν Θεὸ παρακαλώντας γιὰ τοὺς φίλους του (Ἰώβ 14, 1-3· 40, 4. 42, 6) καὶ μὲ τὸν Μωυσῆα, ὅταν μεσολάβησε γιὰ τὸν λαό του (Ἀριθμ. 14, 5). Τὶς λέξεις «γῆ» καὶ «σποδός» ἄς ἐφαρμόσουμε καὶ στοὺς ἑαυτοὺς μας, γιατί εἴμαστε θνητοὶ καὶ ἁμαρτωλοὶ. Εἴμαστε «γῆ», γιατί μὲ τὸν θάνατο τὰ σώματά μας ἐπιστρέφουν στὴ γῆ (Ψαλμ. 145, 4). Εἴμαστε «σποδός», στάχτη, γιατί τὰ ἁμαρτήματά μας μᾶς ἐκθέτουν στὸ καταναλίσκον πῦρ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ.

Στίχ. 28. Ἐὰν ἐλαττωνωθῶσιν... Ὁ Ἀβραὰμ εἶναι ἓνα παράδειγμα μεγάλης ὑπομονῆς καὶ φορτικότητας, ἄς τὸ ποῦμε ἔτσι, στὴν προσευχή (βλ. Λουκ. 11, 8.9. Ρωμ. 15, 30). Ἔτσι καὶ ὁ Ἰακώβ πάλαισε στὴν προσευχή ὅλη τὴν νύχτα μέχρι τὴν αὐγή (Γέν. 32, 24). Ὁ Κύριός μας προσευχήθηκε στὴν Γεθσημανῆ τρεῖς φορές τὴν ἴδια προσευχή. Καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος παρακάλεσε τὸν Θεὸ τρεῖς φορές γιὰ τὴν θεραπεία του (Β' Κορ. 12, 8). Ὁ Ἀβραὰμ ἐδῶ ἐπαναλαμβάνει τὴν ἰκεσία του γιὰ τὸν Λῶτ ἕξι φορές.

Στίχ. 30. Μὴ τι Κύριε, ἐὰν λαλήσω; Ὁ Θεὸς δὲν δυσαρεστήθηκε μὲ τὴν προσευχή τοῦ Ἀβραὰμ, ἂν καὶ κατὰστρεψε τὰ Σόδομα. Ἡ κυρία ἐπιθυμία ὁμως τοῦ Ἀβραὰμ ἱκανοποιήθηκε, ἀφοῦ ὁ Λῶτ διασώθηκε (19, 29).

Στίχ. 32. Οὐ μὴ ἀπολέσω... Τέτοια ἦταν ἡ μακροθυμία τοῦ Θεοῦ, ὥστε ἂν ὑπῆρχε καμμιά ἔνδειξη μετανοίας τους—ἀκόμα καὶ λίγων ἀπὸ αὐτοὺς— δὲν θὰ τοὺς κατὰστρεφε.

“Αν ὁμως, παρὰ τὴν ἀμετανοησία τους, ἐξακολουθοῦσε νὰ τοὺς διατηρεῖ, θὰ αὐξανόταν ἡ ἐνοχὴ τους καὶ τὸ κρίμα τους (βλ. Ἰεζ. 18, 23. 33, 11. Β΄ Πέτρ. 2, 6. 3, 9). — **Ἐνεκεν τῶν δέκα.** Ὁ Θεὸς δὲν βρῆκε οὔτε δέκα, ἀλλὰ μόνο τρεῖς! Ἡ γυναίκα τοῦ Λῶτ καὶ οἱ γαμβροὶ του ἀπωλέστηκαν στὴν καταστροφή τῆς ἐνοχῆς πόλης. Μόνο ὁ Λῶτ καὶ οἱ δυὸ του θυγατέρες ἀκολούθησαν τὸν ἐλευθερωτὴ. Στὸ Ἱερ. 5, 1 λέγεται ὅτι καὶ ἓνας ἀκόμα ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ σώσει τὴν Ἱερουσαλήμ. Οἱ εὐσεβεῖς, γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν εἶναι ἄξιος ὁ κόσμος, παρατείνουν τὴν ζωὴ τοῦ κόσμου, γιὰτὶ ἀποτρέπουν ἀπ’ αὐτὸν τὴν θεία ἀπειλή. Ὁ Θεὸς δείχνει ἔλεος σὲ χιλιάδες γιὰ χάρι ἐκείνων ποὺ τὸν ἀγαποῦν καὶ φυλάσσουν τὶς ἐντολές Του (Ἐξοδ. 20, 6. 34, 7. Δευτ. 7, 9. Ρωμ. 11, 28).

«Γεμᾶτος στοργῆ κι ἐνδιαφέρον ὁ Ἀβραὰμ γιὰ τοὺς ἄλλους δικαίους τῆς γῆς. Δὲν θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του μοναδικὸ χαϊδεμένο παιδί τοῦ Θεοῦ· γι’ αὐτὸ καὶ ἦταν μοναδικό. Ἐξί φορές προτείνει σωτηρία τῶν ἀσεβῶν γιὰ χάρι τῶν δικαίων, καὶ κατεβαίνει σιγά-σιγά σὰ νὰ κάνη μειοδοτικὸ διαγωνισμό. Στὴν ἀρχὴ κατεβαίνει πέντε πέντε (50, 45, 40), ἔπειτα ἀρχίζει δέκα δέκα (30, 20, 10). Φοβᾶται νὰ κατεβῆ πολὺ, μήπως δὲν δεχτῆ ὁ Θεός. Φοβᾶται νὰ κατεβῆ καὶ λίγο, μήπως δὲν ὑπάρχουν τόσοι δίκαιοι. Τὸ ὅτι ἀπὸ τὸ πέντε πέντε προχωρεῖ στὸ δέκα δέκα δείχνει τὴν ἀγωνία του. Καὶ ὁ Θεός, τί ἐπιείκεια! Δὲν τοῦ ἀρνεῖται καμμιά περίπτωση τοῦ δίνει ἀπεριόριστη παρρησία. Ἀλλὰ τί νὰ κάνη, ὅταν ἕνας μόνο δίκαιος ὑπάρχει στὶς ἔκφυλες ἐκεῖνες πόλεις; Μὰ οὔτε καὶ τὸν ἓνα θὰ τὸν χαλάση μαζί μὲ τοὺς ἀσεβεῖς. Θὰ βρῆ τρόπο νὰ τὸν σώσῃ, καὶ ὄχι μόνο αὐτὸν ἀλλὰ καὶ μερικοὺς κάπως ἀσεβεῖς γιὰ χάρι του. Ἡ στάσι τοῦ Ἀβραὰμ σ’ αὐτὸ τὸ περιστατικὸ εἶνε ὁ αἰώνιος τύπος τοῦ εὐσεβοῦς ποὺ προσεύχεται γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου. Τοῦ κάνει πολλὰ χατήρια ὁ Θεός· ἀλλὰ βέβαια δὲν εἶνε δυνατόν νὰ σώσῃ καὶ τοὺς ἀσεβεῖς χωρὶς τὴν προσωπικὴ τους μετάνοια» (Σάκκος).

Στίχ. 33. Ἀπῆλθε Κύριος. Τὸ Ταργκούμ ἔχει: «Ἡ δόξα τοῦ Κυρίου ὑψώθηκε, ὅταν ἔπαψε νὰ μιλάει μὲ τὸν Ἀβραάμ».

3. Ἡ καταστροφή τῶν Σοδόμων (19, 1-38)

1ο Τὸ αἶσχος τῶν κατοίκων τῶν Σοδόμων (19, 1-14)

19, 1 Ἦλθον δὲ οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα ἐσπέρας· Λὼτ δὲ ἐκάθητο παρὰ τὴν πύλην Σοδόμων. ἰδὼν δὲ Λὼτ, ἐξανέστη εἰς συνάντησιν αὐτοῖς καὶ προσεκύνησε τῷ προσώπῳ ἐπὶ τὴν γῆν.

² καὶ εἶπεν· ἰδοὺ κύριοι, ἐκκλίνατε εἰς τὸν οἶκον τοῦ παιδὸς ὑμῶν καὶ καταλύσατε καὶ νύψασθε τοὺς πόδας ὑμῶν, καὶ ὀρθρίσαντες ἀπελεύσεσθε εἰς τὴν ὁδὸν ὑμῶν. καὶ εἶπαν· οὐχί, ἀλλ' ἐν τῇ πλατείᾳ καταλύσομεν.

³ καὶ κατεβιάζετο αὐτούς, καὶ ἐξέκλιναν πρὸς αὐτόν

19, 1 Οἱ δυὸ ἄγγελοι ἦρθαν σὰτὰ Σόδομα τὴν ἐσπέρα. Ὁ Λὼτ καθόταν στὴν πύλη τῶν Σοδόμων· ὅταν δὲ τοὺς εἶδε σηκώθηκε γιὰ νὰ τοὺς συναντήσῃ καὶ προσκύνησε σκύβοντας τὸ πρόσωπό του μέχρι τὴν γῆ.

² Καὶ εἶπε: «Ὅριστε, κύριοί μου· ἐλάτε στὸν οἶκον τοῦ δούλου σας, γιὰ νὰ περάσετε τὴν νύχτα καὶ νὰ πλύνετε τὰ πόδια σας· καὶ τὸ πρῶι, ἀφοῦ σηκωθείτε, θὰ συνεχίσετε τὸν δρόμο σας». Ἀλλὰ αὐτοὶ ἀπάντησαν: «Ὅχι! θὰ περάσουμε τὴν νύχτα στὴν πλατεία».

³ Ἀφοῦ δὲ ὁ Λὼτ τοὺς πίεσε πολὺ, τὸν ἀκολού-

καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. καὶ ἐποίησεν αὐτοῖς πότον, καὶ ἀζύμους ἔπεψεν αὐτοῖς, καὶ ἔφαγον.

⁴ πρὸ τοῦ κοιμηθῆναι δέ, οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως οἱ Σοδομίται περιεκύκλωσαν τὴν οἰκίαν ἀπὸ νεανίσκου ἕως πρεσβυτέρου, ἅπας ὁ λαὸς ἅμα.

⁵ καὶ ἐξεκαλοῦντο τὸν Λῶτ καὶ ἔλεγον πρὸς αὐτὸν· ποῦ εἰσιν οἱ ἄνδρες οἱ εἰσελθόντες πρὸς σέ τὴν νύκτα; ἐξάγαγε αὐτούς πρὸς ἡμᾶς, ἵνα συγγενώμεθα αὐτοῖς.

⁶ ἐξῆλθε δὲ Λῶτ πρὸς αὐτούς πρὸς τὸ πρόθυρον, τὴν δὲ θύραν προσέωξεν ὀπίσω αὐτοῦ.

⁷ εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς· μηδαμῶς ἀδελφοί, μὴ πονηρεύσησθε.

⁸ εἰσὶ δέ μοι δύο θυγατέρες, αἱ οὐκ ἔγνωσαν ἄνδρα· ἐξάξω αὐτὰς πρὸς ὑμᾶς, καὶ χρᾶσθε αὐταῖς, καθὰ ἂν ἀρέσκη ὑμῖν· μόνον εἰς τοὺς ἄνδρας τούτους μὴ ποιήσητε ἄδικον,

θησαν καὶ ἦρθαν στὸν οἶκο του. Καὶ τοὺς ἔκανε συμπόσιο, τοὺς ἔψησε ἄζυμα καὶ ἔφαγαν.

⁴ Πρὶν δὲ νὰ κοιμηθοῦν αὐτοί, περικύκλωσαν τὸν οἶκο οἱ ἄνδρες τῆς πόλης, οἱ Σοδομίτες, νέοι καὶ γέροντες, ὅλος ὁ λαός,

⁵ καὶ φώναζαν στὸν Λῶτ καὶ ἔλεγον σ' αὐτόν: «Ποῦ εἶναι οἱ ἄνδρες, ποὺ ἦρθαν σπῆτι σου τὴν νύκτα; Βγάλε τους ἔξω γιὰ νὰ «βρεθοῦμε» μ' αὐτούς».

⁶ Τότε ὁ Λῶτ βγῆκε σ' αὐτούς στὴν εἴσοδο καί, ἀφοῦ ἔκλεισε τὴν πόρτα πίσω του,

⁷ τοὺς εἶπε: «Μὴ, φίλοι μου! Μὴν κάνετε τὸ κακό!

⁸ Ἔχω δύο κόρες, ποὺ δὲν «γνώρισαν» ἄνδρα. Νὰ σᾶς φέρω αὐτὲς καὶ κάνετε σ' αὐτὲς, ὅπως σᾶς ἀρέσει. Στους ἄνδρες ὅμως αὐτοὺς μὴν κάνετε κακό, γιὰτι γι' αὐτὸ ἦρθαν

οὐ εἶνεκεν εἰσηλθόν ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν δοκῶν μου.

⁹ εἶπαν δὲ αὐτῶ· ἀπόστα ἐκεῖ. εἰσηλθες παροικεῖν· μὴ καὶ κρίσιν κρίνεις; νῦν οὖν σὲ κακώσωμεν μᾶλλον ἢ ἐκείνους. καὶ παρεβιάζοντο τὸν ἄνδρα τὸν Λῶτ σφόδρα. καὶ ἤγγισαν συντρίψαι τὴν θύραν.

¹⁰ ἐκτείναντες δὲ οἱ ἄνδρες τὰς χεῖρας εἰσεσπᾶσαντο τὸν Λῶτ πρὸς ἑαυτοὺς εἰς τὸν οἶκον, καὶ τὴν θύραν τοῦ οἴκου ἀπέκλεισαν·

¹¹ τοὺς δὲ ἄνδρας τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ οἴκου ἐπάταξαν ἐν ἁορασίᾳ ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, καὶ παρελύθησαν ζητοῦντες τὴν θύραν.

¹² εἶπαν δὲ οἱ ἄνδρες πρὸς Λῶτ· εἰσὶ σοι ὧδε γαμβροὶ ἢ υἱοὶ ἢ θυγατέρες; ἢ εἵτις σοι ἄλλος

στὴν στέγη τοῦ σπιτιοῦ μου».

⁹ Αὐτοὶ ὅμως τοῦ εἶπαν: «Φύγε ἀπὸ ἴδω. Ἦρθες ἐδῶ σὰν ξένος μαζί μας. Θέλεις νὰ μᾶς γίνεις καὶ κριτής; Τώρα θὰ κακοποιήσουμε ἐσένα περισσότερο ἀπὸ ἐκείνους». Καὶ βίαζαν πολὺ τὸν ἄνθρωπο, τὸν Λῶτ, καὶ πλησίασαν γιὰ νὰ σπάσουν τὴν πόρτα.

¹⁰ Τότε οἱ ἄνδρες ἄπλωσαν τὰ χεῖρια τους καὶ ἔσυραν τὸν Λῶτ πρὸς τὸ μέρος τους, στὸ σπίτι καὶ ἔκλεισαν τὴν πόρτα.

¹¹ Τοὺς ἀνθρώπους δὲ ποὺ βρῖσκονταν στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ, ἀπὸ τὸν μικρότερο μέχρι τὸν μεγαλύτερο, χτύπησαν μὲ τύφλωση, ὥστε ἀπέκαμαν ψάχνοντες γιὰ τὴν πόρτα.

¹² Καὶ εἶπαν οἱ ἄνδρες στὸν Λῶτ: «Ἐχεις ἐδῶ γαμβροὺς, παιδιά ἢ θυγατέρες, ἢ κανένα ἄλλο

**ἔστιν ἐν τῇ πόλει, ἐξάγαγε
ἐκ τοῦ τόπου τούτου·**

**¹³ ὅτι ἡμεῖς ἀπόλλυμεν
τὸν τόπον τοῦτον, ὅτι
ὑψώθη ἡ κραυγὴ αὐτῶν
ἐναντι Κυρίου, καὶ ἀπέ-
στειλεν ἡμᾶς Κύριος ἐκ-
τρίψαι αὐτήν.**

**¹⁴ ἐξῆλθε δὲ Λῶτ καὶ ἐλά-
λησε πρὸς τοὺς γαμβροὺς
αὐτοῦ τοὺς εἰληφότας τὰς
θυγατέρας αὐτοῦ καὶ εἶ-
πεν· ἀνάστητε καὶ ἐξέλ-
θετε ἐκ τοῦ τόπου τού-
του, ὅτι ἐκτρίβει Κύριος
τὴν πόλιν. ἔδοξε δὲ γε-
λοιάζειν ἐναντίον τῶν
γαμβρῶν αὐτοῦ.**

συγγενῆ στὴν πόλιν; Βγά-
λε τους ἔξω ἀπὸ τὸν τόπο
αὐτό.

¹³ Γιατὶ ἡμεῖς θὰ κατα-
στρέψουμε τὸν τόπο αὐ-
τό, ἐπειδὴ ἡ κατακραυγὴ
τους ὑψώθηκε ἐνώπιον
τοῦ Κυρίου. Καὶ ὁ Κύριος
μᾶς ἔστειλε νὰ τὸν κατα-
στρέψουμε.

¹⁴ Ὁ Λῶτ, λοιπόν, βγήκε
καὶ μίλησε στοὺς γαμ-
βρούς του, ποὺ πήραν τὶς
θυγατέρες του, καὶ τοὺς
εἶπε: «Σηκωθεῖτε, φύγετε
ἀπὸ τὸν τόπο αὐτό, γιατί
ὁ Κύριος θὰ καταστρέψει
τὴν πόλιν». Οἱ γαμβροὶ
του ὅμως νόμισαν ὅτι
ἀστειεύεται.

Στίχ. 1. Σόδομα. 18, 16. — **Στίχ. 2-3.** Φιλοξενία. 18, 4-5. — **Στίχ.**
4. «Περιεκύκλωσαν τὴν οἰκίαν» Κριτ. 17, 22. — **Στίχ. 5.** «Ἴνα
συγγενώμεθα αὐτοῖς». Λευϊτ. 18, 22. — **Στίχ. 8.** Δύο θυγατέρες.
19, 24-25. — **Στίχ. 11.** Ἀορασία. Δ' Βασ. 6, 18. Σοφ. Σολ. 19, 17.
Πράξ. 13, 11. — **Στίχ. 13.** «Ἡμεῖς ἀπόλλυμεν τὸν τόπον τοῦτον».
Β' Πέτρ. 2, 6-8. Ἰουδ. 7.

Στίχ. 1. Οἱ δύο ἄγγελοι. Βλ. τὸν σχολιασμό στὸν στίχ.
18, 1. Παραδεχτήκαμε τὴν ἔρμηνεῖα ὅτι πρόκειται περὶ δύο
προσώπων τῆς Παναγίας Τριάδας. — **Ἑσπέρας.** Εἶναι ἡ
ἑσπέρα τῆς ἡμέρας κατὰ τὴν ὁποία Αὐτοὶ ἐπισκέφθηκαν τὴν
σκηνὴ τοῦ Ἀβραάμ (βλ. 18, 1,22). — **Λῶτ ἐκάθητο παρὰ τὴν**

πύλην Σοδόμων, γιά νά ψάχνει γιά ξένους καί διαβάτες ἀνθρώπους, πού θά τοὺς ἔπαιρνε στό σπίτι του νά περάσουν τὴν νύχτα· γιὰ τὸν Ὁ Λώτ, σὰν τὸν Ἀβραάμ, ἀγαποῦσε τοὺς ξένους, ἦταν εὐγενικός καί φιλόξενος ἰδιαίτερα στοὺς ὁδοιπόρους (Ἐβρ. 13, 2). Τέτοιοι ἀνθρώποι ἀπόκτησαν τὸ πρόνομιο νά εἶναι φίλοι τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὸν Θεὸς ἐνδιαφέρεται γιά τοὺς ξένους (Δευτ. 10, 17-19. Λευϊτ. 19, 33.34). — **Προσεκύνησε τῷ προσώπῳ ἐπὶ τὴν γῆν**. Ὁ Λώτ ἦταν σὰν τὸν Ἀβραάμ ταπεινός, συμπεριφερόταν στοὺς ξένους μὲ σεβασμό, ὅπως ἐπίσης καί μὲ καλωσύνη.

Στίχ. 2. Καὶ εἶπαν· οὐχί, γιά νά δοκιμάσουν τὴν ἀρετὴ τοῦ Λώτ. Ἔτσι κάποτε ὁ Κύριος «προσεποιεῖτο πορρωτέρω πορεύεσθαι» (Λουκ. 24, 28)· καί τὸ οὐράνιο Ἐκεῖνο Ὁν δὲν θά παράμενε μὲ τὸν Ἰακώβ, ἂν αὐτὸς δὲν παρακαλοῦσε (Γέν. 32, 26).

Στίχ. 3. Ἀζύμους. Πίττες πού ἐγίναν βιαστικά, σὰν γιά κάποια ἀπροσδόκητη φιλοξενία (βλ. Ἐξοδ. 12, 34).

Στίχ. 4. Οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως οἱ Σοδομίται. Οἱ ἁμαρτίες τῶν κατοίκων τῶν Σοδόμων καί τῶν ἄλλων πόλεων τῆς πεδιάδας μνημονεύονται συχνὰ στὴν Γραφή καί ἡ καταστροφὴ τῶν πόλεων αὐτῶν διακηρύσσεται σὰν ἓνα σημεῖο τῆς ἀποστροφῆς τοῦ Θεοῦ γιά τὰ ἁμαρτήματά τους. Ἐδῶ αὐτοὶ περιγράφονται ὅτι ἐπιζητοῦσαν χυδαῖο βιασμό σὲ ξένους τοῦ τόπου τους. Καί σὲ ἄλλα ἐδάφια διαβάζουμε γιά τὰ ἀφύσικα καί βρωμερὰ πάθη τους (Β΄ Πέτρ. 2, 6-8. Ἰουδ. στίχ. 7)· γιά τὴν ὑπερηφάνειά τους, τὴν «πλησμονίᾳ τῶν ἄρτων», τὴν καλοπέραση δηλαδή, τὴν ὀκνηριά τους καί τὴν καταπίεση τῶν φτωχῶν (Ἰεζ. 16, 49.50)· γιά τὴν χλιδὴ τους καί τὴν ἀκράτειά τους (Λουκ. 17, 28-30). Τὸ ὄνομα «Σόδομα» εἶναι παροιμιώδες στὴν ἀγία Γραφή, γιά νά ἐκφραστεῖ μιὰ μεγάλη ἁμαρτία καί ἀσέβεια πού τιμωρήθηκε μὲ ξαφνικὴ καί τρομερὴ τιμωρία (Ἦσ. 1, 9.10). Ἡ τιμωρία τους σημαίνεται γιά νά γίνει προτροπὴ καί σὲ ἄλλους Ἀμορραίους, πού ἡ ἁμαρτία τους δὲν εἶχε ὠριμάσει ἀκόμη (Γέν. 15, 16). Ἄλλὰ καί αὐτὰ τὰ ἔθνη μολύνθηκαν μὲ τὰ ἴδια αἵσχη· γι' αὐ-

τὸ καὶ ἐξολοθρεύτηκαν μὲ τὴν μάχαιρα τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ (Λευϊτ. 18, 24-30. 20, 22.23. Δευτ. 32, 32.33). Οἱ ἄνθρωποι τῶν Σοδόμων, ἂν καὶ ἦταν αἰσχροί, θὰ μπορούσαν νὰ ξέφευγαν τὴν τιμωρία, ἂν νήστευαν καὶ μετανοοῦσαν, ὅπως ἔκαναν οἱ Νινευῖτες ὑπακούσαντες στὸ κήρυγμα τοῦ Ἰωνᾶ. Ἄλλὰ οἱ Σοδομίτες εἶναι μιὰ εἰκόνα τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἐκείνου ποῦ ἐπιμένει στὴν ἁμαρτία του μέχρι τὴν τελευταία ὥρα τῆς καταστροφῆς του, μιὰ εἰκόνα τοῦ τολμηροῦ καὶ ἀναιδέστατου ἁμαρτωλοῦ (βλ. Ἦσ. 3, 9. Ἱερ. 5, 15. Σοφ. 3, 5). Αὐτοὶ «*τῆς ἀφροσύνης ἀπέλιπον τῷ βίῳ μνημόσουνον, ἵνα ἐν οἷς ἐσφάλησαν μηδὲ λαθεῖν δυνηθῶσι*» (Σοφ. Σολ. 10, 8. Βλ. ἐπίσης Ματθ. 10, 15. 11, 23.24).

Στίχ. 6. Ἐξήλθε δὲ Λῶτ πρὸς αὐτούς, γιατί ἤθελε νὰ προστατεύσει μὲ τὴν παρουσία του τοὺς ξένους του ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις αὐτῶν τῶν κακῶν ἀνθρώπων· γιὰ τὸν ἴδιο λόγο (στίχ. 2.3) δὲν ἀνέχτηκε νὰ μείνουν οἱ ξένοι στὸν δρόμο.

Στίχ. 7. Ἀδελφοί. Ἡ προσφώνηση αὐτῶν «ἀδελφοί» δείχνει τὴν ἀνεκτικότητα, τὴν ἠπιότητα τοῦ Λῶτ, ἀλλὰ λέγεται καὶ ἐπὶ τούτου γιὰ νὰ ἀπαλύνει τὴν κακία αὐτῶν τῶν Σοδομιτῶν (βλ. Β' Πέτρ. 2, 8. Γαλ. 6, 1).

Στίχ. 8. Εἰσὶ δὲ μοι δύο θυγατέρες... Ἀπ' αὐτὸ ὁ Λῶτ, ὅπως λέει ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος, φαίνεται ὅτι ἔπαθε μεγάλη ταραχὴ καὶ σύγχυση. Ἡ σκέψη του ἦταν ὅτι κάθε τι ἄλλο θὰ ἦταν καλύτερο παρὰ ὁ βιασμὸς τῶν ξένων, ποῦ φιλοξενούνταν σπῆτι του. — «Φρίκη μᾶς καταλαμβάνει, ὅταν ἀκοῦμε τὴ μέση λύσι ποῦ πρότεινε ὁ Λῶτ· νὰ πάρουν τὶς θυγατέρες του, καὶ νὰ κορέσουν τὸ πάθος τους πάνω στὶς παρθένες αὐτές, ἀρραβωνιασμένες μάλιστα. Ἦταν σωστό; Δὲν ἦταν; Ἀνάμεσα σὲ δυὸ κακά εἶνε προτιμότερο τὸ μικρότερο; Ἡ Γραφή δὲν λέει τίποτα ἐδῶ· ἡ Γραφή ὅταν ἱστορῇ, ἱστορεῖ μὲ μιὰ ἄγρια καὶ ψυχρὴ εἰλικρίνεια, καὶ δὲν ἐξηγεῖ ποτὲ τίποτε, οὔτε κρίνει, οὔτε ἐκφράζει γνώμη. Γνώμη ἐκφράζεται μόνο στὰ προφητικὰ βιβλία· ποτὲ στὰ ἱστορικά. Ξέροντας ὅμως τὸ ὅλο πνεῦμα τῆς Γραφῆς καὶ τὴν ὅλη ἱστορία τοῦ Λῶτ, καταλαβαίνουμε ὅτι κι αὐτὸ ποῦ πρότεινε

εἶνε ἓνα ἀπὸ τὰ ἄσχημα ἐκεῖνα ποῦ εἶνε συνέπειες προηγουμένων σφαλμάτων. Τὸ προηγούμενο βασικὸ σφάλμα τοῦ Λῶτ ἦταν ὅτι διάλεξε καὶ κατοίκησε στὰ Σόδομα. Ἄλλ' ἐκεῖ ἀναγκάστηκε νὰ κἀνη γαμπροὺς Σοδομίτες, εἴρωνες τῶν θεῶν καὶ ἄξιους γιὰ τὴ φωτιά. Ἀναγκάστηκε νὰ προτεῖν τὴ φρικαλέα μέση λύσι. Ἡ γυναίκα του ξέπεσε στὸ φρόνημα, καθὼς ἀποδείχτηκε ἀπὸ τὸ πάθημά της. Οἱ θυγατέρες του ἀνέπτυξαν χαρακτήρα πονηρό, καθὼς θὰ δοῦμε παρακάτω στὸ φοβερώτερο ἀπ' ὅλα τὰ κακὰ ποῦ ἔπαθε ὁ Λῶτ. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παραβλέψουμε καὶ ὅτι στὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ φαίνεται πόσο μεγάλη ἰδέα εἶχε ὁ Λῶτ γιὰ τὴ φιλοξενία· θεώρησε προτιμότερο νὰ καταστραφοῦν οἱ δύο θυγατέρες του, παρὰ νὰ πειραχτοῦν οἱ ξένοι του» (Σάκκος).

Στίχ. 9. Εἰσηλθες παροικεῖν· μὴ καὶ κρίσιν κρίνεις; Σὰν νὰ ἔλεγαν: «Ἦρθες ἓνας ἀπλὸς ξένος νὰ μείνεις γιὰ λίγο στὴν πόλη μας· κί' ἐσὺ ὅλο μᾶς λὲς γιὰ ἁμαρτήματά μας καὶ γίνεσαι κριτὴς τῶν ἔργων μας;». Οἱ δίκαιοι ποῦ ζοῦν μεταξὺ τῶν κακῶν εἶναι ἔλεγχος γι' αὐτοὺς, γιατί τὰ δικά τους ἔργα εἶναι καλὰ, ἐνῶ ἐκείνων εἶναι πονηρά· ἔτσι οἱ κακοὶ στρέφονται ἐναντίον τῶν καλῶν καὶ λένε γιὰ τὸν δίκαιο ἄνθρωπο: «*Ἐνεδρεύσωμεν τὸν δίκαιον ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστι καὶ ἐναντιοῦται τοῖς ἔργοις ἡμῶν καὶ ὀνειδίζει ἡμῖν ἁμαρτήματα νόμου... Εἰς κίβδηλον ἐλογίσθημεν αὐτῷ καὶ ἀπέχεται τῶν ὁδῶν ἡμῶν ὡς ἀπὸ ἀκαθαρσιῶν*» (Σοφ. Σολ. 2, 12.16). Οἱ ἀμετανόητοι ἁμαρτωλοὶ δυσανασχετοῦν μὲ τίς προσπάθειες ἐκείνων ποῦ θέλουν νὰ τοὺς διορθώσουν. Γι' αὐτὸ τὸν λόγο οἱ Ἰουδαῖοι καταδίωξαν τοὺς προφῆτες, τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ ἔπειτα καὶ τοὺς μαθητές Του (Πράξ. 7, 52. Ἰω. 7, 7). Ὁ Λῶτ μισήθηκε, γιατί δὲν συμμορφώθηκε μὲ τὰ θελήματα τοῦ κακοῦ κόσμου στὸν ὁποῖο ζοῦσε (Ψαλμ. 1, 1. Παροιμ. 1, 10.15. 4, 14.15). Ἔτσι προτύπωσε σ' αὐτὸ τὸν Χριστὸ μὲ τὸ ὅτι ὁμολογοῦσε τὴν ἀλήθεια καὶ ὑπόφερε γι' αὐτὴν (βλ. Β' Πέτρ. 2, 7 ἔξ.).

Στίχ. 11. Ἐν ὁρασίᾳ. Ἀξίζε μιὰ τέτοια τιμωρία γι' αὐτοὺς ποῦ ἁμάρταναν μὲ τὰ μάτια τους! Καὶ ἦταν ἐπίσης ἡ τι-

μωρία αυτή ένας τύπος τῆς τυφλότητας τῆς ψυχῆς τους, πού τοὺς ὠθοῦσε στὴν ἀπώλεια καὶ τὴν καταστροφή. Ἡ κατάσταση τῆς ψυχῆς τους ἦταν «*ἀδόκιμος νοῦς*» (βλ. Ρωμ. 1, 21-28). Τυφλότητα ἐπίσης δόθηκε καὶ σὲ «*κείνους πού οἱ ψυχές τους ἦταν τυφλές, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Ἑλύμα (Πράξ. 13, 11. Βλ. καὶ Ματθ. 15, 14)*». Πιθανὸν ἢ τιμωρία στὴν περικοπή μας νὰ μὴν ἦταν ὀλική τυφλότητα, ἀλλὰ μιὰ σύγχυση τῆς ὄρασης, μιὰ θαμπωμάρα, ὅπως στὴν περίπτωση τῶν Συριακῶν στρατευμάτων στὸ Δ΄ Βασ. 6, 18. Ἡ, ἀκόμα, μπορεῖ νὰ ἦταν μιὰ ζάλη, πού τοὺς ἔκανε νὰ χάσουν τὴν δύναμή τους (βλ. τὸ «*παρελύθησαν*» τοῦ στίχου) καὶ νὰ τρικλίζουν (βλ. Ψάλμ. 26, 2. 61, 3). — **Ζητοῦντες τὴν θύραν.** Παραθέτουμε τὸν στίχο Σοφ. Σολ. 19, 17. «*Ἐπλήγησαν δὲ καὶ ὁρασίᾳ, ὡσπερ ἐκεῖνοι ἐπὶ ταῖς τοῦ δικαίου θύραις, ὅτε ἀχανεῖ περιβληθέντες σκότει, ἕκαστος τῶν αὐτοῦ θυρῶν τὴν δίοδον ἐζητεῖ*».

Στίχ. 12. Ἐξάγαγε ἐκ τοῦ τόπου τούτου. Οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ χωριστοῦν ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν ἀσεβῶν καὶ νὰ σωθοῦν ὡς δαυλοὶ ἀποσπασμένοι ἀπὸ τὴν φωτιὰ (Ἄμ. 4, 11). Ἐτσι ἡ οἰκογένεια τοῦ Νῶε χωρίστηκε ἀπὸ τοὺς ἄλλους κατὰ τὸν κατακλυσμὸ (Γέν. 7, 1). Οἱ μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ χωρίστηκαν ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅταν αὐτὴ καταδικάστηκε σὲ καταστροφή (Μάρκ. 13, 14-16. Λουκ. 21, 21. Ἐβρ. 13, 12-14). Καὶ ἐδῶ, λοιπόν, οἱ συγγενεῖς τοῦ Λῶτ προτρέπονται καὶ αὐτοί, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ὁ Λῶτ, νὰ φύγουν ἀπὸ τὰ Σόδομα, χωρὶς νὰ περιμένουν νὰ σώσουν τὰ ἀγαθὰ τους. Ἐτσι καὶ ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἔπρεπε νὰ φύγει ἀπὸ τὴν Βαβυλῶνα (Ἱερ. 28, 6). Ὅλες αὐτές οἱ ἀπελευθερώσεις ἦταν τύποι τοῦ μεγάλου χωρισμοῦ κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς κρίσεως, ὅταν ὁ Χριστὸς θὰ στείλει τοὺς ἀγγέλους Του νὰ διασώσουν τὰ τέκνα Του ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν ἀσεβῶν (Ἀποκ. 18, 4. Ἦσ. 48, 20. 52, 11. Μιχ. 2, 10. Β΄ Κορ. 6, 17.18). Ἐδῶ ὁ Λῶτ σώζεται, ἀλλὰ χάνονται τὰ ἀγαθὰ του, τὰ ὁποῖα συσσωρεύσε στὴν πλοῦσια κοιλάδα τῶν Σοδόμων καὶ μόνο ἡ ζωὴ του δόθηκε σ' αὐτὸν ὡς λεία! (βλ. Ἱερ. 21, 8-10. 51,

34.35). Αυτή είναι η δεύτερη συμφορά που ήρθε πάνω του για το ότι διάλεξε τα Σόδομα ως κατοικία του. Η πρώτη συμφορά ήταν η είσβολή των τεσσάρων βασιλιάδων και η αίχμαλωσία του.

Στίχ. 13. Ύψώθη ή κραυγή. Ἀμαρτήματα κρίζοντα για ἐκδίκηση· οἱ φτωχοὶ κρίζουν μετὸ δίκιο τους για τὴν βασιανιστική καταπίεσή τους (Ἐκκλ. 4, 1. Ἔξοδ. 6, 5).

Στίχ. 14. Τοὺς εἰληφότας τὰς θυγατέρας αὐτοῦ. Ἦ, «ἐπρόκειτο νὰ λάβουν τὶς θυγατέρες του». Ἦταν ἄνδρες μετὸς ὁποίους εἶχαν ἀρραβωνιαστεῖ οἱ θυγατέρες του. Στὸν στίχ. 15 ὁμως τὸ Ταργκοὺμ ἔχει τὶς λέξεις «τὶς θυγατέρες που βρέθηκαν πιστὲς μετὸ αὐτόν». Ἀπὸ αὐτὸ μερικοὶ ὑποθέτουν ὅτι ὁ Λῶτ εἶχε καὶ ἄπιστες παντρεμένες θυγατέρες ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δύο πιστὲς που σώθηκαν. Οἱ ἄνδρες που ἀρραβωνιάστηκαν τὶς θυγατέρες του θὰ ζοῦσαν στὸ σπίτι του κατὰ τὰ ἔθιμα τῆς Ἀνατολῆς. — **Γελοιάζειν.** Σὰν νὰ ἠθέλε νὰ τοὺς ταραξεί μετὰ παραμύθια (Λουκ. 17, 28-36).

2ο Ἡ θεία τιμωρία (19, 15-29)

19, ¹⁵ Ἦνίκα δὲ ὄρθρος ἐγένετο, ἔσπούδαζον οἱ ἄγγελοι τὸν Λῶτ λέγοντες· ἀναστὰς λάβε τὴν γυναῖκά σου καὶ τὰς δύο θυγατέρας σου, ἃς ἔχεις, καὶ ἔξελθε, ἵνα μὴ καὶ σὺ συναπόλη ταῖς ἀνομίαις τῆς πόλεως.

¹⁶ καὶ ἐταράχθησαν· καὶ ἐκράτησαν οἱ ἄγγελοι τῆς χειρὸς αὐτοῦ καὶ τῆς χει-

19, ¹⁵ Ὅταν ξημέρωσε βίαζαν οἱ ἄγγελοι τὸν Λῶτ λέγοντας: «Σήκω· πάρε τὴν γυναῖκα σου καὶ τὶς δύο θυγατέρες σου, που βρίσκονται ἐδῶ, γιὰ νὰ μὴ χαθεῖς καὶ ἐσὺ μετὶ τὶς ἀμαρτίες τῆς πόλης».

¹⁶ Ἀλλὰ αὐτοὶ δίσταζαν. Τότε οἱ ἄγγελοι ἔπιασαν τὸ χέρι του καὶ τὸ χέρι τῆς

ρὸς τῆς γυναικὸς αὐτοῦ
καὶ τῶν χειρῶν τῶν δύο
θυγατέρων αὐτοῦ, ἐν τῷ
φείσασθαι Κύριον αὐτοῦ.

¹⁷ καὶ ἐγένετο, ἡνίκα ἐξή-
γαγον αὐτοὺς ἔξω καὶ εἴ-
παν· σῶζων σῶζε τὴν
σεαυτοῦ ψυχὴν· μὴ περι-
βλέψῃ εἰς τὰ ὀπίσω, μηδὲ
στῆς ἐν πάσῃ τῇ περιχώ-
ρῳ· εἰς τὸ ὄρος σῶζου,
μὴποτε συμπαρηληφθῆς.

¹⁸ εἶπε δὲ Λῶτ πρὸς αὐ-
τούς· δέομαι κύριε,

¹⁹ ἐπειδὴ εὗρεν ὁ παῖς
σου ἔλεος ἐναντίον σου
καὶ ἐμεγάλυνας τὴν δι-
καιοσύνην σου, ὃ ποιεῖς
ἐπ' ἐμέ τοῦ ζῆν τὴν ψυ-
χὴν μου, ἐγὼ δὲ οὐ δυνή-
σομαι διασωθῆναι εἰς τὸ
ὄρος, μὴποτε καταλάβῃ
με τὰ κακὰ καὶ ἀποθάνω.

²⁰ ἰδοὺ ἡ πόλις αὕτη ἐγγὺς
τοῦ καταφυγεῖν με ἐκεῖ, ἢ
ἐστὶ μικρὰ, καὶ ἐκεῖ δια-
σωθῆσομαι· οὐ μικρὰ ἐ-
στι; καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ
μου ἕνεκέν σου.

γυναίκας του καὶ τὰ χέρια
τῶν δύο θυγατέρων του,
γιατὶ ὁ Κύριος τὸν σπλα-
χνίστηκε.

¹⁷ Καὶ ὅταν τοὺς ἔβγαλαν
ἔξω εἶπαν: «Φύγε γὰρ νὰ
σώσεις τὴν ζωὴ σου· μὴν
κοιτάξεις πίσω σου, οὔτε
νὰ σταματήσεις σὲ κανέ-
να μέρος τῆς κοιλάδας·
τρέξε στὸ ὄρος γιὰ νὰ μὴν
καταστραφεῖς καὶ ἐσύ».

¹⁸ Καὶ εἶπε ὁ Λῶτ σ' αὐ-
τούς: «Σὲ παρακαλῶ, Κύ-
ριε,

¹⁹ ἐπειδὴ ὁ δοῦλος σου ἔ-
τυχε τῆς εὐσπλαγχνίας
σου καὶ ἔδειξες μεγάλο τὸ
ἔλεός σου, ποὺ ἔκανες σ'
ἐμένα μὲ τὸ νὰ σώσεις
τὴν ζωὴ μου· ἴσως νὰ μὴ
μπορέσω νὰ καταφύγω
στὸ ὄρος καὶ θὰ μὲ προ-
φτάσει ἢ καταστροφή καὶ
θὰ πεθάνω.

²⁰ Νά, αὐτὴ ἡ πόλη, αὐτὴ
ποὺ εἶναι μικρὴ, εἶναι κον-
τὰ μου γιὰ νὰ καταφύγω
ἐκεῖ· ἄς διασωθῶ σ' αὐ-
τή. Δὲν εἶναι μικρὴ; (Καὶ
ἄρα ὄχι τόσο ἁμαρτωλὴ,
γιὰ νὰ καταστραφεῖ). Ἄς

²¹ **καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἰδοὺ ἐθαύμασά σου τό πρόσωπον καὶ ἐπὶ τῷ ῥήματι τούτῳ τοῦ μὴ καταστρέψαι τὴν πόλιν, περὶ ἧς ἐλάλησας·**

²² **σπεῦσον οὖν τοῦ σωθῆναι ἐκεῖ· οὐ γὰρ δυνησομαι ποιῆσαι πρᾶγμα, ἕως τοῦ ἐλθεῖν σε ἐκεῖ. διὰ τοῦτο ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ἐκείνης Σηγῶρ.**

²³ **ὁ ἥλιος ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ Λῶτ εἰσῆλθεν εἰς Σηγῶρ,**

²⁴ **καὶ Κύριος ἔβρεξεν ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα θεῖον, καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου ἐξ οὐρανοῦ**

²⁵ **καὶ κατέστρεψε τὰς πόλεις ταύτας καὶ πᾶσαν τὴν περίχωρον καὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τὰ ἀνατέλλοντα ἐκ τῆς γῆς.**

²⁶ **καὶ ἐπέβλεψεν ἡ γυνὴ αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω καὶ ἐγένετο στήλη ἀλός.**

²⁷ **Ἦρθρισε δὲ Ἀβραὰμ**

σωθῶ ἀπὸ Σένα (ἐκεῖ)».

²¹ Καὶ εἶπε σ' αὐτὸν (ὁ Κύριος): «Ἴδου σέ ἄκουσα στὸν λόγο αὐτό, νὰ μὴν καταστρέψω τὴν πόλη, γιὰ τὴν ὁποία μίλησες·

²² σπεῦσε, λοιπόν, γρήγορα νὰ σωθεῖς ἐκεῖ· γιὰτὶ δὲν θὰ κάνω τίποτε, μέχρι νὰ σωθεῖς ἐκεῖ». Γι' αὐτὸ κάλεσε τὸ ὄνομα τῆς πόλης ἐκείνης Σηγῶρ (μικρὴ).

²³ Ὃταν ὁ ἥλιος ἀνέτειλε στὴν γῆ, ἔμπαινε ὁ Λῶτ στὴν Σηγῶρ.

²⁴ Καὶ ὁ Κύριος ἔβρεξε στὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα θειάφι καὶ φωτιὰ ἐκ μέρους τοῦ Κυρίου ἀπὸ τὸν οὐρανό.

²⁵ Καὶ κατέστρεψε αὐτὲς τὶς πόλεις καὶ ὅλα τὰ περὶχωρα καὶ ὅλους τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων καὶ τὴν βλάστηση τῆς γῆς.

²⁶ Ἡ γυναῖκα ὅμως τοῦ Λῶτ κοίταξε πρὸς τὰ πίσω καὶ ἔγινε στήλη ἀλατιοῦ.

²⁷ Ὁ Ἀβραὰμ σηκώθηκε

τῷ πρῶτῳ εἰς τὸν τόπον, οὗ εἰστήκει ἐναντίον Κυρίου.

28 *καὶ ἐπέβλεψεν ἐπὶ πρόσωπον Σοδόμων καὶ Γομόρρας καὶ ἐπὶ πρόσωπον τῆς περιχώρου καὶ εἶδε, καὶ ἰδοὺ ἀνεβαίνει φλόξ ἐκ τῆς γῆς, ὡσεὶ ἀτμὶς καμίνου.*

29 *καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐκτρίψαι Κύριον πάσας τὰς πόλεις τῆς περιοίκου, ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραὰμ καὶ ἐξαπέστειλε τὸν Λῶτ ἐκ μέσου τῆς καταστροφῆς, ἐν τῷ καταστρέψαι Κύριον τὰς πόλεις, ἐν αἷς κατώκει ἐν αὐταῖς Λῶτ.*

νωρὶς τὸ πρῶτῳ καὶ ἦρθε στὸν τόπο ὅπου εἶχε σταθεῖ ἐνώπιον τοῦ Κυρίου.

28 Κοίταξε πρὸς τὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα καὶ σ' ὅλη τὴν περιοχὴ τῆς περιχώρου καὶ εἶδε, πραγματικά, νὰ ἀνεβαίνει καπνὸς ἀπὸ τὴν γῆ, σὰν καπνὸς καμινιοῦ.

29 Ἔτσι, λοιπόν, ὅταν ὁ Κύριος κατέστρεψε ὅλες τὶς πόλεις τῆς κοιλάδας, θυμῆθηκε ὁ Θεὸς τὸν Ἀβραὰμ καὶ ἔβγαλε τὸν Λῶτ ἀπὸ τὴν καταστροφή, ὅταν ὁ Κύριος κατέστρεψε τὶς πόλεις, στὶς ὁποῖες κατοικοῦσε ὁ Λῶτ.

Στίχ. 17. «Εἰς τὸ ὄρος σῶζου». Μαθ. 24, 16. — **Στίχ. 24.** Θεῖον καὶ πῦρ. Δευτ. 29, 22. Ἰεζ. 38, 22. Ψαλμ. 10, 6. Λουκ. 17, 29. Ἄποκ. 14, 10. 19, 20, 20, 10. 21, 8. — **Στίχ. 26.** Ἡ γυνὴ Λῶτ. Σοφ. Σολ. 10, 7. Λουκ. 17, 32.

Στίχ. 15. **Λάβε τὴν γυναῖκά σου... καὶ ἔξελεθε.** Δείχνοντας ὅτι εἶναι πιὰ πολὺ ἀργὰ νὰ σωθοῦν οἱ ἄλλοι· οἱ ἄλλοι ἀπορριψάν τὴν τελευταία προτροπὴ καὶ ὀφείλουν νὰ πεθάνουν στὶς ἁμαρτίες τους.

Στίχ. 16. **Ἐταράχθησαν.** «Δίσταζαν». Εἴτε δίσταζαν νὰ πιστέψουν στὸν λόγο τοῦ Θεοῦ, εἴτε ἐλπίζαν νὰ διασώσουν μερικὰ ἀγαθὰ τους. Σὲ τέτοιες ὁμῶς δύσκολες στιγμὲς, αὐ-

τὸς ποὺ ζητάει νὰ σώσει τὴν ζωὴ του πρέπει νὰ τὴν χάσει· ἡ μόνη ἐλπίδα σωτηρίας εἶναι νὰ τὰ ἐγκαταλείψει κανεὶς ὅλα (βλ. Ματθ. 16, 25.26. Λουκ. 17, 31.33). — **Ἐκράτησαν οἱ ἄγγελοι τῆς χειρὸς...** Ἐπὶ τέλους πρέπει νὰ μεταχειριζόμεστε καὶ βία γιὰ τὴν σωτηρία τῶν ψυχῶν! Ἡ φράση τῆς εὐχῆς πρὸς τὸν ἄγγελο «*Ἄγιε ἄγγελε... κράτησον τῆς ἀθλίας καὶ παρειμένους χειρὸς μου καὶ ὁδήγησόν με εἰς ὁδὸν σωτηρίας*» προέρχεται ἀπὸ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ γεγονός ποὺ λέει ὁ στίχος μας. Ἀλλὰ μποροῦμε νὰ ἐρμηνεύσουμε καὶ διαφορετικὰ τὸ σημειούμενο περιστατικό: «Σημειώνει καὶ τὴ λεπτομέρεια, ὅτι τοὺς ἔπιαναν οἱ ἄγγελοι ἀπὸ τὰ χέρια, γιὰ νὰ φανῆ ὅτι δὲν πήραν τίποτε μαζί τους, ἔφυγαν μὲ ἄδεια χέρια, μὲ τὰ ροῦχα ποὺ φοροῦσαν. Καὶ γιὰ ἀσφάλεια ἴσως· νὰ μὴ τοὺς ἀρπάξουν οἱ Σοδομίτες» (Σάκκος).

Στίχ. 17. Σῶζων σῶζε τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν. Τὸ Ἑβραϊκό: «Ἐλευθέρωσε τὸν ἑαυτό σου γιὰ τὴν ψυχὴ σου»· «Λυπήσου τὴν ψυχὴ σου». — **Μὴ περιβλέψη εἰς τὰ ὀπίσω.** Μὴν εἶστε σὰν κι ἐκείνους ποὺ εἶναι ἀκόμα στὸ μέσο τῆς ἔνοχης πόλης, ἢ μὴ σκέπτεστε τὴν παρουσίαν ποὺ ἀφήσατε. Ἡ ἱστορία εἶναι χρησιμὴ γιὰ τὴν πνευματικὴ μας ζωὴ (βλ. Φιλιπ. 3, 13.14. Λουκ. 9, 62). Ἡ πεδιάδα εἶναι ὁ κόσμος μὲ ὅλες τὶς κακίαι του, τὰ ἁμαρτωλά του δίκτυα καὶ τοὺς πειρασμούς. Τὸ «ὄρος» εἶναι ὁ οὐρανός. Μέχρις ὅτου νὰ φτάσουμε ἐκεῖ δὲν εἴμαστε ποτὲ ἀσφαλεῖς. Στὴν πορεία μας γιὰ τὸν οὐρανὸ δὲν πρέπει νὰ ἀργοποροῦμε κοιτάζοντας πίσω μας τὰ πράγματα ποὺ ἀπαρνούμαστε, μήπως ἡ καταστροφὴ μᾶς καταβάλλει προτοῦ νὰ φτάσουμε στὸν τόπο τῆς ἀσφάλειάς μας. Μιὰ πόλη μᾶς δόθηκε γιὰ ἀσφάλεια, ὅπως ἡ Σηγὼρ (στίχ. 22) στὸν Λῶτ: Εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ.

Στίχ. 18. Κύριε. Ἐνῶ ἀπευθύνεται σὲ δυὸ πρόσωπα («εἶπε... πρὸς αὐτούς»), ὁμως τὰ προσφωνεῖ μὲ τὸ «Κύριε», γιὰ τὴν Πρὸσωπα αὐτὰ εἶναι ὁμοούσια, ὅπως ἔχουμε πεῖ. Βλ. σχόλια στὸ 18, 1. Ἀρχαῖος σχολιαστὴς τοῦ στίχου μᾶς λέει: «*Ταυτὸν πάλιν καὶ ἐπὶ τῆς δυάδος, ὅπερ ἐπὶ τῆς Τριάδος. Πρὸς ἓνα γὰρ διαλέγεται καὶ εἰς αὐτῶ ἀποκρίνεται· ὅτι*

καὶ τῆς μηνυομένης διὰ τῶν Ἀγγέλων δυάδος ἐκάτερόν ἐστιν ἐν ἐκατέρῳ κατὰ τὴν ἰσότητά τῆς δυνάμεως, ἐν τῷ Λόγῳ τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Λόγος ἐν τῷ Πνεύματι».

Στίχ. 20. Ἡ ἐστὶ μικρά. Ἡ Σηγῶρ σὰν μικρὴ πόλις δὲν ἦταν τόσο διεφθαρμένη, ὅπως οἱ μεγάλες πόλεις τῆς πεδιάδας. Ὁ Λῶτ αἰσθάνθηκε τὶς δυνάμεις του νὰ τὸν ἐγκαταλείπουν καὶ φοβήθηκε μήπως τὸν καταλάβουν οἱ φλόγες τῆς καταστροφῆς προτοῦ φτάσει στὸ ὄρος. Ἔτσι ὁ Θεὸς εἶναι εὐσπλαγχνος στὶς ἀδυναμίες μας μὴ ἀπαιτώντας ἀπὸ μᾶς περισσότερα ἀπὸ ὅσα μπορούμε (Ἦσ. 40, 11. 63, 9).

Στίχ. 22. Οὐ γὰρ δυνήσομαι ποιῆσαι πρᾶγμα... Γιατὶ εἶναι ἀδύνατο γιὰ τὸν Θεὸ νὰ ψευστεῖ ἢ νὰ παραβεῖ τὴν ὑπόσχεσίν Του. Εἶχε ὑποσχεθεῖ νὰ σώσει τὸν Λῶτ γιὰ χάρι τοῦ Ἀβραὰμ καὶ δὲν θὰ καταστρέφονταν, λοιπόν, τὰ Σόδομα, μέχρις ὅτου ἀσφαλιστεῖ ὁ Λῶτ. Ἔτσι καὶ ὁ κόσμος δὲν θὰ καταστραφεῖ, μέχρις ὅτου συναθροιστοῦν οἱ ἐκλεκτοὶ (Ματθ. 24, 31). — **Σηγῶρ.** Σημαίνει «μικρὴ». Τὸ πρῶτο τῆς ὄνομα ἦταν Βαλὰκ ποὺ σημαίνει «καταστροφή» (βλ. 14, 2).

Στίχ. 23. Ὁ ἥλιος ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν γῆν. Ἔτσι ὁ Λῶτ μπορούσε νὰ δεῖ τὴν καταστροφή τῶν Σοδόμων μὲ τὸ πρωινὸ φῶς τοῦ ἡλίου.

Στίχ. 24. Κύριος... παρὰ Κυρίου. Ἡ ἔκφραση εἶναι ἀξιοπαρατήρητη. Κατὰ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας (Ἰγνάτιος, Ἰουστίνος, Τερτυλλιανός, Κυπριανός, Ἀθανάσιος, Ἀμβρόσιος, Χρυσόστομος κ.ἄ.) ὁ πρῶτος Κύριος εἶναι ὁ Υἱὸς καὶ ὁ δεύτερος ὁ Πατέρας. Ἔτσι καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος προσεύχεται γιὰ τὸν Ὀνησιφόρο νὰ τοῦ χαρίσει ὁ Κύριος ἕλεος ἀπὸ τὸν Κύριο (Β΄ Τιμ. 1, 18).

Στίχ. 25. Τὰς πόλεις ταύτας. Ὅχι μόνο τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἀδαμὰ καὶ τὴν Σεβνεὶμ (Ἦσ. 11, 8). Στὸ Δευτ. 29, 22 περιγράφεται ὡς ἐξῆς ἡ παραδειγματικὴ καταστροφή τῆς χώρας τοῦ Ἰσραὴλ, ἂν αὐτὸς πρόκειται νὰ παραβεῖ τὸν Νόμο τοῦ Κυρίου: «*Θεῖον καὶ ἄλα κατακεκαυμένον, πᾶσα ἡ γῆ αὐτῆς οὐ σπαρήσεται οὐδὲ ἀνατελεῖ, οὐδὲ μὴ ἀναβῆθῆ ἐπ' αὐτὸν πᾶν χλωρόν, ὥσπερ κατεστράφη*

Σόδομα και Γόμορρα, Ἄδαμὰ καὶ Σεβωΐμ, ὅς κατέστρεψε Κύριος ἐν θυμῷ καὶ ὀργῇ». Ἀντὶ τῆς πεδιάδας τοῦ Ἰορδάνου, τῆς καλῶς ἄλλοτε ποτιζομένης, μὲ τὶς πέντε ἀκμάζουσες καὶ πλούσιες πόλεις τῆς, εἶναι μέχρι τώρα ἐκεῖ μιὰ θειούχα λίμνη, μὲ γυμνὲς καὶ ξηρὲς ἀκτές, ἀκατάλληλη γιὰ κατοίκηση πτηνῶν καὶ ψαριῶν ἢ γιὰ τὴν αὔξησιν καὶ ἀπλῶν χορταριῶν. Ὁ προφῆτης Ἰερεμίας παραβάλλει τὴν τέλεια καταστροφὴ τῆς Ἰδομμαίας μὲ τὴν καταστροφὴ τῶν Σοδόμων: «Ἔσται Ἰδομμαία εἰς ἄβατον, πᾶς ὁ παραπορευόμενος ἐπ' αὐτὴν συριεῖ. Ὡσπερ κατεστράφη Σόδομα καὶ Γόμορρα καὶ αἱ πάροικοι αὐτῆς, εἶπε Κύριος Παντοκράτωρ, οὐ μὴ καθίσει ἐκεῖ ἄνθρωπος» (Ἰερ. 29, 17.18). Ἡ Νεκρὰ θάλασσα κεῖται σὲ μιὰ κοιλότητα ποῦ κατεβαίνουν τὰ νερὰ τοῦ Ἰορδάνου, ἀλλὰ δὲν βρίσκουν ἔξοδο (Ἰησ. Ν. 3, 16). Ἐχει ὑποθεθεῖ ἀπὸ μερικοὺς ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τῆς πεδιάδας βυθίστηκε καὶ ἡ κοιλότητα ποῦ σχηματίστηκε κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο γέμισε μὲ νερό, μὲ ἀλάτι, μὲ πίσσα καὶ ἄλλες θειοῦχες οὐσίες. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς Νεκρᾶς θάλασσας, κατὰ μερικοὺς, εἶναι 1300 ἀγγλικά πόδια κάτω ἀπὸ τὴν Μεσόγειο θάλασσα· πρὸ πρόσφατοι ὑπολογισμοὶ ἔκαναν πολὺ μικρότερη τὴν διαφορά· τὴν κατέβασαν σὲ 570 πόδια. Ἡ καταστροφὴ τῆς Πεντάπολης εἶναι εἰκόνα τῆς τελικῆς καταστροφῆς, ποῦ περιγράφουν τὰ προφητικὰ βιβλία (βλ. Ἰησ. 34, 9.10). — Ὁ Halley στὴν ἐγκυκλοπαίδειά του μᾶς δίνει τὴν ἐξῆς ἀρχαιολογικὴ σημείωσις: «Τὸ 1924, ὁ Dr. W. F. Albright καὶ ὁ Dr. M. G. Kyle, ἐπὶ κεφαλῆς μιᾶς Μικτῆς Ἐξερευνητικῆς Ἀποστολῆς τῶν Ἀμερικανικῶν Σχολῶν καὶ τοῦ Σεμιναρίου τῆς Xenia, βρῆκαν στὴ νοτιοανατολικὴ γωνιά τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, πέντε ὁάσεις, δημιουργημένες ἀπὸ νέους χειμάρρους, καὶ ἀνάμεσά τους, σὲ ἓνα κάμπο σὲ ὑψόμετρο 150 περίπου μέτρων ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, Βὰδ-ἔδ-Δρὰ λεγόμενον, λείψανα ἑνὸς ὠχυρωμένου περιφράγματος, προφανῶς ἑνὸς «ὑψηλοῦ τόπου» προωρισμένου γιὰ θρησκευτικὰ τελετὰς. Ἀνακαλύφθηκαν ἐκεῖ σωρεῖα πηλίνων ἀγγείων, πυριτόλιθοι καὶ ἄλλα ὑπολείμματα μιᾶς περιόδου,

που χρονολογείται ανάμεσα στο 2500 και 2000 π.Χ. Ἡ μελέτη τῶν εὐρημάτων αὐτῶν ὠδήγησε στοὺς συμπεράσματα ὅτι ὁ πληθυσμὸς, στὸν ὁποῖο ἀνήκαν τὰ λείψανα αὐτά, εἶχε ἀπότομο τέλος γύρω ἀπὸ τὸ 2000 π.Χ. Οἱ ἐνδείξεις αὐτὲς περὶ τοῦ ὅτι ἡ περιοχὴ ἦταν πυκνοκατοικημένη καὶ εὐπορη μαρτυροῦν, ὅτι πρέπει νὰ ἦταν πολὺ εὐφορη «ὡς ὁ κήπος τοῦ Θεοῦ». Τὸ ὅτι ὁ πληθυσμὸς ἐξοντώθηκε καὶ ἡ ὅλη περιοχὴ ἔμεινε ἔκτοτε ἐρημωμένη ὀδηγεῖ στοὺς συμπεράσματα ὅτι κάποιος μεγάλος κατακλυσμὸς, ποὺ μετέβαλε τὸ ἔδαφος καὶ τὸ κλίμα, τὴν κατέστρεψε. Κατὰ τὴν γνώμη τῶν Albright καὶ Kyle, μὲ τὴν ὁποία συμπίπτει καὶ ἡ γνώμη τῶν περισσότερων ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς ἀρχαιολόγους, τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα βρισκόνταν πάνω στὶς ὀάσεις αὐτὲς, πιὸ κάτω ἀπὸ τοὺς χειμάρρους, καὶ ὅτι τὴ θέσι τους τὴ σκεπάζει σήμερα ἡ Νεκρὰ Θάλασσα».

«Ντρέπεται ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὴ φύσι του, ὅταν διαβάζη γιὰ τὰ Σόδομα. Φοβερὸ τὸ σοδομιτικὸ ἁμάρτημα. Ἀσύγκριτα φοβερῶτερα ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα εἶνε ἐκεῖνα ποὺ εἶνε παρὰ φύσιν· ἐκεῖνα ποὺ σ' ἓναν ὁμαλὸ ἄνθρωπο ἔστω καὶ ἁμαρτωλὸ δὲν ἔχουν κανένα θέλημα· ἐκεῖνα ποὺ εἶνε πράξεις ἀγνωστες στὰ κτήνη. Ὁ Θεὸς ἔκρινε ὅτι τέτοιοι ἄνθρωποι δὲν ἀξίζουν νὰ ζοῦν· καὶ τοὺς ἔβαλε φωτιά. Κίναδοι ὑπάρχουν πάντοτε· ἀλλὰ τότε μόνο τοὺς ἔβαλε φωτιά· γιὰ νὰ δείξη τί θὰ ἦταν δίκαιο νὰ κἀνη πάντοτε. Ἀλλὰ δὲν τὸ κάνει» (Σάκκος).

Στίχ. 26. Ἐπέβλεψεν ἡ γυνὴ αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω. Οἱ Ἰουδαῖοι ἔχουν μιὰ παράδοση ὅτι αὐτὴ καλύφθηκε ἀπὸ μιὰ φοβερὴ μπόρα ἀπὸ φωτιά καὶ θειάφι, ἐνῶ στεκόταν πίσω ἀπὸ τὸν ἄνδρα της καὶ κοιτοῦσε πρὸς τὰ πίσω, γιὰ νὰ δεῖ τί θὰ γίνονιν τὰ φιλικὰ καὶ συγγενικὰ πρόσωπα ποὺ ἔμειναν στὰ Σόδομα. Ἡ, ἡ καρδιά της ἦταν πίσω στὰ Σόδομα, ποὺ ἦταν τὸ σπίτι της καὶ ἡ περιουσία της. Ὁ Κύριός μας προέτρεψε τοὺς μαθητὲς Του νὰ θυμοῦνται τὴν γυναῖκα τοῦ Λῶτ (Λουκ. 17, 32), μήπως ἐπιστρέψουν μὲ τὴν καρδιά τους στὰ Σόδομα καὶ τὴν Αἴγυπτο τοῦ κόσμου τούτου (βλ. Πράξ. 7,

Βράχος ἄλατος εἰς τὰς κλίσεις τοῦ Jebel Usdum, ὄρους τῶν Σοδόμων.

39.40. Ἄριθμ. 11, 4.5. 14, 4. Λουκ. 9, 62. Φιλιπ. 3, 13.14). — **Ἐγένετο στήλη ἀλός.** Πιθανῶς ἐπιστρώθηκε, καλύφθηκε μὲ κρούστα ἀλατιοῦ ἢ θάφτηκε σὲ θειοῦχα συστατικά. Οἱ Ἰουδαῖοι ἔλεγαν ὅτι ἡ στήλη αὐτῆ τῆς γυναίκας τοῦ Λῶτ παρέμεινε γιὰ πολλὰ χρόνια ἀργότερα. «...Ἔτι μαρτύριον τῆς πονηρίας καπνιζομένη καθέστηκε χέρσος, καὶ ἀτελέσιν ὥραις καρποφοροῦντα φυτά, ἀπιστοῦσης ψυχῆς μνημεῖον ἔστηκυῖα στήλη ἀλός» (Σοφ. Σολ. 10, 7). «Ὅπως τὸ ἀλάτι εἶναι ἕνα καρύκειμα ἔτσι καὶ τὸ τέλος τῆς γυναίκας τοῦ Λῶτ εἶναι ἕνα σωτήριο παράδειγμα ἢ προτροπὴ γιὰ τὸ ἄρ-
τυμα τοῦ πιστοῦ» (Αὐγουστίνος).

Στίχ. 27. ὤρθρισε δὲ Ἀβραὰμ τῷ πρωῖ..., γιὰ νὰ δεῖ τί συνέβη μὲ τὰ Σόδομα· ἀνήσυχος νὰ μάθει κάτι γιὰ τὸν Λῶτ. «*Τοιοῦτον τῶν ἀγίων τὸ ἔθος, φιλόστοργον καὶ συμπαθητικόν*» (Χρυσόστομος).

Στίχ. 28. Καὶ ἐπέβλεψεν... Ὁ δίκαιος εἶδε τὴν καταδίκη τῶν ἀμαρτωλῶν καὶ γνώρισε τὸ δίκαιο αὐτῆς τῆς καταστροφῆς· ἕνας τύπος αὐτὸ αὐτοῦ ποὺ θὰ λάβει χώρα τὴν τελευταία μέρα (βλ. Ἔξοδ. 14, 30. Ἦσ. 66, 24. Ἀποκ. 14, 9-11. 19, 1-3).

Στίχ. 29. Ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ. Ἦταν γιὰ χάρη τοῦ Ἀβραάμ μᾶλλον παρὰ γιὰ προσωπικὴς του ἀρετῆς ποὺ σώθηκε ὁ Λῶτ. Ὁ Λῶτ ἦταν δίκαιος μόνο συγκριτικὰ μὲ τοὺς ἀμαρτωλοὺς Σομοδίτες, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατοικοῦσε. Ὁ Θεὸς ἐδῶ ἐκπληρῶνει τὴν ὑπόσχεση ποὺ εἶπε στὸν Ἀβραάμ ὅτι «θὰ εὐλογῆσει ὅσους τὸν εὐλογοῦν» (12, 3). Οἱ φίλοι τοῦ Ἀβραάμ θὰ ἦταν καὶ φίλοι τοῦ Θεοῦ. Χάρη τοῦ Ἀβραάμ ὁ Θεὸς ἔγινε σωτήρας τοῦ Λῶτ.

3ο Καταγωγή τῶν Μωαβιτῶν
καὶ Ἀμμωνιτῶν (19, 30-38)

19, ³⁰ Ἀνέβη δὲ Λῶτ ἐκ Σηγῶρ καὶ ἐκάθητο ἐν τῷ ὄρει αὐτὸς καὶ αἱ δύο θυγατέρες αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ· ἐφοβήθη γὰρ κατοικῆσαι ἐν Σηγῶρ. καὶ κατώκησεν ἐν τῷ σπηλαίῳ, αὐτὸς καὶ αἱ δύο θυγατέρες αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ.

³¹ εἶπε δὲ ἡ πρεσβυτέρα πρὸς τὴν νεωτέραν· ὁ πατήρ ἡμῶν πρεσβύτερος, καὶ οὐδεὶς ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς, ὃς εἰσελεύσεται πρὸς ἡμᾶς, ὡς καθήκει πάση τῇ γῆ·

³² δεῦρο καὶ ποτίσωμεν τὸν πατέρα ἡμῶν οἶνον καὶ κοιμηθῶμεν μετ' αὐτοῦ καὶ ἐξαναστήσωμεν ἐκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν σπέρμα.

³³ ἐπότισαν δὲ τὸν πατέρα αὐτῶν οἶνον ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, καὶ εἰσελθούσα ἡ πρεσβυτέρα ἐκοιμήθη μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, καὶ

19, ³⁰ Ἀνέβηκε ὁμοῦς ὁ Λῶτ ἀπὸ τὴν Σηγῶρ μαζί με τις δυὸ θυγατέρες του καὶ κατοίκησε στὸ ὄρος, γιατί φοβήθηκε νὰ κατοικήσει στὴν Σηγῶρ. Καὶ κατοίκησε σὲ σπηλιά, αὐτὸς καὶ οἱ δύο θυγατέρες του.

³¹ Καὶ εἶπε ἡ μεγαλύτερη (θυγατέρα) στὴν μικρότερη: «Ὁ πατέρας μας εἶναι γέροντας καὶ δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος στὴν γῆ, γιὰ νὰ μᾶς νυμφευτεῖ, καθὼς εἶναι συνήθεια σ' ὅλη τὴν γῆ.

³² Ἐλα νὰ ποτίσουμε τὸν πατέρα μας κρασί καὶ νὰ κοιμηθοῦμε μαζί του καὶ νὰ ἀποκτήσουμε παιδιὰ ἀπὸ τὸν πατέρα μας».

³³ Πότισαν, λοιπόν, τὸν πατέρα τους κρασί ἐκείνη τὴν νύχτα. Καὶ πῆγε ἡ μεγαλύτερη καὶ κοιμήθηκε μετὰ τὸν πατέρα της ἐκείνη τὴν νύχτα. Αὐτὸς δὲ δὲν

οὐκ ἦδει ἐν τῷ κοιμηθῆ-
ναι αὐτὸν καὶ ἐν τῷ ἀνα-
στῆναι.

³⁴ ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἐπαύ-
ριον καὶ εἶπεν ἡ πρεσβυ-
τέρα πρὸς τὴν νεωτέραν·
ἰδοὺ ἐκοιμήθην χθὲς μετὰ
τοῦ πατρὸς ἡμῶν· ποτί-
σωμεν αὐτὸν οἶνον καὶ ἐν
τῇ νυκτὶ ταύτῃ, καὶ εἰσελ-
θοῦσα κοιμήθητι μετ' αὐ-
τοῦ, καὶ ἐξαναστήσωμεν
ἐκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν
σπέρμα.

³⁵ ἐπότισαν δὲ καὶ ἐν τῇ
νυκτὶ ἐκείνῃ τὸν πατέρα
αὐτῶν οἶνον, καὶ εἰσελ-
θοῦσα ἡ νεωτέρα ἐκοιμή-
θη μετὰ τοῦ πατρὸς αὐ-
τῆς, καὶ οὐκ ἦδει ἐν τῷ
κοιμηθῆναι αὐτὸν καὶ
ἀναστῆναι.

³⁶ καὶ συνέλαβον αἱ δύο
θυγατέρες Λῶτ ἐκ τοῦ
πατρὸς αὐτῶν.

³⁷ καὶ ἔτεκεν ἡ πρεσβυτέ-
ρα υἱὸν καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄ-
νομα αὐτοῦ Μωᾶβ λέ-
γουσα· ἐκ τοῦ πατρὸς
μου· οὗτος πατὴρ Μωαβι-
τῶν ἕως τῆς σήμερον
ἡμέρας.

τὴν ἀντιλήφθηκε οὔτε ὅ-
ταν ξάπλωσε οὔτε ὅταν
σηκώθηκε.

³⁴ Τὴν ἐπόμενη μέρα εἶπε
ἡ μεγαλύτερη στὴν μι-
κρότερη: «Νὰ ἐγὼ κοιμή-
θῃκα χτὲς μὲ τὸν πατέρα
μας· ἄς τὸν μεθύσουμε
καὶ αὐτὴ τὴν νύχτα καὶ νὰ
πᾶς νὰ κοιμηθεῖς μαζί
του, γιὰ νὰ ἀποκτήσουμε
παιδὶ ἀπὸ τὸν πατέρα
μας».

³⁵ Πότισαν, λοιπόν, καὶ
τὴν νύχτα ἐκείνη τὸν πα-
τέρα τους κρασί καὶ πῆγε
ἡ μικρότερη κόρη καὶ κοι-
μήθηκε μαζί του. Αὐτὸς
δὲ δὲν τὴν ἀντιλήφθηκε
οὔτε ὅταν ξάπλωσε οὔτε
ὅταν σηκώθηκε.

³⁶ Καὶ συνέλαβαν οἱ δύο
θυγατέρες τοῦ Λῶτ ἀπὸ
τὸν πατέρα τους.

³⁷ Καὶ ἡ μὲν μεγαλύτερη
γέννησε υἱὸ καὶ κάλεσε
τὸ ὄνομα του Μωᾶβ,
«γιατὶ —εἶπε— εἶναι ἀπὸ
τὸν πατέρα μου». Αὐτὸς
εἶναι ὁ πρόγονος τῶν ση-
μερινῶν Μωαβιτῶν.

³⁸ **ἔτεκε δὲ καὶ ἡ νεωτέρα υἱὸν καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἀμμάν, λέγουσα· υἱὸς γένους μου· οὗτος πατήρ Ἀμμανιτῶν ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας.**

³⁸ Ἡ δὲ νεώτερη γέννησε ἐπίσης υἱὸ καὶ κάλεσε τὸ ὄνομά του Ἀμμάν, «γιατὶ —εἶπε— εἶναι παιδί ἀπὸ τὴν (ἴδια) οἰκογένειά μου». Αὐτὸς εἶναι ὁ πρόγονος τῶν σημερινῶν Ἀμμωνιτῶν.

Στίχ. 33. Ἐκοιμήθη μετὰ τοῦ πατρός της. Λευϊτ. 18, 6-7.

Στίχ. 30. Ἐφοβήθη... Φοβήθηκε μήπως ἡ Σηγῶρ περιπλακεῖ καὶ αὐτὴ στὴν ἴδια καταστροφή· σημεῖο τῆς ἀδύνατης πίστεως, γιατί ὁ Θεὸς τοῦ εἶχε βεβαιώσει τὴν ἀσφάλειά του ἐκεῖ.

Στίχ. 31. Εἶπε ἡ πρεσβυτέρα... Ἡ ἀμαρτία τοῦ Λῶτ καὶ τῶν θυγατέρων του γίνεται μεγαλύτερη ἀπὸ τὰ μεγάλα προνόμια ποὺ δόθηκαν σ' αὐτοὺς ἀπὸ τὸν Θεό, τὴν λύτρωσή τους ἀπὸ τὴν καταστροφή καὶ ἀπὸ τὴν δειχθεῖσα ἀποστροφή τοῦ Θεοῦ στὰ ἀμαρτήματα τῶν Σοδομιτῶν. Ἀμαρτήματα σὰν κι' αὐτὸ ποὺ ἀναφέρεται ἐδῶ στὴν περικοπὴ μας θεωροῦνται ἀφύσικα καὶ μετὰ τῶν ἐθνικῶν ἀκόμα (Α' Κορ. 5, 1). Ὁ Θεὸς δείχνει τὴν ἀποστροφή Του σ' αὐτὰ στὸ Λευϊτ. κεφ. 18 καὶ Δευτ. κεφ. 27. Μερικοὶ παλαιοὶ συγγραφεῖς (ὅπως ὁ Ἰώσηπος, ὁ Ὠριγένης καὶ ὁ Χρυσόστομος) συμπεραίνουν ἀπὸ τὴν φράση «οὐδεὶς ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς» ὅτι οἱ θυγατέρες τοῦ Λῶτ νόμισαν ὅτι μετὰ τὴν τελευταία καταστροφή καταστράφηκαν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τῆς γῆς καὶ ὅτι ἔμειναν μόνο αὐτὲς καὶ ὁ πατέρας τους πάνω στὴν γῆ. Λέχθηκε ὅτι ἡ ἐδῶ ἱστορία γράφτηκε γιὰ νὰ εἶναι μιὰ προτροπὴ στὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ νὰ μὴ μολύνονται μετὰ γάμους μετὰ τῶν συγγενῶν.

Στίχ. 37.38. Μωάβ, δηλαδὴ «σπέρμα ἀπὸ πατέρα» καὶ

Ἀμμάν, δηλαδή «υἱὸς ἀπὸ συγγενῆ μου» ἢ «υἱὸς ἀπὸ τὸν λαό μου» (Ταργκούμ), ἔγιναν οἱ ὀνομασίες τῶν δύο οἰκογενειῶν τῶν παιδιῶν τοῦ Λῶτ. Στὸ Δευτ. 2, 9.19 οἱ Ἰσραηλίτες ἀπαγορεύθηκαν νὰ εἰσβάλουν στὴν χώρα τους καὶ νὰ τοὺς ἐνοχλοῦν. Ἀκόμα καὶ ὅταν αὐτοὶ ἔγιναν ἐχθροὶ τους καὶ μίσθωσαν τὸν Βαλαὰμ νὰ καταραστεῖ τοὺς Ἰσραηλίτες (Ἀριθμ. κεφ. 23 ἔξ.), οἱ Ἰσραηλίτες ἔπρεπε νὰ τοὺς φέρονται ὡς φυσικοὺς συγγενεῖς. Ἡ εὐνοια πάλι ἢ δειχθεῖσα στὴν Ρουθ τὴν Μωαβίτιδα ἦταν ἕνα ἄλλο παράδειγμα ὅτι αὐτοὶ δὲν ἦταν ὑπὸ κατάρα. Καὶ ὁ προφῆτης Ἰερεμίας προφήτευσε ὅτι ὁ Θεὸς «θὰ φέρει πάλι τὴν αἰχμαλωσία τοῦ Μωάβ τὶς τελευταῖες ἡμέρες» (Ἱερ. 48, 47 κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν).

«Μετὰ 500 χρόνια ὁ Θεὸς ἀπὸ πολλοὺς λαοὺς διαλέγει τὸν Ἰσραὴλ γιὰ περιούσιο καὶ ἀποπαιδῶνει ὅλους τοὺς ἄλλους. Γιατί ἄραγε; Ἦταν δίκαιο; Μιὰ ἐξήγησι, πού τὴ δίνει πάλι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο μὲ τὸν Παῦλο, εἶνε ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε αὐθαίρετος· Θεὸς εἶνε, ὅ,τι θέλει κάνει. Ποιοὶ εἴμαστε ἔμεῖς, γιὰ νὰ τοῦ κάνουμε ἔλεγχο; Τὰ σκευὴ τὰ κεραμικὰ μποροῦν νὰ ποῦν στὸν κεραμιδάρη, γιατί ἔμένα μ' ἔκανες καθίκι, γιατί ἔμένα ἀνθοδοχεῖο; Ἀλλὰ στὸ βάθος καὶ αὐτῆς τῆς αὐθαιρεσίας ὑπάρχει μιὰ ἀπέραντη δικαιοσύνη μὲ πολὺ ἔλεος καὶ ἀγάπη. Ὑπάρχουν σοβαροὶ λόγοι, ὅταν ὁ Θεὸς διαλέγη αὐτὸν καὶ παρατάτῃ τὸν ἄλλο. Νὰ ἕνας λόγος· ἡ καταβολή· ἢ πρώτη ἀρχή. Ἀπόγονοι τοῦ ἀγνοῦ καὶ πιστοῦ Ἀβραὰμ οἱ Ἰσραηλίτες. Ἡ καταβολή τους ἔγινε σὲ μιὰ στιγμή πού ὁ Ἀβραὰμ ἔκανε τὸ μεγάλο ἐκεῖνο σάλτο τῆς πίστεως· καὶ πρῶτα ἔγινε πνευματικὰ κι ἔπειτα σαρκικά. Ἀπόγονοι τοῦ Λῶτ οἱ Μωαβίτες καὶ οἱ Ἀμμανίτες. Ἡ καταβολή τους ἔγινε μὲ τὸν πιὸ ἄτιμο τρόπο, μὲ τὴν πιὸ ἀποκρουστικὴ αἰμομιξία, πάνω στὸ πιὸ ἀναίσθητο μεθύσι. Ποῦ σύγκρισι ἀνάμεσα στὴν πίστι τοῦ Ἀβραὰμ καὶ στὴν ἀναίσθησία τοῦ μεθυσμένου Λῶτ; Ποῦ σύγκρισι ἀνάμεσα στὴν ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ καὶ στὸ πονηρὸ καὶ ἔκφυλο σχέδιο τῶν θυγατέρων τοῦ Λῶτ; Δίκαιος ὁ Λῶτ καὶ εὐσεβῆς καὶ φιλό-

ξενος ἀλλ' ὁ Ἄβραᾶμ βρέθηκε προτιμότερος στὰ μάτια τοῦ Θεοῦ. Πολλές φορές καί σήμερα γονεῖς εὐσεβεῖς, εὐσεβέστατοι, ἀποροῦν καί διερωτῶνται γεμάτοι πόνο: «Γιατί ἐνῶ ἐμεῖς εἴμαστε καλοὶ Χριστιανοί, ἐνῶ ἀναθρέψαμε τὰ παιδιά μας τελειῶς χριστιανικά, γιατί ἐκεῖνα βγαίνουν ἀλήτες καί ἀσεβεῖς; Γιατί;» (Σάκκος).

4. Ὁ Ἄβραᾶμ στὰ Γέραρα (20, 1 – 21, 34)

1ο Ἡ Σάρρα διαφυλάσσεται πάλι
μὲ θαυμαστὸ τρόπο (20, 1-18)

20, ¹ Καὶ ἐκίνησεν ἐκεῖθεν Ἄβραᾶμ εἰς γῆν πρὸς Λίβα καὶ ᾤκησεν ἀνὰ μέσον Κάδης καὶ ἀνὰ μέσον Σούρ. καὶ παρώκησεν ἐν Γεράροις.

² εἶπε δὲ Ἄβραᾶμ περὶ Σάρρας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι ἀδελφή μου ἐστίν· ἐφοβήθη γὰρ εἰπεῖν ὅτι γυνή μου ἐστί, μή ποτε ἀποκτείνωσιν αὐτὸν οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως δι' αὐτήν. ἀπέστειλε δὲ Ἄβιμέλεχ, βασιλεὺς Γεράρων, καὶ ἔλαβε τὴν Σάρραν.

³ καὶ εἰσήλθεν ὁ Θεός

20, ¹ Ἀπὸ ἐκεῖ ὁ Ἄβραᾶμ ἀναχώρησε γιὰ τὸν Νότο καὶ ἀφοῦ ἔφτασε μεταξὺ Κάδης καὶ Σούρ ἐγκαταστάθηκε ὡς ἄποικος στὰ Γέραρα.

² Εἶπε δὲ γιὰ τὴν Σάρρα τὴν γυναῖκα του, «Εἶναι ἀδερφή μου», γιατί φοβήθηκε νὰ πεῖ, «Εἶναι γυναῖκα μου», μήπως τὸν φονεύσουν γι' αὐτήν οἱ ἄνδρες τῆς πόλης. Ὁ Ἄβιμέλεχ, ὁ βασιλιάς τῶν Γεράρων, ἔστειλε καὶ ἔλαβε τὴν Σάρρα.

³ Ἀλλὰ ὁ Θεὸς ἦρθε τὴν

πρός Ἀβιμέλεχ ἐν ὕπνῳ
τὴν νύκτα καὶ εἶπεν· ἰδοὺ
σὺ ἀποθνήσκεις περὶ τῆς
γυναικός, ἧς ἔλαβες, αὕτη
δὲ ἐστὶ συμφωκῆκυῖα ἀν-
δρί.

⁴ Ἀβιμέλεχ δὲ οὐχ ἤψατο
αὐτῆς καὶ εἶπε· Κύριε,
ἔθνος ἀγνοοῦν καὶ δί-
καιον ἀπολεῖς;

⁵ οὐκ αὐτός μοι εἶπεν,
ἀδελφή μου ἐστί; καὶ αὐ-
τῇ μοι εἶπεν, ἀδελφός μου
ἐστίν; ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ
καὶ ἐν δικαιοσύνῃ χειρῶν
ἐποίησα τοῦτο.

⁶ εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς
καθ' ὕπνον· κἀγὼ ἔγνω
ὅτι ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ
ἐποίησας τοῦτο, καὶ ἐφει-
σάμην σου τοῦ μὴ ἀμαρ-
τεῖν σε εἰς ἐμέ· ἔνεκα
τούτου οὐκ ἀφήκᾳ σε ἄ-
φασθαι αὐτῆς.

⁷ νῦν δὲ ἀπόδος τὴν γυ-
ναῖκα τῷ ἀνθρώπῳ, ὅτι
προφήτης ἐστὶ καὶ
προσεύξεται περὶ σοῦ καὶ
ζήσῃ· εἰ δὲ μὴ ἀποδίδως,
γνώσῃ ὅτι ἀποθανῆ σου
καὶ πάντα τὰ σά.

νύκτα στὸν Ἀβιμέλεχ
στὸν ὕπνο του καὶ τοῦ εἶ-
πε: «Θὰ πεθάνεις γιὰ τὴν
γυναῖκα ποὺ πήρες· γιὰ
αὐτὴ εἶναι νυμφευμένη
μὲ ἄνδρα».

⁴ Ὁ Ἀβιμέλεχ ὅμως δὲν
τὴν εἶχε πλησιάσει καὶ εἶ-
πε: «Κύριε, θὰ καταστρέ-
ψεις ἀκόμα καὶ ἔθνος ποὺ
εἶναι ἀθῶο καὶ δίκαιο;

⁵ Ὁ ἴδιος δὲν μοῦ εἶπε,
«Εἶναι ἀδερφή μου»; Καὶ
αὐτῇ, πάλι, ἡ ἴδια δὲν μοῦ
εἶπε, «Εἶναι ἀδερφός μου»;
Ἐπραξα αὐτὸ μὲ ἀγνή
καρδιά καὶ μὲ ἀθωότητα».

⁶ Τοῦ εἶπε δὲ ὁ Θεὸς στὸ
ὄνειρο· «Καὶ Ἐγὼ γνωρίζω
ὅτι μὲ ἀγνή καρδιά ἔ-
κανες αὐτό, γι' αὐτὸ καὶ
σὲ ἐμπόδισα νὰ μὴν
ἀμαρτήσεις σὲ Ἐμένα. Γι'
αὐτὸ δὲν σὲ ἄφησα νὰ
τὴν ἀγγίξεις.

⁷ Τώρα, λοιπόν, δώσε πάλι
τὴν γυναῖκα στὸν ἄν-
θρωπο, γιὰτι εἶναι προ-
φήτης καὶ θὰ προσευχη-
θεῖ γιὰ σένα, ὥστε νὰ ζή-
σεις. Ἄν ὅμως δὲν τὴν
ἐπιστρέψεις, γνώριζε ὅτι

⁸ και ὠρθησεν Ἀβιμέλεχ τῷ πρῶτῳ καὶ ἐκάλεσε πάντας τοὺς παῖδας αὐτοῦ καὶ ἐλάλησε πάντα τὰ ρήματα ταῦτα εἰς τὰ ὦτα αὐτῶν, ἐφοβήθησαν δὲ πάντες οἱ ἄνθρωποι σφόδρα.

⁹ καὶ ἐκάλεσεν Ἀβιμέλεχ τὸν Ἀβραάμ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· τί τοῦτο ἐποίησας ἡμῖν; μήτι ἡμάρτομεν εἰς σέ, ὅτι ἐπήγαγες ἐπ' ἐμέ καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν μου ἁμαρτίαν μεγάλην; ἔργον, ὃ οὐδεὶς ποιήσει, πεποιήκας μοι.

¹⁰ εἶπε δὲ Ἀβιμέλεχ τῷ Ἀβραάμ· τί ἐνιδῶν ἐποίησας τοῦτο;

¹¹ εἶπε δὲ Ἀβραάμ· εἶπα γάρ, ἄρα οὐκ ἔστι θεοσέβεια ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐμέ τε ἀποκτενοῦσιν ἕνεκεν τῆς γυναϊκός μου.

¹² καὶ γάρ ἀληθῶς ἀδελφή μου ἐστίν ἐκ πατρός, ἀλλ' οὐκ ἐκ μητρός· ἐγε-

θὰ πεθάνεις ἐσὺ καὶ ὅλα ὅσα ἔχεις».

⁸ Ἀφοῦ δὲ σηκώθηκε ὁ Ἀβιμέλεχ τὸ πρῶτῳ κάλεσε ὅλους τοὺς δούλους του καὶ τοῦ· εἶπε ὅλα τὰ λόγια αὐτά. Καὶ οἱ ἄνδρες φοβήθηκαν πολύ.

⁹ Καὶ κάλεσε ὁ Ἀβιμέλεχ τὸν Ἀβραάμ καὶ τοῦ εἶπε· «Γιατὶ μᾶς τὸ ἔκανες αὐτό; Σοῦ ἔκανα κανένα κακό, ὥστε νὰ φέρεις τέτοιο μεγάλο ἁμάρτημα σέ μένα καὶ τὸ βασίλειό μου; Μοῦ ἔκανες πράγμα, ποὺ κανεὶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ κάνει!».

¹⁰ Καὶ πρόσθεσε ὁ Ἀβιμέλεχ· «Τί κακὸ εἶδες καὶ μᾶς ὑποπεύθηκες;»

¹¹ Καὶ εἶπε ὁ Ἀβραάμ· «(Τὸ ἔκανα αὐτὸ) ἐπειδὴ σκέφτηκα ὅτι δὲν θὰ ὑπάρχει φόβος Θεοῦ στὸν τόπο αὐτὸ καὶ (γὶ' αὐτὸ) θὰ μὲ φονεύσουν γιὰ τὴν γυναῖκα μου.

¹² Ἀλλὰ καὶ πραγματικὰ εἶναι ἀδελφή μου, ἀπὸ τὸν πατέρα μου, ὄχι ὅμως

νήθη δέ μοι εἰς γυναῖκα.

¹³ ἐγένετο δέ, ἡνίκα ἐξηγαγέ με ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός μου, καὶ εἶπα αὐτῇ· ταύτην τὴν δικαιοσύνην ποιήσεις εἰς ἐμέ, εἰς πάντα τόπον οὗ ἂν εἰσέλθωμεν ἐκεῖ, εἰπόν ἐμέ, ὅτι ἀδελφός μου ἐστίν.

¹⁴ ἔλαβε δέ Ἄβιμέλεχ χίλια δίδραχμα καὶ πρόβατα καὶ μόσχους καὶ παῖδας καὶ παιδίσκας καὶ ἔδωκε τῷ Ἄβραάμ καὶ ἀπέδωκεν αὐτῷ Σάρραν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.

¹⁵ καὶ εἶπεν Ἄβιμέλεχ τῷ Ἄβραάμ· ἰδοὺ ἡ γῆ μου ἐναντίον σου· οὗ ἂν σοὶ ἀρέσκη, κατοίκει.

¹⁶ τῇ δὲ Σάρρα εἶπεν· ἰδοὺ δέδωκα χίλια δίδραχμα τῷ ἀδελφῷ σου· ταῦτα ἔσται σοὶ εἰς τὴν τιμὴν τοῦ προσώπου σου καὶ πάσαις ταῖς μετὰ σοῦ· καὶ πάντα ἀλήθευσον.

¹⁷ προσηύξατο δὲ Ἄβρα-

ἀπὸ τὴν μητέρα μου· καὶ ἔγινε γυναῖκα μου.

¹³ Καὶ ὅταν ὁ Θεὸς μὲ ἔκανε νὰ βγῶ ἀπὸ τὸν οἶκο τοῦ πατέρα μου εἶπα σ' αὐτῇ: Αὐτὴ τὴν χάρη θέλω νὰ μοῦ κάνεις· Σὲ ὅποιονδήποτε τόπο φτάνουμε νὰ λές γιὰ μένα, Αὐτὸς εἶναι ἀδερφός μου».

¹⁴ Ὁ Ἄβιμέλεχ τότε πῆρε χίλια δίδραχμα καὶ πρόβατα, μοσχάρια, δούλους καὶ δοῦλες καὶ τὰ ἔδωσε στὸν Ἄβραάμ καὶ ἀκόμα τοῦ ἔδωσε πάλι τὴν γυναῖκα του Σάρρα.

¹⁵ Καὶ εἶπε ὁ Ἄβιμέλεχ στὸν Ἄβραάμ: «Ὅριστε, ἡ χώρα μου εἶναι στὴν διάθεσή σου· κατοίκησε ὅπου σοῦ ἀρέσει».

¹⁶ Καὶ στὴν Σάρρα εἶπε: «Ἔδωσα χίλια δίδραχμα στὸν (ἀδελφό) σου· αὐτὰ εἶναι γιὰ τὴν προσβολὴ πού ἔνοιωσες ἐσὺ καὶ ὀλες οἱ ἀκόλουθες γυναῖκες σου. Πάντα νὰ λές τὴν ἀλήθεια».

¹⁷ Προσευχήθηκε δὲ ὁ

ἀμ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἰάσατο ὁ Θεὸς τὸν Ἀβιμέλεχ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὰς παιδίσκας αὐτοῦ, καὶ ἔτεκον·

¹⁸ **ὅτι συγκλείων συνέκλεισε Κύριος ἕξωθεν πᾶσαν μήτραν ἐν τῷ οἴκῳ Ἀβιμέλεχ, ἔνεκεν Σάρρας τῆς γυναικὸς Ἀβραάμ.**

Ἀβραάμ στὸν Θεὸ καὶ θεράπευσε ὁ Θεὸς τὸν Ἀβιμέλεχ καὶ τὴν γυναῖκα του καὶ τὶς δοῦλες του καὶ τεκνοποίησαν.

¹⁸ Γιατὶ ὁ Κύριος εἶχε κλείσει ὅλες τὶς μῆτρες στὴν οἰκία τοῦ Ἀβιμέλεχ ἐξ αἰτίας τῆς Σάρρας, τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀβραάμ.

Στίχ. 1-18. Διαμονὴ στὰ Γέραρα. 12, 10-20. — **Στίχ. 3.** «Ἐν ὕπνῳ». 31, 24, 46, 2. Γ' Βασ. 3, 5. Ματθ. 1, 20, 2, 13.19. 27, 19. — **Στίχ. 6.** «Οὐκ ἀφήκά σε». 31, 7. Α' Βασ. 25, 26. Ψαλμ. 104, 14. Ἰουδ. 24. — **Στίχ. 11.** Θεοσεβεία. 42, 18. Ψαλμ. 110, 10. Ἰωβ 28, 28. Παροιμ. 1, 7. Σοφ. Σειρ. 1, 14-16. — **Στίχ. 12.** Θυγάτηρ ἐκ τοῦ πατρός μου. Λευϊτ. 18, 9. — **Στίχ. 17.** Ὁ Ἀβραάμ προσευχήθηκε. 18, 16-33.

Στίχ. 1. Ἐκίνησεν ἐκεῖθεν Ἀβραάμ. Μετακινήθηκε πιθανῶς γιὰ τὴν καταστροφὴ τῶν πόλεων τῆς πεδιάδας, γιὰ νὰ εἶναι σὲ μιὰ μεγαλύτερη ἀπόσταση ἀπὸ τὸν τόπο τῆς καταστροφῆς καὶ ἀπὸ τὶς θειώδεις ἀναθυμιάσεις του. Αὐτὸ εἶναι ἕνα ἄλλο παράδειγμα τῆς ὄχι ἀνετης ζωῆς του ποὺ κανονίστηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ διαγεί (Ἐβρ. 11, 9). Ἡ **Κάδη** καὶ ἡ **Σοῦρ** ἦταν στὰ ἄκρα τῆς ἐρήμου, ποὺ ὀνομάστηκε ἐρημος τῆς Κάδης ἢ ἐρημος τῆς Σοῦρ (βλ. Ἔξοδ. 15, 22). **Γέραρα** ἦταν μιὰ πόλη τῶν Φιλισταίων, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ βασιλιάδες τους (βλ. 26, 6.17).

Στίχ. 2. Περὶ Σάρρας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ... Ἄν καὶ ἡ Σάρρα ἦταν ἐνενηντα χρονῶν, ὅμως ἡ νεότητά της ἦταν ἀνανεωμένη, ὥστε ὁ πατριάρχης ἦταν σὲ κίνδυνο γι' αὐτή. Ὁ Θεὸς ἔδωσε νεανικὸ σφρίγος στὸν Μωυσῆ καὶ τὸν Χάλεβ στὴν γεροντικὴ τους ἡλικία (Δευτ. 34, 7. Ἰησ. Ν. 14, 10.11).

— «Ἡ Σάρρα ἦταν τότε 90 χρονῶν. Γι' αὐτὸ πολλοὶ θὰ ἀποροῦν, πῶς τὴν πῆρε ὁ Ἀβιμέλεχ σὰ διαλεχτὴ γυναῖκα. Ὑπάρχουν πολλοὶ λόγοι. Σπουδαιότερος εἶνε ὅτι τότε ποὺ οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν γύρω στὰ 200 χρόνια, ἡ ἡλικία τῶν 90 χρονῶν εἶνε σὰν τὴ σημερινὴ τῶν 35. Ἄν ἡ Σάρρα ἦταν καὶ πολὺ ὀμορφὴ καὶ ἔξυπνη καὶ πλούσια, πρέπει νὰ φανταστῆ κανεὶς μιὰ σημερινὴ ὀμορφὴ γυναῖκα 35 χρονῶν μὲ μυαλὸ καὶ μὲ περιουσία» (Σάκκος).

Στίχ. 3. Ἴδου σὺ ἀποθνήσκεις. Δηλαδὴ ἄξιος θανάτου γιὰ τὴν κατάθλιψη ποὺ προξένησε στὸν ξένο, ποὺ ἦρθε νὰ παραμείνει γιὰ λίγο στὴν χώρα· γιατί ἔλαβε τὴν Σάρρα χωρὶς τὴν συναίνεση τοῦ Ἀβραὰμ (βλ. Ἔξοδ. 22, 21. Λευϊτ. 19, 33). Ἔτσι ὁ Θεὸς ἐκπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσή Του, «θὰ καταραστῶ ὅσους σὲ καταρῶνται» (Γέν. 12, 3). Ἔλαβε τὸ μέρος τοῦ Ἀβραὰμ ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν του καὶ δὲν ἄφησε ἄνθρωπο νὰ τοῦ κάνει κακὸ (Ψαλμ. 104, 13-15). Τὰ ὄνειρα ἦταν ἓνα μέσο τῆς θείας Ἀποκαλύψεως στοὺς πατριαρχικοὺς χρόνους (Ἰωβ 33, 14-17. Ἀριθμ. 12, 6).

Στίχ. 4. Ἔθνος δίκαιον. Οἱ Σοδομίτες καταστράφηκαν γιὰ τὴν ὕβρη τους στοὺς ξένους. Ὁ Ἀβιμέλεχ ἀπολογεῖται ὅτι ὁ λαὸς του δὲν ἦταν σὰν κι' αὐτοὺς καὶ ὅτι αὐτοὶ ἦταν δίκαιοι καὶ εὐσπλαγχτικοὶ καὶ σέβονταν τὰ δίκαια τῶν ἀδυνάτων καὶ τῶν ξένων.

Στίχ. 5. Ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ... Δηλαδὴ ὄχι ὅτι ἦταν καθαρὸς ἀπὸ κάθε ἀμάρτημα, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὸ τὸ εἰδικὸ ἀμάρτημα, τὸ νὰ λάβει τὴν γυναῖκα ἄλλου ἀνδρα.

Στίχ. 6. Τοῦ μὴ ἀμαρτεῖν εἰς ἐμέ, γιατί μὲ τὴν διαθήκη ὁ Ἀβραὰμ ἔγινε φίλος Του καὶ μιὰ προσβολὴ ἐναντίον αὐτοῦ θὰ ἦταν προσβολὴ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ. Ἐπίσης βλέπουμε ἐδῶ ὅτι ἀμαρτήματα ἀγνοίας καὶ μυστικὰ ἀμαρτήματα ποὺ διαπράττονται στὸ σκότος εἶναι ἐπίσης ἀμαρτήματα κατὰ τοῦ Θεοῦ (βλ. Λευϊτ. 6, 2. Ψαλμ. 50, 6).

Στίχ. 7. Προφήτης. Βλ. τὸ μεγάλο μας ὑπόμνημα. «Πρόφῃτης» ἔβρ. «Nabi». Ἐδῶ ἡ λέξη χρησιμοποιεῖται γιὰ πρώτη φορὰ. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι οἱ προφῃτες ἦταν «βλέποντες», γιὰ

τι ἔβλεπαν ὀράσεις γιὰ τὸ μέλλον καὶ λάβαιναν θεῖες ἀποκαλύψεις, ἦταν οἱ «ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ» ἢ «οἱ δοῦλοι τοῦ Κυρίου», τὸ ἔργο τῶν ὁποίων ἦταν νὰ προσεύχονται γιὰ τοὺς ἄλλους (βλ. Ψαλμ. 98, 6. Α΄ Βασ. 9, 9. Δευτ. 33, 1. Ἰωβ 42, 8). «Ἀξιοθαύμαστο ἐπίσης εἶνε ὅτι, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς μιλάει μὲ τὸν Ἀβιμέλεχ, καὶ μποροῦν νὰ λύσουν τὴ διαφορὰ τους ἄμεσα, ἐν τούτοις παραπέμπει τὸν Ἀβιμέλεχ στὸν Ἀβραάμ. Ἐκεῖνος, λέει, θὰ προσευχηθῆ σὲ μένα γιὰ σένα, καὶ θὰ σωθῆς, γιατί ἐκεῖνος εἶνε προφήτης μου. Αὐτὸ μοιάζει μὲ τὴν ἐξουσία τοῦ «δεσμῆν καὶ λύειν», τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, ποὺ ἔδωσε ὁ Χριστὸς στὴν Ἐκκλησία του. Ὅ,τι λύση ἢ Ἐκκλησία, τὸ λύνει κι ὁ Χριστὸς· ὅ,τι δὲν τὸ λύση ἢ Ἐκκλησία, δὲν τὸ λύνει κι ὁ Χριστὸς. Ὁ Θεὸς μιὰ καὶ ἔχει ἐκπρόσωπο στὴ γῆ, δὲν δέχεται ἐπικοινωνία καὶ διαπραγματεύσεις μὲ τρίτους, παρὰ μόνο μέσω τοῦ ἐκπροσώπου του. Τοῦ δίνει ἔτσι μεγάλο κῦρος καὶ ἀπεριόριστη ἐξουσία. Ὀνομάζει δὲ τὸν Ἀβραάμ προφήτη, ἂν καὶ ὁ Ἀβραάμ τίποτε δὲν προφήτευσε. Προφήτης εἶνε γενικὰ ὁ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἦταν ὁ Ἀβραάμ, ὁ ἐκπρόσωπος του, αὐτὸς ποὺ ἔχει δεσμὸ μαζί του, ὁ ἄνθρωπός του» (Σάκκος).

Στίχ. 10. Τί ἐνιδῶν ἐποίησας τούτο; Τί κακὸ σημεῖο εἶδες σ' ἐμᾶς καὶ μᾶς ὑποπεύθηκες:

Στίχ. 11. Θεοσέβεια. Αὐτὸς ὁ φόβος μόνο κρατᾶει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ ἁμαρτήματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς συγκρατήσῃ ὁ φόβος τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ἀβραάμ εἶχε δεῖ τὴν κακία τῶν Χανααίων, καὶ πῶς ὁ ἰσχυρὸς καταπιέζει τὸν ἀδύνατο· καὶ παρὰ τὸ ὅτι ὁ Θεὸς τὸν δόξασε σὲ μερικὸς ἀπ' αὐτούς τόσο, ὥστε φοβοῦνταν νὰ τὸν ἐνοχλήσουν, ὅμως ἦταν σὲ ἀγωνία, ὅταν ἦρθε σὲ μιὰ ξένη χώρα στὴν ὁποία δὲν ἦταν γνωστός (βλ. Γέν. 42, 18. Λευϊτ. 25, 43. Νεεμ. 5, 15).

Στίχ. 12. Ἀδελφή μου ἐστὶν ἐκ πατρός. Τὸ Ἑβραϊκὸ λέει ὅτι ἡ Σάρα ἦταν ἡ ἴδια ἢ Ἰεσχά (11, 29), ἡ ἐγγονὴ τοῦ πατέρα τοῦ Ἀβραάμ· αὐτὴ μποροῦσε νὰ ὀνομαστῆ ἀδελφὴ του μὲ τὴν ἔννοια μὲ τὴν ὁποία ὁ Λῶτ ἦταν ἀδελφός του.

Στίχ. 13. Ἦνίκα ἐξήγαγέ με ὁ Θεός. Τὸ ρῆμα εἶναι στὸν πληθυντικό· γι' αὐτὸ καὶ μερικοὶ ἀποδίδουν τὴν φράση «Ὁταν οἱ θεοὶ μὲ ἔβγαλαν», ἀναφέροντες αὐτὸ στοὺς Ἀγγέλους, ποὺ στάλθηκαν νὰ τὸν ὀδηγήσουν. Τὸ Ταργκοὺμ ἔχει τὸν στίχο μας ὡς ἐξῆς: «Ὁταν τὰ ἔθνη παραστράτησαν κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν τους, ὁ Κύριος μὲ κάλεσε στὸν φόβο Του, μακριὰ ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ πατέρα μου».

Στίχ. 15. Ἴδου ἡ γῆ μου ἐναντίον σου. Αὐτὴ ἡ ἄδεια στερώθηκε ἀργότερα μὲ μιὰ συνθήκη μεταξύ τους (βλ. 21, 23 ἐξ.).

Στίχ. 16. Χίλια δίδραχμα. «Χίλια κομμάτια ἀσήμι», λέει τὸ Ἑβραϊκό, δηλαδὴ «σίκλους» ἀσήμι. Γιὰ τὴν φράση «χιλιάδες ἀργυρίου» βλ. Ψαλμ. 119, 72. Ἦσ. 7, 23. «Ἴσως ἀπορεῖ κανεὶς, γιατί τὸ βιβλίον λέει «χίλια δίδραχμα» καὶ δὲν λέει «δύο χιλιάδες δραχμές». Κι ἕνας ποὺ ξέρει ὅτι στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀβραὰμ δὲν ὑπῆρχαν νομίσματα, ἀπορεῖ ἀκόμη περισσότερο. Ἐδῶ χρειάζεται μιὰ ἱστορικὴ ἐξήγησι. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δὲν ὑπῆρχε νόμισμα μὲ τὴ σημερινὴ μορφή καὶ ἐννοια· ὑπῆρχε ὅμως ἕνα εἶδος νομίσματος. Ἐκτὸς δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ «εἶδος μὲ εἶδος», ὑπῆρχε καὶ ἕνα εἶδος μὲ τὸ ὁποῖο μπορούσε κανεὶς νὰ ἀνταλλάξῃ ὅ,τι ἤθελε. Καὶ τὸ εἶδος αὐτὸ ἦταν τὰ μέταλλα, σίδηρος ἢ ἄργυρος ἢ χρυσός, σὲ μορφή ράβδων· φανταστῆτε μιὰ ράβδο 10-20 πόντους μακριὰ καὶ χοντρή σὰν τὸ δάχτυλο. Ἔτσι καὶ σήμερα οἱ ζάπλοτοι τῆς γῆς ἔχουν τὸ χρῆμα τους σὲ ράβδους χρυσοῦ. Μία ράβδος λεγόταν ὀβολός, δηλαδὴ ράβδος. Γι' αὐτὸ καὶ μέχρι σήμερα ὀβολός σημαίνει καὶ χρῆμα καὶ σούβλα καὶ στυλός. Μιὰ χούφτα ὀβολοὶ ἔκαναν μιὰ δραχμὴ, ποὺ θὰ πῆ ἀκριβῶς χούφτα (δράττομαι = χουφτιάζω). Μποροῦσε δὲ νὰ εἶνε ὀβολός σιδερένιος ἢ ἀργυρὸς ἢ χρυσός, καὶ εἶχε ἀσφαλῶς διαφορετικὴ ἀξία. Στὴν ἐβραϊκὴ γλῶσσα ὁ ὀβολός (ἀργυρὸς ἢ χρυσός) λεγόταν σεκέλ. Τὸ σεκέλ οἱ Ἑβδομήκοντα ἄλλοτε τὸ γράφουν «σίκλος» καὶ ἄλλοτε τὸ μεταφράζουν «δίδραχμον», γιατί στά χρόνια ποὺ μετέφρασαν τὴν Π. Διαθήκη (Γ' π.Χ. αἰών) ἄξιζε ἴσα μὲ ἕνα ἑλληνικὸ δίδραχμο.

Δηλαδή ὁ Ἄβιμέλεχ πλήρωσε τὴν ἀκούσια προσβολὴ ποὺ ἔκανε μὲ 1.000 ράβδους ἀργύρου ἢ χρυσοῦ» (Σάκκος). — **Ταῦτα ἔσται σοι εἰς τὴν τιμὴν τοῦ προσώπου σου.** Τὸ Ἑβραϊκὸ ἀντὶ τοῦ «ταῦτα» ἔχει «αὐτὸς» καὶ ἔχει διαφορετικὰ κάπως τὸν στίχο: «Αὐτὸς εἶναι γιὰ σένα κάλυμμα τῶν ὀφθαλμῶν». Δηλαδή «ἀφοῦ αὐτὸς εἶναι ὁ σύζυγός σου, τὸ πέπλο τοῦ προσώπου σου, ἔτσι ἀναγνώρισέ τον». Ὅταν ἡ Σάρρα εἶπε ὅτι ὁ Ἄβραάμ ἦταν ἀδελφός της, ἀπομάκρυνε αὐτὸ τὸ πέπλο ἢ τὸ κάλυμμα τῶν ματιῶν της (βλ. 24, 65). Παρὰ ταῦτα πολλοὶ ὑποθέτουν ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ λόγου τοῦ Ἄβιμέλεχ εἶναι ὅτι αὐτὸ τὸ δῶρο του στὴν Σάρρα ἦταν γιὰ νὰ γίνῃ «κάλυμμα τῶν ματιῶν», δηλαδή ἐξιλεωτικὸ δῶρο νὰ τὴν πείσει νὰ κλείσει τὰ μάτια της στὸ σφάλμα του καὶ ἔτσι νὰ τὸ συγχωρέσει. Βλέπε καὶ τὸ μεγάλο μας ὑπόμνημα. — **Πάντα ἀλήθευσον.** Δηλαδή στὸ ἐξῆς νὰ εἶσαι συνετότερη. Ἡ, κατὰ τὸν Χρυσόστομο, ὅλοι νὰ μάθουν ἀπὸ σένα ὅτι δὲν σοῦ ἔκανα κανένα κακό, ὅτι βγαίνεις ἀπὸ τὸ σπίτι μου χωρὶς νὰ σὲ ἔχω ἐνοχλήσει.

Στίχ. 17. Προσηύξατο Ἄβραάμ. Ἔτσι καὶ ὁ Ἰὼβ προσευχήθηκε γιὰ τοὺς φίλους του (Ἰὼβ 42, 9.10). — **Συγκλείων συνέκλεισε Κύριος.** Ἡ στειρότητα στελνόταν συχνὰ ὡς τιμωρία γιὰ τὴν ἀμαρτία (βλ. Ἔξοδ. 23, 26. Δευτ. 7, 14. Λευϊτ. 20, 20. Β΄ Βασ. 6, 23).

Ἀξιοπρόσεκτες οἱ παρακάτω παρατηρήσεις στὴν ὅλη παράγραφό μας: «Ὅταν λέμε «άντρισμός» ἐννοοῦμε δύο περιπίου πράγματα: τὴ γενναιότητα τοῦ ἄντρα καὶ τὸ φρόνημα τῆς κυριαρχίας ποὺ αἰσθάνεται γιὰ τὴ γυναῖκα ποὺ τοῦ ἀνήκει ἢ θέλει νὰ κατακτήσῃ καὶ τὴν ὁποία κυριαρχία του ὑπερασπίζεται μὲ πολὺ πείσμα. Λίγοι ἔχουν τὸ πρῶτο εἶδος ἀντρισμοῦ, ἐνῶ τὸ δεύτερο πείσμα τὸ ἔχουν σχεδὸν ὅλοι. Ἐδῶ βλέπουμε κάτι τὸ παράξενο. Ὁ Ἄβραάμ, ὁ γενναῖος ἐκεῖνος ποὺ μὲ λίγους δούλους κατατρόπωσε καὶ κατέσφαξε τὰ στρατεύματα τοῦ Χοδολογομόρ, δὲν ἔχει οὔτε στάλα

ἀπὸ τὸν ἄλλο ἐκεῖνο ἀντρισμὸ τῆς πεισματικῆς κυριαρχίας πάνω στὴ γυναῖκα του. Μία τὴν ἔχει, καὶ μὸλις πᾶνε νὰ τοῦ τὴν πάρουν, τὴ δίνει ἀμέσως χωρὶς ἀντίρρηση. Δὲν ἔχει καθόλου ἀντρισμὸ μὲ τὴν ἔννοια ἐκείνη πού ὑπάρχει στὴν ἔκφρασι «θέλημα ἀνδρὸς καὶ θέλημα σαρκὸς» (Ίωάν. 1, 13) ἢ «ἀντρικὸ κέφι», ὅπως λένε σήμερα· ἔχει ὅμως πολὺ ἀνεπτυγμένο τὸν ἀντρισμὸ πού ὑπάρχει στὴν ἔκφρασι «ἀνὴρ δυνάμεως» (Κριτ. 18, 2). Τέτοιον ἀντρα γύρευε ὁ Θεός, γιὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ σχέδιά του.

Λίγον καιρὸ προτοῦ νὰ ἐκπληρωθῇ ἡ ὑπόσχεσι τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ μέγας πόθος τοῦ Ἀβραάμ, ἡ ὑπόθεσι πᾶει νὰ ναυαγήσῃ μὲ τὸν πιὸ ἄδοξο τρόπο. Ἔνας ξένος τοῦ ἀφαιρεῖ τὴν γυναῖκα του. Ἔτσι φαίνεται. Ἄλλ' ἡ ὑπόθεσι δὲν διατρέχει κανέναν ἀπολύτως κίνδυνο, γιὰτὶ βρίσκεται στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ. Ἀλλοίμονο στὸν Ἀβιμέλεχ ἢ σ' ἐκεῖνον πού θὰ τολμήσῃ νὰ πειράξῃ τὸν ἀνθρωπο τοῦ Θεοῦ.

Μετὰ τὴ μεγάλη καὶ θαυμαστὴ πίστι πού ἔδειξε ὁ Ἀβραάμ στὸ Θεό, δοκιμάζεται ἡ ἐμπιστοσύνη του γιὰ ἄλλη μιὰ φορά. Σὰ νὰ μὴ χόρτασε ὁ Θεὸς ἀπὸ τὸ μεγάλο ἐκεῖνο δεῖγμα τῆς πίστεως, καὶ θέλει νὰ τὸν τυραννήσῃ λίγο ἀκόμη. Μετὰ ἀπὸ τὴ ρητὴ ὑπόσχεσι τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ πιά ὠρίστηκε καὶ ἡ ἡμερομηνία πού θὰ γεννηθῇ τὸ παιδί, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ παιδιοῦ, Ἰσαάκ, τότε πού θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεὶς «τώρα τελείωσαν ὅλα», καὶ θὰ νόμιζε ὅτι δὲν ἔχει πιά νόημα καμμιά δοκιμασία, πάλι ὁ Θεὸς τὸν δοκιμάζει. Γιατὶ ἄραγε; Οἱ κρίσεις τοῦ Θεοῦ εἶνε ἀνεξχνιάστες. Μποροῦμε ὅμως νὰ καταλάβουμε καὶ λίγα πράγματα, τώρα πού φανερώθηκαν ὅλα τὰ μυστικὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης. Ἡ πίστι εἶνε λεπτὸ πρᾶγμα καὶ εὐαίσθητο στὴν κορυφή του. Θέλει ἀγῶνα γιὰ ν' ἀκονισθῇ, ἀλλὰ θέλει καὶ ἀγῶνα γιὰ νὰ συντηρηθῇ κοφτερή. Ὁ Θεὸς δοκιμάζει τὸν Ἀβραάμ καὶ μετὰ τὴ νίκη τῆς πίστεώς του, καὶ θὰ τὸν δοκιμάσῃ πολὺ σκληρὰ καὶ στὸ μέλλον, γιὰτὶ θέλει νὰ τὸν κρατᾷ συνεχῶς στὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο τῆς πίστεως πού ἔφτασε μιὰ φορά. Τὸν γυμνάζει συνεχῶς γιὰ νὰ μὴ χάσῃ τὸ κατακτημένο ρεκόρ, νὰ μὴν ξε-

πέση. Γι' αυτό βλέπουμε όλους τους μεγάλους άντρες της πίστεως να δοκιμάζονται συνεχώς, και μετά από τὸν καιρὸ πού δείχνουν τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἑαυτοῦ των καὶ φτάνουν στὸ κορύφωμα τῆς πίστεώς των» (Σάκκος).

2ο Γέννηση τοῦ Ἰσαὰκ (21, 1-7)

1897 π.Χ. **21, 1** Καὶ Κύριος ἐπεσκέψατο τὴν Σάρρα, καθὰ εἶπε, καὶ ἐποίησε Κύριος τῇ Σάρρα καθὰ ἐλάλησε,

² καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τῷ Ἀβραὰμ υἱὸν εἰς τὸ γῆρας, εἰς τὸν καιρὸν, καθὰ ἐλάλησεν αὐτῷ Κύριος.

³ καὶ ἐκάλεσεν Ἀβραὰμ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου αὐτῷ, ὃν ἔτεκεν αὐτῷ Σάρρα, Ἰσαὰκ.

⁴ περιέτεμε δὲ Ἀβραὰμ τὸν Ἰσαὰκ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, καθὰ ἐνετείλατο αὐτῷ ὁ Θεός.

⁵ καὶ Ἀβραὰμ ἦν ἑκατὸν ἐτῶν, ἠνίκα ἐγένετο αὐτῷ Ἰσαὰκ ὁ υἱὸς αὐτοῦ.

⁶ εἶπε δὲ Σάρρα· γέλωτά μοι ἐποίησε Κύριος· ὅς

21, 1 Ὁ Κύριος θυμήθηκε τὴν Σάρρα, ὅπως εἶχε πεῖ, καὶ ἔκανε ὁ Κύριος στὴν Σάρρα, ὅπως εἶχε ὑποσχεθεῖ.

² Καὶ συνέλαβε καὶ γέννησε τὸν Ἀβραὰμ υἱό, ὅταν (ὁ Ἀβραὰμ) ἦταν γέροντας, τὴν ἐποχὴ πού εἶπε σ' αὐτὸν ὁ Θεός.

³ Καὶ κάλεσε ὁ Ἀβραὰμ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ του, πού γεννήθηκε σ' αὐτόν, αὐτόν πού τοῦ γέννησε ἡ Σάρρα, Ἰσαὰκ.

⁴ Περιέτεμε δὲ ὁ Ἀβραὰμ τὸν Ἰσαὰκ τὴν ὀγδοῦν ἡμέρα, ὅπως διέταξε σ' αὐτόν ὁ Θεός.

⁵ Ὁ Ἀβραὰμ ἦταν ἑκατὸ ἐτῶν, ὅταν γεννήθηκε σ' αὐτόν ὁ υἱὸς του Ἰσαὰκ.

⁶ Καὶ εἶπε ἡ Σάρρα: «Ὁ Θεὸς μὲ ἔκανε νὰ χαρῶ·

**γὰρ ἂν ἀκούσῃ, συγχα-
ρεῖταί μοι.**

**⁷ καὶ εἶπε· τίς ἀναγγελεῖ
τῷ Ἀβραάμ, ὅτι θηλάζει
παιδίον Σάρρα; ὅτι ἔτεκον
υἱὸν ἐν τῷ γήρα μου.**

ὅποιος τὸ ἀκούσει θὰ χα-
ρεῖ μαζί μου».

**⁷ Καὶ εἶπε ἀκόμα: «Ποιὸς
θᾶλεγε στὸν Ἀβραάμ ὅτι
ἡ Σάρρα θὰ θηλάζε τέ-
κνα; Καὶ ὅμως τοῦ γέννη-
σα υἱὸ στὸ γήρας μου».**

Στίχ. 2. Ἡ Σάρρα καθίσταται ἔγκυος. Ἐβρ. 11, 12. — **Στίχ. 4.**
Τὴν ὀγδόην ἡμέραν. 17, 12.

Στίχ. 1. Κύριος ἐπεσκέψατο τὴν Σάρραν, δηλαδὴ τῆς ἔ-
δωσε εἰδικὴ χάρη καὶ εὐλογία. Γιὰ τὸ «ἐπεσκέψατο» βλ. Ἐ-
ξοδ. 4, 31. Ρουθ 1, 6. Ψαλμ. 8, 5. Λουκ. 1, 68 ἔξ.

Στίχ. 3.4. Ἡ ὀνοματοδοσία συνδέεται μὲ τὴν περιτομή,
γιατὶ ὅσοι περιτέμνονταν γίνονταν δεκτοὶ στὴν διαθήκη καὶ
κατατάσσονταν στὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτὸ καὶ λάβαιναν ὄ-
νομα (βλ. Λουκ. 1, 59. 2, 11. Πράξ. 7, 8). Τὸ ὄνομα «Ἰσαὰκ»
δόθηκε κατὰ θεῖο ὀρισμό· ὁ «γέλωτας» ποὺ ἐκφράζει τὸ ὄ-
νομα αὐτὸ ἦταν μιὰ ἅγια ἀγαλλίαση, μιὰ χαρὰ εὐγνωμοσύ-
νης καὶ ὄχι ἓνας «γέλωτας» χλευασμοῦ (βλ. Ἰωάν. 8, 56. Ἐ-
βρ. 11, 11). Στὸ Ψαλμ. 125, 2 οἱ ἐπιστρέφοντες αἰχμάλωτοι
λένε: «Τὸ στόμα μας γέμισε μὲ γέλιο». Ἔτσι ἐπίσης ἡ Ἐλι-
σάβητ ἀγαλλίασε στὸ Λουκ. 1, 25.41.42.58 γιὰ τὰ ἐλέη τοῦ
Θεοῦ σ' αὐτή.

Στίχ. 6.7. Γέλωτά μοι ἐποίησε Κύριος... Τίς ἀναγγελεῖ τῷ
Ἀβραάμ... Στὸ Ταργκούμ: «Ὁ Θεὸς μοῦ ἔδωσε χαρὰ». «Πι-
στός εἶναι Ἐκεῖνος ποὺ εἶπε στὸν Ἀβραάμ, Ἐκεῖνος ποὺ τὸ
πραγματοποίησε ἐπίσης ὅτι θὰ ἔδινε στὴν Σάρρα υἱὸ νὰ θη-
λάζει». Αὐτὸς ποὺ εἶπε «ἀναστρέψω πρὸς σὲ εἰς ὥρας» (18,
14), τώρα ἐπέστρεψε ὅπως εἶχε πεῖ.

3ο Ἐκδίωξη τῆς Ἄγαρ
καὶ τοῦ Ἰσμαήλ (21, 8-21)

1892 21, ⁸ Καὶ ηὐξήθη τὸ παι-
π.Χ. διον καὶ ἀπεγαλακτίσθη,
καὶ ἐποίησεν Ἀβραὰμ δο-
χὴν μεγάλην, ἣ ἡμέρα
ἀπεγαλακτίσθη Ἰσαὰκ ὁ
υἱὸς αὐτοῦ.

⁹ ἰδοῦσα δὲ Σάρρα τὸν
υἱὸν Ἄγαρ τῆς Αἰγυπτίας,
ὃς ἐγένετο τῷ Ἀβραάμ,
παίζοντα μετὰ Ἰσαάκ τοῦ
υἱοῦ αὐτῆς·

¹⁰ καὶ εἶπε τῷ Ἀβραάμ·
ἔκβαλε τὴν παιδίσκη
ταύτην καὶ τὸν υἱὸν αὐ-
τῆς· οὐ γάρ μὴ κληρονο-
μήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδί-
σκης ταύτης μετὰ τοῦ
υἱοῦ μου Ἰσαάκ.

¹¹ σκληρὸν δὲ ἐφάνη τὸ
ρῆμα σφόδρα ἐναντίον
Ἀβραὰμ περὶ τοῦ υἱοῦ
αὐτοῦ.

¹² εἶπε δὲ ὁ Θεὸς τῷ
Ἀβραάμ· μὴ σκληρὸν ἔ-
στω ἐναντίον σου περὶ
τοῦ παιδίου καὶ περὶ τῆς
παιδίσκης· πάντα ἂν ὅσα
εἶπη σοὶ Σάρρα, ἄκουε
τῆς φωνῆς αὐτῆς, ὅτι ἐν

21, ⁸ Τὸ παιδί μεγάλωνε
καὶ ἀπογαλακτίστηκε. Καὶ
ὁ Ἀβραὰμ ἔκανε μεγάλο
συμπόσιο τὴν ἡμέρα ποῦ
ἀπογαλακτίστηκε ὁ υἱὸς
του Ἰσαάκ.

⁹ Καὶ εἶδε ἡ Σάρρα τὸν υἱὸ
τῆς Ἄγαρ τῆς Αἰγυπτίας,
ποῦ γέννησε στὸν Ἀβρα-
άμ, νὰ περιγελάει τὸν υἱὸ
τῆς Ἰσαάκ.

¹⁰ καὶ εἶπε στὸν Ἀβραάμ:
«Διῶξε αὐτὴ τὴν δούλη
καὶ τὸν υἱὸ τῆς· γιατί δὲν
θὰ συκληρονομήσει ὁ
υἱὸς τῆς δούλης αὐτῆς μὲ
τὸν υἱὸ μου Ἰσαάκ».

¹¹ Φάνηκε δὲ πολὺ σκλη-
ρὴ ἡ πρόταση στὸν Ἀβρα-
άμ γιὰ τὸν υἱὸ του.

¹² Καὶ εἶπε ὁ Θεὸς στὸν
Ἀβραάμ: «Μὴ σοῦ φαίνε-
ται σκληρὴ ἡ πρόταση γιὰ
τὸ παιδί καὶ τὴν δούλη
σου. Ἄκουσε τὰ λόγια
τῆς Σάρρας κατὰ πάντα ὅ-
σα σοῦ εἶπε· γιατί διὰ τοῦ

Ἰσαὰκ κληθήσεταιί σοι σπέρμα.

¹³ **καὶ τὸν υἱὸν δὲ τῆς παιδίσκης ταύτης εἰς ἔθνος μέγα ποιήσω αὐτόν, ὅτι σπέρμα σὸν ἐστίν.**

¹⁴ **ἀνέστη δὲ Ἀβραὰμ τὸ πρωῖ καὶ ἔλαβεν ἄρτους καὶ ἄσκὸν ὕδατος καὶ ἔδωκε τῇ Ἄγαρ καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῆς τὸ παιδίον καὶ ἀπέστειλεν αὐτήν. ἀπελθοῦσα δὲ ἐπλανᾶτο κατὰ τὴν ἔρημον, κατὰ τὸ φρέαρ τοῦ ὄρκου.**

¹⁵ **ἔξελιπε δὲ τὸ ὕδωρ ἐκ τοῦ ἀσκοῦ, καὶ ἔρριψε τὸ παιδίον ὑποκάτω μιᾶς ἐλάτης.**

¹⁶ **ἀπελθοῦσα δὲ ἐκάθητο ἀπέναντι αὐτοῦ μακρόθεν ὡσεὶ τόξου βολῆν· εἶπε γάρ, οὐ μὴ ἴδω τὸν θάνατον τοῦ παιδίου μου. καὶ ἐκάθησεν ἀπέναντι αὐτοῦ, ἀναβοήσαν δὲ τὸ παιδίον ἔκλαυσεν.**

¹⁷ **εἰσήκουσε δὲ ὁ Θεὸς τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου ἐκ τοῦ τόπου, οὗ ἦν, καὶ ἐκά-**

Ἰσαὰκ θὰ σοῦ ὀνομαστεῖ σπέρμα.

¹³ **Ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸ τῆς δούλης αὐτῆς θὰ τὸν ἀναδείξω σὲ μέγα ἔθνος, ἐπειδὴ εἶναι σπέρμα σου».**

¹⁴ **Ὁ Ἀβραὰμ σηκώθηκε νωρὶς τὸ πρωῖ, πῆρε ἄρτους καὶ ἄσκὸ ὕδατος καὶ τὰ ἔδωσε στὴν Ἄγαρ· ἔβαλε στὸν ὦμο τῆς τὸ παιδί καὶ τὴν ἔδιωξε. Καὶ αὐτὴ ἔφυγε καὶ περιπλανιόταν στὴν ἔρημο, κοντὰ στὸ «Φρέαρ τοῦ ὄρκου».**

¹⁵ **Ἀφοῦ δὲ τελείωσε τὸ νερὸ ἀπὸ τὸν ἀσκὸ ἔρριξε τὸ παιδί κάτω ἀπὸ ἓνα ἔλατο.**

¹⁶ **Πῆγε δὲ καὶ κάθισε ἀπέναντί του σὲ ἀπόσταση βολῆς τόξου, «γιατὶ —εἶπε— δὲν ἀντέχω νὰ δῶ τὸν θάνατο τοῦ παιδιοῦ μου». Καὶ κάθισε ἀπέναντί του. Φώναξε δὲ τὸ παιδί καὶ ἔκλαψε.**

¹⁷ **Καὶ ἄκουσε ὁ Θεὸς τὴν φωνὴ τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τὸν τόπο ποὺ βρισκόταν·**

λεσεν ἄγγελος Θεοῦ τὴν Ἄγαρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἶπεν αὐτῇ· τί ἐστὶν Ἄγαρ; μὴ φοβοῦ· ἐπακήκοε γὰρ ὁ Θεὸς τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου ἐκ τοῦ τόπου, οὗ ἐστίν.

¹⁸ ἀνάστηθι καὶ λαβέ τὸ παιδίον καὶ κράτησον τῆ χειρὶ σου αὐτό· εἰς γὰρ ἔθνος μέγα ποιήσω αὐτό.

¹⁹ καὶ ἀνέψωξεν ὁ Θεὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, καὶ εἶδε φρέαρ ὕδατος ζῶντος καὶ ἐπορεύθη καὶ ἐπλησε τὸν ἄσκον ὕδατος καὶ ἐπότισε τὸ παιδίον.

²⁰ καὶ ἦν ὁ Θεὸς μετὰ τοῦ παιδίου, καὶ ηὐξήθη. καὶ κατώκησεν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐγένετο δὲ τοξότης.

²¹ καὶ κατώκησεν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆ Φαράν, καὶ ἔλαβεν αὐτῷ ἡ μήτηρ γυναῖκα ἐκ γῆς Αἰγύπτου.

καὶ φώναξε ἄγγελος Κυρίου τὴν Ἄγαρ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ τῆς εἶπε: «Τί σοῦ συμβαίνει Ἄγαρ; Μὴ φοβᾶσαι· γιατί ἄκουσε ὁ Θεὸς τὴν φωνὴ τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τὸν τόπο ποὺ βρισκόταν.

¹⁸ Σήκω, πάρε τὸ παιδί καὶ κράτησέ το μὲ τὸ χέρι σου, γιατί θὰ τὸ ἀναδείξω σὲ μέγα ἔθνος».

¹⁹ Καὶ ἄνοιξε ὁ Θεὸς τὰ μάτια της καὶ εἶδε ἓνα φρέαρ μὲ δροσερὸ νερό. Καὶ πῆγε καὶ γέμισε τὸν ἄσκὸ μὲ νερὸ καὶ πότισε τὸ παιδί.

²⁰ Καὶ ἦταν ὁ Θεὸς μὲ τὸ παιδί, τὸ ὅποιο μεγάλωσε καὶ κατοίκησε στὴν ἔρημο καὶ ἔγινε τοξότης.

²¹ Κατοίκησε δὲ στὴν ἔρημο Φαράν· καὶ ἡ μητέρα του ἔλαβε γι' αὐτὸ γυναῖκα ἀπὸ τὴν γῆ τῆς Αἰγύπτου.

Στίχ. 9-21. Σάρρα καὶ Ἄγαρ. 16, 1. — **Στίχ. 10.** «Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην ταύτην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς». Ἰω. 8, 33-35. Γαλ. 4, 30. — **Στίχ. 12.** «Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα». Ρωμ. 9, 7. Ἑβρ. 11, 18. — **Στίχ. 13.** «Εἰς ἔθνος μέγα ποιήσω». 16, 10. — **Στίχ. 19.** Ἐνα φρέαρ. 16, 7. 13-14.

Στίχ. 9. Παίζοντα. Νὰ ἀστειεύεται, νὰ γελάει, ἴσως μὲ κά-
ποιο ὑπαινιγμὸ στὸ ὄνομα «Ίσαάκ». Αὐτὸ ὅμως δὲν ἦταν ἔ-
νας ἀθῶος ἀστεϊσμός, ἀλλὰ τέτοιος ποῦ ἀποδείκνυε τὸν
Ίσμαήλ ἀκατάλληλο νὰ κάνει παρέα μὲ τὸν Ίσαάκ· τὸν ἀπο-
δείκνυε ὡς ἕνα ποῦ θὰ τὸν χάλαιγε, ποῦ θὰ τὸν ὀδηγοῦσε
στὴν ἁμαρτία. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέει ὅτι «αὐτὸς ποῦ
γεννήθηκε κατὰ σάρκα δίωκε ἐκεῖνον ποῦ γεννήθηκε κατὰ
Πνεῦμα» (Γαλ. 4, 29) καὶ αὐτὸ ἀνταποκρίνεται στοὺς πειρα-
σμοὺς, εἴτε στὰ κολακευτικὰ εἴτε στὰ ἀπειλητικὰ λόγια καὶ
τὶς ὑβρεῖς, μὲ τὶς ὁποῖες οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι ἐπιτίθονταν κα-
τὰ τῶν Χριστιανῶν. Βλέπουμε ἐδῶ κάποια θρασύτητα ἀπὸ
μέρους τοῦ Ίσμαήλ, ἴσως μὲ τὴν ὑποκίνηση τῆς μητέρας
τοῦ Ἄγαρ, ποῦ προηγουμένως ἐπαναστάτησε κατὰ τῆς κυ-
ρίας της (16, 4).

**Στίχ. 10. Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην ταύτην καὶ τὸν υἱὸν αὐ-
τῆς.** Ἡ Σάρρα, ὅπως φαίνεται, μίλησε μὲ θυμὸ γιὰ τὴν αὐ-
θάδεια τῆς Ἄγαρ, ἀλλὰ τὰ λόγια της ἦταν μιὰ προφητεία γιὰ
τὴν ἀπόρριψη ἐκείνων τῶν Ἰουδαίων ποῦ ἔπρεπε νὰ ἀπο-
κληρωθοῦν γιὰ τὴν ὑπερηφάνειά τους καὶ τὴν αὐθάδειά
τους κατὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν Του (βλ. Γαλ. 4,
30-31). Ὅπως ὁ Ίσμαήλ ἦταν ὁ μεγαλύτερος ἀδερφός, ἔτσι
οἱ Ἰουδαῖοι κατεῖχαν τὰ προνόμια τῆς διαθήκης τοῦ Θεοῦ
πρὶν ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Χριστοῦ· ἀλλὰ ὅταν ἦρθε ὁ Χρι-
στὸς τὰ πρωτοτόκια καὶ ἡ υἰοθεσία καὶ ἡ κληρονομία μετα-
φέρθηκαν σὲ κείνους ποῦ πίστεψαν σ' Αὐτόν, ἄσχετα ἂν
αὐτοὶ ἦταν Ἰουδαῖοι ἢ Ἐθνικοί, καὶ οἱ «υἱοὶ τῆς βασιλείας»
ἀπορρίφθηκαν (βλ. Ματθ. 8, 11-12. 21, 42-43. Ἰωάν. 8, 33-
37. Ρωμ. 4, 6-9. Πράξ. 13, 46). — **Οὐ μὴ κληρονομήσει.**
Ἐπρεπε νὰ ἀποκληρωθεῖ γιὰ τὴν ὑπερηφάνειά του, καὶ ὄχι
ἀπλῶς γιατί ἦταν υἱὸς παιδίσκης. Ἐπρεπε νὰ διωχτεῖ μήπως
ἡ παρουσία του στὸν οἶκο τοῦ Ἀβραὰμ προξενήσει διαμάχη
ἢ κίνδυνο τῆς ἀσφάλειας τοῦ Ίσαάκ.

Στίχ. 12. Ἄκουε τῆς φωνῆς αὐτῆς. Ὁ Θεὸς ἄκουσε τὸν
Ἀβραὰμ σχετικὰ μὲ τὸν υἱὸ του, ποῦ γι' αὐτὸ ὀνομάστηκε
Ίσμαήλ. Ἐτσι ὁ Ἀβραὰμ τώρα ἔπρεπε νὰ ἀκούσει τὴν Σάρ-

ρα σχετικά με αυτόν και να πιστέψει ότι πράττοντας έτσι αυτό θα ἦταν τὸ καλύτερο. Πραγματικά ὁ Ἀβραάμ ἄκουσε τὴν Σάρρα, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ ἔκανε ἀπὸ ὑπακοῆ στὸν Θεό, τὸν Ὅποιο ἀγαποῦσε περισσότερο ἀπὸ τὴν Σάρρα. Ἡ πίστη του δοκιμάστηκε ἀπὸ τὴν φαινομενικὴ ἀντίθεση τῆς προηγούμενης ὑπόσχεσης ὅτι θὰ εὐλογῆσει τὸν Ἰσμαῆλ καὶ τῆς διαταγῆς ποῦ τοῦ δίνει τώρα νὰ τὸν διώξει. Αὐτὸ ὅμως τὸν προπαρασκεύασε γιὰ τὴν μεγαλύτερη δοκιμασία τῆς πίστεως του, ποῦ θὰ συμβεῖ, ὅταν θὰ διαταχθεῖ νὰ θυσιάσει τὸν Ἰσαάκ. — **Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα.** Γιατὶ α) οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἰσαὰκ καὶ ὄχι τοῦ Ἰσμαῆλ θὰ ὀνομάζονταν «σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ» καὶ αὐτοὶ θὰ κληρονομοῦσαν τὴν ὑπόσχεση (Ταργκούμ), β) Τὸ πρόσωπο στὸ Ὅποιο θὰ συγκεντρώνονταν ὅλες οἱ ὑποσχέσεις πρὸς τὸν Ἀβραάμ, ὁ Σωτήρας στὸν Ὅποιο θὰ εὐλογοῦνταν ὅλα τὰ ἔθνη, θὰ ἦταν ἀπὸ τὸν Ἰσαάκ καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν Ἰσμαῆλ (βλ. Γαλ. 3, 16). Ἔτσι στὸ Ρωμ. 9, 8 λέγεται *«οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα»*. Ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης καλεῖται σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλὰ ὄχι **τὸ Σπέρμα**, ποῦ ἔπρεπε νὰ κληρονομήσει τὶς ὑποσχέσεις. *«Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα»*, δηλαδή νὰ ὑπολογίζεται ὡς τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐκλεκτὴ φυλὴ, τὸ ἅγιο σπέρμα, ὁ λαὸς ποῦ θὰ εἶχε τὸν Κύριο Ἰησοῦ Χριστὸ γιὰ Θεό του. — «Ὅπως καὶ στὸν πονεμένο πατέρα τὸν Ἀβραάμ, ἔτσι καὶ σὲ μᾶς φαίνεται πολὺ σκληρὸ αὐτὸ τὸ διώξιμο τῆς Ἄγαρ καὶ τοῦ παιδιοῦ της. Ὁ Θεὸς ὅμως συμφωνεῖ μετὰ τὴ Σάρρα. Παράξενο ἀλήθεια. Βέβαια ἄλλο ἦταν τὸ ἐλατήριον τῆς ζηλιάρας καὶ κακιᾶς Σάρρας κι ἄλλο τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ· μόνο στὴν πρᾶξι συμφωνοῦσαν. Ὁ Θεός, προκειμένου νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σχέδιό του, εἶνε ἀλύγιστος. Συμπονάει τὸ μικρὸ Ἰσμαῆλ σὰν πλάσμα του καὶ πιὸ πολὺ σὰν παιδί τοῦ φίλου του τοῦ Ἀβραάμ. Καὶ τὸ προστατεύει, καὶ στέλνει ἄγγελο γιὰ νὰ τὸ βγάλῃ ἀπὸ τὴ δύσκολη θέσι, καὶ τὸ κάνει ἔθνος μεγάλο καὶ μόνο γιὰ τὸ χατήρι τοῦ Ἀβραάμ. Ἀλλὰ τὸ σχέδιο σχέδιο. Ὁ Θεὸς θέλει νὰ βγάλῃ

Ένα λαό από καλή ρίζα, από καθαρὰ αἵματα· καὶ κυρίως νὰ προέρχεται ἀπὸ μιὰ γέννα πού πραγματοποιήθηκε μὲ τὸ δικό του θέλημα καὶ τῆ δική του ὑπόσχεσι καὶ εὐλογία, ἀντίθετα στοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ ὄχι ἀπὸ ἀντρικὸ κέφι. Τῆ ρίζα του αὐτὴ ὁ Θεὸς θὰ τῆ φυλάξη «σὰν τὰ μάτια του», σὰν ἐπιμελῆς φυτοκόμος, χωρὶς διασταυρώσεις καὶ ἐπιμιξίες μὰ ἄλλα αἵματα.

Συμπαθὴς ἢ ταλαίπωρη δούλη Ἰαγὰρ καὶ πιστὴ· συμπαθέστατο τὸ παιδάκι τῆς· ἀλλὰ ποιὸς ξέρει ἀπὸ τί αἰγυπτιακὰ αἵματα προερχόταν, γεμᾶτα κληρονομικὲς ἐπιβαρύνσεις! Καὶ στὸ κάτω κάτω ὁ Ἰσμαὴλ δὲν ἦταν παιδί τῆς ἐπαγγελίας του, ἀλλὰ παιδί μιᾶς σκέτης συνουσίας· ἔστω καὶ μὲ τὶς συνθήκες πού ἐγίνε. Γι' αὐτὸ ὁ Θεὸς διατάζει· Μακριὰ ἀπὸ τὸν Ἰσαὰκ ὁ Ἰσμαὴλ· μακριὰ ἢ Ἰαγὰρ. Αὐτὸς θὰ φροντίσῃ γι' αὐτοὺς· ἀλλ' ὁ Ἀβραὰμ κι ὁ Ἰσαὰκ καμμιά σχέσι πλέον.

Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ὅλη ἡ σκληρὴ συμπεριφορὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς ὅλη τὴν ἄλλη ἀνθρωπότητα στὰ χρόνια τῆς παλαιᾶς διαθήκης. Ὁ Ἰσραὴλ λαὸς του περιοῦσιος καὶ ἀγαπητὸς· οἱ ἄλλοι λαοὶ γουρούνια ἀκάθαρτα, οὔτε ν' ἀγγίξουν τὸ λαό του. Δὲν τὸ ἔκανε ἀπὸ ἀσπλαχνία, ἀλλ' ἀπὸ σοφὴ στοργή. Κοίταξε πῶς νὰ διατηρήσῃ καθαρὴ τὴ μοναδικὴ καλὴ ρίζα πού τοῦ ἀπόμεινε, τὸ σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ. Ἀπ' αὐτὴ τῆ ρίζα θὰ ἐβγαζε τὸ ἐμβόλιο πού λέγεται Ἰησοῦς Χριστὸς Κύριος καὶ μ' αὐτὸ θὰ ἐμβολίαζε τὰ ἀκάθαρτα γουρούνια, γιὰ νὰ τὰ κάνει πάλι ἀνθρώπους, ἀνθρώπους πνευματικοὺς μάλιστα, ἀνώτερους κι ἀπὸ τὸν Ἀβραὰμ» (Σάκκος).

Στίχ. 13. Εἰς ἔθνος μέγα (Γέν. 16, 10, 17, 20). Ὁ Ἰσμαὴλ καὶ οἱ υἱοὶ του θὰ ἦταν οἱ Ἰδρυτὲς καὶ οἱ ἀρχηγοὶ ἑνὸς ἰσχυροῦ ἔθνους. Ἀκόμα ὁ Ἰσμαὴλ ἀγαπήθηκε γιὰ χάρη τοῦ πατέρα του.

Στίχ. 14. Τὸ παιδίον. Ὁ Ἰσμαὴλ ἦταν ἕνας νέος δέκα ἐξὶ ἢ δέκα ἐπτά ἐτῶν. Λανθασμένη θεωρεῖται ἡ ἀνάγνωση τῶν Ο' ὅτι ὁ Ἀβραὰμ ἔθεσε στὸν ὦμο τῆς Ἰαγὰρ τὸν Ἰσμαὴλ, ἐνῶ τὸ Ἑβραϊκὸ καὶ ἡ Βουλγάτα λένε ὅτι στὸν ὦμο τῆς ἔβαλε τὰ τρόφιμα καὶ τὸν ἀσκὸ τοῦ νεροῦ. — **Ἀπελθοῦσα**

έπλανᾶτο. Πιθανῶς (ὅπως στο 16, 3) γιά νά ἐπιστρέψει στήν χώρα της, τήν Αἴγυπτο. Ὁ Ἄβραᾶμ θά τῆς εἶχε δώσει ἀρκετά τρόφιμα γιά τό ταξίδι, ἀλλ' αὐτή ἔχασε τόν δρόμο της στήν ἔρημο.

Στίχ. 15. Ὑποκάτω μιᾶς ἐλάτης. Ἡ μόνη σκιά πού μπορούσε νά βρεθεῖ νά τόν προφυλάξει λίγο ἀπό τήν ζέστη. Ἡ Ἄγαρ μὴ ἔχοντας πιά τήν δύναμη νά βοηθήσει τό τέκνο της ἀποσύρθηκε σέ μιὰ ἀπόσταση ἀπό αὐτό καί θλιβόταν γιά τήν δυστυχία της.

Στίχ. 19. Ἀνέωξεν ὁ Θεὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, γιά νά δεῖ τί κρυβόταν μπροστά της. Γιά τήν φράση τοῦ στίχου μας βλ. Δ' Βασ. 6, 17.20. Γέν. 3, 5.7. Λουκ. 24, 16.31.

Στίχ. 20. Ἦν ὁ Θεὸς μετὰ τοῦ παιδίου. Τό Ταργκοὺμ λέει: «Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἦταν παρὼν νά τόν βοηθήσει». Ἔγινε ἕνας «τοξότης» ἢ ἕνας κυνηγὸς σκοτώνοντας ζῶα μὲ τόξο.

Στίχ. 21. Φαράν. Εἶναι μιὰ ὄρεινὴ περιοχὴ πού ἐγγίζει τήν Ἀραβία καί τήν Ἐδῶμ καί ὀνομάζεται ἔτσι ἀπὸ τὰ σπῆλαια πού ἀφθονοῦσαν σ' αὐτή (βλ. Ἀριθμ. 13, 1 ἐξ. 26 ἐξ. Δευτ. 1, 1. Α' Βασ. 25, 1). — **Ἐλαβεν αὐτῷ ἡ μήτηρ γυναῖκα.** Ἐξασκώντας μιὰ ἐξουσία τοῦ πατέρα, σάν τήν Ρεβέκκα (Γέν. 27, 46. 28, 1.3).

4ο Συνθήκη τοῦ Ἄβιμέλεχ μὲ τὸν Ἄβραᾶμ (21, 22-34)

21, 22 Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ καὶ εἶπεν Ἄβιμέλεχ καὶ Ὁχοζάθ ὁ νυμφαγωγὸς αὐτοῦ καὶ Φιχὸλ ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ πρὸς Ἄβραᾶμ λέγων· ὁ

21, 22 Ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ὁ Ἄβιμέλεχ μαζί μὲ τὸν Ὁχοζάθ, τὸν νυμφαγωγό του, καὶ τὸν Φιχὸλ, τὸν ἀρχιστράτηγο τῶν στρατευμάτων του, εἶπε στὸν Ἄβραάμ: «Ὁ Θεὸς εἶναι

**Θεὸς μετὰ σοῦ ἐν πᾶσιν,
οἷς ἐὰν ποιῆς·**

²³ **νῦν οὖν ὁμοσὸν μοι τὸν
Θεόν, μὴ ἀδικήσῃν με
μηδὲ τὸ σπέρμα μου, μη-
δὲ τὸ ὄνομά μου· ἀλλὰ
κατὰ τὴν δικαιοσύνην, ἣν
ἐποίησα μετὰ σοῦ, ποιή-
σεις μετ' ἐμοῦ, καὶ τῇ γῆ ἣ
σὺ παρῶκησας ἐν αὐτῇ.**

²⁴ **καὶ εἶπεν Ἀβραάμ· ἐγὼ
ὁμοῦμαι.**

²⁵ **καὶ ἤλεγξεν Ἀβραάμ
τὸν Ἀβιμέλεχ περὶ τῶν
φρεάτων τοῦ ὕδατος, ὧν
ἀφείλοντο οἱ παῖδες τοῦ
Ἀβιμέλεχ.**

²⁶ **καὶ εἶπεν αὐτῷ Ἀβιμέ-
λεχ· οὐκ ἔγνων τίς ἐποίη-
σέ σοι τὸ ρῆμα τοῦτο, οὐ-
δὲ σὺ μοι ἀπήγγειλας, οὐ-
δὲ ἐγὼ ἤκουσα, ἀλλ' ἦ
σήμερον.**

²⁷ **καὶ ἔλαβεν Ἀβραάμ
πρόβατα καὶ μόσχους, καὶ
ἔδωκε τῷ Ἀβιμέλεχ, καὶ
διέθεντο ἀμφότεροι δια-
θήκην.**

²⁸ **καὶ ἔστησεν Ἀβραάμ**

μαζί σου σὲ ὅλα ὅσα κά-
νεις.

²³ Τώρα, λοιπόν, ὀρκίσου
μου στὸν Θεὸ ὅτι δὲν θὰ
φερθεῖς κακῶς σὲ μένα,
οὔτε στὰ παιδιά μου, οὔτε
στοὺς ἀπογόνους μου.
Ἄλλὰ θὰ δείξεις σὲ ἐμένα
καὶ στὴν γῆ, στὴν ὁποία
κατοίκησες, καλωσύνη,
σύμφωνα πρὸς τὴν καλω-
σύνη ποῦ σοῦ ἔδειξα».

²⁴ Καὶ εἶπε ὁ Ἀβραάμ·
«Ὅρκίζομαι».

²⁵ Παραπονέθηκε δὲ ὁ
Ἀβραάμ στὸν Ἀβιμέλεχ
γιὰ τὰ φρέατα νεροῦ, ποῦ
εἶχαν κατάσχει οἱ δούλοι
τοῦ Ἀβιμέλεχ.

²⁶ Ὁ Ἀβιμέλεχ ὁμως
ἀπάντησε· «Δὲν ξέρω
ποιὸς ἔκανε αὐτό. Οὔτε
ἐσὺ μοῦ τὸ φανέρωσες,
οὔτε ἐγὼ τὸ ἄκουσα (ἀπὸ
ἄλλον), παρὰ μόνο σήμε-
ρα (τὸ ἀκούω)».

²⁷ Τότε ὁ Ἀβραάμ πῆρε
πρόβατα καὶ μοσχάρια καὶ
τὰ πρόσφερε στὸν Ἀβι-
μέλεχ καὶ συνῆψαν καὶ οἱ
δυὸ διαθήκη.

²⁸ Ὁ Ἀβραάμ τότε ἔβαλε

**ἐπτά ἀμνάδας προβάτων
μόνας.**

²⁹ **καὶ εἶπεν Ἀβιμέλεχ τῷ
Ἀβραάμ· τί εἰσιν αἱ ἐπτά
ἀμνάδες τῶν προβάτων
τούτων, ἃς ἔστησας μό-
νας;**

³⁰ **καὶ εἶπεν Ἀβραάμ, ὅτι
τὰς ἐπτά ἀμνάδας λήψη
παρ' ἐμοῦ, ἵνα ᾧσί μοι εἰς
μαρτύριον, ὅτι ἐγὼ ᾧρυξα
τὸ φρέαρ τοῦτο.**

³¹ **διὰ τοῦτο ἐπωνόμασε
τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεί-
νου, Φρέαρ ὀρκισμοῦ, ὅτι
ἐκεῖ ᾧμοσαν ἀμφότεροι.**

³² **καὶ διέθεντο διαθήκη
ἐν τῷ φρέατι τοῦ ὀρκι-
σμοῦ. ἀνέστη δὲ Ἀβιμέ-
λεχ καὶ Ὁχοζάθ ὁ νυμφα-
γωγός αὐτοῦ καὶ Φιχὸλ ὁ
ἀρχιστράτηγος τῆς δυνά-
μεως αὐτοῦ, καὶ ἐπέστρε-
ψαν εἰς τὴν γῆν τῶν Φυ-
λιστιεῖμ.**

³³ **καὶ ἐφύτευσεν Ἀβραάμ
ἄρουραν ἐπὶ τῷ φρέατι
τοῦ ὄρκου καὶ ἐπεκαλέ-
σατο ἐκεῖ τὸ ὄνομα Κυ-
ρίου, Θεὸς αἰώνιος.**

κατὰ μέρος ἐπτά θηλυκα
ἀρνιά.

²⁹ «Τί σημαίνουν αὐτὰ τὰ
θηλυκὰ ἀρνιά, ποὺ ἔβα-
λες κατὰ μέρος;», ρώτησε
ὁ Ἀβιμέλεχ τὸν Ἀβραάμ.

³⁰ Καὶ (τοῦ) εἶπε ὁ
Ἀβραάμ: «Θὰ δεχτεῖς αὐ-
τὰ τὰ θηλυκὰ ἀρνιά ἀπὸ
ἐμένα, γιὰ νὰ μοῦ χρησι-
μεύουν ὡς μαρτυρία ὅτι
ἐγὼ ἔσκαψα τὸ φρέαρ
αὐτό».

³¹ Γι' αὐτὸ ὀνόμασε τὸν
τόπο ἐκεῖνο «Φρέαρ ὀρκι-
σμοῦ», γιατί ἐκεῖ ὀρκίστη-
καν καὶ οἱ δύο.

³² Καὶ συνῆψαν διαθήκη
στὸ «Φρέαρ τοῦ ὀρκι-
σμοῦ». Σηκώθηκε δὲ ὁ
Ἀβιμέλεχ καὶ ὁ Ὁχοζάθ,
ὁ νυμφαγωγός του, καὶ ὁ
Φιχὸλ, ὁ ἀρχιστράτηγος
τῶν στρατευμάτων του,
καὶ ἐπέστρεψαν στὴν γῆ
τῶν Φιλιστιείων.

³³ Ὁ Ἀβραάμ δὲ φύτεψε
μιὰ φυτεία στὸ «Φρέαρ
τοῦ ὄρκου» καὶ ἐπεκαλέ-
στηκε ἐκεῖ τὸ ὄνομα τοῦ
Θεοῦ «Θεὸς αἰώνιος».

³⁴ **παρώκησε δὲ Ἄβραάμ ἐν τῇ γῆ τῶν Φυλιστιεῖμ ἡμέρας πολλὰς.**

³⁴ Κατοίκησε δὲ στήν γῆ τῶν Φιλισταίων γιὰ πολὺ καιρό.

Στίχ. 22. Ἄβιμέλεχ καὶ Φιχόλ. 26, 26. — **Στίχ. 23.** Μὲ τὴν ἰδίαν ἀγάπην. 20, 14-16. — **Στίχ. 25.** Περὶ τῶν φρεάτων. 26, 15-25. — **Στίχ. 27.** Διαθήκη. 26, 28. 31, 44-45. — **Στίχ. 31.** «Φρέαρ ὀρκισμοῦ». Βεερσεβά. 22, 19. 26, 23.33. Α΄ Βασ. 8, 2, Ἄμ. 5, 5. 8, 14. — **Στίχ. 33.** Θεὸς αἰώνιος. Ἦσ. 40, 28. Ἴερ. 10, 10.

Στίχ. 22. Ὁ Θεὸς μετὰ σοῦ. Στὸ Ταργκοῦμ λέγεται, «Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι βοηθὸς σου». Αὐτὸ εἶχε δειχθεῖ μετὰ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Θεοῦ νὰ ἀναγκάσει τὸν Ἄβιμέλεχ νὰ δώσει πάλι τὴν Σάρρα (κεφ. 20).

Στίχ. 23. Ὅμοσόν μοι. Κάνε μιὰ διαθήκη μαζί μου καὶ ὁ λαὸς μου θὰ τὴν βεβαιώσει μετὰ ὄρκου. Ἔτσι ὁ Ἄβιμέλεχ ζητοῦσε μιὰ συμμετοχὴ στὴν εὐλογία τοῦ Ἄβραάμ. Γιατί ὁ Θεὸς εἶχε πεῖ ὅτι θὰ εὐλογοῦσε ἐκείνους ποὺ θὰ εὐλογοῦσαν τὸν Ἄβραάμ, δηλαδὴ τοὺς φίλους τοῦ Ἄβραάμ (Γέν. 12, 3. Ἦσ. 2, 3. Ζαχ. 8, 23). Αὐτὸ ἦταν προφητικὸ τῶν πραγμάτων ποὺ ἐπρόκειτο νὰ συμβοῦν μετὰ, ὅταν οἱ Ἕθνη καὶ οἱ ξένοι θὰ ζητοῦσαν μιὰ συμμετοχὴ στὶς εὐλογίες τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἡ μορφή τοῦ ὄρκου θὰ ἦταν «Ὁ Κύριος ἃς κρίνει μεταξύ ἐμοῦ καὶ σοῦ», ἢ «Ὁ Κύριος νὰ κάνει ἔτσι σὲ μένα καὶ ἀκόμα περισσότερο, ἂν ποτὲ φερθῶ ψεύτικα μαζί σου». Καὶ τὰ δυὸ μέρη θὰ ὀρκίζονταν τὸ ἓνα στὸ ἄλλο (βλ. Α΄ Βασ. 20, 14-17.42. 24, 21.22). Ἡ συνθήκη αὐτὴ ἀνανεώθηκε ἀργότερα καὶ στερεώθηκε ἀπὸ τὸν Ἰσαὰκ (26, 28).

Στίχ. 25. Περὶ τῶν φρεάτων ποὺ ἦταν συχνὰ αἰτία διαμάχης (Γέν. 26, 20. 29, 8. Ἔξοδ. 2, 16.17).

Στίχ. 27-30. Τὰ δῶρα αὐτὰ ἦταν ἡ βεβαίωση τῆς διαθήκης. Οἱ ἑπτὰ ἀμνάδες προβάτων δόθηκαν ὡς τιμὴ τοῦ φρέατος, ποὺ ὁ Ἄβραάμ ἀπαίτησε δίκαια γιὰ ἀτομικὴ του

ἐπτά ἀμνάδας προβάτων
μόνας.

²⁹ καὶ εἶπεν Ἀβιμέλεχ τῷ
Ἀβραάμ· τί εἶσιν αἱ ἐπτά
ἀμνάδες τῶν προβάτων
τούτων, ἃς ἔστησας μό-
νας;

³⁰ καὶ εἶπεν Ἀβραάμ, ὅτι
τὰς ἐπτά ἀμνάδας λήψη
παρ' ἐμοῦ, ἵνα ὥσιν μοι εἰς
μαρτύριον, ὅτι ἐγὼ ὤρυξα
τὸ φρέαρ τοῦτο.

³¹ διὰ τοῦτο ἐπωνόμασε
τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεί-
νου, Φρέαρ ὀρκισμοῦ, ὅτι
ἐκεῖ ὤμοσαν ἀμφοτέροι.

³² καὶ διέθεντο διαθήκην
ἐν τῷ φρέατι τοῦ ὀρκι-
σμοῦ. ἀνέστη δὲ Ἀβιμέ-
λεχ καὶ Ὁχοζάθ ὁ νυμφα-
γωγὸς αὐτοῦ καὶ Φιχὸλ ὁ
ἀρχιστράτηγος τῆς δυνά-
μεως αὐτοῦ, καὶ ἐπέστρε-
ψαν εἰς τὴν γῆν τῶν Φυ-
λιστιεῖμ.

³³ καὶ ἐφῦτευσεν Ἀβραάμ
ἄρουραν ἐπὶ τῷ φρέατι
τοῦ ὄρκου καὶ ἐπεκαλέ-
σατο ἐκεῖ τὸ ὄνομα Κυ-
ρίου, Θεὸς αἰώνιος.

κατὰ μέρος ἐπτά θηλυκα
ἀρνιά.

²⁹ «Τί σημαίνουν αὐτὰ τὰ
θηλυκὰ ἀρνιά, ποὺ ἔβα-
λες κατὰ μέρος;», ρώτησε
ὁ Ἀβιμέλεχ τὸν Ἀβραάμ.

³⁰ Καὶ (τοῦ) εἶπε ὁ
Ἀβραάμ: «Θὰ δεχτεῖς αὐ-
τὰ τὰ θηλυκὰ ἀρνιά ἀπὸ
ἐμένα, γιὰ νὰ μοῦ χρησι-
μεύουν ὡς μαρτυρία ὅτι
ἐγὼ ἔσκαψα τὸ φρέαρ
αὐτό».

³¹ Γι' αὐτὸ ὀνόμασε τὸν
τόπο ἐκεῖνο «Φρέαρ ὀρκι-
σμοῦ», γιατί ἐκεῖ ὀρκίστη-
καν καὶ οἱ δυό.

³² Καὶ συνῆψαν διαθήκη
στὸ «Φρέαρ τοῦ ὀρκι-
σμοῦ». Σηκώθηκε δὲ ὁ
Ἀβιμέλεχ καὶ ὁ Ὁχοζάθ,
ὁ νυμφαγωγὸς του, καὶ ὁ
Φιχὸλ, ὁ ἀρχιστράτηγος
τῶν στρατευμάτων του,
καὶ ἐπέστρεψαν στὴν γῆ
τῶν Φιλισταίων.

³³ Ὁ Ἀβραάμ δὲ φύτεψε
μιὰ φυτεία στὸ «Φρέαρ
τοῦ ὄρκου» καὶ ἐπικαλέ-
στηκε ἐκεῖ τὸ ὄνομα τοῦ
Θεοῦ «Θεὸς αἰώνιος».

³⁴ *παρώκησε δὲ Ἄβραάμ ἐν τῇ γῆ τῶν Φυλιστιεῖμ ἡμέρας πολλάς.*

³⁴ *Κατοίκησε δὲ στήν γῆ τῶν Φιλισταίων γιὰ πολὺ καιρό.*

Στίχ. 22. Ἄβιμέλεχ καὶ Φιχόλ. 26, 26. — **Στίχ. 23.** Μὲ τὴν ἰδίαν ἀγάπην. 20, 14-16. — **Στίχ 25.** Περί τῶν φρεάτων. 26, 15-25. — **Στίχ. 27.** Διαθήκη. 26, 28. 31, 44-45. — **Στίχ. 31.** «Φρέαρ ὀρκισμοῦ». Βεερσεβά. 22, 19. 26, 23.33. Α΄ Βασ. 8, 2. Ἄμ. 5, 5. 8, 14. — **Στίχ. 33.** Θεὸς αἰώνιος. Ἦσ. 40, 28. Ἰερ. 10, 10.

Στίχ. 22. Ὁ Θεὸς μετὰ σοῦ. Στὸ Ταργκοῦμ λέγεται, «Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι βοηθὸς σου». Αὐτὸ εἶχε δειχθεῖ μετὰ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Θεοῦ νὰ ἀναγκάσει τὸν Ἄβιμέλεχ νὰ δώσει πάλι τὴν Σάρρα (κεφ. 20).

Στίχ. 23. Ὅμοσόν μοι. Κάνε μιὰ διαθήκη μαζί μου καὶ ὁ λαὸς μου θὰ τὴν βεβαιώσει μετὰ ὄρκου. Ἔτσι ὁ Ἄβιμέλεχ ζητοῦσε μιὰ συμμετοχὴ στὴν εὐλογία τοῦ Ἄβραάμ. Γιατὶ ὁ Θεὸς εἶχε πεῖ ὅτι θὰ εὐλογοῦσε ἐκείνους ποὺ θὰ εὐλογοῦσαν τὸν Ἄβραάμ, δηλαδὴ τοὺς φίλους τοῦ Ἄβραάμ (Γέν. 12, 3. Ἦσ. 2, 3. Ζαχ. 8, 23). Αὐτὸ ἦταν προφητικὸ τῶν πραγμάτων ποὺ ἐπρόκειτο νὰ συμβοῦν μετὰ, ὅταν οἱ Ἕθνη καὶ οἱ ξένοι θὰ ζητοῦσαν μιὰ συμμετοχὴ στὶς εὐλογίες τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἡ μορφή τοῦ ὄρκου θὰ ἦταν «Ὁ Κύριος ἃς κρίνει μεταξὺ ἐμοῦ καὶ σοῦ», ἢ «Ὁ Κύριος νὰ κάνει ἔτσι σὲ μένα καὶ ἀκόμα περισσότερα, ἂν ποτὲ φερθῶ ψεύτικα μαζί σου». Καὶ τὰ δυὸ μέρη θὰ ὀρκίζονταν τὸ ἓνα στὸ ἄλλο (βλ. Α΄ Βασ. 20, 14-17.42. 24, 21.22). Ἡ συνθήκη αὐτὴ ἀνανεώθηκε ἀργότερα καὶ στερεώθηκε ἀπὸ τὸν Ἰσαάκ (26, 28).

Στίχ. 25. Περί τῶν φρεάτων ποὺ ἦταν συχνὰ αἰτία διαμάχης (Γέν. 26, 20. 29, 8. Ἐξοδ. 2, 16.17).

Στίχ. 27-30. Τὰ δῶρα αὐτὰ ἦταν ἡ βεβαίωση τῆς διαθήκης. Οἱ ἑπτὰ ἀμνάδες προβάτων δόθηκαν ὡς τιμὴ τοῦ φρέατος, ποὺ ὁ Ἄβραάμ ἀπαίτησε δίκαια γιὰ ἀτομικὴ του

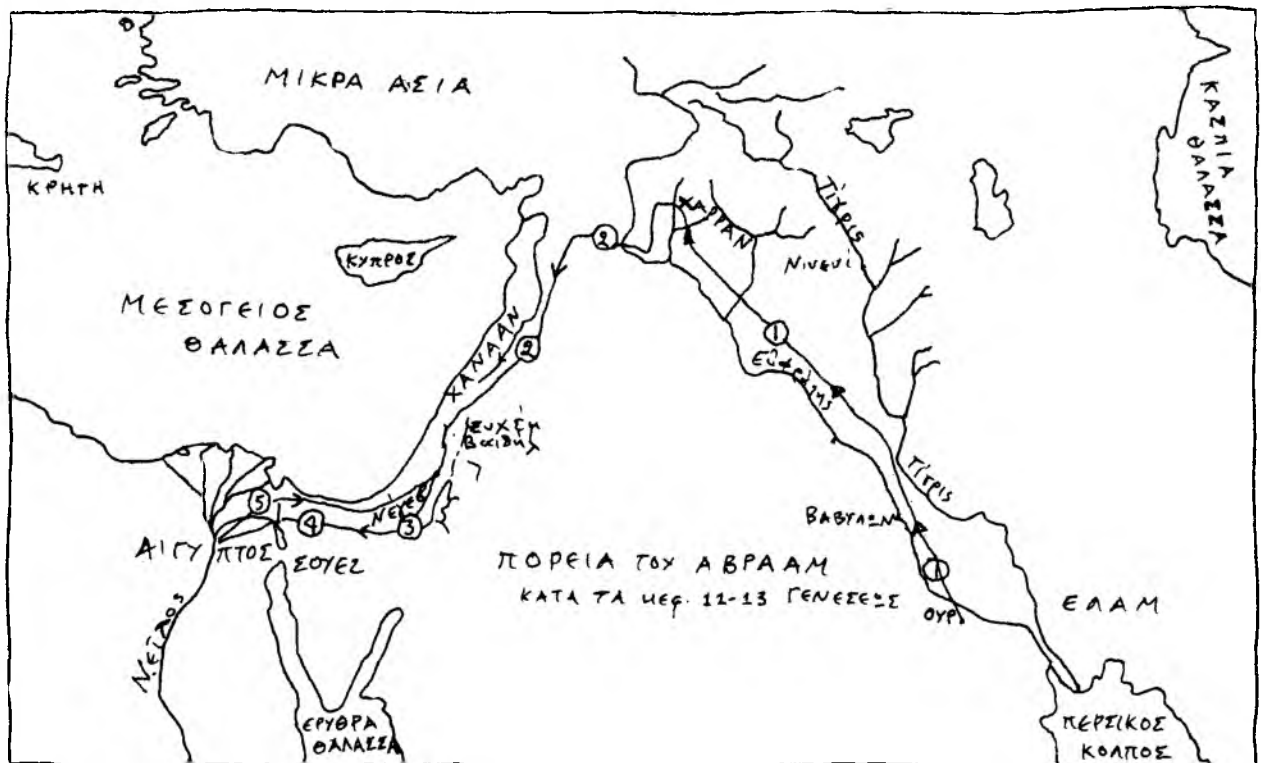
χρήση. Ήταν μιὰ προσωρινή αγορά, ὄχι μιὰ βέβαιη ἐγκατάσταση στὴ χώρα· γιατί ὁ Θεὸς δὲν ἔδωσε σ' αὐτὸν μερίδιο ἢ κληρονομιά σ' αὐτὴ (Πράξ. 7, 5).

Στίχ. 31. Φρέαρ ὄρκισμοῦ. «Βερ-σεβά», λέει τὸ Ἑβραϊκὸ, τὸ ὁποῖο ἐρμηνεύεται «φρέαρ τοῦ ὄρκου» ἢ, ὅπως νομίζουν μερικοί, τὸ «φρέαρ τῶν ἑπτὰ», ποὺ ἀγοράστηκε μὲ ἑπτὰ ἀνάδες. Τὸ φρέαρ μνημονεύεται εἰς Γέν. 26, 33. Κριτ. 20, 1. Β' Βασ. 24, 7. Δ' Βασ. 23, 8. Μερικοὶ ὑποθέτουν ὅτι τὸ φρέαρ ἦταν σὲ μιὰ κοιλάδα, ποὺ τώρα ὀνομάζεται Ssabea, νότια τῆς Παλαιστίνης, ὅπου ἀνακαλύφθηκαν πολλὰ φρέατα.

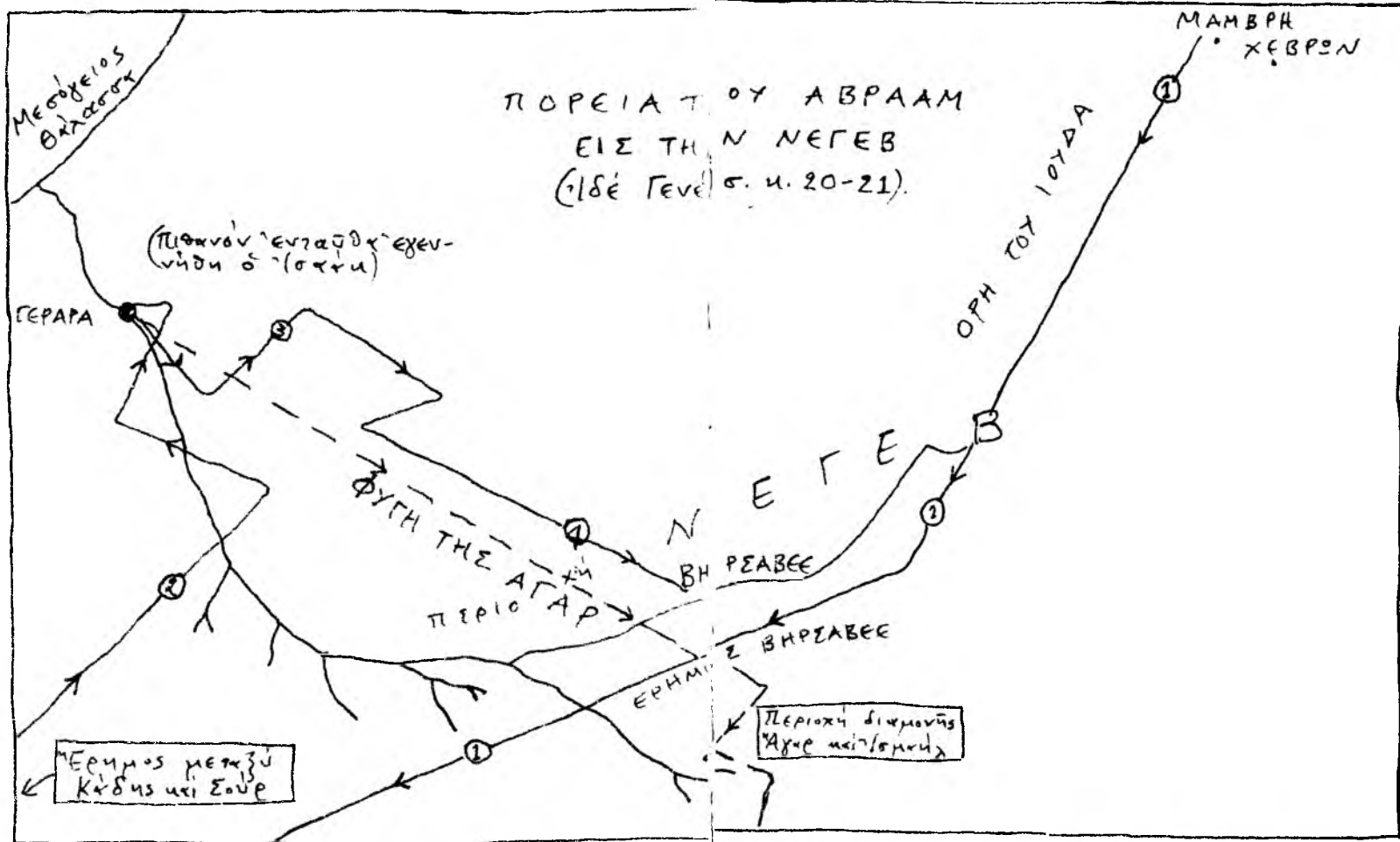
Στίχ. 33. Ἄρουρα. Ἕνα ἱερὸ ἄλλος ἀφιερωμένο στὴν λατρεία τοῦ Θεοῦ, ὅπου θὰ προσεύχονταν κάτω ἀπὸ τὴν σκιά τῶν δέντρων· σὰν τὰ ὀρατόρια ποὺ ἴδρυν μετὰ οἱ Ἰουδαῖοι στὶς ὄχθες τῶν ποταμῶν (Πράξ. 16, 13). — **Θεὸς αἰώνιος.** Αὐτὸς ποὺ εἶναι παντοτινός, χωρὶς ἀρχὴ καὶ τέλος, πάντοτε ὁ ἴδιος, χωρὶς καμμιά φθορὰ καὶ ἀλλαγὴ (βλ. Ἦσ. 40, 28. 41, 4. 44, 6. Ψαλμ. 89, 2. Ρωμ. 1, 20. Α' Τιμ. 1, 17).

Γιὰ τὴν διήγηση τῆς περικοπῆς μας ὁ καθηγητὴς κ. Σάκκος λέει: «Αὐτὴ τὴ διήγησι τὴν ἔχει ὁ Μωϋσῆς, γιὰ νὰ μᾶς καλύψει ἓνα μεγάλο κομμάτι τῆς ζωῆς τοῦ Ἀβραάμ, καὶ γιὰ νὰ μᾶς δεῖξη, γιατί κάθησε στὸ μέρος ἐκεῖνο πολλὰ χρόνια, καὶ ποῖα ἦταν ἡ βᾶσι τῆς μακροχρόνιας παραμονῆς του ἐκεῖ, καὶ ὅτι ἦταν ὑπολογίσιμος ἄνθρωπος τῆς χώρας ἐκείνης, καὶ ὅτι ἐξακολούθησε νὰ λατρεύῃ τὸν ἴδιο Θεό, τὸν ἀληθινό. Ἔχουμε δεῖ πολλές φορὲς μέχρι τώρα, ὅτι τὸ τελευταῖο αὐτὸ μᾶς τὸ λέει ἡ Γραφὴ κάθε φορὰ ποὺ ὁ Ἀβραάμ ἀλλάζει τόπο. Πίσω ἀπ' αὐτὸ κρύβεται ἓνα μεγάλο νόημα. Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦταν εἰδωλολάτρεις. Λάτρευαν ὁποιοσδήποτε κι ὅσουσδήποτε θεοὺς, ψεύτικους βέβαια, στοὺς ὁποίους κατὰ βάθος δὲν πίστευαν. Ἀπλῶς ἱκανοποιοῦσαν τὴν ἔμφυτη θρησκευτικὴ ὁρμὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι σ' ὅποιον τόπο πῆγαιναν, ἐκείνου τοῦ τόπου τοὺς θεοὺς λάτρευαν, ξεχνώντας τοὺς θεοὺς τοῦ προηγουμένου τόπου των. Τοῦ Ἀβραάμ ὅμως ἡ φυσικὴ θρησκευτικὴ ὁρμὴ

ἦταν ἐξυψωμένη σὲ πίστι. Πίστευε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ σ' ἓνα Θεό, ὅπου κι ἂν πήγαινε, στὸν ἀληθινὸ Θεό, καὶ δὲν ἐρωτεύόταν τοὺς θεοὺς τοῦ κάθε τόπου ὅπου πήγαινε, σὰ νομὰς ποὺ ἦταν. Αὐτὸ μοιάζει μὲ τὴ συζυγικὴ πίστι. Τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἢ θρησκευτικότης ἐκδηλωνόταν σὰν πορνεία· ὅπως ἓνας ἀνήθικος ἄντρας πορνεύει μὲ τὶς γυναῖκες κάθε τόπου ὅπου θὰ πάη, γιὰ νὰ ἰκανοποιήσῃ τὶς κατώτερες ὁρμές του. Ἐνῶ τοῦ Ἀβραάμ ἡ λατρεία ἐκδηλώνεται σὰν πίστι, σὰ συζυγικὴ πίστι. Ἔχει πάντα ἓνα καὶ τὸν ἴδιο Θεό, ὅπως ἔχει καὶ μιὰ γυναῖκα, τὴ Σάρρα. Φιλίες πιάνει μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὅπου πάει. Οἱ θεοὶ τους ὅμως δὲν τὸν ἐνδιαφέρουν. Αὐτὸς μένει πιστὸς στὸν ἓνα Θεό του, ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια, στὸν Κύριο».

Ἐκ τῆς Οὐρ ὁ Ἄβραάμ κατόπιν Θείας κλήσεως ἐκίνησε πρὸς τὴν Χαρράν (1). Ἐκεῖθεν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς τοῦ Θάρα ἐκινήθη πρὸς τὴν Χαναάν (2). Ἐσταμάτησε κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Συχέμ καὶ Βαιθὴλ καὶ μετὰ εἰς τὴν Νεgeb (3). Λόγω τῆς πείνης ἐπεσκέφθη τὴν Αἴγυπτον (4) ἐκ τῆς ὁποίας ἐπέστρεψε μετὰ τοῦ Λὼτ εἰς τὴν περιοχὴν περὶ τὴν Χεβρών.

Ἐκ τῆς Μαμβρῆ (1) ὁ Ἀβραὰμ ἦλθε πρὸς Νότον καὶ κατώκησε μετὰ Κάδης καὶ Σούρ καὶ ἀπ' ἐκεῖ μετέβη βορειότερον εἰς Γέραρα (2) πρὸς ἀναζήτησιν ὕδατος καὶ χλόης. Συνδεθεὶς μετὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ παρέμεινεν εἰς Γέραρα ἐπὶ μακρόν. Ἐνταῦθα πιθανόν ἐγεννήθη ὁ Ἰσακ καὶ ἀπ' ἐδῶ ἀπέδιωξε τὴν Ἄγαρ μετὰ τοῦ Ἰσμαήλ. Ἐκ Γεράρων ὁ Ἀβραὰμ ἐκίνησεν εἰς Βηρσαβεε, ὅπου ἐγένετο ἡ συνθήκη μετὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ. Ἰδέ